

FILOCALIA

*SAU CULEGERE DIN SCRIERILE SFINȚILOR
PĂRINȚII CARE ARATĂ CUM SE POATE OMUL
CURĂȚI, LUMINA ȘI DESĂVÂRȘI*

Volumul III

MAXIM MĂRTURISITORUL

Răspunsuri către Talasie

*Traducere, introducere și note
de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae*

APOLOGETICUM

2005

Volumul poate fi distribuit liber pentru uz personal.

*Această lucrare este destinată tuturor iubitorilor de spiritualitate creștină
ortodoxă. Ea poate fi utilizată, copiată și distribuită LIBER.*

Lucrarea face parte din patrimoniul spiritual al Bisericii Ortodoxe.

Ediția I-a la Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1947

Ediția a II-a la Editura Harisma, București, 1994

Ediția a III-a la Editura Universalia, New York, 2001

Cuprins

[Prefața traducătorului](#)

[Cuvânt înainte](#)

[Smeritul monah Maxim](#)

[Definiția răului](#)

[Altă definiție a răului](#)

[Cuvânt înainte la scoliile așezate în urma răspunsurilor](#)

[Întrebarea 1: Despre afecte](#)

[Întrebarea 2: Despre lucrarea lui Dumnezeu](#)

[Întrebarea 3: Despre omul cu ulciorul](#)

[Întrebarea 4: Despre veșmintele Mântuitorului](#)

[Întrebarea 5: Despre blestemul lui Adam](#)

[Întrebarea 6: Despre îndoita naștere din Dumnezeu](#)

[Întrebarea 7: Despre binevestirea celor morți](#)

[Întrebarea 8: Dumnezeu este lumină](#)

[Întrebarea 9: Ce ne-a descoperit și ce ne va descoperi](#)

[Întrebarea 10: Despre cele două temeri de Dumnezeu](#)

[Întrebarea 11: Starea dintâi a îngerilor](#)

[Întrebarea 12: Despre cămașa mânjită de trup](#)

[Întrebarea 13: Despre "cele nevăzute ale lui Dumnezeu"](#)

[Întrebarea 14: Ce este închinarea la făpturi](#)

[Întrebarea 15: Despre prezența duhului în toate](#)

[Întrebarea 16: Despre vițelul de aur din pustie](#)

[Întrebarea 17: Moise amenințat cu uciderea](#)

[Întrebarea 18: îndreptarea din lege](#)

[Întrebarea 19: Judecata, după lege](#)

[Întrebarea 20: Despre smochinul fără rod](#)

[Întrebarea 21: Despre dezbrăcarea stăpâniilor](#)

[Întrebarea 22: Despre sfârșitul veacurilor ajuns la noi](#)

[Întrebarea 23 : Despre tronul lui David dat lui Iisus](#)

[Întrebarea 24: Cele două străji trecute de Petru](#)

[Întrebarea 25: Hristos e capul bărbatului](#)

[Întrebarea 26: Nabucodonosor, sluga Domnului](#)

[Întrebarea 27: Descoperirea despre Corneliu](#)

[Întrebarea 28: Amestecarea limbilor](#)

Întrebarea 29: Proorocirea despre suirea lui Pavel la Ierusalim

Întrebarea 30: Paharul și botezul

Întrebarea 31: Dumnezeu nu locuiește în temple făcute de mâini

Întrebarea 32: Dibuirea lui Dumnezeu

Întrebarea 33: Credința mută munții

Întrebarea 34: Ce primim prin rugăciune

Întrebarea 35: De ce mâncăm trupul și sângele Cuvântului, dar nu și oasele

Întrebarea 36: Ce înseamnă trupul și sângele animalelor jertfite

Întrebarea 37: Despre ștergarele puse pe trupul Ap. Pavel

Întrebarea 38: Despre cei șapte frați luați de o femeie

Întrebarea 39: înțelesul celor trei zile cât au stat mulțimile lângă Domnul

Întrebarea 40: Despre cele șase vase cu apă de la nunta lui Cana

Întrebarea 41: Despre cei cinci bărbați ai Samarinencii

Întrebarea 42: Cum s-a făcut Domnul păcat

Întrebarea 43: Deosebirea între pomul vieții și pomul cunoștinței binelui și răului

Întrebarea 44: în ce înțeles zice Dumnezeu: "Iată Adam s-a făcut ca unul din noi"

Întrebarea 45: Ce înseamnă pieptul legănat și brațul despărțit

Întrebarea 46: Despre deosebirea între oglindă și ghicitură

Întrebarea 47: Despre "glasul celui ce strigă în pustie"

Întrebarea 48: Și a zidit Ozia turnuri în Ierusalim

Întrebarea 49: Ezechia astupă izvoarele

Întrebarea 50: îngerul nimicește oastea lui Senaehrib

Întrebarea 51: Mulți aduceau daturi lui Dumnezeu și plocoane lui Ezechia

Întrebarea 52: Ezechia se înalță, apoi se smerește

Întrebarea 53: Despre îngroparea lui Ezechia³¹

Întrebarea 54: Zorobabel binecuvânta Domnul

Întrebarea 55: Numărătoarea celor întorși din Babilon

Întrebarea 56: Despre zidirea templului

Întrebarea 57: Mult poate rugăciunea lucrătoare a dreptului

Întrebarea 58: Bucuria în întristări

Întrebarea 59: Despre căutare și cercetare

Întrebarea 60: Taina lui Hristos, rânduită dinainte de veacuri

Întrebarea 61: E vremea să înceapă judecata de la casa lui Dumnezeu

Întrebarea 62: Despre secera văzută de Zaharia

Întrebarea 63: Despre candelabrul văzut de Zaharia

Întrebarea 64: Despre proorocul Iona și Ninive

Întrebarea 65: Despre Ghibeoniți și urmașii lui Saul

PREFAȚA TRADUCĂTORULUI,

la Ediția a doua a primelor patru volume

Întrucât primele patru volume din Filocalia s-au tipărit la Sibiu în anii 1947-1948 într-un număr de exemplare restrâns și de aceea s-au epuizat curând, mi-am dat acordul editurii "Harisma" să le tipărească într-o a doua ediție. Scrierile cuprinse în colecția Filocalia, ajunsă până la volumul 12, au fost foarte căutate prin faptul că descriu un drum progresiv al vieții duhovnicești, cu recomandări din cele mai concrete. Drumul acesta este cel al curățirii omului de patimile ce-l închid în egoismul satisfacțiilor trecătoare, închis orizontului vieții spirituale mereu mai bogate și veșnice. Și el nu este un drum inventat de om ci este calea înfățișată de viața lui Iisus Hristos și în care poate înainta cel ce crede în El. Hristos însuși este personificarea acestei «căi» sau, mai bine spus, El însuși este «calea» și a înainta în ea e una cu a înainta în El spre ținta desăvârșirii la care a înălțat El umanitatea asumată prin biruirea cu răbdare a slăbiciunilor și patimilor noastre primite de bunăvoie și a suportării cu iubire a dușmanilor până la răstignire având ca rezultat învingerea morții și veșnicia ca viață fericită a Lui ca om și a celor care se vor alipi Lui prin credință.

Programul vieții descrise în Filocalia este un program hristologic. Este trăirea lui Hristos din puterea lui Hristos pe care îl au trăitorii în ei prin rugăciune tot mai deasă. Este calea spre cea mai înaltă noblețe omenească, este singura cale care promovează unirea oamenilor între ei în Hristos, opusă dezbinărilor care aduc atâta suferință omenească.

Separarea operei lui Hristos de lucrarea Lui ca om – unită cu colaborarea omului – a început să fie făcută mai târziu de scolastică prin împărțirea prea strictă în Teologia Dogmatică și Morală. S-a spus că Dogmatica are să reprezinte ce e Dumnezeu în Sine și ce a făcut El pentru om, iar Morala ce are de făcut omul. S-a trecut peste faptul că ceea ce face omul nu face singur, ci face întărit de Hristos și de Duhul Lui cel Sfânt. De aceea în sensul teologic

apusean nu există nici un fel de scrieri care să descrie, asemenea celor Filocalice, drumul omului în Hristos sau al lui Hristos în om, de felul Filocaliei. În catolicism nu se știe de o energie necreată a lui Hristos lucrând în om și întărind lucrarea omului spre a-l face să înainteze tot mai mult în Hristos. Despre o astfel de viață în Hristos nu se vorbește nici în Reformațiune nici în grupările neoprotestante. După catolicism Hristos ne-a mântuit, dând prin cruce satisfacție lui Dumnezeu pentru jignirea adusă Lui de păcatele oamenilor, terminându-și cu aceasta lucrarea mântuitoare și retrăgându-se în cer, lăsând pe pământ un înlocuitor care să împartă oamenilor meritele câștigate de Hristos prin satisfacția adusă de El.

În Reformațiune se merge mai departe negându-se aproape complet Tainele în care catolicismul nu mai vede lucrarea necreată a lui Hristos. Iar în grupările neoprotestante se neagă chiar crucea lui Hristos ca mijloc de mântuire și de biruire a morții, ba i se refuză lui Iisus chiar numele de Hristos contrar faptului că și L-a dat El însuși (Mt. 16,16-17), nume care-L arată ca Fiul Lui Dumnezeu.

De aceea toate aceste forme apusene ale creștinismului se mulțumesc să laude pe Iisus ca pe cineva distant care le-a adus sau le va aduce iertarea de păcate, fără să vadă în El pe lucrătorul mântuirii și al sfințirii în El, trăit într-o unire tot mai mare prin rugăciune, dar și prin efortul lor de a se asemăna tot mai mult Lui prin știința lor de a folosi puterea Lui spre a crește în unire și asemănare cu El.

Preot Prof. Dr. D. Stăniloae

Sf. Paști ale anului 1992

Cuvânt înainte

Cu ajutorul bunului și atotputernicului Dumnezeu, iese la lumină al treilea volum din Filocalia. Cerem iertare cititorilor că volumul acesta e o hrană duhovnicească mai grea. Dar însemnătatea acestei scrieri a Sf. Maxim Mărturisitorul e prea mare ca să nu ne fi simțit ispitiți să o publicăm. Volumele următoare vor fi aproape toate cu mult mai ușoare.

Volumul de față cuprinde una din cele două opere mai mari ale Sf. Maxim Mărturisitorul, intitulată: "Despre diferite locuri grele din Sf. Scriptură", scrisă pe la anul 631- 633¹ și adresată egumenului Talasie, din care pricină îi spunem pe scurt "Răspunsuri către Talasie". Motivul care ne-a îndemnat să dăm în Filocalia această operă este următorul: în Filocalia greacă se cuprinde din opera Sf. Maxim, pe lângă Capetele despre dragoste, Tâlcuirea la Tatăl

1 V e z i introducerea la vol. II al Filocaliei r o m â n e .

nostru și Capetele gnostice, încă o scriere în Cinci sute de capete intitulată: "Diferite capete teologice, economice și despre virtute și păcat"². Dar întrucât prin cercetările lui W. Soppa³ și M. Th. Disdier⁴ a stabilit că din aceste cinci sute de capete 422 sunt extrase literale sau aproape literale din "Răspunsuri către Talasie" și din Scoliile ce-o însoțesc, ne-am gândit că e preferabil să dăm această scriere în întregime pentru a înțelege mai bine cugetarea Sfântului.

La aceasta ne-am simțit îndemnați cu atât mai mult, cu cât în urma acestor constatări sunt puternice motive să se creadă că nu Sf. Maxim însuși a alcătuit cele Cinci sute de capete, compilându-le din operele sale, ci lucrarea aceasta a întreprins-o un autor de mai târziu, poate chiar pe la începutul veacului 12. Părerea aceasta se întemeiază pe faptul că Scoliile la "Răspunsurile către Talasie", care au furnizat nu mai puțin de 221 capete din cele cinci sute, nu e probabil să fie ale Sf. Maxim, ci ale cuiva care a trăit după el. E drept că în "Cuvântul înainte" al Scoliilor – care e de-o obscuritate pe care Sf. Maxim n-a egalat-o poate niciodată⁵ – autorul lor își afirmă identitatea cu autorul "Răspunsurilor către Talasie"⁶. Dar uitând de aceasta, adeseori prezintă, în diferite Scoli, ideile din "Răspunsuri" cu cuvântul: "zice" ("zice Sf. Maxim", adică), arătând deci pe autorul "Răspunsurilor" ca deosebit de sine. Apoi autorul Scoliilor laudă uneori limpezimea, adâncimea, eleganța explicărilor din "Răspunsuri", ceea ce n-ar fi putut face însuși Sf. Maxim. De multe ori apoi Scoliile se reduc la două trei cuvinte, care nu aduc nici o contribuție la înțelegerea ideilor din "Răspunsuri". Prin aceasta ele se vădesc ca simple notări pe care le-a făcut un cititor atent, dar nu ca explicări reale, cum ar fi trebuit să fie dacă însuși Sf. Maxim s-ar fi gândit apoi să facă prin ele mai de înțeles anumite pasaje din scrierea sa.⁷

Afară de aceste motive, scoase din textul Scoliilor, mai sunt și unele indicii externe care ne întăresc propunerea că ele sunt de mai târziu. Patriarhul Fotie cunoștea "Răspunsurile către Talasie", cum arată descrierea ce le-o face⁸ dar se pare că nu cunoștea Scoliile. Deci e probabil ca Scoliile să fi fost alcătuite după 857, când a scris Fotie.

Apoi patru din Scoliile muștră pe Nil cel tânăr⁹, personaj care trebuie identificat cu discipolul lui Ioan Italul (de pe la 1040) și de care spune Ana Comnen, că a

2 Migne P.G. 90, 1177 - 1400 . κεφάλαια θεολογικά τε καί οικονομικά και περι ἀρετῆς και κακίας. In Filocalia greacă ele formează un corp cu Capetele gnostice, alcătuint la un loc 700 capete, dintre care Capetele gnostice sunt date ca suta întâi și a doua, iar acestea ca suta a treia până la a șaptea. Filocalia ed. II, p. 232 - 256, 256 - 316 . Dar titlul celor 200 capete prime e deosebit de al celor 500 din urmă , de unde se vede că sunt două opere adunate la un loc. Titlurile coincid cu cele din P. G.

3 Die diversa Capita unter den Schriften des hl. Maximus , in deutscher und quellenkritischer Beleuchtung , Dresda, 1922, in 8, p. 135.

4 Une oeuvre douteuse de Saint Maxim le Confesseur , Les cinq Centuries Theologiques , in Echos d'Orient, 34, 1931, p. 160 -178.

5 M. Th. Disdier, o. c., p. 164

6 Vezi P. G. 90, 265: Filocalia română, vol, III, p. 18.

7 Disdier, o. c., p. 165.

8 Biblioteca, cod. 192, P. G. 103, - 637A - 645C.

9 Scolia I la Răsp. 42, p. 149 (P. G. 90, 409); Scolia 9 la Răsp . 53, p. 232 (P.G. 90. 508); Scolia I la Răsp . 62, p. 360 (P. G. 90, 661); Scolia 14 la Răsp. 64, p. 415 (P. G. 90, 729).

fost condamnat la Constantinopol de un Sinod pe timpul împăratului Alexie Comnen (1108-1118), pentru că susținea teza monofizită că omenitatea lui Hristos a fost îndumnezeită „prin fire (φω σει νεωση ναι τό πρόσλημμα) neînțelegând nimic din uniunea ipostatică¹⁰. Deci sau aceste patru Scolii sunt adăugate ulterior, lucru care s-ar cere dovedit printr-o cercetare a manuscriselor, sau Scoliile în întregime lor sunt scrise abia pe la sfârșitul veacului 11. În acest caz nici cele cinci sute de Capitole nu sunt scrise înainte de acest timp. Iar cum aceste Cinci sute de capitole sunt atestate de manuscrise din v. 13, compilarea lor trebuie să se fi făcut în cursul veac. 12, probabil pe la începutul lui¹¹.

Dar ar putea întreba cineva: Dacă Scoliile provin de la un alt autor și dintr-un timp atât de târziu, de ce le-am tradus și pe ele în acest volum? Pentru că dacă nu toate, cel puțin o bună parte din ele aduc deslușiri însemnate ale ideilor din "Răspunsuri", sau înregistrări prețioase. (De pildă Scolia 20 și 21 la Răsp. 65).

În ce mă privește conținutul scrierii "Răspunsuri către Talasie", el este atât de bogat, încât cu greu poate fi rezumat. Opera aceasta s-ar cere mai degrabă lărgită prin tâlcuiri, decât comprimată într-un rezumat. Rezumarea este cu atât mai grea, cu cât ea nu desfășoară în formă sistematică conținutul ei de idei, ci-l prezintă împrăștiat și cu reveniri, din prilejul tâlcuirii unor pasaje obscure din Sf. Scriptură, în a căror înșirare nu se poate constata vreo ordine oarecare.

O altă greutate în calea unei rezumări este caracterul scrisului Sf. Maxim. Chiar un Fotie s-a plâns că stilul Sf. Maxim este încărcat, greoi și obscur, ocolind exprimarea directă și iubind metaforele¹². Dar cercetătorii mai noi au constatat că dacă scrisul lui se pare greoi, aceasta se datorește nu unei îngrămădiri de cuvinte fără rost, ci tocmai extraordinarei bogății de nuanțe a cugetării sale, căreia îi corespunde o tot atât de mare bogăție de cuvinte. Tixeront a putut spune: "Maxim este un mistic care totodată e și un metafizician și un ascet, care din contactul cu filosofia aristotelică a câștigat o stringență și o preceziune a cugetării, care în zadar ar fi căutată la Areopogitul"¹³.

Gândirea larg cuprinzătoare, adâncă și armonică a Sf. Maxim, și-a găsit o prezentare vrednică de ea în cartea de-o extraordinară densitate, temeinicie și pătrundere a lui Hans Urs von Balthasar, intitulată: "Liturghia cosmică"¹⁴. În teologia ortodoxă acest uriaș al cugetării creștine – poate cel mai mare dintre toți – nu și-a găsit încă o prezentare demnă de el. Gândul de-a încerca o asemenea întreprindere stârnește un sentiment aproape paralizant.

10 Alexiada, cartea X, P. G. 131, 697 - 700. În acest sens trebuie corectată traducerea Scoliei I la Răsp. 62, p. 360, unde am redat pe φουσιθεσιτάι cu: cei ce socotesc că firile stau de sine. Cred că termenul grecesc a trebuit să fie φουσιθετάι și înseamnă: cei ce susțin îndumnezeirea prin fire.

11 Disdier, o. c., p. 166.

12 P. G. 90, 268.

13 Precis de Patologie (1934), p. 395.

14 Kosmische Liturgie, Fr. i. Br. 1941.

Sentimentul pe care îl trezește un masiv alpin la gândul de a-l îmbrățișa, în orice caz, întreprinderea de-a prezenta pe Sf. Maxim reclamă un timp îndelungat pentru a fi dusă la un sfârșit cât de cât mulțumitor.

Altfel tot ce-ai spune despre el, ți se pare o impietate, o prezentare a muntelui prin câteva fărâmituri de piatră zgâriate din el, sau printr-un desen stângaci care deformează și coboară majestatea covârșitoare a lui.

Așa este, desigur, și ceea ce se va spune mai jos despre cugetarea acestui Sfânt, desfășurată în "Răspunsurile către Talasie".

Unghiul din care vede și explică Sf. Maxim totul este Logosul divin. El dă sens vieții omenеști și El umple de sensuri (de rațiuni) toate lucrurile lumii, în legătură cu care se trăiește într-un fel sau altul această viață. Normal omul prin Logosul din sine, trebuie să fie împletit cu Logosul divin și cu rațiunile lucrurilor.

Dar prin căderea în păcat s-a ascuns deodată cu Logosul divin, atât rațiunea personală cât și rațiunile din lume. Omul a căzut în zona îngustă a simțirii, prin care rămâne doar la suprafața sensibilă a lucrurilor. Prin aceasta a devenit irațional¹⁵.

Simțirea are întâi înțelesul de percepție a simțurilor, de luare de cunoaștere prin simțuri, fără nici o calificare morală sau imorală. Ca atare ea e lăsată de Dumnezeu, pentru ca prin ea mintea, sesizând rațiunile din lucrurile sensibile, să urce spre cunoașterea lui Dumnezeu¹⁶.

Dar la ea se asociază foarte ușor o plăcere sau o durere, întrucât unele aspecte materiale ale lucrurilor sunt favorabile trupului, altele defavorabile. Simțirea ca plăcere sau durere prilejuită de lucruri e simțirea cea condamnată, întrucât îl leagă pe om de suprafața materială a lucrurilor, făcându-l să uite de sensurile lor mai înalte și peste tot de ordinea spirituală. Plăcerea și durerea aceasta legată de simțuri n-a avut-o omul la început, dar a avut în el o oarecare capacitate de-a se bucura cu mintea de cele înrudite cu ea, de cele spirituale. Dar omul a coborât această capacitate de pe planul spiritual pe cel trupesc, unind-o cu simțirea. S-a produs, prin voia omului, sau prin neatenția și lipsa unei voinți statornice, un transfer al capacității de plăcere de pe planul spiritual pe cel biologic. Astfel omul și-a mutat plăcerea prin mijlocirea simțurilor spre cele sensibile¹⁷. Această lipire a omului de cele sensibile, fiind o cădere de la legătura cu ordinea spirituală, e și o cădere de la firea sa, o cădere într-o existență paranaturală (de la κατά φύσιν la παρὰ φύσιν)¹⁸. Căderea nu constă numai în faptul că omul lucrează exclusiv cu simțurile, ci ea are un caracter total și înseamnă o pervertire a modului natural de a lucra, deși pervertirea înseamnă totodată o exagerare a lucrării prin simțuri și o ridicare a acestei lucrări la rolul de conducătoare. Caracterul

15 Introducere, p. 9; P. G. 90, 253.

16 Introducere, p. 1; P. G. 90, 245.

17 Răsp. 61, 333; P.G. 90, 628.

18 Ibid.

total și pervertit al căderii se arată în faptul că simțurile nu lucrează nici acum singure, ci mintea (sau cugetarea) se pune în slujba lor, născocind moduri de plăcere din contactul lor cu suprafața materială a lucrurilor, în starea de curățire cugetarea încă era prezentă în simțire, dar nu ca să slujească simțirii în vederea plăcerii, ci ca să se desprindă din aspectele sesizate prin ea rațiunea lucrurilor, în starea de curățire mintea era simțire, dar și deasupra ei, conducând simțirea din simțirea însăși. Acum e "coborâtă" cu totul în simțire, sau sub ea, fiind condusă de aceasta, într-un anumit fel omul căzut, deși a devenit irațional, totuși n-a concediat cu totul rațiunea, ci aceasta a căzut și ea cu el, părăsindu-și scaunul ei de judecător drept și imparțial și făurind argumente în favoarea patimilor. Astfel omul e mai jos decât animalul, "pe care l-a întrecut în iraționalitate, mutând rațiunea cea după fire în ceea ce e contrar firii"¹⁹.

Dar pervertirea aceasta a cugetării în starea de cădere implică și o pervertire a simțurilor. Căci simțurile care nu mai sunt călăuzite de rațiune, acționează contrar firii și spre răul ei, prin exagerarea pătimașă a lucrării lor, abuzând de funcția lor²⁰.

Lipirea de latura văzută a lumii prin simțire și căutarea plăcerii ce o poate aceasta oferi trupului, precum și fuga de durerea ce poate proveni din ea, dau naștere tuturor patimilor, ca tot atâția clești prin care ne ține suprafața sensibilă a lumii prinși de ea. Mai bine zis seva care hrănește sau se mișcă în toate patimile este iubirea trupească de sine (φιλαυτία), pe care caută omul să și-o satisfacă în legătură cu suprafața materială a lumii²¹.

Un mare rol deține în concepția Sf. Maxim plăcerea și durerea. Căutarea plăcerii naște un șir de patimi, fuga de durere alt șir²². Dar între plăcere și durere este și o cauzalitate reciprocă neconținută. Ele se succed ca într-un cerc vicios. Căutând plăcerea, omul va avea în mod sigur, după gustarea ei, durerea. Iar fugind de durere, caută scăpare în brațele plăcerii, ca să dea dincolo de ea de o durere și mai mare. Nu poate rupe nimeni acest cerc de fier al plăcerii și al durerii, ca să rămână numai cu plăcerea. Cine caută plăcerea dă de durere, cine fuge de durere dă prin plăcere tot de durere²³. Dar de aici nu rezultă un fatalism. Această înlănțuire poate fi biruită. Și nu treptat printr-o îmblânzire în cursul multor reîncarnări, ci printr-o sărire în afară de cercul plăcerii și durerii. E necesar să stai neclintit și la ispita plăcerii și la amenințarea durerii, ca un ac de balanță imobilizat. Aceasta e starea de nepătimire, starea omului nepătimaș²⁴. Ea nu e însă o nesimțire de cadavru, în sensul apatiei budiste.

¹⁹ Introd. 9; P. G. 90 253.

²⁰ Răsp. 65; P. G. 90, 749.

²¹ Intr. 10; P. G. 90, 2 5 6 C.

²² Ibid.

²³ Introd. 9; P. G. 90, 253.

²⁴ „Deci cel ce nu dorește plăcerea trupească și nu se teme de durere, a ajuns nepătimitor. Căci deodată cu acestea și cu iubirea trupească de sine, care le-a născut, a omorât toate patimile ce cresc prin aceasta și prin acelea”, Introd. 14; P.G. 90, 260–261.

Pentru a înțelege acest lucru trebuie să vedem însă de unde a apărut plăcerea și durerea trupească.

Plăcerea și durerea trupească s-au putut naște prin faptul că omul ca făptură mărginită a fost dotat de Dumnezeu, cum arătam mai sus, cu capacitatea de-a se bucura de ceea ce-l întrecește pe planul esențial sau spiritual al ființei sale, adică de Dumnezeu, și de a se îndurera de împuținarea vieții sale spirituale prin îndepărtarea ei de izvorul adevăratei sale existențe. Numai lui Dumnezeu nu-I e dat de-a alterna bucuria cu durerea, sau măcar de-a încerca o bucurie nouă, printr-un plus de viață ce I-ar veni din afară, odată ce e nesfârșit.

Dar omul având și o latură trupească, capacitatea de bucurie sau de întristare ce-o are în totalitatea ființei sale, s-a obișnuit să se actualizeze ca plăcere pentru ceea ce-i sporește viața trupească - părându-i-se că aceasta e o sporire a ființei sale integrale - și ca o neplăcere pentru ceea ce-i restrânge prosperitatea trupească - confundând iarăși trupul cu totalitatea ființei sale. Iar cele ce-i sporesc sau împuținează viața trupească sunt lucrurile sensibile. Astfel prin cădere, binele și răul pentru om s-au limitat la ceea ce-i bine și rău pentru trup, adică la lumea sensibilă; aceasta-i cunoștința, sau falsa cunoștință la care a ajuns prin cădere, cunoștința pe care i-a dat-o lumea ca pom al cunoștinței unui astfel de bine și astfel de rău. Astfel omul n-a mai socotit că binele stă în planul spiritual și n-a mai socotit nici răul ca lipsă a bunurilor spirituale²⁵.

Că plăcerea și durerea n-au apărut din nimic, ci sunt o întoarcere spre cele materiale a unei energii prin care omul e menit să caute cele spirituale și să evite pierderea lor, se arată și din faptul că atât pentru căutarea și bucuria de cele bune, cât și fericirea și întristarea de cele rele, sufletul omenesc are câte o facultate: a poftei și a mâniei. Aceste facultăți nu s-au născut prin orientarea omului spre cele sensibile, ci prin aceasta s-au pervertit și ele, ca și rațiunea, ca și simțirea, întorcându-se spre ceea ce nu trebuie, sau revărsându-și întreaga energie și simțire. Așa se explică și apariția afectelor conforme cu firea, după căderea în păcat a omului. Aceste afecte sunt: pofta de mâncare și plăcere de ea, frica de durere și de moarte, un fel de manifestări ale instinctelor de conservare trupească. Până sunt ținute în frâul rațiunii, limitându-se la ceea ce e necesar existenței trupului, aceste afecte sunt ireproșabile. Dar când sunt satisfăcute cu exagerare, ele devin patimi păcătoase²⁶. De aceea ele nu trebuie suprimate cât trăim pe pământ. Dar la viața viitoare nu se mai mută cu noi. Propriu-zis, în viața viitoare, când vom fi "minți pure", nu se mai poate vorbi nici de poftă și mânie, căci nu mai au mișcarea reflexă pe care o au în viața de aici, o dată ce numai Dumnezeu lucrează atunci în om. Dar tot rămân într-o oarecare formă și anume cea dintâi ca "vigoare nesfârșită a dorinței ce se desfată de ele"²⁷.

25 Introd. 12; P. G. 90, 257; Răsp. 43, p. 151; G. P. 90, 4 1 2 - 4 1 3 ; întreb. 21, p. 62 urm.; P. G. 90, 312.

26 Răsp. p. 2 0 - 2 1 ; P. G. 90, 269.

27 Răsp. 55, p. 266, 2 6 7 ; P. G. 548D, 549B.

Dar dacă-i așa, ieșirea din cercul de fier al plăcerii și durerii trupești nu înseamnă o încremenire în nesimțire, ci ridicarea la o altă plăcere și la o altă vigoare de ordin spiritual care, departe de a-i slăbi firea, îi dau adevărata întărire.

Dar acum să vedem cum a devenit cu puțință ca omul să sară din cercul plăcerii și al durerii trupești, sau să se elibereze de patimi?

Putința aceasta i-a dat-o coborârea și lupta Logosului în trup. După ce omul căzuse din legătura și vederea clară a Logosului prin rațiunea din sine și prin rațiunile din lume, în mocirla întunecoasă a laturii văzute a lumii, în care orbecăia purtat de simțirea lipsită de vederea rațiunii, tot Logosul a întreprins să-l scape, coborându-se însuși pe câmpul de luptă în care zăcea omul învins. Lupta ce-o întreprinde Logosul acum și pe care ajutați de el trebuie să o întreprindem și noi, ia un caracter ascetic. Trebuie să se dea o luptă în firea omenească însăși pentru a se răsturna dominația simțirii asupra rațiunii și cugetării, pentru a se lua vâlul simțirii de pe cugetare²⁸, ca aceasta să poată vedea razele Logosului în lume și pentru a-L intui și dincolo de lume. Mai bine zis însăși simțirea trebuie eliberată de plăcere și durere, care-i injectează pornirea neînfrânată spre cele sensibile; trebuie făcută unealtă neutră de cunoaștere în mâna cugetării, în alți termeni trebuie "retrasă mintea din simțire"²⁹, precum trebuie retrasă pofta și mânia cu plăcere și durerea lor și îndreptate spre cele spirituale. Aceasta e totuna cu eliberarea firii omenești de patimi sau de atracția plăcerii și de frica durerii, prin înfrângerea iubirii trupești de sine.

Și precum omul slăbănogii de păcat, omul căzut din legătura cu Logosul, e totodată un om robit de latura materială a lumii, lupta de eliberare ce trebuie pornită în firea omenească, trebuie să fie totodată o luptă de descleștare din această latură materială a lumii. În contact cu lumea cade omul, într-o atitudine față de ea trebuie să se și ridice. Prin lumea redusă numai la latura materială cade, prin lumea redescoperită în adâncurile ei spirituale se ridică spre Dumnezeu. Lupta aceasta de întărire și de restabilire a firii omenești trebuie s-o pornească Logosul întâi în omenitatea ce și-a luat-o ca pârgă a întregii firi omenești, apoi în fiecare subiect omenesc în colaborare cu el. Aceasta pentru că numai cu puterea dumnezeiască ea putea fi dusă la bun sfârșit. El a luat așadar din aluatul firii omenești expusă asalturilor celui rău, care o ispitește cu plăcerea și o înfricoșează cu durerea, atrăgând-o prin acestea în toate patimile. Crezând că nu e decât om, Căpeteniile și Stăpâniile acestei lumi s-au apropiat și de El, dar El le-a înfrânt, întrucât firea Lui întărită de puterea dumnezeiască a stat neclintită la ispita prin plăcere și la amenințarea cu durere³⁰. Logosul n-a avut în firea omenească ce-a luat-o patimile condamnabile, dar a avut afectele conforme cu firea, care la ceilalți

28 „Cugetarea sau mintea e fața omului, ea adevărata manifestare a lui ca ființă spirituală. Cu această față descoperită trebuie să oglindească slava Logosului din sine și din lume ca un alt Moise.” Introd. p. 15; P.G. 90, 261.

29 Introd. p. 1; P. G.

30 Răsp. 21, p. 62 u r m . ; P. G. 90, 312.

oameni îndată ce vine ispita prin plăcere se prefac în păcate. Deci având aceste afecte, a arătat că firea omenească poate sta tare în fața plăcerii și a durerii, fără a fi lipsită de afectele ei naturale.

El a procurat astfel prin firea lui întărită, imunizată împotriva patimilor, un aluat care a rămas în solidaritate cu toată frământătura firii omenești.

Fiecare om, dacă stă prin credință în legătură cu Hristos, poate câștiga această tărie, această imunitate. Aceasta o poate mai ales prin faptul că Hristos însuși e în el, ajutându-l la lupta de întărire a firii, de eliberare de patimi, adică de restabilire a rațiunii și a minții ca organe de unire cu Dumnezeu.

Nu stăruim asupra metodei amănunțite, sau asupra tuturor etapelor pe care trebuie să le parcurgă omul pe drumul pe care trebuie să suie de la trăirea prin simțirea oarbă și pătimașă, înecată în mocirla materială a lumii, până la trăirea în lumina lui Dumnezeu, arătată în mintea Sa și în rațiunile lumii. Notăm numai fazele de căpetenie. Prima fază este aceea a curățirii de patimi și a dobândirii virtuților. Această fază nu suprimă simțirea, dar o face să redevină pură lucrare de cunoaștere, liberă de plăcere și durere. Așa e posibilă virtutea, prin care omul nu rupe legăturile cu lumea, ci se eliberează de robia în care ea îl ține prin plăcerile și utilitățile materiale ce le oferă. Omul folosește lumea acum în cadrul strict al necesităților naturale și pentru refacerea prin dragoste a legăturilor cu semenii, adică a refacerii unității firii omenești. E o primă biruință a spiritului în om³¹. Ea s-a realizat "prin duh" sau "în duh", adică puterea Duhului Sfânt trecând prin adâncul spiritual al omului întărește rațiunea și curățește lucrarea simțurilor³². Prin virtute omul e ridicat de la starea contrară firii, la cea după fire. Omul virtuos e omul ce viețuiește în acord cu firea sa, omul cu firea restabilită, adică cu firea întărită, dat fiind că virtutea e tărie spirituală, ca deprindere neclintită în bine. Dar întrucât ființa virtuții ca tărie o avem de la Hristos (care e ființa virtuții), primul efect al harului lui Hristos e restabilirea firii. Viața conformă cu firea nu e o viață din puterile exclusive ale naturii umane, ci e o viață așa cum e cerută de sensul, de "rațiunea" firii, așa cum e necesară pentru ca firea să existe în normalitatea ei³³. În faza aceasta un mare rol are rațiunea, ca factor ce diriguește simțirea, ca factor de judecată obiectivă³⁴.

De pe treapta aceasta, care e o primă ridicare a omului din temnița simțirii oarbe spre Logosul dumnezeiesc prin rațiune, omul se înalță pe treapta a doua, care este aceea a vederii rațiunilor divine în lume. Acum Rațiunea

31 „Căci acolo unde simțirea e cârmuită de rațiune, trupul e lipsit de toată plăcerea cea după fire, neavând simțirea slobodă și dezlegată de lanțurile raționale, ca să slujească plăcerii.” Răsp. 58, p. 305; P.G. 90, 597.

32 „În cei ce au moștenit numele lui Hristos... Duhul mișcă rațiunea naturală.” Răsp. 15, p. 49; P.G. 90, 297.

33 „Cărări sunt modurile virtuților conforme cu legea naturală și rațiunile cunoștinței din legea duhovnicească, pe care le dezvăluie prezența lui Dumnezeu Cuvântul și care readuc firea la ea însăși și la cauza ei, prin virtute și cunoștință.” Răsp. 39, p. 134; P.G. 90, 393A.

34 Răsp. 58; P.G. 90, 601. „Desăvârșit este cel ce a învins plăcerea și durerea trupului prin rațiune.”

divină nu mai lucrează numai ascunsă sub virtuți, ci se arată prin străveziul naturii și al Scripturii. Legătura omului cu Logosul divin devine mai vădită deci și mai puternică. Vederea aceasta se numește contemplație naturală, nu pentru că s-ar face exclusiv cu ajutorul puterilor naturale de cunoaștere, ci pentru că pe de o parte se îndreaptă spre natură, pe de alta pentru că ea presupune o natură umană restabilită. Cunoașterea aceasta nu e atât o cunoaștere prin raționamentul deductiv, cât o înțelegere simplă, reprezentând o nouă ridicare a omului de la rațiunea discursivă, care e proprie mai mult fazei virtuoză, la cunoașterea simplă, intuitivă a minții³⁵.

În sfârșit de pe această treaptă supremă a activității ființei sale, omul e ridicat deasupra sa însuși, umplându-se exclusiv de lucrarea dumnezeiască necreată, devenind adică Dumnezeu după har. Aceasta are loc după ce încetează toată lucrarea creată a naturii sale, chiar și înțelegerea simplă a minții într-o moarte mistică sau într-un Sabat deplin, dat fiind că mintea nu se mai mișcă spre lucrurile create, mărginite, ci s-a întâlnit cu Dumnezeu cel infinit, în fața căruia trebuie să renunțe la orice încercare de a-L cuprinde. Atunci mintea nu mai cunoaște pe Dumnezeu în mod pozitiv, ci într-un chip apofatic, prin tăcerea cea mai presus de grai și prin neștiința mai presus de orice înțelegere. Prin asceză omul s-a curățit de tot ce este rău în mișcările lui trupești și cugetătoare, ca pe urmă să se golească de orice conținut creat al sufletului, ca să se poată umple de Dumnezeu³⁶. Acum omul s-a ridicat la o viață mai presus de fire³⁷. Energiile dumnezeiești vor spori în noi la nesfârșit, îndumnezeirea noastră va progresa în veșnicie. "Așadar aici găsindu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfârșitul veacurilor, luând sfârșit puterea și lucrarea prin care activăm. Dar în veacurile ce vor veni, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate, și de aceea nu vom ajunge niciodată la sfârșitul îndumnezeirii noastre. Căci pătimirea de atunci va fi mai presus de fire și nu va fi nici o rațiune care să hotărâască îndumnezeirea la nesfârșit a celor ce o pătimesc"³⁸.

Pe tot acest urcuș am fost susținuți de forța invizibilă a Logosului întrupat. El ne-a fost cale, impuls și țintă atractivă, în fața virtuților și a cunoașterii rațiunilor din lume se făcuse om cu noi, ajutându-ne să dobândim chipul neștirbit al firii umane, dat fiind că virtuțile sunt chipurile omenești ale bunurilor dumnezeiești, sau fața omenească a dumnezeirii. În faza îndumnezeirii, fără a înceta să aibă și fire omenească, ne arată prin străveziul ei dumnezeirea Sa, făcând și firea noastră omenească mediu străveziu al energiilor dumnezeiești³⁹. Hristos omul care se îndumnezeiește, umplând omenitatea Sa numai de conținutul energiilor divine, transmite prin

35 Răsp. 59, p. 332; P. G. 90, 616; Răsp. 60, 329; P. G. 90, 624.

36 „Iar Sâmbăta este desăvârșita nelucrare a patimilor și încetarea totală a mișcării minții în jurul celor create și trecerea desăvârșită la Dumnezeu, în care cel ce a ajuns prin virtute și cunoaștere, nu mai trebuie să-și mai amintească de patimi... nici să mai adune rațiunile firii... strigând pe Dumnezeu numai prin tăcerea desăvârșită și reprezentându-L numai prin neștiința totală, prin depășire.” Răsp. 65; P.G. 756.

37 Răsp. 59, p. 316; P. G. 609; Răsp. 53, p. 228; P. G. 90, 504.

38 Răsp. 22, p. 72; P. G. 90, 320.

comuniunea ce-o are ca om cu toată firea omenească, și omenității noastre conținutul energiilor divine. Din Hristos ca om îndumnezeit se revarsă în omul, care a crescut în El prin credință, virtute și contemplație, conținutul îndumnezeitor al energiilor necreate.

Căzuți prin păcatul strămoșesc de la Logosul divin până la iraționalitatea simțirii, care nu sesizează decât suprafața materială a lumii, ne ridicăm prin Logosul venit aproape de noi ca om, pornind de la credința ce ne-o dă la botez, ca manifestare a prezenței Lui acoperite, prin raționalitatea virtuților și contemplarea sensurilor spirituale ale lumii, ca început de licărire a prezenței Lui, până la vederea Lui descoperită și până la unirea cu El. Tot urcușul în El l-am făcut în contact cu lumea creată. Ajunși sus, lumea nu dispăre total, ci o vedem și aici în El. Căci urcușul n-a fost altceva decât o subțiere continuă a ființei celui ce a urcat și a lumii, pentru ca Logosul să se vadă tot mai deplin prin ele, ca la urmă să nu mai fie decât o lume aeriană, scăldată în lumina soarelui Hristos. E ceea ce a exprimat Hans Urs von Balthasar prin cuvintele: "Nu trebuie uitat nici aceea că deodată cu apariția arhetipului dumnezeiesc va apărea și lumea în forma ei desăvârșită, înveșnicită"⁴⁰.

Dar nesfârșita bogăție de contraste, de contrapuncte, de sinteze și de armonii ce se nasc din dialectica vie între subiectul omenesc, Logos și lume, de-a lungul acestui urcuș, rămâne o comoară îngropată în paginile Sf. Maxim Mărturisitorul până se va găsi cineva s-o dezgroape în toată frumusețea ei pentru lumea de azi.

București, Botezul Domnului 1948

Prot. D. STĂNILOAE

Smeritul monah Maxim

către preacuviosul presbiter și egumen Talasie

Despre diferite locuri grele

din dumnezeiasca Scriptură⁴¹

39 „Bunurile de peste fire au drept chipuri și trăsături prevestitoare diferitele moduri ale virtuților și rațiunile celor ce pot fi cunoscute prin fire. Prin acestea, Dumnezeu se face neîncetat om în cei vrednici. Fericit este deci cel ce L-a prefăcut în sine, prin înțelepciune, pe Dumnezeu om. Căci, după ce a împlinit înfăptuirea acestei taine, pătimește prefacerea sa în Dumnezeu prin har, iar acest lucru nu va înceta de-a se săvârși pururea.” Răsp. 22, p. 72; P.G. 90, 321B.

40 Die "gnostischen" Centurien des Maximus Confessor, p. 45. Și se provoacă la cap. gnost. II, 15.

41 „Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῆς θείας γραφῆς. În latinește: Quaestiones ad Thalassium, P.G. 90, 243-786. În românește îi vom zice, pe scurt: Răspunsuri către Talasie.”

Prea cuviosului rob al lui Dumnezeu,
Domnului Talasie, presbiterul și egumenul,
Maxim smeritul monah, bucurie

După ce Ți-ai desfăcut, om al lui Dumnezeu, sufletul în chip rațional de afecțiunea față de trup și mintea Ți-ai tras-o cu totul din simțire prin duh, trupul⁴² Ți l-ai făcut maică preacinstită a virtuților, iar simțirea Ți-ai arătat-o izvor nesecat de cunoștință dumnezeiască, punând însoțirea sufletului cu trupul numai în slujba celor bune, iar simțirea folosind-o ca organ prin care să cunoști măreția celor morale, frumusețea sufletului, căreia îi dă o formă văzută prin virtuți și o arată celor din afară, ca să avem viața Ta ca o icoană a virtuții pusă în văzul tuturor spre imitareⁱ. Iar simțirea Ta sculptează simbolic în figurile celor văzute rațiunile celor inteligibile și prin ele urcă mintea spre simplitatea vederilor inteligibile, desfăcută de varietatea și compoziția celor văzute, ca să avem cunoștința Ta, drumul nerătăcitor al adevărului, spre a trece prin el spre cele inteligibileⁱⁱ. De aceea după ce-ai lepădat cu totul împătımirea care leagă de simțire și de trup, străbătând intens cu mintea în chip priceput oceanul nesfârșit al cuvintelor Duhului (al Scripturii), cercetezi cu duhul cele ale Duhului. Dar primind de la acesta descoperirea tainelor ascunse, smerenia Te-a făcut totuși să alcătuiesti o listă cu multe locuri obscure din Sfânta Scriptură, pe care ne-ai trimis-o cerând de la mine, cel lipsit de orice virtute și cunoștință, un răspuns scris cu privire la înțelesul lor mai înalt.

Primind eu această listă și citind-o, mi s-a oprit în loc și mintea și auzul și cugetarea. Drept aceea Te-am rugat să-mi îngădui să refuz acest lucru. Ți-am spus că aceste locuri de abia pot fi înțelese de cei care au înaintat mult în contemplație și au ajuns la capătul celei mai înalte și mai neapropiate cunoștințe, nu însă de mine care mă târăsc pe pământ și, asemenea șarpelui cel blestemat odinioară, nu am altă hrană afară de pământul patimilor, înnoroiat ca un vierme de putreziciunea plăcerilor. Făcând deci aceasta mult și de multe ori, când am văzut că nu primești această rugămintă a mea, temându-mă să nu sufere ceva iubirea care ne unește și ne face să avem un singur suflet, chiar de purtăm două trupuri, putând să-ți pară refuzul meu un semn de neascultare, am cutezat împotriva voii mele cele mai presus de puterea mea. Am socotit că e mai bine să fiu acuzat de îndrăzneală și să fiu luat în râs de cei ce voiesc, decât să sufere iubirea vreo clătinare și vreo micșorare. Căci după Dumnezeu nimic nu e mai de preț ca ea în ochii celor ce au minte. Mai bine zis nu e mai plăcut lui Dumnezeu ca ea. Căci ea adună la un loc pe cei dezbițați și poate crea în cei mai mulți sau în toți o identitate netulburată a voințiiⁱⁱⁱ.

42 Trupul în grecește e feminin .

Deci iartă-mi mai întâi Tu, cinstite Părinte, această întreprindere și roagă și pe alții să-mi ierte îndrăzneala. Câștigă-mi milostivirea lui Dumnezeu prin rugăciunile Tale și fă-L să-mi stea într-ajutor în cele ce voi spune, mai bine zis să-mi dea răspuns drept la fiecare întrebare. "Căci toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de la El este"⁴³, ca de la izvorul și Părintele tuturor cunoștințelor și puterilor luminătoare, pe care le dăruiește pe măsura celor vrednici. Fiindcă numai încrezându-mă în Tine am primit să împlinesc porunca Ta, așteptând bunăvoința lui Dumnezeu ca plată a ascultării.

Deci așezând fiecare întrebare în frunte, în ordinea și rânduiala în care le-ați scris, voi da după ea un răspuns scurt și precis, pe cât voi fi în stare și pe cât voi primi de la Dumnezeu harul și puterea înțelegerii și grăirii evlavioase. Căci nu vreau să încarc auzul cititorilor cu mulțime de cuvinte. Nu vreau, mai ales că știu că aceste cuvinte vor răsună la auzul vostru, care aveți o cunoștință adevărată și o vedere apropiată a celor dumnezeiești și care ați trecut dincolo de tulburarea patimilor și ați lăsat în urmă toată afecțiunea firii, făcându-vă rațiunea conducătoare și judecătoare atotdreaptă în toate cele ce trebuie făcute^{iv}, iar mintea introducând-o pe scara unei înțelegeri superioare în sânul cel mai dinăuntru al tăcerii dumnezeiești, acolo unde nu se percepe decât o fericire dumnezeiască în chip neștiut, o fericire a cărei mărime nu o poate face cunoscută decât experiența ce o au despre ea cei învredniciți.

Tocmai de aceea unii ca aceștia nu au trebuință decât de-o scurtă indicație în asemenea chestiuni, care arată cu anticipare frumusețea atotstrălucitoare a vederilor tainice cuprinse în cuvintele dumnezeiești și a mărețelor înțelesuri duhovnicești din el. De altfel nu știu dacă îmi este îngăduit să Vă spun chiar și numai atâta vouă celor ce ați devenit, după cuvântul Domnului, sarea pământului și lumina lumii, pentru bogăția virtuții și marea revărsare de cunoștință, curățind și din alții puroiul patimilor prin modurile virtuților și străbătând neștiința, care e o robire a sufletului, cu lumina cunoștinței.

Dar Vă rog pe Voi cei atotsfințiți și pe toți cei care veți citi această scriere să nu socotiți cele spuse de mine drept normă a explicării duhovnicești a acestor texte. Căci sunt cu mult mai prejos de înțelegerea cuvintelor dumnezeiești și am eu însumi lipsă de învățătura altora ca să le înțeleg. Ci dacă puteți presupune sau afla ceva de la Voi înșivă sau de la alții, socotiți mai degrabă aceea ca adevărat și credeți că aveți o înțelegere mai înaltă și mai adevărată. Iar aceasta se cunoaște prin aceea că dă certitudine inimii acelora care se doresc după pătrunderea duhovnicească a lucrurilor tainice.

Căci cuvântul dumnezeiesc se aseamănă cu apa. El se arată ca în niște plante și răsaduri și ca în diferite viețuitoare în cei ce se adapă din același Cuvânt, pe măsura lor, atât în formă de fapte cât și de cunoaștere, răsărind ca un fruct prin virtuți, după calitatea virtuții și cunoașterii fiecăruia și trecând de la unii la alții^v. Căci El nu poate fi circumscris și nu suferă să stea închis înăuntru unei singure minți, dată fiind infinitatea Lui naturală.

43 Iacob 1, 17.

Deci mai întâi ne-ai poruncit să grăim despre patimile ce ne supără. Și anume câte și care sunt, din ce început pornesc și la ce sfârșit ajung trecând prin faza de mijloc ce le este proprie; din ce putere a sufletului sau ce mădular al trupului răsărind fiecare dă minții în chip nevăzut forma (μορφή) sa, iar trupul îl face ca pe o vopsea ce colorează prin cugetările păcatului întreg nefericitul de suflet; care este înțelesul numelui fiecăreia și lucrarea ei, roadele și înfățișările, precum și vicleșugurile puse la cale prin ele de dracii necurați, însoțirile și disimulările lor nevăzute, cum scot aceia în chip ascuns pe unele la vedere prin altele și cum prin unele atrag în chip amăgitor spre altele; care sunt subțirile (nuanțele), micimile, mărimile și umflările lor uriașe; cum cedează, se retrag, încetează, stăruie, năvălesc mai repede sau mai domol; care sunt justificările lor în fața sufletului ca în fața unui tribunal și hotărârile ce se dau de către cugetare; înfrângerile și biruințele văzute și starea lăuntrică ce-o însoțește pe fiecare; care e pricina pentru care li se îngăduie dracilor să tulbure sufletul, cu multe patimi și aceasta fie prin ei înșiși fie prin alții (altele)^{vi}; prin ce gând ne aduc în fața minții fără de vreme materiile proprii, prin care pornesc în chip ascuns războiul amarnic împotriva noastră, care ne preocupăm de cele ce nu sunt de față de parcă ar fi prezente, întinzându-ne spre materii, sau fugind de ele și anume primul lucru pătimindu-l de dragul plăcerii, al doilea din pricina durerii^{vii}; despre modul prezenței lor în noi și despre nălucirile complicate și variate ce le stârnesc în visurile din vremea somnului; apoi dacă sunt închiși în vreo parte a sufletului sau a trupului, sau sunt în tot trupul; și dacă, aflându-se înăuntru înduplecă sufletul prin patimile sufletești să îmbrățișeze pe cele din afară prin mijlocirea trupului și îl amăgesc să se predea cu totul simțirii, părăsind cele ce-i sunt proprii după fire; sau, aflându-se afară, printr-o atingere din afară a trupului modelează sufletul cel nevăzut după chipul celor materiale (πρός τὰ ὕλια σχηματίζουσιν), sădind în el o formă compusă și dându-i înfățișarea materiei primită prin imaginație; și dacă este vreo ordine și vreo rânduială în lucrarea lor, cu viclenie plănuită, ca mai întâi să încerce sufletul prin unele patimi și apoi să-l războiască prin altele; și care (draci) premere, care urmează la rând, sau care cu care se însoțesc, dacă nu cumva tulbură sufletul în mod amestecat fără nici o ordine, la întâmplare, prin orice patimi; apoi dacă este lăsat sufletul să pătimească unele ca acestea de la ei în afară de Providență, sau potrivit Providenței; și care este rațiunea pentru care Providența părăsește în orice patimă sufletul; care este apoi modul nimicirii fiecăreia din patimile înșirate și prin care fapte, cuvinte sau gânduri se eliberează sufletul de ele și se curăță de întinărirea conștiinței; ce virtute va opune fiecărei patimi ca să o biruiască, fugărind pe dracul cel viclean și tăind deodată cu el total însăși mișcarea patimii; cum va putea apoi, după izbăvirea de patimi, să-și scruteze sufletul bine ale sale; și cu ajutorul căror rațiuni și moduri ajungând prin rațiunea cea după fire la relații nepătimașe între simțiri și lucrurile sensibile, va modela simțurile ca să stea în slujba virtuților, precum prin patimi le modelase mai înainte, să stea în slujba păcatului^{viii} și cum va înfăptui această bună întoarcere ca să se folosească de cele prin care greșea înainte spre

nașterea și susținerea virtuților; cum apoi, izbăvindu-se și de aceste relații^{ix}, va culege cu pricepere, prin contemplarea naturală în duh, rațiunile celor create, desfăcute de simbolurile sensibile din ele; și cum după aceste rațiuni, luând contact cu cele inteligibile, prin mintea devenită curată de cugetarea aplecată spre cele supuse simțirilor, va primi înțelegerile cele simple și va dobândi cunoștința simplă, care leagă toate întreolaltă potrivit cu rațiunea, originară a înțelepciunii; în sfârșit, cum după aceasta sufletul, o dată trecut dincolo de toate cele ce sunt și de înțelesurile lor firești și desfăcut de toată puterea în chip curat, chiar și de puterea proprie de-a cugeta, va pătimi unirea cea mai presus de înțelegere cu Dumnezeu însuși, iar în acesta stare, primind de la El în chip negrăit învățătura adevărului adevărat, ca pe o sămânță, nu se va mai abate spre păcat^x, nemaifiind loc pentru diavol ca să-l atragă spre răutate prin amăgire, datorită necunoașterii Celui ce e bun prin fire și înfrumusețează toate cele ce se pot împărtăși de El?

Fiindcă ați poruncit să lămuresc în scris rațiunile, modurile și pricinile tuturor acestora, vă rog să mai așteptați puțin cuvântul privitor la ele. De va ajuta Dumnezeu, voi cerceta cu un prilej mai potrivit și mai cu stăruință acestea în alte scrieri, dacă voi simți peste tot în minte vreo astfel de putere de pătrundere încât să pot cuteza să străbat un ocean atât de mare și de adânc. Căci nu mă rușinez să spun că încă nu cunosc uneltirile și viclesugurile anevoie de descurcat ale dracilor necurați, dat fiind că praful materiei îmi întunecă încă ochii sufletului și nu mă lasă să privesc (să contemplan) în chip curat firea celor create și să deosebesc din grămada celor ce există pe cele ce par să existe^{xi}, înșelând doar simțirea cea lipsită de rațiune. Fiindcă numai cei foarte contemplativi și înalți la cugetare pot cerceta cu adevărat unele ca acestea și pot grăi despre ele, adică numai cei ce prin multă experiență au dobândit puterea de-a cunoaște cele bune și cele care nu sunt bune, ba ceea ce e mai înalt și mai de cinste ca toate au primit de la Dumnezeu harul și puterea de-a înțelege bine și de-a spune limpede cele înțelese.

Dar ca să nu rămână cu totul neluminată învățătura despre acestea în lucrarea de față, voi spune puține lucruri despre nașterea patimilor, atâta cât e de lipsă ca Voi și bărbații duhovnicești asemenea Vouă să vadă sfârșitul din început. Apoi voi trece la tâlcuirea capetelor ce urmează.

Definiția răului

Răul nici nu era, nici nu va fi ceva ce subzistă prin firea proprie. Căci nu are în nici un fel ființă, sau fire, sau ipostas, sau putere, sau lucrare în cele ce sunt. Nu e nici calitate, nici cantitate, nici relație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune (ποίησις), nici mișcare, nici aptitudine, nici patimă (pasivitate, afect) contemplată în chip natural în vreo existență și în nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo înrudire naturală. Nu e nici început (principiu), nici

mijloc, nici sfârșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea (ἐλλειψις) lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire de la scopul lor și altceva nimic. Sau iarăși, răul este mișcarea nesocotită (ἀλόγιστος) a puterilor naturale spre altceva decât spre scopul lor, în urma unei judecăți greșite. Iar scop (τέλος) numesc cauza celor ce sunt, după care se doresc în chip firesc toate, chiar dacă vicleanul, acoperindu-și de cele mai multe ori pizma sub chipul bunăvoinței și înduplecând cu viclenie pe om să-și miște dorința spre altceva din cele ce sunt și nu spre cauză, a sădit în el necunoștința cauzei.

Deci primul om, neducându-și mișcarea lucrării puterilor naturale spre scop, s-a îmbolnăvit de necunoștința cauzei sale, socotind, prin sfatul șarpelui, că acela este Dumnezeu, pe care cuvântul poruncii dumnezeiești îi poruncise să-l aibă ca pe un dușman de moarte^{xii}. Făcându-se astfel călcător de poruncă și necunoscând pe Dumnezeu, și-a amestecat cu încăpățănare în toată simțirea toată puterea cugetătoare și așa a îmbrățișat cunoștința compusă și pierzătoare, producătoare de patimă, a celor sensibile^{xiii}. Și așa "alăturatu-s-a cu dobitoacele cele fără de minte și s-a asemănat lor"⁴⁴, lucrând, căutând și voind aceleași ca și ele în tot chipul; ba le-a și întrecut în iraționalitate, mutând rațiunea cea după fire în ceea ce e contrar firii.

Deci cu cât se îngrijea omul mai mult de cunoștința celor văzute numai prin simțire, cu atât își strângea în jurul său mai tare neștiința de Dumnezeu. Și cu cât își strângea mai mult legăturile neștiinței, cu atât se lipea mai mult de experiența gustării prin simțire a bunurilor materiale cunoscute. Dar cu cât se umplea mai mult de această experiență, cu atât se aprindea mai mult patima iubirii trupești de sine, care se naștea din ea. Și cu cât se îngrijea mai mult de patima iubirii trupești de sine, cu atât născocea mai multe moduri de producere a plăcerii, care este și frica și țința iubirii trupești de sine. Și fiindcă orice răutate piere împreună cu modalitățile care o produc, omul aflând prin însăși experiența, că orice plăcere are ca urmasă în mod sigur durerea, își avea toată pornirea spre plăcere și toată fuga dinspre durere. Pentru cea dintâi lupta cu toată puterea, pe cea de-a doua o combătea cu toată sârguința, închipuindu-și un lucru cu neputință și anume că printr-o astfel de dibăcie va putea să le despartă pe acestea una de alta și iubirea trupească de sine va avea unită cu ea numai plăcerea, rămânând neîncercată de durere. Sub puterea patimii el nu știa, precum se vede, că plăcerea nu poate fi niciodată fără de durere. Căci în plăcere e amestecat chinul durerii, chiar dacă pare ascuns celor ce o gustă, prin faptul că domină patima plăcerii. Pentru că ceea ce domină iese totdeauna deasupra, acoperind simțirea a tot ceea ce stă alătura.

Așa s-a strecurat marea și nenumărata mulțime a patimilor stricăcioase în viața oamenilor. Așa a devenit viața noastră plină de suspine, cinstind pricinile care o pierd și născocind și cultivând prilejurile coruperii sale, datorită

44 Ps. 48, 12.

neștiinței. Așa s-a tăiat firea cea unică în nenumărate părțile și noi cei ce suntem de aceeași fire ne mâncăm unii pe alții ca reptilele și fiarele. Căci căutând plăcerea din pricina iubirii trupesti, de noi înșine și străduindu-ne să fugim de durere din aceeași pricină, nascocim surse neînchipuite de patimi făcătoare de stricăciune. Astfel când ne îngrijim prin plăcere de iubirea trupestă de noi înșine (φιλαυτία), naștem lăcomia pântecelui, mândria, slava deșartă, îngâmfare, iubirea de argint, zgârcenia, tirania, fanfaronada, aroganța, nechibzuința, nebunia, părerea de sine, înfumurarea, disprețul, injuria, necurăția, ușurătatea, risipa, neînfrânarea, frivolitatea, umblarea cu capul prin nori, moleșeala, pornirea de a maltrata, de-a lua în răs, vorbirea prea multă, vorbirea la nevreme, vorbirea urâtă și toate câte mai sunt de felul acesta. Iar când ascuțim mai mult prin durere modul iubirii trupesti de noi înșine, naștem mânia, pizma, ura, dușmănia, ținerea în minte a răului, calomnia, bârfeala, intriga, întristarea, deznădejdea, defăimarea Providenței, lăncezeala, neglijența, descurajarea, deprimarea, puținătatea la suflet, plânsul la nevreme, tânguirea, jalea, sfărâmarea totală, ciuda, gelozia și toate câte țin de o dispoziție care a fost lipsită de prilejurile plăcerii. În sfârșit când din alte pricini se amestecă în plăcere durerea, dând perversitatea (căci așa numesc unii întâlnirea părților contrare ale răutății), naștem fățarnicia, ironia, viclenia, prefăcătorie, lingușirea, dorința de a plăcea oamenilor și toate câte sunt nascociri ale acestui viclean amestec. Căci a le număra acum și a le spune toate, cu înfățișările, modurile, cauzele și vremurile lor, nu e cu putință. Cercetarea fiecăreia din ele o vom face, dacă Dumnezeu ne va hărăzi putere, în viitor.

Altă definiție a răului

Deci răul stă, cum am spus mai înainte, în necunoașterea cauzei celei bune a lucrurilor. Aceasta orbind mintea omenească, dar deschizând larg simțirea, l-a înstrăinat pe om cu totul de cunoștința de Dumnezeu și l-a umplut de cunoștința pătimășă a lucrurilor ce cad sub simțuri, împărtășindu-se deci omul fără măsură de aceasta numai prin simțire, asemenea dobitoacelor necuvântătoare și aflând prin experiență că împărtășirea de cele sensibile susține firea lui trupestă și văzută, a părăsit frumusețea dumnezeiască menită să alcătuiască podoaba lui spirituală și a socotit zidirea văzută, drept Dumnezeu, îndumnezeind-o datorită faptului că e de trebuință pentru susținerea trupului; iar trupul propriu legat prin fire de zidirea luată drept Dumnezeu, l-a iubit cu toată puterea. Și așa prin grija exclusivă de trup, a slujit cu toată sânguința zidirii în loc de Ziditor. Căci nu poate sluji cineva zidirii, dacă nu cultivă trupul, precum nu poate sluji lui Dumnezeu, dacă nu-și curățește sufletul prin virtuți. Deci prin grija de trup omul săvârșind slujirea cea stricăcioasă, și umplându-se împotriva sa de iubirea trupestă de sine, avea în sine într-o lucrare neîncetată plăcerea și durerea. Căci mâncând

mereu din pomul neascultării, încerca în simțire părerea (cunoștinței) binelui și răului⁴⁵, amestecate în el.

Și poate că de fapt dacă ar zice cineva că pomul cunoștinței binelui și a răului este zidirea cea văzută, nu s-ar abate de la adevăr. Căci împărtășirea de ea produce în chip natural plăcerea și durerea.

Sau iarăși poate că zidirea celor văzute s-a numit pom al cunoștinței binelui și a răului, fiindcă are și rațiuni duhovnicești care nutresc mintea, dar și o putere naturală care pe de o parte desfată simțirea, pe de alta pervertește mintea^{xiv}. Deci contemplată duhovnicește ea oferă cunoștința binelui, iar luată trupește, oferă cunoștința răului. Căci celor ce se împărtășesc de ea trupește li se face dascăl în ale patimilor, făcându-i să uite de cele dumnezeiești. De aceea i-a interzis-o poate Dumnezeu omului, amânând pentru o vreme împărtășirea de ea, ca mai întâi, precum era drept, cunoscându-și omul cauza sa prin comuniunea cu ea în har și prefăcând, prin această comuniune, nemurirea dată lui după har în nepătimire și neschimbabilitate, ca unul ce-a devenit deja dumnezeu prin îndumnezeire, să privească fără să se vatăme și cu totul slobod cu Dumnezeu făpturile lui Dumnezeu și să primească cunoștința lor ca dumnezeu, dar nu ca om, având după har în chip înțelept aceeași cunoștință a lucrurilor ca Dumnezeu, datorită prefacerii minții și simțirii prin îndumnezeire⁴⁶.

Așa trebuie înțeles aici pomul acela, după o tâlcuire pe care o pot primi toți. Căci înțelesul mai tainic și mai înalt e rezervat pentru cei cu o cugetare mistică, noi trebuind să-l cinstim prin tăcere. Eu am amintit aici de pomul neascultării doar în trecere, vrând să arăt că necunoașterea lui Dumnezeu a îndumnezeit zidirea, al cărei cult vine din iubirea de trup (φιλαυτία) a neamului omenesc. Căci în jurul acesteia se învâртеște, ca un fel de cunoștință amestecată, toată experiența plăcerii și a durerii din pricina cărora s-a introdus în viața oamenilor tot nămolul relelor ce dăinuiește în chip felurit și pestriț și-n atâtea forme câte nu le poate spune cuvântul. Pentru că fiecare din cei ce participă la firea omenească are în sine, într-o anumită cantitate și calitate, vie și lucrătoare, iubirea față de partea lui văzută, adică față de trup, care îl silește ca pe un rob, prin pofta de plăcere și frica de durere, să nascocoască multe forme ale patimilor, după cum se nimeresc timpurile și lucrurile și după cum îl îndeamnă modul lui de a fi, întrucât experiența îl

45 Binele pentru simțirea trupească e plăcerea, iar răul e durerea. Acest «bine» și «rău» e produs de lumea văzută, care deci e pomul unui fals bine și rău.

46 Deci îndumnezeirea nu exclude cunoașterea făpturilor. Dar atunci omul le cunoaște fără patimă, ca Dumnezeu și în Dumnezeu, nu cu patimă, adică cu uitarea lui Dumnezeu. Toate își au vremea lor, ca să se cunoască și să se săvârșească cum se cuvine, trebuind să aștepte creșterea omului la înălțimea lor. Pomul cunoștinței binelui și a răului (sau lumea), ca sădit tot de Dumnezeu, nu era ceva rău în sine. Dar omul nu era crescut la starea în care îl putea privi în mod just și neprimejdios. Deci interzicerea atingerii de el era o amânare, nu o oprire veșnică. Aceeași idee o dezvoltă Sf. Grigorie Palama în Capetele naturale, teologice etc., Filocalia greacă, vol. II, ed. II, p. 319.

Răul nu se identifică cu ipostasul vreunei realități, ci e un mod greșit de comportare față de realități, care vine și dintr-o intrare a omului în relație cu un lucru înainte de a fi crescut la capacitatea unei relații juste.

învață că e cu neputință să ajungă să aibă neconținut plăcerea ca tovarășă de viață și să rămână cu totul neatins de durere, că nu va putea să ajungă la capătul acestui scop. Căci firea întreagă a trupurilor fiind coruptă și pe cale de împrăștiere prin oricâte moduri ar încerca să o susțină pe aceasta, întărește și mai mult stricăciunea din ea. De aceea omul temându-se, fără să vrea, neconținut, de soarta a ceea ce iubește, cultivă fără voie și pe nesimțite, prin ceea ce iubește ceea ce nu iubește, atârând de cele ce nu pot dăinui, în felul acesta își preschimbă dispoziția sufletului deodată cu cele ce se împrăștie, ca pe una ce se rostogolește împreună cu cele ce curg, și nu înțelege că se pierde din pricina totalei orbiri a sufletului față de adevăr.

Iar izbăvirea de toate aceste rele și calea scurtă spre mântuire este dragostea adevărată, cea din cunoștință, a lui Dumnezeu și izgonirea din suflet a dragostei față de trup și de lumea aceasta. Prin aceasta lepădând pofta de plăcere și frica de durere, ne eliberăm de reaua iubire trupească de noi înșine (φιλαυτία), înălțați fiind la cunoștința Ziditorului. În felul acesta primind în locul iubirii celei rele de noi înșine, pe cea bună și spirituală, despărțită cu totul de grija de trup, nu vom înceta să slujim lui Dumnezeu prin această iubire bună de noi înșine (νοερά, καλή, αγαθή, φιλαυτία), căutând pururea să ne susținem sufletul prin Dumnezeu. Căci aceasta este adevărata slujire și prin ea îngrijim cum trebuie și în chip plăcut lui Dumnezeu, de sufletul nostru prin virtuți.

Deci cel ce nu dorește plăcerea trupească și nu se teme deloc de durere, a ajuns nepătimitor. Căci deodată cu acestea și cu iubirea trupească de sine, care le-a născut, a omorât toate patimile ce cresc prin ea și prin ele, împreună cu neștiința, sursa cea mai de la început a tuturor relelor. Și așa s-a făcut întreg slujitor al binelui ce persistă permanent și e mereu la fel, rămânând împreună cu el cu totul nemișcat⁴⁷. Așa oglindește cu fața descoperită slava lui Dumnezeu⁴⁸, ca unul care privește în lumina ce strălucește în sine slava dumnezeiască și neapropiată⁴⁹.

Deci odată ce ne-a fost arătată de Cuvântul calea cea dreaptă și ușoară a celor ce se mântuiesc, să tăgăduim cu toată puterea plăcerea și durerea vieții de aici și să învățăm cu mult îndemn și pe cei supuși nouă să facă aceasta. Căci făcând aceasta, ne-am izbăvit și am izbăvit și pe alții cu desăvârșire de toată născocirea patimilor și de toată răutatea dracilor. Să îmbrățișăm numai iubirea și nimeni nu va putea să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu, nici necaz, nici strâmtoare, nici foame, nici primejdie, nici sabie, nici toate câte le-a înșirat Apostolul în acel loc⁵⁰. Căci prin cunoștința cu lucrul rămânând în noi dragostea nemișcată, vom primi de la El o bucurie și o susținere veșnică și

47 Tot în acest sens înțelege și Sf. Grigorie de Nyssa fixarea și neschimbabilitatea omului în viața cea după Dumnezeu, fără să se excludă putința înaintării în Dumnezeu.

48 II Cor. 3, 18.

49 Fără a avea cineva lumina dumnezeiască (binele, dragostea, pe Dumnezeu) în sine, nu poate să o vadă nici în afară de sine, așa cum ochiul care nu e străbătut de lumina fizică nu o poate vedea nici în afară.

50 Rom. 8, 35.

negrăită a sufletului. Și împărtășindu-ne de aceasta, vom avea față de lume neștiința cea mântuitoare⁵¹, nemaiprivind, ca mai înainte, fără gând neprihănit, cu fața descoperită a simțirii, suprafața celor sensibile ca pe o sclavă, ci oglindind mai degrabă cu fața descoperită a cugetării (minții), după înlăturarea oricărui vâl sensibil, slava lui Dumnezeu cea arătată în virtuți și în cunoștința duhovnicească⁵², prin care primim unirea cea după har. Căci precum ignorând pe Dumnezeu, am îndumnezeit zidirea, pe care am cunoscut-o prin simțire, gustând din ea, pentru faptul ca prin ea ni se susținea trupul, așa primind cunoștința trăită a lui Dumnezeu, cea accesibilă înțelegerii, vom ignora experiența întregii simțiri, pentru faptul că El ne susține sufletul ca să existe și ca să fie fericit^{xv}.

Cuvânt înainte la scoliile așezate în urma răspunsurilor^{xvi}

Podoaba naturală a celor raționali este rațiunea. Podoaba rațiunii este înțelegerea, pe care o manifestă prin rațiune cei raționali. Podoaba înțelegerii este deprinderea și aptitudinea, pe care o manifestă prin virtutea străbătută de rațiune cei raționali. Podoaba acestei deprinderi este contemplația fără greșală, prin care se dobândește cunoștința adevărată. Iar sfârșitul acesteia este înțelepciunea, care e împlinirea cea mai adevărată a înțelegerii. Căci ea e rațiunea care s-a desăvârșit după fire, sau mintea curată, prin care unirea cu cauza sa au intrat într-o relație mai presus de înțelegere, datorită căreia, odihnindu-se de mișcarea și de relația naturală și de multe feluri cu cele de după cauză, stăruie în ea numai în chip neînțeles. Ajunsă aici mintea se bucură de odihna cea negrăită a tăcerii preafericite și mai presus de înțelegere, pe care nu poate să o descopere nici un cuvânt și nici o înțelegere, ci numai experiența prin participare a celor ce s-au învrednicit de posesiunea și gustarea ei mai presus de înțelegere. Iar simțul acesteia, ușor de cunoscut și vădit tuturor, este nesimțirea și distanța totală a dispoziției sufletului față de veacul acesta.

Deci nimic nu este mai propriu după fire celor raționali ca rațiunea, nici mai potrivit pentru cei iubitori de Dumnezeu ca să-și arate credința lor cea dreaptă decât studierea și înțelegerea ei. Logosul acesta de care am vorbit nu e cuvântul împodobit luxos într-o rostire meșteșugită spre plăcerea auzului, cu care se pot deprinde și oamenii perversi, ci rațiunea pe care o are firea ascunsă în chip ființial înlăuntrul ei, fără nici o învățătură, pentru cercetarea

51 În afară de neștiința mai presus de cunoaștere a lui Dumnezeu, mai este o neștiință mântuitoare. Este cea care nu mai bagă de seamă puțința laturii pătimase a lucrurilor. Pentru aceasta, lumea a devenit iremediabil un transparent al slavei dumnezeiești, după ce s-a sfârtecat 'slava' ei, sau suprafața opacă, construită de privirea ei exclusiv prin simțire.

52 Fața descoperită a simțirii este privirea neîmpiedicată de considerentele spirituale și nerușinată simțirii exclusive, care vede numai aspectul sensibil al lumii, numai vălurile materiale. Descoperirea feței simțirii e, în același timp, completa acoperire a minții. Și cu cât se acoperă fața simțirii sau se leapădă, cu atât apare fața descoperită a minții și se înlătură vălurile lumii.

lucrurilor și pentru expunerea adevărului în cuvinte⁵³. Pe aceasta și Duhul Sfânt al lui Dumnezeu obișnuiește să și-o asocieze modelată prin virtuți și s-o facă statuie dumnezeiască a frumuseții celei după asemănare, nelipsindu-i nimic după har din însușirile ce revin Dumnezeirii în chip natural. Căci este un organ ce adună cu pricepere totală descoperirea bunătății lui Dumnezeu ce strălucește inteligibil în fapte. Și sesizând astfel măreția lucrurilor îi înalță spre cauza făcătoare a lor pe cei ce și-au făcut străbătută cu totul de El întreaga pornire a dorinței aflătoare în ei după fire, nemaifiind reținuți de nimic din cele de după cauză.

Pe aceasta cultivând-o noi cei robiți de toate cele potrivnice firii, ne vom dovedi făptuitorii tuturor virtuților dumnezeiești, adică vom lepăda prin tot binele urâciunea pământească din suflet, spre a primi frumusețea duhovnicească. Căci unde domnește rațiunea, încetează domnia simțirii, în care e amestecată puterea păcatului care, amăgind sufletul cu mila pentru trupul înrudit după ipostas, îl atrage la sine prin plăcere. Pentru că lucrul ei natural fiind grija pătimasă și voluptoasă de trup, abate sufletul de la viața cea după fire și-l înduplecă să se facă făcătorul păcatului lipsit de ipostas (suport propriu). Căci răutatea este o faptă a sufletului înțelegător și anume uitarea bunătății celor după fire, care se naște din afecțiunea pătimasă față de trup și lume. Pe aceasta o nimicește rațiunea prin strategia ei, scrutând cu știință duhovnicească originea și firea lumii și a trupului și împingând sufletul spre țara înrudită a celor inteligibile, împotriva căreia legea păcatului nu are nici o putere. Căci nu mai are simțirea pe care să treacă ca pe o punte spre minte, întrucât sunetul nu mai are nici o legătură afectuoasă cu ea, căci a părăsit-o împreună cu vederile sensibile, a căror relație și fire mintea, lăsându-le în urmă, nu le mai simte.

Știind-o aceasta, precum am spus, am socotit că trebuie să dau cuvântului de față al acestei scrieri, ca un oarecare alt ajutor, scoliile așezate la urma răspunsurilor, spre a întregi și înfrumuseța înțelesul ei și a face cititorilor mai dulce hrana ideilor din ea și în general mai sigură înțelegerea întregii cugetări cuprinsă în scriere. Căci recitind după publicare întreaga lucrare, am aflat că unele locuri au lipsă de lămurire, altele de adaosuri și precizări și iarăși altele de o concluzie la textul publicat. Drept aceea am alcătuit această scriere de scoli, dând fiecărui loc lămurirea cuvenită. De aceea rog pe toți cititorii, sau și pe cei ce o vor copia, să citească și să adauge și scolia corespunzătoare la nota fiecărui loc, ca să fie în tot chipul cuvântul cu desăvârșire neciuntit de nici o greșală.

Întrebarea 1

⁵³ Termenul grecesc logos al înțelesului de rațiune și de cuvânt. R a ț i u n e a e cuvântul interior. De acesta e v o r b a în tot acest " C u v â n t înainte".

Afectele (patimile) sunt rele prin ele însele, sau din pricina unei întrebuințări greșite? Vorbesc de plăcere și întristare, de dorință și de frică și de cele ce decurg din acestea.

Răspuns

Afectele acestea ca și celelalte, nu au fost create la început împreună cu firea oamenilor. Căci altfel ar intra în definiția firii. Spun, învățând de la marele Grigorie al Nisei, că ele odrăslesc în fire, după ce au pătruns în partea cea mai puțin rațională a ei, din pricina căderii din starea de desăvârșire. Prin ele, în loc de chipul dumnezeiesc și fericit, îndată după călcarea poruncii s-a făcut în om străvezie și vădită asemănarea cu dobitoacele necuvântătoare. Căci trebuia, după ce s-a acoperit demnitatea rațiunii, ca firea oamenilor să fie chinuită pe dreptate de trăsăturile iraționalității (dobitociei) la care a fost atrasă prin voia ei, Dumnezeu rânduind prea înțelept, ca omul în felul acesta să vină la conștiința măreției sale de ființă rațională.

Cu toate acestea și afectele devin bune în cei ce se străduiesc, și anume atunci când, desfăcându-le cu înțelepciune de lucrurile trupesti, le folosesc spre câștigarea bunurilor cerești. De pildă: pofta o pot preface în mișcarea unui dor spiritual după cele dumnezeiești^{xvii}; plăcerea, în bucuria curată pentru conlucrarea de bună voie a minții cu darurile dumnezeiești; frica, în grija de a ocoli osânda viitoare de pe urma păcatelor; iar întristarea, pocăința care aduce îndreptarea de pe urma păcatului din timpul de aici. Și scurt vorbind, asemenea medicilor înțelepți care vindecă prin trupul veninos al viperei o mușcătură înveninată sau care se va învenina, să ne folosim și noi de aceste afecte spre înlăturarea răutății celei de față sau a celei ce va să fie și spre dobândirea și păzirea virtuții și a cunoștinței. Precum am spus deci, acestea devin bune prin întrebuințare în cei ce își robesc orice cuget spre ascultarea lui Hristos⁵⁴.

54 Afectele sunt considerate de Sf. Maxim ca trăsături iraționale pătrunse în firea omului după căderea în păcat și apropiindu-l de animalitate, întrucât și animalele reacționează irațional prin aceste afecte la ceea ce văd. Prin ele, trupul e pus repede în mișcare spre tot ce apare omului vrednic de râvnit, precum repede se contrage din fața celor primejdioase. În starea primordială, omul își călăuzea viața cu totul rațional. Trupul nu scăpa prin mișcări anarhice și dezordonate de sub conducerea rațiunii și a voinței. Acum, chiar în starea de renaștere, aceste afecte nu mai pot fi scoase din fire. Dar ele se pot folosi spre un scop bun. Gândurile curate și raționale n-ar putea mișca ușor trupul nostru, ajuns sub puterea acestor factori iraționali dar foarte dinamici, spre țintele fixate de ele. De aceea, caută să câștige pentru aceste ținte afectele, ca prin impulsul lor să miște ușor trupul.

Se știe că ideea teoretică nu prea are efect în ce privește transformarea omului, până ce nu câștigă simțirea lui în favoarea ei. Calea de la idee spre hotărârea bună duce prin sentiment. Aceasta e poate ceea ce numește Vîșeslavțev „sublimarea afectelor”, în care atribuie un mare rol imaginației (Etica preobrajenago erosa). Aceasta este și calea pe care credința devine o putere transformatoare a omului. Ea convertește afectele spre alte ținte, spre Dumnezeu. O credință care nu dă astfel de roade, întinzându-se asupra întregului om, e ceva de neconceput și e de mirare cum ea poate fi susținută de protestanți.

Dumnezeu e lipsit de afecte. De asemenea, îngerii, care sunt minți pure (νᾱες). Aceasta va fi și partea noastră în viața viitoare. Căci spune Sf. Maxim: „Afectele care conservă firea în viața de aici nu se pot muta împreună cu noi la viața nemuritoare și veșnică.” (Răsp. 55)

Iar dacă Scriptura vorbește de vreun afect de acesta la Dumnezeu sau la sfinți^{xviii}, o face în ce privește pe Dumnezeu pentru înțelegerea noastră, exprimând prin afectele noastre faptele mântuitoare și binefăcătoare ale Providenței; iar în ce privește pe sfinți, întrucât nu se pot exprima raporturile lor spirituale cu Dumnezeu și dispozițiile lor prin grai omenesc, fără afectele cunoscute firii^{xix}.

Întrebarea 2

Dacă toate speciile, din care se alcătuieste lumea, le-a făcut Dumnezeu în șase zile, ce mai lucrează pe urmă Tatăl? Căci zice Domnul: "Tatăl Meu până acuma lucrează, și Eu lucrez"⁵⁵. Nu cumva e vorba de conservarea speciilor odată făcute?

Răspuns

Dumnezeu isprăvind de creat rațiunile prime și esențele universale ale lucrurilor, lucrează totuși până azi, nu numai susținând acestea în existență, ci și aducând în actualitate, desfășurând și constituind părțile date virtual în esențe^{xx}; apoi asimilând prin Providență cele particulare cu esențele universale, până ce, folosindu-se de rațiunea mai generală a ființei raționale, sau de mișcarea celor particulare spre fericire, va uni pornirile spontane ale tuturor. În felul acesta le va face pe toate să se miște armonic și identic întreolaltă și cu întregul, nemaiaivând cele particulare o voie deosebită de-a celor generale, ci una și aceeași rațiune văzându-se în toate împărțită de modurile de a fi ale acelora cărora li se atribuie la fel^{xxi}. Prin aceasta se va arăta în plină lucrare harul care îndumnezeiește toate. E lucrarea despre care însuși Dumnezeu și Cuvântul, care s-a făcut om pentru ea, zice: "Tatăl Meu până acuma lucrează și Eu lucrez"⁵⁶. Cel dintâi adică binevoiește, al doilea lucrează El însuși, iar Duhul Sfânt întregește ființial bună voința Tatălui cu privire la toate și lucrarea Fiului, ca să fie prin toate și în toate bunul Dumnezeu în Treime, potrivit cu fiecare dintre cei învredniciți după har; și să fie văzut în toate, așa cum există, în chip natural, sufletul în întreg trupul și în fiecare mădular al lui, fără micșorare⁵⁷.

55 Io. 5, 17.

56 Io. 5, 17.

57 Maurice Blondel, *L'Action*, volumul II, Paris, Alcan, 1936, spune în altă formă același lucru: «că tot ține de tot, că Universul este în continuă naștere, că fixitatea relativă a ființelor comportă o desfășurare ale cărei faze multiple nu pot fi, fără urmări rele, izolate unele de altele» (p. 326). Lucrarea de care vorbește aici Sf. Maxim este acțiunea universală, unitară, care – după Blondel – e dincolo de faptele fenomenale, având sursa în cauza primă. Ca și Maxim în acest răspuns, Blondel vede și el o „independență universală” și „perspectivele umane” din lume, spre deosebire de „ipotezele care stabilizează lucrurile în cicluri închise, în interiorul cărora toate ar sta juxtapuse în compartimente separate” (p. 327).

Dacă creațiunea este un act exclusiv al lui Dumnezeu, desfășurarea Universului creat, prin lucrarea Providenței divine, angajează și cooperarea fapturilor care, conlucrând cu cauza primă, se cauzează și se înrăuresc reciproc.

Întrebarea 3

Cine este acela de care spune Evanghelia că poartă în cetate ulciorul cu apă și pe care întâlnindu-l învățăceii trimiși de Hristos primesc porunca să-i urmeze?⁵⁸ Cine este apoi stăpânul casei? Și de ce nu i se spune numele de către Evangheliști? Ce este în sfârșit foișorul cel mare și pardosit, în care se săvârșește înfricoșata taină a Cinei dumnezeiești?⁵⁹

Răspuns

Scriptura trece sub tăcere numele omului la care a trimis Mântuitorul pe cei doi învățăcei pentru pregătirea Paștilor, ca și numele cetății în care au fost trimiși. După primul gând care-mi vine, socotesc că prin "cetate" este arătată lumea aceasta sensibilă iar "omul" este firea generală a oamenilor. La aceasta sunt trimiși, ca învățăcei ai lui Dumnezeu și ai Cuvântului ca și înainte-mergători și pregătitori ai ospățului tainic pe care îl avea Dumnezeu împreună cu firea oamenilor, primul Testament și cel Nou. Cel dintâi curăță firea omenească de toată întinăciunea, prin filosofia practică (înțelepciunea lucrătoare), celălalt ridică mintea prin cunoaștere sau prin călăuzirea tainică a contemplației, de la cele trupești spre vederile înrudite cu ea ale celor spirituale⁶⁰. Iar probă despre aceasta este faptul că ucenicii trimiși sunt Petru și Ioan. Căci Petru este simbolul faptei, iar Ioan al contemplației.

În special atragem atenția că Sf. Maxim admite:

a) „o rațiune mai generală a ființei raționale”, de unde urmează că sunt și rațiuni mai particulare;

b) „o voie deosebită a celor particulare”, de unde urmează că există și o voie mai generală.

Ideea o găsim dezvoltată iarăși la Blondel (L'Action, vol. II). După acesta, orice tendință din noi își are o rațiune, de aici aparența ei de justete. Această rațiune particulară atrăgând voința spre partea ei, aceasta devine voința unei părți din noi, în loc de a fi voința întregului din noi. Deci fapta normală nu are să suprimă tendințele variate din noi, ci să le subordoneze întregului sau să le armonizeze.

Rațiunea mai generală e ca un vârf de piramidă față de rațiunile particulare. Pe măsură ce ne ridicăm spre rațiuni tot mai generale în cunoașterea și activitatea noastră, devenim mai virtuoși și ne apropiem de Rațiunea supremă, cea mai generală. Rațiunea cea mai generală a ființei noastre caută să se subordoneze unei rațiuni generale mai înalte, care îmbrățișează mai multe ființe și lucruri, iar Rațiunea cea mai generală este Logosul divin. Dar, lucrând în conformitate cu rațiunea mai generală din ființa noastră, satisfacem totodată adevăratele interese și aspirațiuni spre fericire ale părților din noi. Căci satisfăcând tendințele anarhice, destrămăm întregul organic și îl aruncăm într-o existență chinuită.

De notat este că, după Sf. Maxim, această lucrare conformă cu rațiunea mai generală – sau unirea voii cu această rațiune a firii – se întâlnește cu lucrarea harului în noi (vezi și tâlcuirea la Tatăl Nostru). Spre har și spre îndumnezeire ne ridicăm prin ridicarea spre starea normală a firii, spre activitatea conformă cu rațiunea tot mai generală a ei. Există o armonie între rațiune și har.

58 Mc. 14, 13.

59 Lc. 22, 10.

60 Aici urcușul duhovnicesc este împărțit în două trepte: a) făptuirea și b) contemplația. Celei dintâi îi corespunde Vechiul Testament, celei de-a doua Noul Testament. Simbolul primei trepte este Petru, al celei de-a doua – Ioan. Celei dintâi îi mai corespunde omul cu ulciorul, celei de-a doua – stăpânul casei; sau, altfel spus, mintea practică și mintea contemplativă.

Astfel e foarte potrivit ca cel dintâi care-i întâlnește pe aceștia să fie purtătorul unui ulcior cu apă, însemnând prin el pe toți cei ce poartă, prin filosofia practică, pe umerii virtuților, închis în mădularele pământești mortificate ale trupului, ca într-un ulcior, harul Duhului, care-i curățește pe ei prin credință de întinăciune. După acesta, al doilea care-i întâlnește este stăpânul casei, care le arată foișorul pardosit. Acesta înfățișează prin el pe toți cei ce pardosesc prin contemplație înălțimea cugetării lor curate și mărețe, ca pe un foișor, cu cugetări și dogme însușite prin cunoaștere (în chip gnostic), spre primirea după cuviință a marelui Cuvânt. Iar casa este deprinderea întru cucernicie, spre care înaintează mintea practică cultivând virtutea. Asupra ei (asupra deprinderii întru cucernicie) stăpânește, ca una ce e stăpână prin fire, mintea⁶¹ luminată de lumina dumnezeiască a cunoașterii tainice, care s-a învrednicit, împreună cu mintea practică, de împreună ospătarea cea mai presus de fire cu Cuvântul și Mântuitorul.

Se vorbește în Scriptură și de un om și de doi, dacă unul este purtătorul ulciorului și altul este stăpânul casei. De unul se vorbește poate, cum am spus, din pricina unei singure firi, iar de doi din pricină că această fire este împărțită între cei activi și între cei contemplativi. Pe aceștia iarăși amestecându-i Cuvântul prin Duhul⁶², îi numește și-i face unul.

Iar dacă cineva ar vrea să aplice cele spuse la fiecare om, nu ar ieși din adevăr. Căci "setea" este sufletul fiecăruia, la care sunt trimise mereu, ca învățăcei ai Cuvântului și ai lui Dumnezeu, îndemnurile virtuții și rațiunile (cuvintele) cunoașterii. Cel ce poartă ulciorul cu apă este modul de viață și cugetul care susține, în chip neșovăitor, pe umerii înfrânării, neevaporat, harul credinței dat de Botez. Iar casa este dispoziția și deprinderea virtuoasă, zidită din multe și felurite virtuți și cugetări tari și bărbătești, ca din niște pietre. Foișorul este cugetarea largă și întinsă, și capacitatea de cunoaștere împodobită cu vederile dumnezeiești ale dogmelor tainice și negrăite. Iar stăpânul are mintea lărgită de strălucirea deprinderii întru virtute, de înălțimea, de frumusețea și de mărima cunoștinței. La această minte venind Cuvântul cu ucenicii săi, adică cu primele înțeleșuri duhovnicești ale firii și ale timpului^{xxii}, se împărtășește pe Sine.

În sfârșit paștele sunt trecerea Cuvântului spre mintea omenească, prin care dăruiește tuturor celor vrednici plenitudinea bunurilor Sale, însuși Cuvântul lui Dumnezeu venind tainic la ei.

Întrebarea 4

61 Mintea, în grecește, e de genul masculin (νοῦς). Deci este «stăpân»

62 Mt. 26, 18.

Cum a poruncit Domnul ucenicilor să nu aibă două cămăși⁶³, El însuși având cinci, după Evanghelistul Ioan⁶⁴, precum se vede de la cei care le-au împărțit; și care sunt aceste haine?

Răspuns

Mântuitorul n-a avut cinci cămăși, ci una singură și învelitoarea de deasupra. Dintre acestea, cea de dedesubt e numită hitonion, iar învelitoarea din afară imation (togă sau pallium).

Dar prin termenii istorisirii Evanghelistul Ioan a redat în chip tainic un înțeles ascuns, desprins printr-o cunoaștere contemplativă. Căci El a urmărit să conducă mintea noastră prin cele istorisite prin adevărurile spirituale. Cămașa Mântuitorului, țesută de sus în jos ca un întreg, pe care n-au rupt-o cei ce L-au răstignit, deși li s-a îngăduit să-L dezbrace de ea, este conexiunea și împletitura neîmpărțită a virtuților întreolaltă; sau cugetarea noastră, potrivită și adecvată Cuvântului (rațiunii); sau harul omului nou, al celui după asemănarea lui Hristos, țesut de sus prin Duhul Sfânt. Iar învelitoarea din afară este lumea sensibilă, împărțită în patru stihii, pe care o rup, ca pe haina lui Iisus, în patru bucăți, cei ce răstignesc în noi în chip spiritual pe Domnul.

Deci dracii sfâșie creațiunea văzută a celor patru stihii, făcându-ne să o privim prin simțuri în chip pătimăș și să ignorăm rațiunile divine din ea. Dar altceva este cu cămașa virtuților, căci pe aceasta chiar dacă o smulg din noi, în urma lenevirii noastre spre cele bune, nu pot totuși să ne convingă că virtutea este viciu. Să nu facem deci cele cinci haine ale lui Iisus prilej de lăcomie, ci să cunoaștem care este intenția Scripturii și cum e răstignit și dezbrăcat Domnul în noi, care ne lenevim spre cele bune, tocmai din pricina acestei trândăvii în lucrarea virtuților; de asemenea cum împart dracii, ca pe o haină creațiunea Lui, ca să ne facă să slujim patimilor. Să devenim paznici de încredere ai bunurilor hărăzite nouă de Dumnezeu și creațiunea să o privim cum se cuvine, numai spre slava Lui⁶⁵. În sfârșit să păstrăm nerăpită, cămașa Cuvântului (rațiunii) cunoștinței, adică virtuțile, prin silința spre faptele bune.

Iar de vreți să înțelegeți prin cămașa cea țesută de sus, pe lângă cele spuse, lumea ființelor netrupești și spirituale, iar prin învelitoarea de din afară, pe care a împărțit-o Scriptura în patru părți, ca în patru elemente, firea cea trupească, nu veți greși față de adevăr. Dintre acestea, trupul l-au risipit prin stricare, luând putere asupra noastră din călcarea poruncii. Dar sufletul nu l-au sfâșiat, având înrudire cu cele de sus⁶⁶.

63 Mt. 10, 10; Lc. 9, 3.

64 Ioan 19, 23.

65 Când ne lenevim în lucrarea poruncilor, e răstignit Hristos în noi, dar mai înainte îl dezbracă de cămașa cea unitară a virtuților. Pentru ochii celor în care a fost răstignit Hristos, lumea nu mai e contemplată ca un veșmânt unitar ce îmbracă sistemul solidar al rațiunilor divine — deci, în ultima analiză, Rațiunea supremă din care iradiază acelea —, ci ca o alăturare de materie menită să satisfacă poftele.

Întrebarea 5

Ce este pământul blestemat de Dumnezeu în faptele lui Adam, după înțelesul mai ascuns⁶⁷ și ce înseamnă a se hrăni omul din el întru necazuri? Ce înseamnă apoi a-i aduce acela omului spini și mărăcini, iar omul a mânca iarba câmpului? Ce înseamnă în sfârșit a mânca omul pâinea întru sudoarea feței lui? Căci niciodată nu s-a văzut vreun om să mănânce nici pământ, nici iarbă. Nici cei ce mănâncă pâinea nu o mănâncă cu sudoarea feței lor, cum se spune în acea povestire⁶⁸.

Răspuns

Pământul blestemat în faptele lui Adam este trupul lui Adam, neconținut blestemat prin faptele lui, adică prin patimile minții lipită de pământ, la nerodirea virtuților, care sunt fapte ale lui Dumnezeu⁶⁹. Din trupul său se hrănește omul cu durere și cu întristare multă, bucurându-se doar de puțină dulceață ce i-o dă el. Din trup îi răsar omului, pe deasupra plăcerii stricăcioase, grijile și gândurile, ca niște spini, și marile ispite și primejdii, ca niște mărăcini. Iar acestea îl împung din toate părțile prin rațiune, prin poftă și prin mânie, (iuțime), încât de-abia poate să-și îngrijească și să-și mănânce, adică să-și întrețină sănătatea și bunăstarea trupului, ca pe o iarbă ce se veștejește. Dar și aceasta printr-o lungă repetare de dureri, "în sudoarea feței", adică întru osteneala și robotirea simțurilor, care se silesc să exploreze pline de curiozitate lucrurile sensibile. Iar strădania de a-și susține viața de aici, fie prin vreun meșteșug, fie prin altă metodă iscusită, îi este omului ca o pâine.

Sau poate și mai bine, pământul, este inima lui Adam⁷⁰, care a fost blestemată pentru încălcarea poruncii, cu pierderea bunurilor cerești. Acest pământ

66 Sufletul e cămașa ce nu poate fi împărțită. Trupul este veșmântul desfăcut în elementele componente (patru la număr, după credința celor vechi) prin moarte, de pe urma păcatului.

67 În grecește se zice κατά αναγωγήν. Dl. prof. dr. Iustin Moisescu, în Sf. Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom (Cernăuți, 1942, p. 98-102), traduce: sens anagogic, pe care îl consideră unul dintre cele patru sensuri în care se poate interpreta Sfânta Scriptură: literal, anagogic, alegoric și tipic. Despre acest sens anagogic spune că nu suprimă pe cel literal, ci îl întregeste prin adăugarea unei idei mai înalte. Aceasta îl deosebește de cel alegoric.

Interpretarea anagogică este, de pildă, aceea care, fără să suprimă adevărul despre cele două veșminte ale Mântuitorului, vede în ele un înțeles mai înalt. Interpretarea alegorică este aceea care, considerând de exemplu că regele Isboșet nu a putut avea ca paznică la ușă o femeie (II Regi 4,1), vede în acest episod numai nenorocirea ce vine asupra minții când e păzită de simțire. (Vezi Cuvântul ascetic al lui Nil, cap. 16, Filocalia română, vol. I, p. 167; P.G. 79, 740). Cele mai multe interpretări ale Sf. Maxim sunt anagogice și foarte puține alegorice.

68 Gen. 3,17 urm.

69 Patimile sunt „faptele omului”, în sensul că nu se nasc din puterea lui Dumnezeu. Virtuțile sunt „faptele lui Dumnezeu”, pentru că se nasc din puterea lui Dumnezeu.

70 În grecește, și „pământul”, și „trupul”, și „inima” (γῆ, σῶμα, καρδία) sunt de gen feminin, deci se poate spune despre pământ că este și trup, și inimă.

(inima) și-l mănâncă omul întru necazuri multe prin înțelepciunea lucrătoare (filosofia practică), curățându-l de blestemul conștiinței pentru faptele de necinste^{xxiii}. Totodată el curăță cu rațiunea gândurile cu privire la nașterea trupurilor ce răsar din inimă ca niște spini, precum și gândurile încruntate cu privire la purtarea de grijă și la judecata sufletelor, care de asemenea răsar din inimă ca niște măracini, în vreme ce contemplația duhovnicească și-o seceră întocmai ca o iarbă naturală. Și astfel ca printr-o sudoare a feței mănâncă prin osteneala cercetătoare a cugetării, când ajunge la înțelegere, pâinea nestricăcioasă a cunoașterii lui Dumnezeu, care e singura pâine a vieții și singura care susține întru nestricăciune fapta celor ce o mănâncă.

Așadar pământul mâncat în înțeles bun este inima curățită prin fapte; iar iarba este știința lucrurilor provenită din contemplația naturală⁷¹. În sfârșit pâinea este conștiința tainică și adevărată a lucrărilor dumnezeiești⁷².

Întrebarea 6

Dacă⁷³, după Sfântul Ioan: "Cel ce se naște din Dumnezeu nu face păcat, că sămânța Lui rămâne în el și nu poate păcătui⁷⁴, iar cel născut din apă și din Duh s-a născut din Dumnezeu, cum noi cei născuți din Dumnezeu prin Botez, putem păcătui?

Raspuns

Chipul nașterii noastre din Dumnezeu este îndoit: unul dă celor născuți întreg harul înfierii, ca să-l aibă prezent ca potență; celălalt le dă să aibă întreg harul în lucrare, ca să preschimbe și să modeleze aplecarea voii celui născut din Dumnezeu, încât să tindă liber spre Cel ce l-a născut^{xxiv}. Chipul dintâi are prin credință numai, harul prezent ca potență^{xxv}; celălalt sădește pe lângă credință și asemănarea atotdumnezeiască cu Cel cunoscut, asemănare ce lucrează însoțită de cunoaștere în cel ce cunoaște^{xxvi}. Cei din care se află primul chip al nașterii, neavând încă aplecarea voii⁷⁵ deplin satisfăcută de pornirile trupești, și de aceea nefiind străbătută în întregime de Duhul, ca să se împărtășească în mod actual de tainele cunoscute în chip dumnezeiesc, nu e exclus să încline spre păcat dacă vor. Căci nu naște Duhul o aplecare a voii fără voie, ci pe una voită o modelează până la îndumnezeire. Iar cel ce a cunoscut-o pe aceasta

71 Contemplația naturală este o contemplație ajutată de har. Se numește „naturală” pentru că vede pe Dumnezeu (rațiunile divine) prin natură.

72 Iarși cele trei trepte ale urcușului duhovnicesc:

- mâncarea pământului (curățirea trupului prin virtuți),
- mâncarea ierbii (contemplația naturii),
- mâncarea pâinii (vederea lui Dumnezeu).

73

74 I In. 3, 9.

75 În tot acest capitol, Sf. Maxim folosește termenul gnomē (γνώμη) sau proairesis (προαίρεσις), nu thelēsis (θέλησις), care desemnează o voință ce s-a decis într-un fel, nu voința ca posibilitate abstractă.

prin experiență nu poate să mai cadă de la ceea ce a cunoscut o dată cu adevărat și propriu prin trăire, spre altceva. Precum nici ochiul care a văzut o dată soarele nu poate să se mai înșele cu luna sau cu alte dintre stelele după cer. Altfel este însă cu cei care s-au împărtășit de al doilea chip al nașterii. Duhul Sfânt cucerind întreaga aplecare a voinței acestora, le-a mutat-o cu totul de pe pământ la cer, iar prin cunoașterea adevărată și trăită le-a transformat mintea, străbătând-o cu razele fericite ale lui Dumnezeu și Tatăl, încât să fie socotită ca un alt Dumnezeu, ce pătimește prin har stări ce i-au devenit o deprindere, ceea ce Dumnezeu nu pătimește, ci este după ființă. Dar prin aceasta aplecarea voinței s-a făcut slobodă de păcat, câștigând prin deprindere aptitudinea virtuții și a cunoștinței și nemaiputând să tăgăduiască ceea ce au cunoscut prin experiență cu lucrul. Prin urmare, deși avem Duhul înfierii, care este sămânța ce-i face pe cei născuți după asemănare cu Cel ce seamănă, totuși nu-I predăm Lui plăcerea voii noastre curățită de înclinarea și afecțiunea față de orice alt lucru; aceasta e pricina pentru care și după ce ne-am născut din apă și din Duh păcătuim cu voia. Dar dacă ne pregătim voința să primească prin cunoștință (γνωστικώς) și lucrarea apei și a Duhului, atunci apa cea tainică săvârșește prin fapte curățirea conștiinței, iar Duhul cel de viață făcător produce în noi desăvârșirea neschimbabilității în bine prin cunoștința din experiență. Rămâne așadar în seama fiecăruia din noi, care putem încă să păcătuim, să vrem să ne predăm deplin cu înclinarea voii noastre Duhului⁷⁶.

76 Tema aceasta este tratată, după Marcu Ascetul, în Despre botez, P.G. 65, 985-1028

(Filocalia română, vol. I). Dacă conexăm acest răspuns cu Răsp. 15, în care se arată că, în sens mai larg, în orice om se află potențial un dar natural al Duhului Sfânt, pe care omul e chemat să-l dezvolte prin silințele proprii, toată problema e pusă într-o lumină universală de considerațiile pe care le face Blondel (L'Action, op. cit.) în legătură cu întrebarea:

Cum poate Dumnezeu, care e izvorul întregii puteri și al întregii activități, să cedeze din această putere și activitate făpturilor Sale, fără ca acestea să fie niște automate, dar în același timp fără ca El să înceteze de a fi izvorul și stăpânul activității lor libere?

„Cum poate Dumnezeu să ne acorde puterea și lumina Sa și să ne-o facă proprie nouă, fără ca să înceteze de-a fi a Sa, în așa fel ca El să vrea și să facă libere pe cele cărora totuși le rămâne stăpân, izvor și judecător? Și aceasta fără a suprima liberul arbitru și justa responsabilitate a agentului uman?”

O primă condiție pare necesară pentru ca această manevră să fie posibilă și să reușească. Ea constă în „preparațiunile subconștiente și în claritățile parțiale sau la început echivoce”, din care se nasc opțiunile de făcut și deciziile de luat pentru agenții imperfecti, a căror contingentă și limitări implică o puțință de greșală și o infirmitate relativă.

Dumnezeu nu comunică deodată evidența Sa constrângătoare și lucrarea Sa imediată, căci aceasta ar fi nu numai o imposibilitate metafizică, ci și ruinătoare pentru planul bunătății Sale, care tinde să suscite la lucru ființe adevărate și active, nu comparași și figuranți. Astfel, pentru ca să existe cauze care să fie secunde și totodată inițiatoare, trebuie ca acțiunea lor să-și ia rădăcinile din stări obscure și să se dezvolte de-a curmezișul penumbrei unei ascensiuni către o ordine intelectuală și morală, care să lase loc lucrării reflecției, apelurilor conștiinței, alegerii raționale și voluntare.”

„Dacă Dumnezeu se dă spiritelor ascunzându-Se sub învelișul mărețiilor fizice sau obscurităților inconștientului, e pentru a se face căutat, e pentru a se face găsit de aceia pe care îi stimulează din afară, prin neliniște și dorință, prin încercări și certitudini, prin toată această pedagogie a naturii și a sufletului: avansuri și retrageri care compun starea noastră de debitori față de Creatorul care vizează să ne facă să câștigăm ceea ce ne-a pus la început la dispoziție, pentru ca această achiziție să ne permită să transformăm acest lucru într-un dar (de transformer ce prétendu don).”

Întrebarea 7

Ce înseamnă: "Spre aceasta și morților s-a binevestit, ca să fie judecați cu trupul după om și să trăiască cu Duhul după Dumnezeu?" Cum sunt judecați morții cu trupul?

Răspuns

E obiceiul Scripturii să schimbe timpurile și să le înlocuiască între ele, în așa fel ca viitorul să-l înfățișeze ca trecut și trecutul ca viitor, iar în prezent să exprime vremea dinainte sau de după el. Lucrul acesta este limpede pentru cei deprinși cu ea.

Spun unii, așadar, că Scriptura numește "morți" aici pe oamenii care s-au săvârșit înainte de venirea lui Hristos, ca de pildă pe cei din vremea potopului, pe cei din timpul ridicării turnului, pe cei din Sodoma, pe cei din Egipt și pe ceilalți, care în diferite timpuri și chipuri au primit osânda cea de multe feluri și năpăstuirile judecății lui Dumnezeu. Aceștia, nu din pricină că n-au cunoscut pe Dumnezeu și-au primit osânda, ci din pricina relelor ce și le-au făcut unii altora. Lor li s-a binevestit, spune, marea știre a mântuirii, după ce au fost judecați o dată în trup după om, adică după ce au primit osânda pentru relele ce și le-au făcut unii altora în viața din trup, "ca să trăiască după Dumnezeu cu duhul", adică cu sufletul. În acest scop au primit, chiar în iad fiind, predica cunoștinței de Dumnezeu, dat fiind că Mântuitorul s-a pogorât la iad ca să mântuiască și pe morții care au crezut. Așadar ca să înțelegem locul, îi vom da forma următoare: "și morților s-a binevestit, care au fost o dată judecați cu trupul după om, ca să trăiască cu duhul după Dumnezeu".

Sau iarăși poate numește "morți" în înțeles tainic pe cei ce poartă în trup moartea lui Iisus, căroră li s-a dăruit cu adevărat dumnezeiasca Evanghelie prin fapte, dacă Evanghelia sădește renunțarea la viața trupească și

„Fără îndoială, poate părea straniu ca acțiunea divină să se voaleze, să se limiteze astfel și să suspende strălucirea și puterea ei, ca să se ofere sub trăsăturile unor adevăruri parțiale, ale unor bunuri ocazionale și particulare, în fața căroră conștiința noastră și liberul nostru arbitru au să aducă judecăți și să ia hotărâri. Dar oare nu este acesta singurul și adevăratul mijloc pentru spiritul finit și imperfect de a pune ceva de la sine, de a primi lumina și bunătatea în loc de a le refuza, de a uza de ceea ce numim le prîet divin pentru a-l întoarce fructificat și pentru a-l primi ca dar?” (pp. 200-202)

„Aspirația noastră spirituală nu se naște printr-un fel de generație spontană. Ea are rădăcini jos, în toată mișcarea universală și a vieții, care este deja un avans divin făcut cu scopul de a pregăti apariția spiritelor; și are rădăcini sus, în infuziunea transcendenței divine, care luminează spiritul și se dă pentru a se face căutată de-a lungul insuficiențelor însăși ale ordinii imanente și contingente.” (p. 420)

Putem spune că ceea ce în omul natural este aspirația spre cele înalte, aceea este credința în omul botezat: un dar inițial, care mână ca un stimulent, ca un germene dinamic pe om în sus, spre dezvoltarea darului din el, spre transformarea lui dintr-un obiect al unei cunoașteri nedezvoltate într-un obiect al unei cunoașteri tot mai explicite, spre creșterea lui în Dumnezeu – sau a lui Dumnezeu în el. Încercările au și ele un rol în acest suis.

77 Petru 4,6.

mărturisirea celei duhovnicești. Aceștia sunt cei ce mor neîncetat după om, adică în ce privește viața omenească cu trupul din veacul acesta, și trăiesc numai cu duhul după Dumnezeu, asemenea dumnezeiescului Apostol și a celor ca el. Sunt cei ce nu mai trăiesc viața lor proprie, ci au pe Hristos trăind în ei numai după suflet. Astfel cei ce s-au făcut pe ei morți față de veacul acesta pentru Dumnezeu, sunt judecați cu trupul, având de suportat strâmtorări, peneșiri, necazuri și prigoane multe și răbdând cu bucurie nenumărate feluri de încercări.

Întrebarea 8

Sfântul Ioan zice: "Dumnezeu este lumină"⁷⁸, dar după aceea adaugă: "dacă umblăm în lumină, precum El însuși este în lumină"⁷⁹. În ce înțeles spune despre Același aici că "este în lumină", ca ceva în altceva?

Răspuns

Dumnezeu, care este cu adevărat lumină după ființă, se face cu adevărat lumină în cei ce umblă în El prin virtuți⁸⁰. Precum lumina prin participare, cu alte cuvinte orice sfânt, ajunge prin iubirea de Dumnezeu de se află în lumina cea după ființă, tot așa lumina cea după ființă primește iubirea de oameni să se afle în lumina cea după participare. Dacă așadar ne aflăm prin virtute și cunoștință în Dumnezeu, adică în lumină, și Dumnezeu aflându-se ca lumină în noi, se află în lumină. Căci Dumnezeu care e lumina prin fire se află în noi care suntem lumină prin imitare, precum se află modelul în chipul care-i făcut după el.

Sau mai bine zis Dumnezeu și Tatăl este lumină în lumină, întrucât se află în Fiul și în Duhul Sfânt, nefiind alta și altă lumină, ci una și aceeași după ființă, luminând întreit după modul subzistenței personale.

Întrebarea 9

În ce înțeles zice iarăși Sfântul Ioan: "Fraților, acum suntem fii ai lui Dumnezeu și nu s-a arătat încă ce vom fi?"⁸¹ Și ce vrea să spună Sfântul Pavel prin cuvintele: "Iar nouă ne-a descoperit Dumnezeu prin Duhul, căci Duhul toate le cercetează până și adâncurile lui Dumnezeu?"⁸² Ce trebuie în sfârșit să înțelegem prin "aceea ce vom fi?"

Răspuns

⁷⁸ Ioan 1,5.

⁷⁹ Ioan 1,7.

⁸⁰ La capătul virtuților Dumnezeu ni se face evident ca l u m i n ă .

⁸¹ Ioan 3, 2.

⁸² I Cor. 2, 10.

Sfântul Evanghelist Ioan spune că nu cunoaște chipul îndumnezeirii viitoare a celor ce au devenit aici fii ai lui Dumnezeu prin virtuțile din credință, deoarece nu s-a arătat încă ipostasul văzut de sine stătător al bunurilor viitoare. "Căci aici umblăm prin credință, nu prin vedere"⁸³. Iar Sf. Pavel spune că a primit prin descoperire un semn dumnezeiesc spre care trebuie să alerge dacă vrea să dobândească bunurile viitoare, nu că ar cunoaște însuși chipul îndumnezeirii în temeiul acelui semn dumnezeiesc. De aceea zice limpede, tâlcuindu-se pe Sine: "Spre semn alerg, spre cununa chemării de sus"⁸⁴. Aceasta o face vrând să cunoască prin pătimire modul împlinirii în fapt a semnului dumnezeiesc, făcut lui cunoscut aici prin descoperire, adică a puterii îndumnezeitoare a celor învredniciți. Deci Apostolii mărturisesc la fel, vădind același cuget în învățăturile care par opuse, ca unii ce sunt mișcați de unul și același Duh. Cel dintâi își mărturisește neștiința cu privire la chipul îndumnezeirii viitoare după har; al doilea vestește în chip măreț știrea despre semnul ce i-a fost descoperit. Că aceasta este socotința Sfântului Apostol ne-o mărturisește el însuși prin toate dumnezeieștile sale cuvinte, spunând o dată că toată știința și proorocia va înceta⁸⁵, altă dată că vede cele viitoare ca prin oglindă și ghicitură, dar va veni vremea când se va bucura de darul mare și mai presus de înțelegere al vederii celor nădăjduite față către față; altă dată iarăși mărturisește că din parte cunoaște și din parte proorocește și în sfârșit altădată strigă cu tărie că va trebui să cunoască precum însuși este cunoscut, întrucât nu cunoaște încă cele ce va avea să le cunoască. Scurt vorbind, cuvântul Apostolului că atunci "când va veni ceea ce-i desăvârșit va înceta ceea ce este frântură"⁸⁶, socotesc că are același înțeles cu ceea ce spune Teologul: "nu s-a arătat încă ce vom fi".

Întrebarea 10

Dacă "cel ce se teme nu e desăvârșit în iubire" cum "nu le lipsește nimic celor ce se tem de El"⁸⁷? Iar dacă nu le lipsește nimic, sunt desăvârșiți. Dar atunci cum nu e desăvârșit cel ce se teme?

Răspuns

Ordinea cea bună a Sf. Scripturi, care urmează rânduiei mântuitoare a duhului, deosebind treptele celor ce înaintează de la învălmășeala din afară a patimilor spre unitatea divină, pe cei începători, care se află la porțile curții dumnezeiești a virtuților, i-a numit temători; pe cei ce au dobândit o deprindere măsurată a rațiunilor și a chipurilor virtuții i-a numit înaintați; iar

⁸³ II Cor. 5, 7.

⁸⁴ Filip 3, 14.

⁸⁵ I Cor. 13, 9.

⁸⁶ I Cor. 13, 10.

⁸⁷ I Ioan 4, 18; Ps. 34, 10.

pe cei care au ajuns prin cunoaștere la vârful însuși al adevărului, care se face întrevăzut prin virtuți, îi numește desăvârșiți.

Așadar nici cel ce se teme de Domnul, o dată ce s-a întors cu totul de la petrecerea veche în stricăciunea patimilor și și-a închinat din pricina temerii inima poruncilor dumnezeiești, nu e lipsit de vreunul din bunurile care se cuvin începătorilor, chiar dacă n-a dobândit încă deprinderea nestrămutată a virtuților și nu s-a făcut părtaș de înțelepciunea ce grăiește din cei înțelepți⁸⁸. Dar nici înaintatul nu e lipsit de vreunul din bunurile ce aparțin treptei sale, chiar dacă nu a dobândit încă cunoștința lucrurilor dumnezeiești care covârșește și pe cei desăvârșiți. Și iarăși putem socoti ca temători pe cei ce se îndeletnicesc bărbătește cu înțelepciunea lucrătoare (filosofia practică) și nu și-au slobozit încă sufletul de frica și de gândul viitoarelor judecăți dumnezeiești. Acestora pe de o parte nu le lipsește nimic, cum zice fericitul David, o dată ce luptă pentru adevăr împotriva puterii dușmane. Totuși, pe de altă parte, sunt lipsiți de vederile tainice de care se împărtășește mintea celor desăvârșiți. Iar cei ce s-au învrednicit în chip tainic de cunoașterea contemplativă a lui Dumnezeu (teologia contemplativă) și și-au făcut mintea curată de orice închipuire materială și toată și au făcut-o chip al frumuseții dumnezeiești prin imitarea aceleia, să socotim că sunt cei iubitori.

Nu le lipsește așadar, după fericitul David, nimic temătorilor întrucât sunt temători, chiar dacă nu are temătorul plinătatea și desăvârșirea unirii mijlocite cu Cuvântul, așa cum o au cei ce-L iubesc pe Domnul. Căci fiecare se bucură de desăvârșire "în rândul cetei sale"⁸⁹, după locul ce i-a fost rânduit, măcar că unul este mai presus decât altul, după calitatea și mărimea vârstei duhovnicești.

Dar odată ce știm că temerea este îndoită, după cuvintele: "Temeți-vă mai mult de cel ce poate să piardă și trupul și sufletul în gheenă"⁹⁰, și "Temerea Domnului. Este curată, rămânând în veacul veacului"⁹¹, și "Mare și înfricoșat este peste toți cei ce stau în jurul Lui"⁹², trebuie să ne punem întrebarea cum desființează iubirea temerea, dacă aceasta ține în veacul veacului și cum mai rămâne Dumnezeu înfricoșat în veacurile nesfârșite peste toți cei din jurul Lui? Desigur, pentru că, după cum am spus, temerea fiind îndoită, una este curată și alta necurată. Astfel temerea ce se naște din așteptarea pedepsei pentru greșeli, având drept pricină a nașterii sale păcatul, întrucât nu e curată nu va rămâne pentru totdeauna, ci va dispărea împreună cu păcatul, prin pocăință. Dar temerea curată, care stăruie întruna, chiar fără amintirea păcatelor, nu va înceta niciodată, fiindcă este ființială. Ea ține oarecum de raportul lui Dumnezeu cu făptura, ca unul ce-și face vădită tuturor mărirea Sa naturală care e mai presus de toată împărăția și puterea. Cel ce nu se teme așadar de Dumnezeu ca judecător, dar îl venerează pentru slava covârșitoare

88 I Cor. 2, 6.

89 I Cor. 15, 23

90 Mt. 10, 28.

91 Ps. 19, 10.

92 Ps. 89, 8.

a puterii Sale nemărginite, cu drept cuvânt nu are nici o lipsă, fiind desăvârșit în iubire, ca unul ce iubește pe Dumnezeu cu sfințenie și cu evlavie care se cuvine. Acesta este cel ce a dobândit temerea care rămâne în veacul veacului și nu va avea nici o lipsă niciodată.

Deci sunt de acord între ei Proorocul și Evanghelistul, întrucât cel dintâi zice că nu sunt lipsiți de nimic aceia care se tem de Domnul cu temere curată, iar cel de al doilea, că acela care se teme de El ca judecător, din pricina cunoștinței sale întinate, nu este desăvârșit în iubire. În acest înțeles este Dumnezeu înfricoșat și pentru toți cei ce stau în jurul Lui, ca unul ce face să se amestece cu temere iubirea celor ce-L iubesc pe El și ajung în preajma Lui. Căci iubirea care e despărțită de temere se schimbă de cele mai multe ori în dispreț, nefiind înfrânată de temere îndrăzneala care se naște în chip firesc din ea. Ce însemnează în sfârșit "în jurul Lui", vom înțelege în cele ce urmează.

Cel înconjurat are pe cei ce-L înconjoară și înaintea și îndărăt și de-a dreapta și de-a stânga. Deoarece, prin urmare și Domnul are pe cei ce-L înconjoară, vom înțelege pe cei dinapoi pe aceia care umblă fără greșală pe urmele Domnului Dumnezeu prin împlinirea poruncilor, adică prin virtutea cu fapta; prin cei din stânga, pe aceia care au dobândit contemplația naturală în duh, împreună cu înțelegerea cucernică a judecăților. Căci zice despre înțelepciune Cartea Proverbelor: "Iar în stânga ei bogăție și slavă"⁹³. Prin cei din dreapta vom înțelege pe aceia care au primit cunoștința imaterială a celor inteligibile, liberă de închipuirile sensibile. Căci: "în dreapta ei, zice, anii vieții"⁹⁴. În sfârșit pe cei dinaintea, pe aceia care s-au învrednicit, pentru căldura iubirii covârșitoare a minții față de frumusețea dumnezeiască, de bucuria vederii față către față. Iar dacă există și vreun alt înțeles mai mare și mai înalt al acestora, desigur că îl puteți singuri cuprinde atât voi cât și dumnezeiești bărbați asemeni vouă⁹⁵.

Scolii

Temerea, zice, este de două feluri: una curată și una necurată, deoarece și oamenii, unii sunt păcătoși, iar alții drepti. Dreptii păzesc în ei, prin curăția și neprihănirea conștiinței temerea de Dumnezeu cea dintâi, cinstindu-l pentru măreția covârșitoare a puterii Lui nesfârșite; iar păcătoșii așteaptă de la El, prin temerea a doua, pedepsele pentru greșeli. Temerea curată rămâne pururea și niciodată nu se șterge, după cuvântul: "Frica Domnului curată rămâne în veacul veacului". Iar temerea necurată se stinge și trece, dispărând prin pocăință. Drept aceea Apostolul spunând de cel ce se teme că nu e

⁹³ Prov. 3, 16.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ În acest Răspuns, urcușul duhovnicesc este împărțit: odată în trei trepte (începători, înaintați, desăvârșiți), altădată în două trepte (activi, contemplativi), iar la urmă în patru trepte: împlinirea poruncilor, contemplarea naturii, contemplarea celor inteligibile, vederea lui Dumnezeu.

desăvârșit în iubire, are în vedere temerea care nu e curată, iar Proorocul spunând că nu sunt lipsiți de nimic cei ce se tem de Domnul, are în vedere temerea curată.

Întrebarea 11

Care a fost starea dintâi a îngerilor, pe care n-au păzit-o și care a fost locuința, pe care au părăsit-o? Ce sunt apoi lanțurile veșnice și ce este întunericul sub care sunt ținuți? În sfârșit ce vor păți la judecata zilei celei mari?⁹⁶

Răspuns

Înțelesul exact al acestora e rezervat numai celor cu înțelegere apostolică⁹⁷, celor care au primit nemijlocit de la Cuvântul cunoștința nemincinoasă despre fapte și despre cârmuirea cea bună și cea dreaptă a lor prin Providență, ca unii ce n-au lăsat nici un perete de piedică între mintea lor și Cuvântul. În ce mă privește pe mine, care mă aflu jos de tot și am multe stavile care împiedică trecerea Cuvântului spre mine, socotesc că starea dintâi a îngerilor, pe care n-au păzit-o, este poate rațiunea după care au fost creați, sau puterea naturală dată lor spre îndumnezeirea cea după har, sau iarăși poate, treapta stării lor după demnitatea harului. Iar locuința este sau cerul, sau înțelepciunea pe temeiul deprinderii cu bunurile mai presus de înțelegere, în care au fost destinați să petreacă, dat fiind că Scriptura obișnuiește să numească înțelepciunea și "casă"⁹⁸. Dar mai poate fi și supravegherea cu care își păzeau bunurile naturale și câștigate ale îndumnezeirii preacurate, pe care au părăsit-o prin răzvrătire (tiranie). Lanțurile veșnice sunt nemișcarea totală și continuă a voii lor spre bine, din care pricină niciodată nu vor avea parte de iertarea lui Dumnezeu;⁹⁹ sau puterea care îi împiedică, potrivit Providenței lui Dumnezeu și pentru mântuirea noastră, în turbarea lor împotriva noastră, neângăduindu-le să-și ducă la capăt meșteșugurile răutății lor împotriva noastră. Iar întunericul este ignorarea totală și deplină a harului dumnezeiesc, ignoranță de care fiind străbătuți prin buna plăcere a voii lor, nu se pot bucura de primirea fericită și prea strălucită a luminii celei atotcurate, cheltuindu-și toată puterea cugetării dată lor după fire în preocuparea cu nimicul. În sfârșit, ce vor păți în ziua înfricoșată a judecății, numai Dreptul Judecător o știe, care va da fiecăruia răsplata cea dreaptă după vrednicie și va împărți după măsura răutății felul osândeii hotărând cu dreptate soarta cuvenită fiecăruia pentru veacurile nesfârșite, potrivit cu judecățile Lui cele bune.

⁹⁶ Iuda 6.

⁹⁷ Cei cu înțelegere apostolică sunt cei de pe treapta cea mai înaltă, a contemplativului. Mai jos de ei sunt învățăceii, iar și mai jos — credincioșii simpli.

⁹⁸ Prov. 9,1.

⁹⁹ În acest sens, nici păcătoșii din iad nu se mai pot îndrepta.

Întrebarea 12

*Ce este cămașa mânjită de trup?*¹⁰⁰

Răspuns

Cămașa mânjită este viața întinată de multe greșeli ale patimilor trupului. Căci fiecare om se străvede ca dintr-o haină din purtarea lui în viață, fie că e drept, fie nedrept. Cel dintâi are viața virtuoasă ca o cămașă curată, celălalt își face viața mânjită prin faptele rele. Sau poate și mai bine, cămașa mânjită de trup este deprinderea și dispoziția conștiinței care dă sufletului o anumită formă prin amintirile lăsate de imboldurile și faptele rele pornite din trup. Această deprindere văzând-o sufletul ca pe o cămașă mereu în jurul său, se umple de putoarea patimilor. Căci precum din virtuțile țesute întreolaltă ne face Duhul o cămașă frumoasă și cinstită a nestricăciunii, la fel din patimile țesute întreolaltă ne face trupul o cămașă necurată și mânjită, care arată prin ea sufletul, după ce i-a dat o altă formă și un alt chip decât cel dumnezeiesc.

Întrebarea 13

Ce înseamnă: "Cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la întemeierea lumii din făpturi fiind înțelese se văd, veșnica Lui putere și dumnezeire?"¹⁰¹ Care sunt cele nevăzute ale lui Dumnezeu și care este veșnica Lui putere și dumnezeire?

Răspuns

E vorba de rațiunile lucrurilor întocmite dinainte de veacuri de Dumnezeu, precum însuși a știut, rațiuni pe care sfinții bărbați au obiceiul să le numească și "bune voiri"¹⁰². Acestea, fiind nevăzute, se văd prin înțelegere din făpturi. Căci toate făpturile lui Dumnezeu, contemplate de noi prin fire, cu ajutorul cuvenitei științe și cunoștințe, ne vestesc în chip ascuns rațiunile după care s-au făcut și ne descoperă prin ele scopul așezat de Dumnezeu în fiecare făptură, în acest înțeles și: "Cerurile spun mărirea lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria"¹⁰³. Iar veșnica putere și îndumnezeire este Providența care ține lucrurile laolaltă și lucrarea de îndumnezeire a celor susținute de Providență.

Sau poate cele nevăzute ale lui Dumnezeu nu sunt altceva decât veșnica Lui putere și îndumnezeire, care au ca vestitori plini de lumină mărețiile minunate ale celor create. Căci precum privind la cele ce sunt credem în Dumnezeu cel ce este cu adevărat, la fel din deosebirea fințială în genuri a celor ce sunt

¹⁰⁰Iuda, 23.

¹⁰¹Rom . 1, 20.

¹⁰²În *Ambigua*, Sf. Maxim spune despre Dionisie Areopagitul și despre ucenicii lui Panten din Alexandria că nu numesc aceste rațiuni «voiri dumnezeiești»." (P.G. 91, 1085)

¹⁰³Ps. 18, 2.

cunoaștem înțelepciunea subzistentă a Lui, pe care o are după ființă și care susține lucrurile. Și iarăși din mișcarea ființială a fapturilor, potrivit genului lor, cunoaștem viața subzistentă a Lui, pe care o are după ființă și care împlinește cele ce sunt¹⁰⁴. Din contemplarea înțeleaptă a creațiunii, desprindem rațiunea care ne luminează cu privire la Sf. Treime, adică la Tatăl, la Fiul și la Duhul Sfânt^{xxvii}. Căci veșnica putere a lui Dumnezeu este Cuvântul cel de o ființă cu El, iar veșnica dumnezeire este Duhul Sfânt. Osândiți sunt așadar cei ce n-au cunoscut din contemplarea lucrurilor cauza lor și cele proprii cauzei după fire, adică puterea și dumnezeirea. Căci însăși zidirea își strigă prin faptele din ea și își vestește celor ce pot să audă cu mintea cauza sa, preamărind-o în chip întreit, descoperind adică pe Dumnezeu și Tatăl și puterea Lui negrăită și dumnezeirea, sau pe Fiul Său cel Unul născut și pe Duhul cel Sfânt. Acestea sunt cele nevăzute ale lui Dumnezeu, văzute prin înțelegerea de la întemeierea lumii.

Întrebarea 14

Ce înseamnă: "Și s-au închinat și au slujit făpturii în loc să se închine Făcătorului?"¹⁰⁵ Ce este închinarea (σέβας) și ce este slujirea (λατρεία)?

Răspuns

Închinarea este cinstirea cu credință a lui Dumnezeu, iar slujirea este servirea prin fapte. Această închinare adică credința, mutând-o oamenii spre făptură, au cinstit-o pe ea în loc să cinstească pe Făcătorul, crezând dracilor, cărora le-au și slujit, servindu-le prin faptele lor rele. Noi, însă, cinstind pe Dumnezeu prin credința în El, să ne silim să-I aducem și slujire curată, iar aceasta este viața desăvârșită prin virtuți¹⁰⁶.

Întrebarea 15

Ce înseamnă: "Duhul Tău cel fără stricăciune este întru toate. De aceea pedepsești cu măsură pe cei ce cad"?¹⁰⁷ Dacă e vorba de Duhul Sfânt, cum "nu va intra înțelepciunea în inima cea nesocotită, nici va locui în trupul cel supus păcatelor"?¹⁰⁸ Am notat aceasta fiindcă s-a spus simplu: "în toate".

¹⁰⁴Aici, existența fapturilor este considerată drept chip al Tatălui, minunata lor organizare ca o unitate în varietate — drept chip al înțelepciunii ipostatice, adică al Fiului, iar mișcarea sau viața lor — drept chip al Duhului Sfânt. În cele trei aspecte ale lumii se oglindesc și lucrează cele trei persoane ale Sfintei Treimi.

¹⁰⁵Rom. 1, 25.

¹⁰⁶Viața virtuoasă este o treaptă mai înaltă față de credință. Credința simplă e treapta întâi, viața virtuoasă — a doua, contemplația — a treia.

¹⁰⁷Înt. Sol. 12, 1-2.

¹⁰⁸Înt. Sol. 1,4.

Răspuns

Duhul Sfânt nu e absent din nici o făptură și mai ales de cele ce s-au învrednicit de rațiune. El o susține în existență pe fiecare, întrucât Dumnezeu și Duhul lui Dumnezeu se află, prin puterea providențiatoare, în toate. Și El mișcă rațiunea naturală din fiecare¹⁰⁹, iar prin aceasta aduce la cunoștința faptelor săvârșite greșit, împotriva rânduiei firii, pe cel în stare să simtă, adică pe cel ce are voința dispusă spre primirea gândurilor drepte ale firii¹¹⁰. Căci se întâmplă să aflăm și dintre barbari și nomazi mulți care duc o viață de fapte bune și resping legile sălbatice care stăpâneau o dată cu ei. Astfel se poate spune în chip general că în toți, este Duhul Sfânt.

Într-un chip deosebit însă și în alt înțeles se afla în toți aceia care trăiau sub lege. În ei susținea legea și le vestea tainele viitoare, trezind în ei conștiința călcării poruncilor și știința despre desăvârșirea viitoare în Hristos. De aceea aflăm și dintre aceștia mulți, care, părăsind slujirea veche și închisă în umbre s-au mutat cu bucurie spre cea nouă și tainică.

Dar pe lângă modurile amintite mai sus, se mai află în alt chip în toți aceia care au moștenit prin credință numele cu adevărat dumnezeiesc și îndumnezeitor al lui Hristos. În aceștia se află nu numai ca acela ce-i susține și le mișcă, prin Providență, rațiunea naturală, apoi ca acela ce le descoperă călcarea poruncilor și păzirea lor și le vestește desăvârșirea viitoare cea întru Hristos, ci și ca acela ce zidește în ei înfierea cea după har, dăruită prin credință. Dar ca dătător de înțelepciune e numai în aceia, care și-au curățit sufletul și trupul prin deprinderea în împlinirea întocmai a poruncilor. Întru aceștia petrece ca întru ai Săi, prin cunoștința simplă și nematerială ce le-o împărtășește, întipărint în mintea lor preacuratele și negrăitele înțelesuri, care îi ridică la îndumnezeire¹¹¹.

Așadar în chipul cel mai general se află în toți, întrucât îi susține și îi providențiază pe toți și mișcă germenii naturali din toți; într-un chip deosebit se află în cei de sub lege, întrucât le face cunoscută călcarea poruncilor și le limpezește făgăduința prevestită a lui Hristos; în sfârșit, pe lângă chipurile amintite, se mai află în alt chip în toți cei ce urmează lui Hristos, ca făcător al înfierii. Ca dătător de înțelepciune însă nu este în nici unul din cei amintiți înainte în chip general, ci numai în cei chibzuiți, care s-au făcut Vrednici de

109 Aici, ca și în Răsp. 13, se arată legătura strânsă și, în același timp, deosebirea dintre Dumnezeu-Cuvântul și Duhul Sfânt: este același raport ca între «rațiunea naturală» din om și «puterea care o mișcă». «Rațiunea naturală» se poate întuneca prin patimi, poate luneca din judecata ei obiectivă. Duhul, prin energia Sa, o poate mișca, o poate activa și, prin aceasta, trezește conștiința când o faptă săvârșită n-a fost în conformitate cu ea.

Lumea oglindește, chiar în starea ei naturală, atât pe Dumnezeu-Cuvântul, cât și pe Duhul Sfânt, în aspectul ei rațional și dinamic, strâns unite.

110 Dar conștiința e înăbușită când voința se află într-o dispoziție contrară firii. Despre conformitatea sau neconformitatea dispoziției voinței cu rațiunea firii, a se vedea în Tâlcuirea la Tatăl Nostru, Filocalia Română, vol. II, p. 279.

111 Înfierea cea după har, dăruită prin credință, o au toți credincioșii. Este prima treaptă a vieții în Hristos. Dar la înțelepciune, la cunoașterea simplă, unitară și mai presus de înțelegere, se ajunge numai după curățirea de patimi și dobândirea virtuților. Aceasta este treapta cea mai înaltă a urcușului duhovnicesc.

sălășluirea lui îndumnezeitoare printr-o viață după voia lui Dumnezeu. Căci tot cel ce nu împlinește voia lui Dumnezeu chiar dacă e credincios, are inima sa nesocotită drept laborator de gânduri rele, iar trupul e supus păcatelor, ca unul ce-i stăpânit pururea de murdăriile patimilor.

Întrebarea 16

*Ce înseamnă: "vițelul turnat" și de ce i se spune "vițel" la singular, ca îndată după aceea să se spună la plural: "aceștia sunt Dumnezeii tăi Israile"? Și ce înseamnă că l-au sfărâmat și l-au risipit sub apă? Ce sunt apoi cerceii și celelalte podoabe?*¹¹²

Răspuns

Mintea ieșită, asemenea lui Israil, din Egiptul păcatului, având în sine închipuirea care a ieșit împreună cu ea din rătăcirea păcatului, ca pe niște întipăriri lăsate de răutate în cugetare¹¹³, îndată ce e părăsită puțin, din negrija ei, de discernământul rațiunii, ca odinioară Israil de Moise, dă ființă, ca un vițel, deprinderii nesocotite (iraționale), care e maica tuturor patimilor. Adunând anume ca pe niște cercei rațiunile cu privire la Dumnezeu, desprinse în chip natural din înțelegerea cucernică a lucrurilor, și ca pe niște salbe opiniile cuvenite despre lucruri care s-au născut în ea din contemplarea naturală, și ca pe niște brățări de mâini lucrările naturale ale virtuților, le topește în cuptor, adică în fierberea aprinsă a mâniei și a dispoziției pătimase a poftelor. Apoi folosind închipuirea și forma păcatului rămasă de mai înainte în cugetare, care prin lucrarea ei este pururea împrăștiată și împrăstie împreună cu sine și mintea ocupată de ea, care desparte cu alte cuvinte mintea de identitatea unitară cu adevărul ei și o risipește în multe și nestatornice păreri și închipuiri cu privire la lucruri ce nu există, dă ființă deprinderii celei nesocotite. Pe această deprindere o sfărâmă și o risipește sub apă, venirea lui Dumnezeu Cuvântul, subțind prin finețea contemplației grosimea cugetării îndreptată, din pricina patimilor, spre suprafața celor sensibile. Tot această venire a Cuvântului face să se aleagă puterile (facultățile naturale), din confuzia și schimbarea întreolaltă în care le-a aruncat patima, readucându-le iarăși la principiul propriu al rațiunilor lor. Căci aceasta îmi pare că se înțelege prin "a risipi sub apă". Tâlcuirea noastră a prezentat în aceste cuvinte pe scurt tot înțelesul celor istorisite în locul de mai sus. Ca să devină însă locul mai limpede, să privim, dacă se poate, fiecare parte a lui într-un chip mai determinat.

¹¹²Exod 32,4; 32,20; 32,2.

¹¹³Închipuirea (φαντασία) — aceasta este imaginația, care este înrăurită în lucrarea ei de întipăririle ce și le-au lăsat în ea vechile păcate. Imaginația, la omul cu o experiență în urma lui, nu mai este o putere neutră, ci totdeauna este influențată, este determinată în închipuirile ce și le plăsmuiește de faptele ce le-a săvârșit și de imaginile ce le-a avut, chiar dacă acestea nu se mai mișcă în conștiință, ci s-au scufundat în subconștient.

"Vițelul turnat" este deci amestecarea și confuzia puterilor naturale întreolaltă, sau mai bine zis împreunarea lor pătimașă și nesocotită, care dă naștere lucrării nesocotite a patimilor contrare firii. Iar vițelul este unul, pentru că una este deprinderea răutății cea împrăștiată în multe chipuri ale păcatului. Și este "vițel pentru robustețea și rezistența la lucru, pentru caracterul ei grosolan și pentru ușurința de a digera și născoci, întrucât își rumegă afecțiunea păcătoasă față de patimi. Iar "turnat" este, deoarece deprinderea patimilor și făptuirea lor se modelează după chipul nălucirii păcătoase rămasă de mai înainte în cugetare. Pluralul "aceștia sunt dumnezeii tăi" e folosit din pricină că păcatul este prin fire împrăștiat și nestatornic, atotfelurit și împărțit. Căci dacă binele prin fire unește și susține la un loc cele dezbinat, răul dezbină și corupe cele unite, în sfârșit cerceii sunt rațiunile cu privire la Dumnezeu, care răsar în chip firesc în minte din înțelegerea cucernică a lucrurilor; iar salbele sunt opiniile drepte despre lucruri în temeiul contemplației, precum brățărilor sunt lucrarea virtuților cu fapta.

Sau iarăși: cerceii sunt rațiunea înnăscută, căci urechea este simbolul rațiunii. Salba este facultatea mâniei, grumazul este chipul înălțării și al tiraniei. Brățărilor sunt pofta arătată prin fapta dornică de plăcere. Toate acestea, după înțelesul dat fiecăreia, aprinzându-le mintea în focul patimilor, dau naștere deprinderii nesocotite și nebunești a neștiinței, care e maica tuturor păcatelor. Pe aceasta o subțiază mintea atunci când, scrutând prin cugetare grosimea patimii îndreptată prin simțire spre suprafața lucrurilor, desface amestecarea pătimașă a elementelor care o constituie, readucând pe fiecare la propriul său principiu, în felul acesta risipește sub apă, adică aduce sub cunoștința adevărului, elementele separate și slobozite din reaua împletire și amestecare întreolaltă.

Ca să aduc o pildă, orice patimă e o împletire dintr-un lucru supus simțurilor, dintr-o simțire (lucrare a simțului: percepție) și dintr-o putere (facultate) naturală, cum este mânia, sau pofta, sau rațiunea, abătute de la ceea ce e potrivit cu firea. Dacă așadar mintea vede ținta acestei amestecări a lucrului sensibil, a simțirii și puterii naturale, și văzând poate să readucă, prin separare, pe fiecare dintre ele la rațiunea ei firească și să contemple lucrul sensibil în sine, fără să provoace afecțiunea simțirii față de el, iar simțirea slobodă de robia acelui lucru sensibil și să zicem pofta sau alta din puterile naturale, fără dispoziția pătimașă față de acea simțire sau lucru sensibil, cum de pilda o anumită mișcare a patimii face să devină o privire, a subțiat grosimea vițelului, adică alcătuirea oricărei patimi și a împrăștiat-o sub apa cunoștinței, făcând să dispară cu totul chiar și simpla închipuire a patimilor, prin restabilirea lucrurilor care o alcătuiesc în rostul lor cel firesc¹¹⁴. Fie deci

¹¹⁴Ideea este luată de la Evagrie (Capete despre deosebirea patimilor și a gândurilor, Filocalia, trad. rom., vol. I, p. 63). Evagrie desface patima iubirii de bani în:

- a) aurul însuși,
- b) sensul lui,
- c) mintea care l-a primit, și
- d) plăcerea vrăjmașă care leagă mintea de el.

ca și noi, subțind vițelul turnat, să-l facem să piară din suflet, ca acesta să păstreze neștirbit numai chipul dumnezeiesc, neântinat de nimic din cele din afară. Iar adaosul: "și cu apa aceea a adăpat pe fiii lui Israil" arată învățătura curățitoare de patimi, pe care o dă ucenicilor cel ce îi învață pe ei.

Întrebarea 17

*Dacă Dumnezeu a trimis pe Moise în Egipt, de ce căuta îngerul lui Dumnezeu să ucidă pe cel trimis de Dumnezeu? Căci desigur l-ar fi ucis dacă nu s-ar fi grăbit femeia sa să taie pruncul împrejur, oprind prin aceasta pornirea îngerului. Și dacă era necesară tăierea împrejur a copilului, de ce nu i-a poruncit Dumnezeu cu blândețe să facă aceasta înainte de a-l fi trimis? În sfârșit, dacă era o greșală, de ce nu l-a sfătuit îngerul cel bun cu blândețe pe cel trimis de Dumnezeu la o astfel de slujbă?*¹¹⁵

Răspuns

Cel ce cercetează cu frica lui Dumnezeu înțelesul locurilor grele ale Scripturii și nu ridică acoperământul literii de pe duh decât pentru slava lui Dumnezeu, "va afla toate înaintea sa"¹¹⁶, după Cuvântul înțelepciunii, negăsindu-se nimic care să împiedice înaintarea fără greș a înțelegerii spre cele dumnezeiești. Vom lăsa deci istoria, care din punct de vedere trupesc s-a împlinit încă de pe vremea lui Moise, și vom înțelege cu ochii minții sensul ei duhovnicesc, care se înfăptuiește neîncetat și din ce se înfăptuiește mai mult, e tot mai viu.

Pustiul din care e trimis Moise în Egipt spre a scoate din el pe fiii lui Israel sau firea omenească, sau lumea aceasta, sau deprinderea, lipsită de patimi, în ura din acestea aflându-se mintea după ce a dobândit cunoștința lucrurilor prin contemplație, primește din adâncul inimii de la Dumnezeu îndemnul ascuns și tainic să scoată din Egipt, adică din trup și din simțire, ca pe niște Israeliteni, înțelesurile dumnezeiești ale lucrurilor, ca să nu se mai ostenească acestea prostește în frământarea lutului, adică a patimilor trupului. Încredințată cu această slujbă dumnezeiască, mintea pornește, împreună cu înțelepciunea, care este unită cu ea, prin cunoștință, întocmai ca o soție¹¹⁷, și cu chipul purtărilor alese, sau cu gândul de bun neam, născut din ea, pe calea virtuților. Calea aceasta nu îngăduie nici o oprire celor ce merg pe ea, ci aceștia trebuie

La Sf. Maxim, împărțirea este mai psihologică:

- a) obiect,
- b) percepție, și
- c) o facultate naturală abătută de la lucrarea ei firească — care exprimă punctele c) și d) ale lui Evagrie.

Prin c), Sf. Maxim ne dă și o explicare a ceea ce este patima în sine, ceea ce Evagrie nu face, mulțumindu-se să o indice prin „plăcerea vrăjmașă”.

¹¹⁵Exod 4, 24.

¹¹⁶Proverbe 8, 9.

¹¹⁷În grecește, mintea este de genul masculin (νοῦς), iar înțelepciunea — de genul feminin (σοφία). Deci este potrivit să fie înțelese ca soț și soție.

să înainteze neconținut și întins spre ținta sufletului, adică spre cununa chemării de sus. Căci oprirea pe cale virtuții este începutul păcatului, deoarece mintea se ocupă atunci pătimăș cu vreunul din lucrurile materiale, care stau pe amândouă părțile drumului și face chipul și gândul curat și tăiat împrejur al purtării evlavioase, netăiat împrejur și întinat. Când deci se oprește, vede îndată prin conștiință, rațiunea¹¹⁸ muștrătoare, ca pe un înger, amenințând-o cu moartea mărturisind că pricina amenințării este oprirea pe cale virtuții, oprire care face gândul netăiat împrejur. Înțelepciunea, soția minții, o împacă, tăind cu o piatră (cu rațiunea credinței), ca și Sefora, nălucirea materială ivită în gândul-copil și usucă toată amintirea vieții după simțuri. Căci zice: "Și s-a oprit sângele tăierii împrejur a copilului", adică a încetat viața pătimășă și nălucirea și mișcarea ei, după ce gândul întinat a fost curățit de către înțelepciunea credinței. După această curățire încetează, întocmai ca un înger, și rațiunea de-a mai lovi prin conștiință mintea care păcătuiește și de a-i mai osândi orice gând care se mișcă altfel de cum trebuie. Căci calea virtuților e într-adevăr plină de mulți sfinți îngeri, care fac lucrătoare fiecare virtute după felul ei, adică de multe rațiuni și moduri de lucrare¹¹⁹, ca și de îngeri nevăzuți, care ne ajută la cele bune și mișcă în noi aceste rațiuni¹²⁰.

Cuvântul Sf. Scripturi înfățișază în chip minunat totdeauna înțelesurile spirituale înaintea întâmplărilor istorisite, celor care au dobândit vederea sănătoasă a sufletului și nu bârfesc pe Dumnezeu sau pe sfinții Lui îngeri. Căci Moise când a fost trimis de Dumnezeu, n-a avut, după înțelesul spiritual al

118În grecește, rațiunea este de genul masculin (λόγος). Ea este rațiunea din noi, care este un vestitor (un înger) al voii lui Dumnezeu. Rațiunea lunecă din poziția ei obiectivă când omul se predă păcatului, făurindu-i argumente pentru faptele păcătoase. Dar, la început, când apare ispita, rațiunea încă își împlinește rolul ei de a arăta caracterul mincinos al faptei spre care ispita vrea să atragă pe om. Acest moment e descris aici.

Oprirea din înaintarea în virtute nu este încă o cădere în păcat, dar este o clipă de ezitare, foarte aproape de primejdia căderii. În virtute trebuie să se meargă tot înainte. Orice ezitare este primejdioasă. O prelungire a ei duce sigur la păcat.

Dar nu numai în această clipă de ezitare vestește rațiunea adevărul ce trebuie făptuit, ci și după ce omul a căzut în păcat, iar rațiunea a lunecat la rolul de făuritoare de argumente în slujba păcatului, ea totuși continuă, în mod ascuns, cu o parte a ei, să vestească adevărul. Este un fel de dedublare a rațiunii: la suprafață susține, gălăgios, minciuna păcatului, dar în ascuns protestează, mai mult sau mai puțin perceptibil, împotriva minciunii.

Rațiunea are, în amândouă aceste cazuri, forma conștiinței. Căci e fapt că și conștiința are un element rațional în ea. Nici conștiința nu trebuie concepută ca o mișcare oarbă, nici rațiunea ca o funcție pur teoretică. Conștiința este rațională, iar rațiunea este o putere morală — este însăși mișcarea de protest a firii noastre raționale împotriva iraționalității și minciunii păcatului.

Dar mișcarea de protest a rațiunii este trezită și de Duhul Sfânt, cum am văzut în Răsp. 15, iar din Răspunsul de față, rezultă că și îngerii propriu-ziși mișcă rațiunea noastră.

119Fiecare poruncă sau virtute își are rațiunea ei, ca rază a Logosului divin. Dar rațiunea aceasta este luată la cunoștință de rațiunea cea una din noi, care primește astfel diferite forme. De fiecare dată, rațiunea din noi se armonizează cu rațiunea dintr-o poruncă și pledează pentru ea. Astfel sunt multe rațiuni — și totuși una.

120Rațiunea din noi este mișcată cu adevărat de un înger, ca să revină la judecata ei dreaptă după ce a căzut în păcat. Sau rațiunea fiecărui lucru este impusă rațiunii noastre — când aceasta s-a despărțit de aceea prin păcat — de către un înger. Și atunci, de fapt, prin mișcările cele juste ale rațiunii sau ale conștiinței noastre, se manifestă bunăvoința unui înger față de noi.

Scripturii, vreun fiu sau vreun gând netăiat împrejur. Căci altfel i-ar fi poruncit Dumnezeu mai întâi să-l taie împrejur și apoi l-ar fi trimis. Nici n-a arătat îngerul cruzime, vestindu-i lui Moise că ar putea muri din pricina greșelii de a se fi oprit din drumul virtuților, căci de fapt oprirea pe drumul virtuților i-ar fi putut aduce lui Moise moartea. Privind adică mai atent la această istorie, veți afla limpede că nu la începutul, nici la mijlocul, nici la sfârșitul drumului, ci "la un popas" l-a întâmpinat îngerul și l-a amenințat cu moartea pentru greșeala săvârșită în cuget din nebagare de seamă. Deci dacă nu s-ar fi oprit din drum și n-ar fi întrerupt călătoria, n-ar fi fost muștrat, primind prin înger amenințarea pentru netăierea împrejur a copilului. Să rugăm și noi pe Dumnezeu, dacă suntem pe calea poruncilor, ca la orice călcare să nu înceteze a ne trimite, ca pe un înger, rațiunea care să ne amenințe în conștiință cu moartea din pricina greșelii, ca, trezindu-ne la simțire, să învățăm să tăiem prin înțelepciunea înnăscută ca pe o netăiere împrejur, necurățirea patimilor care s-a lipit de noi pe drumul vieții, din negrijă¹²¹.

Întrebarea 18

Dacă "făcătorii legii se vor îndrepta"¹²², după Apostol cum spune iarăși: "câți vă îndreptați din lege, ați căzut din har?"¹²³

Răspuns

Nu simplu făcătorii legii se vor îndrepta, ci aceia care împlinesc legea duhovnicească, înțeleasă duhovnicește, așadar aceia care împlinesc legea duhovnicească, după omul dinlăuntru, în duh. Numai aceștia se vor îndrepta, pentru că numai aceștia nu cad din har, întrucât cuvântul străbate până în adâncul sufletului lor, datorită faptului că e curat. Cei ce slujesc însă legii trupește, după partea din afară a ei, cad cu siguranță din harul dumnezeiesc, pentru că nu cunosc desăvârșirea legii duhovnicești, care curăță mintea prin har de toată întinăciunea, precum nu cunosc nici ținta (sfârșitul) legii, care este Hristos.

Întrebarea 19

¹²¹În general, după Sf. Maxim, viața în virtute este concepută dinamic. Virtutea pretinde o mișcare continuă a firii în sus. Dimpotrivă, păcatul este oprire și apoi rostogolire în jos. Virtutea cere un efort continuu, chiar dacă am vrea numai să o menținem la același grad. Dar nimeni nu se poate menține la același grad de virtute: ori sporește în ea, ori cade. Simpla încetare din înaintare înseamnă, ca slăbire a efortului propriu vieții virtuozității, cădere. Un al doilea lucru ce trebuie remarcat este că viața virtuoasă, pe de-o parte, este singura viață conformă cu firea, „cum trebuie”, iar pe de alta, că ea nu este posibilă fără ajutorul îngerilor. Deci o separație netă între natură și har nu este deloc posibilă.

¹²²Rom. 2, 13.

¹²³Gal. 5, 14.

Ce înseamnă: "Câți au greșit fără să aibă legea, fără lege vor și pieri; iar câți au păcătuit cu legea în față, după lege se vor judeca"?¹²⁴ Și cum zice iarăși tot acela: "Când va judeca Dumnezeu cele ascunse ale oamenilor după Evanghelia mea, prin Iisus Hristos"?¹²⁵ Dacă, se vor judeca după lege, cum se vor judeca prin Iisus Hristos?

Răspuns

Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, ca Ziditor al tuturor, a făcut și legea naturală. Iar ca Providențiator și Dătător al legii, a dat desigur atât legea scrisă în litere, cât și legea duhului, adică a harului. "Căci sfârșitul legii", adică al legii scrise, înțeleasă duhovnicește, "este Hristos"¹²⁶. Dacă deci în Hristos, ca ziditor, ca Providențiator și Dătător de lege și ca Răscumpărător, se adună și legea naturală și cea scrisă și cea a harului, se adeverește cuvântul dumnezeiescului Apostol că Dumnezeu va judeca cele ascunse ale oamenilor după Evanghelia Lui, adică după ceea ce li se binevestește. Dar aceasta nu înseamnă altceva decât că le va judeca prin Iisus Hristos, Cuvântul Său cel unul născut după ființă, întrucât prin El se află sălășluit în toți și pe unii îi mustră, pe alții îi laudă după merit; iar celor ce au viețuit după fire, după lege și după har, le dăruiește prin Cuvântul cel negrăit și unul născut, care există după ființă împreună cu El, cete de care sunt vrednici. Căci Cuvântul dumnezeiesc este Făcătorul a toată firea, la toată legea, treapta și rânduiala, și Judecătorul celor ce viețuiesc după fire, după lege, după treapta lor și după rânduială. Pentru că fără Cuvântul care o promulgă, nu este lege. Fie deci că e judecat cineva după lege, prin Hristos va fi judecat; fie fără lege, iarăși va fi judecat prin El. Căci Cuvântul ca Ziditor este începutul, mijlocul și sfârșitul tuturor celor ce sunt, se cugetă și se numesc¹²⁷.

Întrebarea 20

Ce înseamnă smochinul din Evanghelie, care e blestemat să se usuce fără nici un motiv întemeiat la aparentă?¹²⁸ Și ce înseamnă acea neînfrânată foame, care cere înainte de vreme roadă. Ce rost are, în sfârșit, blestemul unui lucru fără simțire?

Răspuns

¹²⁴Rom. 2, 12.

¹²⁵Rom. 2, 16.

¹²⁶Rom. 10, 4.

¹²⁷Dumnezeu-Cuvântul este, ca început, Făcătorul tuturor; ca mijloc, rânduiala după care și puterea prin care se mișcă și se dezvoltă toate; și ca sfârșit, ținta spre care tind și la care ajung toate prin împlinirea a toată legea și rânduiala.

Din El, în El și spre El sunt toate. Cuvântul, cel sălășluit în toți ca Rațiunea cea Mare (Logos), grăiește tuturor prin rațiunea lor — chiar și celor ce se află în starea naturală.

¹²⁸Mt. 21, 19; M c . 11,20.

Dumnezeu Cuvântul, care toate le chivernisește cu înțelepciune în vederea mântuirii oamenilor, a povățuit mai înainte firea prin lege, întrucât aceasta încuviința o slujire mai trupească a lui Dumnezeu. Căci nu putea firea să primească atunci Adevărul gol, fără acoperămintele tipurilor, din pricina neștiinței și a înstrăinării ce s-a născut în ea față de originalul lucrurilor dumnezeiești. Pe urmă a venit la noi în chip descoperit El însuși făcându-se om prin îmbrăcarea trupului străbătut de suflet mintal și rațional, și a strămutat firea la slujirea imaterială prin cunoștința în duh. Arătându-se deci Adevărul în viață, Dumnezeu Cuvântul n-a mai voit să aibă stăpânire umbra, al cărei chip era smochinul. De aceea zice: "Venind iarăși din Betania la Ierusalim", adică după ce-și dăruise lumii prezența ascunsă în chipul și umbra legii, a venit încă o dată la firea omenească prin trup. Așa trebuie înțeles cuvântul: "venind iarăși, a văzut un smochin în cale, neavând decât frunze". Adică a văzut slujirea trupească a legii, cea în umbre și chipuri, susținută de o predanie nestătătoare și vremelnică, așezată așa zicând "în cale", constând numai din chipuri și rânduieli trecătoare. Și văzând-o pe aceasta Cuvântul, împodobită pompos și strălucitor de învelișurile din afară ale formelor trupești ale legii, ca un smochin de frunzele sale, și neaflând roadă dreptății care să hrănească Cuvântul, a blestemat-o. Mai bine zis a rânduit să nu mai acopere adevărul, înăbușindu-l cu chipurile legii. Iar ceea ce-a urmat s-a arătat în fapt, uscându-se cu totul frumusețea legalistă ce-și avea ființa numai în chipuri și prin aceasta stingându-se fala Iudeilor în legătură cu ea. Căci nu era lucru îndreptățit, nici potrivit, ca, după ce s-a" arătat pe față Adevărul roadelor dreptății, să mai fie atrași în chip amăgitor de frunze cei ce trec prin această viață ca pe un drum, încât să lase roadă cea bună a Cuvântului. De aceea zice: "Nu era vremea smochinelor", adică timpul în care a stăpânit peste firea omenească legea nu era vremea roadelor dreptății, ci vremea în care se preînchipuiau roadele dreptății. Era vremea care prevestea harul dumnezeiesc și negrăit ce avea să vină în viitor ca să-i mântuiască pe toți, har la care neajungând poporul cel vechi s-a pierdut prin necredință. Căci "Israel zice dumnezeiescul Apostol, urmărind legea dreptății, adică pe cea în umbre și chipuri, n-a ajuns la legea de îndreptare, adică la cea desăvârșită în duh după Hristos"¹²⁹. Sau alt înțeles: deoarece mulțimea preoților și a cărturarilor, a legiuitoilor și a fariseilor, care pătimea de slava deșartă prin păzirea pentru văzul lumii a unor moravuri plăsmuite, zice-se, în duh de evlavie, dând aparența că împlinește dreptatea, hrănea trufia părerii de sine, Cuvântul declară această părere de sine a celor pomeniți smochin neroditor, împodobit numai cu frunze. Și această părere de sine, Doritorul mântuirii tuturor oamenilor, care flămânzește după îndumnezeirea lor, o usucă blestemând-o întrucât, este neroditoare. Iar aceasta o face pentru ca oamenii, în loc să dea aparența că sunt drepti, să caute mai bine să fie drepti cu adevărat, dezbrăcând cămașa moralității fățarnice și îmbrăcând fără prefăcătorie pe cea virtuoasă cum, vrea Cuvântul dumnezeiesc, ca în felul acesta să petreacă viața

în evlavie, arătând mai bine lui Dumnezeu dragostea sufletului lor, decât oamenilor fățarnică înfățișare din afară a purtării morale.

Iar dacă suntem și vreunii dintre creștini astfel, prefăcându-ne evlavioși în purtările noastre, fără ca să fim dreپți cu adevărat, să așteptăm Cuvântul ca pe un iubitor de oameni, ca aceasta, flămânzind după mântuirea noastră, să ne usuce părerea de sine a sufletului, care e sămânța păcatului, ca să nu mai ducă drept roadă dorința de a plăcea oamenilor. Aceasta este tâlcuirea locului după puțina mea putere. Tâlcuirea dată arată pe Domnul flămânzind spre binele nostru, blestemând smochinul cu folos și uscându-l la vreme, ca pe unul ce împiedică Adevărul, fie că se înțelege prin el predania veche a legii formelor materiale, fie părerea de sine a fariseilor care se mândreau cu păzirea moravurilor.

Întrebarea 21

Ce înseamnă: "Dezbrăcând Căpeteniile și Stăpâniile..." și celelalte?¹³⁰ Și cum era îmbrăcat cu ele, odată ce a fost fără de păcat?

Răspuns

Cuvântul dumnezeiesc, cel ce în tot chipul asemenea nouă afară de păcat, a îmbrăcat fără schimbare firea noastră și prin aceasta S-a făcut om deplin, L-a arătat în Sine pe primul Adam prin trăsăturile facerii și ale nașterii¹³¹. Omul primind existența de la Dumnezeu și începând să existe chiar prin actul facerii, era liber de stricăciune și păcat, căci acestea n-au fost create deodată cu el. Când însă a păcătuit călcând porunca, a primit osânda nașterii, care se susține prin păcat, păcatul avându-și sursa în trăsătura pătimitoare¹³² ivită din

130 Col. 2, 15.

131 Τοῖς κατὰ γένεσιν τε καὶ γέννησιν τρόποις. Facerea (γένεσις) arată proveniența directă de la Dumnezeu printr-un act de creare. Nașterea (γέννησις) arată proveniența prin împreunarea dintre bărbat și femeie.

Iisus a luat unele din trăsăturile nașterii, dar nu pe toate — în special nu pe cele păcătoase. De aceea, nu le-a pierdut nici pe toate cele ale facerii. Astfel, în El s-au arătat din nou, într-o persoană vie, atât unele din trăsăturile lui Adam dinainte de păcat, cât și unele din cele de după păcat.

Din Adam cel dinainte de păcat a luat lipsa de păcat și nestricăciunea primită prin creațiune; din Adam cel de după păcat „a luat trăsătura pătimitoare venită prin naștere”, însă nu și patimile cele contra firii, care ar fi anulat nepăcătoșenia și nestricăciunea.

După părerea Sf. Maxim, ca și a altor Părinți, oamenii nu erau destinați să se înmulțească prin naștere, ci pe altă cale. Facerea mai înseamnă aici și trăsăturile pe care le are — sau le-a avut — firea oamenilor prin creațiune, iar nașterea pe cele pe care le are din modul acesta de a veni la existență. Acestea sunt trăsăturile de pe urma păcatului, care au înăbușit unele din trăsăturile originare. În loc de trăsătură, se poate zice și mod (τρόπος), cum e în grecește.

132 Trăsătura pătimitoare sunt afectele (τὰ πάθη) intrate, conform Răsp. 1, în fire după păcat.

Ele nu sunt păcătoase, dar ușurează nașterea păcatului. De pildă, pofta de mâncare este un efect nepăcătos. Dar extragerea sau devierea ei este păcat.

Ele au devenit ca un fel de lege a firii — adică însoțesc în mod necesar firea noastră în existența ei pământească. Nu țin însă de însăși ideea eternă a firii și, deci, nu-i vor aparține în existența cerească.

pricina lui, ca într-o lege a firii^{xxviii}. În temeiul acestei legi nici un om nu este fără de păcat, fiind supus fiecare prin fire legii nașterii, care s-a introdus după facere, din pricina păcatului.

Fiindcă, așadar, din pricina neascultării a intrat păcatul, iar din pricina păcatului a intrat în firea oamenilor trăsătura pătimitoare (pasională) prin naștere și fiindcă neîncetat cu această trăsătură pătimitoare a nașterii prin păcat se împrospăta prima călcare, nu era nădejde de slobozire, firea fiind încătușată prin aprobarea voinței ei într-o legătură rea. Căci cu cât se silea firea să se conserve prin naștere, cu atât se strângea mai mult cu lanțul legii păcatului, având în sine prima greșeală lucrând prin trăsătura pătimitoare. Pentru că firea având chiar în trăsătura pătimitoare sursa de creștere a păcatului, din pricina strâmătorării naturale, purta, datorită păcatului general cuprins în trăsătura pătimitoare, prin patimile contra firii, lucrările tuturor Puterilor și Stăpâniilor ascunse în patimile cele după fire (afecte).

Prin aceste lucrări toată puterea vicleană contribuia, folosindu-se de trăsătura pătimitoare a firii, la stricăciunea patimilor împotriva firii, împingând voința spre ele prin patimile cele după fire (afecte).

Făcându-se, așadar, pentru iubirea Sa de oameni, Fiul cel unul născut și Cuvântul lui Dumnezeu om deplin, spre a scoate firea oamenilor din această strâmtoare, din prima alcătuire a lui Adam, pe care a avut-o din facere, a luat nepăcătoșenia și nestricăciunea, iar din nașterea introdusă după aceea în fire, din pricina păcatului, a luat numai trăsătura pătimitoare, însă fără de păcat. Puterile rele își aveau, cum am spus din pricina păcatului, lucrările lor ascunse în trăsătura pătimitoare primită de la Adam, ca într-o lege necesară a firii. Văzând ele în Mântuitorul trăsătura pătimitoare a firii celei din Adam, datorită trupului pe care-l avea, și închipuindu-și că și Domnul a primit legea firii din necesitate ca orice om obișnuit și nu mișcat de hotărârea voii Sale, și-au aruncat și asupra Lui momeala (προσέβαλον) nădăjduind că-L vor convinge și pe El ca prin patima cea după fire (prin afectul natural) să-și nălucească patima cea împotriva firii și să săvârșească ceva pe placul lor. Domnul îngăduindu-le prima încercare (πειρά) a ispitirilor (πειρασμών) prin plăcere^{xxix}, le-a făcut să se prindă în propriile lor viclenii și prin aceasta le-a dezbrăcat, alungându-le din fire, întrucât a rămas inaccesibil și neatins de ele. Astfel a câștigat biruința, desigur nu pentru El, ci pentru noi, pentru care s-a făcut om, punând în folosul nostru tot câștigul. Căci nu avea pentru sine lipsă de încercare. Cel ce era Dumnezeu și Stăpân și slobod prin fire de toată patima, ci a primit încercarea pentru ca, atrăgând la Sine puterea cea rea prin

De aici rezultă:

- caracterul natural al căsătoriei în raport cu existența pământească a firii;
- și caracterul natural al fecioriei în raport cu existența eternă la care e chemată firea.

Căsătoria este naturală, dar se potrivește numai unei faze trecătoare a firii.

primirea ispitelor noastre, să o biruiască prin momeala morții¹³³, pe aceea care se aștepta să-l biruie pe El ca pe Adam la început.

Astfel de la prima încercare a dezbrăcat Căpeteniile și Stăpâniile care au întreprins să-l momească (să-l atace), alungându-le departe de fire și tămăduind latura de plăcere a trăsăturii pătimitoare. Prin aceasta a desfințat în El însuși zapisul lui Adam, prin care se învoise de bună voie cu patimile plăcerii și prin care, avându-și voia povârnită spre plăcere, vestea chiar tăcând stăpânirea vicleanului asupra lui, prin faptele ce le săvârșea, neputându-se elibera din lanțul plăcerii, de frica morții¹³⁴.

De ce, așadar, prin biruința asupra primei încercări (πειρά), prin plăcere, a zădărnicit planul Puterilor, Căpeteniilor și Stăpâniilor celor rele, Domnul le-a îngăduit să-și pună în lucru și a doua momeală (al doilea atac = προσβολή), adică să vină și cu încercarea ce le mai rămăsese, cu ispita prin durere, în felul acesta, deșertându-și acelea deplin în El veninul stricăcios al răutății lor, l-a ars ca printr-un foc, nimicindu-l cu totul din fire. Așa a dezbrăcat, în vremea morții pe cruce, Căpeteniile și Stăpâniile, întrucât a rămas neînfrânt de dureri. Mai bine zis s-a arătat înfricoșat înpotriva morții, a scos din fire latura de durere a trăsăturii pătimitoare, de care fugind omul cu voia, din pricina lașității, ca unul ce era tiranizat pururea fără să vrea de frica morții, stăruia în robia plăcerii, numai și numai pentru a trăi.

După ce a dezbrăcat așadar Domnul Căpeteniile și Stăpâniile la prima încercare a ispitelor în pustiu (κατα την πρώτην τών πειρασμών πείραν), tămăduind latura de plăcere a trăsăturii pătimitoare a întregii firii, le-a dezbrăcat din nou în vremea morții, eliminând de asemenea latura de durere din trăsătura pătimitoare a firii. Astfel a luat asupra Sa, ca un vinovat, isprava noastră, din iubirea de oameni, mai bine zis ne-a scris în socoteala noastră, ca un bun, gloria isprăvilor Sale. Căci, asemenea nouă, luând fără de păcat trăsătură pătimitoare a firii, prin care obișnuiește să lucreze ale sale toată puterea rea și stricăcioasă, le-a dezbrăcat în timpul morții pe acelea, întrucât au venit și asupra Lui pentru iscodire. Și așa a biruit asupra lor și le-a ținut pe cruce în vremea ieșirii sufletului, ca pe unele ce n-au aflat nimic propriu firii în trăsătura pătimitoare a Lui^{xxx}, pe când ele se așteptau să dea de ceva omenesc, datorită trăsăturii pătimitoare pe care o avea prin fire din pricina trupului. Deci pe drept cuvânt a slobozit prin trupul Său cel sfânt luat din noi, ca printr-o începătură, toată firea oamenilor amestecată în ea prin trăsătura pătimitoare, supunând prin ea însăși trăsătura pătimitoare a firii Puterea vicleană care se află tocmai în ea (adică în trăsătura pătimitoare), împărățind asupra firii. Există desigur un înțeles și mai mistic și mai înalt al acestui cuvânt. Dar deoarece, precum știți, nu trebuie date în scris înțelesurile mai

¹³³ De unde înainte Satana era cel care momea pe om prin plăcere și prin făgăduința unei false vieți, dorind cu lăcomie moartea celor momiți, acum Iisus îl momește cu părerea că va putea fi răpus El de moarte. Moartea lui Iisus s-a făcut momeală pentru Satana.

¹³⁴ Zapisul acesta era un contract mereu confirmat de voia lui Adam, prin care, mânat de pofta plăcerii din trăsătura pătimitoare, accepta robia Satanei. Iisus refuză să mai primească plăcerea oferită de Satana și, deci, abrogă contractul cu acela.

ascunse ale dumnezeieștilor dogme, să ne mulțumim cu cele spuse până aici, care pot molcomi cugetarea iscoditoare. Iar dacă Dumnezeu îmi va ajuta să mă învrednicesc și de fața voastră, vom înfățișa și înțelesul cel apostolic cu toată grija¹³⁵.

Notă D. Stăniloae

„Răspunsul” acesta este o minunată pagină de hristologie și antropologie. Noțiunea principală cu care operează în acest „Răspuns” Sf. Maxim este aceea de *trăsătură pătimitoare* (τὸ παθητόν), pe care a câștigat-o firea omenească în urma greșelii lui Adam.

Trăsătura aceasta pătimitoare, introdusă prin păcat, se deosebește de pasivitatea pe care o are în general firea omenească chiar prin creațiune — adică acea însușire care o face să suporte pasiv stări și mișcări lăuntrice sau influențe străine, în opoziție cu atitudinile voite, active, ale firii. În acest sens, pasivă este firea chiar prin definirea sau crearea ei. Chiar mișcarea este o pasivitate: întrucât firea poate decide *cum* să se miște, dar de mișcat, *trebuie* să se miște.

Dar trăsătura pătimitoare specială, apărută după păcat, cuprinde trei elemente: capacitatea de suferință, patimile potrivite cu firea (afectele), patimile contrare firii.

În acest *Răspuns* e vorba numai de cele trei din urmă.

Noi, în traducere, folosind cuvântul *patimă* (πάθος) al Sf. Maxim, am adăugat în paranteză, când s-a simțit lipsa unei precizări speciale: la *patima* în sens de suferință – cuvântul *pățimire* sau *suferință*, la *patima după fire* – cuvântul *afect*, iar la *patima contra firii* – n-am adăugat nimic.

Afectul natural este, de pildă, foamea sau frica de moarte. Patima contra naturii este foamea devenită apetit pervers, sau frica de moarte transformată în deznădejde, care duce la orice abdicare morală pentru scăparea de moarte.

Sf. Maxim nu înțelege prin cuvântul *πάθος* numai patima rea în sensul obișnuit la ceilalți sfinți din *Filocalie*, ca păcat devenit deprindere ce ne robește, ci în el el include și înțelesul afectului după fire. În *trăsătura pătimitoare* (τὸ παθητόν), intrată în fire după păcat, se cuprind, așadar, aceste trei înțelesuri.

Patimile contrare firii sunt la început numai ca o virtualitate. Mai întâi, ea înseamnă doar patimile conforme cu firea și capacitatea de suferință. În mod necesar, firea se manifestă în asemenea afecte. Dar necesitatea manifestată în aceste afecte duce ușor la exagerarea lor în patimi contrare firii. Păcatul se cuprinde, în general, în această *trăsătură pătimitoare* și în ea își are sursa de creștere.

¹³⁵Nota explicativă a părintelui Stăniloae a fost inclusă în corpul textului (*n.ed.*)

Deși păcătoase sunt propriu-zis numai patimile contrare firii, în omul obișnuit afectele naturale se dezvoltă atât de repede, automat și sigur în afecte contrare firii, încât se poate spune că, în general, toată trăsătura pătimitoare este atinsă de păcat sau înclină spre păcat.

Sf. Maxim spune: „Atunci când afectele naturale sunt satisfăcute peste trebuință, sunt calea pe care vine diavolul în suflet”, dar „când sunt satisfăcute potrivit cu trebuința, sunt calea pe care acela e nevoit să se întoarcă în țara lui.”

(*Răspuns către Talasie* 49, scolia 15, P.G. 90, 461)

De aceea, spune Sf. Maxim, „puterile răului își ascund lucrările în sânul afectelor naturale, pentru că biciuindu-le pe acestea le fac să se transforme, din pricina necesităților firii, în afecte contrare firii.”

O altă împărțire a trăsăturii pătimitoare, prezentată apropiat de Sf. Maxim, este aceea în: afecte de plăcere, afecte de durere.

Se înțelege că, sub raport moral, amândouă aceste feluri pot fi conforme cu natura sau contra naturii.

Iisus a luat și El *trăsătura pătimitoare* a firii omenеști de după căderea lui Adam, dar, fiind fără de păcat, El nu avea din această trăsătură decât capacitatea de suferință, afectele naturale de plăcere și durere.

Cu alte cuvinte, aceste afecte erau *înfrânate* de voia Lui, încât niciodată nu se dezvoltau și nu se transformau în afecte contrare firii.

Puterile rele au crezut însă că, punând și în Iisus în mișcare aceste afecte, le vor face să devină afecte contrare firii — adică păcătoase — ducând și pe Iisus la păcat.

Ele au încercat să facă lucrul acesta: **prima dată** cu afectele de plăcere. Iisus avea plăcere pentru o bucată de pâine în starea de flămânzire, dar Satana n-a putut împinge această plăcere până la căutarea cu orice preț a bucății de pâine. Deci a înfrânat mișcarea Satanei, dovedindu-Se mai puternic.

Sf. Maxim spune că Iisus, prin aceasta, a *scos cu totul din fire* latura de plăcere a trăsăturii pătimitoare — adică afectele plăcerii. Afectul este ceea ce stăpânește. Dar înfrângând ispita Satanei, El a făcut ceva mai mult decât să nu lase afectul să se transforme în afect contrar naturii — **El a pus afectul în general sub voia Sa**. Iar un afect stăpânit nu mai este un afect propriu-zis. Deci plăcerea în El nu mai este o putere silnică, mai presus de voie, ci o mișcare totdeauna de acord cu voia. **A doua oară**, Satana a încercat să împingă pe Iisus în păcat prin afectul durerii, cu ocazia răstignirii. Dar și de astă dată Iisus a înfrânt puterea celui rău. Astfel, nu doar că a oprit frica naturală de durere să se dezvolte în frică contrară firii, ci, în general, a eliminat frica de durere prin fire, punând-o sub stăpânirea voii.

Astfel, El a eliminat în general *trăsătura pătimitoare din fire*, sau, cum spune Sf. Maxim, „i-a scos colții” — *acul* prin care Satana își injecta otrava în firea omenească.

Afectele de durere erau periculoase întrucât voința, în dorul de a scăpa de ele și, în general, de groaza morții, se arunca în latura opusă, atrasă de plăcere. Iar plăcerea era periculoasă prin această atracție puternică ce o exercita asupra voinței — până la robie.

Iisus a ridicat, prin Sine, în general, firea omenească **deasupra plăcerii și durerii**, deasupra *trăsăturii pătimitoare*. Iar acest efect din firea omenească a Lui **se prelungește în general în firea tuturor oamenilor care intră în comuniune cu El**.

Să nu confundăm cu afectul durerii *capacitatea de suferință* sau de *simțire a durerii*. Aceasta rămâne în firea omenească și după ce omul biruie afectele de plăcere și de durere. Dar prin suferință, omul este **mereu mai presus** de afectul durerii — dacă afectul e ceva care stăpânește, nu ceva care este stăpânit.

Întrebarea 22

Dacă Dumnezeu va arăta bogăția lui în veacurile viitoare¹³⁶, cum "a ajuns la noi sfârșitul veacurilor?"¹³⁷

Răspuns

Cel ce a dat ființă întregii zidiri văzute și nevăzute, numai cu puterea voinței Lui, a avut înainte de toți vecii, deci înainte și de facerea lumii, un plan prea bun și negrăit în legătură cu ea. Iar aceasta a fost ca să se împreune El însuși, fără schimbare, cu firea oamenilor, prin unirea adevărată într-un ipostas și să unească cu Sine în chip neschimbat firea omenească^{xxxii138}. Aceasta pentru ca El să devină om, precum numai El a știut, iar pe om să-l facă Dumnezeu prin unire cu Sine. În acest scop a împărțit veacurile cu înțelepciune, rânduindu-le pe unele pentru lucrarea prin care s-a făcut pe Sine om, iar pe altele pentru lucrarea prin care face pe om Dumnezeu^{xxxii}. Sfârșitul veacurilor mai dinainte hotărâte pentru lucrarea prin care s-a făcut pe Sine om, a ajuns la noi, sfatul lui Dumnezeu cu privire la întrupare aflându-și împlinirea prin înfăptuirea lui. La aceasta gândindu-se dumnezeiescul Apostol și văzând că sfatul cu privire la veacurile hotărâte de Dumnezeu ca să se facă om, s-a împlinit însăși întruparea lui Dumnezeu Cuvântul, spune că "la noi a ajuns sfârșitul veacurilor". Așadar nu e vorba pur și simplu de toate veacurile gândite de noi,

¹³⁶Efesenii 1, 17-18.

¹³⁷I Corinteni 10, 11.

¹³⁸ἐκκραθῆναι = a se amesteca. Sf. Părinți folosesc termenul a amesteca, dar nu pe cel de contopire între firea omenească și cea dumnezeiască. Amestecul e o unire strânsă care păstrează identitatea fiecăreia; contopirea le schimbă.

ci de cele rânduite pentru înfăptuirea tainei întrupării, care au ajuns la capătul lor prin hotărîrea lui Dumnezeu.

Odată ce veacurile rânduite de mai înainte pentru lucrarea prin care Dumnezeu avea să se facă om, au luat sfârșit la noi, Dumnezeu împlinind cu adevărat întruparea sa desăvârșită, trebuie să așteptăm de aici înainte celelalte veacuri ce vor veni, care sunt rânduite pentru lucrarea îndumnezeirii tainice și negrăite a oamenilor. În cursul lor ne va arăta Dumnezeu bucuria covârșitoare a bunătății Lui, lucrând desăvârșit în cei vrednici îndumnezeirea. Căci dacă au ajuns la capătul lucrării tainice a înomenirii, făcându-se în tot chipul asemenea nouă afară de păcat și coborându-se până la cele de mai jos părți ale pământului, unde-l prăbușise pe om tirania păcatului, desigur că va ajunge și la capătul lucrării tainice de îndumnezeire a omului, făcând pe om în tot chipul asemenea Lui, afară de identificarea în ființă cu El, și ridicându-l mai presus de toate cerurile, unde mărimea firească a harului îl cheamă, din pricina nesfârșitei bunătăți, pe omul care zace jos^{xxxiii}. Acest lucru a vrut să ni-l facă cunoscut în chip tainic marele Apostol, când a spus că "în veacurile ce vor veni se va arăta în noi bogăția covârșitoare a bunătății lui Dumnezeu".

Să împărțim deci și noi cu gândul veacurile și să rânduim pe unele pentru taina întrupării, iar pe altele pentru harul îndumnezeirii omului. Făcând așa, vom afla că cele dintâi au ajuns la sfârșitul lor, iar celelalte încă n-au ajuns. Scurt vorbind unele dintre veacuri sunt pentru coborârea lui Dumnezeu la oameni, iar altele pentru urcarea oamenilor la Dumnezeu. Înțelegând astfel lucrurile, nu vom învinovăți de neclaritate Sf. Scriptură, socotindu-l pe dumnezeiescul Apostol să sufere de contrazicere în una și aceeași chestiune.

Sau și mai bine: dacă Domnul nostru Iisus Hristos este începutul, mijlocul și sfârșitul tuturor veacurilor trecute, prezente și viitoare, pe drept cuvânt putem zice că a ajuns la noi, în virtualitatea credinței, sfârșitul veacurilor destinate îndumnezeirii celor vrednici, care actual se va face arătat¹³⁹ după har în viitor^{xxxiv}.

Sau iarăși: dat fiind că alta este rațiunea activității și alta rațiunea pătimirii (pasivității), dumnezeiescul Apostol deosebind veacurile trecute de cele viitoare, a deosebit prin aceste cuvinte în chip tainic și înțelept rațiunea activității de cea a pătimirii. Astfel veacurile vieții în trup, în care trăim acum (căci Scriptura cunoaște și veacuri temporale¹⁴⁰, după cuvântul: Și a ostenit în veac și va trăi până la sfârșit"¹⁴¹, sunt veacurile stării active, iar cele viitoare,

139Sfârșitul veacurilor destinate îndumnezeirii a ajuns la capăt, ca virtualitate, în credință (δυνάμει τῆς πίστεως), dacă în credință se cuprinde virtual starea de ultimă desăvârșire la care vom ajunge prin puterea lui Hristos, care este în ea deocamdată ca început, având să se dezvolte și să ne ducă la starea de mijloc și la cea desăvârșită. Căci în început se cuprinde virtual și sfârșitul: îndumnezeirea noastră sau identificarea cu Hristos după har, ascunsă ca putere în credință, se va arăta ca realitate văzută (κατὰ τὸ μέλλον).

140Sunt și veacuri temporale, dar sunt și veacuri mai presus de timp, în care nu mai lucrăm, ci pătimim îndumnezeirea la nesfârșit. În acest sens se spune: acum și pururea și în vecii vecilor. Dar Dumnezeu este mai presus și de veacurile netemporale. Veacurile netemporale sunt proprii făpturilor ce se îndumnezeiesc — sunt cicluri ale îndumnezeirii nesfârșite.

141Ps. 49, 9.

care urmează după cele de aici, sunt veacurile duhului, ale prefacerii în starea pătimitoare^{xxxv}. Așadar aici găsindu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfârșitul veacurilor, luând sfârșit puterea și lucrarea noastră prin care activăm, iar în veacurile ce vor veni, pătimind prefacerea îndumnezeirii prin har, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate, și de aceea nu vom ajunge niciodată la sfârșitul îndumnezeirii noastre^{xxxvi}. Căci "pățimirea" de atunci va fi mai presus de fire și nu va fi nici o rațiune care să hotărânicească îndumnezeirea la nesfârșit a celor ce o pătimesc. Așadar lucrăm câtă vreme avem în activitate puterea lucrătoare a virtuților, care e rațională prin fire, și puterea cugetătoare, capabilă, fără restrângere, de toată cunoștința, fiind în stare să străbată întreg universul celor ce sunt și se cunosc și să-și facă proprii retroactiv toate veacurile care au fost. Și vom pătimi după ce vom fi trecut cu totul dincolo de rațiunile celor create din nimic și vom fi ajuns în chip neînțeles la Cauza lucrurilor. Atunci vom lăsa să se odihnească, deodată cu cele mărginite prin fire, și puterile noastre, dobândind aceea ce nu poate dobândi nicidecum puterea cea după fire, deoarece firea nu are puterea de a cuprinde ceea ce este mai presus de fire. Căci nimic din ceea ce este făcut nu este prin fire făcător de îndumnezeire, odată ce nici nu poate cuprinde pe Dumnezeu¹⁴². Pentru că numai harului dumnezeiesc îi este propriu să hărăzescă ființelor create îndumnezeirea pe măsura lor și numai el străluminează firea cu lumina cea mai presus de fire și o ridică deasupra hotarelor ei prin covârșirea slavei^{xxxvii}.

Așadar pe drept cuvânt a ajuns la noi sfârșitul veacurilor, măcar că n-am primit încă, prin harul lui Hristos, darul bunurilor de peste fire. Căci ele au ca chipuri și trăsături prevestitoare diferitele moduri ale virtuților celor ce pot fi cunoscute prin fire¹⁴³. Prin acestea Dumnezeu se face neîncetat om în cei vrednici^{xxxviii}. Fericit este deci cel ce L-a prefăcut în sine prin înțelepciune pe Dumnezeu om. Căci după ce a împlinit înfăptuirea acestei taine, pătimește prefacerea sa în Dumnezeu prin har, iar acest lucru nu va înceta de a se săvârși pururea¹⁴⁴. Pentru că Cel ce lucrează aceasta în cei vrednici, fiind nehotărnicit după ființă, are și puterea care lucrează aceasta nehotărnicită, ba

142 Rațiunea este o putere practică, prin care judecăm ce e bine de făcut și ce nu. Cugetarea (funcția minții) cunoaște rațiunile diferite ale lucrărilor create. Dar după ce am terminat cu cunoașterea acestora, pe Dumnezeu nu-L mai putem cunoaște prin vreo putere naturală a noastră, căci Cel infinit nu poate fi cuprins de puterile noastre intelectuale finite.

Atunci, Dumnezeu ne va dăruia o putere infinită, dumnezeiască — ca un organ prin care să-L cuprindem pe Cel infinit. Dumnezeu Însuși Se va cunoaște prin noi pe Sine. Vom pătimi cunoașterea Lui, nu va fi produsul nostru. Acea putere ne va și îndumnezei.

143 „Se cunosc prin fire” — nu în sensul că se cunosc exclusiv prin puterile naturale, ci în sensul că încă sunt active puterile naturale ale făpturii. Pe când în starea de îndumnezeire, nu va mai lucra decât harul.

144 În modurile virtuților și în cunoașterea rațiunilor divine din natură, când e activă puterea naturală a făpturii, Dumnezeu este Cel ce susține această putere a creaturii în activitate. Deci, Dumnezeu lucrează oarecum ca om, după modul făpturii. După ce s-a terminat acest fel de lucrare — atingându-se treapta culminantă a ei — se prefăce lucrarea creată a făpturii în lucrare necreată, dumnezeiască. Dacă înainte S-a făcut Dumnezeu subiect de lucrare creată în om, acum devine omul subiect de lucrare dumnezeiască în Dumnezeu.

Înainte era acoperit Dumnezeu de către om; acum este acoperit omul de către Dumnezeu. Iar creșterea lucrării dumnezeiești în om, sau îndumnezeirea omului, va dura la nesfârșit.

întreace chiar orice nehotărnicie¹⁴⁵. Ea nu se isprăvește nicicând deodată cu cele făcute de ea, cum ni se întâmplă nouă. Mai degrabă menține împreună cu ei pe cei ce și-au primit existența de la ea, întrucât nu pot să existe fără ea. De aceea i-a spus și bogăție a bunătății, deoarece nu încetează niciodată afecțiunea atotluminată a bunătății dumnezeiești față de noi, prin care lucrează prefacerea noastră în vederea îndumnezeirii^{xxxix}.

Nota parafrază

Întrebarea 23

Dacă David a împărățit numai peste Israil cel după trup, iar Israil cel după trup a respins împărăția lui Hristos, din care pricină acesta a și trecut la neamuri?¹⁴⁸ Cum mai este adevărat cuvântul Arhanghelului: "Și îi va da Dumnezeu tronul părintelui său David și va împărați peste casa lui Iacob în veci"?¹⁴⁹

Răspuns

Această nedumerire își are o dezlegare limpede și vădită. Căci dacă "nu toți cei din Israel sunt și Israeliti și nu toți sunt fiii lui Avraam, pentru faptul că sunt sămânța lui Avraam, ci Dumnezeu îi va socoti ca sămânță pe fiii făgăduinței"¹⁵⁰, dacă, pe de altă parte, chiar de-ar fi "numărul fiilor lui Israel ca stelele cerului și ca nisipul mării, numai rămășița se va mântui"¹⁵¹, e clar că prin Israel se înțelege poporul credincios, care vede pe Dumnezeu prin faptele dreptății și prin cunoștința cea adevărată din credință, fie că după cum e din sămânța lui Israel, fie că e din sămânța neamurilor. Pentru că cel ce poartă în el clară și neștirbită pecetea credinței lui Avraam, a lui Isaac și a lui Iacob, nu e străin de chemarea și de harul adevăratului Israel.

Dar și fericitul David însuși a împărățit peste cei credincioși din Israel. Din această pricină, îndată ce și-a stins Israel lumina credinței, s-a desfăcut și de împărăția lui David^{xl152}. Prin urmare este vorba de tronul duhovnicesc al lui David și de împărăția spirituală a sufletelor raționale, de casa credincioasă a lui Iacob și de poporul sfânt și mare, despre care a făgăduit Dumnezeu în chip profetic că se va naște din Moise, luând locul lui Israel cel trupesc care amărăște neconținut pe Dumnezeu, despre acel popor căruia Israel cel trupesc îi servește numai drept chip. Aceasta a arătat-o Dumnezeu zicând: "Lăsați-mă și voi nimici poporul acesta dintrodă și te voi face pe tine neam mai mare și

145 Lucrarea dumnezeiască, prin care va lucra omul, nu are hotar. Omul va spori mereu în ea, fără să ajungă niciodată exact ca Dumnezeu — ca să o aibă toată — întrucât nu se poate identifica cu Dumnezeu după ființă, ca să fie izvorul ei.

146

147

148F.A. 13, 46.

149Lc. I, 32-33.

150R o m . 9, 6-8.

151R o m . 9, 27.

152III R e g i 12, 28.

mai temut decât acesta"¹⁵³.Deci nu e vorba de casa necredincioasă a lui Iacob, care supără neîncetat pe Dumnezeu, de neamul păcătos și de sămânță vicleană, de fiii nelegiuiți, de căpeteniile Sodomei și de poporul Gomorei, de cei ce s-au întors cu întoarcere vicleană și au părăsit pe Domnul, de cei ce au mâniat pe Sfântul lui Israel și pe Dumnezeu nu L-au cunoscut și nu L-au înțeles, de cei ce au fost răniți de rana fără de leac a necredinței, care nu poate fi vindecată de nici o metodă de tămăduire rațională, care să-i lecuiască de necredința sufletului. Nu e vorba de cei despre care zice: "Vai ție neam păcătos, sămânță vicleană, fii ai fărădelegii, ați părăsit pe Domnul și ați mâniat pe Sfântul lui Israel. Cum vă mai puteți răni, sporindu-vă fărădelegea? Nu mai este loc unde să se pună vreo cataplasma, nu mai ajută nici untdelemnul, nici legăturile"¹⁵⁴. Nu e vorba de cei ce șchioapătă de amândouă picioarele¹⁵⁵, de cei ce s-au întors de la adevăr și au fost scoși din moștenirea dumnezeiască, asemenea lui Cain și Ismail, Esau și Rubim, Er și Onan, Manase, Eleaf și Amon, toți primii născuți ai Patriarhilor și Proorocilor care au fost lepădați și respinși. De aceea zice: "Fiul Meu întâi născut, Israel"¹⁵⁶, dar nu unul născut^{xli}. Căci se aștepta primirea spre înfiere a unui popor evlavios și cucernic, zidit pe placul lui Dumnezeu și adus la înfierea cea după har, prin lepădarea poporului celui dintâi născut și necredincios al lui Israel. Pentru că acesta s-a ridicat, din pizmă, împotriva lui Avel cel spiritual¹⁵⁷ pe care l-a ucis ca și Cain; și-a bătut joc de viața îndumnezeită a lui Isaac cel spiritual ca și Ismail¹⁵⁸; s-a înfuriat asupra lui Iacob cel spiritual ca Esau¹⁵⁹; a vărsat pe pământul rătăcirii și al patimilor sămânța credinței și a dreptății ei, asemenea lui Er și Onan și a respins Biserica lui Dumnezeu, ca aceia pe Tamara¹⁶⁰; și-a făcut uitate virtuțile ca Manase¹⁶¹; s-a mâniat din pricina mândriei pe David cel spiritual, care a primit împărăția și de aceea l-a disprețuit ca Eliaf¹⁶²; și în sfârșit s-a făcut începătorul unei fărădelegi străine ca Amon^{xlii163}. Nu e vorba de acești fii înstrăinați, care s-au abătut șchioapătând de la cărările lor¹⁶⁴,care răsuflă numai furie și moarte¹⁶⁵, de acești fii trupești care sunt cu adevărat numai trupuri și sunt cu totul străini de har, "al căror Dumnezeu e stomacul și a căror slavă e în rușinea lor"¹⁶⁶, a căror amintire de oameni necredincioși a pierit cu sunet¹⁶⁷. Ci, precum am mai spus, e vorba de Israel cel credincios și duhovnicesc, de acel Israel care vede pe Dumnezeu prin credință din toate

153Deut. 9, 14.

154Is. 1, 4-6.

155III R e g i 18, 21.

156E x o d . 4, 22.

157Gen: 4, 8.

158Gen. 21, 9.

159Gen. 27, 41.

160Gen. 38, 7.

161IV R e g i 21, 1.

162I R e g i 17, 28; I R e g i 16, 6, 7.

163II R e g i 13, 10.

164II R e g i 13, 10.

165F.A. 9, 1.

166Fil. 3, 19.

167Ps. 10, 2.

neamurile prin alegerea harului¹⁶⁸, ca să-și alcătuiască un popor și un neam sfânt și o preoție împărătească¹⁶⁹. Pe acesta a făgăduit Dumnezeu, vorbind prin înger către Fecioară, să-l dea Mântuitorului care se va naște și Dumnezeului tuturor, ca să împărătească peste el. Această făgăduință și-a primit adevărarea prin însuși felul cum s-au petrecut lucrurile. Căci Domnul a împlinit făgăduințele făcute părinților, binecuvântând și înfiind toate neamurile lui Avraam cel spiritual și făcând pe Avraam părinte în duh al tuturor neamurilor prin credință, iar El asezându-Se pe tronul duhovnicesc al lui David și împărășind peste casa credincioasă a lui Iacob în veci, împărăția lui neavând sfârșit.

Întrebarea 24

Ce înseamnă cuvântul din "Fapte" despre Petru: "Trecând prima strajă și a doua, a venit la poarta cea de fier?"¹⁷⁰

Răspuns

Mintea cea credincioasă și lucrătoare¹⁷¹ fiind, asemenea Sf. Petru, prinsă de Irod, adică de legea de piele (căci Irod se tâlcuiește: "cel de piele"), sau de cugetul trupesc, e închisă în dosul a două străji și a unei porți de fier, adică e războită de lucrarea patimilor și de învoirea gândului cu ele. Pe acestea trecându-le mintea ca pe niște străji, sau carcere, ajutată de rațiunea filosofiei lucrătoare (ca de un înger)¹⁷², ajunge la poarta cea de fier, care duce în cetate, adică la împletitura strânsă și tare greu de biruit, dintre simțuri și lucrurile sensibile. Pe aceasta deschizând-o rațiunea contemplației naturale în duh, dă drumul minții să plece fără teamă spre lumea înrudită a celor inteligibile, slobozită de furia lui Irod.¹⁷³

168R o m 11, 5.

169I Petru 2, 9.

170F.A. 12, 10.

171E prima treaptă a urcușului duhovnicesc, respectiv prima constatare, alcătuită din două părți. Căci urcușul începe de la credința simplă, ajunge la lucrarea virtuților (πρακτικός), apoi la contemplarea rațiunilor din natură și, în sfârșit, la vederea lui Dumnezeu.

172Rațiunea fiind, în grecește, de genul masculin (λόγος), poate fi ușor socotită ca simbolizată prin înger. Pe de altă parte, rațiunea oricărui lucru și a oricărei activități — fiind socotită de Sf. Maxim ca o rază vestitoare a Rațiunii (a Logosului) supreme — este potrivită asemănarea ei cu un înger, care și el este vestitor al lui Dumnezeu.

173Filosofia lucrătoare este strădania de purificare, care este prima treaptă a urcușului duhovnicesc, presupunând pornirea de la credință. Cu ajutorul acesteia (sau al rațiunii = îngerului ei), mintea scapă din primele două închisori: din păcatul cu fapta și din deprinderea cu păcatul.

Apoi ajunge în fața lumii, care, deși nu-i mai este îndemn la păcat, totuși încă nu-i este străvezie, ci este un zid opac, o poartă de fier în fața lumii spirituale — omul neștiind să o vadă decât cu simțirea. Această poartă o deschide sau o face transparentă contemplația naturală în duh, respectiv rațiunea = îngerul ei.

Este de observat că Sf. Maxim nu numește prima treaptă „înțelepciune” (σοφία) lucrătoare, ci „iubire de înțelepciune” (φιλοσοφία). Înțelepciunea se dobândește pe treapta cea mai înaltă. În fața strădaniei pentru virtuți, omul încă nu posedă înțelepciunea (nu este înțelept), ci numai iubirea de înțelepciune (este doar filosof).

Scolie

Străji numește deprinderea și săvârșirea păcatului. Căci însușirea caracteristică a deprinderii este învoirea cu păcatul. Sub robia acestora luptă cel rău ca să țină pe sfinți. Iar poarta cea de fier este relația naturală a simțurilor cu cele sensibile, din care rațiunea cunoștinței active scapă, ca un înger, pe cel cu adevărat credincios.

Întrebarea 25

Ce înseamnă: "Vreau să știți că Hristos este capul a tot bărbatul, iar capul femeii este bărbatul și capul lui Hristos Dumnezeu. Orice bărbat, care se roagă, sau proorocește având ceva pe cap, face de rușine capul său și orice femeie, care se roagă sau proorocește cu capul dezvelit, face de rușine capul ei: căci e tot una ca și cum ar fi rasă?"¹⁷⁴ Și ce înseamnă: "Pentru aceea femeia trebuie să aibă pe cap un semn de stăpânire din pricina îngerilor?"¹⁷⁵

Răspuns

Trebuie să se știe că spunând dumnezeiescul Apostol că "Hristos este capul a tot bărbatul", a afirmat că Hristos este capul bărbatului credincios, care împlinește poruncile dumnezeiești și contemplă dogmele evlaviei. Cu toată forma sa generală, cuvântul nu cuprinde și pe bărbații necredincioși. Căci cum ar putea fi Hristos cap al celor ce nu cred? Prin urmare, după unul din înțelesurile mai înalte ale acestui loc, spunem că bărbatul este mintea activă¹⁷⁶ care are drept cap rațiunea (cuvântul) credinței^{xliii}. Spre aceasta privind ca spre Hristos, mintea își întocmește propria viață, zidind-o cu harurile poruncilor prin fapte, în felul acesta nu necinstește capul său, adică credința^{xliv}, punând asupra lui vreun oarecare acoperământ pământesc din afară. Ceea ce înseamnă că nu pune mai presus de credință nimic din cele vremelnice și pieritoare. Femeie a acestei minți spunem că este însăși deprinderea făptuirii, care e acoperită cu părul bogat al multelor și feluritelor cugetări și chipuri de viață practică; sau mai bine zis deprinderea aceasta are însăși mintea, în calitatea de cap al ei, acoperită cu podoaba deasă a acestor cugetări și chipuri. Iar Hristos zicem că e credința ipostasiată^{xlv}, al cărei cap este în chip vădit Dumnezeu, spre care duce rațiunea credinței, arătând celui ce-și înalță cugetarea de la cele de jos pe Dumnezeu, în care se și află după fire¹⁷⁷.

¹⁷⁴I Cor. 11, 3.

¹⁷⁵I Cor. 11, 10.

¹⁷⁶Mintea (în grecește de genul masculin) în strădania pentru virtuți se conduce la început de credință, nu de evidență.

¹⁷⁷Până aici, prin bărbatul ce are de cap pe Hristos și prin femeia ce are de cap bărbatul, s-a indicat prima treaptă a urcușului duhovnicesc — cea activă.

Și iarăși putem spune că bărbatul este mintea care cultivă contemplația naturală în duh, având drept cap Rațiunea (Logosul) creatoare a tuturor, ce se arată celui ce crede din ordinea frumoasă a celor văzute^{xlvi}. Pe aceasta nu o necinstește mintea, întrucât nu o acoperă și nu o pune dedesubtul vreunuia din lucrurile văzute și nu ridică, peste tot, ceva mai presus de ea. Femeia acestei minți este simțirea (lucrarea de percepție), care este tovarășa ei de viață și prin care pătrunde în natura lucrurilor sensibile și adună rațiunile mai divine din ea^{xlvi}. Mintea nu îngăduie acestei consoarte să se descopere în lucrarea ei de vălurile rațiunii și să se facă slujitoarea nesocotinței (iraționalității) și a păcatului, ca în felul acesta, respingând rațiunile mai divine ca pe niște acopereminte, să primească drept cap, în locui minții patima nesocotinței¹⁷⁸. Iar cap al lui Hristos, adică al Rațiunii (Logosului) creatoare, care se dezvăluie din lucruri, analog cu ele, prin contemplația lor naturală, străbătută de credință este Mintea cea negrăită, care o naște pe aceea după ființă^{xlvi}. Spre Mintea aceea duce Rațiunea (Cuvântul) prin sine mintea ce urcă prin contemplația cucernică a lucrurilor, împărtășindu-i treptat din vederile spirituale ale celor dumnezeiești, pe măsura cunoașterii celor văzute^{xliv}.

Și iarăși bărbatul este mintea ajunsă înlăuntrul cunoașterii tainice a lui Dumnezeu (a teologiei mistice)¹, având drept cap neacoperit pe Hristos, adică Rațiunea credinței înțeleasă în chip necunoscut, sau mai bine zis cunoscută în chip neînțeles^{li}, prin inițierile tainice, indemonstrabile. Mintea, ajunsă prin exercițiu la golul (στέρησις) îndumnezeitor, vrednic de laudă, care o depășește total și distinct atât pe ea cât și toate cele ce există, nu pune peste acea Rațiune nimic din cele ce sunt^{lii}, nici simțire, nici rațiune, nici minte, nici înțelegere, nici cunoștință, nici ceva cunoscut, nici ceva cugetat, nici ceva grăit, nici ceva simțit, nici ceva ce simte. Femeia acestei minți este cugetarea curățită de toată imaginația sensibilă^{liii}, având drept cap mintea acoperită bogat cu iluminările (ἐπιβολαίς) fără de început și mai presus de înțelegere ale dogmelor negrăite și necunoscute. Iar cap al lui Hristos, adică al Rațiunii negată tainic prin depășire, este Mintea ridicată în chip absolut și infinit peste toate și în tot chipul^{liv}. Pe aceasta Hristos, cel înțeles spiritual ca Rațiunea Minții prin fire, o face cunoscută celor vrednici. Pentru că zice: "Cel ce m-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl"¹⁷⁹. Și într-adevăr înțelegerea Rațiunii devine cunoștință a Minții care a născut-o pe aceea, întrucât Rațiunea arată Mintea subsistând în Sine după ființă. Spre acea Minte ridică Rațiunea mintea ce se dorește după identificarea cu Dumnezeu prin har^{lv}, după ce aceasta și-a eliberat înțelegerea de mulțimea lucrurilor deosebite calitativ și cantitativ și s-

178Aici, prin bărbatul descoperit și femeia acoperită se indică treapta a doua a urcușului duhovnicesc — contemplația naturii. Această contemplație, deși se numește „naturală” după obiectul ei, se face în duh, deci în har. Este o lucrare a rațiunii ajutată de har. Numai o astfel de lucrare a rațiunii cunoaște just natura.”

179In. 14, 9.

a adunat într-o unitate deiformă, prin identitatea și simplitatea mișcării neîncetate și cunoscătoare în jurul lui Dumnezeu¹⁸⁰.

Deci toată mintea activă (lucrătoare, practică), "rugându-se și proorocind", cu alte cuvinte, căutând să afle rațiunile virtuților (căci așa trebuie înțeles cuvântul "rugându-se"), sau descoperind chipurile lor prin fapte (căci așa trebuie înțeles cuvântul "proorocind"), trebuie să privească numai la rațiunea goală a credinței, neabătându-și cugetarea, gândul sau lucrarea la nimic altceva și deci neacoperindu-și capul, sau punând altceva peste el. Și orice femeie, adică orice deprindere a minții active, "rugându-se sau proorocind", adică mișcându-și în chip ascuns dispoziția ei internă, sau înfățișând virtutea în chipurile purtării din afară, dacă face aceasta fără discernământ rațional, necinstește capul ei. Căci ea cultivă atunci binele urmând unei poftă, odată ce este lipsită de rațiunea care o împodobește ca un acoperământ. De asemenea toată mintea, care se exercită în contemplația naturală, dacă se roagă sau proorocește având ceva pe cap, cu alte cuvinte caută să cunoască rațiunile lucrurilor sau le împărtășește altora, cu vreo pornire spre altceva, fără un scop evlavios, necinstește capul său, ca una ce pune mai presus de cunoștința dreaptă și cucernică vreun lucru din cele trecătoare. Și orice femeie, adică orice percepție orientată în chipul natural spre lucrurile sensibile, dacă nu are rațiunile spirituale ale acelora ca acoperitoare, necinstește capul ei, ocupându-se cu contemplarea celor văzute din patimă, pentru afecțiunea naturală față de ele. Și iarăși, toată mintea îndrăgostită de teologia mistică, dacă se roagă sau proorocește având ceva pe cap, adică dacă pătrunde la vederile tainice în chip neștiut, sau învață și inițiază pe alții în teologie, având vreo formă a înțelegerii în vreme ce cunoaște sau face cunoscut în chip mistic Cuvântul cel mai presus de înțelegere, rușinează capul său, punând pe Cel simplu și mai presus de orice înțelegere, sub ceva din cele ce sunt sau se cunosc^{lvi}. Mintea trebuie să fie atunci golită de toată ideea și de toată cunoștința, ca să vadă fără ochi pe Dumnezeu Cuvântul cel adevărat, știind limpede că în privința lui Dumnezeu sunt mai adevărate negațiunile prin depășire, care vestesc realitatea pozitivă divină prin negarea totală a celor ce sunt^{lvii}. Și orice femeie, adică orice cugetare a unei astfel de minți, rugându-se sau proorocind cu capul descoperit, adică emancipată de sub stăpânirea minții, care e adumbrită de multe vederi tainice, necinstește capul ei, lepădând cunoștința dumnezeiască și tainică ce acoperă mintea ca pe un cap. Deci tot bărbatul, adică toată mintea activă, sau naturală, sau teologică¹⁸¹ când se roagă sau proorocește, adică primește învățătura sau învață pe alții,

180Aici se descrie a treia treaptă a urcușului. Rațiunea credinței de pe această treaptă nu mai este credința ca normă ne-evidentă din prima treaptă, ci este însuși Logosul cunoscut direct, dar mai presus de înțelegere — după depășirea tuturor — și, în acest sens, socotit mai degrabă obiect al credinței.

Aici se arată că apofatismul nu înseamnă o necunoaștere totală, ci că, paralel cu el, au loc iluminări tainice.

181Mintea practică este mintea preocupată de virtuți, mintea naturală este cea care contemplă natura, iar mintea teologică este cea care contemplă pe Dumnezeu. Ele sunt așezate pe trei trepte. Nu poate dobândi cineva mintea teologică dacă n-a trecut prin cea practică și naturală.

să aibă descoperit capul său, adică pe Hristos: cea activă, neprețuind nimic mai mult decât credința și virtutea; cea naturală, nepunând nici o altă rațiune mai presus de Rațiunea primă; iar cea teologică, neconturând nicidecum în schemele și înțelesurile câștigate din lucruri, pe Cel mai presus de înțelegere și de cunoștință. Și toată femeia, adică toată deprinderea minții active, sau percepția celei naturale, sau cugetarea înțeleaptă a celei teologice, să-și acopere capul: deprinderea activă, având așezat asupra ei discernământul rațiunii cu care să deosebească cele ce trebuie și cele ce nu trebuie făcute; percepția, puterea rațiunii, cu care să judece cu știință cele văzute; iar cugetarea, cunoștința cu totul indemonstrabilă a celor mai presus de înțelegere, Căci toată deprinderea, percepția și cugetarea neacoperită în modul arătat, nu se deosebește de cea rasă, adică de cea care n-are nici o rațiune a virtuții, sau a evlaviei, sau a cunoștinței tainice și a iubirii dumnezeiești.

Deci orice astfel de femeie trebuie să aibă, pe bună dreptate, totdeauna stăpânirea rațiunii, sau supravegherea rațională asupra capului. Aceasta în primul rând pentru îngeri, care văd mișcările arătate și nearătate ale noastre și scriu tot gândul și toată fapta spre lauda sau spre osânda noastră în ziua înfricoșată a dării la iveală. Apoi pentru cugetările conștiinței, înțelese și ele în mod figurat ca îngeri¹⁸², care ne mustră pentru cele ce le-am săvârșit, sau ne apără acum și în ziua judecății. În sfârșit și pentru îngerii răi, care pândesc deprinderea, percepția și cugetarea noastră ca îndată ce le văd dezvelite de discernământul, de evlavie și de cunoștința rațională și mintală, să dea năvală, făcând să se nască cele potrivnice acestora: lipsa de discernământ, de evlavie și neștiință, prin care dracii cei răi lucrează păcatul, rătăcirea și necredința.

Iar cap al lui Hristos a fost numit Dumnezeu, care ca Minte este prin fire principiul Rațiunii.

Întrebarea 26

Dacă regele Babilonului înseamnă alegoric "diavolul", cum se înțelege cuvântul trimis de Dumnezeu prin proorocul Ieremia către regii neamurilor și către regii lui Iuda, prin care îi amenință cu "închisori și lanțuri, foamete și moarte, sabie și robie, de nu-i vor sluji lui, iar celor ce-i vor sluji de bunăvoie le va fi cu îngăduință pe pământul lor"?¹⁸⁸ Și de ce îl numește "sluga Sa" zicând: "Am dat tot pământul lui Nabucodonosor, regele Babilonului, sluga mea, și fiarele câmpului le-am dat să-i slujească lui"¹⁸⁹. Ce este deci slujirea

¹⁸²Cugetările, în grecește, sunt de genul bărbătesc (λογισμοί), la fel ca și îngerii.

¹⁸³

¹⁸⁴

¹⁸⁵

¹⁸⁶

¹⁸⁷

¹⁸⁸Ieremia 27, 8.

¹⁸⁹Ieremia 27. 6.

adusă diavolului și ce sunt fiarele? Ce sunt apoi cele sase feluri de amenințări și cine sunt regii neamurilor și regii lui Iuda?

Răspuns

Diavolul este și dușman și răzbunător al lui Dumnezeu. Este dușman, când din ură față de El își dă aparența unei iubiri pierzătoare față de noi oamenii, îndemnându-ne prin patimile de bunăvoie ale plăcerii să alegem în locul bunurilor veșnice lucrurile vremelnice. Prin aceasta furându-ne apoi toată dorirea sufletului, ne desface cu totul de la dragostea de Dumnezeu, făcându-ne dușmani cu voia ai Făcătorului.

Iar răzbunător este când, dezvelindu-și toată ura sa față de noi, care i-am ajuns datornici din pricina păcatului, cere pedepsirea noastră^{lviii}. Căci nimic nu desfată mai tare pe diavol ca omul pedepsit, îngăduindu-i-se aceasta și scornind una după alta suferințele patimilor fără de voie se năpustește ca un vifor fără milă asupra celor peste care a dobândit, din îngăduința lui Dumnezeu, putere neurmărind să împlinească o poruncă divină, ci dorind să-și sature patima urii sale împotriva noastră. El vrea ca marea povară a necazurilor dureroase, sufletul sfârșit de slăbiciune să-și taie de la sine puterea nădejdi în Dumnezeu, făcând din întâmplările dureroase care vin peste el nu pricini pentru reculegerea minții, ci pricini de necredință.

Dumnezeu, bun fiind și vrând să smulgă din noi, cu totul sămânța păcatului, adică plăcerea, care desface mintea de la iubirea lui Dumnezeu, îngăduie diavolului să aducă asupra noastră chinuri și pedepse. Prin aceasta El usucă veninul plăcerii de mai înainte cu chinurile sufletului^{lix} și în același timp vrea să sădească ura și desăvârșita scârbire față de cele prezente, care dezmiardă numai simțurile, ca față de unele ce nu ne aduc nimic altceva decât pedepse prin folosirea lor. El vrea mai departe să facă din puterea pedepsitoare și din ura de oameni a aceluia o pricină a readucerii forțate la virtute, a celor ce au alunecat de bunăvoie din ea.

Deci diavolul e numit "sluga lui Dumnezeu" ca cel ce, cu îngăduirea lui Dumnezeu, pedepsește pe păcătoși, rămânând totuși apostat și tâlhar viclean, ca unul ce are aplecarea voinței foarte înrudită cu a celor ce s-au depărtat de Dumnezeu prin plăcere. Căci e drept să fie chinuiți de diavol cei ce au îmbrățișat cu voluptate planurile lui viclene prin păcatele de bunăvoie. Astfel diavolul este atât semănătorul plăcerii, cât și aducătorul durerii prin pătimirile fără voie.

Când deci locuitorii Iudeii și ai Ierusalimului, adică cei ce au dobândit deprinderea faptelor sau știința contemplației, le folosesc acestea pentru slava cea de la oameni, umbrind chipurile virtuților prin împlinirea lor numai ca atare și mulțumindu-se să grăiască numai cuvintele înțelepciunii și ale cunoștinței, fără să se facă faptele dreptății, iar pe deasupra mândrindu-se față de alții pentru virtutea și știința lor, pe drept cuvânt sunt predați

ostenelilor și necazurilor, ca prin pătimirea lor să învețe smerenia uitată de ei din pricina părerii deșarte ce și-o fac despre ei înșiși. Știind acest lucru și minunatul Apostol a predat Satanei pe nelegiuitul din Corint spre pierderea trupului, ca duhul să se mântuiască în ziua Domnului Iisus¹⁹⁰. De aceea e predat și regele Iudeii și al Ierusalimului regelui Asirienilor, arătându-se prin aceasta că mintea contemplativă și cunoscătoare (gnostică) e predată diavolului spre pedepsire, ca acela să aducă asupra ei chinuri și necazuri după dreptate, iar ea să învețe, suferind, să filosofeze mai degrabă despre răbdarea în necazuri, decât să se mândrească cu deșertăciune pentru lucruri care nu există cu adevărat.

Deci tot cel ce rabdă de bunăvoie și cu mulțumire grelele necazuri ale încercărilor fără voie, conștient de relele pe care le-a săvârșit, nu este scos din deprinderea și harul virtuții și al cunoștinței, ca locuitorii de odinioară din Iudeea și Ierusalim. Aceasta pentru că suportă de bunăvoie jugul regelui Babilonului și, ca unul ce își achită o datorie, primește chinurile aduse asupra lui. Rămânând în ele, plătește regelui Babilonului muncile silnice prin partea pătimitoare a firii, învoindu-se la ele prin dreapta judecată, ca unul ce i le datorează aceluia din pricina păcatelor de mai înainte; iar lui Dumnezeu îi aduce prin închinare adevărată, adică prin dispoziția smerită a sufletului, îndreptarea greșelilor.

Dar cel ce nu primește cu mulțumire necazurile și încercările fără voie, aduse asupra lui cu îngăduirea lui Dumnezeu, în vederea îndreptării, și nu se pocăiește lepădând înalta părere de sine care-i vine din închipuirea că e drept, ci se împotrivește hotărârilor dumnezeiești întemeiate pe judecățile Lui cele drepte, asemenea locuitorilor de odinioară din Iudeea, și nu primește de bună voie jugul regelui Babilonului, este predat, la porunca dumnezeiască, regelui Babilonului ca să fie dus în robie, să fie aruncat în închisori și lanțuri, să sufere de foamete și sabie, fiind scos de tot din pământul lui adică, din păruta deprindere a virtuții și a cunoștinței. Prin ducerea în robie, e osândit la înstrăinarea de cele dumnezeiești; prin aruncarea în închisori, e osândit la închipuirile mincinoase despre lucruri; prin punerea în lanțuri, la încetarea totală a oricărei fapte bune; prin foamete, la lipsirea de învățăturile dumnezeiești; prin, moarte, la învârtoșarea și nesimțirea totală față de cele bune; prin sabie, la cugetări pătimase și desfrânate, care sting amintirea lui Dumnezeu^{lx}.

Toate acestea și mai multe decât acestea le suferă cel scos din deprinderea virtuții și a cunoștinței, ca din pământul său, pentru faptul că nu vrea, din pricina mândriei și a închipuirii deșarte, să plătească datoriile pentru greșeli, primind cu bunăvoință necazurile, nevoile și strâmtorările. În această privință să ne fie pildă dumnezeiescul Apostol¹⁹¹, care totuși, pentru dreptatea lui, era slobod de orice datorie față de acestea. Căci știa marele Apostol că umilirea cea dinafară a trupului prin munci, este păzitoarea comorilor dumnezeiești din

¹⁹⁰Cor. 5, 5

¹⁹¹II Cor. 12, 10.

suflet. Și de aceea răbda cu bucurie atât pentru el, cât și pentru cei cărora avea să le fie pildă de virtute și de credință, și chiar dacă vor suferi pe dreptate, după pilda Corinteanului pedepsit, să aibă ca mângâiere și ca pildă de răbdare pe cel ce suferă fără să fie vinovat.

Iar regii neamurilor din acest loc al Scripturii cred că sunt oamenii care stau în frunte prin diferitele patimi de ocară. Ei încă sunt supuși după dreptate, pedepsei pentru păcatele lor și de aceea predați regelui Babilonului, ca putere pedepsitoare ce se bucură de chinuirea firii. Astfel regele Egiptului este mintea desfrânată și iubitoare de plăceri; Moabiteanul este mintea dezmiardată și pângărită; Amaniteanul este mintea dedată zgârceniei; Sirianul este mintea superstițioasă și dialectică (certăreață), căci s-a spus că singur Sirianul a stat împotriva lui Solomon¹⁹², adică împotriva păcii și a înțelepciunii^{lxi}; regele din Tir este mintea iubitoare de lume și de viață; iar dintre ceilalți regi fiecare simbolizează ceea ce își poate da seama omul înțelept (gnostic), căutând singur înțelesul lor prin tălmăcirea numelor lor, sau a locurilor unde se amintesc, sau luând aminte la chipul în care viețuiesc, sau la îndeletnicirile lor, sau la vrăjmășia lor specială față de Israel. Căci nu totdeauna și toți trebuie tâlcuiți după același înțeles, ci după trebuința cerută de împrejurări și după înțelesul profeției.

Pentru că Scriptura înțelege odată prin Faraon pe diavolul, altădată legea firii. Primul înțeles i-l dă când vrea să prăpădească pe Israel; al doilea, când îi slujește după orânduire de sus Iosif, care întruchipează profetic pe Dumnezeu Cuvântul ce slujește de bunăvoie firii și patimilor noastre, afară numai de păcat. De asemenea și regele Tirului este înțeles odată ca diavolul, iar altădată ca legea naturală. Primul înțeles i se dă când luptă împotriva lui Israel prin Sisara¹⁹³, al doilea când se împrietenește cu David și ajută lui Solomon la zidirea templului dumnezeiesc¹⁹⁴. Și multe alte înțelesuri se dau fiecăruia dintre regii înșirați de Sf. Scriptură, după sensul ce-l are proorocia.

Iar fiarele, pe care le predă Dumnezeu regelui Babilonului, sunt dracii, dintre care fiecare lucrează, după destoinicia lui înăscută, la aducerea uneia sau alteia dintre ispite. Căci fiecare este sămănătorul altei răutăți și fiecare este mai viclean decât altul și mai iscusit spre un anumit fel de răutate. Dar nici dracii înșiși nu pot sluji în nici o privință diavolului, începătorului a toată răutatea, fără îngăduirea lui Dumnezeu. Trebuie ca însuși Dumnezeu să îngăduie, precum singur știe, în gija Lui de lume și în iubirea de oameni, diavolului să aducă, prin slujitorii lui, diferite pedepse asupra noastră pentru păcatele săvârșite. Aceasta se arată limpede în istoria lui Iov, unde se spune că diavolul n-a putut să se apropie de Iov fără îngăduirea lui Dumnezeu¹⁹⁵.

Dar și Nabucodonosor însuși, regele Babilonului, e înțeles de multe ori ca legea naturală. Aceasta o arată în scrisoarea adresată locuitorilor din

192III R e g i 11, 25 .

193Iud. 4, 2

194II R e g i 5, 11.

195Iov. 1, 13.

Ierusalim, acei care, neputând să împlinească legea duhovnicească, au fost mutați în pământul Babilonului, adică în deprinderea confuziei pământești. Ei le cer acestora să se roage pentru viața lui Nabucodonosor, regele Babilonului, și pentru viața lui Baltazar fiul lui, adică pentru legea naturală, și pentru deprinderea ei cu fapta^{lxii}, sub care au căzut odinioară, "ca să fie zilele lor ca zilele cerului"¹⁹⁶. Prin aceste cuvinte ei cer celor ce au rămas în starea nepătimașă a virtuții și în adevărul cunoștinței să se roage ca să fie gândurile legii naturale și ale deprinderii ei cu fapta, sub care au ajuns părăsind legea duhului, ca gândurile dumnezeiești ale legii duhovnicești, numind gândurile "zile", iar legea duhovnicească "cer". Ei se rugau adică lui Dumnezeu, ca să nu se depărteze legea naturală și ostenicioasă sub care au ajuns, de legea duhovnicească^{lxiii}.

Cu acestea consumă și cuvântul pe care marele Daniil i l-a spus în chip tainic lui Nabucodonosor, ca amenințare dumnezeiască, când i-a tălmăcit vedenia din vis: "Și te voi izgoni dintre oameni, și va fi locuința ta cu fiarele sălbatice; și te vor hrăni cu iarbă ca pe un bou și vei dormi sub rouă cerului; și șapte ani vor trece peste tine până când vei cunoaște că Cel Prea înalt stăpânește peste împărăția oamenilor și o dă cui voiește. Și pentru că a spus: Lăsați colțul rădăcinilor arborelui în pământ, împărăția ta îți va rămâne și din ea vei cunoaște împărăția cea cerească"¹⁹⁷.

Prin izgonire poate că înțelege scoaterea din Rai în lumea aceasta, pentru călcarea poruncii, și căderea de la petrecerea cu sfinții îngeri, adică de la vederile spirituale, sub puterea legii naturale întemeiată pe simțire. Iar locuirea cu fiarele sălbatice înseamnă petrecerea cu patimile și cu dracii care le lucrează. Iarba cu care l-au hrănit (îngerii, zic unii codici, sau oamenii, zic alții, nu fiarele cu care avea locuința, căci acelea nu hrănesc, ci sfâșie), înseamnă cunoașterea naturală prin simțire a lucrurilor și lucrarea ostenitoare a virtuții; pe acestea le procură ca pe o iarbă, oamenilor îngerii.

Iar "vei dormi sub roua cerului", înseamnă a avea, prin Providența dumnezeiască, puterea care se află în acestea. "Roua cerului" indică Providența, care hărăzește omului în veacul acesta, pe lângă toate cele înșirate, conservarea în existență; sau legea firii, care rămâne cu desăvârșire nestricată; sau poate cunoașterea în parte a celor inteligibile, pe care ne-o mijlocesc lucrurile văzute prin harul lui Dumnezeu și care ține pe om aici în nădejdea celor viitoare.

Cuvintele "șapte ani vor trece peste tine" indică întinderea crugului înșeptit al vremii în veacul acesta. Sub acest crug a căzut firea, deoarece n-a păzit deprinderea și lucrarea proprie, dar după sfârșitul lui, la învierea așteptată, se va reîntoarce iarăși la sine, prin lepădarea însușirilor dobitocești (iraționale), primind din nou mărirea de la început a împărăției, după ce a cunoscut, prin iconomia Providenței din acest veac, stăpânirea adevăratei împărății^{lxiv}. Căci

196Baruh I, 11.

197Daniil 4, 2 2 - 2 3 .

prin cuvintele: "lăsați colțul rădăcinilor pomului în pământ", se arată că nu se smulge deplin, din pricina greșelii de la început, sămânța și puterile bunătații¹⁹⁸. Datorită acestora, reluându-și firea iarăși creșterea, revine prin înviere la mărirea și frumusețea firească de mai înainte.

Dar lucrul cel mai bun este să ascultăm de legea poruncilor și să învățăm a ne stinge cugetul trupesc prin ostenele de bunăvoie. Și nu e numai un lucru bun acesta, ci și foarte înțelept și cuviincios pentru cei ce și-au făcut rațiunea înăscută stăpână peste patimi. Iar de nu facem lucrul acesta, să-l facem pe al doilea, să ne lăsăm certați fără voie și să primim cu mulțumirea cuvenită voia Celui ce ne ceartă pe noi, ca pe un fel de jug al regelui din Babilon, spre pedeapsa păcatelor pe care le-am făcut. Și atunci regele spiritual al Babilonului nu ne va muta mintea din pământul nostru, adică din credința, din nădejdea și din deprinderea virtuții: Deci în acest înțeles, arătat mai înainte, este numit diavolul și "sluga lui Dumnezeu" și în acest înțeles se dau pe mâna lui regii popoarelor, regele din Iuda și fiarele câmpului.

Întrebarea 27

Odată ce Domnul a poruncit limpede după înviere să fie învățate toate neamurile¹⁹⁹, de ce a mai avut Petru lipsă de descoperire în cazul lui Corneliu?²⁰⁰ Și de ce Apostolii din Ierusalim, auzind de cele cu privire la Corneliu, se deosebeau de Petru?²⁰¹

Răspuns

A avut foarte mare lipsă Sf. Petru, fruntașul Apostolilor, de o descoperire cu privire la neamuri. Căci nu știa că nu este nici o deosebire între tăierea împrejur și netăierea împrejur în privința credinței. Nu știa adică limpede că Domnul a spus să fie învățate neamurile, fără să mai fie obligate la slujirea din afară a legii, până ce nu i-a arătat prin descoperire taina sfatului Său ascuns. Abia aceasta l-a convins, prin simbolul pânzăturii, că harul Duhului Sfânt se dă și neamurilor, ca și lui, numai prin credință și deci în Hristos nu este deosebire între Iudeu și Elin. Dar nici Apostolii din Ierusalim n-au știut de aceasta. De aceea s-au deosebit de el, până ce au aflat și ei bogăția cea ascunsă a milostivirii dumnezeiești cu privire la toți oamenii. Căci harul propovăduirii aducea o viață dumnezeiască și o slujire nouă, deosebită de cea a legii, și o învățătură a sufletului, care îl face să se elibereze de bunăvoie și din proprie hotărâre de trup, precum și o naștere mai dumnezeiască din alt izvor^{lxv}. Dar tocmai din această pricină cei încredințați cu slujba propovăduirii aveau lipsă la tot cuvântul de învățătura celui ce i-a trimis. Ba dacă nu par cuiva mai scrupulos decât trebuie, fiecare cuvânt al poruncii dumnezeiești avea

198Prin căderea în păcat, chipul dumnezeiesc din om nu dispăre cu totul.

199Mt. 28, 19.

200Fapte 10, 11.

201Fapte 11, 1 urm

trebuință de o învățătură și de o descoperire care să-i hotărască modul în care trebuie împlinit^{lxvi}. Căci nu se află nicidecum cineva care să cunoască modul de aplicare al vreunui cuvânt, fără descoperirea celui ce a grăit acest cuvânt^{lxvii}. Știind-o aceasta și vestitul Petru, după ce a primit de la Domnul porunca propovăduirii între neamuri, nu a pornit la lucru, ci a așteptat să fie învățat modul de aplicare al poruncii de către Cel ce a dat porunca.

Dar poate că pe lângă acestea mai erau și alte lucruri pe care trebuia să le învețe Petru prin pânzătura coborâtă din cer și prin diferitele animale cuprinse în ea. Mai bine zis poate că erau lucruri pe care trebuia să le învețe tot neamul omenesc, sau orice om care, asemenea lui Petru, străbătând la ultima înălțime a credinței, învață limpede să-și stingă cu totul orice simțire, întrucât până ce privește prin ea cele văzute, cunoaște zidirea ca una ce se strică prin sine, neputând să fie ferită de stricăciune și de confuzie. Deci prin pânzătură și prin dobitoacele de pe ea, Dumnezeu i-a descoperit lui Petru drept mâncare duhovnicească lumea văzută, înțeleasă prin cea nevăzută, pe temeiul rațiunilor ei, sau pe cea nevăzută arătată prin chipurile lucrurilor sensibile. De aceea îi zice: "Ridică-te Petre, jertfește și mănâncă"²⁰². De unde i se poruncește să se ridice? De unde altundeva, dacă nu din deprinderea și din lanțurile simțirii (percepției prin simțuri) și dintr-o prejudecată coborâtă despre lucruri, sau din păruta dreptate a legii, ca eliberat de nălucirile simțurilor, să poată vedea numai cu mintea rațiunile lucrurilor sensibile, dezbrăcate de figuri, și așa să cunoască tipurile celor inteligibile și să învețe că nimic din cele făcute de Dumnezeu nu e necurat. Căci cel care contemplă creațiunea văzută în rațiunile ei, ca pe o înfățișare a celei inteligibile, sau tipurile celor inteligibile din podoaba lucrurilor văzute, ca pe o pânzătură ce coboară de sus nu va mai crede nimic necurat din lucrurile văzute, nemaiobservînd în rațiunile lor nimic care să trezească scârbă^{lxviii}. Pentru că stricăciunea se află în latura sensibilă, ca și războiul făpturilor întreolaltă. Între rațiuni însă nu este învrăjbire.

Pânzătura ținută de cele patru capete este deci lumea sensibilă ținută și ea de cele patru elemente²⁰³. Iar târătoarele, dobitoacele și păsările sunt diferitele rațiuni ale făpturilor, care pentru simțire sunt necurate, dar pentru minte sunt curate și bune de mâncat, susținînd viața spirituală, în sfârșit, glasul ce se repetă de trei ori este filosofia activă (practică), naturală și teologică²⁰⁴. Căci cel ce vrea să urmeze cu adevărat lui Dumnezeu trebuie nu o dată, ci de două și de trei ori să se ridice și să jertfească creațiunea văzută și să o mănânce prin cunoaștere (în chip gnostic). Astfel cel ce s-a ridicat din Alipirea pătimasă la cele văzute, a jertfit mișcarea acestora și a izbutit să mănânce virtutea activă²⁰⁵. Cel ce s-a ridicat de la părereamincinoasă despre lucruri, a jertfit normele cele văzute și, mîncînd rațiunile nevăzute, a dobândit contemplația

202F.A. 10, 13

203Pămînt, aer, apă, foc.

204Cele trei trepte ale u r c u ș u l u i d u h o v n i c e s c .

205Nu-l mai tulbură mișcările pe care le provoacă în om lucrurile văzute și și-a însușit virtutea cu fapta.

naturală cea în duh. Iar cel ce s-a ridicat din rătăcirea politeistă, a jertfit însăși ființa lucrurilor și, mâncând prin credință cauza lor, s-a umplut de puterea cunoașterii teologice (lui Dumnezeu).

Deci toată mintea contemplativă, având sabia Duhului, care este cuvântul (rațiunea) lui Dumnezeu, după ce a omorât în sine mișcarea creațiunii văzute, a dobândit virtutea, iar după ce a tăiat de la sine nălucirea formelor sensibile, a aflat adevărul în rațiunile lucrurilor, aceasta constituind contemplația naturală; în sfârșit, după ce s-a ridicat deasupra ființei lucrurilor, primește iluminarea nemărginitei monade dumnezeiești, aceasta constituind taina teologiei adevărate.

Sau poate i-a poruncit Dumnezeu prealăudatului Petru, fruntașul Apostolilor, ca, ridicându-se din puterea nemărginită a firii la puterea dumnezeiască cea după har, să jertfească cu ajutorul lui Dumnezeu, prin sabia cuvântului, patimile răutății din oameni și să le facă după aceea o mâncare bună și bineplăcută Cuvântului spre mistuire duhovnicească prin lepădarea vieții pătimase și dobitocești de mai înainte. Căci se spune că sângele care curge din orice animal înjunghiat este simbolul vieții. Iar deosebirea animalelor arătate în pânzătură înseamnă poate felurimea patimilor din oameni. Târîtoarele înfățișează pe cei a căror poftă se târîie în lucrurile pământești; fiarele, pe cei care își aprind cu furie toată mânia spre a se nimici întreolaltă; iar păsările, pe cei ce-și împing toată puterea rațională spre sudalma mândriei și spre îngâmfarea ce se naște din ea, ca și pe cei ce grăiesc nedreptate față de cele înalte și ridică spre cer gura lor. Acestea jertfindu-le, ca un împreună lucrător al lui Dumnezeu, marele Petru, prin cuvântul Duhului, pe cei dintâi i-a făcut poftitori ai celor cerești, pe ceilalți blânzi și iubitori de oameni și cu îngăduință întreolaltă, iar pe cei din urmă iubitori de Dumnezeu și smeriți la cuget.

Să vedem acum ce vrea să arate prin înțelesul numelui ei și Ioppe, în care preasfântul Petru, marea talpă a Bisericii, a avut această vedenie? Numele de Ioppe se tălmăcește ca post de observație, desemnând paza ce se cuvine să o acordăm faptelor^{lxix}. Căci cetatea, aflându-se la țărmul mării, ar fi fost luată de multele valuri, dacă nu și-ar fi avut așezarea pe înălțime. Din această pricină socotesc că prin ea este indicat acela care-și zidește virtutea, ca pe o cetate, pe înălțimea cunoștinței și care nu e totuși departe de ispitele fără voie, întrucât nu s-a scuturat încă cu totul de legătura (afecțiunea) față de lucrurile sensibile, ci o are aproape ca pe o mare și de aceea are lipsă de un post de observație, ca nu cumva dracii necurați, folosindu-se pe furiș de ispitele fără de voie, să înlesnească pătrunderea patimilor celor de bunăvoie. Dar Ioppe aparținând seminției lui Isahar, iar acesta tâlcuindu-se ca "plată" sau "osteneală", ea mai poate să însemne și deprinderea în supravegherea faptelor, pe care le păzește de năvălirile nevăzute ale duhurilor răutății.

Marelui Apostol i s-a poruncit, prin urmare, să-și ridice mintea de la aceasta²⁰⁶ și să și-o mute spre cunoștința celor înalte.

Așadar cel ce se află pe înălțimea de unde supraveghează filosofia activă, putem spune că se află în Ioppe; iar cel ce locuiește în Sionul din Ierusalim, adică în locul de unde se vede pacea (căci așa se tâlcuiește "Ierusalim"), se află departe de orice afecțiune față de cele sensibile, precum geografic e departe marea de locul pe care-i așezat Sionul. Acesta, aflându-se pe înălțimea cunoștinței, privește numai spre vederile inteligibile ale existențelor, depărtând cu mintea formele văzute ale lucrurilor. Ca urmare el primește în modul cel mai clar cu putință arătările lucrurilor dumnezeiești, care îi dau o formă mai dumnezeiască minții sale. Cel ce locuiește așadar în Ioppe este omul faptelor (πρακτικός), care supraveghează cursele vrăjmașilor, iar cel ce locuiește în Sion este omul cunoștinței (γνωστικός) care contemplă cu mintea numai frumusețea lucrurilor dumnezeiești²⁰⁷.

Iar dacă pânzătura este răpită iarăși la cer, prin acestea avem să înțelegem că după ce a arătat marelui Petru rațiunile duhovnicești ale lucrurilor sensibile, care există la un loc cu cele inteligibile, iarăși le trage la Sine, arătându-ne în felul acesta că nimic din acelea ale căror rațiuni se află la El, nu este necurat. De aceea înțelegând marele Apostol sensul celor văzute de el, a învățat că nu trebuie să socotească pe nici un om necurat și că la Dumnezeu nu este căutare la față, în temeiul căreia ar face vreo împărțire nedreaptă a fapturilor. Din acesta pricină, nemaîntârziind, a împlinit porunca duhovnicească, jertfind spre viața duhovnicească pe cei ce-și taie de bunăvoie inima împrejur, prin cuvântul harului, și își leapădă toată necurăția necredinței, a răutății și a neștiinței, ca pe un prepuț, fără să-și taie de la trup nimic din cele ce le are acesta prin fire, dat fiind că acestea nu și-au luat ființa din aplicarea pătimășă a voii, ci își au originea în creațiunea dumnezeiască. Căci nimic din cele proprii firii nu este necurat, având pe Dumnezeu drept cauză a lor.

Întrebarea 28

Către cine a spus Dumnezeu: "Veniți să ne coborâm și să amestecăm limbile lor?"²¹¹

Răspuns

²⁰⁶Apostolul Petru și tot cel ce a dobândit deprinderea în virtute, să nu.

²⁰⁷Locuitorul din Ioppe este cel de pe treapta virtuților, iar cel din Ierusalim — cel de pe treapta contemplației.

²⁰⁸

²⁰⁹

²¹⁰

²¹¹Gen. 11, 7.

Sf. Scriptură închipuiește pe Dumnezeu după dispoziția aflătoare în cei cărora le poartă de grijă^{12x}. Astfel e numit și leu și urs și pardos și panteră și om și bou și oaie și soare și stea și foc și duh și alte lucruri nenumărate, Dumnezeu nefiind nici una din acestea, dar fiind cugetat potrivit cu forța și cu însușirea pe care o reprezintă fiecare din acestea. Arătându-se de pildă lui Avraam, care era desăvârșit în cunoștință, Dumnezeu l-a învățat că în rațiunea unității se cuprinde rațiunea imaterială a Treimii. Aceasta pentru faptul că Avraam ieșise cu mintea total din materie și din formele ei. De aceea i s-a arătat ca trei și i-a vorbit ca unul²¹². Iar lui Lot, care nu-și curățise încă mintea de compoziția corpurilor alcătuite din materie și formă, și credea că Dumnezeu este numai Făcătorul lumii văzute, i s-a descoperit în chip de doime, nu de treime, indicând prin formele în care s-a îmbrăcat, că mintea pe care voiește să o învețe încă n-a ieșit din materie și formă. Astfel, dacă ai pătrunde cu pricepere rațiunile fiecărui loc în care Scriptura înfățișează în chip felurit pe Dumnezeu, ai afla drept cauză a schimbării continue a înfățișărilor Lui, dispoziția celor cărora le poartă de grijă.

În cazul de față cei ce zideau turnul, porniseră mai înainte din țara de la răsărit a luminii, adică de la cunoștința unică și adevărată despre Dumnezeu, și veniseră în pământul Senaar, care se tălmăcește "dinții blestemați", căzând în tot felul de păreri despre dumnezeire. Aici adunînd toate părerile, ca pe niște cărămizi, se apucaseră să zidească, asemenea unui turn, necredința politeistă. Din această pricină pe drept cuvânt Dumnezeu, care risipește unitatea conglăsuirii păcătoase a oamenilor rătăciți, se numește aici pe Sine plural, după dispoziția lor, care era împărțită și împrăștiată în nesfârșite păreri. Prin aceasta arată că, fiind unul, în ei s-a împărțit în mulți. Aceasta o arată și în cazul lui Adam, zicînd: "Iată Adam s-a făcut ca unul din noi"²¹³. Așadar potrivit cu starea de fiecare dată a omului, Dumnezeu e înfățișat de Scriptură sau la plural sau ca unitate. Iar la întrebarea, cu cine stă de vorbă Dumnezeu, se poate răspunde că este obiceiul Scripturii să înfățișeze sfaturile negrăite și ascunse ale lui Dumnezeu în chip trupesc, ca noi să putem înțelege cele dumnezeiești cu ajutorul cuvintelor și glasurilor care ne sunt familiare, căci în sine Dumnezeu este Minte necunoscută, Cuvânt negrăit și Viață necuprinsă; El nici nu grăiește, nici nu se lasă grăit, fiind însăși Cuvântul și însăși după ființă. Dacă vom înțelege astfel graiurile dumnezeieștilor Scripturi nu ne vom poticni în nici un cuvânt din cele scrise, pe motiv de întunecime.

Dar cineva ar putea spune că în nici un caz numărul plural în legătură cu Dumnezeu nu se află în Scriptură într-un sens ireproșabil. Și spre întărirea părerii sale ar putea aduce cuvântul: "Și a zis Dumnezeu: «Să facem» pe om după chipul și asemănarea noastră»"²¹⁴, declarînd că prin acest cuvânt nu putem să înțelegem că Scriptura introduce ideea politeistă. La aceasta răspundem: Când Sfânta Scriptură vorbește de Dumnezeu la plural, adre-

²¹²Gen. 19, 1.

²¹³Gen. 3, 22.

²¹⁴Gen. 1, 26.

sându-se în chip evlavios celor evlavioși, o face pentru a indica cele trei ipostasuri; ea înfățișează adică în chip tainic modul existenței Treimii atotsfinte, fără de început și de o ființă, dat fiind că atotslăvia, închinată și atotlăudată Treime a ipostasurilor este cea mai deplină unitate după ființă. Căci Dumnezeu nostru este unitate în Treime și Treime în unitate. Când însă vorbește despre Dumnezeu la plural către cei necredincioși, osândește falsa idee despre dumnezeire a acestora, căci aceștia socotesc că deosebirea caracteristicilor personale este ființială, nu ipostatică. Iar gândind astfel dumnezeirea, a vădit că susțin rătăcirea politeistă^{lxxi}.

Iar dacă nu-i vom convinge spunând aceasta, vom face pe placul Duhului și a celor ce iubesc pe Duhul, ocolind vrajba și înțelegând Sf. Scriptură în acord cu dânșii. Vom zice deci și noi că ea înfățișează pe Preasfânta Treime, "Să facem pe om" (căci existența celor create este opera Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt), alteori ca răsplătitoare a celor ce viețuiesc întru evlavie ascultând de legile ei, sau ca providențiatoarea celor ce au primit existența de la ea, precum s-a arătat lui Avraam ca trei și i-a vorbit ca unul, și alteori ca pedepsitoare, sau ca judecătoare a celor ce au călcat legile firii, ca atunci când zice: "Coborându-ne să amestecăm limbile lor". Căci Treimea cea sfântă și de o ființă nu a creat numai făpturile, ci le și susține și împarte fiecareia darurile Sale după vrednicie. Pentru că fiind ea un singur Dumnezeu, creator după fire, este și providențiatoarea și judecătoarea celor făcuți de ea. Căci precum este comun Tatălui și Fiului și Duhului Sfânt a crea, tot așa le este comun și a judeca și providenția cele create.

Întrebarea 29

Ce înseamnă cuvântul din Fapte: "Iar ei spuneau lui Pavel prin Duhul Sfânt să nu se suie la Ierusalim"²¹⁵. Și de ce n-a ascultat pe Duhul și s-a suit?

Răspuns

Sf. Isaia Proorocul spune în profeția sa că șapte Duhuri se vor odihni peste Mântuitorul, care va răsări din rădăcina lui Iesse. Desigur el nu susține existența a șapte Duhuri²¹⁶, ca să învețe și pe alții să gândească așa, ci a numit "Duhuri" lucrările unuia și același Duh Sfânt, pentru că în fiecare lucrare se află întreg și fără împuținare Duhul Sfânt, care lucrează, pe măsura celui în care lucrează^{lxxii}. Iar dumnezeiescul Apostol numește diferitele lucrări ale aceluiasi unic Duh Sfânt harisme, lucrute de unul și același Duh²¹⁷. Dacă așadar fiecareia i se dă arătarea Duhului pe măsura credinței din el, prin împărtășirea de o asemenea harismă e vădit că fiecare dintre credincioși primește lucrarea Duhului pe măsura credinței și după dispoziția din sufletul

215F.A. 21, 4.

216Is. 11, 2.

217I Cor. 12, 4.

lui, această lucrare înzestrându-l cu deprinderea (aptitudinea) care îl face în stare să împlinească porunca aceasta sau aceea^{lxxiii}.

Deci precum unul primește cuvânt de înțelepciune (rațiunea înțelepciunii), altul cuvânt de cunoștință, al treilea cuvânt de credință și altul iarăși alta dintre harismele Duhului înșirate de marele Apostol, la fel unul primește prin Duh harisma iubirii desăvârșite, nemijlocite și slobodă de toate cele materiale față de Dumnezeu pe măsura credinței lui, altul prin același Duh harisma dragostei desăvârșite față de aproapele și iarăși altul altceva prin același Duh, cum am spus, având fiecare în lucrare (de lucrat) harisma proprie. Iar aceste harisme de le va numi cineva după Sf. Isaia duhuri, socotesc că nu cade din adevăr. Căci în fiecare harismă, fie că e mai mare, fie că e mai mică, se află lucrând, pe măsura celui în care lucrează, Duhul Sfânt.

Deci pe drept cuvânt marele Pavel, care fusese chemat de Dumnezeu slujitor al tainelor Sale pe seama oamenilor, odată ce primise nemijlocit duhul harului desăvârșit al iubirii de Dumnezeu, pe măsura credinței sale, n-a ascultat de cei ce primiseră harisma iubirii desăvârșite față de el^{lxxiv}, care-i spuneau "prin Duhul", adică prin harisma iubirii față de el, luată în ei de Duhul (căci tot una este Duhul cu harisma, precum am spus, învățând din cuvântul profetului) să nu se suie la Ierusalim. Căci el a prețuit neasemănat mai mult iubirea dumnezeiască și mai presus de înțelegere, decât iubirea duhovnicească a altora față de el. Mai bine zis nu s-a suit neascultând, ci le-a înălțat prin pilda sa dorința celor ce prooroceau prin harisma sau prin lucrarea Duhului dată lor cu măsură, spre iubirea ce este mai presus de toate. Deci nu se poate spune că nu a ascultat de Duhul marele Pavel, ci i-a învățat pe cei ce prooroceau despre el prin harisma iubirii să se ridice de la o harisma mai mică a Duhului la una mai înaltă. Sau iarăși, dacă harisma proorocească este cu mult în urma harismei apostolești, nu era potrivit cu rațiunea, care toate le îndrumă și rânduiește focul fiecăreia, să se orienteze ceea ce e mai presus după ceea ce-i mai prejos, ci mai degrabă trebuia să asculte ceea ce-i mai prejos, de ceea ce-i mai presus. Căci cei ce prooroceau atunci prin Duhul proorocesc, nu prin cel apostolesc, vesteau chipul suferinței pe care avea să o suporte Sf. Pavel din pricina propovăduirii. Dar el, privind numai spre ținta dumnezeiască, nu dă nici o însemnătate celor de la mijloc^{lxxv}. Căci toată grija lui era nu cum să treacă peste cele ce i se vor întâmpla, ci cum să devină un alt Hristos, împlinind după pilda lui Hristos, toate acelea pentru care Hristos și-a ales, din iubire de oameni, viața în trup. Așadar păruta neascultare a lui Pavel nu-i decât o păzire a bunei rânduiei, care cârmuiește și îndrumă toate cele dumnezeiești și pe fiecare îl face să stea neclintit la locul său propriu. Ea este o învățătură limpede ca să nu se amestece întreolaltă treptele Bisericii, așa de bine orânduite de Duhul.

Întrebarea 30

Ce înseamnă: "Puteți bea paharul pe care Eu îl beau și vă puteți boteza cu Botezul cu care Eu mă botez"²¹⁸? Care este deosebirea între pahar și botez?

Răspuns

Botezul Domnului este chipul ostanelilor noastre de bunăvoie pentru virtute, prin care ștergând petele de pe conștiință, omorâm de bunăvoie înclinarea voii noastre către cele ce se văd. Iar paharul este chipul încercărilor fără de voie, care vin asupra noastră în timpuri de strâmtoare pentru că stăm în slujba adevărului și prin a căror suportare, punând dorul după Dumnezeu mai presus chiar și de viață, primim de bunăvoie până chiar și moarte silnică a ființei noastre^{lxxvi}. Prin urmare aceasta este deosebirea între Botez și pahar, că Botezul face moartă aplecarea voinței noastre spre plăcerile vieții, de dragul virtuții, iar paharul convinge pe cei evlavioși să pună adevărul mai presus chiar și de viață. Paharul l-a pus înaintea de Botez, deoarece virtutea este pentru adevăr, nu adevărul pentru virtute^{lxxvii}. De aceea cel ce cultivă virtutea pentru adevăr, nu e rănit de săgețile slavei deșarte; dar cel ce se străduiește după adevăr de dragul virtuții, deschide în sine culcuș părerii de sine a slavei deșarte²¹⁹.

Întrebarea 31

Dacă "Dumnezeu nu locuiește în temple făcute de mâini"²²⁰, cum locuia în templul Iudeilor?

Răspuns

Dumnezeu, îngrijindu-se prea înțelept de cei providențiați, potrivit cu starea lor, mai întâi i-a călăuzit pe oameni spre adevăr prin tipuri, întrucât se cârmuiau după simțuri, în felul acesta S-a amestecat pe Sine în chip nevăzut în toate tipurile date poporului vechi, lucrând la înălțarea celor călăuziți. A locuit prin urmare în templul Iudeilor în mod figurat, dar nu cu adevărat, circumscriindu-și prin această locuire în templu sfatul Său negrăit cu privire la povățuirea tainică a celor providențiați. Căci cel mai potrivit locaș al lui Dumnezeu este numai mintea curată. Pentru ea a îngăduit Dumnezeu să se zidească templul ca tip, voind ca prin simboluri foarte îngroșate să desfacă din materie mintea Iudeilor, care era cu mult mai îngroșată decât tipurile fără simțire. El voia s-o facă să-și vadă neputința ei de a fi locaș al lui Dumnezeu

²¹⁸M a r c u 10, 38.

²¹⁹Precum Euharistia urmează după Botez, așa cunoașterea adevărului urmează după virtute, ca o treaptă mai înaltă.

Prin Botez sau prin virtute ne omorâm voia egoistă, dar nu ne omorâm energia virtuții. Prin cuminecătura cu adevărul, uităm de noi înșine — chiar ca subiecte ale virtuții — ca să nu mai trăiască decât adevărul.

²²⁰Fapt. A p o s t . 17, 24.

din pricina materialității și a dezbinării de care era stăpânită și prin aceasta să vină la cunoștința însușirilor ei naturale. Acest lucru neînțelegându-l însă iudeul, care nu știa decât să-și nutrească prin mândrie fudulia cucernică, a fost lipsit și de tip și s-a înstrăinat în chip păcătos de adevăr^{lxxviii}.

Întrebarea 32

Ce înseamnă: "Dacă ar dibui, ar găsi pe Dumnezeu"²²¹? Cum găsește cineva pe Dumnezeu dibuind?

Răspuns

Cel ce nu se oprește la latura văzută a slujirii trupești a legii, ci, pătrunzând prin căile minții în fiecare dintre simbolurile văzute, află rațiunea divină perfectă, ascunsă în fiecare, în această rațiune găsește pe Dumnezeu însuși. Dibuiind bine prin puterea minții în materia prescripțiilor legii, ca într-o grămadă de lucruri amestecate, va afla undeva ascuns în carnea legii mărgăritarul-rațiune, care scapă cu totul simțirii. La fel și cel ce nu circumscrie firea celor văzute numai la cât cuprinde simțirea, ci cercetează cu mintea în chip înțelept rațiunea din fiecare faptură, descoperă pe Dumnezeu, aflând din măreția arătată a lucrurilor însăși cauza lor.

Dat fiind așadar că însușirea proprie a celui ce dibuiește este discernământul, care pătrunde prin cunoștință simbolurile legii și contemplă cu știință firea văzută a lucrurilor, acela deosebește cele din Scriptură, din creațiune și din sine însuși. În Scriptură deosebește litera și duhul, în creațiune rațiunea și ceea ce se vede la suprafață, iar în sine mintea și simțirea. Apoi luând din Scriptură duhul, din creațiune rațiunea, și din sine mintea și unindu-le indisolubil întreolaltă, află pe Dumnezeu, cunoscându-L pe cât se cuvine și pe cât este cu puțință în minte, în rațiune și în duh. Aceasta, pentru că s-a eliberat de toate cele ce-l rătăcesc și îl trag spre tot felul de păreri, adică de literă, de suprafața văzută a lucrurilor și de simțire, în care stă latura cantitativă a lucrurilor, atât de felurită și de potrivnică unității. Dar dacă amestecă cineva și împletește litera legii, suprafața lucrurilor și simțirea proprie, este asemenea unui chior cu vederea scurtă, suferind de boala necunoștinței cauzei lucrurilor^{lxxix}.

Întrebarea 33

Ce înseamnă: "Amin zic vouă, că oricine va zice muntelui acesta: ridică-te și te aruncă în mare, și nu va deosebi întru inima sa, ci va crede că ceea ce spune se face, va fi lui ceea ce a zis"?²²³ Ce înseamnă: "și nu va deosebi"?

²²¹Fapt. A p o s t . 17, 27.

²²²

²²³M c . 11, 23.

Răspuns

Dumnezeiescul și marele Apostol, definind ce este credința, zice: "Credința este ipostasul celor nădăjduite și dovada lucrurilor nevăzute"²²⁴. Iar dacă cineva ar defini-o și ca bun lăuntric, sau ca și cunoștință adevărată, doveditoare a bunurilor tainice, nu ar păcătui împotriva adevărului. În sfârșit Domnul, învățând despre lucrurile tainice și despre cele nădăjduite și nevăzute, zice: "împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru"²²⁵. Așadar credința în Dumnezeu este același lucru cu împărăția lui Dumnezeu. Ea se deosebește numai prin cugetare de împărăție, căci credința este împărăția lui Dumnezeu fără formă, iar împărăția este credința care a primit în chip dumnezeiesc o formă^{lxxx}.

Deci pe temeiul acestui fapt, credința nu este în afară de noi. Dar noi cultivând-o prin poruncile dumnezeiești, o facem să devină împărăția lui Dumnezeu, care e cunoscută numai de cei ce o au.

Așadar împărăția lui Dumnezeu este credința dezvoltată prin lucrare. Iar împărăția aceasta înfăptuiește unirea nemijlocită cu Dumnezeu a celor ce fac parte din ea. Așadar s-a dovedit limpede că credința este o putere de legătură, care înfăptuiește unirea desăvârșită, nemijlocită și mai presus de fire a celui ce crede cu Dumnezeu cel crezut^{lxxxi}.

Omul, constând din suflet și trup, este purtat de două legi, a trupului și a duhului. Legea trupului are la dispoziția sa simțirea (lucrarea simțurilor), iar legea duhului lucrarea minții. Legea trupului, lucrând prin simțire, leagă pe om de materie, iar legea duhului, lucrând prin minte, înfăptuiește în chip nemijlocit unirea lui cu Dumnezeu. De aceea pe drept cuvânt "cel ce nu deosebește în inima lui", adică nu distinge cu mintea, sau nu taie uniunea nemijlocită cu Dumnezeu, produsă prin credință, ca unul ce a devenit nepătimitor, mai bine zis dumnezeu, datorită unirii prin credință, "va zice muntelui acesta să se mute și se va muta"^{lxxxii}. Prin cuvântul "acesta" este indicat cugetul și legea trupului, care e cu adevărat greoi și cu anevoie de strămutat, ba pentru puterea naturală, cu totul de nemișcat și de neclintit. Căci așa de mult s-a înrădăcinat puterea lui în firea oamenilor prin lucrarea nerațională a simțurilor, încât mulți nici nu cred că este omul altceva decât trup, având simțirea ca putere prin care se bucură de viața aceasta. Toate sunt deci cu putință celui ce crede și deosebește, adică nu taie unirea înfăptuită prin credință între mintea lui și Dumnezeu, de dragul legăturii afectuoase dintre suflet și trup, susținută prin simțire. Căci toate câte înstrăinează mintea de lume și de trup și o leagă de Dumnezeu, sunt desăvârșite în rezultatele lor^{lxxxiii}.

Note paranteze

224Evr. 11. 1.

225Lc. 17, 21.

226

Întrebarea 34

Ce înseamnă iarăși: "Pentru aceasta vă spun vouă că toate câte cereți rugându-vă, să credeți că veți lua, și va fi vouă"²²⁷? Cum poate cineva să creadă, că va lua toate câte le cere, odată ce numai Dumnezeu știe dacă îi folosește ceea ce are, sau nu? Deci dacă din neștiință cere ceea ce nu-i folosește, cum îi va da? Iar dacă nu îi dă ceea ce nu-i folosește, dar a cerut din neștiință, cum poate cineva să creadă că orice cere va lua și va fi lui?

Răspuns

Toate întrebările acestea au fost dezlegate pe scurt în răspunsul de mai înainte. Pentru că numai celor ce știu cum să creadă le este dat să știe ce trebuie, și care lucruri să le ceară. Căci "cunoștința nu este a tuturor"²²⁸, precum nici credința. De altfel însuși Domnul a zis: "Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui"²²⁹, îndemnându-ne adică să căutăm înainte de toate cunoștința adevărului și în al doilea rând exercitarea în împlinirea datoriilor morale. Prin aceasta a arătat limpede că cei credincioși trebuie să caute numai cunoștința dumnezeiască și virtutea care o împodobește prin fapte²³⁰. Dar trebuie să știm că sunt multe cele care trebuie căutate în vederea cunoștinței lui Dumnezeu și a virtuții de către cei ce cred. De pildă: izbăvirea de patimi, răbdarea încercărilor, rațiunile virtuților, chipurile lucrărilor, dezrădăcinarea afecțiunii sufletului față de trup, dezlegarea simțurilor din legătura (relația) cu lucrurile sensibile, retragerea desăvârșită a minții din toate cele create și scurt vorbind nenumărate alte lucruri care sunt de lipsă pentru alungarea răutății și a neștiinței și pentru dobândirea cunoștinței și a virtuții. De aceea pe drept cuvânt a spus Domnul: "Toate câte veți cere, crezând, veți primi. El s-a gândit la toate câte ajută la cunoașterea lui Dumnezeu și la virtute, singurele care trebuie să le ceară cu știință și cu credință cei evlavioși. Căci toate acestea folosesc și de aceea le dă Domnul cu siguranță celor care le cer. Prin urmare acela care cere numai de dragul credinței, adică al unirii mijlocite cu Dumnezeu, toate câte ajută la înfăptuirea acelei uniri, cu siguranță că le va lua. Dar acela care cere fără acest scop, alte lucruri, sau chiar pe cele înainte pomenite, nu le va primi. Căci nu crede, ci ca un necredincios își urmărește slava proprie prin cele dumnezeiești.

Întrebarea 35

²²⁷Marcu 11, 24.

²²⁸II T e s a l o n i c e n i 3, 2.

²²⁹Matei 6, 37.

²³⁰Sunt arătate, în ordine inversă, cele două trepte ale urcușului duhovnicesc.

Deoarece Cuvântul s-a făcut trup, și nu numai trup, ci și sânge și oase, iar pe de altă parte ni se poruncește să mâncăm trupul și să bem sângele²³¹, dar oasele să nu le zdrobim²³², te rog să mă înveți ce înseamnă această împărțire întreită a Cuvântului făcut om?

Răspuns

Hotărându-se să coboare în ființă, precum numai El a știut, Cuvântul cel mai presus de ființă și Făcătorul tuturor celor ce sunt, a adus rațiunile naturale ale tuturor lucrurilor văzute și cugetate (inteligibile), împreună cu înțelesurile necuprinse ale propriei dumnezeiri. Dintre acestea rațiunile celor cugetate sunt sângele Cuvântului, iar rațiunile celor sensibile sunt trupul Lui văzut. Deci Cuvântul fiind învățătorul tuturor rațiunilor duhovnicești, atât a celor din lucrurile văzute, cât și al celor din realitățile inteligibile, după cuviință și cu drept cuvânt dă celor vrednici să mănânce, ca pe un trup, știința cuprinsă în rațiunile lucrurilor văzute și să bea, ca pe un sânge, cunoștința aflătoare în rațiunile celor inteligibile^{lxxxiv}. Pe acestea le-a pregătit înțelepciunea în chip mistic încă de odinioară, dregând vin și aducând jertfe, precum se spune la Proverbe²³³. Iar oasele, adică rațiunile mai presus de înțelegere despre dumnezeire, care depășesc în chip nesfârșit toată firea creată, nu le dă, neavând firea celor create vreo putere ca să intre în legătură (relație) cu acestea²³⁴.

Și iarăși, trupul Cuvântului este virtutea adevărată, sângele cunoștința fără de greșală, iar oasele teologia (cunoștința lui Dumnezeu) cea negrăită^{lxxxv}. Căci precum sângele se preface în forma trupului, tot așa cunoștința se preface prin făptuire în virtute²³⁵. Și precum oasele susțin sângele și trupul, la fel rațiunile mai presus de orice înțelegere despre dumnezeire, aflându-se în sânul făpturilor, crează și susțin în chip neștiut ființele lucrurilor și dau naștere oricărei cunoștințe și virtuți.

Iar dacă ar spune cineva că și rațiunile Judecății și ale Providenței pot fi socotite trupul și sângele, ca unele ce vor fi cândva mâncate și băute, iar rațiunile negrăite despre îndumnezeire, ascunse în acelea, ar spune că sunt oasele, nu a căzut, cred, din adevăr.

Sau poate trup al Cuvântului mai este și reîntoarcerea desăvârșită a firii la ea însăși și restabilirea ei prin virtute și cunoștință, sângele, îndumnezeirea care o va ține prin har în fericirea veșnică, iar oasele, însăși puterea necunoscută care va susține firea în fericirea veșnică prin îndumnezeire.

²³¹Ioan 1, 14; 6, 41; 19, 36.

²³²E x o d 12, 46.

²³³I Proverbe 9, 2.

²³⁴Firea noastră creată nu poate cunoaște prin puterea ei finită cele ale lui Dumnezeu, ci numai dacă primește puterea lui Dumnezeu, ca prin El să le cunoască.

²³⁵Cunoștința generală duce la virtute, iar virtutea duce la o cunoștință specială.

Iar dacă ar spune cineva, printr-o tâlcuire mai subțire, că trupul este modificarea de bunăvoie prin virtuți, sângele desăvârșirea prin moartea pentru adevăr la vreme de strâmtoare, iar oasele rațiunile prime despre Dumnezeu, care nouă ne sunt inaccesibile, bine ar spune și acesta și n-ar cădea de la înțelegerea cuvenită.

Întrebarea 36

Ce înseamnă trupurile și sângele animalelor necuvântătoare, pe care aducându-le Israelitenii lui Dumnezeu, trupurile le mâncau, iar sângele nu, ci-l vărsau în cerc la temelia altarului²³⁶?

Răspuns

Cei ce slujeau odinioară lui Dumnezeu în umbra legii, închipuie pe începătorii în evlavie. Căci și aceștia de-abia pot să înțeleagă dispozițiile văzute ale simbolurilor cu înțeles de tipuri. Dat fiind așadar că nu acelora li s-a dat în primul rând legea, ci nouă, căci prin noi se desăvârșește duhovnicește, care viețuim după pilda lui Hristos, să cercetăm cu evlavie rațiunea jertfelor de atunci.

Începătorul în evlavie, învățând să cunoască faptele dreptății, se îndeletnicește numai cu făptuirea întru toată ascultarea și credința, mâncând cele văzute ale virtuților ca pe niște trupuri^{lxxxvi}.

Rațiunile poruncilor, care alcătuiesc cunoștința celor desăvârșiți^{lxxxvii}, el le lasă lui Dumnezeu prin credință, neputându-se întinde cât ține lungimea cunoștinței.

Căci altarul este simbolul lui Dumnezeu, căruia toți îi jertfim duhovnicește și căruia îi lăsăm cunoștința celor

mai presus de puterea noastră, ca să trăim. Iar temelia altarului e chipul credinței în El, căci credința e temelia²³⁷ care poartă toată zidirea faptelor și a înțelesurilor dumnezeiești. Tot cel ce nu se poate împărtăși cu sobrietate de beția vinului înțelepciunii dumnezeiești prin cunoștință, face bine să verse rațiunile cunoștințelor pe care nu le înțelege lângă această temelie, adică să lase credinței cunoștința rațiunilor care sunt mai presus de puterea lui.

Deci ca pe un chip al celor începători în evlavie, poporul vechi măncă trupurile jertfelor, iar sângele^{lxxxviii} îl vărsa la temelia altarului, întrucât, din pricina cugetului copilăresc, nu se putea ridica la cunoștința celor ce se săvârșeau tainic. Hristos însă, făcându-ni-Se arhiereu al bunurilor viitoare²³⁸ și jertfindu-se pe Sine ca jertfa trainică, își dă împreună cu trupul și sângele celor ce și-au deprins simțurile sufletului în vederea desăvârșirii, ca să poată

²³⁶Deut. 12, 27 urm.

²³⁷Evr. 11, 1.

²³⁸Evrei 9, 11.

distinge binele și răul²³⁹. Căci cel desăvârșit a trecut nu numai de treapta începătorilor, ci și de a înaintașilor²⁴⁰, și de aceea nu ignoră rațiunile celor săvârșite de el după poruncă, ciându-le întâi pe acelea cu duhul (rațiunile), mănâncă prin fapte toată carnea virtuților, ridicându-și înțelegerea celor săvârșite prin simțuri la nivelul cunoașterii cu mintea.

Mai sunt și alte foarte multe înțelesuri ale acestora, mai ales pentru voi iubitorilor de Dumnezeu, dar le lăsăm acum din pricina mulțimii lor.

Întrebarea 37

Se spune în Fapte despre Sf. Pavel: "Astfel că puneau peste cei bolnavi ștergare și legături de pe trupul lui și bolile se depărtau de la ei"²⁴². Oare se făceau aceste minuni pentru promovarea misiunii lui și deci se bucurau și cei necredincioși de ele, sau pentru că era sfințit trupul lui, se săvârșeau acestea din puterea trupului lui? Și dacă din această pricină n-a pățit nimic nici de la viperă, pentru care motiv n-a murit trupul Sfântului din veninul viperei, dar a murit de sabie? Această întrebare se referă și la trupul lui Eliseu. Apoi ce sunt legăturile?

Răspuns

Nu numai din pricina sfințeniei lui Pavel, nici numai din pricina credinței celor ce primeau vindecarea, săvârșea pielea trupului său vindecări prin ștergare sau legături, ci fiindcă harul dumnezeiesc, împărtășindu-se lui și aceluia, făcea cu milostivire în aceia lucrătoare prin credință, sfințenia Apostolului^{lxxxix}. Și iarăși din voia harului dumnezeiesc a rămas trupul lui ferit de pătimire, nefiind vătămat de veninul viperei, fie pentru că harul a schimbat puterea vătămătoare a veninului^{xc}, fie pentru că a făcut trupul Sfântului în stare să risipească această vătămare, sau fie prin vreun alt chip al iconomiei, pe care numai Dumnezeu, care a făcut și a prefăcut acestea, îl știe. Iar de sabie a murit tot pentru că a voit harul. Căci nu era nemuritor după fire, deși era făcător de minuni din pricina harului.

Dacă ar fi fost nemuritor după fire, ar fi fost cazul să întrebăm cum a putut muri de sabie, împotriva firii. Dar odată ce a rămas muritor prin fire și după dobândirea sfințeniei, nu-i de lipsă să întrebăm de ce a trecut din viața după trup dumnezeiescul Apostol în chipul acesta și nu într-altul. Căci Dumnezeu,

239Evrei 5, 14. Aceștia nu mai împlinesc poruncile prin credință, fără să-și dea seama de valoarea lor, ci disting prin înțelegere binele și răul.

240Sf. Maxim, ca și Nil Ascetul, distinge în trei trepte pe cei ce se dedică unei vieți de evlavie: οἱ εἰσαγόμενοι — cei care se purifică, adică activii, οἱ προκόποντες — cei care contemplă rațiunile din natură, οἱ τέλειοι — cei care văd pe Dumnezeu în chip tainic. Poporul evreiesc era pe prima treaptă. De aceea, nu mânca decât trupurile animalelor, nu și sângele lor.

241

242F.A. 19, 12.

care a rânduie mai înainte de veci viața fiecăruia într-un chip folositor, duce pe fiecare în modul în care voiește, spre sfârșitul propriu al vieții lui, fie ca e drept acela, fie că e păcătos.

Dacă așadar e una și aceeași rațiunea naturii și a harului, ar trebui să ne mire și să ne uimească tot ceea ce se întâmplă potrivit cu firea împotriva harului, sau potrivit cu harul împotriva firii. Dar dacă alta este rațiunea naturii și alta a harului, e lucru limpede și vădit că Sfinții ca Sfinți făceau minuni din pricina harului, dar ca oameni pătimeau din pricina firii. Aceasta pentru că harul nu desființa trăsătura pătimitoare a firii, dat fiind că rațiunile firii și ale harului nu se amestecau nicidecum^{xcii}. Astfel vom înțelege că harul lui Dumnezeu le face în Sfinți toate potrivit cu grija ce o poartă celor providențiați, fie că trăiesc, fie că mor, urmărind prin ei, ca prin niște unelte proprii, mântuirea celorlalți. Deci nu le fac acestea Sfinții în alții prin firea lor, ci prin har. Acestea se potrivesc și despre trupul lui Eliseu.

Dar fiindcă mai mult veselesc sufletul iubitorilor de Dumnezeu înțelesurile spirituale ale întâmplărilor istorisite, vom spune că pielea marelui Apostol era evlavie lui, prin care unora le era "mireasmă de viață spre viață"^{xcii}, iar altora "miros de moarte spre moarte"^{243 xciii}. Iar ștergarele sunt rațiunile limpezi ce i s-au făcut lui cunoscute prin contemplație. În sfârșit legăturile sunt modurile cuvioase ale filosofiei active ale virtuții. Căci legăturile acestea sunt mânecute. Aceste rațiuni și moduri de lucrare se răspândeau ca o bună mireasmă din evlavie adâncă a fericitului Apostol, ca din pielea lui. Iar cei ce le primeau dobândeau vindecare de boala care-i chinuia. Unii alungau boala neștiinței prin rațiunile contemplației, ca prin niște ștergare, iar ceilalți desființau prin chipurile virtuților active cu desăvârșire neputința păcatului.

Cât privește frigul aspru care s-a pornit asupra lor, cred că este povara încercărilor fără de voie. Iar insula e deprinderea tare și neclintită a nădăjduirii în Dumnezeu. Focul este deprinderea cunoștinței. Iar vreascurile sunt firea lucrurilor văzute. Prin aceasta umblând Pavel cu mâna, adică cercetând-o cu puterea dibuitoare a minții care contemplă, își nutrea cu înțelesurile ei deprinderea cunoașterii, care înlătură tristețea adusă în cugetare de furtuna încercărilor. În sfârșit vipera este puterea rea și vătămătoare, ascunsă în firea lucrurilor sensibile. Ea mușcă mâna, adică lucrarea dibuitoare a minții care contemplă, dar nu vătămă mintea străvăzătoare, deoarece aceasta nimicește îndată în lumina cunoștinței sale, ca într-un foc, puterea vătămătoare, care se lipește de mișcarea activă a minții când aceasta contemplă lucrurile sensibile.

La fel înțeleg și cele privitoare la Eliseu. Oricine a murit prin greșelile sale, dacă e așezat pe mormântul Proorocului în care se află trupul lui, adică dacă e adus aproape de amintirea care poartă urma vieții Proorocului, în care se află bine păzit trupul virtuților lui, e readus la viață prin imitarea chipului de viață

243II Cor. 2, 16.

al aceluia, fiind mutat la viața cea virtuoasă de la moartea de pe urma patimilor răutății^{xciv}.

Nice pasteur****

Întrebarea 38

Oare din întâmplare au dat Saducheii numărul de șapte frați, ca bărbați ai unei singure femei²⁴⁶, sau are aceasta un înțeles mai adânc. Iar dacă are un astfel de înțeles, cine sunt aceia și cine este ea?

Răspuns

Zic unii că nu trebuie înțelese alegoric persoanele, pe care nu le laudă Scriptura. Dar fiindcă e mai bine să ne ostenim mai mult și să rugăm pe Dumnezeu neîncetat să ne dăruiască înțelepciune și putere, ca să înțelegem toată Scriptura duhovnicește, voi răspunde și la această nedumerire, bizuindu-mă și pe rugăciunile voastre. Saducheii sunt, după înțelesul spiritual, dracii sau gândurile, care susțin că toate sunt stăpânite de întâmplare. Iar femeia este firea oamenilor. Cei șapte frați dați ei de Dumnezeu la vremi diferite de la începutul veacului, spre a o povățui și a o face să aducă roade ale dreptății, sunt legile²⁴⁷. Cu acestea petrecând firea oamenilor ca și cu niște bărbați, n-a avut de la ea nici un fiu, ci a rămas stearpă de roadele dreptății. Prima lege e cea dată lui Adam în Rai. A doua e cea care s-a dat aceluiași după izgonirea din Rai, sub forma de certare. A treia e cea care s-a dat lui Noe la ieșirea din corabie. A patra e legea tăierii împrejur, dată lui Avraam. A cincea e cea care s-a dat aceluiași în legătură cu jertfirea lui Isaac. A șasea e cea dată prin Moise. Iar a șaptea e cea dată prin darul prevestitor, sau prin insuflarea Proorocilor. În tot acest timp încă nu se însoțise firea omenească cu legea Evangheliei prin legătura credinței spre împreuna viețuire, adică cu bărbatul cu care avea să rămână în toți vecii.

Dracii aduc așadar mereu înaintea rațiunii noastre, prin gândurile ce ni le stârnesc, aceste legi, luând împotriva credinței cu argumente la aparență întemeiate, luate din Scripturi, și făcându-ne să ne îndoim de este vreo înviere din morți și de mai trebuie să așteptăm vreun alt fel de viață după cea de aici. În caz că răspundem afirmativ, ei ne fac să ne întrebăm după care lege se va călăuzi firea oamenilor, dintre cele date ei din veac? Dacă vom zice că după vreuna din cele amintite, ei vor obiecta, zicând: "Prin urmare deșartă și fără de folos va fi și atunci viața oamenilor, dacă nu a fost slobozită de rele de mai înainte: adică dacă firea se va învăța iarăși în aceleași lucruri. Aceasta introduce în chip vădit domnia întâmplării și scoate Providența din lume". Dar Domnul și cuvântul mântuitor respinge pe acești draci și aceste gânduri,

244

245

246Mt. 23, 24

247În grecește, legea este de genul masculin (*νόμος, νόμοι*).

făcând să se străvadă nestricăciunea firii, care se va descoperi în viitor și arătând că ea nu va viețui atunci după nici una din legile de mai înainte, ci, după ce se va fi îndumnezeit, se va însoți, prin Duhul, cu însuși Dumnezeu Cuvântul, de la care și spre care și-a luat și-și va lua începutul și ținta existenței.

Iar dacă va înțelege cineva prin cei șapte bărbați și cei șapte mii de ani, sau cea șapte mii de ani, sau cele șapte veacuri, cu care a conviețuit firea omenească, nu va tălmăci locul fără judecată și fără înțelegerea de lipsă. Și nici unuia din aceștia nu-i va fi soție firea în viața viitoare, întrucât firea temporală și-a primit sfârșitul și al optulea bărbat, adică veacul cel fără de moarte și fără de sfârșit, a luat-o pe ea.

Întrebarea 39

Ce sunt cele trei zile, în cursul cărora mulțimile stăruie lângă Domnul în pustie?²⁴⁸

Răspuns

Pustia este firea omenească sau lumea aceasta, în care stăruie pe lângă rațiunea virtuții și a cunoștinței²⁴⁹ cei ce rabdă osteneli și necazuri plini de credință și de nădejdea bunurilor viitoare. Iar cele trei zile sunt, după unul din înțelesurile spirituale ale lor, cele trei puteri ale sufletului prin care stăruind pe lângă rațiunea dumnezeiască a virtuții și cunoștinței (printr-una adică cercetând, printr-alta dorind și printr-a treia luptându-se pentru ea), primesc drept hrană nestricăcioasă și întăritoare de minte, cunoștința lucrurilor^{xcv}.

După alt înțeles, cele trei zile înseamnă cele trei legi mai generale: cea scrisă, cea naturală și cea duhovnicească, sau cea a harului^{xcvi}. Pentru că fiecare lege luminează potrivit cu ea însăși firea omenească, având ca Făcător al luminii ei Soarele dreptății. Căci precum fără soare nu se poate face nicidecum ziuă, la fel fără înțelepciunea ființială și de sine subsistentă nu poate fi o lege a dreptății. Înțelepciunea aceasta își face răsăritul ei propriu în fiecare lege și ea este aceea care umple ochii înțelegători ai sufletelor de lumina înțelegerii. Fericitul David știind acestea, zice: "Legea Ta este făclie picioarelor mele"²⁵⁰. Făclie a numit legea scrisă, pentru faptul că aceasta, prin combinațiile meșteșugite ale diferitelor simboluri, ghicuri și tipuri materiale, răspândește înaintea celor ce-și largesc prin fapte pașii sufletului împotriva puterilor vrășmașe, lumina care arde răutatea patimilor^{xcvii}. Iar lumina a unit legea duhovnicească a harului pentru faptul că arată simplu, fără simbolurile sensibile, cărările veșnice²⁵¹, pe care mintea contemplativă urmărindu-și drumul, e dusă spre cel mai înalt dintre bunuri, spre Dumnezeu, nelăsându-și

²⁴⁸M a t e i 15, 32.

²⁴⁹Rațiunea este totodată Logosul divin, care este substanța virtuții și a cunoștinței.

²⁵⁰P s a l m 119, 105.

determinată și limitată mișcarea cugetării de nici unul dintre lucrurile create^{xcviii}. Căci lumina legii harului e neînserată, neavând nici un fel de cunoștință, care să-i definească razele atotstrălucitoare. Sau poate Proorocul a numit "picioare" drumul întregii vieți trăite după voia lui Dumnezeu, sau mișcările gândurilor bune în suflet călăuzite ca o făclie de lumină din legea scrisă. Iar "cărări", chipurile virtuților conforme cu legea naturală și rațiunile cunoștinței din legea duhovnicească, pe care le desvăluie prezența lui Dumnezeu Cuvântul și care readuc firea la ea însăși și la cauza ei, prin virtute și cunoștință²⁵².

Cei ce din dorința arzătoare după mântuire, au stat în cursul acestor trei zile, sau al acestor trei legi pe lângă Dumnezeu Cuvântul și au răbdat cu bărbăție ostenele fiecăreia, nu sunt sloboziți flămânzi, ci primesc hrană îmbelșugată și dumnezeiască: pentru legea scrisă, izbăvirea desăvârșită de patimile contrare firii; pentru legea naturală, puterea de a împlini fără greșală datorii firești, împlinire prin care se susțin legăturile afectuoase ale oamenilor întreolaltă, înlăturându-se toată înstrăinarea și dezbinarea care sfâșie firea; iar pentru cea duhovnicească, unirea cu Dumnezeu însuși, în temeiul căreia, ieșind din cele create, primesc slava cea mai presus de fire, prin care nu se mai arată decât Dumnezeu sigur luminând în ei^{xcix}. Dar mai pe larg despre acestea puteți citi în scrierea despre "Locurile îndoielnice"²⁵³, unde se tâlcuiește un loc din "Cuvântarea Sf. Grigorie la dumnezeiasca Cincizecime".

Dece parca...

Întrebarea 40

*Ce înseamnă numărul celor șase vase de apă de la nunta din Cana Galileii?*²⁵⁶

Răspuns

Dumnezeu care a făcut firea omenească, i-a dat prin voința Sa deodată cu existența și puterea corespunzătoare de înfăptuire a datorilor^c. Cele șase vase de apă sunt așadar puterea naturală de înfăptuire a poruncilor dumnezeiești. Oamenii, gonind din ea cunoștința, în strădania lor deșartă după lucrurile materiale, își făcuseră această putere goală și fără apă și de aceea nu știau cum să curețe murdăria păcatului, căci cel lipsit de cunoștință nu cunoaște modul de curățire a păcatelor prin virtute. Aceasta s-a întâmplat până când venind Cuvântul (Rațiunea), Ziditorul firii, a umplut de cunoștința cea după

²⁵¹Mintea umblă veșnic pe cărările cunoștinței de Dumnezeu. În acest sens, cunoștința aceasta este o lumină neînserată — dar și în sensul că nu este definită prin nimic mărginit.

²⁵²Modurile naturale ale virtuților, sau revenirea firii la ea însăși prin virtuți, nu se realizează numai prin puterile omului, ci prin venirea la ea a lui Dumnezeu-Cuvântul.

Viețuirea în conformitate cu firea este condiționată de ajutorul harului. O separație între natură și har, în sensul catolic, nu cunosc Sfinții Părinți.

²⁵³Ambiguorum liber, P.G. 91, 1389-1393.

²⁵⁴

²⁵⁵

²⁵⁶In. 2, 5.

fire numită putere de înfăptuire a datoriei și pe urmă a prefăcut în vin, adică în rațiunea cunoștinței mai presus de fire, rațiunea și legea firii^{ci} 257(2).257 Cei ce o beau apoi pe aceasta ies din firea tuturor lucrurilor și zboară până în locul ascuns al lăuntruului dumnezeiesc, unde primesc bucuria și veselia care e mai presus de toate cunoștințele. Ei beau vinul cel bun, adică rațiunea tainică, făcătoare de îndumnezeire, la sfârșit, după ce s-au bucurat de toate celelalte binefaceri hărăzite de Providență oamenilor^{cii}.

Iar prin numărul șase se înțelege puterea de făptuire a firii^{ciii}, nu numai pentru că Dumnezeu a făcut cerul și pământul în șase zile, ci și fiindcă este numărul cel mai desăvârșit în lăuntruul lui zece și se compune din părțile sale. Vasele de apă, spune Scriptura, erau de câte două sau câte trei măsuri. Prin aceasta se arată că puterea de făptuire a firii cuprinde pe planul contemplației naturale, întocmai cum ar cuprinde două măsuri, toată cunoștința fapturilor, atât a celor trupești ce constau din materie și formă, cât și a celor inteligibile ce constau din ființă și accident, cu un cuvânt, cunoștința generală a celor trupești; iar pe planul învățăturii tainice despre Dumnezeu, atât cât e cu putință firii, cunoștința și lumina despre Sf. Treime, sau despre Tatăl, despre Fiul și despre duhul Sfânt, ca pe trei măsuri.

Deci voi, care vă aflați pe treapta cunoștinței, luați aminte. Puterea generală a firii, prin care împlinește cele bune, se împarte în șase. Și acestea sunt modurile generale ale lucrărilor. Iar puterile generale a firii, care produce virtuțile, îi corespunde virtutea cea mai generală dintre toate, care se împarte și ea în șase forme (specii), generale și ele. Corespunzător cu puterea firii, virtutea generală se îmbracă în mai multe moduri, ramificându-se în cele șase forme^{civ}. Acestea trebuie să le cerceteze cel ce se inițiază și cel ce inițiază pe altul în tainele cuvintelor și înțelesurilor dumnezeiești, dacă mintea lui se desfată cu tâlcul mai înalt al acestora. Pe lângă acestea trebuie să mai cerceteze cine sunt slujitorii care scoteau apa, cine e mirele, cine e mireasa, cine e mama care a îndrăznit să anunțe Cuvântului că "vin nu au". Dar ca nu cumva cuvântul nostru despre acestea rămânând mut să se oprească, nedând celor flămânzi nici măcar o parte de hrană duhovnicească, voi grăi după puterea mea, fără să făgăduiesc că voi descoperi tot înțelesul celor spuse (căci mintea mea e prea slabă pentru a îmbrățișa vederile spirituale cuprinse în ele), ci numai cât va putea să cuprindă puterea mea de înțelegere.

Deci cea mai generală dintre virtuți spun toți că este iubirea. Iar puterea cea mai generală a firii care o produce pe aceasta, spun că este rațiunea. Aceasta, prinzându-se cu tărie de cauza ei^{cv}, și desfășurându-se în lucrare se deosebește în șase moduri mai generale, care îmbrățișează formele (speciile), în care se împarte rațiunea iubiri îngrijind trupește și duhovnicește de cei ce flămânzesc și însetează, de străini și de cei goi, de bolnavi și de cei din închisori^{cvi}. Căci rațiunea virtuții nu se mărginește numai la trupuri și puterea firii noastre nu se arată numai în cele supuse simțurilor.

257Restabilirea firii numai Hristos o face. Dar El face mai mult decât atât: El umple vasele cu apă, dar pe urmă preface apa în vin.

Deci puterea cea mai generală a firii omenеști dă diferite forme virtuții celei mai generale, deosebind-o prin cele șase moduri ale sale în tot atâtea specii. Prin acestea firea se unește cu aplecarea unitară a vocii²⁵⁸, arătând în toți (în toate) rațiunea cea neîmpărțită și modelatoare, care îi (le) adună la sine prin faptul că face și suferă toate cu bunătate^{cvi}. Pe această rațiune reluând-o la sine, întărită prin ostenele datorate, mintea, taie toate umflăturile și știrbirile firii, pe care născocindu-le prin aplecarea vocii, iubirea trupească de sine a fiecăruia, a sălbăticit prea blânda fire și a tăiat fința cea una în părți multe și potrivnice, ba, cum mai rău nu se poate, chiar stricăcioase una alteia, în felul acesta mintea readuce firea la mijlocia statornică, pentru care au fost și scris în ea de la început legile naturale ale virtuților e către Dumnezeu^{cvi}. Scriptura indicând poate și taina aceasta, înfățișează cele șase vase goale și fără apă, arătând cum puterea cea mai generală a firii se află într-o inerție în ce privește săvârșirea binelui.

Astfel puterea cea mai generală a firii, împărțindu-se în șase moduri de lucrare, modelează în tot atâtea forme cea mai generală dintre virtuți, îmbrățișând întreaga virtute. Făcând așa, firea ascultă de legea ei cea mai generală, ca de un judecător fără greșală al adevărului. Pe acest judecător Scriptura l-a numit starostele mesei. Acesta declară în chip înțelept că vinul cel mai bun, pe care l-a adus Cuvântul mai pe urmă prin venirea Sa, adică rațiunea cea mai înaltă despre Dumnezeu, trebuie să-l bea firea omenească la început, ca pe cel dintâi, și cu el să se îmbete, și numai pe urmă să cunoască alte vinuri, adică rațiunile lucrurilor, ca pe niște vinuri inferioare față de cel dintâi. Căci e cât se poate de drept și de cuviincios ca firea să cunoască mai întâi Rațiunea pentru care a fost făcută și numai pe urmă să iscodească rațiunile lucrurilor zidite pentru ea^{cix}.

Iar cei ce scoteau apa și serveau, sunt slujitorii Vechiului și Noului Testament, adică Sf. Patriarhi, legiuitorii, conducătorii de oști, judecătorii, regii, Proorocii, Evangheliștii și Apostolii, prin care s-a scos apa cunoștinței și s-a dat iarăși firii. Aceasta a prefăcut-o în harul îndumnezeirii Cuvântul, care a făcut firea din bunătate și a îndumnezeit-o prin iubirea de oameni. Iar dacă ar spune cineva că slujitorii sunt cugetările naturale pline de știință și de evlavie care la porunca Cuvântului, scot apa cunoștinței din buna orânduire a lucrurilor, cred că nu greșeste față de adevăr.

Iar mirele e, în chip vădit, mintea omenească, care își ia drept mireasă, spre împreună viețuire, virtutea. Cuvântul, fiind chemat, vine bucuros cinstind însoțirea lor, și întărește învoiala nunții lor duhovnicești și încălzește duhovnicește, prin vinul Său dorința lor după multă rodire de prunci. Mama Cuvântului e credința adevărată și neîntinată. Căci precum Cuvântul ca

258 ἡ φύσις ἐνοῦται τῷ τῆς γνώμης μοναδικῷ = firea se unește cu o orientare unitară a voinței tuturor și își recapătă astfel ea însăși unitatea, pe care socotința deosebită a vocii fiecărui individ o sfâșiasse.

Dar chiar prin faptul că voia dintr-un individ se unește cu firea lui, voia lui se unește cu voile tuturor. Căci îndată ce se pune cineva în acord cu firea din sine, s-a pus în acord cu firea din semenii.

Dumnezeu este după fire Făcătorul Maicei care L-a născut pe El după trup, făcând-o Maică din iubirea de oameni și primind să se nască din ea ca om, la fel Cuvântul, producând în noi mai întâi credința, se face pe urmă în noi Fiul credinței, întrupându-Se din ea prin virtuțile cu fapta^{cx}. Prin credință apoi ajungem la toate, primind de la Cuvântul darurile spre mântuire. Căci fără de credință, căreia Cuvântul îi este după fire Dumnezeu, iar după har Fiu, nu avem nici o îndrăzneală să ne adresăm cu cereri către El.

Fie ca o asemenea nuntă să încheiem și noi totdeauna și fie ca Iisus cu Maica Sa să vină la ea, ca să readune cunoștința noastră care curge afară din pricina păcatului și să o prefacă în îndumnezeire. Căci aceasta scoate mintea din cunoștința lucrurilor și întărește până la neschimbabilitate cunoștința firii, ca pe o apă spirituală, prin calitatea vinului.

Întrebarea 41

*Care este înțelesul celor cinci bărbați ai Samarinencii și al celui de al șaselea, care nu îi este bărbat?*²⁶²

Răspuns

Și femeia Samarineancă, și cea care s-a măritat, după Saduchei, cu cei șapte frați²⁶³, și cea cu scurgerea sângelui²⁶⁴, și cea care s-a aplecat la pământ, și fiica lui Iair și cea siro-feniciană²⁶⁵, înfățișează atât firea oamenilor îndeobște, cât și sufletul²⁶⁶ fiecărui om în parte. Fiecare adică înseamnă, după dispoziția ei pătimasă, atât firea cât și sufletul. Astfel femeia de care vorbesc Saduchei este firea sau sufletul, care a conviețuit cu toate legile dumnezeiești date din veac, fără să aducă rod, iar de bunurile viitoare nu vrea să știe. Cea bolnavă, de curgerea sângelui este de asemenea firea și sufletul, a căror putere, dată lor pentru a da naștere faptelor dreptății și rațiunilor, se scurge prin patimi spre materie. Siro-feniciană este iarăși firea și sufletul fiecăruia, a cărui cugetare, asemenea unei fiice, e rău chinuită de neputința epileptică, din pricina iubirii de materie. Fiica lui Iair de asemenea este firea și sufletul de sub lege, care a murit de tot din pricina neîmplinirii dispozițiilor legii și a poruncilor dumnezeiești. Iar femeia aplecată la pământ este firea sau sufletul, care și-a încovoiat spre materie toată puterea de activitate a minții, în urma înșelăciunii diavolului. În sfârșit, Samarineanca, la fel cu femeile de mai înainte, înfățișează firea sau sufletul fiecăruia, lipsit de darul proorocesc, care

259

260

261

262In. 4, 18.

263Mt. 22, 23.

264Lc. 8, 41; Mt. 9, 20.

265Mt. 15, 22.

266Sufletul e în grecește feminin, ψυχή .

petrece, cu niște bărbați, cu toate legile date firii; dintre acestea cinci trecuseră, iar a șasea, deși ființa, nu era bărbat al firii sau al sufletului, deoarece nu făcea să se nască din el dreptatea care mântuiește pentru vecie.

Prima lege pe care a avut-o firea de bărbat a fost cea din rai, a doua a fost cea care i s-a dat după izgonirea din rai, a treia cea din vremea potopului lui Noe, a patra cea a tăierii împrejur din timpul lui Avraam, a cincea cea a aducerii lui Isaac. Toate acestea primindu-le firea, le-a lepădat, adică au murit, din pricina nerodirii faptelor virtuții. Iar a șasea lege, cea dată prin Moisi, era ca și când n-o avea, fie pentru că firea nu săvârșea dreptatea poruncită de ea, fie pentru că urma să treacă la legea Evangheliei, ca la un alt bărbat, întrucât legea nu s-a dat firii oamenilor pentru veci, ci spre călăuzirea ei la ceva mai înalt și mai tainic. Aceasta înseamnă, cred, ceea ce a spus Domnul către Samarineanca: "Și pe care-l ai acum, nu este al tău"; Căci știa că firea avea să treacă la Evanghelie. De aceea și vorbea cu ea pe la ceasul al șaselea²⁶⁷, când sufletul e străbătut în chip deosebit de razele cunoștinței prin venirea Cuvântului la el, după ce a trecut umbra legii. Și sufletul stătea cu Cuvântul lângă fântâna lui Iacob, adică lângă izvorul înțeleșurilor Scripturii. Dar acestea ajung despre tema de față^{cx1}.

Întrebarea 42

*În ce înțeles se spune despre noi că facem păcatul și-l cunoaștem, iar despre Domnul că s-a făcut păcat, dar nu l-a cunoscut. Și cum de nu este mai grav a fi păcat și a nu-l cunoaște, decât a-l face și a-l ști? "Căci pe Cel ce n-a cunoscut păcat, zice, L-a făcut pentru noi păcat"*²⁶⁸.

Răspuns

Corupându-se mai întâi libera alegere a rațiunii naturale a lui Adam, a corupt împreună cu ea și firea, care a pierdut harul nepătimirii și așa s-a ivit păcatul^{cxii}. Așadar căderea voinței de la bine la rău este cea dintâi și cea mai vrednică de osândă. A doua întâmplată din pricina celei dintâi, este mutarea firii de la nesticăciune la stricăciune, mutare ce nu poate fi osândită. Căci două păcate s-au ivit în protopărinte, prin călcarea poruncii dumnezeiești: unul vrednic de osândă și unul care nu poate fi osândit, având drept cauză pe cel vrednic de osândă. Cel dintâi este al hotărârii libere, care a lepădat binele cu voia, iar al doilea al firii, care a lepădat fără voie, din pricina hotărârii libere, nemurirea^{cxiii}. Această stricăciune și alterare a firii, produsă una din alta, voind Domnul și Dumnezeuul nostru s-o îndrepteze a luat toată firea și astfel a avut și El, în firea luată, trăsătura pătimitoare, împodobită cu nesticăciunea voii libere^{cxiv}. Și așa a devenit prin fire, din pricina trăsăturii pătimitoare, păcat, de dragul nostru, dar necunoscând păcatul din aplecarea

²⁶⁷Ceasul al șaselea este la amiază, când soarele e mai aproape și luminează mai puternic."
²⁶⁸II Cor. 5, 21.

voii, datorită statorniciei neschimbabile a voii Sale libere, El a îndreptat trăsătura pătimitoare a firii prin nestricăciunea voii Sale libere, făcând din sfârșitul trăsăturii pătimitoare a firii, adică din moarte, începutul prefacerii spre nestricăciunea cea după fire^{cxv}. Și precum printr-un om, care și-a mutat de bună voie libera alegere de la bine, s-a săvârșit în toți oamenii prefacerea firii din nestricăcioasă în stricăcioasă, la fel printr-un om, Iisus Hristos, care nu și-a mutat libera alegere de la bine, s-a săvârșit în toți oamenii restabilirea firii din starea de stricăciune în cea de nestricăciune.

Necunoscând deci Domnul păcatul meu, adică povârnia voinei mele libere, nu a luat și nu s-a făcut păcatul meu^{cxvi}. Dar luând păcatul cel pentru mine, adică stricăciunea firii pentru povârnia voii mele libere, s-a făcut pentru noi om prin fire pătimitor, desființând prin păcatul cel pentru mine păcatul meu^{cxvii}. Și precum în Adam hotărârea liberă a voinei lui proprii pentru rău a desființat podoaba comună a nestricăciunii firii, Dumnezeu socotind că nu e bine ca omul, care și-a înrăit voia liberă, să aibă o fire nemuritoare, la fel în Hristos hotărârea voii Sale proprii pentru bine a spălat rușinea comună a stricăciunii întregii firi. Și astfel la înviere firea a fost preschimbată întru nestricăciune, pentru neclintirea voii libere spre rău, Dumnezeu judecând că e drept ca omul, care nu și-a schimbat voia liberă spre rău, să primească iarăși firea nemuritoare. Iar omul acesta este Cuvântul lui Dumnezeu cel întrupat, care și-a unit Sieși, după ipostas, trupul străbătut de sufletul rațional. Căci dacă pătimirea, stricăciunea și moartea cea după fire a adus-o în Adam povârnia voii libere, pe drept cuvânt neclintirea voii libere din Hristos a adus nepătimirea, nestricăciunea și nemurirea cea după fire, prin înviere.

Schimbarea firii spre pătimire, spre stricăciune și spre moarte e deci osânda păcatului săvârșit prin hotărâre liberă de Adam. Această stare nu a avut-o omul dintru început de la Dumnezeu, ci a înființat-o și a cunoscut-o, săvârșind prin neascultare păcatul cu voia. Osânda prin moarte este rodul acestui păcat. Luând deci Domnul osânda aceasta a păcatului meu liber ales adică pătimirea, stricăciunea și moartea cea după fire, s-a făcut pentru mine păcat, prin pătimire, moarte și stricăciune, îmbrăcând de bună voie prin fire osânda mea, El care nu era osândit după voia liberă. Aceasta a făcut-o ca să osândească păcatul și osânda mea din voie și din fire, scoțând în același timp din fire păcatul, pătimirea, stricăciunea și moartea. În felul acesta s-a făcut taină comună iconomia Celui ce din iubirea de oameni, pentru mine cel căzut din neascultare, și-a însușit de bună voie prin moarte osânda mea, ca să mă mântuiască, hărăzindu-mi prin această faptă înnoirea spre nemurire.

Socotesc că s-a arătat, pe scurt, din multe laturi, cum s-a făcut Domnul păcat, dar nu a cunoscut păcatul și cum omul nu a devenit păcat, dar a făcut și a cunoscut păcatul, atât pe cel din voia liberă, al cărui făcător este el, cât și pe cel al naturii, pe care l-a primit Domnul pentru el, de cel dintâi aflându-se cu totul slobod^{cxviii}. Așadar nicidecum nu e lucru mai bun a face și a cunoaște păcatul, decât a se face păcat. Aceasta s-a văzut ținând seama de scopul Scripturii, pe care l-am arătat și de cuvenita deosebire a înțeleșurilor, care se

află în cuvântul păcat. Căci cel dintâi păcat produce despărțirea de Dumnezeu^{cxix}, lepădând prin hotărâre liberă cele dumnezeiești; iar cel de al doilea topește multă răutate, neîngăduind ca răutatea hotărârii libere să pășească la faptă, dată fiind slăbiciunea firii .

Note parantezice****

Întrebarea 43

Dacă Scriptura spune că pomul vieții este înțelepciunea, iar lucrarea înțelepciunii stă în a deosebi și cunoaște²⁷¹, prin ce se deosebește pomul cunoștinței binelui și răului de pomul vieții?

Răspuns

Marii dascăli ai Bisericii, putând spune multe despre această temă, prin harul din ei, au socotit că e mai bine să cinstească locul cu tăcerea, nevrând să spună nimic mai adânc, din pricina neputinței celor mulți de a se ridica la înțelegerea celor scrise. Iar dacă au și spus unii câte ceva, mai întâi au cercetat puterea ascultătorilor și așa au spus o parte din ce puteau spune, spre folosul celor pe care îi învățau, lăsând cea mai mare parte neatinsă. De aceea și eu m-aș fi gândit să trec mai bine locul sub tăcere, dacă n-aș fi socotit că prin aceasta aș fi întristat sufletul vostru iubitor de Dumnezeu. Deci de dragul vostru voi spune ceea ce poate să fie potrivit tuturor și ceea ce pot să înțeleagă și cei mici și

cei mari.

Pomul vieții și celălalt pom se deosebesc mult și negrăit, prin însuși faptul că el este numit pomul vieții, iar celălalt nu al vieții, ci numai al "cunoștinței binelui și răului". Căci pomul vieții e desigur făcător de viață iar pomul care nu-i al vieții, e vădit că e făcător de moarte. Pentru că pomul care nu e făcător de viață, deoarece nu a fost numit pom al vieții, desigur că va fi numit făcător de moarte, odată ce nimic altceva nu se deosebește, prin opoziție, de viață.

Afară de aceasta pomul vieții și ca înțelepciune se deosebește foarte mult de pomul cunoștinței binelui și răului, care nici nu e înțelepciune. Căci proprii înțelepciunii sunt mintea și rațiunea, iar proprii, deprinderii opuse a înțelepciunii sunt lipsa de rațiune și simțirea (domnia simțurilor). Deci, întrucât omul a venit în existență alcătuit din suflet mintal și din trup înzestrat cu simțire (simțuri), după un prim înțeles, pomul vieții e mintea sufletului, în care își are scaunul înțelepciunea, iar pomul cunoștinței binelui și răului e simțirea trupului, în care e vădit că se află mișcarea nerațională. Omul primind porunca dumnezeiască să nu se atingă prin experiență cu fapta de această simțire, n-a păzit-o. Amândoi pomii, adică atât mintea cât și simțirea

269

270

271Prov. 3, 8.

au, după Scriptură, puterea de a deosebi între cele spirituale (inteligibile) și cele supuse simțurilor (sensibile), între cele vremelnice și cele veșnice. Mai bine zis ea fiind puterea de discernământ a sufletului, îl convinge ca de cele dintâi să se prindă cu toată sânguința, iar pe celelalte să le disprețuiască. Iar simțirea are puterea de a deosebi între plăcerea și durerea trupului. Mai bine zis, aceasta fiind o putere a trupurilor însuflețite și sensibile, convinge pe om să îmbrățișeze pe cea dintâi (adică plăcerea) și să respingă pe cea de-a doua (durerea). Când deci omul nu e preocupat de-a face altă deosebire decât aceasta, dintre simțirea trupească de plăcere și durere, calcă porunca dumnezeiască și mănâncă din pomul cunoștinței binelui și răului. El are adică iraționalitatea simțirii ca singurul mijloc de discernământ în slujba conservării trupului. Iar prin ea se prinde cu totul de plăcere ca de ceea ce e bun și se ferește de durere ca de ceea ce e rău. Când însă e preocupat de-a face cu mintea numai deosebirea dintre cele vremelnice și cele veșnice, păzește porunca divină, mâncând din pomul vieții. El are adică atunci înțelepciunea aflătoare în minte, ca singurul mijloc de discernământ în slujba susținerii sufletului. Iar prin ea se străduiește după slava celor veșnice, ca după adevăratul bine și se reține de la stricăciunea celor vremelnice, ca de la ceea ce e rău.

Mare este, prin urmare, deosebirea între cei doi pomi și între puterea lor naturală de discernământ, ca și între înțeleșurile proprii fiecăruia. Căci termenii de bine și de rău se folosesc, fără deosebire, în mai multe înțeleșuri și pot pricinui celor ce nu cugetă cu înțelepciune asupra cuvintelor Duhului, multă rătăcire. Dar voi, înțelepți fiind prin har, știți că ceea ce se numește simplu rău, nu e în tot felul rău, ci e rău în raport cu ceva, iar în raport cu altceva nu e rău. La fel ceea ce se numește simplu bine, nu e în tot felul bine, ci e în raport cu ceva, iar în raport cu altceva nu e bine^{cxx}. Păziți-vă deci de primejdia ce se naște din folosirea aceleiași numiri pentru lucruri deosebite.

Întrebarea 44

Către tine zice Dumnezeu "Iată Adam s-a făcut ca unul din noi?"²⁷² "Dacă zice către Fiul, cum e pus Adam alături de Dumnezeu, nefiind din ființa Lui. Iar dacă zice către îngeri, cum îl pune pe înger alătura de Sine ca egal după ființă, zicând ca unul din noi"?

Răspuns

Am spus deja în capitolul despre ridicarea turnului, că Scriptura închipuiește pe Dumnezeu vorbind, după dispoziția lăuntrică din sufletul celor providențiați. Ea indică astfel voia dumnezeiască prin figuri proprii nouă după

²⁷²Facere 3, 22.

fire. Nici aici așadar Scriptura nu înfățișează fără o pricină anumită pe Dumnezeu spunând: "Iată Adam s-a făcut ca unul din noi", ci îl înfățișează spunând aceasta după înfățișarea poruncii. Și adaugă și cauza acestei rostiri, pe care ați uitat s-o puneți în întrebare și care lămurește tot înțelesul. Căci spunând: "Iată Adam s-a făcut ca unul din noi", adaugă: "cunoscând binele și răul. Și acum nu cumva să-și întindă mâna și să-și ia din pomul vieții și să mănânce și să trăiască în veac". Deodată, adică, cu îndemnul ce i l-a dat, diavolul l-a învățat pe om și politeismul, spunându-i: "În ziua în care veți mânca din pom, vi se vor deschide ochii și veți fi ca niște dumnezei, cunoscând binele și răul"^{cxxi}. De aceea Dumnezeu întrebuințează în chip ironic și osânditor pluralul: "S-a făcut ca unul din noi", care corespunde cu ideea despre Dumnezeu, sădită în Adam de amăgirea șarpelui, ca să mustre pe omul care a ascultat de diavolul. Și ca să nu-și închipuie cineva că felul de vorbire ironică e străin obiceiului Scripturii, să asculte cum vorbește Scriptura în numele lui Dumnezeu către Israel: "Dacă veți umbla împotriva mea cu viclenie, și eu voi umbla împotriva voastră cu viclenie"²⁷³. Întru nimic nu se deosebește însă viclenia de ironie. Și să-și mai amintească acela cum i-a pregătit Dumnezeu lui Ahab amăgirea, înfățișându-i minciuna ca adevăr^{cxxii}, ca greșind acela să aducă Dumnezeu peste el pedeapsa cea dreaptă²⁷⁴. Scriptura urmărește, așadar, să-l amăgească pe Adam, când înfățișează pe Dumnezeu zicând despre el, că "s-a făcut ca unul din noi". Căci astfel cum ar adăuga Dumnezeu: "cunoscând binele și răul", ca și cum ar avea și El o cunoștință compusă și constatatoare din lucruri opuse? Aceasta e cu neputință să o cugetăm despre Dumnezeu, cu atât mai puțin să îndrăznim să o spunem despre Acela care singur e simplu după ființă, după putere și după cunoștință și care nu are decât cunoștința binelui^{cxxiii}, mai bine zis e însăși puterea și însăși cunoștința. Dar nici măcar vreuna din ființele raționale, care își au existența de la și după Dumnezeu, nu are deodată și la un loc, în mișcarea simplă a cugetării, cunoștința compusă a celor contrare, deoarece cunoștința unuia din cele două lucruri care își sunt contrare produce ignoarea celuilalt lucru. Căci nu poate fi amestecată cunoștința a două lucruri contrare și nu coexistă nicidecum. Cunoștința acestui lucru înseamnă necunoștința celuilalt dintre cele contrare, așa cum nu se poate ca ochiul să perceapă deodată ceea ce-i sus și ceea ce-i jos și ceea ce-i pe amândouă laturile, ci e de trebuință o întoarcere proprie spre fiecare dintre ele, prin desfacerea de celelalte.

Scriptura înfățișează, așadar, pe Dumnezeu ca și când și-ar însuși pătimirea lui Adam, sau mustră pe Adam fiindcă a ascultat de sfatul șarpelui, făcându-l să-și dea seama de nebunia politeistă, sădită în el prin amăgirea Satanei. Dacă așa este, s-a lămurit deajuns nedumerirea. De altfel, dacă afli singur ceva mai înalt, împărtășește-mi și mie din darul hărăzit ție de Dumnezeu pentru cunoașterea lucrurilor. Iar cuvântul: "Și acum nu cumva să-și întindă mâna și să ia din pomul vieții și să trăiască în veci", socotesc că urmărește providențial să despartă cu fapta lucrurile neamestecate ca răul să nu se facă nemuritor, și

²⁷³Levit 26, 27 - 28.

²⁷⁴III Reg. 22, 15 urm.

conservându-se prin împărtășirea de bine. Căci Cel ce a făcut pe om vrea ca cunoștința aceluiași om să nu fie amestecată, stând în același timp în legătură cu cele ce-și sunt contrare^{cxxiv}.

Întrebarea 45

Ce vrea să spună în Levitic prin pieptul legănat și brațul (șoldul) separat, închinat, în cinstea lui Dumnezeu, preoților²⁷⁵?

Răspuns

Cred că prin piept se înțelege contemplația înaltă, iar prin braț activitatea adică deprinderea (aptitudinea) cugetării și lucrarea, sau cunoștința și virtutea^{cxxv}. Căci cunoștința aduce mintea în chip nemijlocit lui Dumnezeu, iar virtutea o desface prin fapte din toată devenirea lucrurilor. Acestea le-a lăsat Scriptura pe seama preoților, care au primit ca moștenire numai pe Dumnezeu și nimic din cele ale pământului.

Sau alt înțeles: Cei ce prin cunoștință și virtute sunt străbătuți de Duhul, au să facă prin cuvântul învățaturii inimile altora capabile de evlavie și de credință, iar aptitudinea și puterea lor făptuitoare trebuie să le despartă de străduințele după firea cea stricăcioasă și să le mute spre agonisirea bunurilor nestricăcioase și mai presus de fire. De aceea pe drept cuvânt a poruncit Scriptura ca, de la cele aduse spre jertfă lui Dumnezeu, pieptul legănat, adică inima celor ce se dedică lui Dumnezeu, și brațul, adică activitatea lor, să fie date în seama preoților^{cxxvi}.

Întrebarea 46

Care e deosebirea între oglindă și ghicitură?²⁷⁶

Răspuns

Oglinda este, ca să nu spun pe scurt, conștiința care are în ea neștirbit forma tuturor virtuților cu fapta și prin care cel curat cu înțelegerea vede pe Dumnezeu; sau cu alte cuvinte, ea e deprinderea cu împlinirea poruncilor, care cuprinde sinteza tuturor virtuților împlinite întreolaltă în chip unitar, ca o față divină. Iar ghicitura este cunoștința rațiunilor (cuvintelor) dumnezeiești, printr-o îmbrățișare deplină, pe cât se poate, cu ajutorul contemplației, cuprinzând în sine arătarea străvezie a celor mai presus de înțelegere. Oglinda este, simplu vorbind, deprinderea care indică forma originală a virtuților, ce se va descoperi celor învredniciți. Căci oglinda arată sfârșitul

²⁷⁵Lev. 7, 31, 32.

²⁷⁶1 Cor. 13, 12.

viitor al filosofiei cu fapta, celor ce au oglinda. Iar ghicitura indică originalul celor inteligibile, prin cunoștință^{cxxvii}.

Deci toată dreptatea de aici, comparată cu cea viitoare, are înțelesul unei oglinzi, ce reflectă chipul lucrurilor originare, dar nu cuprinde însăși lucrurile în subsistența lor descoperită. Și toată cunoștința, pe care o avem aici despre lucrurile înalte, comparată cu cea viitoare, este o ghicitură ce conține o indicație a adevărului, dar nu însuși adevărul în subzistența lui, care va avea să se descopere în viitor. Întrucât în virtute și cunoștință se cuprind cele dumnezeiești, oglinda ne indică originalele prin virtute, iar ghicitura face străvezii originalele prin cunoștință. Aceasta este deosebirea între oglindă și ghicitură: oglinda vestește sfârșitul viitor al făpturii, iar ghicitura indică taina contemplației²⁷⁷.

Întrebarea 47

Ce înseamnă: "Glasul celui ce strigă în pustie", și celelalte? Ce e pustia și ce înseamnă aici calea Domnului și gățirea ei? Care sunt cărările Lui și ce înseamnă a le face drepte? Ce sunt văile prăpăstioase și ce înseamnă "și toată valea prăpăstioasă se va umple"? Ce sunt munții și dealurile, și ce înseamnă coborîrea lor? Ce înseamnă cele strâmbe și cum se vor face drepte? Ce sunt cele aspre și cum se vor face căi netede? Și ce înseamnă după, ce spune toate acestea: "Și va vedea tot trupul mântuirea lui Dumnezeu"²⁷⁸?

Răspuns

Glas al lui Dumnezeu Cuvântul, care strigă de la început în pustie, adică în firea oamenilor, sau în lumea aceasta, este desigur orice sfânt, fie că închină lui Dumnezeu, cu sinceritate, ca Avel²⁷⁹, cele dintâi mișcări ale contemplației sufletului, îngrășate prin virtuți^{cxxviii}; fie că se plimbă cu nădejdea neclintită a credinței, asemenea lui Enoch²⁸⁰, de bunurile viitoare, dobândind prin

277Virtutea noastră de aici, oricât ar fi de desăvârșită, este numai o oglindă prin care se vede desăvârșirea viitoare — care, pe de altă parte, nu va mai fi propriu-zis virtute, dacă virtutea este o oglindă sau un văl străveziu care, odată, va înceta.

Iar cunoștința noastră de aici, ca treaptă mai înaltă a virtuții, oricât de bogată ar fi, nu este decât o ghicitură prin care se întrevește adevărul viitor — care, la arătarea lui, va desființa ghicitura sau cunoștința de aici.

Deci și virtutea, și cunoștința au o constituție paradoxală. Pe de o parte, cuprind realitatea viitoare; pe de alta, o disimulează, o ascund, ne înșală cu privire la chipul ei adevărat (κατ' εἶδος).

Ar fi interesant de comparat ideea de disimulare implicată în virtutea și cunoașterea creștină cu cea din gnoseologia lui Lucian Blaga, de pildă. S-ar putea spune despre categoriile stilistice ale acestuia — sau despre categoriile kantiene — că, pe de o parte, redau ceva din realitate, iar pe de alta o disimulează: ele sunt expresia puterilor noastre finite de înțelegere a realității.

Când aceste puteri vor înceta și locul lor va fi luat de puterea infinită dumnezeiască, atunci vom cunoaște Adevărul „față către față

278Is. 40, 3 - 5 ; Lc. 3, 4-6.

279Fac. 4, 4.

280Fac. 4, 26.

nădejdea în ele puterea să le cheme cu tărie^{cxxxix}; fie că, încercat în toată virtutea, și-a ridicat, ca Enoch²⁸¹, mintea cu totul din legătura și din cunoștința lucrurilor și și-a mutat-o, deplin eliberată, la însăși cauza cea mai presus de înțelegere^{cxxx}; fie că, asemenea lui Noe²⁸², privind prin credință chipurile viitoare ale judecății dumnezeiești, și-a întocmit, ca pe o corabie, o viețuire și o deprindere, care să-l scape de mânia viitoare, întărită din toate părțile cu frica lui Dumnezeu^{cxxxi}; fie că, asemenea lui Avraam, văzând cu ochiul curat al credinței frumusețea bunurilor viitoare, a ascultat să iasă cu dragă inimă din pământul, din rudenia și din casa părintească, părăsind legătura și afecțiunea față de trup, față de simțuri și față de cele supuse simțurilor^{cxxxii} și, aflându-se în timpul încercărilor și al luptelor, mai presus de fire, a preferat în locul firii pe acela care e cauza firii, precum marele Avraam a preferat pe Dumnezeu lui Isaac²⁸³; fie că, asemenea lui Isaac²⁸⁴, ajuns la vârful pătimirii și la o foame nesăturată după contemplație, a câștigat o atât de fermă deprindere întru virtute și cunoștință, încât nu a putut fi clintit de la adevăr, chiar când era rășboit de duhurile viclene^{cxxxiii}; fie că, asemenea lui Iacob, curățindu-și mintea de desişul celor materiale și de confuzia lor, și-a făcut-o netedă și, îmbrăcându-și trupul în piei de ied, adică asprimea vieții lui Dumnezeu, a primit de la Dumnezeu puterea împotriva cugetului trupesc; apoi tot asemenea lui Iacob, de teama răscoalei patimilor și de dorul unei învățături mai înalte prin experiență, s-a mutat în Haran, adică la contemplarea naturii de la care luând, prin ostenele cu fapta, toată știința duhovnicească a lumii văzute, adunată în diferite cugetări și înțelesuri, s-a întors în pământul părintesc și propriu, adică la cunoștința celor inteligibile, aducându-și, ca pe niște femei și slujnice, deprinderile și lucrurile ferme ale activității și ale contemplației, pe care le-a dobândit și pe fiii născuți lui din ele, care sunt aceștia^{cxxxiv285}. Și simplu vorbind, ca să nu mai lungesc vorba peste ceea ce trebuie, înfățișând viața fiecăruia, fiecare sfânt este, în chip vădit, prin viața lui, ca unul ce are în sine pe cuvântul care-Și strigă voia Sa către ceilalți oameni, un glas al Cuvântului și un înainte-mergător, pe măsura și după chipul dreptății și al credinței din el.

Mai mult decât toți însă este glasul lui Dumnezeu și înainte-mergător marele Ioan vestitorul și propovăduitorul venirii adevărate a lui Dumnezeu, al celei fără figuri și fără simboluri, ca și arătătorul Lui, pentru cei ce nu-L cunosc. Căci el a arătat deschis pe Cel ce ridică păcatul lumii²⁸⁶ și a contribuit, cu slujirea sa de la Botez, la îndeplinirea tainelor mântuirii, potrivit economiei.

Dar fiindcă, din pricina bogăției narului, orice silabă, chiar și cea mai neînsemnată a dumnezeieștei Scripturi, poate, să se tâlcuiască în multe feluri

281Fac. 5, 33.

282Fac. 6, 8.

283Fac. 12, 1; 22, 2.

284Fac. 26, 1.

285Fac. 33, 5.

286Io. 1, 26.

spre folosul celor dornici de virtute și de cunoștință, să cercetăm, pe cât ne este cu putință, și altfel cuvintele puse în fruntea capitolului.

Așadar, pustia, cum am spus, e firea oamenilor și lumea aceasta, ca și fiecare suflet în parte, din pricina nerodirii celor bune, la care a ajuns prin greșeala străveche.

Glasul Cuvântului ce strigă este mișcarea conștiinței la fiecare greșeală. Aceasta, strigând în ascunsul inimii, gătește calea Domnului. Pregătirea căii Domnului e limpede și vădit că se face prin schimbarea și îndreptarea spre bine a modurilor (de viață) și a gândurilor și prin curățirea întinăciunilor de mai înainte. Iar cale frumoasă și slăvită e viața virtuoasă a fiecăruia, de-a lungul căreia Cuvântul își face drumul mântuirii, sălășluindu-se în el prin credință și umblând însoțit de diferitele perceptive și dogme ale virtuții și cunoștinței. Cărările Cuvântului sunt diferitele moduri ale virtuților și diferitele comportări sau îndeletniciri după voia lui Dumnezeu. Pe acestea le fac drepte aceia care nu cultivă virtutea și cercetarea cuvintelor dumnezeiești nici pentru slavă, nici din zgârcenie, nici ca să fie lingușiți de oameni, sau ca să le placă lor, sau ca să se mândrească în fața lor, ci toate le fac și le spun și le cugetă în fața lui Dumnezeu. Căci Cuvântul lui Dumnezeu nu zăbovește pe cărările care nu sunt drepte, chiar dacă ar afla calea în anumite privințe gătită. De pildă, cineva postește și se reține de la hrana care aprinde patimile și face toate celelalte câte pot să ajute la izbăvirea de patimi. Acesta a gătit calea anumită, dar cultivă aceste moduri pentru slava deșartă, sau din zgârcenie, sau pentru a fi lingușit de oameni, sau pentru a le plăcea lor, sau din altă pricină, și nu pentru a plăcea lui Dumnezeu. Acesta nu a făcut drepte cărările lui Dumnezeu. El a răbdat osteneala pregătirii căii, dar nu-L are pe Dumnezeu umblând pe cărările lui. Deci calea Domnului este virtutea, iar cărarea dreaptă e modul (chipul) drept și neviclean al virtuții.

"Toată valea prăpăstioasă se va umple". E vorba, desigur, de a celor care au gătit bine calea Domnului și au făcut drepte cărările Lui nu pur și simplu ale tuturor; adică nu și de a celor ce n-au gătit calea Domnului și nu au făcut drepte cărările Lui. Iar valea prăpăstioasă este trupul fiecăruia, atunci când a fost săpat și ros de curgerea multă a patimilor și când a fost tăiată continuitatea și coeziunea lui duhovnicească cu sufletul, susținută prin legea lui Dumnezeu, care le leagă. Dar poate fi înțeles ca vale prăpăstioasă și sufletul, care a fost scobit și ros de îndelungatele furtuni ale păcatului și care a pierdut prin viciu frumusețea netezimii în duh^{CXXXV}. Deci toată valea prăpăstioasă, adică trupul și sufletul celor ce au gătit calea Domnului și au făcut drepte cărările Lui, se va umple prin lepădarea patimilor, care produc în ele, în trup și-n suflet, inegalitățile prăpăstioase, și se va redobândi înfățișarea naturală a viețuirii virtuozității, netezită în duh.

„Și fiecare munte și deal se va coborî". Cum se știe, alături de văi obișnuiesc să se afle munții și dealurile. Munte este "orice înălțime care se ridică

împotriva cunoașterii lui Dumnezeu"²⁸⁷ iar deal e tot păcatul ce răzvrătește împotriva virtuții. Cu alte cuvinte, munții sunt duhurile care produc neștiința, iar dealurile, cele care săvârșesc păcatul. Când deci toată valea, adică trupul sau sufletul celor ce au gătit calea Domnului și au făcut drepte cărările Lui, se va umple de cunoștință și virtute, prin prezența lui Dumnezeu Cuvântul care umblă între ei prin porunci, se vor umili toate duhurile cunoașterii mincinoase și cele ale păcatului. Pentru că și Cuvântul lui Dumnezeu va încălca și va supune și va surpa stăpânirea lor vicleană, ridicată împotriva firii omenești, săpând, așa zicând, mărima și înălțimea munților și a dealurilor și umplând cu ele văile^{cxxxvi}. Căci într-adevăr de va lua cineva înapoi, prin puterea Cuvântului, toate câte le-au luat dracii de la fire, producând neștiința și păcatul în cuprinsul firii, nu va mai exista nicidecum vreo înălțime a neștiinței și a păcatului, precum n-ar mai exista în lumea văzută nici un munte și nici un deal, dacă ar avea oamenii vreo mașină cu care să sape munții și dealurile și să umple văile.

Deci coborârea munților și a dealurilor spirituale și viclene înseamnă restabilirea trupului și a puterilor firești ale sufletului în rânduiala lor. În urma acestei restabiliri mintea iubitoare de Dumnezeu, umplându-se, în chip natural, de bogăția virtuții și a cunoștinței, va străbate neted veacul acesta și va păși întins pe lumea neîmbătrânită și nestrăcioasă a Puterilor spirituale și sfinte. Ea nu va mai fi amăgită de patimile de bunăvoie ale trupului, care se folosesc de plăcerea felurită și vicleană, și nu va mai fi exasperată de încercările fără de voie ale durerii, ca pentru cruțarea trupului să renunțe la calea anevoioasă a poruncilor, fugind de asprimea ostinelilor virtuții.

"Cele strâmbe se fac drepte" când mintea, eliberând mădulele trupului de patimi, adică oprind simțurile și celelalte mădule de la lucrarea plăcerii, le învață să se miște potrivit cu rațiunea simplă a firii^{cxxxvii}. Iar "cele aspre", adică încercările fără voie, vor fi căi line, când mintea, bucurându-se și veselindu-se, rabdă cu inimă bună neputințele, necazurile și nevoile, desființând toată stăpânirea patimilor de bunăvoie prin ostelile fără de voie^{cxxxviii}. Căci cel ce se dorește după viața adevărată, cunoscând că toată osteneala, fie cu voia, fie fără de voie, se face moarte a plăcerii, care e maica morții^{cxxxix}, va primi cu veselie toate asprimile încercărilor fără de voie, bucurându-se într-o răbdare și făcând din necazurile sale căi ușoare și line, care-l duc fără să-l rățească spre cununa chemării de sus, pe cel care-și face cu evlavie de-a lungul lor drumul dumnezeiesc.

Prin urmare, tot cel ce a stins prin înfrânare plăcerea întortocheată, complicată și amestecată în chip felurit în toate simțurile, a făcut drepte cele strâmbe. Și tot cel ce calcă cu puterea răbdării peste întâmplările aspre și anevoie de străbătut ale ostinelilor, a făcut cele aspre căi line. De aceea "va vedea mântuirea lui Dumnezeu", pe care o va primi ca pe o răsplată a virtuții și a ostinelilor pentru ea, ca unul ce s-a luptat bine și după lege, a biruit

plăcerea prin sete de virtute și a călcat durerea prin dragostea de cunoștință și prin amândouă a purtat bărbătește nevoințele dumnezeiești^{cxl}.

De aceea zice: "Și va vedea tot trupul mântuirea lui Dumnezeu". Prin "tot trupul" se înțelege trupul cel credincios, după cuvântul: "Și voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul"²⁸⁸, adică peste tot trupul care a crezut. Deci nu tot trupul în general va vedea mântuirea lui Dumnezeu. Căci trupul celor necredincioși nu o va vedea, dacă e adevărat cuvântul care zice: "Piară necredinciosul, ca să nu vadă slava Domnului"²⁸⁹. E vorba aici, în chip determinat, de tot trupul credincios. Iar prin trup ca parte, cuvântul Scripturii înțelege de obicei întreg omul. Ea strigă așadar: "Și va vedea tot omul mântuirea lui Dumnezeu". Deci tot omul care ascultă glasul ce strigă în pustie și, după înțelesul arătat mai sus, gătește calea Domnului și face drepte cărările Lui; tot omul care apoi, prin dărâmarea munților și a dealurilor spirituale și viclene, umple valea, adică sufletul care, prin scobirea lui, adică prin călcarea poruncii dumnezeiești, a prilejuit pomeniților munți și dealuri viclene înălțarea și ridicarea^{cxli}; tot omul care prin această umplere pricinuieste scoborârea puterilor viclene și apoi îndreaptă, prin înfrânare, căile strâmbe ale patimilor de bunăvoie, adică mișcările plăcerii și netezește prin răbdare întâmplările aspre ale încercărilor fără voie, adică diferitele feluri de dureri, făcându-le căi bune; tot omul de felul acesta pe dreptate va vedea mântuirea lui Dumnezeu, ca unul ce a devenit curat la inimă. Căci cel curat la inimă vede, prin virtuțile și prin contemplațiile sale evlavioase, la sfârșitul luptelor pe Dumnezeu, după cuvântul: "Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu"²⁹⁰. Pentru că el a primit ca răsplată a ostinelilor pentru virtute harul nepătimirii, decât care nimic nu arată mai deplin pe Dumnezeu, celor ce îl au. Și poate celor ce caută înțelesurile mai înalte le este dat și altfel să audă, în temeiul acestui har, în sufletul eliberat de patimi, ca într-o pustie, glasul înțelepciunii și al cunoștinței dumnezeiești, care strigă fără sunet prin virtuți^{cxlii}. Fiindcă unul și același Cuvânt se face tuturor toate potrivit cu fiecare, străbătându-l pe fiecare și dăruindu-și în mod anticipativ harul Său, ca pe un glas înainte-mergător, ce pregătește pe fiecare pentru venirea Lui. În unii acest har devine pocăință, ca înainte-mergător al dreptății viitoare, în alții virtute, ca pregătitor al cunoștinței așteptate, și iarăși în alții cunoștință, ca icoană a viitoarei aptitudini contemplative. Simplu vorbind, timpul se depărtează de la mintea contemplativă, când aceasta își însușește prin cunoștință (în chip gnostic) urcușurile dumnezeiești ale Cuvântului și se acomodează rațiunilor Lui suprafirești și iubitoare de oameni, prin care se face tuturor toate, ca pe toți să-i mântuiască prin bogăția milostivirii Lui.

Note parantezice

288Ioil 2, 28.

289Is. 26, 10.

290Mt. 5, 8.

291

Întrebarea 48

A doua parte a Paralipomenelor zice despre Ozia: „A făcut ce este drept înaintea Domnului și l-a căutat pe Domnul în zilele lui Zaharia, care îl sfătuia în frica Domnului; iar Domnul i-a făcut parte de propășire”²⁹². „Și a zidit Ozia turnuri în Ierusalim și la poarta unghiului și peste unghiul văii și peste unghiuri; și le-a întărit pe ele. Și a zidit turnuri în pustie și a săpat fântâni multe, că avea multeturse în Sefila și în câmpie și lucrători la viile din munți și din Carmel, fiindcă era lucrător de pământ”²⁹³. Ce sunt turnurile, ce este poarta unghiului, ce este valea și unghiul ei și ce sunt iarăși unghiurile, și turnurile din pustie? Ce sunt fântânile săpate și turmele? Ce este Sefila și câmpia? Cine sunt lucrătorii la vie și ce este muntele și Carmelul? Și ce înseamnă: "Că era lucrător de pământ?"

Răspuns

Vino, preaslăvite Cuvinte ale lui Dumnezeu, și ne împărtășește, pe măsura puterilor noastre, descoperirea cuvintelor Tale. Înlăturând grosimea învelișurilor, arată-ne, Hristoase, frumusețea înțeleșurilor spirituale. Ia-ne de mâna dreaptă, adică de puterea minții noastre, și "ne călăuzește pe cale poruncilor Tale"²⁹⁴. Și ne du "la locul cortului Tău cel minunat, până înlăuntrul casei lui Dumnezeu"^{cxliii}, în glas de bucurie și de mărturisire a zvonului de sărbătoare²⁹⁵, ca și noi, prin mărturisirea făptuirii și prin bucuria contemplației²⁹⁶, să fim învredniciți a veni la locul negrăit al ospățului Tău și să ne ospătăm împreună cu cei ce prăznuiesc acolo duhovnicește, cântând cunoștința celor negraite cu glasurile netăcute ale minții. Și mă iartă pe mine, Hristoase, că îndrăznesc, la porunca slujitorilor Tăi celor învredniciți, ceea ce este peste puterea mea. Luminează cugetarea mea neluminată, spre înțelegerea locului de față, ca să fii și mai mult slăvit, ca unul ce dai "orbilor vedere și faci limba bâlbâiților să grăiască cu claritate.

Socotesc, așadar, că precum, până la un loc, Solomon a fost chipul lui Hristos Dumnezeu, așa a fost și Ozia până la un loc chipul Mântuitorului. Căci numele lui Ozia, tâlmăcit în grecește, înseamnă tăria lui Dumnezeu. Iar tăria naturală și puterea ipostatică a lui Dumnezeu și Tatăl, este Domnul nostru Iisus Hristos. Acesta s-a făcut piatra cea din capul unghiului. Iar unghiul este Biserica. Căci precum unghiul face prin sine legătura dintre doua ziduri, la fel Biserica lui Dumnezeu se face unirea a două popoare, a celui dintre neamuri și a celui dintre Iudei. Și această unire are ca legătură pe Hristos^{cxliv}. Acesta a zidit "turnurile în Ierusalim", adică a înălțat, ca niște întărituri, "în locul de unde se vedea pacea" cele dintâi cuvinte (rațiuni) dumnezeiești și de nedărmăat ale dogmelor despre dumnezeire. Iar "la poarta unghiului" a înălțat

292II Paralip. 26, 4-5.

293I b i d e m 9 - 10 .

294Ps. 119, 35.

295Ps. 42, 5.

296Prin cele două trepte ale urcușului.

cuvintele (rațiunile) dogmelor despre întrupare. Căci poartă și ușă a Bisericii e tot El^{cxlv}, fiindcă zice: "Eu sunt ușa". Această poartă este înconjurată de turnuri, adică de întăriturile dogmelor dumnezeiești despre întrupare, arătând că cei ce vreau să creadă drept trebuie să intre înăuntrul unghiului, adică în Biserică, prin întăriturile acestea și să fie apărați de ele. Căci cel ce e asigurat de turnurile dogmelor dumnezeiești, ca de niște întărituri ale adevărului, nu se teme de gândurile și de dracii care-l amenință cu pierzarea.

"Și peste unghiul văii". Valea este trupul. Iar unghiul acestuia este unirea lui cu sufletul²⁹⁷, prin legătura în duh^{cxlvi}. Peste această unire se zidesc turnurile, adică întăriturile poruncilor și învățăturile pe care le scoate dreapta socoteală din ele, ca prin acestea să se păzească nedesfăcută unirea trupului cu sufletul, ca un unghi.

"Și a zidit turnuri peste unghiuri". Unghiuri poate a numit Scriptura diferitele uniri dintre fapăturile despărțite, care s-au realizat prin Hristos^{cxlvii}. Căci El a unit pe om înlăturând tainic în duh, deosebirea dintre bărbat și femeie, întrucât a eliberat în amândoi rațiunea firii de caracteristicile crescute din patimi²⁹⁸. A unit apoi pământul, înlăturând deosebirea dintre paradisul sensibil și pământul pe care-l locuim²⁹⁹. A unit de asemenea pământul cu cerul, arătând astfel firea lucrurilor sensibile ca una singură ce gravitează spre ea însăși. A unit iarăși cele sensibile cu cele inteligibile, dovedind că și firea celor create este una singură, aflându-se într-o strânsă legătură printr-o oarecare rațiune tainică, în sfârșit a unit într-un mod și după o rațiune mai presus de fire toată firea creată cu Creatorul. Și peste fiecare din aceste uniuni sau unghiuri a zidit turnurile întărite ale dogmelor dumnezeiești, care să le susțină și să le lege strâns^{cxlviii}.

"Și a zidit turnuri în pustie". Pustia este firea celor, văzute, adică lumea aceasta în care Cuvântul a zidit drept turnuri opiniile cucernice despre lucruri, dăruindu-le celor ce le cer, cu alte cuvinte a sădit în duh rațiunile juste ale dogmelor contemplației naturale. "Și a săpat fântâni multe, că avea multe turme în Sefila și în câmpie și lucrători la viile din munți și din Carmel, fiindcă era lucrător de pământ". Pustia este, cum am spus, lumea sau firea oamenilor,

297Imaginea unghiului pentru unitatea ce se realizează între două lucruri, care totuși nu se confundă, este cât se poate de potrivită. Unghiul este un întreg, în care se disting totuși părțile unite. Linia dreaptă n-ar putea exprima această noutate, ci ar arăta o contopire a celor unite.

298Τὼν ἐν τοῖς πάθεσιν ἰδιωματῶν — Rațiunea firii umane este aceeași în bărbat și femeie. Dar patimile au grefat pe ea caracteristici deosebite în bărbat și femeie.

De aceste caracteristici, provenite din patimi, curăță Hristos rațiunea firii omenesti, arătând-o la fel în bărbat și femeie. Dar această uniformizare se realizează numai în duh, adică numai dacă se copleșește în ei viața trupească — a simțirii — prin duhul care s-a deschis în adâncul lor prin Duhul dumnezeiesc și a inundat toată existența lor.

În duh, bărbatul și femeia sunt la fel; numai trupul, cu simțirile corespunzătoare, îi diferențiază.

299Pământul acesta poate redeveni, prin viața noastră curată și prin buna înțelegere dintre oameni, paradisul sensibil care a fost la început. Nu o graniță geografică desparte paradisul original de pământul ce-l locuim, ci granița păcatului. Prin Hristos, pământul a redevenit un paradis în potență și deci în dezvoltare, așa cum în om s-a inaugurat ordinea învierii.

în aceasta a săpat fântâni, prin aceea că a scos pământul din inimile celor vrednici, le-a curățit de greutatea și de cugetul pământului și le-a lărgit ca să poată primi ploile dumnezeiești ale înțelepciunii și ale cunoștinței, ca să adape turmele lui Hristos, adică pe cei ce au nevoie, pentru pruncia sufletului, de învățătura morală^{cxlix}.

"Turmele din Sefila". Sefila se tâlcuiește căldare strâmtă. Acestea indică pe cei ce se curățesc prin încercările fără voie și se spală de întinăciunile sufletului și ale trupului. Aceștia au nevoie să bea ca pe o apă învățătura despre răbdare^{cl}.

Iar turmele "din câmpie" arată pe cei ce propășesc, bucurându-se de largime, întrucât lucrurile cele de-a dreapta își desfășoară cursul potrivit cu dorința lor; sau pe cei ce propășesc în bine pe drumul virtuților și se lărgesc fără patimă în împlinirea poruncilor, umblând pe calea sau în legea lor. Aceștia încă au nevoie să se adape din cuvântul care îi adapă la smerenie, la comuniunea și la împreună pătimire cu cei mai neputincioși și la mulțumirea pentru cele hărăzite lor^{cli}.

"Lucrători la viile din munți" sunt cei ce cultivă pe culmile contemplației rațiunea dumnezeiască și extatică a cunoștinței, care înveselește inima^{clii}. Iar "lucrătorii laviile din Carmel" sunt cei ce prin contemplație se exercită în chip înalt în știința desăvârșitei curățiri, cu înlăturarea totală a celor create. Căci Carmelul se tâlcuiește: "recunoașterea (acceptarea) tăierii împrejur". Deci cel ce cultivă via în el, cultivă ideea mistică a tăierii împrejur prin cunoaștere, tăind dimprejurul minții tot ce e materie și toate cele materiale, dar fără să-și socotească în chip iudaic rușinea drept slavă^{cliii}. Scriptura zice că și aceștia au trebuință de apa dumnezeieștei înțelepciuni din fântânile săpate în pustie, ca, pe măsura credinței, fiecare să primească cuvântul potrivit pentru cele crezute, adică harul prin care să învețe pe alții cuvântul mântuitor³⁰⁰. Căci prin acesta Domnul nostru Iisus Hristos îngrijește în chip minunat de sufletul fiecăruia, dat fiind că El este și se face fără încetare agricultorul cel bun și priceput, care lucrează toate cele spuse mai înainte pentru mântuirea noastră.

Acesta este pe scurt unul din înțelesurile cuvintelor de mai înainte. Acest înțeles are în centru pe Iisus Hristos. După alt înțeles ele se referă la mintea fiecăruia, descriind desăvârșirea celor întăriți de frica și de iubirea lui Dumnezeu^{cliv}. Înainte însă de a înfățișa acest înțeles al cuvintelor, trebuie să-mi arăt mirarea că s-a putut spune de Ozia, care, potrivit istoriei, era regele Iudeii, că avea lucrători la viile din Carmel, știut fiind că acest munte nu se afla în împărăția lui Iuda, ci cădea în împărăția lui Israel, însăși capitala lui Israel fiind zidită pe vârful lui^{clv}. Dar, precum se vede, Scriptura, vrând să stârnească cugetarea noastră leneșă la cercetarea adevărului, a amestecat în țesătura istoriei ceea ce n-a existat niciodată.

300S-ar putea traduce și așa: «ca, pe măsura credinței, fiecare să primească rațiunea cuvenită din cele crezute, adică harul învățăturii mântuitoare.»

Ozia, aşadar, e mintea care a dobândit tăria dumnezeiască în vederea făptuirii şi a contemplaţiei³⁰¹. Căci, precum am spus, Ozia se tălmăceşte prin "tăria lui Dumnezeu". Şi l-a căutat, zice, Ozia pe Domnul în zilele lui Zaharia, care îl sfătuia în frica Domnului". Zaharia se tălmăceşte: "pomenirea lui Dumnezeu". Deci mintea, până are în ea vie pomenirea lui Dumnezeu, caută prin contemplaţie pe Domnul. Dar nu oricum, ci în frica Domnului, adică prin împlinirea poruncilor^{clvi}. Căci cel ce îl caută printr-o contemplaţie fără fapte, nu află pe Domnul, pentru că nu l-a căutat în frica Domnului.

"Iar Domnul i-a făcut parte de propăşire". Domnul hărăzeşte propăşire oricui săvârşeşte fapte întru cunoştinţă³⁰², învăţându-l modurile poruncilor şi descoperindu-i raţiunile adevărate ale lucrurilor.³⁰³

"Şi a zidit Ozia turnuri în Ierusalim". Cel ce propăşeşte în căutarea Domnului prin contemplaţie, împreună cu frică, adică cu împlinirea poruncilor, zideşte turnuri în Ierusalim, înălţând adică, în starea simplă şi paşnică a sufletului raţiunile despre Dumnezeire^{clvii}.

"Şi peste poarta unghiului". Poarta unghiului, adică a credinţei bisericeşti, este viaţă evlaviosă^{clviii}. Căci prin aceasta intrăm la moştenirea bunurilor. Deasupra ei mintea gnostică (ce se îndeletniceşte cu cunoaşterea) zideşte, ca nişte turnuri puternice şi nebiruite, întăriturile dogmelor despre întrupare, constând din diferite învăţăături, ca din tot atâtea pietre; de asemenea diferitele moduri ale virtuţilor, prin care se asigură împlinirea poruncilor.

"Şi peste unghiul văii". Valea este trupul. Iar unghiul acestuia e unirea lui cu sufletul prin legea poruncilor. Peste această unire zideşte mintea, ca pe un turn, cunoştinţa, care supune trupul sufletului, prin legea duhului³⁰⁴.

"Şi peste unghiuri". Multe, zice, sunt unghiurile peste care mintea cea puternic întărită în Dumnezeu a zidit turnurile. Unul din aceste unghiuri este unirea celor particulare cu cele generale de aceeaşi fire, prin aceeaşi raţiune a existenţei. Aşa se unesc de pildă indivizii cu speciile, speciile cu genurile şi genurile cu fiinţa. În felul acesta marginile se împreună în chip unic³⁰⁵. Peste aceste concretizări particulare şi prin ele se străvăd raţiunile generale, realizându-se, ca nişte unghiuri, unirile multe şi variate ale celor ce se deosebesc între ele^{clix}. Un altfel de unghi este unirea minţii cu simţirea, a cerului cu pământul, a celor sensibile cu cele inteligibile şi a firii cu raţiunea ei^{clx}. Peste toate acestea mintea contemplativă îşi înalţă concepţiile adevărate

301În vederea celor două trepte ale urcuşului duhovnicesc.

302Sau: oricui împlineşte făptuirea împreună cu cunoştinţa, sau caută să pătrundă înţelesul poruncilor pe care le împlineşte.

303Modurile poruncilor: modurile de aplicare practică; raţiunile lor sau ale lucrurilor: înţelesurile, rosturile lor în ansamblul Universului şi al existenţei.

304Cunoştinţa de aici nu este *gnōza* în general, prin care este cunoscut Dumnezeu, ci *διάγνωσις* — prin care omul recunoaşte unirea dintre trup şi suflet şi, drept urmare, necesitatea ca trupul să se supună sufletului.

305Μονάδικως — în fiecare individ se întâlneşte universalul într-un chip unic, care nu se mai repetă.

prin știința ei, zidind cu înțelepciune turnurile spirituale peste aceste unghiuri, adică ridicând deasupra acestor uniuni dogmele care le susțin.

„Și le-a întărit pe ele, și a zidit turnuri în pustie și a săpat fântâni multe”. Cel ce a putut să-și elibereze simțurile de patimi și să-și izbăvească sufletul din robia simțurilor, a reușit să ridice zid în calea intrării diavolului în minte prin mijlocirea simțurilor. De aceea se spune că a înălțat în pustie, adică în contemplația naturală, ca pe niște turnuri întărite^{clxi}, opiniile evlavioase despre lucruri, în care refugiindu-se, nu se teme de dracii, care tâlhăresc în pustia aceasta, adică în firea celor văzute și amăgesc mintea prin simțuri, trăgând-o spre întunericul neștiinței^{clxii}.

”Și a săpat fântâni multe”, adică diferite deprinderi în cele bune, capabile să primească prin cunoștință (prin gnoză) pentru a le împărtăși altora, învățăturile hărăzite de sus. „Căci avea multe turme în Sefila și în câmpie și lucrători la viile din munți și din Carmel, fiindcă era agricultor”. Cel ce luptă după lege pentru adevăr, prin armele de-a dreapta și de-a stânga, împrospătează puterea de răbdare a turmelor din Sefila, adică mișcările sufletului dedicate trupului, care se exercită în purtarea încercărilor fără de voie, adăpându-le cu temeiuri de rezistență din deprinderile felurite ale virtuții și ale cunoștinței, ca niște fântâni săpate; iar pe cele din câmpie, adică mișcările sufletului care prosperă în cele de-a dreapta, sau în lărgimea virtuților, le adapă cu rațiuni (cu gânduri) de smerenie și de cumpătare, ca să nu cadă nici în cele de-a stânga și să nu fie scoase nici din cele de-a dreapta.

”Și lucrători la viile din munți și din Carmel”. Lucrătorii de la viile din munți sunt gândurile³⁰⁶ evlavioase ale contemplației, care zăbovesc pe înălțime și cultivă cunoștința extatică și tainică^{clxiii}. Iar cei din Carmel sunt gândurile care cultivă știința nepătimirii și a curățirii desăvârșite, prin înlăturarea tuturor lucrurilor și a grijilor, ca pe prepuț ce trebuie tăiat, întrucât învăluie puterea de rodire a sufletului. Aceste gânduri taie cu totul dimprejurul minții, prin cunoștință, afecțiunea ei față de lucrurile pământești³⁰⁷. Căci Carmelul înseamnă ”acceptarea (recunoașterea) tăierii împrejur”.

La sfârșit se spune de Ozia că e agricultor. Aceasta pentru că toată mintea, care a dobândit tăria lui Dumnezeu în vederea contemplației, este ca un agricultor adevărat, păzind curate de neghină semințele dumnezeiești ale celor bune, prin silința și prin îngrijirea sa, până ce are în sine pomenirea lui Dumnezeu care o susține. Căci zice: ”Și era căutând pe Domnul în zilele lui Zaharia, întru frica Domnului”. Iar Zaharia tălmăcit în limba grecească, înseamnă pomenirea lui Dumnezeu.

De aceea să ne rugăm neîncetat Domnului, ca pomenirea lui mântuitoare să rămână în noi pururea, pentru ca izbânzile noastre duhovnicești să nu ne strice sufletul, făcându-l să se înalțe cu mândrie și să îndrăznească lucruri mai presus de fire, ca Ozia.

306În grecește, gândurile sunt de genul masculin (λογισμοί).

307Relația sau legătura minții cu lucrurile pământești.

Întrebarea 49

Ce înseamnă cele spuse în aceeași carte: "Și a văzut Ezechia că vine Senaherib în fața lui să lupte împotriva Ierusalimului. Și s-a sfătuit cu bătrânii lui și cu cei puternici, ca să astupe apele izvoarelor, care erau în fața cetății; și ei l-au ajutat. Și a adunat popor mult și a astupat apele izvoarelor și râul care trecea prin cetate"³¹⁴, Ce înseamnă acestea, după înțelesul lor mai înalt?

Răspuns

Ezechia este mintea care a încins filosofia lucrătoare împreună cu cunoștința și puterea de discriminare dumnezeiască împotriva puterii vrăjmașe. Căci Ezechia înseamnă, după numele lui, puterea sau stăpânirea dumnezeiască. De aceea împărătește el peste Ierusalim, adică peste suflet, sau peste viziunea păcii, cu alte cuvinte peste contemplația cunoscătoare, eliberată de patimi^{clxiv}. Când aceasta vede puterea vrăjmașă pornită împotriva ei, se sfătuiește după cuviință cu bătrânii și cu cei puternici să astupe apele izvoarelor din afara cetății. Iar căpeteniile unei asemenea minți sunt rațiunea credinței, a nădejzii și a dragostei, care stăpânesc ca niște bătrâni peste toate înțelesurile și gândurile dumnezeiești din suflet. Ele sfătuiesc cu înțelepciune mintea și totodată o întăresc împotriva puterii vrăjmașe și-i arată modalitățile de nimicire a ei. Căci fără credință, nădejde și dragoste mintea nu poate să oprească cele rele, nici să izbândească în cele bune.

Credința convinge mintea războită, să-și ia refugiul la Dumnezeu, dându-i curaj să îndrăznească prin armele duhovnicești ce i le pune la îndemână. Nădejdea se face chezașul cel mai nemincinos al ajutorului dumnezeiesc, făgăduind nimicirea puterilor dușmane. Iar iubirea o face să fie cu anevoie de clintit, mai bine zis cu totul de neclintit din dragostea dumnezeiască, chiar când e războită, fixând în dorul după Dumnezeu toată puterea naturală a ei^{clxv}.

Și de fapt numele tălmăcite ale căpeteniilor, corespund cu cele spuse Căpeteniile lui Ezechia erau în acea vreme la Eliachim, fiul lui Hilchia, economul (supraveghetorul), Somnas scriitorul și Ioah, fiul lui Asaf cronicarul. Eliachim înseamnă "învierea lui Dumnezeu", iar tatăl său Hilchia înseamnă "partea lui Dumnezeu". Și de fapt învierea lui Dumnezeu în noi prin credință este fiul cel dintâi și unic al părții lui Dumnezeu, adică al cunoștinței adevărate^{clxvi}. Această credință, împreună cu cuvenita supraveghere a

308

309

310

311

312

313

314II Paralip. 32, 2 - 3.

cunoștinței, adică cu darul discriminării, distinge limpede între năvălirile ispitelor cu voia și între cele fără voie.

Iar Somnas scriitorul înseamnă "întoarcere", arătând limpede sensul cel mai deplin al nădejzii dumnezeiești, fără care nu e cu putință întoarcerea nimănui spre Dumnezeu^{clxvii}. Iar propriu nădejzii e să scrie, adică să învețe cele viitoare și să le pună sub ochi ca prezente; apoi să convingă pe cei războiți de puterea vrăjmașă că nu e departe de ei Dumnezeu care-i apără și pentru care sfinții duc lupta.

În sfârșit Ioah, fiul lui Asaf, cronicarul, se tălmăcește "frăția lui Dumnezeu", iar Asaf tatăl lui "adunare". Prin urmare din adunarea și unirea în jurul celor dumnezeiești a puterilor sufletești, adică a celei raționale, impulsive și poftitoare, se naște iubirea. Prin aceasta cei, ce au dobândit prin har o cinste egală la Dumnezeu (căci frăția înseamnă harul egalei cinstiri), înscriind în memorie strălucirea frumuseții dumnezeiești, păstrează în ei neștearsă dorința după iubirea dumnezeiască, care înscrie și întipărește în partea cugetătoare a sufletului frumusețea cea pură^{clxviii}.

Deci așa stând lucrurile, precum s-a arătat întrucâtva și din tălmăcirea numelor, orice minte încinsă, asemenea lui Ezechia, cu putere dumnezeiască, are alătura de sine ca pe niște bătrâni sau căpetenii, în primul rând, puterea rațiunii. Din aceasta se naște credința cunoscătoare, care învață mintea în chip negrăit că Domnul e pururea de față, și nădejdea, datorită căreia le are pe cele viitoare de față ca și pe cele prezente. În al doilea rând are puterea poftitoare, prin care ia ființă iubirea de Dumnezeu. Prin aceasta fixându-se mintea de bunăvoie în dorul după dumnezeirea cea atotsfântă, e însuflețită de dorința cea mai puternică după Cel iubit în sfârșit mai are lângă sine puterea iuțimii, prin care se aprinde cu tărie de pacea dumnezeiască, îmboldind mișcarea poftii spre dorirea lui Dumnezeu^{clxix}. Orice minte are aceste puteri conlucrând cu ea la desființarea păcatului și la înființarea și susținerea virtuții, ca pe niște bătrâni, întrucât ele sunt cele dintâi puteri ale sufletului și chiar îi întregesc ființa lui, apoi ca pe niște căpetenii, întrucât au stăpânirea peste mișcările ce pornesc din ele și dispun prin voința minții, care le mișcă, de lucrările supuse lor^{clxx}. Ele sfătuiesc mintea și o ajută, să astupe apele izvoarelor, care erau, sau mai bine zis care sunt afară din cetate. Căci totdeauna ceea ce-i trecut pentru istorie e prezent, în chip tainic, în înțelesul spiritual.

Având aceste trei puteri sănătoase și neamăgite, mintea adună poporul cel mult, adică mișcările și gândurile evlavioase, care pornesc în mod natural din ele³¹⁵. Iar apele din afara cetății, adică din afara sufletului, care formează râul

315 Unificarea tuturor tendințelor sufletești într-o direcție bună dă o mare putere omului. Dar ea se face foarte greu, căci sunt unele tendințe care fac opoziție. Și atunci se pornește un război înlăuntrul omului pentru înfrângerea recalcitranților.

Iată cum descrie Blondel această strategie:

„Există în om o multiplicitate de tendințe, de apetituri mai mult sau mai puțin concertate sau divergente, un polipsichism de care s-a putut spune că sunt ca un popor numeros ce are să stea sub șefia sau guvernământul rațiunii și al voinței și între care se găsesc atât supușii

ce trece prin mijlocul cetății, sunt cugetările ce curg în suflet, trimise prin fiecare simț din sectorul corespunzător al lumii sensibile, în timpul contemplării naturale. Din ele se formează cunoașterea celor sensibile, care străbate sufletul asemenea unui râu ce trece prin cetate^{clxxi}.

Câtă vreme este străbătut de această cunoștință, sufletul nu leapădă chipurile și nălucirile sensibile, prin care obișnuiește puterea vicleană și pierzătoare să pornească războiul împotriva lui. De aceea zice Ezechia: „Ca să nu vină regele Asur și să afle apă multă și să biruiască”³¹⁶. E ca și când mintea perspicace ar zice către puterile sale, în vremea năvălirii patimilor: "Să oprim contemplarea naturală și să ne îndeletnicim numai cu rugăciunea și cu muncirea trupului, prin filosofia activă (dintre acestea rugăciunea e închipuită prin urcarea regelui în templul lui Dumnezeu, iar muncirea trupului prin îmbrăcarea lui Ezechia cu sac), ca nu cumva prin ideile lucrurilor sensibile cel viclean să strecoare în noi și chipurile și formele lor”^{317 clxxii}. Căci prin acestea s-ar naște în noi patimile pentru înfățișările lucrurilor văzute, lucrarea rațională din noi încetând să mai străbată prin mijlocirea simțirii (percepției) spre realitățile inteligibile, și astfel cel viclean ar reuși să surpe cetatea, adică sufletul, și să ne târască în Babilon, adică în confuzia patimilor”^{clxxiii}.

Cel ce, prin urmare, în vremea răscolirii patimilor, își închide vitejește simțurile și leapădă cu desăvârșire închipuirea și amintirea celor sensibile și oprește cu totul mișcările naturale ale minții îndreptate spre cercetarea celor din afară, acela a astupat, asemenea lui Ezechia, apele izvoarelor care sunt în afara cetății și a tăiat râul, care trece prin mijlocul cetății. La aceasta l-au ajutat puterile amintite și multul popor adunat, adică gândurile evlavioase ale fiecărei puteri. Făcând așa, sufletul a biruit și rușinat, prin mâna lui Dumnezeu, puterea vicleană și tirană, ridicată împotriva lui, omorând, la porunca dumnezeiască, prin rațiunea capabilă să distrugă patimile, ca printr-un înger, una sută optzeci și cinci de mii din ostașii ei. Iar acest număr indică deprinderea păcatului care a pătruns în chip nerațional în cele trei puteri ale sufletului prin cele sensibile, ca și lucrarea simțurilor îndreptată spre ele^{clxxiv}.

Prin urmare mintea care vrea să risipească prin cunoștință îngrămădirile nevăzute, nu trebuie să se ocupe nici cu contemplația naturală și nici altceva

docili și disciplinați, cât și recalcitranți și disidenți.

Ceea ce s-a numit asceza și lupta spirituală nu e decât manifestarea și metoda aplicabilă în această istorie lăuntrică, în această militia hominis adversus et propter semetipsum.”

„Aceasta pentru că în fața oricărei atitudini definite și hotărâte se ridică, din spirit de contradicție, partida nemulțumirilor... Orice efort inițial este ca o declarație de război moliciunii și împrăstierii forțelor vii, care au și ele instinctul conservării și independenței.” Acestea trezesc în noi „stări de conștiință străine sau ostile, voinți noi care se ridică împotriva voinței.” (M. Blondel, L'Action, vol. II, p. 194-196)

Lupta aprigă începe deci abia în cei ce s-au hotărât la o viață mai conformă cu poruncile dumnezeiești. Și asupra lui Ezechia pornesc dușmanii când au văzut opera de consolidare ce a purces să o înfăptuiască.

316II Paralip. 32, 4.

317Contemplarea naturală nu este rea. Dar ea nu se poate face fără primejdie decât pe treapta a doua, după curățirea patimilor; și chiar atunci trebuie oprită când se simte ispita celui rău de a asocia la înțeleșurile sau la chipurile lucrurilor, gânduri de poftă.

să nu facă în vremea atacului dracilor vicleni, ci numai să se roage, să-și îmblânzească trupul cu ostenele, să stingă cu toată sânguința cugetul pământesc și să păzească zidurile cetății (adică virtuțile ce străjuiesc sufletul, sau metodele de păstrare a virtuților, adică înfrânarea și răbdarea), prin gândurile bune, înnăscute firii noastre^{clxxv}. De asemenea e nevoie ca nici un gând să nu răspundă prin contraziceri vreunuia din dușmanii spirituali din afară. Aceasta ca nu cumva, cel ce aduce în suflet răsturnări viclene, amăgindu-l prin cele de-a dreapta, să-l despartă de Dumnezeu, furându-i dorința și, înșelându-l prin cele ce par bune, să-i atragă cugetarea, care caută cele bune, spre cele rele. Acest amăgitor este închipuit prin Rabșache, căpetenia regelui Senaherib al Asiriei, de care spune Scriptura că vorbește evreiește. Rabșache se tălmăcește: "tare la băutura împreună cu sărutările", sau "cel care are multe sărutări". Căci vicleanul drac, care obișnuiește să războiască mintea prin cele de-a dreapta, vorbește evreiește, aducând în suflet prin virtutea părută, dar neadevărată, răsturnări viclene și arătându-i o iubire înșelătoare și pierzătoare, decât care sunt mai bune rănila prietenului care lovește. Căci se zice: "Mai bine să te încrezi în rănila prietenului, decât în sărutările dușmanului"^{clxxvi} 318.

Iar Senaherib se tălmăcește "ispita uscăciunii", sau "dinți ascuțiți". El e diavolul care, secând într-adevăr prin gândurile ascuțite spre rău (căci aceasta cred că înseamnă "dinții ascuțiți", apa dumnezeiască a cunoștinței ce curge în noi, prin lucrarea ce o produce în cei ce o primesc, își împlinește cu adevărat slujba indicată de nume. El este și se numește cu adevărat "ispita uscăciunii", ca cel ce îi face lipsiți de orice împărtășire de viață în Duh pe cei ce cad în vicleniile lui.

Sau poate se spune lui Senaherib, adică diavolului, "ispita uscăciunii", pentru faptul că e lipsit și sărac, neavând nici o putere proprie când năvălește împotriva noastră^{clxxvii}. Și de fapt, fără lucrurile sensibile, prin care obișnuiește să războiască sufletul, nu ar putea să ne vatăme. De aceea are nevoie pentru supunerea noastră, de izvoarele din afara cetății, adică de înțeleșurile lucrurilor materiale prin care obișnuiesc să pătrundă în suflet înfățișările și chipurile lucrurilor sensibile. Căci simțurile, primind întipărirea lor, ajung de multe ori, din pricina afecțiunii față de ele, o armă vicleană și vătămătoare în mâna diavolului, spre înlăturarea podoabei dumnezeiești din suflet, predând dușmanului, prin moleșala plăcerii, puterea rațiunii din noi.

Dar cel ce prin înfrânarea amintită își închide bărbătește simțurile, și prin puterile sufletului ridică ziduri la intrările chipurilor sensibile spre minte, ușor risipește meșteșugurile viclene ale diavolului, făcându-l să se întoarcă cu rușine pe calea pe care a venit. Iar calea pe care vine diavolul, sunt materiile ce par trebuincioase pentru susținerea trupului^{clxxviii}. Deci acela îl silește să se întoarcă în țara sa, adică în lumea de confuzie și de haos, ucigându-l întocmai prin gândurile viclene, născute din el, cărora le-a schimbat direcția spre

readucerea păcii. Căci cel ce a putut să biruiască pe diavolul chiar prin gândurile viclene aduse de el, cărora le-a dat prin contemplație o întrebuițare mai bună, a ucis pe Senaherib prin fiii săi și l-a fugărit în Armenia, țara sa. Acela a întrebuițat spre întărirea păcii gândurile, care au tulburat sufletul prin simțuri. Căci Armenia se tălmăcește prin "așezarea păcii"³¹⁹. Iar așezarea păcii se realizează prin dobândirea virtuților dumnezeiești. Mintea întorcând în această direcție gândurile, care mai înainte o îmbrânceau, prin simțuri, spre patimile de ocară, ucide pe diavolul care le naște spre pierzarea firii omenești^{clxxxix}.

Bine și înțelept a lucrat așadar Ezechia, după înțelesul spiritual al Scripturii, astupând apele izvoarelor, care erau în afara Ierusalimului, din pricina lui Senaherib, împăratul Asirienilor. Izvoarele din afara cetății, adică a sufletului, sunt toate cele sensibile. Iar râul, care trece prin mijlocul cetății, este suma de cunoștințe adunate prin contemplație naturală, din înțelesurile lucrurilor sensibile. Aceasta trece prin mijlocul sufletului, aflându-se la hotarul dintre minte și simțire^{clxxx}. Căci cunoștința lucrurilor sensibile nu e cu totul străină nici de puterea minții și nu ține cu totul nici de lucrarea simțurilor (de percepție), ci se află la locul de întâlnire a minții cu simțirea sau a simțirii cu mintea, făcând prin sine legătura între ele^{clxxxi}.

De simțire, (de percepția sensibilă) ține, întrucât cuprinde întipăririle lăsate de înfățișările lucrurilor sensibile; iar de minte, întrucât transformă în rațiuni întipăririle lăsate de aceste înfățișări. De aceea cu drept cuvânt s-a numit cunoștința lucrurilor râul ce trece prin mijlocul cetății, întrucât ea este puntea dintre cele două extremități, adică dintre minte și simțire. Pe această cunoștință o astupă, în vremea năvălirii patimilor, cel ce risipește conștient concentrările ascunse ale dracilor, vicleni, ca să ocolească primejdia intrării chipurilor materiale în minte. Și făcând așa, ucide una sută optzeci și cinci de mii de dușmani, adică deprinderea făcătoare de păcat, care contrar rațiunii s-a sălășluit în cele trei puteri ale sufletului, prin mijlocirea lucrurilor sensibile; de asemenea ucide lucrarea simțurilor îndreptată spre cele sensibile, adică lucrarea nerațională a puterilor naturale prin simțuri. Căci numărul șase, fie că e alcătuit din unimi, fie din zeci, fie din sute, fie din alți mulți ai acestora, indică celor familiarizați cu știința numerelor deprinderea făcătoare de virtute sau păcat, în proporție cu multiplul din care se alcătuiește, adică cu dispoziția ce stă la baza deprinderii acesteia sau aceleia. Cu acest număr șase "legănându-se", "adunându-se", sau "împreunându-se", numărul cinci, se indică simțurile, adică puterea, sau deprinderea, sau lucrarea lor, închinată celor sensibile, alăturată", sau "adăugată", sau "combinată" cu puterile naturale ale sufletului. De pildă dacă "se leagă" cinci cu șase ca unimi, adică simplu cu simplu, se arată ca putere (ca potență) capacitatea de lucru prin simțuri. Iar dacă "se adună" la numărul șase înmulțit aparte numărul cinci alcătuit numai din unimi, se arată deprinderea de-a lucra prin simțuri în baza puterii sufletului. Dacă în sfârșit "se împreună" cu numărul șase înmulțit

aparte numărul cinci înmulțit aparte, se indică înfăptuirea efectivă a unui lucru în baza puterii, deprinderii și lucrării prin simțuri, adică aducerea la îndeplinire a virtuții sau a păcatului, precum, va avea numărul fie un înțeles rău, fie un înțeles de laudă, după locul respectiv din Scriptură³²⁰. În locul de față, numărul șase înmulțit cu mai multe zeci, "adunându-se" cu cinci, alcătuit din unimi, dă numărul 185 (180+5) și arată deprinderea facultăților naturale cu săvârșirea păcatului prin simțuri, întrucât acest număr se află în locul prezent din Scriptură în înțeles rău^{clxxxii}. Pe această deprindere o ucide prin rațiunea dumnezeiască a cunoștinței, ca printr-un înger, mintea, care se întemeiază mai mult pe rugăciune, decât pe propria putere, și socotește numai pe Dumnezeu drept cauză a oricărei izbânzi și a oricărei biruințe asupra diavolului.

Prin urmare cel ce în vremea năvălirii ispitelor se abține de la contemplația naturală și stăruie numai în rugăciune, adunându-și mintea din toate și concentrând-o în ea însăși și în Dumnezeu, omoară deprinderea puterilor naturale ale sufletului de-a lucra, răul prin simțuri, mișcându-se împotriva firii. Făcând așa, el întoarce cu rușine pe diavolul, dat fiind că acela nu mai dispune de deprecierea amintită, în care încrezându-se cu îngâmfare-i obișnuită a venit asupra sufletului, ridicându-se prin cugetări trufașe împotriva adevărului. Cunoșcând, încercând și făcând acest lucru marele David, care a avut mai mult decât toți experiența războaielor de gând, zice: "Cât a stat cel fără de lege înaintea mea, am rămas mut și surd și m-am smerit și am tăcut despre cele bune"³²¹. După el dumnezeiescul Ieremia poruncește poporului să nu iasă din cetate, pentru sabia dușmanilor care o înconjura din toate părțile³²². Iar dacă fericitul Avel ar fi păzit această rânduială și n-ar fi ieșit împreună cu Cain la câmp, adică în oceanul contemplației naturale, înainte de a ajunge la nepătimire, nu l-ar fi ucis legea trupului, care și se numește Cain, năvălind asupra lui cu viclenie și amăgindu-l prin cele de-a dreapta în cursul contemplării lucrurilor, înainte de deprinderea desăvârșită^{clxxxiii}. Dar nefăcând așa, a fost ucis de Cain, pe care, cum îl arată numele, Adam, primul om, l-a dobândit ca prima roadă a greșelii sale, născând legea păcatului, pe care nu a creat-o Dumnezeu deodată cu omul în Rai. Căci Cain se tâlcuiește "dobândire". Asemenea și Dina, fiica marelui Iacob, dacă n-ar fi ieșit împreună cu fetele celor din partea locului, adică, cu nălucirile sensibile, nu ar fi înjosit-

320 Numărul 5 reprezintă simțurile, iar numărul 6, fiind alcătuit din 2×3 , reprezintă cele trei puteri (facultăți) sufletești.

„Legarea”, „adunarea” sau „împreunarea” acestor numere reprezintă o unire tot mai deplină. Lor le corespund: „alăturarea”, „adăugarea” și „combinarea” puterilor sufletești cu simțurile — de asemenea într-o gradatie.

De pildă, 5 „legat” cu 6, ca unimi simple, reprezintă simpla alăturare potențială a simțurilor cu puterile sufletului;

Multiplul lui 6 „adunat” cu 5 (de pildă, $180 + 5$) reprezintă adăugarea simțurilor la puterile sufletești și înseamnă deprinderea acestora de a lucra prin simțuri;

Iar multiplul lui 6 „împreunat” cu multiplul lui 5 reprezintă combinarea puterilor sufletești cu simțurile în sinteza deplină a împlinirii faptei bune sau a păcatului, în baza potenței și a deprinderii (vezi și Scolia 18-19).

321 Ps. 39, 2.

322 Ierem. 6, 25.

o Sichem³²³, fiul lui Enor. Sichem se tâlcuiește "spate", iar Enor "măgarul", adică trupul. Deci spatele trupului, adică Sichem al lui Enor, e legea de dinapoi, nu cea de dinainte, adică cea de pe urmă, nu cea dintâi. Căci la început, adică înainte (înainte de a se fi săvârșit călcarea poruncii dumnezeiești), nu avea trupul omenesc, adică Enor, legea păcatului, adică pe Sichem, ci legea păcatului a odrăslit în trup mai pe urmă, din pricina neascultării^{clxxxiv}. Cunoscând Scriptura acest lucru și voind să indice ivirea ulterioară acestei legi, a numit-o Sichem, adică "spate", sau ceea ce e mai pe urmă, căci spatele arată prin fire ceea ce se află la urmă.

Deci bine este ca înainte de deprinderea desăvârșită, să ne apucăm de contemplarea naturală, ca nu cumva, căutând să aflăm rațiunile duhovnicești din fapăturile văzute, să adunăm, prin neatenție, patimi. Căci în cei nedesăvârșiți stăpânesc mai mult înfățișările externe ale lucrurilor văzute, care preocupă simțurile, decât rațiunile lucrurilor ascunse în înfățișări, care preocupă sufletul.

Note parantez*****

Întrebarea 50

*Ce înseamnă ceea ce spune iarăși în aceeași carte: "Și s-au rugat regele Ezechia și Isaia Proorocul, fiul lui Amos, pentru acestea și au strigat la cer. Și a trimis Domnul un înger și a nimicit pe tot puternicul și războinicul și pe toată căpetenia și pe conducătorul de oaste în tabăra regelui Asur. Și s-a întors cu rușinea feței în țara lui"*³²⁹.

Răspuns

Cuvântul Sf. Scripturi, deși are margini (e circumscris) după literă, sfârșindu-se deodată cu timpul în care se petrec lucrurile istorisite, după duh, în înțeleșurile lui mai înalte, rămâne totdeauna fără hotar (necircumscris). Și nimeni să nu spună că nu poate crede aceasta, știind că Dumnezeu care a vorbit e fără hotar (necircumscris) după natură. Căci cei ce voiesc să asculte cu inima curată sfatul Scripturii, se cuvine să creadă că și cuvântul grăit de El se aseamănă mai mult Lui³³⁰. Fiindcă dacă Dumnezeu este cel ce a grăit, iar El este după ființă nehotărnicit, e vădit că și cuvântul grăit de El e nehotărnicit^{clxxxv}.

³²³Locul din Ieremia și exemplele lui Abel și al Dinei le folosește în același sens cu Nil Ascetul (Cuvânt ascetic, cap. 46-47, *Filocalia* vol. I, ed. I, p. 196).

³²⁴

³²⁵

³²⁶

³²⁷

³²⁸

³²⁹ II Paralipomena 32, 20-21.

³³⁰Cuvântul Scripturii se aseamănă mai mult lui Dumnezeu cel necircumscris decât omului mărginit, de la care l-a împrumutat Dumnezeu. Căci în gura lui Dumnezeu, cuvântul omenesc își lărgeste cuprinsul la infinit, potrivit cu Cel ce îl folosește.

Așadar, chiar dacă cele petrecute figurat în timpul lui Ezechia au luat sfârșit, contemplând duhovnicește întâmplările istorisite care s-au sfârșit atunci, să admirăm înțelepciunea Duhului Sfânt care le-a scris. Căci în fiecare dintre cei ce se împărtășesc de firea omenească a așezat puțința ca să realizeze în sine așa cum trebuie și cum se cuvine înțelesul celor scrise. Astfel oricine vrea să se facă învățăcel al cuvântului dumnezeiesc și să nu socotească nimic din cele prezente și trecătoare deopotrivă cu virtutea, poate deveni un alt Ezechia în duh. Ba și un alt Isaia, neîmpiedecat de nimic să se roage, să strige la cer, să fie auzit și să obțină de la Dumnezeu, printr-un înger, distrugerea și pieirea celor ce îl războiesc spiritual.

Dar cel ce vrea să înțeleagă Sf. Scriptură în lumina cunoștinței lui Hristos, ca referindu-se la suflet, trebuie să se exercite cu toată sânguinta și în tălmăcirea numelor, care poate să lămurească tot înțelesul celor scrise. E nevoie să facă aceasta dacă vrea să ajungă la înțelegerea întocmai a celor scrise și să nu coboare în chip iudaic înălțimea Duhului la pământ spre trup, închizând (circumscriind) făgăduințele dumnezeiești și nestricăcioase ale bunurilor spirituale în stricăciunea bunurilor trecătoare, precum o fac unii dintre așa zișii creștini. Aceștia poartă în chip mincinos numele care derivă de la Hristos, dovedindu-se că tăgăduiesc prin faptele lor înțelesul lui și umblând pe o cale contrară lui Hristos, cum va arăta pe scurt cuvântul nostru.

Căci Dumnezeu a venit la noi făcându-se om, pe lângă alte pricini tainice pe care nu le poate pătrunde nici o rațiune, și pentru ca să plinească legea duhovnicește, prin înlăturarea literei, și să înalțe și să facă arătată puterea ei de viață făcătoare, depărtând partea care omoară. Iar partea legii care omoară este, după dumnezeiescul Apostol, litera, precum puterea de viață făcătoare a ei este duhul^{clxxxvi}. Căci zice: "litera omoară, iar duhul face viu"³³¹. Dar dacă-i așa, creștinii mincinoși de care vorbeam, au ales fățiș partea contrară a lui Hristos și au ignorat toată taina întrupării. Ei nu numai că și-au îngropat prin literă toată puterea înțelegerii și n-au voit să fie după chipul și asemănarea lui Dumnezeu^{clxxxvii}, ci au ales mai bine să fie pământ, potrivit amenințării, și să se întoarcă la pământ, prin afecțiunea lor față de literă, ca față de pământ, în loc să aleagă legătura cu cerul, adică cu duhul, și să fie răpiți în văzduh, adică în lumina spirituală, întru întâmpinarea Domnului, în nori, adică în contemplațiile înalte, și astfel să fie totdeauna împreună cu El prin cunoștință. De aceea cu drept cuvânt se cade să ne scârbim de aceștia, întrucât se aleg cu o pagubă insuportabilă din pricina neștiinței, dar și ne întristăm, întrucât dau multe prilejuri Iudeilor spre întărirea în necredință. Dar noi lăsându-i pe aceia să fie așa cum vor, să ne întoarcem la noi înșine și la Scriptură, începând cercetarea duhovnicească a capitolului de față cu tălmăcirea numelor.

Deci Ezechia se tălmăcește "puterea lui Dumnezeu"; Ahaz, tatăl lui, înseamnă "forță"; Isaia se tălmăcește . "ridicarea lui Dumnezeu", adică "înălțarea lui

Dumnezeu"; iar Amos, tatăl lui, înseamnă "popor al osteneii". "Puterea lui Dumnezeu" este virtutea care omoară patimile și străjuiește gândurile evlavioase și pe care o naște lucrarea poruncilor, care nu e decât "forță", luată în înțeles moral^{clxxxviii}. Prin aceasta nimicim, cu ajutorul lui Dumnezeu, mai bine zis numai cu puterea Lui, puterile rele care se împotrivesc celor bune. Iar "înălțimea lui Dumnezeu" este cunoștința adevărului, pe care o naște "osteneala" contemplării fapturilor^{clxxxix} și sudorile împreunate cu lucrarea virtuților, care (sudori) devin părinții acelei osteneii. Prin cunoștință nimicim cu totul puterea minciunii, care se împotrivește adevărului, umilind și surpând "toată înălțarea duhurilor rele ce se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu"³³².

Iar "rugăciunea" este cererea acelor lucruri, pe care obișnuiește Dumnezeu să le dea oamenilor spre mântuire. Și pe drept cuvânt. Căci dacă votul (εὐχή) este făgăduirea acelor bunuri (virtuți) care se aduc lui Dumnezeu din partea oamenilor, rugăciunea (προσευχή) va fi cererea acelor bunuri, pe care le hărăzește Dumnezeu oamenilor spre mântuire. Ea deci aduce răsplata dispoziției cu care am făcut mai înainte făgăduințele.

Iar "strigarea" este stăruința și sporirea în lucrarea diferitelor chipuri ale virtuților și în contemplarea diferitelor vederi ale cunoștinței, în vremea năvălirii dracilor cei răi. Pe aceasta o ascultă Dumnezeu în chip firesc mai mult decât pe toate, căci se bucură mai mult de dispoziția celor ce cultivă virtutea și cunoștința, decât de un glas mare. Prin "cer" se înțelege în Sf. Scriptură adeseori însuși Dumnezeu, precum spune undeva Ioan înaintemergătorul, marele propovăduitor al adevărului: "Nu poate omul să ia nimic de la sine, de nu-i va fi dat lui din cer"³³³, adică "de la Dumnezeu", căci "toată darea cea bună și tot darul cel desăvârșit de sus este, pogorându-se de la Părintele luminilor"³³⁴. În acest înțeles trebuie luat cuvântul "cer" din textul Scripturii, dat în capitol. Dar Scriptura mai numește "cer", și Puterile cerești, după cuvântul: "Cerul îmi este mie scaun"³³⁵. Aceasta pentru că Dumnezeu se odihnește în ființele simple și netrupești. Iar dacă ar spune cineva că și mintea omenească, curățită de toată nălucirea materială și împodobită cu rațiunile dumnezeiești ale celor inteligibile, este "cer", nu ar cădea, după părerea mea, din adevăr. Dar nici cel care ar numi "cer", înălțimea cunoștinței spirituale din oameni, nu ar greși. Căci într-adevăr cunoștința adevărată se face, asemenea cerului scaun al lui Dumnezeu, primind pe Dumnezeu să se întroneze în ea, prin tendința nestrămutată a dorinței ei ferme și înalte spre bine. La fel lucrarea curată a virtuților este numită "așternut al picioarelor Lui", întrucât primește deasupra ei tălpile dumnezeiești și nu le lasă câtuși de puțin să se murdărească de întinăciunile trupului, înțelegând prin pământ trupul^{cxc}.

332II Cor. 10, 5.

333In 3, 2.

334Iacob 1, 17.

335Is.1, 66.

Deci regele Ezechia închipuiește, după tălmăcirea numelui său, virtutea, deoarece acest nume, tradus în limba grecească, înseamnă "puterea lui Dumnezeu", iar puterea lui Dumnezeu împotriva puterilor vrăjmașe se manifestă numai prin virtute. Ahaz, tatăl lui Ezechia, se tălmăcește "Fortă" și indică lucrarea poruncilor, precum s-a spus mai înainte. Din acesta lucrare se naște puterea dumnezeiească a virtuții. Proorocul Isaia închipuiește cunoștința celor înalte, căci numele lui, tălmăcit, înseamnă "înălțimea lui Dumnezeu". El indică înălțimea cunoștinței celei după Dumnezeu, născută din osteneala diferitelor contemplări ale lucrurilor. Căci Amos înseamnă "osteneala poporului" precum am arătat.

Prin urmare acesta fiind înțelesul numelor, e vădit că orice iubitor de înțelepciune și evlavios, înarmat cu virtute și cunoștință, sau cu făptuire și cu contemplație, când va vedea năvălind asupra lui, prin afecte, puterea vicleană, cum a pornit asupra lui Ezechia împăratul Asirienilor, va socoti că nu poate avea decât un singur ajutor spre împrăștierea relelor: pe Dumnezeu. Iar pe acesta și-l va face milostiv, strigând fără glas, prin stăruință și mai mare în virtute și cunoaștere. Și așa va primi în ajutor, mai bine zis spre mântuire, un înger, adică o rațiune mai înaltă a înțelepciunii și a cunoștinței, care va zdrobi pe tot puternicul și războinicul, căpetenia și conducătorul de oaste din tabăra împăratului Asur^{cxci}, și-l va întoarce pe el cu rușinea feței în țara lui. Căci împărăția vicleană și pierzătoare a diavolului, închipuită prin împărăția Asirienilor, pornind război împotriva virtuții și a cunoștinței oamenilor, caută să le doboare sufletul prin puterile (facultățile) înăscute ale lor. Întâi le ațâță puterea poftitoare, ca să dorească cele potrivnice firii, îndemnând-o să aleagă cele sensibile în loc de cele inteligibile; apoi le răscolește iuțimea, ca să lupte pentru lucrul sensibil ales de poftă; în sfârșit învață rațiunea să nascocoască moduri ale plăcerilor celor după simțuri. Cu un cuvânt ea așează ca stăpână peste aceste puteri lucrurile sensibile, sau face să domnească peste facultățile sufletului, legea pământului.

Deci "puternic" a numit Scriptura pe dracul cel viclean care pune stăpânire peste poftă și o aprinde spre dorințele necuviincioase ale plăcerilor urâte. Căci nimic nu e mai puternic și mai silnic decât pofta naturală. Iar "războinic" a numit pe dracul care se așează în iuțime și o face să se lupte necurmat pentru plăceri. "Căpetenie" a numit pe cel ce se ascunde în chip nevăzut în înfățișările lucrurilor sensibile și cheamă în chip amăgitor spre fiecare din ele dorințele sufletului prin fiecare simț. Și a numit Scriptura pe acesta "căpetenie", pentru faptul că el face ca fiecare patimă să fie stăpânită de ceva corespunzător din cele sensibile. Căci fără vreun lucru sensibil, care să atragă puterile sufletului spre el, prin mijlocirea vreunui simț, n-ar lua ființă patima^{cxcii}. Iar "conducător de oaste" a numit pe dracul care abuzează de facultatea rațională a sufletului, mișcând-o spre nascocirea și aflarea tuturor căilor ce duc spre rău. În sfârșit "fața" diavolului este poleiala plăcerii, prin care pune stăpânire peste orice suflet ce se grăbește să o primească și prețuiește mai mult lucrurile sensibile care vrăjesc simțurile, decât

contemplarea celor inteligibile, care îngrașă mintea. Această "față" o rușinează cel ce a primit de la Dumnezeu, prin rugăciune, rațiunea înțelepciunii, care nimicește toată Puterea vicleană, adică desființează cu desăvârșire tirania cea rea, care tulbură sufletul. Căci "i-a nimicit", zice Scriptura, nu i-a zdrobit. Fiindcă zdrobirea (τρίψις) are ca efect numai încetarea activității pătimase, iar "nimicirea" (εκτρίψις) este desființarea totală chiar și a mișcărilor din cugetare^{cxci}.

Iar țara regelui Asur, adică a diavolului viclean și atot rău, este deprinderea învârtoșată și dură a păcatului sau a neștiinței, deprindere lipsită de orice căldură de viață pe care o dă virtutea și de orice lumină spirituală pe care o aduce cunoștința^{cxci}. Diavolul se întoarce singur în ea după încercarea nereușită a atacului. Căci prin atacul său n-a putut strămuta în această deprindere a sa Ierusalimul, adică sufletul iubitor de Dumnezeu și cu totul nepătimas care are în sine, ca pe un Ezechia, rațiunea desăvârșită a făptuirii și, ca pe un Isaia, mintea luminată de cunoștință, care dobândesc îndurarea lui Dumnezeu și nimicesc prin înger puterea cea rea.

Așa am înțeles eu locul, după Puterea mea. Dacă poate cineva să vadă în cele spuse un înțeles mai înalt, ne va face și nouă și lui bucurie, arătând acest înțeles mai de preț al celor scrise. Căci am spus mai înainte despre cuvântul Scripturii dumnezeiești, că rămâne totdeauna fără hotar (necircumscribit), hotărnicind (circumscribind) pe toți cei ce-l grăiesc, dar el însuși neputând fi hotărnicit de cei care-l grăiesc. Deci chiar de am spus ceva după puterea mea, și aceasta luându-mi o mare îndrăzneală, nu am îmbrățișat tot înțelesul celor scrise, acesta aflându-se infinit mai presus de puterea mea.

Nota paraliză^{cxci}

Întrebarea 51

"Și mulți aduceau daruri Domnului în Ierusalim și plocoane lui Ezechia, regele Iudeii. Și s-a ridicat în ochii tuturor neamurilor"³³⁶. Ce sunt "darurile" și ce sunt "plocoanele"? Și ce înseamnă "S-a ridicat în ochii tuturor neamurilor"?

Răspuns

Dumnezeu, zidind toată firea cea văzută, n-a lăsat-o să se miște numai prin simțire, ci a semănat cu înțelepciune în fiecare din speciile care o alcătuiesc rațiuni duhovnicești de-ale înțelepciunii și moduri de purtare cuviincioasă^{cxci}. Iar aceasta a făcut-o ca nu numai prin făpturile tăcute să se vestească cu glas mare Făcătorul lor, arătat prin rațiunile lucrurilor, ci și omul, povățuit de legile și modurile naturale ale celor văzute, să afle cu ușurință calea învățăturii care duce spre El^{cxci}. Căci era propriu bunătății supreme ca să facă nu numai din

336

337

338II Paralip., 32, 23.

fințele dumnezeiești și netrupești ale celor spirituale, chipuri ale slavei tainice și dumnezeiești, ca unele ce primesc, după cât le e îngăduit, analog cu ele însele, splendoarea mai presus de înțelegere a frumuseții neajunse, ci să amestece și în lucrurile sensibile, care sunt atât de departe de fințele spirituale, urme din măreția proprie, ca să poată transporta prin ele mintea omenească în chip neamăgitor spre Dumnezeu, ajutând-o să se ridice mai presus de toate cele văzute și să lase în urma ei toate cele aflătoare la mijloc, prin care și-a tăiat acest drum^{cxcvii}.

Dar nu numai pentru aceasta, ci și ca să nu mai aibă nici unul din cei ce slujesc făpturii în loc de Făcător, puțința să-și scuze neștiința, odată ce aude făptura vestind mai puternic decât orice glas pe Făcătorul ei.

Dar dacă Făcătorul celor văzute a semănat în fire în chip natural rațiuni duhovnicești de-ale înțelepciunii și moduri de purtare cuviincioasă, atunci urmează că orice minte încununată cum se cuvine, cu virtute și cunoștință, împărățind, asemenea marelui Ezechia, peste Ierusalim, adică peste o deprindere ce nu vede decât pacea, sau peste o stare lipsită de orice patimi (căci Ierusalim se tâlcuiește "vederea păcii"), are toată zidirea în stăpânirea ei prin formele care o alcătuiesc. Iar zidirea îi aduce lui Dumnezeu, prin mijlocirea minții, rațiunile, duhovnicești ale cunoștinței, ca pe niște "daruri" iar minții însăși îi oferă, ca pe niște "plocoane", modurile virtuții conforme cu legea naturală, care există în ea. Și prin amândouă călăuzește pe drumul drept mintea, care poate să-și câștige prin ele o mare strălucire, adică mintea iubitoare de înțelepciune, care se desăvârșește prin rațiune și viață, sau prin fapte și contemplație^{cxcviii}. Scriptura spune apriat că Domnului se aduc "daruri", iar regelui "plocoane". Căci, precum spun cei ce s-au sârguit cu aceste lucruri, "daruri" se numesc, după înțelesul lor exact, lucrurile ce se aduc acelor care nu duc lipsă de ele, iar "plocoane" lucrurile ce se dau celor ce au lipsă de ele. De aici vine obiceiul obștesc al oamenilor de a numi lucrurile pe care le aduc regilor "daruri". Acest obicei are poate în vedere faptul că cei ce le primesc nu sunt lipsiți de ele.

De asemenea ar putea spune cineva din cei cu râvnă în toate, că tot din această pricină s-au numit "daruri" lucrurile aduse de magi Domnului, care din iubirea de oameni s-a făcut asemenea nouă. Desigur că spunând aceasta nu va schimba nimic din adevărul simbolului. Aducând deci Domnului rațiunile duhovnicești din lucruri, I le aducem ca "daruri" întrucât El prin fire nu e lipsit de nici una din acestea. Căci nu îi aducem Domnului, pe lângă altele, rațiunile lucrurilor, pentru că ar fi lipsit de ele, ci ca să-L laudăm întrucâtva, după puterea noastră, ca unii ce suntem îndatorați la aceasta, din făpturile Lui^{cxcix}. Iar "plocoane," primește cel ce se îndeletnicește plin de râvnă cu filosofia dumnezeiească, ca unul ce are lipsă prin fire atât de modurile naturii prin virtute cât și de rațiunile ei pentru cunoaștere.

Dar se pot înțelege și altfel "darurile"^{cc}. Dacă "darul" este ceea ce se dă celor ce mai înainte n-au adus nimic, putem spune că mintea cunoscătoare

(gnostică) primește ca "daruri", din contemplarea lucrurilor, rațiunile care alcătuiesc (susțin) credința fără nici o demonstrație rațională^{cci} și care sunt aduse prin ea Domnului. Căci pentru credință nu aduce nimeni nimic mai înainte^{ccii}. Fiindcă mintea îl privește în chip firesc și fără nici o meșteșugire pe Făcătorul propriu, întrucât îl vestește zidirea. Pentru că ce ar putea să aducă cineva de valoare egală cu credința^{cciii}, ca să primească credința în Dumnezeu ca datorie și nu ca "dar". Iar ca "plocoane" primește^{cciv} legile naturale ale lucrurilor, imitându-le prin modurile sale de viață, adică aducând mai înainte de dobândirea lor ostenele căinței³³⁹. Prin aceasta dezbracă întâi pe omul cel vechi și abia după aceea iese la culesul roadelor dreptății, adunând diferitele moduri ale virtuții, sădite în fapte. Căci nu și le-ar putea însuși pe acestea, dacă nu ar dezbrăca mai întâi pe omul cel vechi, strâmbându-l la culme prin ostenele și sudori multe, așa cum face șarpele când năpârlește.

Astfel, mintea cunoscătoare (gnostică) primește ca "daruri" pentru Dumnezeu, rațiunile susținătoare ale credinței, culese din lucruri, neaducând și nedând înainte de ele nimic. Căci "cine a dat Lui mai înainte ceva și I se va întoarce Lui"^{ccv}.³⁴⁰

Și primește ca "plocoane legile naturale ale lucrurilor, imitându-le prin modurile sale de viață. De pildă, mintea înțeleaptă imitând legea naturală a bolții cerești, primește ca "plocon" putința de a se menține pururea în mișcarea cea mai regulată și mai constantă a virtuții și a cunoștinței, mișcare ce poartă cu sine în chip ferm rațiunile luminoase atotstrălucitoare ale lucrurilor, întocmai ca pe

niște stele^{ccvi}.

Sau imitând legea naturală a soarelui, care își schimbă locurile după trebuințele Universului, primește alt "plocon" și anume buna chibzuială, prin care se acomodează cu înțelepciune și după cuviință tuturor împrejurărilor, rămânând totdeauna aceeași prin identitatea neîmpuținată a luminii pe care o răspândește prin virtute și cunoștință^{ccvii}.

De asemenea primește de la vultur puterea de a privi țință spre strălucirea dumnezeiească a luminii pure, fără să i se vateme câtuși de puțin pupila spirituală de către raza atotstrălucitoare^{ccviii}.

339 Cunoașterea lui Dumnezeu prin natură, deși e un act al rațiunii, totuși nu e un act ce se datorește exclusiv ei, întrucât nu rațiunea construiește "rațiunile din lume", pe care ar urca apoi ca pe o schelă la Dumnezeu. Ci rațiunile acelea sunt puse în natură de Dumnezeu însuși, ca o masă de-a gata pe seama rațiunii umane, care nu are decât să le constate. Nefiind construite de rațiune, prin demonstrație, ea le acceptă oarecum prin credință. Astfel, contemplarea rațiunilor din lume e pe de o parte un act al rațiunii, pe de alta un act de credință — de credință a rațiunii, am zice. Zidirea le aduce prin mintea umană lui Dumnezeu, întrucât de-abia omul le raportează conștient la Dumnezeu, ca la cauza lor. Dacă rațiunile îi sunt oferite omului de fire, sau prin Dumnezeu prin fire de-a gata, nu tot același lucru se poate spune despre legile naturii. Ca omul să și le însușească, se cere un efort îndelungat. Numai după aceea le-a primit cu adevărat. Efectul e susținut de căința sau de regretul pentru viața anterioară, neconformă cu firea.

340 Rom . 11, 35.

Imită apoi cerbul, străbătând ca pe niște munți înălțimile vederilor dumnezeiești și nimicind prin discernământul rațiunii patimile ascunse în firea lucrurilor ca niște otrăvuri; apoi strângând prin multele și feluritele izvoare ale cunoștinței, veninul răutății rămas în amintire cu vreo ocazie oarecare^{ccix}.

Numai puțin imită mersul sprinten al caprei și siguranța pasărei, sărind ca o capră peste cursele dracilor ce poartă război împotriva virtuții, și zburînd ca o pasăre peste lanțurile duhurilor ce luptă împotriva cunoștinței^{ccx}.³⁴¹

Spun unii că oasele leului, ciocnindu-se unul de altul, scot scânteii. Deci și aceasta o imită mintea care se îndeletnicește prin fire cu cunoașterea și cu slujirea lui Dumnezeu, întrucât caută adevărul prin dezbateri, lovind între ele gândurile evlavioase ca pe niște oase și aprinzând astfel focul cunoștinței^{ccxi}.³⁴²

Se face apoi înțeleaptă ca șarpele și blândă ca porumbul, întrucât își păstrează în orice împrejurare credința nezdrobotă, ca pe un cap, și leapădă din sine oțărâmea mâniei ca un porumb, neștiind să poarte gând rău față de cei ce-o necăjesc și-o batjocoresc^{ccxii}.

Ba primește și de la turturea ca "plocon", silința de a-i imita nevinovăția, făcând prin voință toate cele ce le fac făpturile necuvântătoare din necesitate^{ccxiii}.

Astfel mintea iubitoare de înțelepciune, contemplând întru cunoștință lumea fapturilor după rațiunea sau modul de viață natural al fiecăreia dacă se îndeletnicește cu cunoașterea, (dacă e gnostică) primește rațiunile duhovnicești ale lucrurilor, ca pe niște "daruri" aduse lui Dumnezeu de creațiune, iar dacă se îndeletnicește cu făptuirea (dacă e practică), imitând prin modurile sale de viețuire legile naturale ale lucrurilor, primește "plocoanele", dezvăluind în sine, prin viața ce o trăiește, toată măreția înțelepciunii dumnezeiești purtată în chip nevăzut de făpturi^{ccxiv}.

Cineva ar putea susține că Scriptura a spus că lui Dumnezeu I se aduc "daruri", pentru că a voit să arate nemărginirea bunătății dumnezeiești, care primește de la noi ca "daruri" cele ce ni le-a dat, ca și când nu ne-ar fi dat mai înainte nimic, socotind ca venind de la noi tot ce-I aducem. Desigur că și acesta ar avea dreptate spunând așa, căci arată cât de mare și negrăită e bunătatea lui Dumnezeu față de noi, primind ale sale ca venind din partea noastră și mărturisindu-și trebuința după ele, ca după lucruri străine^{ccxv}.

"Și s-a înălțat, zice, Ezechia în ochi tuturor neamurilor". Cel ce a ajuns prin fapte și contemplație, asemenea lui Ezechia, pe cel mai înalt pisc al virtuții și al cunoștinței, pe drept cuvânt s-a înălțat mai sus decât toate neamurile, adică s-a ridicat prin făptuire deasupra patimilor trupești și necinstite și a corpurilor zise naturale^{ccxvi}; și simplu grăind, ca să arăt pe scurt, deasupra tuturor celor ce cad sub simțuri, străbătând prin contemplație și cunoștință (în chip gnostic)

341A se observa paralelismul permanent al celor două trepte ale vieții duhovnicești: a virtuții și a cunoștinței.

342

toate rațiunile din ele. Căci și acestea se numesc în Scriptură în chip figurat "neamuri", fiind prin natura lor de alt neam în raport cu sufletul și mintea. Dar întrucât acestea nu se războiesc împotriva minții. Dumnezeu nu a poruncit cătuși de puțin să se poarte război contra lor^{ccxvii}. Căci nu ni s-a poruncit să luptăm cu fapăturile din afară, din fața simțurilor, ci să luptăm fără încetare cu patimile de ocară ce locuiesc în noi, adică în pământul inimii, împotriva firii. Cu acestea trebuie să" luptăm până le vom stârpi din el și vom ajunge singuri stăpâni peste acest pământ, care va fi de aici înainte netulburat, odată ce au fost nimicite patimile străine^{ccxviii}. De aceea Scriptura vorbind despre "darurile" ce se aduceau lui Dumnezeu și despre "plocoanele" ce se aduceau regelui, nu a spus simplu: "Toți aduceau daruri lui Dumnezeu și plocoane regelui", ci "mulți", adică nu toate neamurile, ci multe neamuri. Prin aceasta se arată că există așa zise neamuri, de la care nu se aduce nimic lui Dumnezeu sau regelui. Căci pe drept cuvânt se spune că numai fapăturile care alcătuiesc lumea celor create aduc pe deoparte ca "daruri" lui Dumnezeu rațiunile dumnezeiești din ele, după care au fost și create, ca unele ce au fost făcute de Dumnezeu, pe de alta ca "plocoane" regelui legile lor naturale, ca unele ce au fost create pentru om, ca mintea acestuia, orientându-se după ele, să-și statornicească modurile susținătoare ale virtuții. Dar patimile din noi, adică "neamurile" cu existență mincinoasă, care n-au fost create de Dumnezeu, nu aduc nimic lui Dumnezeu, deoarece nu au fost create de El. Căci patimile de ocară își au originea de la noi, care am călcat porunca lui Dumnezeu, nu de la Dumnezeu. Drept aceea nici una dintre ele nu aduce nimic lui Dumnezeu, neavând nici-o rațiune a înțelepciunii sau a cunoștinței, ca unele ce există în chip fraudulos, prin lepădarea înțelepciunii și a cunoștinței³⁴³.

Deci prin cuvintele: "Și s-a înălțat în ochii tuturor neamurilor" Scriptura arată că cel ce s-a învrednicit, prin ostenele cu fapta, să locuiască în nepătimire, ca în Ierusalim, și s-a eliberat de toată tulburarea păcatului, încât nu mai lucrează, nu mai grăiește, nu mai ascultă și nu mai gândește decât ceea ce e propriu păcii, după ce a primit în suflet, prin contemplarea naturii, lumea celor văzute³⁴⁴, care își aduce prin el rațiunile dumnezeiești din ea, ca pe niște "daruri", Domnului, iar legile din ea i le aduce lui "plocoane", ca unui rege s-a ridicat în ochii tuturor neamurilor, ca unul ce s-a înălțat prin făptuire mai presus de toate patimile trupești, iar prin contemplație mai presus de corpurile naturale și de toate speciile ce cad sub simțuri, odată ce a străbătut rațiunile duhovnicești și modurile lor de viață. Așa am înțeles eu cuvântul că "mulți" aduceau daruri, dar nu "toți". Adică aduc daruri lui Dumnezeu

343 Tot ce e făcut de Dumnezeu își are o rațiune și o legitimare în existență, contribuind la armonia Universului. Numai patimile n-au nicio rațiune, deci nicio legitimare și produc tulburare în relațiile dintre făpturi. Deci pe nedrept își revendică păcatul o rațiune și încă cu câtă exclusivitate! Își revendică rațiunea prin fraudă, precum prin fraudă există. Se vede de acolo că patima duce o făptură la nimicire. Nu se poate concepe o consolidare veritabilă și eternă a existenței prin patimă. Dar tot pe nedrept se socotește că virtutea, credința și trăirea mistică în Dumnezeu sunt lipsite de rațiune.

344 Întâi mintea primește prin contemplația curățită de patimi chipurile și rațiunile lor în sine, apoi se înalță mai presus de ele la Dumnezeu, la vederea Lui mai presus de înțelegere, după ce duce prin cunoașterea cât mai bogată a lumii, nu prin ocolirea ei.

neamurile din afară sau fapăturile, dar nu neamurile din lăuntrul nostru, sau patimile. Căci toate fapăturile, care alcătuiesc lumea, laudă și preamăresc pe Dumnezeu cu glasuri negrăitoare. Iar lauda lor se face a noastră. "De la ele învăț eu să-L laud", zice marele Grigore cel cu numele de teologul.

Deci Sf. Scriptură adresând, precum s-a arătat, tuturor celor ce vor să se mântuiască îndemnul ei neforțat, nu s-a încuiat în îngustimea unei persoane. Căci fiecare poate deveni un Ezechia, imitând în duh pe Ezechia. Fiecare poate striga prin rugăciune către Dumnezeu și poate să fie ascultat și să primească un înger, adică rațiunea (inspirația) unei înțelepciuni și cunoștințe mai înalte în vremea năvălirii dracilor vicleni, prin care să nimicească pe tot puternicul și războinicul, căpetenia și conducătorul de oaste, adică mișcările pătimase ale poftelor și ale mâniei, precum și împătımirea față de cele sensibile și gândul care, asemenea unui conducător de oaste, născocesc modurile de faptuire a păcatului. Iar făcând așa, fiecare poate ajunge la starea de pace, prin izbăvirea de patimi și se poate îndeletnici cu contemplarea lucrurilor. Iar prin aceasta primește, spre slava lui Dumnezeu și spre propășirea sa proprie, ca pe niște "daruri", rațiunile care alcătuiesc cunoștința și ca pe niște "plocoane", modurile care susțin virtutea. Căci și unele și altele sunt aduse lui de toată zidirea. Iar după toate acestea se ridică cu cinste în ochii tuturor neamurilor, adică se înalță mai presus de toate patimile prin virtute și de toate fapăturile prin cunoștință³⁴⁵ și păzește prin smerenie harul mântuirii, ca să nu pățească cele ce urmează acestora în Scriptură.

Întrebarea 52

Dar n-a răsplătit Ezechia după binefacerea pe care i-a făcut-o lui Dumnezeu, ci s-a înălțat inima lui. Și s-a abătut peste el mânia și peste Iuda și Ierusalim. Și s-a smerit Ezechia din înălțarea inimii lui și cei ce locuiau în Ierusalim. Și n-a mai venit peste ei mânia Domnului în zilele lui Ezechia³⁴⁹ Ce este binefacerea și celelalte?

Răspuns

345 Prin virtute se depășesc patimile, prin cunoștință întâi se cunosc (prin contemplația naturală), apoi se depășesc (prin teologie) lucrurile create. Virtutea dezleagă pe om de lucruri ca valori ultime și prin aceasta îl eliberează de patimi. Cel ce caută lucrurile în ele însele pentru plăcerea ce-o are de la ele, lucrează dus de patimă, sau e legat de ele (prin σῆμα). Îndată ce caută prin lucruri un scop mai presus de ele, a scăpat de patimă și a câștigat libertatea aceluia „pur agir” – neîmpovărat de pasivitate, sau pasionalitate – de care vorbește Blondel (L'Action, vol. I, p. 235).

Dar virtuțile, lucrând conform cu firea lucrurilor, mai au și rostul de a scoate la iveală rațiunile lucrurilor, dezvoltând virtualitățile din ele. Căci rațiunile semănite în firea lucrurilor nu sunt niște entități statice, ci factori dinamici (Blondel, Op. c., p. 229).

346

347

348

349 II Paralip. 32, 25 - 26.

Multe și felurite binefaceri i-a hărăzit Dumnezeu lui Ezechia, scăpându-l și izbăvind-l în diferitele timpuri din toată nevoia și strâmtoarea. El însă nu a dat lui Dumnezeu toată mulțumirea pentru mântuire, așa cum trebuia, ci a fost atins de înșelăciune omenească și și-a atribuit sieși o parte din meritul izbânzilor. De aceea, pe drept cuvânt se spune că nu a răsplătit Ezechia după binefacerea pe care i-a făcut-o lui Dumnezeu. Căci nu a măsurat recunoscător mulțumirea cu mărimea izbânzilor primite de la Dumnezeu ci s-a înălțat în inima lui, neizbutind să scape de boala părerii de sine, carele naște aproape natural din virtute și cunoștință.

"Și s-a abătut peste el mânie și peste Iuda și Ierusalim". Mânia lui Dumnezeu este, după unul din înțeleșuri, durerea pe care o simt cei povățuiți prin certare^{ccxix}. Ea însoțește necazurile fără de voie ce sunt trimise asupra noastră. Prin aceasta Dumnezeu călăuzește adeseori mintea, care se mândrește cu virtutea și cu înțelepciunea, spre modestie și smerenie, dându-i, puțința să se cunoască pe sine însăși și să-și mărturisească propria slăbiciune. Căci simțindu-și mintea slăbiciunea, leapădă închipuirea deșartă a inimii. De aceea se poate spune și despre Ezechia, după ce a venit asupra lui mânia: "Și s-a smerit Ezechia din înălțarea inimii lui și cei ce locuiau în Ierusalim. Și n-a mai venit peste ei mânia Domnului în zilele lui Ezechia".

După alt înțeles mânia Domnului este întreruperea revărsării darurilor dumnezeiești^{ccxx}. Acest lucru se întâmplă cu folos oricărei minți, care se înalță în bunurile date ei de Dumnezeu și se laudă ca și când ar fi niscai isprăvi proprii. Dar trebuie să aflăm și să vedem ce înseamnă faptul că nu numai peste Ezechia, care s-a înălțat cu inima, s-a abătut mânia, ci și peste Iuda și peste Ierusalim. Acest amănunt trebuie să convingă pe cei ce stăruie cu toată osteneala numai, pe lângă litera Scripturii, că iubitorii de Dumnezeu trebuie să se sârguiască cu toată puterea spre înțelegerea duhovnicească a celor scrise, dacă cunoașterea adevărului le este mai de preț ca orice. Căci dacă vom asculta numai de literă, adeseori vom grăi nedreptate despre judecata lui Dumnezeu. De pildă în acest caz vom spune că pedepsește împreună cu cel păcătos în chip nedrept și pe cei ce n-au păcătuț. Dar atunci cum va fi adevărat cuvântul care zice: "Nu va muri tatăl pentru fiu și nici fiul pentru tată, ci fiecare va muri pentru păcatul său"³⁵⁰? Sau cum se va adevăra cuvântul spus de David către Dumnezeu: "Căci tu răsplătești fiecăruia după faptele sale"?³⁵¹

"Și s-a înălțat, zice, inima lui Ezechia". Dar nu a adăugat: "și inima locuitorilor din Ierusalim și Iuda". Cum a pedepsit atunci împreună cu cel vinovat și pe cei nevinovați? Iată ceva ce nu pot înțelege după interpretarea acelor^{ccxxi}. Căci zice: "Și s-a înălțat inima lui Ezechia. Și s-a abătut mânie peste el și peste Iuda și Ierusalim". Așadar despre aceasta nu a scris Scriptura că s-au înălțat. Dar atunci cei ce rămân la literă și pun mai presus cuvântul decât înțelesul spiritual, nu pot dezlega această greutate. De aceea nu rămâne decât să

350 Deut. 16, 24; II Regi 4, 6; Ezechil 18, 20.

351 Ps. 61, 13.

recurgem la înțelesul duhovnicesc și atunci vom afla fără osteneală adevărul care e acoperit de literă și care strălucește ca o lumină celor iubitori de adevăr.

Deci toată mintea cunoscătoare și iubitoare de înțelepciune³⁵² are cu sine și Iuda și Ierusalimul. Iuda, în înțeles duhovnicesc, înseamnă viețuirea ca mărturisirea prin fapte împreună cu gândurile ce o susțin, pe măsura ce însemnează mintea în urcușul ei³⁵³. Căci Iuda se tălmăcește mărturisire. Iar Ierusalimul, înțeles alegoric, este deprinderea pașnică" cu adevărul și cu vederile dumnezeiești care îl alcătuiesc. Scurt vorbind, pe Iuda îl are mintea ca filosofie lucrătoare, iar Ierusalimul ca inițiere tainică în contemplație. Așadar când mintea înțeleaptă prin harul dumnezeiesc a respins prin filosofia lucrătoare și contemplativă toată puterea ce s-a ridicat împotriva virtuții și cunoștinței și a dobândit o victorie deplină asupra duhurilor răutății, dar acest fapt nu o determină să aducă cuvenita mulțumire lui Dumnezeu, autorul biruinței, ei se înalță cu inima, socotindu-se pe sine cauza întregii isprăvi, atunci pentru pricina că nu i-a răsplătit lui Dumnezeu, după binefacerea de care s-a împărtășit, suportă nu numai ea mânia părăsirii ce vine asupra ei, ci Iuda și Ierusalim, adică deprinderea activității și a contemplației. Căci îndată se răscoală, cu îngăduința lui Dumnezeu, patimile de ocară împotriva activității morale și întinează conștiința care a fost până acum curată, iar, părerile mincinoase se amestecă în contemplarea lucrurilor și strâmbă cunoștința care a fost mai înainte dreaptă^{ccxxii}.

Căci există o regulă și o lege a Providenței așezată în fapte, potrivit căreia cei ce s-au arătat nerecunoscători pentru bunurile primite, sunt povățuiți spre recunoștință prin cele potrivnice, trebuind să facă experiența celor contrare ca să cunoască purtarea dumnezeiească care le-a dăruit bunurile. Și s-a rânduit așa, ca nu cumva, îngăduindu-ni-se de Providență să ne păstrăm neclintită părerea de noi înșine pentru faptele cele bune, să ne rostogolim în dispoziția opusă a mândriei, socotind virtutea și cunoștința ca izbânzi firești ale noastre, nu ca daruri dobândite prin har. În acest caz am fi ca aceia care se folosesc de bine pentru a face răul și lucrurile prin care ar trebui să facă în noi și mai neclintită cunoștința dumnezeiească, ne-ar prilejui boala ignorării lui Dumnezeu^{ccxxiii}.

Căci cel care-și închipuie că a ajuns la capătul din urmă al virtuții, nu va mai întreba de cauza din care izvorăsc virtuțile, ci va circumscrie puterea doritei

352 Toată mintea gnostică și filosofă, adică cea care cultivă cunoștința și activitatea morală.

353 Un loc clasic despre persistența activității morale pe treapta superioară a gnozei. Cu cât înaintează mintea pe treptele cunoașterii, cu atât sporește omul în activitatea virtuoză. Iar prin înaintarea în făptuirea virtuoză, sporește în virtute, sau în modul mărturisitor al vieții (τὸν κατ' ἐξομολόγησιν τρόπον). E firesc să fie așa. Cu cât cunoaștem mai mult pe Dumnezeu, așadar sfințenia Lui, ne dăm seama de inferioritatea noastră morală. Și viața noastră devine tot mai mult o mărturisire a acestui fapt.

Ideea de „mod” a Sf. Maxim, care imprimă un fel practic de a fi întregii vieți (modul pătimitor, modul mărturisitor etc.), poate fi apropiată de ideea „existențialelor” din filosofia lui Heidegger.

lor numai de sine, păgubindu-se însuși de condiția mântuirii sale, adică de Dumnezeu. Dar cel ce-și simte sărăcia sa naturală în ceea ce privește virtuțile, nu va înceta să alerge cu grabă spre Cel ce poate împlini lipsa sa^{ccxxiv}.

Cu dreptate vine deci pedeapsa peste mintea care se înalță în cugetările sale. Iar această pedeapsă constă în părăsirea ei, sau în îngăduința ce o dă Dumnezeu de a fi tulburată de draci în activitatea ei, adică în Iudeea, și în contemplația ei, adică în Ierusalim, ca să câștige conștiința neputinței sale naturale și conștiința puterii și a harului dumnezeiesc, care o apără și îi dăruiește toate bunurile. Prin aceasta se va smeri alungând de la sine cu totul trufia străină și potrivnică firii. Drept urmare nu va mai veni asupra ei cealaltă mânia, cea a retragerii darurilor hărăzite, cum n-a mai venit peste Ezechia, care îndată ce n-a mai venit peste el prima mânia, sau părăsire, s-a smerit, și a ajuns la cunoștința Celui ce i-a dăruit bunurile. Căci după cuvintele: "Și s-a abătut mânia peste el și peste Iuda și Ierusalim" se spune: "și n-a mai venit peste el mânia Domnului în zilele lui Ezechia". Adică n-a mai venit cealaltă mânia, cea a retragerii darurilor, fiindcă prima părăsire l-a învățat să fie recunoscător. Căci cel ce nu se cumințește prin primul fel de mânia, sau părăsire, ca să vie la smerenie, are de suportat cu siguranță cealaltă mânia, care îl despoaie de lucrarea darurilor și-l lipsește de puterea care-l păzea mai înainte. "Strica-voi gardul viei", zice Dumnezeu despre nerecunoscătorul Israel, "și va fi de jaf; surpa-voi zidul și va fi călcată în picioare. Și-voi părăsi via mea și nu va mai fi nici tăiată, nici săpată și vor porunci norilor să nu mai plouă peste ea"³⁵⁴. Același lucru se povestește alegoric că l-a pățit și Saul, primul rege al lui Israel. Acela, primind prin ungere deodată cu dregătoria regească și harul proorociei, fiindcă nu l-a păzit pe acesta, primește ca prima mânia chinuirea din partea duhului rău^{ccxxv}. Iar fiindcă nu și-a venit la simțire, prin aceasta și-a agonisit cealaltă mânia și a sfârșit cu viața, ajungând pentru nechibzuința lui, în fața morții lipsit de orice pietate. Această tristă pățanie a lui o arată faptul că întâi este chinuit de draci, pe urmă recurge de bunăvoie la demoni prin vrăjitoare și le aduce cult vrăjitoresc întocmai ca necredincioșii³⁵⁵.

Deci dacă prin Ezechia înțelegem mintea iubitoare de înțelepciune, prin Iudeea activitatea, iar prin Ierusalim contemplația, când vom băga de seamă că mintea pătimește ceva în oarecare chip, să credem că deodată cu mintea pătimește și puterea ei făptuitoare și contemplativă prin rațiunile care le susțin. Căci nu este cu putință să pătimească subiectul, fără să primească și cele cuprinse în subiect^{ccxxvi}.

Deci înțelesul spiritual se armonizează perfect cu cuvântul Scripturii, încât nu se duce nici o bârfire judecăților dumnezeiești și nu e răsturnată nici o altă poruncă^{ccxxvii}. Căci după înțelesul spiritual pe care l-am dat nu se înalță numai Ezechia, adică mintea, cugetând mare lucru despre isprăvile sale, ci se înalță împreună cu ea și Iuda și Ierusalimul, adică activitatea și contemplația, așa cum nici nu pătimesc acestea luate în sine, de vreme ce nu există ca ipostasuri

354 Isaia 5, 1-6.

355 I Regi 16, 14 urm.

proprii. De aceea nu vine numai peste Ezechia, adică peste minte, mânia, ci și peste Iuda și Ierusalim. Căci îndată ce se întinează mintea în vreo privință, se pătează împreună cu ea și activitatea și contemplația, chiar dacă nu sunt părtașe la vina care aduce mânia.

Deci să ne aplicăm și nouă înțelesul celor scrise. Căci, deși după istorie aceste lucruri s-au întâmplat cu Ezechia ca tip, ele s-au scris pentru noi, spre îndemn duhovnicesc. Cele scrise atunci ni se întâmplă nouă întotdeauna în chip spiritual, întrucât puterea vrăjmașă e totdeauna gata de luptă împotriva noastră. Ele s-au scris ca, absorbind noi pe cât putem toată Scriptura în minte, să ne luminăm mintea cu înțelesurile dumnezeiești, iar trupul să-l facem să strălucească de modurile de trăire conforme cu rațiunile dumnezeiești înțelese, prefăcându-l în unealtă cuvântătoare (rațională) a virtuții, prin lepădarea afectelor înnăscute^{ccxxviii}.

Acest loc al Scripturii se referă deci la tot omul iubitor de Dumnezeu și virtuos, care s-a încins înțelepțește (în chip gnostic) cu putere împotriva dracilor, asemenea lui Ezechia. Dacă unui astfel de om i s-ar întâmpla un atac din partea duhurilor rele, care poartă război cu mintea lui în chip nevăzut, iar el, primind prin rugăciune un înger trimis de Dumnezeu, adică rațiunea (inspirația) unei înțelepciuni mai înalte, ar risipi și ar nimici toată ceata diavolului, dar n-ar socoti apoi pe Dumnezeu cauza acestei biruințe și mântuirii, ci și-ar atribui sieși toată biruința, se poate spune că omul acela n-a răsplătit lui Dumnezeu după darul Lui, întrucât nu a cântărit mărimea mulțumirii cu mărimea mântuirii și nu a măsurat întocmai dragostea (dispoziția) sa cu binefacerea. Celui ce l-a mântuit, (căci răsplătirea constă în dragostea corespunzătoare a celui mântuit față de Cel ce l-a mântuit, dragoste măsurată prin fapte), ci și-a înălțat inima sa, mândrindu-se cu darurile pe care le-a primit, ca și cum nu le-ar fi primit. Un astfel de om va avea de suportat, cu dreptate, mânia ce vine asupra lui. Căci Dumnezeu îngăduie diavolului să se războiască cu el mintal, ca pe planul activității să-i clatine modurile virtuții, iar pe planurile contemplației să-i tulbure rațiunile limpezi ale cunoștinței, în felul acesta, dându-și omul seama de slăbiciunea proprie, va recunoaște că Dumnezeu e singura putere care răpune în noi patimile și se va smeri pocăindu-se și lepădând umflata părere de sine. Prin aceasta va recâștiga mila lui Dumnezeu și va întoarce mânia care vine după aceea asupra celor ce nu se căiesc, ca să retragă harul ce păzește sufletul, lăsând pustie mintea nerecunoscătoare^{ccxxix}.

Iar prin "zilele regelui Ezechia"^{ccxxx}, Scriptura a înțeles poate diferitele iluminări ce le primește toată mintea binecredincioasă și iubitoare de Dumnezeu, care se apleacă prin contemplație asupra lucrurilor spre a înțelege înțelepciunea vestită de toate în chip felurit. Până ce activitatea și contemplația se însoțește cu aceste iluminări^{ccxxxi}, nu au să sufere de o împuținare a virtuții și a cunoștinței, Soarele Dreptății aducând într-o astfel de minte, prin răsăritul Său, aceste zile^{ccxxxii}.

Întrebarea 53

Iarăși zice despre Ezechia: "Și l-au îngropat pe el pe înălțimea mormintelor fiilor lui David. Și slavă și cinste i-au dat tot lui Iuda și cei ce locuiesc în Ierusalim"³⁵⁷. Ce este înălțimea mormintelor, și celelalte?

Răspuns

David, luat în înțeles spiritual, este Domnul nostru Iisus Hristos, piatra pe care au aruncat-o cu dispreț ziditorii, adică preoții și căpeteniile Iudeilor, și care a ajuns în capul unghiului, adică al Bisericii³⁵⁸. Căci unghiul este Biserica, după Scriptură. Fiindcă precum unghiul face unirea a două ziduri, pe care le împreună într-o legătură indisolubilă, așa și Biserica s-a făcut unirea a două popoare, împreunând la un loc pe cei dintre neamuri și pe cei din Iudei într-o singură învățătură de credință și strângându-i într-un singur cuget. Iar piatra din capul acestui unghi este Hristos, Cel ce e cap al întregului trup³⁵⁹. Căci numele lui David tălmăcit înseamnă "disprețuire". Iar acesta nu este decât Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu, Cel ce pentru mine a îmbrăcat chip de rob³⁶⁰ și s-a lăsat ocărât de oamenii care n-au crezut adevărului și disprețuit de poporul plin de păcate³⁶¹. Este păstorul cel bun, care și-a pus sufletul Său pentru oi³⁶² și a omorât leul și ursul³⁶³ adică a smuls din fire mânia și pofta, care sfâșiau forma chipului dumnezeiesc ce se afla în noi prin rațiune. Este tânărul îmbujorat, pentru patima morții, împodobit cu ochi frumoși³⁶⁴, adică cu slava rațiunilor mai înalte ale Providenței și Judecății (căci ochii Cuvântului sunt Judecata și Providența), prin care, chiar când pătimește pentru noi, supraveghează toate. Este omorătorul lui Goliat cel spiritual și îngâmfat, adică al diavolului care are statura de cinci coți³⁶⁵, din pricina patimii ce lucrează prin cele cinci simțuri ale noastre^{ccxxxiii}; cari statură diavolului se înalță atâta, cât se întinde lucrarea simțurilor noastre în chip pătimăș spre cele sensibile. Este împăratul lui Israel cel adevărat și văzător de Dumnezeu, chiar dacă Saul, adică poporul vechi cel după lege se înfurie, chinuit de pismă din pricina necredinței, întrucât nu se poate lipsi de slava cea trecătoare. Prigonit de acela, David, Împăratul meu, îi ia sulita și vasul de apă³⁶⁶, adică a poporului vechi puterea virtuții cu fapta și harul contemplației cunoscătoare^{ccxxxiv}, pe

356

357II Paralip. 32, 33.

358Psalm 118, 22; Matei 21, 42.

359Col. 1, 18.

360Filip. 2, 7.

361Psalm 21, 7.

362In. 10, 11.

363I Regi 17, 36.

364I Regi 16, 12; I Regi 17, 4.

365I Regi 16, 51; I Regi 17, 4.

366I Regi 26, 12.

care le dă iarăși celor ce vin la el cu credință, adică acelora dintre Iudei care vor moșteni mântuirea, primind vestea împărăției Sale.

De asemenea îi taie aceluia aripa veșmântului, pe când șade în peșteră ca să lepede prisosul stomacului, adică ia de la poporul cel vechi înalta cuviință a filosofiei morale, sau înălțimea înțelesurilor din învelișul simbolurilor și ghiciturilor legii. El socotește că nu se cuvine și nu e drept ca poporul Iudeilor, adică al oamenilor pământești și iubitori de trup, care șade în veacul acesta, sau în litera legii, ca într-o peșteră, închizând făgăduințele dumnezeiești ale bunurilor nestricăcioase în stricăciunea celor trecătoare, să aibă podoaba cea spirituală a poruncilor legii, ca pe o aripă a veșmântului pe care să o ducă prin abuz la stricăciune^{CCXXXV} ³⁶⁷.

Acesta este David cel spiritual, adevăratul păstor și împărat, care surpă puterile vrăjmașe. Este păstor pentru cei ce se îndeletnicesc încă cu filosofia lucrătoare și pasc ca pe o iarbă contemplația naturală; și împărat pentru cei ce și-au reînnoit frumusețea chipului dat lor, făcându-l asemenea modelului, prin legile și rațiunile duhovnicești, iar acum stau cu mintea nemijlocit în fața marelui împărat al veacurilor³⁶⁸ și oglindesc frumusețea neapropiată³⁶⁹, dacă se poate spune așa^{CCXXXVI}.

Deci fiii acestui David sunt toți Sfinții din veac, ca unii ce s-au născut din el în duh. Și mormintele acestor fii sunt amintirile viețuirii lor pământești după Dumnezeu³⁷⁰. Iar ridicătura pe care sunt așezate aceste morminte este înălțimea cunoștinței și a iubirii lor de Dumnezeu. Acolo înmormântează mințea, așezând-o în locașul meritat al fericirii, tot Iuda și cei ce locuiesc în Ierusalim, adică modurile activității și rațiunile cunoștinței cuprinse în adevărata contemplație^{CCXXXVII}. Dar numai mintea ce a murit, în sens lăudabil, tuturor lucrurilor și anume celor sensibile prin lepădarea lucrării simțurilor, iar celor inteligibile prin oprirea mișcării mintale³⁷¹.

Deci Ezechia însemnând puterea lui Dumnezeu, adică mintea puternică în activitate și prealuminață în cunoștință, prin înmormântarea lui avem să înțelegem înmormântarea minții atunci când acesta moare, adică atunci când

367I Regi 24, 4.

368I Tim. 1, 17.

369I Cor. 13, 12, 15.

370În grecește *τὰ μνημεῖα* (monumentele) înseamnă monumentele amintitoare; *τὰ μνημεῖα* (mormintele) și *αἱ μνῆμαι* (amintirile) sunt înrudite etimologic.

371 Despre moartea mistică a minții în Dumnezeu, adică despre încetarea lucrărilor ei naturale, pentru a fi înlocuite de lucrările necreate dumnezeiești, a vorbit Sf. Maxim și în cap. 62 din Suta a II-a cap. Despre Dragoste (Filosof. Rom. Vol. II, p. 139). În Ambigua (P.G. 91, 1113) spune că sufletul are trei feluri de mișcări: a minții, care, mișcându-se în chip neștiut în jurul lui Dumnezeu, nu-L cunoaște nici în una din fapte, din pricina transcendenței Lui; a rațiunii, care definește pe cel necunoscut numai după cauză, prin rațiunile adunate din lume; și a simțirii, care din icoanele văzute din afară adună ca niște simboluri rațiunile mai sus pomenite. Toate aceste trei mișcări trebuiesc depășite: cea a simțirii prin uitarea icoanelor sensibile și păstrarea în rațiune numai a rațiunilor lor; cea a rațiunii prin unificarea tuturor rațiunilor într-o singură cugetare simplă și neîmpărțită; iar cea a minții prin desfacerea de toate cele create și prin odihna ei chiar și de lucrarea naturală, adunându-se întreagă în Dumnezeu. Așadar, moartea mistică a minții înseamnă depășirea chiar și a cugetării ei suprarăționale, intuitive, nedefinite.

se desface cu voia de toate cele create și se ridică la cele necreate^{ccxxxviii}. În mormântarea ei o face tot Iudeea și cei ce locuiesc în Ierusalim, adică activitatea virtuoaasă a ei și contemplația adevărată întru cunoștință³⁷². Și ea are loc, "pe înălțimea mormintelor fiilor lui David", adică e ridicată la înălțimea amintirii Sfinților din veac. "Și i-au dat minții slavă și cinste"; slavă, ca uneia ce a ajuns prin cunoștința spirituală deasupra tuturor rațiunilor din lucruri, iar cinste, ca uneia care s-a curățit de toate patimile și și-a făcut mișcarea simțurilor (simțirii) nesupusă legilor naturale din lucruri^{ccxxxix}.

Sau poate careva dintre cei foarte râvnitori ar spune că slava este frumusețea supremă a chipului, iar cinstea imitarea exactă a asemănării; și că pe cea dintâi o produce contemplarea adevărată a rațiunilor duhovnicești, iar pe cea de-a doua, împlinirea scrupuloasă și sinceră a poruncilor^{ccxli}. Pe acestea avându-le marele Ezechia, a fost înmormântat pe înălțimea mormintelor fiilor lui David. Dacă cineva ar vrea să redea mai limpede acest lucru, în loc de cuvintele; "L-au înmormântat pe el la înălțimea mormintelor lui David", ar putea spune: "Au așezat amintirea lui Ezechia la înălțimea amintirii Sfinților din veac".

Să băgăm de seamă că nu s-a zis: "în mormintele lui David, sau pe înălțimea mormintelor lui David". Căci atât rațiunea cea după trup a Domnului, cât și modul vieții Sale sunt mai presus de orice comparație cu faptele și anume nu numai cu oamenii, ci și cu îngerii, fiind cu desăvârșire necuprinse, ca să nu mai vorbim de înțelesul neajuns al dumnezeirii sale infinite^{ccxlii}. Deci e plăcut lucru chiar și omului celui mai sensibil la ceea ce înseamnă măreție, să fie înmormântat în mormintele fiilor lui David, sau, ceea ce-i o supremă cinste, pe înălțimea mormintelor fiilor lui David. Căci Scriptura nu spune de nimeni să fi fost înmormântat în mormintele lui David, cu atât mai puțin pe înălțimea mormintelor lui David. Pentru că viața după trup a Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru nu-și găsește, precum am spus, în nici un sens și în nici un chip, comparație. Căci se zice "Virtutea lui a acoperit cerurile"³⁷³, adică chiar și dreptatea Domnului ca om, arătată prin trup, a acoperit Puterile de sus, prin covârșitoarea, abundență a dreptății Sale, în toate privințele^{ccxlii}. Căci nu era om simplu, ci și Dumnezeu care s-a întrupat, ca să înnoiască prin El și întru El firea învechită a oamenilor și să o facă părtaşă de firea dumnezeiească, adică să o facă să lepede toată stricăciunea, nestatornicia și alterarea. Căci prin acestea firea noastră se făcuse asemenea dobitoacelor, încât rațiunea era covârșită de lucrarea simțurilor. A lui să fie slava în veci.

Nota parafrazei³⁷⁴

Întrebarea 54

372 Contemplația adevărată de pe treapta gnozei (ή κατὰ τὴν γνώσιν ἀληθῆς θεωρία). Deci și gnoza păărăsește lucrările ei.

373 Avacum 3,3.

374

375

În cartea întâia a lui Esdra s-a scris despre Zorobabel: "Și când a ieșit tânărul ridicându-și fața la cer, înspre Ierusalim, a binecuvântat pe Împăratul Cerului, zicând: De la Tine este biruința, de la Tine înțelepciunea și a Ta este slava. Și eu sunt robul Tău. Bine ești cuvântat, Cel ce mi-ai dat mie înțelepciune și ție mă mărturisesc Doamne al părinților"³⁷⁶. Ce înseamnă: "Ridicându-și fața la cer înspre Ierusalim" și celelalte?

Răspuns

Zorobabel, după regula exactă a limbii ebraice, se pronunță când aspru, când lin, și e când un cuvânt compus, când o împreunare de două cuvinte despărțite, când un singur cuvânt elementar. Pronunțat aspru acest cuvânt înseamnă "sămânța tulburării"³⁷⁷, iar pronunțat lin, "răsăritul tulburării". Când e cuvânt compus înseamnă: "răsărit în tulburare", iar când formează două cuvinte despărțite "răsăritul din împrăștiere". În sfârșit, când e cuvânt unic, înseamnă "însăși odihnă"^{ccxliii}.

Zorobabel este, așadar, mintea iubitoare de înțelepciune (filosoafă). Prima dată ea e semănată, după dreptate prin pocăință, în "tulburarea" provocată de robia patimilor, în al doilea rând urmează "răsăritul tulburării", adică mintea dă la iveală "rușinea" ce i-o pricinuiește "tulburarea" patimilor, în al treilea rând vine "răsăritul în tulburare", adică mintea prin cunoștință aduce lumină în lucrarea confuză a simțurilor îndreptate spre cele sensibile și nu le mai lasă pe acelea să se apropie de lucrurile sensibile fără rațiune³⁷⁸. În rândul al patrulea vine "răsăritul din împrăștiere", adică mintea oferă puterilor sufletești, împrăștiate în jurul lucrurilor sensibile, răsăritul faptelor dreptății care dă naștere activității raționale, întrucât aceasta nu mai e lipsită de cunoașterea prin contemplație, care readuce puterile împrăștiate spre realitățile spirituale, în rândul al cincilea mintea devine "ea însăși odihnă", după ce a împăciuit toate și a unit activitatea cu binele prin fire, iar contemplația cu adevărul prin fire³⁷⁹.

Căci toată activitatea se săvârșește pentru bine și toată contemplația caută, cunoașterea numai pentru adevăr^{ccxliv}. După ce s-a ajuns la ele, nu va mai fi

376 III Esdra 4, 58 - 60.

377 Tulburarea ca stare obiectivă de confuzie și dezordine pătimășă există înainte de orice coborâre a minții ca spirit critic în ea. Dar ca fapt de conștiință e dezvăluită de abia prin această trezire și pătrundere a minții în ea, în baza căinței. De aceea se poate spune de această primă coborâre a minții în ea că e sau sămânță aruncată „în tulburare”, sau „sămânță a tulburării”, având adică să dea la iveală pentru conștiință această tulburare sau confuzie. Nu e mai puțin adevărat că tulburarea sau confuzia obiectivă dată la iveală e o altfel de tulburare decât cea care există ca fapt obiectiv. E deja o „rușine”, o „tulburare” ce poartă în ea germenul căinței. Această dare la iveală a tulburării obiective și deci transformarea ei în tulburare subiectivă se petrece în faza a doua, „în răsăritul tulburării”.

378 Atât tulburarea ca stare pătimășă obiectivă, cât și tulburarea ca rușine pentru păcate, e împrăștiată în această a treia fază, când mintea, prin lumina cunoștinței ei, se face deplin stăpână în suflet și împrășteie stăpânirea patimilor.

379 Dacă în faza a treia mintea mai lasă puterile sufletului să se îndrepte nepătimăș spre lucrurile sensibile, în faza a patra le trimite spre realități inteligibile, în a cincea se odihnește și de această activitate, adunându-se în Dumnezeu.

nimic care să stârnească activitatea sufletului, sau să atragă contemplația lui prin vederi străine. Căci sufletul a ajuns atunci dincolo de tot ce este și se gândește, și L-a îmbrăcat pe Dumnezeu însuși, care e singur bun și adevărat și se află mai presus de toată ființa și înțelegerea.

Mintea devenită astfel, prin diferitele propășiri în virtute, iese în urma biruinței sale, de la împăratul Darie, adică din legea naturală³⁸⁰, după ce i-a arătat aceleia puterea iubirii și a adevărului, prin compararea virtuților cu patimile^{ccxlv} și a luat de la aceea scrisori care să întărească pornirea ei și să o oprească pe cea a dușmanilor. Iar după ce iese, cunoscând de unde i-a venit harul biruinței, "își ridică fața la cer, înspre Ierusalim și binecuvântează pe Împăratul Cerului".

"Fața" unei astfel de minți este dispoziția ascunsă a sufletului, în care se află toate trăsăturile virtuților. Pe aceasta o ridică mintea "la cer", adică spre înălțimea contemplației, "înspre Ierusalim", adică înspre deprinderea napătimirii^{ccxlv}.

Sau poate prin cuvintele "la cer, înspre Ierusalim", se arată că mintea caută locașul ei din cer³⁸¹ și spre cetatea celor scriși în ceruri³⁸², ^{ccxlvii} despre care "lucruri preaslăvite s-au grăit"³⁸³, cum zice David.

Căci nu putea să binecuvânteze pe Dumnezeu fără să-și ridice fața sau dispoziția sufletului, compusă, ca niște trăsături, din multe și felurite virtuți, spre înălțimea contemplației și a cunoștinței, prin deprinderea nepătimirii, adică a stării pașnice și nevinovate^{ccxlviii}. ³⁸⁴

Și ce zice, ridicându-și fața? "De la Tine este biruința". Prin "biruință" arată sfârșitul făpturii împotriva patimilor, ca pe o răsplată a nevoițelor dumnezeiești împotriva păcatului. "Și de la Tine înțelepciunea". Prin "înțelepciune" arată sfârșitul la care se ajunge prin contemplație, sfârșit care înlătură, prin cunoștință, toată neștiința sufletului. "Și a Ta este slava". "Slava" numește strălucirea frumuseții dumnezeiești, care iradiază din acelea și constă din unirea biruinței și a înțelepciunii, a activității și a contemplației, a virtuții și a cunoștinței, a bunătății și a adevărului. Căci acestea, unindu-se întreolaltă, iradiază o singură slavă și aceea a lui Dumnezeu³⁸⁵. ^{ccxlix} De aceea foarte potrivit adaugă: "Și eu sunt robul Tău", știind că toată activitatea și

380 Legea (νόμος), fiind în grecește de genul masculin, împăratul Darie poate fi înțeles ușor ca legea ce stăpânește peste fire.

381 II Cor. 5, 1-2.

382Evr. 12, 23.

383 Ps. 86, 2.

384 Dispoziția aceasta, ca față a sufletului, nu e stare de moment, ci un chip sufletesc permanent, dobândit de om prin anumite deprinderi. Ea, deși e ascunsă în suflet, se răsfrânge și pe fața din afară. Când fața dinlăuntru e o sinteză a tuturor virtuților, nu mai e o forță urâtă, ci o față frumoasă, care reprezintă totodată starea de nepătimire. Căci starea de nepătimire, constând din absența oricărei patimi, e tot una cu prezența tuturor virtuților, odată ce orice patimă e alungată prin virtutea corespunzătoare.

385 Cea mai mulțumitoare definiție a slavei dumnezeiești. Ea nu e o însușire sau o lucrare singulară a lui Dumnezeu, în rând cu celelalte, ci strălucirea totală care iradiază din ansamblul tuturor însușirilor și lucrărilor divine.

contemplația, virtutea și cunoștința, biruința și înțelepciunea, bunătatea și adevărul, le săvârșește în noi, ca în niște organe, Dumnezeu, noi neaducând nimic decât dispoziția care voiește cele bune^{ccl}. Această dispoziției are și marele Zorobabel. De aceea adaugă, zicând către Dumnezeu: "Bine ești cuvântat, Cel ce mi-ai dat mie înțelepciune și Ție mă mărturisesc, Doamne al părinților". Ca rob recunoscător, Zorobabel toate le-a atribuit lui Dumnezeu, care toate le-a dăruit. De la El a primit înțelepciunea, prin care îi poate mărturisi, ca unui Domn al părinților, puterea bunurilor hărăzite. Drept aceea spune: "Bine ești cuvântat Doamne", arătând prin aceasta că Dumnezeu are înțelepciunea infinită, sau, mai bine zis, e însăși înțelepciunea, de la care primind și el înțelepciune, îi mărturisește înțelepciunea sa.

Iar "Domn al părinților" îl numește, ca să arate că toate isprăvile Sfinților au fost în chip vădit daruri ale lui Dumnezeu și deci nici unul dintre ei n-a vrut nimic, decât bunul ce i s-a dat de la Domnul Dumnezeu, pe măsura recunoștinței și a bunăvoinței celui ce l-a primit; astfel spus, fiecare dintre ei a dobândit numai acele bunuri, pe care le-a atribuit Domnului, care le-a dăruit^{ccli}.

Deci "părinți" numește pe sfinții din veac, căci primind credința lor și imitându-le viața, a reușit prin voință să se nască din aceia cu duhul, ca fiu născut prin voința sa liberă din părinți care de asemenea au această calitate prin voința lor liberă. Calitatea aceasta este cu atât mai prețuită la Dumnezeu decât calitatea celor ce devin părinți și fii prin trup și nu prin voință, cu cât se deosebește prin superioritatea ființei sufletului de trup^{ccli}.

Acest Zorobabel este unul dintre tinerii ce stau în preajma regelui Darie³⁸⁶, adică a legii naturale, și cuprinde toată întinderea bunurilor dumnezeiești din oameni în două cuvinte. El risipește cutezanța celorlalți și atrage la sine legea care împrăștie peste fire, iar aceasta decretează slobozirea puterilor sufletului ținute în robia străină a patimilor.

Duhurile rele, care iau partea trupului ca mai pământesc sunt două, prin însăși doimea numărului indicându-se caracterul pătimăș și pieritor al trupului^{ccliii}. Iar mintea ce ține partea sufletului, care e simplu după ființă, e una, fiind expresia unității lui neprihănite, de care nu se poate atinge moartea cu nici un chip, întrucât nu admite vreo tăiere care să-l împărțească.

Deci zice unul din tineri, adică cel dintâi, prezentând vitalitatea pătimășă a trupului: "Cel mai tare este vinul"³⁸⁷. El numește "vin" toată întinderea patimilor iubitoare de plăceri, pe care le circumscrie în acest singur cuvânt. Acest "vin" provoacă "beția" ce scoate pe om din minți și pervertește întrebuințarea gândurilor firești. Căci spune Scriptura: "Mânia dracilor este vinul lor și mânia aspidelor fără vindecare"³⁸⁸. Ea numește, fierberea plăcerilor trupesti "vinul dracilor", iar neascultarea îngâmfată și disprețuitoare "vinul

386 III Esdra 4, 13.

387 III Esdra 3, 10.

388 Deut. 32, 33.

aspidelor". Căci se spune ceva de această fiară, că spre deosebire de toate celelalte fiare ale pământului, își astupă urechile de la cântări disprețuind cu mândrie pe cei ce cântă.

Altul dintre tineri, adică al doilea, zice: "Cel mai tare este împăratul"³⁸⁹. El numește "împărat" toată slava deșartă a bogăției, a domniei și a celorlalte străluciri de dinafară. E slava care naște neștiința, prin care se produce sfâșierea firii, întrucât toți se ignoră unul pe altul și toți se sfâșie între ei pentru un singur lucru: pentru că fiecare vrea să fie slăvit mai mult decât alții, fie datorită puterii, fie bogăției, fie plăcerii, sau a altor pricini pentru care se vor slăviți cei ce nu cunosc slava dumnezeiească cea care rămâne și disprețuiesc puterea ei.

Aceștia reducând tot adâncul de mocirlă al patimilor contrare firii la aceste doua izvoare, l-au făcut pe Darie judecător al cuvintelor, nădăjduind că legea care stăpânește peste fire își va da consimțământul la opiniile lor. Dar al treilea, care este mintea ce tine partea virtuții și a conștiinței și se străduiește să slobozească sufletul din robia cea rea a patimilor, zice:

"Mai tari sunt femeile și pe toate le biruiește adevărul"³⁹⁰. "Femei a numit el virtuțile îndumnezeitoare, din care se naște în oameni iubirea, care îi unește cu Dumnezeu și întreolaltă. Aceasta răpește sufletul"³⁹¹ tuturor, celor supuși nașterii și stricăciunii, ca și al ființelor spirituale care sunt mai presus de acestea, și îl împletește cu Dumnezeu însuși într-o unire dragăstoasă³⁹², atât cât este cu putință firii omenești, înfăptuind în chip unic căsătoria dumnezeiească și neprihănită. Iar "adevăr" a numit cauza cea unică și singură a lucrurilor, începutul, stăpânirea, puterea și slava, din care și pentru care s-au făcut și se fac toate și prin care și pentru care se susțin toate în existență, și de dragul căreia se face toată strădania și mișcarea celor iubitori de Dumnezeu. Scurt vorbind, prin "femei" a arătat sfârșitul virtuților: iubirea. Căci aceasta este plăcerea unirii nedespărțite și neîntrerupte a celor ce se împărtășesc prin dorință de binele prin fire. Iar prin "adevăr" a indicat capătul tuturor cunoștințelor și chiar al tuturor celor ce pot fi cunoscute, capăt spre care sunt atrase, ca spre începutul și sfârșitul tuturor lucrurilor, mișcările naturale, printr-o oarecare rațiune generală^{ccliv}. Căci începutul și sfârșitul tuturor lucrurilor, ca adevăr, biruiește toate prin fire și atrage spre sine mișcarea tuturor făpturilor.

389III Esdra 3, 11.

390III Esdra 3, 12.

391Sufletul, fiind în grecește feminin, e socotit ca o fecioară ce se însoțește cu Dumnezeu într-o căsătorie tainică.

392 κατέρωτικὴν τινὰ σύγκρασιν = într-un amestec dragăstos. Sf. Părinți folosesc termenul σύγκρασις atât pentru unirea sufletului cu Dumnezeu, cât și pentru a firii omenești și dumnezeiești în Hristos. Amestecul acesta, însă, nu e una cu „contopirea” (σύγχυσις), pe care o interzice definiția de la sinodul din Calcedon. Amestecul e întrepătrunderea a două substanțe fără să piardă identitatea (de ex. sufletul cu trupul). Ar fi bine să-și însușească acest termen și teologia românească, pentru a preciza unirea ca reciprocă îmbibare de substanțe și de energii ce-și păstrează identitatea lor, spre a nu se socoti unirea simplă alipire.

Mintea iubitoare de înțelepciune (filosoafă) grăind astfel către legea firii, alungă de la ea toată amăgirea dracilor vicleni și o convinge să decreteze slobozirea gândurilor și puterilor sufletului, ținute în robia patimilor, și să vestească celor închiși în întuneric, adică în poftă după cele sensibile, deslegarea de lanțurile robiei spirituale. Prin aceasta îi lasă să se suie în Iudeea, adică în virtute, ca să zidească în Ierusalim, adică în deprinderea nepătimirii, templul Domnului, sau cunoștința capabilă să primească înțelepciunea³⁹³. cclv

Deci înțelept și prea înțelept este marele Zorobabel. Căci primind înțelepciunea de la Dumnezeu, el a putut, datorită ei, să combată, să învingă și să răstoarne răspunsurile date de duhurile rele, care, ținând partea trupului, căutau să aducă la amăgire și la stricăciune neamul omenesc. Prin cele două răspunsuri ale sale, el a spulberat cu totul ambele răspunsuri vrășmașe și a eliberat sufletul din robia cea rea a patimilor. Dat fiind că aceia prin lauda vinului se străduiau să obțină cea mai mare cinste pentru fierberea plăcerilor trupesti, iar prin lauda împăratului ridicau mai presus de toate puterea slăvii lumești, aceasta a arătat, prin simbolul femeilor, superioritatea plăcerii duhovnicești, care nu are sfârșit, iar prin adevăr a indicat puterea care nu poate fi clintită de nimic. Prin aceasta l-a înduplecat (pe Darie) să disprețuiască bunurile prezente și să caute pe cele viitoare

Acesta este înțelesul sănătos și înțelept, pe care îl au, după părerea mea, răspunsurile celor trei tineri. El a fost socotit de Duhul vrednic de a fi fixat în scris pentru îndemnul nostru. Iar dacă cineva ar putea să vadă un înțeles mai înalt în cele scrise, potrivit cu puterea ce i s-a dat de a înțelege cele dumnezeiești, nu trebuie să fie invidiat. Căci harul Duhului nu se micșorează în cei ce se împărtășesc de el (din care pricină se și naște patima invidiei), chiar dacă unul primește mai mult, iar altul mai puțin din har. Pentru că fiecare dobândește după măsura credinței lui arătarea lucrării duhului. Așa încât fiecare își este distribuitorul propriu al harului^{cclvi}. Și dacă ar cugeta bine, n-ar trebui să invidieze pe cel ce a dobândit haruri mai mari, deoarece atârnă de el însuși dispoziția prin care primește bunurile dumnezeiești.

Dar să venim și la alt înțeles tainic al celor scrise, și anume la acela care descoperă adevărul original al lor, Zorobabel cel adevărat și nou^{cclvii}, vestit prin cel vechi în mod figurat, este Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos,

393 De la virtute (Iudeea) se înaintează spre nepătimire sau la totalitatea virtuților (Ierusalim), de la aceasta la cunoștință (templu). Iar cunoștința (gnoza), ca rezultat al strădaniei contemplative omenești, ajutată, se înțelege, de har, primește de sus, ca o încoronare, înțelepciunea. Ideea că templul, drept culme a strădaniei omenești în virtute și cunoaștere, primește înțelepciunea divină ca har, și-a găsit expresia în măreața biserică a lui Iustinian, dedicată Sofiei dumnezeiești, ca una ce-a fost destinată să se umple de înțelepciunea dumnezeiască. Mintea curățită și gnostică, ca templu subiectiv, și biserica sfințită, ca minte colectivă a obștei credincioase, ca mintea cosmosului, sunt vasele destinate să se umple de Sofia făpturii în curs de îndumnezeire.

care a fost conceput, purtat și născut în "confuzia"³⁹⁴ firii noastre, ca făcându-se om după fire, să readucă la sine firea, scoțând-o din confuzie.

Acesta n-a fost dus în robie împreună cu noi și n-a fost strămutat în confuzia patimilor^{cclviii}. "Căci n-a săvârșit păcat, nici s-a aflat vicleșug în gura lui"³⁹⁵. Dar s-a născut între noi cei robiți ca un rob, și "a fost socotit cu noi, cei fărdelege"³⁹⁶, făcându-se din iubirea de oameni "întru asemănarea trupului păcatului, pentru păcat"³⁹⁷. S-a făcut "întru asemănarea trupului păcatului", întrucât, fiind prin fire Dumnezeu nepătitor, a binevoit să se facă, potrivit iconomiei, în chip neschimbat, om prin fire pătitor^{cclix}. Și s-a făcut așa "pentru păcat", deoarece "pentru păcatele noastre a fost dus la moarte și pentru noi a suferit dureri"; "pentru păcatele noastre a fost zdrobit, ca noi să ne vindecăm cu rana Lui"³⁹⁸. Duhul înaintea feței noastre, unsul Domnului a fost prins în stricăciunile noastre, el despre care noi zicem: "în umbra lui vom trăi printre neamuri"³⁹⁹.

El este Răsăritul cel drept din împrăștierea noastră, în care am ajuns prin păcat. Despre el spune Duhul Sfânt prin Proorocul: "Că va răsări vouă Răsărit drept"⁴⁰⁰ sau "Iată bărbat, Răsăritul este numele Lui și va răsări dedesubtul Lui"⁴⁰¹, sau "Răsări-va Soarele dreptății, aducând tămăduire în aripile Lui"⁴⁰². Prin cuvântul "dedesubtul lui" se arată taina neînțeleasă a întrupării Cuvântului, din care a răsărit mântuirea tuturor^{cclx}. Iar "aripile Soarelui dreptății" ar fi cele două Testamente, prin care zburând Cuvântul în noi, ne vindecă rana căderii în păcat și ne dăruiește desăvârșita sănătate a virtuții, adică prin cel Vechi înlătură păcatul, iar prin cel Nou sădește virtutea. Sau iarăși aripile sunt Pronia și Judecata. Cuvântul zburînd prin acestea, se sălășluiește în chip nevăzut în fapte, tămăduind prin rațiunile înțelepciunii pe cei ce voiesc să se întrupească și vindecând prin modurile certării pe cei greu de urnit spre virtute. Prin aceasta unora le curățește întinăciunea trupului, iar altora le șterge petele sufletului⁴⁰³.^{cclxi}

El este cel ce readuce din robie pe Israel cel adevărat. El îl mută nu dintr-o țară într-alta, cum a făcut vechiul Zorobabel, strămutând poporul din Babilon în Iudeea, ci de pe pământ la cer, de la păcat la virtute, de la neștiință la cunoștința adevărului, de la stricăciune la nestricăciune și de la moarte la

394 „Confuzia” reprezintă Babilonul unde s-a născut Zorobabel și de unde a eliberat pe Iudei. *Babel* intră și în compoziția numelui: Zoro-Babel.

395Is. 53, 9.

396Is. 53, 12.

397Rom . 8, 3.

398Is. 53, 4-5.

399Ier. 23, 5.

400Plîng. 4, 20.

401Zah. 6, 12.

402 Maleachi 3, 20 (4, 2, Sept.).

403 Prin Providență, Dumnezeu îndrumă în chip pozitiv pe om prin binefacerile ce i le dă fiecare clipă și prin meditația asupra lor; prin judecată îl abate de la rău, trimitându-i diferite cercetări. Aceste două moduri se alternează sau chiar se împletesc, ca într-o pedagogie părintească. În fiecare zi, Dumnezeu ne dă bunurile sale și aproape în fiecare zi ne și ceartă. El zilnic stă la judecată cu noi, ca să ne scape de judecata neîndurată de la sfârșit.

nemurire, scurt vorbind, de la lumea văzută și pieritoare, la lumea spirituală și statornică și de la viața ce se destramă la cea care rămâne și nu se destramă.

El este adevărat ziditor al templului rațional, surpat de păcate și ars de focul străin, pe care noi l-am adus asupra lui umblând în lumina focului din noi și în flacăra în care ardem, întrucât nu numai că am făcut să urmeze slugarnic partea mintală a sufletului cugetului trupesc, ci am și aprins fără rușine materia patimilor prin lucrarea noastră^{cclxii}.

El este cel care a înduplecat prin înțelepciune pe Darie împăratul, adică legea firii. Pentru că nu se poate ca în acest loc să se înțeleagă prin Darie diavolul, odată ce s-a făcut de bunăvoie împreună lucrător cu harul în slobozirea poporului și s-a lăsat convins că nimic nu e mai tare și mai de folos firii spre mântuire, decât credința și buna mântuire, decât credința și buna conștiință. Căci prin adevăr se înțelege credința care are în ea rațiunea adevărului, iar conștiința cea bună e semnul iubirii de Dumnezeu, indicată alegoric prin femeii, întrucât unde este ea nu e cu puțință călcarea poruncilor dumnezeiești^{cclxiii}.

El este acela care a clădit din nou în Sine însuși, printr-o unire negrăită, "cortul lui David"⁴⁰⁴, adică firea stricată de moarte din pricina păcatului.

El este Zorobabel care a ridicat cu slavă casa căzută a lui Dumnezeu, despre care zice Duhul: "Va fi slava din urmă a casei acesteia mai presus decât cea dintâi"⁴⁰⁵. Căci Cuvântul a intrat într-o a doua comuniune cu firea, care e cu atât mai luminată decât cea dintâi, cu cât prima dată i-a dăruit din ceea ce era mai bun, iar pe urmă s-a împărtășit El însuși din ceea ce era mai rău. Acesta, ca să mântuiască și chipul și ca să facă nemuritor și trupul. Deci ștergând cu totul cuvântul șarpelui, suflat în urechile firii, a făcut iarăși curată firea ca la început. Ba încă a făcut-o să întreacă prin îndumnezeire prima ei plăsmuire. Și precum neexistând la început, a întemeiat-o, așa surpându-se pe urmă a făcut-o neschimbabilă, ca să numai cadă^{cclxiv}. Prin aceasta a împlinit tot sfatul lui Dumnezeu și Tatăl, îndumnezeind-o prin întrupare⁴⁰⁶. "Mânile lui Zorobabel (cel spiritual) au pus temelie, zice, casei acesteia (adică omului) și mâinile lui o vor isprăvi"⁴⁰⁷. E vorba aici de prima plăsmuire a omului și de refacerea de pe urmă a lui Hristos însuși, prin unirea cea negrăită^{cclxv}.

El este Zorobabel care a eliberat pe cei dintâi din robie și are în mână piatra de cositor, împodobită cu cei șapte ochi ai Domnului, prin care privește

404Amos 9, 14; Fapt. Apost. 15, 16.

405Agheu 2, 10.

406 Fiul lui Dumnezeu a fixat firea omenească în sine (ca pe un „cort” în „locul” de supremă soliditate al dumnezeirii), ca s-o facă să nu mai cadă, fiind ținută chiar de Dumnezeu. De aceea chiar întruparea constituie o îndumnezeire a firii omenești, chiar ea face această fire să nu mai poată luneca. În această consolidare a firii omenești în nepătimire prin întrupare, nu trebuie răstălmăcită în sensul unei mântuiri fizice, conform acuzei ce-o aduc Apusenii Părinților orientali. Firea omenească a lui Hristos nu mai lunecă din motive spirituale. E prea aproape de ea adevărul și binele suprem, ca s-o mai atragă ceva inferior.

407Zaharia. 4, 9.

Dumnezeu peste tot pământul⁴⁰⁸. După istorie nu se pare cătuși de puțin să fi avut Zorobabel în mână o piatră de cositor, care să aibă șapte ochi și încă ai Domnului, care să privească peste tot pământul. Fiind deci cu neputință să luăm acestea după literă, vom recurge la înțelesul mai înalt al celor scrise.

Zorobabel este, cum am spus adeseori mai înainte, Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos. Iar piatra aceasta este credința în El. A avea această piatră "în mână", înseamnă că credința în Hristos se face arătată prin împlinirea poruncilor. Căci "credința fără fapte este moartă"⁴⁰⁹, precum și faptele fără de credință. Iar "mâna" este evident, simbolul faptelor. Deci Domnul ținând în mână piatra, ne învață să avem în El credința arătată prin fapte. Iar cei șapte ochi ai Domnului, cu care e împodobită piatra aceasta, sunt cele șapte lucrări ale Duhului Sfânt^{cclxvi}.

"Și se vor odihni peste El, zice, șapte duhuri: duhul înțelepciunii, duhul înțelegerii, duhul cunoștinței, duhul științei, duhul sfatului, duhul tăriei, duhul temerii de Dumnezeu"⁴¹⁰.

Duhul temerii de Dumnezeu se arată în înfrânarea cu fapte de la păcate; duhul tăriei, în pornirea și mișcarea plină de râvnă spre lucrarea și împlinirea poruncilor; duhul sfatului, în deprinderea discernământului care ajută să împlinim cu rațiune poruncile dumnezeiești și să deosebim cele bune de cele rele; duhul științei ne face să știm fără greșală modurile activității virtuose, după care lucrând nu cădem nicidecum din dreapta judecată a rațiunii; duhul cunoștinței ne dă putința să cuprindem cu mintea rațiunile din porunci, pe care se întemeiază modurile de activitate ale virtuților; duhul înțelegerii este consimțământul afectuos al sufletului cu modurile și rațiunile poruncilor, sau bine zis prefacerea lui în acelea, prefacere prin care se produce o fuziune a puterilor noastre naturale și modurile și rațiunile poruncilor; duhul înțelepciunii ne face să ne înălțăm la cauza rațiunilor duhovnicești din porunci și la unirea cu ea; prin aceasta cunoscând, pe cât este cu putință oamenilor, în chip neștiut, rațiunile simple ale lucrurilor, aflătoare în Dumnezeu, scoatem ca dintr-un izvor țâșnitor al inimii adevărul din toate împrăștiindu-l în chip felurit și celorlalți oameni^{cclxvii}. În felul acesta urcăm pe o anumită cale și după o anumită ordine de la cele ce sunt față de Dumnezeu ultimile, dar față de noi cele mai apropiate, spre cele dintâi și față de noi cele mai depărtate, iar față de Dumnezeu cele mai apropiate^{cclxviii}.

Căci de fapt de la încetarea de-a păcătui prin temere venim la lucrarea virtuților prin tărie; iar de la lucrarea virtuților, la discernământul sfatului. De la discernământ trecem apoi la deprinderea virtuților, sau la știință; iar de la deprinderea, virtuților, la cunoștința rațiunilor din virtuți. De la aceasta ne ridicăm la deprinderea care prefăce puterile naturale în rațiunile cunoscute ale virtuților, adică la înțelegere și de la aceasta la contemplarea simplă și exactă a adevărului din toate lucrurile. În sfârșit, pornind de la aceasta vom

408Zaharia 4, 10

409Iacov 2, 26.

410Isaia 11, 2.

scoate la iveală multe și variate rațiuni cucernice ale adevărului din contemplarea înțeleaptă a lucrurilor sensibile și a ființelor inteligibile.

Urcând așadar prin acești ochi ai credinței, sau prin aceste iluminări, ne adunăm în unitatea dumnezeiească a înțelepciunii, concentrând harismele (darurile), care s-au împărțit pentru noi, prin înălțările noastre trepte pe scara virtuților^{cclxix}, neomițând, cu ajutorul lui Dumnezeu, nimic din cele spuse. Aceasta pentru ca nu cumva, neglijându-le puțin câte puțin, să ne facem credința noastră oarbă și fără ochi, lipsită de iluminările Duhului, care ni se împărtășesc prin mijlocirea virtuților, și să fim trimiși, după dreptate, la muncile veacurilor nesfârșite, ca unii ce ne-am orbit ochii dumnezeiești ai credinței, în ce ne privește pe noi^{cclxx}.

Căci tot cel ce și-a scos acești ochi ai credinței^{cclxxi} din sine pentru neîmplinirea poruncilor, va fi osândit cu siguranță, nemaiavând pe Dumnezeu privind la el⁴¹¹. Aceasta este, socotesc, pricina pentru care Scriptura a numit credința piatră de cositor întrucât pedepsește pe toți cei ce n-o împodobesc prin împlinirea poruncilor și-i folosește pe toți cei ce o păstrează înfrumusețată cu lucrările Duhului. "Căci va fi, zice marele Simion vorbind despre Domnul, spre căderea și ridicarea multora din Israel"⁴¹²; se înțelege spre căderea celor necredincioși. Pentru că spun unii despre cositor că se compune din argint și plumb. Dar plumbul este simbolul muștrării, al pedepsirii, al chinuirii și al osândei grele, iar argintul este chipul strălucirii, al slavei și al măririi. Dacă e așa, atunci credința indicată prin cositor pe de o parte muștră, pedepsește, chinuiește și osândește pe cei ce s-au dovedit slabi în ea, prin nelucrarea poruncilor, având poate drept plumb neputința trupului, împuternicită prin unirea cu Cuvântul; iar pe de altă parte slăvește, luminează și duce spre îndumnezeire pe cei ce s-au dovedit tari în ea prin lucrarea poruncilor, având drept argint dumnezeirea Cuvântului, care strălucește în cei vrednici, după puterea lor^{cclxxii}.

Alții au înțeles prin piatra de cositor pe Domnul nostru Iisus Hristos, ca unul ce e compus din două firi, din dumnezeire și omenitate. Iar dacă cineva vrea să înțeleagă credința în Hristos, sau pe Hristos însuși într-un chip spiritual, credința și Hristos însuși este plumb întrucât muștră sufletul, chinuiește trupul, pedepsește patimile și osândește pe demoni, iar argint întrucât umple mintea de strălucire prin virtuți, o slăvește prin cunoștințe și o face prin îndumnezeire lumină ce oglindește Lumina primă, în acest sens trebuie înțeleasă și "căderea" și "ridicarea" care se va întâmpla din pricina Lui: El provoacă căderea trupului, adică a cugetului trupesc și ridicarea puterilor naturale ale virtuții și ale gândurilor care susțin cunoștința. Simplu vorbind, Cuvântul provoacă în cei vrednici căderea întregului om vechi după chipul lui

⁴¹¹Ochii credinței, ca evidență a adevărilor credinței, dobândită prin fapte, deși sunt în noi, ajutându-ne să vedem, totuși nu sunt ai noștri, ci sunt darul lui Dumnezeu, sau lucrările Lui. Ca atare, deși vedem și noi prin ei, sunt ochii prin care însuși Dumnezeu privește în noi și în jurul nostru. Iar noi vedem prin acești ochi ai lui Dumnezeu. În acest sens, pe Dumnezeu îl cunoaște cel ce e cunoscut de Dumnezeu.

⁴¹²Lc. 2, 34.

Adam și al literii legii, și ridicarea omului nou după chipul Său și al duhului legii^{cclxxiii}.

Dar poate Scriptura închipuiește credința prin piatra de cositor și pentru faptul că dă puțință celor ce-și înnegresc virtutea și cunoștința să le lumineze toate prin pocăință, redobândind activitatea și contemplația și revenind din nou la strălucirea plină de lumină a vieții^{cclxxiv}.

Note parafrazate

Întrebarea 55

"Și au fost toți din Israel de la doisprezece ani și mai în sus, afară de copii și de femei, patruzeci și trei de mii trei sute șasezeci. Iar robii și roabele lor, șapte mii trei sute și șapte; psalți și cântăreți, opt sute cincizeci și cinci; cămile, patru sute treizeci și cinci; cai, șapte mii șapte sute treizeci și șase; catări, opt sute patruzeci și cinci; măgari, cinci mii cinci sute douăzeci și cinci"⁴¹⁶. Fă o agapă spirituală din lucrurile acestea așa de mari și de înalte, scrise de Duhul prin Proorocul, cu privire la a șasea întoarcere din robie. Ce înseamnă această coborîre și această povestire fără rost și nedemnă de Duhul, să amintească de cai, de catări, de măgari și încă cu atâta precizie în numărătoare?

Răspuns

A vorbi cu precizie despre acestea este cu puțință numai acelorora, care pentru multa curățenie a minții lor au primit de la Dumnezeu tot harul pe care-l pot primi oamenii^{cclxxv}. Căci pătrunzând cu ajutorul acestui har în noianul vederilor tainice, aceștia văd numai rațiunile celor scrise, dezbrăcate de veșmântul figurilor. Ei nu se ocupă câtuși de puțin de simbolurile, care le dau o formă sensibilă, decât în cazul când voiesc prea înțelept să le înfățișeze corporal celor ce, din pricina nevârstniciei minții, nu se pot ridica peste percepția simțurilor, ci trebuie să se exerciteze mai întâi prin figuri sensibile, ca apoi să dorească să se urce la rațiunile arhetipice ce sunt mai presus de percepția sensibilă^{cclxxvi}. Dar noi socotim că nu este absurd să ne apropiem de realitățile subtile prin conjectură, dată fiind facultatea naturală din noi, care se dorește după cunoașterea celor dumnezeiești. Căci două bunuri pot rezulta din conjectură pentru cei ce sunt stăpâniți de o venerație sinceră față de cele dumnezeiești: cel ce abordează prin conjectură lucrurile dumnezeiești, sau descopere adevărul în privința celor cugetate și atunci aduce cu bucurie, drept jertfă de laudă, mulțumiri Celui ce i-a dat știre despre ceea ce a căutat^{cclxxvii}, sau constată că înțelesul celor scrise îi scapă și atunci respectă și

413

414

415

416 Numărătorea aceasta nu corespunde exact nici cu cea din Neemia (II Ezdra) 7, 66-69, nici cu cea din III Ezdra 5, 63-69.

mai mult lucrurile dumnezeiești, aflând că înțelegerea lor întrece propria lui putere.

Deci apropiindu-mă și eu prin conjectură de cele scrise, rog pe Dumnezeu să-mi fie într-ajutor în cele ce voi spune, căci știu că puterea înțelegerii mele e cu mult prea slabă față de sublimitatea tainelor Scripturii. De voi reuși, voi datora întreaga izbândă lui Dumnezeu, care m-a ridicat prin înțelegere spre mulțumire, iar de nu voi reuși, voi socoti și nepriceperea un bine, pe care îl voi datora tot lui Dumnezeu, care, tăind cu anticipație, prin purtarea Sa de grijă, mândria ce mi s-ar fi putut naște din cunoștință, mi-a făcut din nepricepere un îndemn spre modestie^{cclxxviii}. Prin urmare, apropiindu-mă prin conjectură de înțelesul celor scrise, voi începe de la cele de mai înainte din Scriptură, în capitolul dinainte de acestea s-a scris despre Zorobabel: "Și când a ieșit tânărul, ridicându-și fața sa la cer înspre Ierusalim, a binecuvântat pe împăratul cerului"⁴¹⁷. Se înțelege că a ieșit după ce a dat răspuns la întrebările împăratului Darie. Deci a ieșit de la fața acestuia. Darie este însă, cum am spus mai înainte, legea care stăpânește asupra firii^{cclxxix}. De fapt acest înțeles al lui corespunde cu tălmăcirea propriului nume. Căci numele lui Darie înseamnă "neam", sau "genealogie" (carte a neamurilor), sau "cel cuprins într-o genealogie", cum spun cei ce cunosc înțelesul exact al acestui cuvânt. Dar cuvântul "neam" sau "genealogie" exprimă o lege naturală, căci "neamul" și toate cele cuprinse într-o "genealogie" stau sub fire^{cclxxx}.

Deci bine am făcut că am înțeles prin Darie legea firii. Căci legea firii îmbrățișează genurile (neamurile) și speciile care se află sub fire, cât și cele ce se contemplează în legătură cu firea, adică timpul și spațiul. Căci toate acelea fără de care nu există un lucru creat, se contemplează deodată cu acel lucru⁴¹⁸.

Darie este, prin urmare, cum am spus, legea firii. Iar Zorobabel e mintea contemplativă, care, ieșind de la legea firii, simbolizată prin Darie, s-a ridicat peste toată ordinea lucrurilor văzute de sub timp și spațiu și și-a înălțat fața, adică dispoziția capabilă de cunoștință, dobândită prin virtute, către cer, cu alte cuvinte către sublimitatea ființelor spirituale; înspre Ierusalimul spiritual din ceruri, adică înspre acel Ierusalim, ale cărui "ziduri sunt zugrăvite pe palmele Domnului"⁴¹⁹. Căci în el se află locuința tuturor celor ce se veselesc⁴²⁰ și la el se întorc cu adevărat toți aceia care scapă din robie și își caută casa lor cea din cer⁴²¹, cum zice Apostolul^{cclxxxi}; toți aceia, care pot zice cu marele David: "De te voi uita Ierusalime, uitată să fie dreapta mea; să se lipească limba de grumazul meu de nu-mi voi aduce aminte de tine"⁴²². Prin "dreapta" se înțelege lucrarea duhovnicească a poruncilor dumnezeiești și prea laudate, iar "limba lipită de grumaz" este activitatea de cunoaștere a rațiunii noastre,

⁴¹⁷III Ezdra 4, 58.

⁴¹⁸Sf. Maxim face deosebire între fire și cele în legătură cu firea (τὰ περὶ τῆν φύσιν). Firea e totalitatea lucrurilor ce se nasc și pier, iar cele în legătură cu firea sunt timpul și spațiul.

⁴¹⁹Isaia 19, 16.

⁴²⁰Psalm 86, 7.

⁴²¹II Corinteni 5, 2.

⁴²²Psalm 137, 5-6.

care din pricina neștiinței stă lipită de gâtlej, adică de patima ce-și are sediul în preajma gâtlejului, și din această pricină nu poate fi pusă în mișcare de dorința după bunurile negrăite și de aceea ,nu poate să guste din bunătatea Domnului^{cclxxxii}.

Așadar Zorobabel care, grăbindu-se spre Ierusalim, scoate rațiunile de sub timp și fire^{cclxxxiii}, este mintea noastră contemplativă. Dar poate fi și Cuvântul creator, cel mai presus de noi, care a venit între noi ca unul din noi, adică s-a făcut om, ca să adune prin întrupare la Sine pe cei ce s-au rostogolit de bunăvoie în pătimire și viață în patimi și în moartea trupului. Deci fie că e mintea, fie că e Cuvântul, Zorobabel îi scoate împreună cu sine și-i duce cu sine spre Ierusalimul ceresc pe toți cei ce s-au făcut, pe cât e cu putință, asemenea lui. Desăvârșirea acestora în virtute și în cunoștință a închipuit-o Scriptura simbolic prin diferitele specii și numere amintite înainte. Căci tot omul drept și iubitor de Dumnezeu, întorcându-se în chip spiritual spre Ierusalimul de sus, plinește numerele amintite ale diferitelor specii, adunând rațiunile fiecărei specii și număr într-o unică plenitudine a virtuții și a cunoștinței. Aceasta o arată limpede sensul locului mai sus pomenit din Scriptură.

"Și au fost toți din Israel de la 12 ani și mai în sus, afară de copii și de femei, patruzeci și trei de mii trei sute șazecei". E de admirat exactitatea cuvintelor Duhului, care notează că nici unul dintre cei numărați în Ierusalim după ce au ieșit din Babilon, adică din confuzia veacului acestuia, nu era sub 12 ani. Prin aceasta Scriptura a arătat în chip tainic, că numai cel ce s-a ridicat peste simțire (percepția sensibilă) și peste timp (căci aceasta înseamnă numărul 12 care se compune din 5, adică din cele 5 simțuri și din 7, adică din timp)^{cclxxxiv} și a tăiat orice afecțiune a sufletului față de ele, a ieșit din confuzia lor, zorind spre cetatea de sus. Și nu numai acesta are cu sine, în afară de copii și de femei, numărul patruzeci și trei de mii trei sute șazecei.

"Copiii" sunt poate gândurile referitoare la afectele firești și nevinovate și independente de voia noastră, iar "femeile", fie cugetările, fie poftele și plăcerile naturale care nu aduc nici o osândă celor ce le au, fiind urmarea necesară a poftirii naturale. Pentru că și hrana cea mai simplă ne produce o plăcere naturală, chiar dacă nu voim, întrucât ne satisface trebuința de mai înainte. La fel băutura, prin faptul că potolește neplăcerea setei, sau somnul, prin faptul că reînviește puterea cheltuită prin veghere. De asemenea toate celelalte funcțiuni ale firii noastre, care sunt pe de-o parte necesare pentru susținerea ei, iar pe de alta folosite ale celor ce se sânguiesc pentru dobândirea virtuții. Toate acestea, măcar că nu se numără împreună cu bărbații, ies totuși împreună cu orice minte care fuge de confuzia păcatului, ca nu cumva aceasta să fie ținută din pricina lor în robia patimilor condamnable și contrare firii, care atârnă de voia noastră și nu-și au în altceva sursa în noi decât în mișcarea afectelor conforme cu firea^{cclxxxv}. Dar nu se numără împreună, întrucât afectele care conservă firea în viața de aici nu se pot muta împreună cu noi la viața nemuritoare și veșnică^{cclxxxvi}.

Cele patru miriade (patruzeci de mii) sunt pătrimea virtuților generale, cu care, străbătând mintea natura și timpul, ajunge la ținta fericită a nepătimirii⁴²³. Să ne explicăm: Miriada (numărul de zece mii) e indicată numai prin cifra unității și nu poate fi notată prin nici o altă cifră, fiind după suport identică ca unitatea și deosebindu-se numai prin cugetare, cum se deosebește sfârșitul de început. Căci miriada este sfârșitul unității și unitatea este începutul miriadei, sau mai bine-zis miriada este unitatea pusă în mișcare și unitatea este miriada până n-a fost pusă în mișcare^{cclxxxvii}. Dar tot așa fiecare din virtuțile generale are ca început și sfârșit monada dumnezeiească, adică pe Dumnezeu, întrucât pornește din El și sfârșește în El și este una cu Dumnezeu, deosebindu-se numai prin cugetare. Căci e vădit că de la El și spre El își are originea orice virtute.

Sau poate Scriptura înțelege prin cele patru miriade (patruzeci de mii) cele patru înaintări în împlinirea poruncilor dumnezeiești de-a lungul contemplației și a cunoașterii. Fiecare înaintare merge până la zecele proxim. Astfel prima înaintare constă în lucrarea simplă a poruncilor de către începători, după fuga lor de păcat^{cclxxxviii}. Ea împlinește prima decadă, care e în același timp monadă. A doua înaintare e cea care îmbrățișează prin fiecare poruncă pe celelalte. Ea face aceeași decadă sută împlinită prin lucrarea tuturor poruncilor prin fiecare. Căci decada lucrată înzecit produce suta. A treia înaintare este înzecirea sutei prin legea firii. Căci înzecită este și legea firii^{cclxxxix} ca una ce constă din zece părți și anume: din cele trei puteri ale sufletului, din cele cinci simțuri, din funcțiunea vocală și din fecunditatea naturală. De puterea rațiunii^{ccxc} se folosește omul la căutarea cauzei și a bunurilor din jurul cauzei; de puterea poftelor spre dorirea celor căutate, iar de iuțime spre păzirea și iubirea lor. Simțurile, la rândul lor, îi servesc la deosebirea lucrurilor^{ccxci}, care și ea se împarte în cinci și din care se naște știința^{ccxcii}. Acesta încercînd deosebire împarte lucrurile în "cele începute" și "în cele neîncepute"^{ccxciii}, în "cele care sunt de cugetat" și în "cele care nu sunt de cugetat", în "cele care sunt de grăit" și în "cele care nu sunt de grăit", în "cele ce se pot face" și în "cele ce nu se pot face", în "cele stricăcioase" și în "cele nestricăcioase". Iar de funcțiunea vocală se folosește spre grăire, precum de fecunditate spre sporirea bunurilor celor căutate, dorite, iubite, cunoscute și grăite. Astfel suta înzecită prin legea firii devine mie. Iar a patra înaintare este urcușul, prin contemplație și cunoaștere, a legii firești, cu împărțirile arătate, spre rațiunea originară a fiecărei porunci. La capătul acestui urcuș, se contemplă miriada concentrată, indicată prin cifra primei unități. Căci cel ce împlinește poruncile în mod simplu, apoi îmbrățișează în împlinirea fiecăreia pe celelalte, pe urmă unește cu îmbrățișarea acestora distincțiile legii firești și pe aceasta o urcă în sfârșit, prin cunoaștere (în chip gnostic), spre rațiunea fiecărei porunci, a concentrat cele patru miriade, onorate la fiecare înaintare, prin taina unității, în care se adună rațiunea miriadei.

423 Nepătimirea e Ierusalimul. La el se ajunge prin virtuți.

Sau cele patru miriade mai înseamnă și cele patru nepătimiri generale^{ccxciv}. Prima nepătimire este înfrânarea desăvârșită de la păcatele cu fapta, constatată la cei începători^{ccxcv}. A doua nepătimire este lepădarea totală a gândurilor care consimt cu păcatele. Aceasta o găsim la cei care cultivă virtutea cu rațiune^{ccxcvi}. A treia este nemișcarea totală a poftelor spre patimi. Ea e proprie celor ce contemplă în chip spiritual în înfățișarea lucrurilor văzute rațiunile lor^{ccxcvii}. A patra nepătimire este curățirea totală chiar și de închipuirea simplă a patimilor. Această o aflăm în cei ce și-au făcut mintea, prin cunoștință și contemplație, oglindă curată și străvezie a lui Dumnezeu^{ccxcviii}.

Deci cel ce s-a curățit pe sine de lucrarea patimilor, s-a eliberat de consimțirea cugetării cu ele, și-a oprit mișcarea poftelor spre ele și și-a făcut mintea curată, chiar și de închipuirea simplă a lor, având cele patruzeci de mii iese din materie și din cele pământești și zorește spre regiunea dumnezeiească și pașnică a lumii spirituale.

Astfel înțelegem cele patruzeci de mii. Iar cele trei mii indică învățătura desăvârșită dreaptă, evlavioasă și rațională despre Treimea Sfântă și de o ființă; potrivit căreia credem și laudăm unitatea tripostatică ca un singur Dumnezeu^{ccxcix}.

Iar numărul de trei sute înfățișează aici ideea Providenței, întâi pentru că prin forma literei care îl indică⁴²⁴, e închipuită puterea care, venind de sus, străbate cele de jos și cuprinde extremitățile celor două laturi, prin ceea ce se arată Providența care strânge totul în chip negrăit. Al doilea, pentru că acest număr a fost cinstit prin chipul crucii, pe care s-a săvârșit taina cea mare, cea dintâi și cea ascunsă a Providenței. Căci taina întrupării lui Dumnezeu a fost un mod de lucrare negrăită a Providenței. Poate că în acest semn al crucii și al numelui Celui ce a fost pironit pe ea pentru noi a îndrăznit marele patriarh Avraam, când a ieșit și a biruit puterile vrăjmașe indicate prin regi. Căci se spune că a ieșit cu 318 slujitori, adică cu acest semn și cu numele lui Iisus^{ccc}. Pentru că de multe ori Scriptura descoperă celor curați gândul ei prin forma literelor.

Iar dacă vrea cineva să cunoască gândul Sfintei Scripturi și din număr, va afla că și așa prin el se indică Providența⁴²⁵. Căci lucrarea Providenței constă nu numai în a păstra firea cu existența nemicșorată, ci și în a face să nu-i lipsească nimic pentru a deveni fericită prin har⁴²⁶. Deci adăugând cineva la două sute o sută, capătă trei sute. Iar prin acest număr se indică natura și virtutea. Natura este indicată prin numărul două sute, ca una ce constă din materie și formă. Căci materia este împătrită pentru cele patru elemente ale

424În grecește numărul 300 e notat prin litera T.

425În aliniatul anterior s-a arătat ideea Providenței din forma scrisă a numărului, acum se arată din numărul însuși.

426Traducere literară: Căci lucrarea Providenței constă nu numai în a păstra firea nemicșorată după rațiunea existenței, ci și în a o face fără lipsă după rațiunea existenței fericite, dobândite prin har.

ei, iar forma este încercată pentru simțurile care pun pe frământătura materiei tiparul formei^{ccci}. Înmulțind acum pe patruzeci cu cinci, sau pe cincizeci cu patru, căpătăm numărul două sute. Iar numărul o sută înseamnă virtutea desăvârșită, ca unul ce cuprinde decada poruncilor dumnezeiești înzecită. La aceasta ajungând Avraam, devine tată al marelui Isaac, căci fiind mort după fire s-a făcut după duh născător al vieții și al bucuriei. Deci adăugând la două sute o sută, capeți numărul trei sute, care indică Providența ce susține firea în tendința ei spre fericire⁴²⁷. Scolie^{cccii}.

Iar numărul șasezeci înseamnă puterea naturală care împlinește poruncile și s-a desăvârșit prin rațiunile virtuților. Căci numărul șase înseamnă puterea de activitate a firii, ca unul ce constă din părțile proprii. Din această pricină s-a scris că și Dumnezeu a făcut lumea în șase zile. Iar numărul zece arată desăvârșirea virtuții prin împlinirea poruncilor. Prin urmare numărul șasezeci^{ccciii} indică limpede puterea naturală care primește rațiunile dumnezeiești aflătoare în porunci.

Așadar cele patruzeci de mii adăugate la trei mii trei sute șase zeci indică rațiunea desăvârșită a virtuții, taina venerată a Teologiei, ținta adevărată a Providenței și puterea de activitate a firii care a fost îmbunătățită prin virtuți. Deci cel ce și-a eliberat, prin duh, mintea de trup, de simțuri și de lume, iese din ele, părăsind amestecarea și confuzia lor^{ccciv}, ca cei de odinioară Babilonul; el zorește spre cetatea de sus, având mintea desprinsă de orice afecțiune față de ceva.

"Iar robii și roabele acestora, șapte mii trei sute șapte", Legea spune despre robi și despre roabe: Robii și roabele dintre Evrei să slujească șase ani, iar într-al șaptelea să fie lăsați slobozi. Iar robii și roabele de alt neam să slujească în veac". "Veac" socotesc că numește anul al cincizecilea al slobozirii.

Robul evreu și roaba evreică sunt rațiunea și cugetarea⁴²⁸, care slujesc filosofului ce se îndeletnicește cu făptuirea șase ani, ajutându-l să iscodească tot ce contribuie la frumusețea morală și la modurile virtuții. Căci rațiunea și cugetarea slujesc oricui se îndeletnicește cu făptuirea ca un rob și o roabă, iscodind și creînd modurile activității virtuozității^{cccv}. Și toată puterea lor e îndreptată împotriva duhurilor răutății, care se opun făptuirii morale. Ducând așadar la îndeplinire filosofia lucrătoare, pe care a indicat-o numărul "șase" al anilor (căci s-a spus că numărul "șase" înseamnă filosofia lucrătoare)⁴²⁹, rațiunea și cugetarea sunt lăsate slobode ca să se reîntoarcă contemplarea duhovnicească a rațiunilor din lucruri, care sunt înrudite cu ele. Ele au ajuns atunci la anul al "șaptelea", adică la deprinderea nepătimirii^{cccvi}. Căci patimile

427Susține firea după rațiunea existenței ei fericite.

428Rațiunea în grecește e de genul masculin: λόγος; iar cugetarea e de genul feminin: δianoia. Ele slujesc celui de pe prima treaptă a urcușului.

429Numărul șase simbolizează cele șase zile de lucru de peste săptămână, deci activitatea în general.

au fost subjugate prin multa osteneală a rațiunii și a cugetării unite cu ea și de aceea au ieșit și s-au depărtat de la suflet.

Iar robul și roaba de alt neam sunt puterea mâniei și a poftei⁴³⁰. Pe acestea mintea contemplativă le supune pentru totdeauna stăpânirii rațiunii, ca să-i slujească la dobândirea virtuților prin bărbăție și cumpătare. Și nu le lasă libere până ce nu e înghițită moartea nenorocitului de trup de viața nemărginită, și până ce nu se arată în chip curat icoana împărăției veșnice, având imprimată în ea, prin imitare, întreaga forma a arhetipului. Ajunsă aici, mintea contemplativă slobozește mânia și pofta, pe cea din urma prefăcând-o în plăcere curată și în atracția neprihănită pentru dragostea dumnezeiească, iar pe cea dintâi în ardoare duhovnicească, în statornicie înfocată și în nebunie sobră^{cccvi}. În această stare ajunsese după merit marea rază a luminii netulburate, marele apostol Pavel, când l-a auzit pe regele Agripa spunându-i: Ești nebun Pavele⁴³¹. Dar și el însuși scrie despre sine Corintenilor: "Că ori de ieșim din noi, este pentru Dumnezeu, ori de suntem cu mintea așezată, este pentru voi"⁴³². El numește nebunia sobră, cea după Dumnezeu, "ieșire din sine" (extaz), ca una ce scoate mintea afară din lucrurile create, măcar că în sine e sobră și chibzuită.

Iar numărul robilor socotesc că indică viața vremelnica, trăită conform cu rațiunea și împreunată cu modurile nepătimirii^{cccviii}. În cursul acesteia mintea, folosindu-se de rațiune și de cugetare ca de niște robi și roabe evreice care slujesc făpturii, hotărăște măsurile ajutorului ce trebuie să-l dea acestea virtuții, strămutându-le la contemplație. Ingrijindu-se de asemenea de mânie și de poftă, ca de niște robi și roabe de alt neam, așa cum un stăpân se îngrijește de slujitori, le călăuzește la aceeași libertate de la sfârșit^{cccix}. Și anume așa că pofta o preface în dorința ce se desfată de cele dumnezeiești, iar mânia în vigoarea nesfârșită a dorului ce se bucură de ele, făcând pe robii de alt neam, Evrei adevărați după har.

"Cântăreți și psalmozi opt sute cincizeci și cinci". "Cântăreții sunt cei ce vestesc cuvântul (rațiunea) dumnezeiesc prin modurile virtuților cu fapta, fără contemplație^{ccc}. Iar "psalmozii" sunt cei ce inițiază tainic în cuvântul (rațiunea) dumnezeiesc pe alții, prin modurile virtuților împreunate cu dulceața cunoștinței din contemplație; încântându-le urechile lor spirituale^{cccxi}.

Numărul acestora indică știința lucrurilor veșnice^{cccxii}, atâta cât le este îngăduită oamenilor; Din numărul opt sute cinci zeci, "opt sute" indică rațiunile viitoare ale cunoștinței, iar "cincizeci" ale virtuții. În sfârșit "cinci" înfățișează știința lucrurilor de aici, precum am arătat vorbind despre numărul "cinci" puțin mai înainte.

430 Puterea mâniei în grecește e de genul masculin: θυμός, iar puterea poftitoare e de genul feminin: επιθυμία.

431 Fapte 26, 24.

432 II Cor. 5, 15.

"Cămile, trei sute treizeci și cinci . Cămilele ce ies împreună cu fiii lui Israel eliberați din robia amară, sunt diferitele reprezentări (contemplații) naturale ale lucrurilor văzute, care sunt alcătuite, asemenea cămilei, pe deoparte din înfățișările cele văzute ce se raportează la simțuri și sunt așa zicând picioarele lor, iar pe de alta din rațiunile mai înalte, privite în ele cu duhul, care se raportează la minte și sunt așa zicând capul lor.

Poate despre aceste cămile a zis marele Isaia, prevestind profetic slava Ierusalimului spiritual: Și te vor acoperi pe tine cămilele de Madian și Ghefar"⁴³³. Ele sunt reprezentările (contemplațiile) duhovnicești ale afectelor (patimilor) firești^{cccxi}. Căci Madian se tălmăcește "golirea stomacului", sau "lut sângeros", sau "sudori omenești și ale mamei", Iar Ghefar "posesiunea spatelui", care este contemplația ridicată deasupra patimilor trupesti. Căci spatele sufletului este trupul, ca unul ce este îndărătul lui. Deci Scriptura zice aici că locul sau reședința duhovnicească a cunoștinței pașnice și nedezbinate a vederilor tainice este asemenea unei cetăți sfinte, acoperită de ele ca de niște vite.

Același sens îl arată și numărul însuși, care indică mișcarea rațională în jurul timpului și al naturii^{cccxiv}.

"Și cai, șapte mii șapte sute treizeci și șase". "Cal" este acela care aleargă în viață pe drumul celor virtuoși, având toată vigoarea iuțimii (mâniei). Căci se spune că fierea calului stă în unghiile picioarelor, pe care le are de la fire. De aceea a și fost socotit cel mai destoinic și mai tare la drum dintre toate celelalte animale domestice și supuse oamenilor. Cu ei aseamănă marele Prooroc Avacum și pe sfinții Apostoli, când zice prin Duhul: "Și ai suit pe mare caii Tăi, care tulbură ape multe"⁴³⁴. El numește "cai" pe sfinții și fericiii Apostoli, care poartă cuvântul mântuitor al adevărului înaintea neamurilor și împăraților, în toată lumea, pe care o numește figurat "mare". Iar neamurile le-a asemănat cu apele. Căci și ele sunt tulburate și agitate de puterea cea mare din cuvântul Duhului și trecute de cutremurul mântuitor de la necredință, de la neștiință la cunoaștere și de la păcat la virtute. "

Aceasta o arată și numărul însuși al cailor, care închipuiește deprinderea cu filosofia practică a virtuții. Căci numărul "șapte mii șapte sute", ca număr ce indică timpul, arată mișcarea sprintenă a virtuților, iar "treizeci și șase" activitatea firii care aleargă împreună cu virtuțile^{cccxv}.

"Iar catări opt sute patruzeci și cinci". Catârul este, după înțelesul cel de laudă, deprinderea care nu rodește păcatul^{cccxvi}. Din acest motiv s-a rânduit, într-un chip cât se poate de potrivit și de cuvenit duhului Scripturii, ca cel ales rege în Israel să nu șadă pe cal, ci pe catâr. Prin aceasta Scriptura arată că mintea contemplativă, care împărătește peste înțelesurile și reprezentările (vederile) lucrurilor, ca și peste mișcările proprii, trebuie să aibă o deprindere neroditoare de rău, adică una care nici să nu zămislească, nici să nu nască

433Is. 60, 6.

434Avac . 3, 15.

răul. Ea trebuie să fie purtată de această deprindere, atunci când se mișcă în contemplație, ca nu cumva, ocupându-se cu cercetarea duhovnicească a lucrurilor, să cadă din nebăgare de seamă în puterea vreunui duhurile rele, care pot corupe prin ceva din cele sensibile dispoziția curată a inimii.

Știm că în Scriptură catârul are și un înțeles de ocară. De pildă zice: "Nu fiți asemenea calului și catârului, în care nu este înțelegere"⁴³⁵. Scriptura numește "cal" deprinderea de a umbla după plăcerile patimilor⁴³⁶ [Scolie^{cccxvii}], iar "catâr" deprinderea care nici nu zămislește, nici nu naște binele. Scriptura le interzice deopotrivă pe amândouă celor ce doresc mântuirea: pe cea dintâi, întrucât lucrează păcatul, pe cea de-a doua, întrucât nu lucrează virtutea. Tot în acest sens de ocară trebuie luat și catârul lui Avesalom, pe care acesta călărind a pornit la uciderea părintelui său. Prin aceasta Duhul arată că cel rănit de slava deșartă, din pricina virtuții și a cunoștinței, își hrănește în deșert coama părerii de sine, dichisind-o și amestecând-o ca pe un catâr, spre a amăgi pe privitori cu afișarea unei purtări morale. Călărind acela pe ea, își închipuie că-l va răsturna pe tatăl care l-a născut prin învățătura cuvântului, urmărind să răpească cu mândrie și în chip silnic la sine slava virtuții și a cunoștinții, pe care o are tatăl său de la Dumnezeu.

Dar ieșind la largul contemplației naturale în duh, la războiul rațional pentru adevăr, din pricina simțirii nemortificate rămâne spânzurat cu părul de stuful stejarului vederilor materiale. Astfel însăși închipuirea de sine, care-i leagă mintea de acelea, îi slujește spre moarte, suspendându-l între pământ și cer. Căci cel stăpânit de slava deșartă nu are cunoștința drept cer care să-l atragă din părerea de sine ce-l reține jos, dar nici talpa făptuirii smerite drept pământ care să-l tragă în jos din îngâmfarea ce-l ține pe sus^{cccxviii}. Pe acesta evlaviosul dascăl care l-a născut, lăsându-se dus de iubirea de oameni, îl plânge și după ce moare, deoarece, asemenea lui Dumnezeu nu voieștemoarta păcătosului, ci să se întoarcă și să fie viu⁴³⁷.

Iar ca să înțelegem și în alt chip locul^{cccix} David înseamnă, desigur, mintea activă, iar Avesalom închipuirea de sine, născută din mintea activă în împreunare cu simțirea (percepția)⁴³⁸. Căci simțirea este fica regelui Ghesur, pe care luând-o David a născut pe Avesalom. Iar "Ghesur" se tălmăcește "călăuza zidului". Zidul este, desigur, trupul. Iar călăuza trupului este legea trupului, sau simțirea. Din aceasta se naște Avesalom, care se tălmăcește "socotita pace a tatălui", care este, evident, închipuirea de sine. Căci socotind că am biruit patimile, dăm naștere închipuirii de sine. Marele David, luând cunoștință că aceasta s-a răzvrătit împotriva lui, deoarece și-a oprit făptuirea prin cunoaștere, părăsind cortul, Ierusalimul și Iudeea, fuge dincolo de Iordan, în pământul Galaad, care se tălmăcește "strămutarea mărturiei", sau "descoperirea lor". Aceasta arată că David se socotește pe sine nevrednic, din

⁴³⁵Ps. 31, 10.

⁴³⁶Ierem. 5, 8.

⁴³⁷Ezec. 33, 11.

⁴³⁸Mintea (νοῦς), fiind în grecește de genul masculin, iar simțirea (αἴσθησις) de genul feminin, icoana căsătoriei între ele se potrivește

pricina închipuirii răsvrătite, de cortul sfânt, adică de teologia mistică, de Ierusalim, adică de cunoștința care vede cele dumnezeiești și de Iudeea, adică de mărturisirea bucuriei pentru faptele sale.

Aceasta înseamnă că mintea își strămută puterile sale de la bucurie la întristare^{cccxx} și la conștiința sau la mărturisirea celor săvârșite mai înainte; cu alte cuvinte la amintirea tuturor greșelilor în parte. Căci aceasta este "descoperirea lor". Simplu vorbind, ea se mută prin cugetare în timpul dinainte de har (căci aceasta înseamnă "a trece dincolo de Iordan"), când era străină de harul virtuții și al cunoștinței. În felul acesta, cunoscându-și neputința proprie și dobândind adâncă smerenie ce se opune închipuirii de sine, prin conștiința stării sale, ucide pe răsvrătit, adică închipuirea de sine, care trecuse la el pe când se afla în întristare multă. Și așa revine la slava proprie și stăpânește peste pământul lui Iuda și împărătește peste Ierusalim și slujește în cortul sfânt al lui Dumnezeu slujbă curată și neprihănită.

Dar să revenim la numărul catârilor Iudeilor sloboziți din robie și să privim după putere la sensul spiritual din el. "Catări, zice, erau opt sute patruzeci și cinci". Numărul acesta indică nepătimirea desăvârșită a minții față de cele sensibile și de simțuri, în temeiul deprinderii de a nu rodi păcatul, adică a deprinderii de a nu naște păcatul. Căci numărul "opt sute", luat în înțeles de laudă, înseamnă nepătimirea caracteristică a veacului viitor, numărul "patruzeci" indică lucrurile sensibile, iar "cinci" indică simțurile^{cccxxi}.

"Iar asini, cinci mii cinci sute douăzeci și cinci". Asinul^{cccxxii} este trupul care slujește sufletului, purtând poverile și ostenele faptelor pentru dobândirea virtuții; cu alte cuvinte, deprinderea virtuoasă a trupului. Tot astfel de asini au avut fiii marelui Iacov de au putut aduce din Egipt în pământul făgăduinței grâul trebuincios hranei, adică cunoștința duhovnicească, adunată din contemplația naturii ca din Egipt și închisă în sacii cugetărilor, pe care îi pun prin făptuire deasupra trupurilor, transportându-i spre viața viitoare.

Iar numărul rotund al acestor asini arată mișcarea constantă a deprinderii virtuoză a trupului spre fapte, urmând fără abatere cuvântului cunoștinței. Căci cei pricepuți în aceste lucruri numesc mișcarea sferică neschimbată, ca una ce rămâne la fel în toate împrejurările, mai mult decât celelalte mișcări ale lucrurilor^{cccxxiii}.

Acestea le-am spus, după puterea noastră de a înțelege și de a spune. Iar dacă cineva ar voi să spună că în acestea sunt preînchipuite diferitele trepte ale credincioșilor Bisericii și dispozițiile lor, n-ar greși. Astfel "bărbații" sunt cei ce au ajuns, pe cât e cu putință, la măsura plinirii vârstei lui Hristos și săvârșesc virtutea prin iubire, prin proprie hotărâre.

"Robii și roabele" sunt cei ce poartă povara filosofiei lucrătoare de teama chinurilor veșnice, cu care sunt " amenințați. "Cântăreții", cei ce propoveduiesc frumos" și bine cuvântul făpturii și tămăduiesc patimile altora. "Psalmozii", cei ce arată prin contemplație frumusețea cunoștinței cuvintelor

(rațiunilor) dumnezeiești și depărtează ca pe un întuneric neștiința de la alții. "Cămilele" sunt cei ce îmblânzesc prin rațiune răutatea voinței, călăuzind-o spre virtute. "Caii", cei ce aleargă bine în stadionul vieții plăcute lui Dumnezeu. "Catârii", cei care au moravuri amestecate și care dovedesc în viața comună o înțelepciune practică, fără prihană. "Asinii sau vitele de jug, sunt cei ce trebuie să ostenească cu fapta și primesc prin contemplație să se așeze rațiunea asupra lor. Adunându-i pe toți aceștia facem plinirea sfintei Biserici, împodobită cu multe frumuseți și de virtutea multora.

După părerea mea, cuvântul despre înțelesul duhovnicesc al acestor taine a ajuns la sfârșit. Dar dacă s-ar afla cineva plin de bogăția harului cunoștinței, în stare să vadă, ca marele Samuil în chip spiritual cele de mai înainte, să ne descopere și nouă înțelesul cuprins în cuvântul celor scrise, ca să iradieze lumina înaltă a adevărului în toți, și să convingă pe cei ce pot să învețe că nimic nu s-a scris fără rost și în deșert de către Duhul Sfânt, chiar dacă noi nu putem cuprinde. Căci toate sunt cu rost și pline de taină și țintesc mântuirea oamenilor, al cărei început și sfârșit este înțelepciunea, care începe prin a produce temerea^{cccxxiv} și sfârșește prin a naște iubirea, mai bine zis ea însăși ni se face, de dragul nostru, la început temere^{cccxxv}, ca să oprească de la păcat pe cel îndrăgostit de ea, și la sfârșit iubire, ca să umple de bucurie spirituală pe cei care au dat totul pentru a se împărtăși de ea.

Aceștia cred că sunt "bărbații" de care scrie Duhul, aceștia "robii și roabele", "psalmozii și cântăreții", "cămilele", "catârii" și "asinii". Nu e vorba de cei pe care îi cunoaște simțirea trupească, ci de cei pe care îi înțelege mintea curată și sunt zugrăviți de condeiul harului. S-a isprăvit, cu ajutorul lui Dumnezeu, tomul al cincilea.

Nu pot fi...

Întrebarea 56

Iarăși s-a scris în a doua carte a lui Ezdra: "Și auzind dușmanii seminției lui Iuda și Veniamin, au venit să vadă ce este cu sunetul trâmbițelor și au aflat că cei din robie zidesc templul Domnului Dumnezeului lui Israel. Și apropiindu-se de Zorobabel și de Iisus și de capii familiilor lui Israel, le grăiră lor: "Să clădim împreună cu voi, căci asemenea vouă ascultăm de Domnul vostru și jertfim lui din zilele lui Asarhadam, regele Asirienilor, care ne-a strămutat aici". Și le-a zis lor Zorobabel și Iosua și capii familiilor lui Israel: "Nu putem zidi împreună casa Domnului Dumnezeului nostru. Noi vom zidi singuri

*Domnului Dumnezeuului lui Israel*⁴⁴⁷. Ce înseamnă aceasta și mai ales ce înseamnă gelozia pentru care n-au voit să zidească împreună cu acei ce se închinau Domnului Dumnezeu?

Răspuns

Iuda înseamnă "mărturisire". Iar înțelesul mărturisirii este îndoit^{cccxxvi}. Și anume există o mărturisire de mulțumire pentru bunurile primite în dar și există una pricinuită de muștrare și de certarea pentru relele săvârșite. Căci mărturisire se numește și înșirarea cu mulțumire a binefacerilor dumnezeiești de către cei vinovați. Și amândouă produc smerenia, căci atât cel ce mulțumește pentru cele bune, cât și cel ce se cercetează pentru fărdelegi se mulțumește^{cccxxvii}. Cel dintâi socotindu-se nevrednic pentru bunurile ce i s-au dat, cel de al doilea rugându-se să primească iertare pentru greșeli. Veniamin se tălmăcește, după înțelesul exact al acestui cuvânt la Evrei, "plânsul sau suspinarea mamei", sau "îndrumarea mamei", sau "fiul dreptei", sau "zidirea poporului".

Deci tot ce se mărturisește într-unul din cele două chinuri arătate, este de seminția lui Iuda. Și tot ce se plânge pentru virtute, sau are dreptatea ca pe o mamă, care îi îndrumă cu pricepere viața și rațiunea, sau este multora cale spre zidire și mântuire pentru bogăția virtuții și revărsarea învățăturii sale în cuvânt, face parte din seminția lui Veniamin^{cccxxviii}. Așa i-a definit Scriptura pe cei care s-au eliberat din robia patimilor și au părăsit afecțiunea față de cele sensibile și s-au făcut, prin deprinderea cu nepătimirea, capabilă să zidească casa lui Dumnezeu. Iar "casă" numesc mintea zidită din diferite virtuți și rațiuni prin făptuire și contemplație, spre a fi locuință lui Dumnezeu în duh. În sfârșit dușmanii acestora sunt cele patru neamuri mutate în pământul lui Israel de către Azvacafat, regele Asur. Căci acesta a fost primul care a adus în pământul lui Israel Babilonenii, Huteii, Emateii și Evreii⁴⁴⁸.

Babilonenii închipuiesc mândria, tălmăcindu-se prin "fire confuză (zăpăcită)"^{cccxxix}. Huteii închipuiesc slava deșartă întrucât își mută cugetarea de la virtute la stearpa părere de sine. Căci numele lor tălmăcit înseamnă "ieșire din acestea"^{cccxxx}.

Emateii închipuiesc voința de a plăcea oamenilor. Căci Emat se tălmăcește "vederea celor de dinafară". Prin aceasta se împart darurile cele mai bogate acelor care cultivă virtutea în chip mincinos, pentru văzul oamenilor^{cccxxxi}.

În sfârșit Evreii închipuiesc înșelăciunea fățărniciei. Căci se tălmăcesc șerpuitori. Ei scot din virtute pe cei ce-i ascultă, prin înșelăciune și fățărnicie prietenoasă, așa cum a făcut șarpele dintâi cu Adam^{cccxxxii}.

Iar Asarhadon, care i-a strămutat pe aceștia în pământul lui Israel, se tălmăcește "cel ce robește de la spate", adică în chip ascuns și neobservat; sau

447I Ezdra 4, 1-3.

448IV R e g i 17, 24.

"cel ce robește în lanțuri". Dar e vădit că acesta este diavolul, care toate le face pe ascuns spre surparea firii omenești și pe care îl strânge în lanțurile propriilor păcate. Aceasta a adus în pământul lui Israel, adică în deprinderea cunoștinței și a virtuții, mândria, slava deșartă, voința de a plăcea oamenilor și fățărnicia, împreunându-le cu cei ce se îndeletnicesc cu virtutea și cunoașterea, ca să fure ostenele celor ce trudesc după bine, abătându-le cu viclenie spre alte lucruri decât spre cauza supremă, scopul activităților lor^{cccxxxiii}.

Poate tocmai pentru că știa că acești draci vicleni se țin pe urmele celor virtuoși, scrie dumnezeiescul Apostol Tesalonicenilor⁴⁴⁹ că nu s-a dus la ei "cu cuvinte de lingușire", ca un fățarnic (cum poate credeau ei despre dânsul), nici "cu ascunse porniri de lăcomie", vrând să placă oamenilor, nici "căutând mărire de la cineva", ca un iubitor de slavă. Căci nu și-a arătat nici o mândrie, fiind vădite trăsăturile smereniei sale: nenumăratele prigoniri și pătimirile cu trupul, sărăcia desăvârșită și simplitatea în rostirea cuvântului. "Căci deși sunt simplu în cuvânt, dar nu și în cunoștință"⁴⁵⁰.

Deci "aceea auzind sunetul trâmbițelor, au venit să vadă ce e cu acest sunet și au aflat că cei scăpați din robie zidesc templul Domnului Dumnezeuului lui Israel". Trâmbițele, al căror sunet îl aud dracii necurați, sunt cuvintele despre virtute și cunoștință. Iar sunetul acestor cuvinte sunt faptele virtuților și buna statornicie în modul de comportare a celor ce s-au întors prin pocăință de la păcat la virtute și s-au ridicat de la neștiință la cunoștința de Dumnezeu^{cccxxxiv}.

Și au venit la Zorobabel și la Iosua și la capii familiilor și le-au zis lor: Să clădim împreună cu voi, căci la fel cu voi ascultăm de Domnul vostru și-i jertfim Lui". Zorobabel este mintea activă, Iosua mintea contemplativă^{cccxxxv}, iar capii familiilor sunt puterile (facultățile) sufletului, din care răsar modurile virtuții și rațiunile cunoștinței. De aceasta se apropie dracii necurați ai mândriei, ai slavei deșarte, ai voinței de a plăcea oamenilor și a fățărniciei, zicând: "Să clădim împreună cu voi templul Domnului". Căci nici unul dintre acești draci vicleni nu întâmpină vreodată râvna omului virtuos, ci înlăturând mai degrabă lipsurile virtuților îndeamnă la și mai mari silințe, făcându-se împreună râvnitor cu cei ce se nevoiesc ca să tragă la sine inima celui ce străduiește după ce a pierdut măsura constantă a moderației și să-l ducă pe neobservate spre altă țintă decât cea spre care credea că merge. De aceea spun viclenii: "la fel cu voi ascultăm pe Domnul vostru". Căci nu urăsc neprihănirea și nu se scârbesc de post, nici de împărțirea de ajutoare, sau de primirea de străini, sau de cântarea de psalmi, sau de citiri, sau de învățăturile cele mai înalte, sau de culcarea pe jos, sau de veghere, sau de toate celelalte prin care se caracterizează viața lui Dumnezeu, până ce scopul și cauza celor care se săvârșesc le slujește lor. De aceea pe ceilalți draci îi observă ascetul mai repede și scapă mai ușor de vătămarea ce vine de la ei.

449Tes. 2, 4-6.

450II Cor. 11, 6.

Dar aceștia, care au aparența că ajută omului să umble pe calea virtuții și că zidesc împreună cu el templul Domnului, ce minte înaltă i-ar putea descoperi? Ea poate aceasta numai "prin cuvântul viu și lucrător care pătrunde în toate și străbate până la despărțirea sufletului și a duhului"⁴⁵¹, adică cunoaște care dintre fapte și gânduri sunt sufletești, sau forme și mișcări naturale ale virtuții, și care duhovnicești sau forme și mișcări mai presus de fire și proprii lui Dumnezeu, date firii prin har^{ccccxxvi}; prin cuvântul care străbate până la despărțirea "dintre încheituri și măduvă", cunoscând potrivirea sau nepotrivirea dintre modurile virtuții și rațiunile duhovnicești^{ccccxxvii}; prin cuvântul care "judecă cugetările și intențiunile inimilor"⁴⁵², adică afecțiunile ascunse ale adâncului nostru față de cele spuse și pricinile nevăzute ale acestora din suflet^{ccccxxviii}.

Căci "nu este înaintea Lui nici o faptură ascunsă"; se înțelege între noi, care credem că ne putem ascunde. "Fiindcă toate sunt goale și descoperite"⁴⁵³, nu numai cele ce s-au făcut și s-au gândit, ci și cele ce se vor face și se vor gândi. Căci poate de faptele și gândurile viitoare spune Scriptura că "nu este faptură ascunsă", și nu despre cele ce s-au săvârșit. Fiindcă acestea ne sunt și nouă înșine și le sunt și altora descoperite. Cu atât mai mult lui Dumnezeu, care a cunoscut de mai înainte toate veacurile nesfârșite care au fost, sunt și vor fi, și care are de mai înainte prin fire cunoștința facerii tuturor; și care nu din lucruri, ci de la Sine a primit în Sine de mai înainte cunoștința lucrurilor. Căci El este cunoștința ființială a lucrurilor, fiind Făcătorul lor; e însăși cunoștința (αὐτο γινωσις), ca cel ce are cunoștința Sa prin fire, mai presus de orice cauză. Dar chiar și față de aceasta se află mai presus în tot chipul, conform unei rațiuni suprainfinite care depășește de infinite ori însăși infinitatea⁴⁵⁴. [Scolie^{ccccxxix}] Căci El este Făcătorul și al așa zisei cunoștințe în orice sens și chip, și nu este accesibil nici unei cunoștințe ce poate fi cugetată sau rostită.

Cine deci, neavând acest cuvânt⁴⁵⁵ sălășluit în adâncul inimii, va putea să scape de vicleniile ascunse ale fățărniciei dracilor împotriva noastră și să stea de sine, cu totul singur, fără nici un amestec cu ei, și să zidească templul Domnului, asemenea marelui Zorobabel, a lui Iosua și a capilor de familie, care spun hotărât și cu glas mare duhurilor amăgitoare ale mândriei, ale slavei deșarte, ale plăcerii de la oameni și ale fățărniciei: "Nu vom zidi cu voi templul Domnului Dumnezeului nostru, ci vom zidi singuri Domnului lui Israel"? Numai cel ce are acest cuvânt poate cunoaște că amestecul dracilor cauzează stricăciunea și surparea întregii clădiri și întinează harul și frumusețea

451Evr. 4, 12.

452Ibid.

453Ibid. 13.

454A se vedea paralela în *cap. theol. I. 49, Filoc. rom.* vol. I, p. 140. Dumnezeu ca ființă e mai presus de infinitatea energiilor Sale, de care se vor împărtăși făpturile. E o gradatie "infinită" în infinite. Infinită este bucuria întâlnirii făpturii cu Dumnezeu, dar niciodată nu se termină creșterea acestei bucurii.

455Se pare că în toată această interpretare a locului de la Evr. 4, 12, *λόγος* e considerat de Sf. Maxim nu drept „cuvânt”, ci ca rațiune, ca inspirație, ca pătrundere, ca iluminare, ca străfulgerare a înțelegerii, a rațiunii, ca șoptă sau ca rază pornită din Logosul ceresc.

stăruințelor închinat lui Dumnezeu. Căci nimeni nu poate, având ca ajutor la virtute pe vreunul din dracii pomeniți, să o zidească pe aceasta lui Dumnezeu. Pentru că nu are pe Dumnezeu ca scop în cele ce face, ca să se exercite în virtute privind spre El. Deci nu din gelozie n-au primit cei ieșiți din robie pe Babiloneni, pe Huteni, pe Ematei și pe Evrei să zidească împreună cu ei templul Domnului, ci fiindcă au cunoscut cursele ce se ascundeau în aparența de prietenie a dracilor, care voiau să le aducă prin bine pe neobservate moartea păcatului.

Fie deci ca și noi să zicem totdeauna duhurilor răutății, care ne vădesc în chip nevăzut cu înfățișarea prieteniei duhovnicești și ne spun: "Să zidim împreună cu voi templul Dumnezeului vostru": "Nu putem să zidim împreună casa Domnului Dumnezeului nostru, ci noi vom zidi singuri Domnului lui Israel". Singuri într-o anumită privință, deoarece o dată ce ne-am eliberat de duhurile care ne războiau din lipsa virtuții și de la care am ieșit, nu vrem ca, înălțându-ne prin excesele voastre^{cccxi}, să fim iarăși străpunși și să cădem cu atât mai cumplit ca întâia oară, cu cât din cea dintâi cădere exista nădejdea întoarcerii în temeiul unei iertări pentru slăbiciune, dar din cea de-a doua întoarcere este cu neputință sau foarte grea, deoarece acum suntem urâți din pricina mândriei ce ne vine din faptul că am săvârșit, în loc de cele de-a dreapta, altele ca ei sunt și mai la dreapta^{cccxli}. Dar totuși nu singuri în altă privință, deoarece îi avem pe sf. Îngeri ca ajutoare la cele bune, dar și mai mult pe Dumnezeu, care se arată El însuși pe Sine în noi prin faptele dreptății⁴⁵⁶ și ne zidește pe noi Sieși templu sfânt și slobod de toată patima.

Notă pentru*

Întrebarea 57

"Mult poate rugăciunea lucratoare a dreptului"⁴⁵⁸. Ce înseamnă "lucrătoare"?

456 Virtutile sunt prima treaptă a unirii noastre cu Dumnezeu, iar cunoașterea a doua. Între asceză sau făptuire mistică nu e o opoziție, ci o continuitate. În faza activă unirea nu e atât de ființială și de durabilă, pentru că dumnezeiescul e prezent numai în parte, lăsând loc și creaturalului. În faza mistică, creaturalul a făcut loc cu totul dumnezeiescului.

Paul Hankamer (Jacob Böhme, Gestalt und Gestaltung, Bonn, Cohen 1924), arătând că Schiller a crezut în unirea omului cu Dumnezeu prin fapta morală, iar Eckhart și Goethe prin mistică, socotește că prima este o unire prin voință, a doua prin ființă; că prima este neexistențială și trecătoare, a doua existențială și statornică:

„Această unire prin faptă rămâne totdeauna mărginită, oarecum vremelnică. Prin fapta morală, Dumnezeu nu devine trăit ființial în om. El rămâne în afara de om și deasupra omului.”

La Eckhart și Goethe, omul nu mai e despărțit de Dumnezeu numai prin voință, ci prin ființă, prin faptul că e o individualitate. Nu de faptă, ci de ființă e aici vorba. Nicio făptuire morală nu tămăduiește un astfel de neajuns. Numai o nimicire poate ajuta: moartea și învierea, jertfa adânc tainică, care e destinul necesar al întregii umanități. Mântuirea aici este o unire supramorală, reală și ființială între Spiritul universal și persoană.” (pp. 24-25)

Dar din locul acesta al Sf. Maxim și din cele care spun că Hristos e ființa virtuții, rezultă că nu se poate face o deosebire atât de categorică între unirea cu Dumnezeu prin virtuți și unirea mistică. Unirea prin virtuți nu e numai o unire în sectorul voinței, ci ea atinge și ființa omului. Iar unirea prin ființă nu se poate realiza fără unirea prin voință.

457

458Iacob 5, 16. *ἐνεργουμένη* s-ar putea traduce poate mai corect ca „lucrată”: rugăciune lucrată prin fapte. Dar lucrată în felul acesta, rugăciunea devine la rândul ei lucrătoare,

Răspuns

Eu știu că rugăciunea este lucrătoare în două feluri. Într-unul, când cel ce se roagă aduce rugăciunea sa lui Dumnezeu împreună cu faptele poruncilor, când deci rugăciunea lui nu cade de pe limbă numai ca un cuvânt simplu și ca un sunet gol al vocii, zăcând leneșă și fără consistență, ci când este lucrătoare, vie și însuflețită prin împlinirea poruncilor. Căci rugăciunea și cererea își împlinesc consistența când le umplem prin virtuți. Această umplere face rugăciunea dreptului tare, încât toate le poate, lucrând prin porunci.

Într-altfel este lucrătoare, când cel ce are lipsă de rugăciunea dreptului săvârșește faptele rugăciunii, îndreptându-și viața de mai înainte și făcând tare cererea dreptului, întrucât o împuternicește prin purtarea sa cea bună. Căci nu folosește rugăciunea dreptului celui care, având trebuință de ea, se desfată mai mult cu păcatele decât cu virtuțile. De pilda marele Samuil plângea odinioară pe Saul care păcătuisese, dar nu putea să-l facă pe Dumnezeu îndurător, neavând în ajutorul plânsului său îndreptarea cuvenită a păcătosului. De aceea Dumnezeu, oprind pe slujitorul Său de la plânsul de prisos, îi zice: "Până când vei plânge pentru Saul? Căci Eu l-am lepădat pe el, ca să nu mai împăratească peste Israel"⁴⁵⁹.

De asemenea Ieremia, care suferea tare pentru poporul Iudeilor înnebunit de amăgirea dracilor, nu este auzit când se roagă, întrucât nu are ca putere a rugăciunii întoarcerea necredincioșilor Iudei de la rătăcire. De aceea, oprindu-l și pe Dumnezeu de la rugăciunea în zadar, zice: "Și tu nu te mai ruga pentru poporul acesta și nu-mi mai cere să am milă de ei; nu te mai ruga și nu mai veni la mine pentru ei, că nu voi auzi"⁴⁶⁰.

Este cu adevărat o mare nesimțire, ca să nu zic nebunie, să ceară mântuire prin rugăciunile dreptilor acela care-și desfată sufletul cu cele stricăcioase, și să ceară dreptate pentru acele fapte cu care se laudă, întinându-se cu voința. Cel ce are trebuință de rugăciunea dreptului trebuie să nu o lase nelucrătoare și inertă, dacă urăște cu adevărat cele rele, ci să o facă lucrătoare și tare, într-aripând-o prin propriile sale virtuți, și în stare să ajungă la Cel ce poate să dea iertare pentru greșeli.

Prin urmare mult poate rugăciunea dreptului când e lucrătoare, fie prin dreptul care o face, fie prin cel ce o roagă prin drept s-o facă. Când e lucrătoare prin dreptul care o face, îi dă lui îndrăzneală către Cel ce poate să împlinească cererile dreptilor; iar când e lucrătoare prin cel ce o roagă prin drept s-o facă, îl echilibrează pe el de ticăloșia de mai înainte, schimbându-i dispoziția spre virtute.

eficace, din principiu pasiv, factor activ.

459I R e g . 16, 1.

460Ierem. 7, 16.

Întrebarea 58

"Întru aceasta vă bucurați puțin acum, măcar că trebuie să vă întristați în multe feluri de încercări"⁴⁶¹.

Cum, întristat fiind cineva în încercări, poate să se bucure întru cele ce se întristează?

Răspuns

Cuvântul adevărului cunoaște două feluri de

întristări: una ascunsă în suflet, iar alta arătată prin simțire. Cea dintâi^{cccxlī} cuprinde tot adâncul sufletului, lovit de biciul conștiinței; iar cea de-a doua se întinde peste toată simțirea, care se adună din revărsarea ei naturală, sub povara durerilor^{cccxlīī}. Cea dintâi este urmare a plăcerii trăită cu simțurile, iar cealaltă a bucuriei din suflet⁴⁶² [Scolie^{cccxlīv}]. Mai bine zis, una este urmarea patimilor de bună voie ale simțurilor, iar cealaltă a celor fără de voie⁴⁶³.

Căci întristarea este, după părerea mea, o dispoziție din care lipsește plăcerea. Iar lipsa plăcerilor e adusă de osteneală. Osteneala, la rândul ei, e provocată în chip vădit de lipsa deprinderii naturale, sau pierderea ei. Iar lipsa deprinderii naturale e produsă de îmbolnăvirea puterii ce se află prin sine la dispoziția deprinderii. Această boală a puterii ce se află prin fire la dispoziția deprinderii vine din reaua întrebuințare a lucrării ei naturale. În sfârșit reaua întrebuințare a lucrării ei constă în mișcarea puterii spre ceea ce nu este potrivit cu firea și nu are consistență^{cccxlīv}.

Dar precum cunoaște Scriptura două feluri de întristări, la fel cunoaște două feluri de ispite^{cccxlīvī}. Unul cu voie și unul fără de voie, unul creator de plăceri voite, celălalt aducător de dureri fără voie. Ispita cu voia dă ființă plăcerilor voite, iar cea fără de voie aduce durerile fără de voie⁴⁶⁴. Una este cauza întristării din suflet, iar cealaltă a întristării după simțuri^{cccxlīvīī}.

⁴⁶¹I Petru I, 6.

⁴⁶²Bucuria duhovnicească înseamnă o comprimare a plăcerilor senzuale, precum plăcerile senzuale produc întristare în suflet.

⁴⁶³Patimile de bună voie sunt cele păcătoase. Ele produc întristare sufletului. Patimile fără de voie sunt durerile, strâmtorările. Ele produc întristarea simțurilor.

⁴⁶⁴Ispita fără de voie, care e o suferință, un necaz, o osteneală, e mai potrivit să se numească încercare. E și ea o ispită, întrucât suferința îl face și ea pe om adeseori să păcătuiască pentru a scăpa de ea. Dar pe când ispita plăcerii (ispita în sens strâns) trebuie respinsă, ispita durerii (încercarea) trebuie acceptată. Deci atitudinile față de ele trebuie să fie direct opuse. Rău ar fi când s-ar respinge amândouă (indiferența, apatia), dar și mai rău când s-ar accepta ispita plăcerii și s-ar respinge a durerii. Ispita (plăcerii) aduce plăcere simțirii și întristare sufletului, iar încercarea (durerii) aduce întristare simțirii și bucurie sufletului. Nu te poți bucura cu sufletul și totodată desfăta cu simțurile, adică nu poți primi deodată și ispita și încercarea. Deci beția și desfătarea pe care o simțim în vremea unei voluptăți, deși ni se pare că ne-a pătruns toată ființa, e numai o plăcere a simțurilor, nu și a sufletului. Sufletul a putut să se scufunde în acele clipe, dacă nu simțim în mijlocul acelei voluptăți o întristare, internă, ca semn al prezenței lui. Am devenit cu alte cuvinte în acele clipe întregi ai simțurilor; în nici un caz voluptatea nu e și a sufletului.

De aceea socotesc că Domnul și Dumnezeuul nostru, învățând pe ucenicii săi cum trebuie, să se roage, le spune să se roage să nu le vină felul ispitelor cu voia: "Și nu ne duce pe noi în ispită"⁴⁶⁵, adică îi învață pe ucenicii Săi să se roage să nu fie lăsați să facă experiența ispitelor plăcerii, adică a celor voite și poftite. Iar marele Iacob, zis fratele Domnului, învățând pe cei ce luptă pentru adevăr să nu se ferească de felul ispitelor fără de voie, zice: "Mare bucurie să socotiți frații mei când cădeți în felurite ispite"⁴⁶⁶, adică în încercările, care nu sunt voite și poftite și produc dureri^{cccxlvi}. Și Domnul o arată aceasta limpede adăugând: "ci ne izbăvește de cel rău", iar marele Iacob zicând: "Știind că cercarea credinței voastre lucrează răbdarea, iar răbdarea să-și aibă lucrul ei desăvârșit, ca să fiți desăvârșiți și întregi, fără nici o lipsă". "Desăvârșit este cel ce luptă împotriva ispitelor cu voia, prin înfrânare, și cele fără de voie stăruiește cu răbdare^{cccxlvi}, iar "întreg" este cel ce-și însoțește făptuirea cu cunoștința și a cărei contemplație nu este lipsită de fapte⁴⁶⁷ [Scolie^{cccl}].

Așadar întristarea și plăcerea fiind împărțite între suflet și simțire, cel ce caută plăcerea sufletului, primește întristarea simțurilor și devine cercat, desăvârșit și întreg. "Cercat" întrucât a experimentat prin simțire cele contrare⁴⁶⁸; "desăvârșit", întrucât a luptat neobosit cu plăcerea și întristarea din simțuri, prin înfrânare și răbdare; "întreg", întrucât păstrează neștirbite, statornice și constante deprinderile care luptă cu dispozițiile simțirii opuse întreolaltă; aceste deprinderi sunt făptuirea și contemplația, care rămân legate întreolaltă și nedespărțite, făptuirea vădind prin modurile ei cunoștința contemplației, iar contemplația purtând, ca și rațiunea, platoșa virtuții cu fapta^{cccli}.

Deci fiindcă Scriptura spune că întristarea ca și plăcerea sunt de două feluri și una se află în suflet, iar alta în simțuri, să privim pe scurt și cauzele lor.

Întristarea din suflet este îndoită. Una este pentru greșelile proprii, alta este pentru greșelile străine. Iar cauza acestei întristări este în chip vădit plăcerea după simțuri a celui ce se întristează, sau a celor pentru care se întristează^{ccclii}. Căci judecând drept, aproape că nu este păcat în oameni, care să nu-și aibă ca început al nașterii sale afecțiunea nerațională a sufletului față de plăcerea simțurilor^{cccliii}.

Iar cauza plăcerii din suflet este, în chip vădit, întristarea după simțuri a celui ce se veselește și se bucură de virtuțile proprii sau ale altora^{cccliv}. Căci după judecata cea dreaptă, aproape că nu este virtute între oameni, care să nu aibe ca început al nașterii sale întoarcerea înțeleaptă a sufletului de la simțire^{ccclv}. Dobândind sufletul, care urmărește virtutea, această desfacere de simțire, aceasta din urmă se va afla în chip necesar în dureri și osteneli, nemaiaivând unită cu ea puterea care ne născoceste diferitele plăceri în temeiul afecțiunii

465Mt. 6, 13.

466Iacob 1, 2.

467Dovadă că în mistica răsăriteană, contemplația nu înseamnă inactivitate, cum a fost socotită. Treapta contemplativă nu desființează pe cea activă anterioară.

468 Cele contrare simțurilor sunt durerile.

voluntare a sufletului față de ele^{ccclvi}. Dimpotrivă această putere respinge acum bărbătește, prin înfrânare, năvala plăcerilor firești ale simțurilor. Iar față de ostenelele celor firești, ale simțurilor. Iar față de ostenelele și durerile fără de voie și potrivnice firii ce vin asupra-i, rămâne cu totul neînduplecată, neputând fi abătută de la deprinderea și de la frumusețea dumnezeiească a virtuții, de la plăcerea cea fără consistență. Și nu cade de la înălțimea virtuților ca să abată ostenelele ce vin asupra-i, pentru a cruța trupul de simțirea durerilor. Iar cauza întristării după simțuri este preocuparea totală a sufletului de cele conforme firii sale, pe când plăcerea după simțuri o produce în chip vădit lucrarea sufletului contrară firii^{ccclvii} lui neputând avea alt început al nașterii ei decât abaterea sufletului de la cele conforme firii sale.

Căci lucrarea după fire a minții și a simțurilor sunt opuse una alteia, din pricina deosebirii extreme a celor supuse lor^{ccclviii}. Pentru că cele supuse minții sunt entitățile spirituale și necorporale, pe care le sesizează după ființă; iar cele supuse simțurilor sunt lucrurile sensibile și corporale, pe care le percep ele de asemenea după fire.

Deci fiindcă nu e cu putință minții să străbată la cele spirituale înrudite cu ea fără contemplarea lucrurilor sensibile, așezate la mijloc, iar aceasta nu se poate face fără lucrarea simțurilor care o întovărășește și care e înrudită cu lucrurile sensibile^{ccclix}, pe drept cuvânt dacă se lipsește de înfățișările celor văzute, socotind lucrarea simțurilor care o întovărășește drept o lucrare naturală^{ccclx}, care din cele spirituale și cele conforme firii, prinzându-se zicând cu amândouă mâinile de cele corporale și cele conforme firii. Purtate apoi de acestea în chip nerațional (din pricina simțirii care a biruit-o), mintea pe care o naște întristarea din suflet, întrucât acesta e lovit de biciuirile dese ale conștiinței, iar pe de alta produce plăcerea de simțire, îngrășând-o cu născocirile mijloacelor de desfătare a trupului. Dacă însă mintea, de la prima atingere prin simțuri cu cele văzute, taie înfățișarea acestora și contemplă rațiunile duhovnicești ale lucrurilor, curățite de figurile, așezate pe ele, produce plăcerea din suflet, nemaifiind reținută de nici unul din lucrurile văzute prin simțuri, și naște întristarea din simțire, aceasta fiind lipsită de toate lucrurile naturale sensibile. Căci acolo unde simțurile sunt cârmuite de rațiunile în contemplarea celor văzute, trupul e lipsit de toată plăcerea după fire, neavând simțurile slobode și dezlegate de lanțurile rațiunii, ca să slujească plăcerilor⁴⁶⁹ [Scolie^{ccclxi}].

Dacă deci, precum am spus, întristarea sau durerea sufletului (căci sunt unul și același lucru) e produsă de plăcerea de simțire, iar întristarea sau durerea simțirii de plăcerea din suflet, pe drept cuvânt cel ce dorește și nădăjduiește viața "păstrată în cer spre moștenire nestricăcioasă, prihănită și neveștejită,

469Deci pentru Sf. Maxim cele două plăceri, din suflet și din simțire, nu pot fi în nici un caz împreună. Nu le poate avea cineva deodată amândouă. Dimpotrivă, plăcerii din suflet îi corespunde durerea din simțire și viceversa. Omul, deci, trebuie să aleagă deodată cu plăcerea din una, durerea din cealaltă. În textul grec pretutindeni se vorbește de "simțire". Eu am tradus uneori prin "simțuri". E vorba de lucrarea simțurilor, de percepție, la care se poate asocia o plăcere sau o întristare.

prin învierea din morți a Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos⁴⁷⁰, are în suflet o veselie și o bucurie negrăită, bucurându-se neîncetat de nădejdea bunurilor viitoare, dar în trup și în simțire poartă întristarea, sau ostenelele cauzate simțirii de feluritele încercări și de durerile prilejuite de ele. Căci orice virtute este însoțită de plăcere și de durere: durere pentru trup, care se lipsește de durerea dulce și lină, și plăcerea pentru suflet, care se desfată în duh cu rațiunile curățite de tot ce cade sub simțuri.

Se cuvine deci ca mintea, întristându-se în viața aceasta (căci așa cred că se înțelege "acum") cu trupul pentru multe strâmtorări ce-i vin din încercările pentru virtute, să se bucure și să se veselească cu sufletul pururea pentru nădejdea bunurilor veșnice, chiar dacă simțirea e apăsată de durere. "Căci nu sunt vrednice pătimirile sufletului de acum de slava viitoare, ce se va descoperi nouă"⁴⁷¹ zice Apostolul.

În felul acesta se poate omul bucura, după părerea mea, pentru ceea ce se întristează. Căci întristându-se cu trupul de virtute din pricina ostenelelor, se bucură cu sufletul de aceeași virtute, privind la frumusețea celor viitoare ca la ceva prezent^{ccclxii}. Pentru această frumusețe, cel ce se înnoiește neconținut prin nașterea sufletului în duh, moare în fiecare zi, asemenea marelui David⁴⁷², prin renunțarea de bunăvoie la trup, având atât plăcerea mântuitoare, cât și întristarea folositoare^{ccclxiii}. Iar prin întristare nu înțelegem pe cea nerațională, a celor mulți, care apasă sufletul pentru că e lipsit de plăceri sau de bunuri materiale ce stârnesc în om porniri contrare firii spre cele care nu trebuie^{ccclxiv} și îl fac să fugă de cele ce nu trebuie să fugă^{ccclxv}, ci pe cea rațională și încercată de înțelepți în cele dumnezeiești și pe cea care descoperă răul prezent. Căci întristarea este un rău prezent ce se află în suflet când plăcerea simțirii împiedică discernământul rațiunii, sau în simțire când drumul sufletului înaintează neîmpiedicat în virtute, aducând cu atât mai multe strâmtorări simțirii, cu cât procură mai multă plăcere și bucurie sufletului închinat în Dumnezeu, prin lumina înrudită a virtuții și cunoștinței.

Întrebarea 59

Pentru această mântuire au căutat cu stăruială și au cercetat cu de-amănuntul Proorocii care au proorocit despre harul rânduit vouă, cercetând care și ce fel de timp este acela arătat lor de duhul lui Hristos din ei, care le mărturisea despre patimile lui Hristos și despre măririle de după ele⁴⁷⁴. Dacă fericirii Prooroci ne-au lăsat în scris cele ce au răsunat în urechile lor de la Duhul, ca să le căutăm și să le cercetăm, cum și cu ce căutare și cercetare le-au căutat și cercetat, odată ce le-au răsunat în urechi și au scris cele descoperite lor?

470I Petru I, 3.

471Rom . 8 , 18.

472Ps. 43, 24; I Cor. 15, 31.

473

474I Petru I, 10 - 13.

Răspuns

Puterile de căutare și cercetare a lucrurilor dumnezeiești sunt sădite în firea oamenilor, fiindcă de către Făcător, prin însăși aducerea ei în existență. Iar descoperirile lucrurilor dumnezeiești le împărtășește prin har puterea Preasfântului Duh. Dat fiind însă că cel viclean a ținut în urma păcatului aceste puteri încă de la început de firea celor văzute, "și nu mai era cine să înțeleagă și să caute pe Dumnezeu"⁴⁷⁵, întrucât toți cei părtași de firea omenească își mărgineau puterea minții și rațiunii la înfățișarea lucrurilor sensibile și nu mai aveau nici o înțelegere pentru cele mai presus de simțuri, pe drept cuvânt harul Preasfântului Duh a restabilit puterea celor ce n-au îmbrățișat rătăcirea cu intențiile și cu toată inima, dezlipind-o de cele materiale. Deci reprimind-o curățită prin har, aceștia au căutat întâi și au cercetat, apoi au căutat cu stăruință și au cercetat cu de-amănuntul tainele dumnezeiești prin același har al Domnului.

Fiindcă nu e îngăduit să zicem că numai harul de sine lucrează în Sfinți cunoștințele tainelor, fără puterile care primesc prin fire cunoștința^{ccclxvi}. Căci atunci socotim că sfinții Prooroci nu înțelegeau iluminările date lor de către Preasfântul Duh. Dar în acest caz cum ar mai fi adevărat cuvântul care zice: "Înțeleptul înțelege cele din gura sa"⁴⁷⁶. Pe de altă parte n-au primit cunoștința adevărată a lucrurilor nici numai căutând-o prin puterea firii, fără harul Duhului Sfânt. Căci atunci s-ar dovedi de prisos sălășluirea Duhului în Sfinți, neajutându-le întru nimic la descoperirea adevărului. Și cum ar mai fi adevărat cuvântul care zice: "Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorând de la Părintele luminilor"⁴⁷⁷; sau: "Fiecăruia i s-a dat arătarea Duhului spre folos; căci unuia, zice, i s-a dat prin Duhul cuvânt de înțelepciune, altuia cuvânt de cunoștință prin același Duh, altuia, darul tămăduirilor" ș.a.m.d. Apoi adaugă: "Toate le lucrează unul și același Duh, împărțind fiecăruia îndeobște precum voiește"⁴⁷⁸. Și voiește ceea ce este spre folos fiecăruia, ca să îplinească dorul nepătimaș al celor ce caută cele dumnezeiești. Căci cei ce caută fără cele dumnezeiești, desigur va lua ceea ce caută^{ccclxvii}. Iar cel ce caută cu vreo patimă, nu va primi ce caută, căutând în chip rău. Căci zice: "Cereți și nu primiți, fiindcă cereți rău"⁴⁷⁹.

Prin urmare harul Duhului Sfânt nu lucrează înțelepciunea în Sfinți fără mintea care să o primească; nici cunoștința, fără rațiunea capabilă de ea; nici credința, fără convingerea minții și a rațiunii despre cele viitoare și deocamdată nearătate; nici darurile vindecărilor, fără iubirea de oameni cea după fire; nici vreun altul dintre celelalte daruri, fără deprinderea și puterea capabilă de fiecare. Dar iarăși nu va dobândi omul ceva din cele înșirate

⁴⁷⁵Ps. 13, 2; 52, 3 (LXX) .

⁴⁷⁶Prov, 16, 25.

⁴⁷⁷Iacob 1, 17.

⁴⁷⁸I Cor. 12, 7 - 11 .

⁴⁷⁹Iacob 4, 5.

numai prin puterea naturală, fără puterea lui Dumnezeu, care să le dăruiască^{ccclxviii}.

Iar aceasta o arată limpede toți Sfinții, care, după ce se învrednicesc de descoperirile celor dumnezeiești, caută rațiunile celor descoperite⁴⁸⁰. Astfel Avraam, primind făgăduința că va moșteni pământul arătată lui prin cuvintele ce i le spune Dumnezeu: "Eu sunt Domnul care te-am scos pe tine din pământul Chaldeilor, ca să-ți dau pământul acesta spre moștenire", nu se mulțumește să primească ceea ce a căutat ieșind din pământul Chaldeilor, ci a căutat cu dor să afle și felul cum va moșteni, zicând către Dumnezeu: "Stăpâne Doamne, prin ce voi cunoaște că-l voi moșteni?"⁴⁸¹ Iar Moise, primind puterea semnelor și a minunilor, a căutat să învețe modurile și rațiunile prin care avea să dovedească vrednicia de crezare a semnelor dăruite⁴⁸². Iar marele David zice: "Și a mai pus în ei toate rațiunile semnelor și a minunilor lui, în pământul lui Ham"⁴⁸³. Și tot el zice despre sine, strigând către Dumnezeu: "Descoperă ochii mei și vei înțelege minunile din legea Ta"⁴⁸⁴. Apoi: "Făclie picioarelor mele este legea Ta și lumina cărărilor mele"⁴⁸⁵. Iar marele Daniil, care dorea cu atâta putere vedeniile dumnezeiești, pentru care a stat nemâncat trei săptămâni, căutând rațiunile lor, aude pe un înger zicând către alt înger: "Tâlcuiește celui de colo vedenia "⁴⁸⁶. În sfârșit marele Prooroc Zaharia la fiecare vedenie din proorocia lui îl prezintă pe îngerul ce grăia în el, arătându-i și învățându-l rațiunile vedeniilor, zicând: "Și mi-a arătat mie îngerul, care grăiește în mine: Doamne, ce sunt astea?"⁴⁸⁷

E limpede din aceasta că toți Sfinții pe de-o parte au primit de la Duhul descoperiri, pe de alta au cerut să li se lămurească rațiunile celor descoperite. De asemenea că harul Duhului nu desființează câtuși de puțin puterea firii, ci mai degrabă, fiind slăbită prin întrebuintarea ei într-un mod contrar firii, o face iarăși tare prin întrebuintarea ei într-un mod potrivit firii, înălțând-o la înțelegerea celor dumnezeiești.

Desigur Duhul Sfânt este cel ce caută și cercetează în noi cunoștința lucrurilor. Dar nu caută pentru Sine ceea ce caută, fiindcă e Dumnezeu și mai presus de orice cunoștință, ci pentru noi cei ce avem lipsă de cunoștință. Precum și cuvântul făcându-se trup, nu săvârșește taina întrupării pentru Sine, ci pentru noi. Dar precum fără trup însuflețit mintal nu ar fi lucrat Cuvântul în chip dumnezeiesc cele ale trupului, la fel nici Duhul Sfânt nu lucrează în Sfinți cunoștințele tainelor, fără puterea cea după fire, care caută și cercetează cunoștința. Deci ori de căutau, ori de căutau cu stăruință, ori de cercetau ori de cercetau cu de-amănuntul, Sfinții aveau harul Duhului, care

480Dan . 12, 8; Zah. 4, 5.

481Fac. 15, 7.

482Exod 4, 1.

483Ps. 104, 26.

484Ps. 118, 18.

485Ps. 118, 105.

486Dan . 8, 16.

487Zah. 1, 9 (LXX).

mișca puterea mintală și rațională a lor spre căutarea și cercetarea celor privitoare la mântuirea sufletului. Fără Duhul nu vedeau nimic din cele duhovnicești, fiindcă nu poate mintea omenească să perceapă fără lumina dumnezeiească cele dumnezeiești și spirituale.

Căci precum nu se poate odihni ochiul să perceapă cele sensibile fără lumina soarelui, la fel fără lumina duhovnicească nu ar putea primi mintea omenească niciodată vreo vedere duhovnicească. Cea dintâi luminează simțul văzului prin fire spre perceperea corpurilor^{ccclxix}, cea de-a doua luminează mintea spre contemplare pentru a înțelege cele mai presus de simțuri^{ccclxx}.

Iar mântuirea "sufletelor" este sfârșitul credinței. Sfârșitul credinței este descoperirea adevărată a Celui crezut. Iar descoperirea adevărată a celui crezut este pătrunderea (penhoreza) negrăită a Celui crezut în cel ce crede, după măsura credinței fiecăruia. Această pătrundere, la rândul ei, este întoarcerea finală a celor ce cred la principiul propriu, este împlinirea dorinței^{ccclxxi}. Împlinirea dorinței este odihnirea pururea nobilă⁴⁸⁸ a celor plini de dorință, în jurul Celui dorit. Iar odihnirea pururea mobilă a celor plini de dorință în jurul Celui dorit este bucuria veșnică și neîncetată a Celui dorit. Bucuria veșnică și neîntreruptă e împărtășirea de bunurile dumnezeiești mai presus de fire⁴⁸⁹. Iar împărtășirea de bunurile dumnezeiești mai presus de fire, este asemenea celor ce se împărtășesc. Asemănarea celor ce se împărtășesc cu Cei de care se împărtășesc, înseamnă identitatea actualizată prin asemănare a celor ce se împărtășesc cu Cel de care se împărtășesc, atât cât este cu putință. Iar identitatea actualizată prin asemănarea celor ce se împărtășesc cu Cel de care se împărtășesc, este îndumnezeirea celor ce se învrednicesc de îndumnezeire. Îndumnezeirea, ca să spun sumar, este concentrarea tuturor timpurilor și veacurilor și a celor din timp și din veac. Iar concentrarea și sfârșitul timpurilor și veacurilor și a celor din ele este unirea nedespărțită a începutului adevărat și propriu în cei mântuiți^{ccclxxii}. Unirea

488 ἡ ἀεικίνητος στάσις. Pentru explicarea acestei stări veșnice a se vedea Filoc. rom. vol. II, p. 203, nota 1. Grigorie de Nisa își pusese întrebarea: cum poate fi același lucru și stare și mișcare? Și răspunsese: „Cu cât rămâne cineva mai ferm și mai neclintit în bine, cu atât străbate mai mult drumul virtuții. Căci cel nesigur, și lunecos la gândurile sale, fără o statornicie fermă în bine, învăluit de furtună și purtat în toate părțile, cum zice Apostolul, nu înaintează spre înălțimea virtuții. De pildă cei ce pășesc pe nisip, chiar dacă par că străbat cu picioarele spații mari, se ostenesc în zadar, pasul lunecând mereu în jos din pricina nisipului. Ei fac mișcarea, dar mișcarea lor nu realizează nici un progres. Dar dacă cineva, cum zice psalmistul, scoțându-și picioarele din adâncul lunecos, și le sprijină pe piatră (iar piatra e Hristos, virtutea desăvârșită), cu cât devine mai ferm și mai nemișcat, după sfatul lui Pavel, cu atât străbate mai repede drumul folosindu-se de stabilitate (στάσις) ca de o aripă oarecare, care-l înaripează pentru călătoria în sus prin statornicia în bine” (Vita Moysis, P.G. 44, 405 C.D.). Precum sintetizează Sf. Grigorie mișcarea cu stabilitatea în cei desăvârșiți, care continuă să se desăvârșească, la fel pentru Sf. Maxim odihna eternă nu e o încremenire. Deși văd pe Cel dorit, infinitatea Lui face ca niciodată el să nu termine în a-L cunoaște și iubi, ci veșnic să dorească a-L cunoaște și mai mult.

489 „Bucuria”, zice Sf. Maxim, „nu are nimic opus, nici trecut, nici viitor. Căci bucuria nu cunoaște nici tristețe trecută și nu așteaptă cu frică nici saturarea (plictiseala) viitoare” (Ambigua P.G. 91, 1088). Dacă-i așa, bucuria adevărată, care nu poate fi decât bucuria veșnică, nu poate fi procurată de bunurile create mărginite, ci numai de bunurile dumnezeiești, care niciodată nu sfârșesc, care fac pe cel părtaș de ele să iasă din timp.

nedespărțită a începutului și sfârșitului adevărat în cei mântuiți este ieșirea cea bună din cele naturale⁴⁹⁰ a celor hotărâniți ființial între început și sfârșit. Iar ieșirea cea bună din cele naturale a celor mărginiți între început și sfârșit, este o lucrare atotviguroasă și supraputernică, nemijlocită și infinită a lui Dumnezeu ce lucrează la infinit în cei învredniciți de acea ieșire bună din cele naturale^{ccclxxiii}. În sfârșit lucrarea aceasta nemijlocită, atotviguroasă și supraputernică a lui Dumnezeu, ce lucrează la infinit, este o plăcere și o bucurie tainică, și supratainică a celor stăpâniți de ea în temeiul unei uniri negrăite și mai presus de înțelegere; o bucurie pe măsura căreia nu se poate afla minte sau rațiune, înțelegere sau cuvânt în lumea celor create⁴⁹¹.

Căci nu posedă firea rațiunile celor mai presus de fire, precum nici legile celor contrare firii. Mai presus de fire numim plăcerea dumnezeiească și înțeleasă, pe care Dumnezeu o procură firii, unindu-se după har cu cei vrednici. Iar contrară firii este durerea negrăită ce se naște din lipsa acelei plăceri, pe care Dumnezeu o procură firii, unindu-se în afară de har cu cei nevrednici. Căci Dumnezeu unindu-se cu toți, după calitatea dispoziției aflătoare în fiecare, dă fiecăruia, precum știe El, simțirea potrivită, după cum s-a pregătit fiecare prin sine însuși spre primirea Celui ce se va uni cu toți la sfârșitul veacurilor⁴⁹². [Scolie^{ccclxxiv}].

Deci socotesc că prin "mântuirea sufletelor" ca sfârșit al credinței⁴⁹³, corifeul Apostolilor Petru înțelege îmbrățișarea de cele mai presus de fire. "Pentru, această mântuire, desigur prin Duhul Sfânt au căutat cu stăruință Proorocii și au cercetat cu de-amănuntul, care și ce fel de chip este acela arătat lor de Duhul lui Hristos aflător în ei, care le mărturisea despre patimile lui Hristos și despre mărirea de după ele". Așadar pe cel ce caută cu stăruință în duh mântuirea sufletelor și cercetează cu de-amănuntul rațiunile și podurile duhovnicești ale acestei mântuirii, îi povățuiește la înțelegere Duhul Sfânt, care nu lasă să rămână în ei nemișcată și nelucrătoare puterea prin care pot să caute cu stăruință cele dumnezeiești.

Mai întâi El învață să "caute" omorîrea voinței din păcat sau a păcatului din (prin) voință; și învierea voinței în (prin) virtute sau a virtutei în (prin) voință. De asemenea să "cerceteze" modurile de omorîre a voinței din păcat, sau a păcatului din (prin) voință; la fel rațiunile învierii voinței (prin) virtute și a virtuții (prin) voință^{ccclxxv}. Căci prin aceste moduri și rațiuni obișnuiește să se înfăptuiască omorîrea păcatului din (prin) voință, sau a voinței prin păcat, precum și învierea virtuții în (prin) voință sau a voinței în (prin) virtute.

490Ieșirea bună din cele naturale η κρείττων των κατά φύσιν εκβασις nu e o ieșire în jos, o părăsire a puterilor naturale, ci o depășire a celei mai înalte trepte a lor.

491Până când în făptură e Dumnezeu numai ca început, ea contribuie cu lucrarea ei la dezvoltarea darului primit ca început. Dar când Dumnezeu s-a făcut în sfârșit în făptură, adică începutul s-a unit cu sfârșitul, numai lucrează decât Dumnezeu.

492Orice făptură trebuie să ajungă la o încetare a lucrării ei naturale (Sâmbăta) și la o sălășluire în ea a lucrării exclusive a lui Dumnezeu. Făptura bună prin dezvoltarea până la limita de sus a posibilităților sale, iar făptura rea prin coruperea totală a puterilor ei naturale.

493I Petru 1, 9.

Fiindcă ei au în chip vădit, ca parte în veacul acesta (pe care Scriptura l-a numit "timp"), patimile în Hristos sau pentru Hristos în preajma firii, patimi pe care le-a mărturisit lor Duhul Sfânt, ca să se sădească în Hristos întru asemănarea morții Lui prin omorîrea păcatului, dar și în asemănarea învierii, prin lucrarea virtuților^{ccclxxvi}.

Căci se cuvine de fapt ca cel ce vrea să se mântuiască să omoare nu numai păcatul prin voință⁴⁹⁴, ci și voința însăși pentru păcat (față de păcat)⁴⁹⁵ și să învie nu numai voința pentru virtute⁴⁹⁶, ci și însăși virtutea pentru voință⁴⁹⁷. Aceasta pentru că întreaga voință omorîta să fie despărțită de întregul păcat omorît, încât să nu-l mai simtă, și întreaga voință înviată să simtă întreaga virtute înviată printr-o unire nedespărțită^{ccclxxvii}.

Aceasta "căutând-o" mai întâi Sfinții prin Duhul Sfânt, au dobândit filosofia lucrătoare. După aceasta, devenind curați și slobozi de orice întinare, și-au mișcat ochiul mintal al sufletului spre ținta finală a fapturilor prin același Duh, "căutând cu stăruință", după învierea voinței, și nestrălucirea firii, și "cercetând cu "de-amănuntul" modurile și rațiunile nemuririi celei dumnezeiești⁴⁹⁸. Căci nu mai "căutau" învierea voinței, pe care o primiseră deja prin făptuire morală de la Duhul, precum nu mai "cercetau" nici modurile ei, ci "căutau acum cu stăruință" nesticăciunea firii, pe care nu o aveau, și "cercetau cu de-amănuntul" modurile și rațiunile îndumnezeirii ei. Spre aceasta le era acum tot zorul, dorind slava ei în Hristos, ca precum au pățimit împreună cu El în veacul acesta (pe care, cum am zis, Scriptura l-a numit "timp"), așa să fie și slăviți împreună cu El în veacul viitor, devenind, într-un chip mai presus de fire, moștenitori ai lui Dumnezeu după har împreună și moștenitori cu Hristos după iconomie, prin puterea întrupării Celui ce și-a însușit toată firea.

Căci Hristos fiind prin fire Dumnezeu și om, ca Dumnezeu îl moștenim noi după har într-un chip mai presus de fire, prin participarea cea negrăită. Iar ca om care ne-a însușit pe noi, făcându-se pentru noi în chipul nostru, se moștenește și El însuși pe Sine împreună cu noi, datorită coborîrii Sale neînțelese. Pe acesta Sfinții dorindu-L mai înainte în chip tainic în duh, au învățat că slavei celei întru Hristos ce se va arăta în viitor pe urma virtuții trebuie să-i premeargă în timpul de față pătimirile în El pentru virtute. Căci

494Τη προαίρεσιν εκρώσαι την άμαρτίαν. E tot una cu omorârea păcatului prin voință (την κατά την προαίρεσιν της άμαρτίας νέκρωσιν).

495Αλλα και αυτήν την προαίρεσιν τη άμαρτία. E tot una cu omorârea voinței din păcat (την κατά την άμαρτίαν της προαίρεσεως νεκρίωσιν). E o paralelă la expresia lui Pavel: "Eu m-am răstignit lumii (mi-am omorât voința pentru sau din păcat) și lumea s-a răstignit mie (am omorât păcatul pentru sau din voință)".

496Αναστησαι τη αρετη την προαίρεσιν. E tot una cu învierea voinței în sau prin virtute (την κατα την αρετην της προαίρεσεως αναβίωσιν).

497Τη προαίρεσει την αρετην. E tot una cu învierea virtuții în sau prin voință (κατα την προαίρεσιν της αρετης αναβίωσιν).

498Asceza, făptuirea morală, învie voința. Treapta ulterioară, gnoza sau îndumnezeirea, ce urmează după încetarea activității morale, învie și firea întru nesticăciune și nemurire. Până nu se consolidează voința în neschimbabilitatea în bine, nu poate dobândi nici firea neschimbabilitatea. Între asceză și mistică e o continuitate necesară.

"cercetau, zice, care și ce fel de timp este acela arătat lor de Duhul lui Hristos din ei, care le mărturisea de mai înainte pătimirile în Hristos".

Deci ei "căutau cu stăruință" și "cercetau cu deamănuntul" nu numai nestricăciunea firii și rațiunile îndumnezeirii ei, ci și timpul în care va veni încercarea prin pătimiri de dragul ei, ca să facă vădită atât dispoziția celor ce o doresc cu adevărat, cât și intenția celor ce o doresc cu fățarnicie; apoi și timpul, adică veacul celălalt, în care se va arăta prezentă și actualizată îndumnezeirea după har, care îi va face pe toți întru asemănarea dumnezeiească, pe măsura în care este capabil fiecare să o primească. Poate aceasta a numit-o Scriptura "mărirea" ce va urma ostinelilor pentru virtute.

Acestea trebuie spuse ca răspuns celui ce ar zice: de ce n-a zis Scriptura aici "căutare" și "cercetare", ci "căutare cu stăruință" și "cercetare cu deamănuntul"? Răspunzând astfel, va arăta lămurit înțelesul lor cel mai apropiat. Dar eu cunosc și alt înțeles al lor, pe care l-am auzit de la oarecare înțelept. Zicea adică acela, spunând un lucru mai tainic despre "căutarea" și "căutarea cu stăruință a originii (începutului) și a țintei finale (sfârșitului). Și anume despre "căutare" că ea e folosită în chip natural pentru origine, iar "căutarea cu stăruință" pentru ținta finală. Căci în mod firesc nimeni nu-și va "căuta cu stăruință" originea, precum nimeni nu-și va "căuta" în mod firesc ținta finală. Ci originea și-o "caută", iar ținta finală și-o "caută cu stăruință". Dar, zicea, de când omul a aruncat prin neascultare de îndată ce-a început să existe, îndărătul sau originea proprie, nu mai putea să "caute" ceea ce s-a căutat în urma lui. Și deoarece originea circumscrie în mod natural mișcarea celor pornite din ea și țintă finală, în care ca într-o cauză își caută sfârșitul mișcarea celor ce se află în mișcare.

Deci omul "căutându-și cu stăruință" ținta sa finală dă de originea sa, care se află în mod natural în ținta sa finală. Căci părăsind "căutarea" originii sale, a întreprins prin fire "căutarea cu stăruință" a ei ca țintă finală. Fiindcă nu era cu putință să scape din hotarul ei, care-l înconjoară din toate părțile și-și circumscrie mișcarea. Deci, cum a zis, nu putea "căuta" originea ajunsă înapoia sa, dar a trebuit să "caute cu stăruință" ținta finală aflătoare înaintea sa, ca să cunoască prin ținta finală originea părăsită, după ce nu a cunoscut ținta finală din origine.

Poate și aceasta vrea să ne învețe înțeleptul Solomon când zice: "Ce este ce a fost? Însăși ceea ce va fi. Și ce este ce s-a făcut? Însăși ceea ce se va face. "Prin aceasta arată oarecum cu înțelepciunea originea din țintă, căci nu se mai arată după călcarea poruncii ținta finală din origine, ci originea din ținta finală; nici nu mai "caută" cineva rațiunile originii, ci "caută cu stăruință" pe acelea care duc pe cei aflători în mișcarea spre ținta finală.

Dar cineva ar putea spune că de multe ori cuvântul "căutare" în Scriptură nu are în mod sigur acest

înțeles. De pildă se spune: "Caută pacea și urmărește-o pe ea"⁴⁹⁹, sau: "Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreapta Lui"⁵⁰⁰. Dar acela poate găsi chiar în aceste locuri, dacă le privește cu atenție, întărirea celor spuse de noi. Căci spunând Scriptura: "Caută pacea și urmărește-o pe ea", prin aceasta a dat sfatul să se urmărească originea în ținta finală; iar "Împărăția", care este originea, a poruncit să se "caute cu stăruință" prin dreptate, care este ținta finală a Împărăției. Căci Împărăția lui Dumnezeu este înainte de orice "dreptate", mai bine zis e ea însăși dreptatea, spre care tinde, ca spre ținta finală, toată mișcarea celui ce să străduiește. Fiindcă dreptatea înseamnă a da în mod egal fiecăruia după vrednicie; iar Împărăția este ocrotirea după lege. Deci dreptatea e aceeași cu împărăția. Prin ea, ca prin ținta finală, pot merge cu ușurință cei ce vor spre Împărăție, ca spre origine. Fiindcă dreptatea este Împărăția lucrată (actualizată), iar Împărăția, dreptatea sprijinită prin fapte. Căci a ocroti după lege faptele, înseamnă a da fiecăreia cele potrivite cu vrednicia sa. Iar a da fiecăreia cele potrivite cu vrednicia sa, e tot una cu ocrotirea după lege a existențelor. Prin urmare nici o deosebire în cuvinte nu zdruncină acordul dintre înțelesurile Sf. Scripturi pentru cei ce înțeleg cu înțelepciune cele dumnezeiești.

Iar dacă ar vrea cineva să înțeleagă și altfel "căutarea"^{ccclxxviii}, sau "căutarea cu stăruință" și "cercetarea cu de-amănuntul", va afla că atât "căutarea" cât și "căutarea cu stăruință" se referă la minte, iar "cercetarea" și "căutarea cu de-amănuntul" la rațiune. Căci în mod natural "caută" mintea și "cercetează" prin fire rațiunea. "Căutarea" este, ca să dau o definiție, o mișcare simplă însoțită de dorință, pe care o face mintea spre ceva ce poate fi cunoscut; iar "cercetarea" este o distincție simplă și însoțită de o intenție, pe care o face rațiunea cu privire la ceva ce poate fi cunoscut. "Căutarea cu stăruință" este mișcarea pătrunsă de cunoaștere și de știință și însoțită de o dorință de-o anumită calitate sau mărime, pe care o face mintea spre ceva care poate fi cunoscut; iar "cercetarea cu de-amănuntul" este distincția prin fapte pe care o face rațiunea cu privire la ceva ce poate fi cunoscut, mânată de o intenție de o anumită calitate sau mărime. Aplicând aceste definiții la cele dumnezeiești, zicem despre "căutare" că este mișcarea primă și simplă și însoțită de dorință a minții spre propria cauză, iar "cercetarea" distincția primă și simplă, pe care o face rațiunea cu privire la propria cauză, mânată de o anumită intenție. "Căutarea cu stăruință" este iarăși mișcarea pătrunsă de cunoștință și de știință, pe care o face mintea spre propria cauză, mânată de o dorință fierbinte. Iar "cercetarea cu de-amănuntul" este distincția, pe care o face rațiunea ce împlinește virtuțile, cu privire la cauza proprie, mânată de o intenție chibzuită și înțeleaptă^{ccclxxix}.

Deci și Sfinții Prooroci, "căutând cu stăruință" și "cercetând cu de-amănuntul" cele privitoare la mintea sufletului, erau purtați spre Dumnezeu de o mișcare arzătoare și înfocată, a minții, pătrunsă de știință și cunoștință făceau cu

499Ps. 34, 15.

500Mt. 6, 3.

rațiunea distincției înțelepte în vreme ce împlineau poruncile dumnezeiești. Iar cei ce-i imită pe ei caută asemănarea stăruitor, cu cunoștință și știință; mântuirea sufletelor, și cercetează amănunțit, cu chibzuință și înțelepciune distincțiile din faptele dumnezeiești.

Note pierdute⁵⁰¹⁵⁰²⁵⁰³⁵⁰⁴⁵⁰⁵

Întrebarea 60

"Ca al unui miel neîntinat și nespurcat, care este Hristos, cunoscut mai înainte de întemeierea lumii, dar arătat în timpurile din urmă pentru noi"⁵⁰⁶. De cine cunoscut mai înainte?

Răspuns

Prin taina lui Hristos cuvântul Scripturii a numit pe Hristos însuși. Aceasta o mărturisește limpede marele Apostol, spunând: "Taina cea ascunsă de neamuri, s-a descoperit acum", de unde se vede că după el taina lui Hristos e tot una cu Hristos. Iar această taină este, desigur, unirea negrăită și neînțeleasă a dumnezeirii și omenității într-un singur ipostas. Unirea aceasta adună omenitatea la un loc cu dumnezeirea în tot chipul în rațiunea ipostasului și face din amândouă un singur ipostas compus, fără să aducă nici un fel de micșorare a deosebirii lor ființiale după fire. Astfel se înfăptuiește, precum am spus, un singur ipostas al lor, și totuși deosebirea firilor rămâne neatinsă, ceea ce face ca și după unire să se păstreze micșorată integritatea lor după fire, măcar că sunt unite. Căci acolo unde prin unire nu s-a produs nici o schimbare sau alterare în cele ce s-au unit, a rămas neatinsă rațiunea ființială a fiecăreia după cele ce s-au unit. Iar acolo unde rațiunea ființială a rămas neatinsă și după unire, au rămas nevătămate și firile, nepierzând nici una ale sale din pricina unirii.

Căci se cădea Făcătorul a toate, ca făcându-se prin fire, potrivit economiei, ceea ce nu era, să se păstreze pe Sine neschimbat, atât ca ceea ce era după fire⁵⁰⁷, cât și ca ceea ce a devenit prin fire⁵⁰⁸ potrivit economiei. Fiindcă nu se poate cugeta la Dumnezeu vreo schimbare⁵⁰⁹, precum nu se poate cugeta

501

502

503

504

505

506I Petru I, 19-20.

507κατὰ φύσιν

508 φύσει. E o deosebire între φύσει și κατὰ φύσιν. Fiul lui Dumnezeu nu a devenit „după fire” om, dar a devenit „prin fire”, adică într-adevăr, luând o fire omenească, nu numai la aparență.

509E o foarte interesantă deducție a nealterării firii omenești din Hristos. Ipostasul lui Hristos e un întreg nedespărțit. Iar acest ipostas fiind dumnezeiesc, el nu se poate schimba în nimic din ceea ce are. Prin urmare, nici firea omenească, devenită parte a Cuvântului dumnezeiesc, nu poate ieși din definiția ei.

peste tot vreo mișcare, care singură face cu putință schimbarea la cele ce se mișcă⁵¹⁰. Aceasta este taina cea mare și ascunsă. Aceasta este ținta fericită (sfârșitul) pentru care s-au întemeiat toate. Acesta este scopul dumnezeiesc, gândit mai înainte de începutul lucrurilor, pe care definându-l spunem că este ținta finală mai înainte gândită, pentru care sunt toate, iar ea pentru nici una. Spre această țintă finală privind, Dumnezeu a adus la existență ființele lucrurilor. Acesta este cu adevărat sfârșitul Providenței și al celor providențiale, când se vor readuna în Dumnezeu cele făcute de El. Aceasta este taina care circumscrie toate veacurile și descoperă sfatul suprainfinit al lui Dumnezeu, care există de infinite ori infinit înainte de veacuri. Iar vestitor (înger) al ei s-a făcut însăși Cuvântul ființial al lui Dumnezeu, devenit om. Căci Aceasta a dezvăluit, dacă e îngăduit să spunem, însăși adâncul cel mai dinlăuntru al bunătății părintești și a arătat în Sine sfârșitul pentru care au primit făpturile începutul existenței. Fiindcă pentru Hristos sau pentru taina lui Hristos au primit toate veacurile și cele aflătoare în lăuntru veacurilor începutul existenței și sfârșitul lui Hristos. Căci încă dinainte de veacuri a fost cugetată și rânduită unirea hotarului (definitului) și a nehotărniciei (indefinitului), a măsurii și a lipsei de măsură, a marginii și a nemărginirii, a Creatorului și a creaturii, a stabilității și a mișcării⁵¹¹. [Scolie^{ccclxxx}]. Iar această

510 Mișcarea aci e luată în sens rău, ca ieșire a unei firi din normalitatea ei. Acest sens păcătos al mișcării am văzut că îl cunoaște și Sf. Grigorie de Nissa (Vita Moysis, P.G. 44, 405 D). Poate că numai această mișcare o socotește început al păcatului și Evagrie Ponticul și nu mișcarea în general, cum socotește Hans Urs von Balthasar (Die gnostischen Centurien, p. 118). De pildă, de aceste două feluri de mișcări vorbește Evagrie în Cent. II, cap. 72 (Cap. prognostice): „Cine a cugetat prima despărțire și cine a cunoscut prima mișcare (e despărțirea lui Adam de Dumnezeu și mișcarea lui spre păcat, n. tr.) și cum ființele raționale prin ostenele lor (mișcarea cea bună, n. tr.) se întorc la moștenirea lor”. (Frankenberg, p. 179).

511 Ideea aceasta o exprimă Sf. Maxim și în cap. gnost. 1.66-67. Comentând aceste capete, Hans Urs von Balthasar (Op. c. 135) spunea: „Întruparea Domnului este central, sensul și scopul lumii, ba moartea și învierea lui Hristos sunt numai forma concretă a legii universale în general, chiar făcând abstracție de păcat. Desigur, Maxim nu exclude păcatul – deci nu e martor direct pentru teoria seotistă a întrupării – dar modelează legea întrupării după legea firii, ba aceasta e întocmită în sfatul dumnezeiesc în vederea aceleia” (Filoc. rom. II, p. 148-149).

În acest loc, Sf. Maxim spune că nu abia păcatul lui Adam, ci însăși constituția lumii, așa cum a ieșit din gândul și din actul creator al lui Dumnezeu, o îndrumă spre Hristos. În cap. 66-67 gnost. se spusese că toate cele create au fost întemeiate spre Hristos, întrucât toate se cer după cruce, mormânt și înviere. Acum spune că această întemeiere spre Hristos stă în aceea că toate cele create se cer după unirea cu necreatul, fapt inițiat prin întruparea Cuvântului lui Dumnezeu.

În legătură cu această concepție, amintim că Serghie, fostul patriarh al Moscovei, într-o epistolă în care lua atitudine față de învățăturile lui Serghei Bulgakov, declara drept greșeală afirmația acestuia că: „Dumnezeu a creat lumea în vederea întrupării Fiului lui Dumnezeu.” El zicea textual: „După concepția lui Bulgakov, dimpotrivă, întruparea Fiului lui Dumnezeu nu e simplu accident (Zufälligkeit) în planul lumii, ci Dumnezeu a creat lumea tocmai în vederea întrupării” (Revista „Orient und Occident”, Neue Folge, Erstes Heft, März 1936, p. 5).

Fără să apărăm concepția lui Bulgakov în ansamblul ei, e vădit că fraza lui de mai sus e mai în acord cu Sf. Maxim decât părerea lui Serghie. Aceasta cu atât mai mult cu cât Bulgakov nu exclude cauzalitatea păcatului din întruparea Fiului lui Dumnezeu (vezi tot acolo, p. 19, unde Bulgakov își citează din „Mielul lui Dumnezeu”, ed. rusă, Paris, YMCA Press, 363-438, următoarele propoziții: „Întruparea lui Dumnezeu s-a îndeplinit în toată însemnătatea și întinderea ei, așa cum a fost hotărâtă din veșnicie în sfatul lui Dumnezeu; ea a fost totuși

taină s-a înfăptuit în Hristos, care s-a arătat în cele din urmă dintre timpuri, aducând prin ea împlinirea hotărârii de mai înainte a lui Dumnezeu. Aceasta, pentru ca cele ce se mișcă după fire să găsească odihna în jurul Aceluia care este după ființă cu totul nemișcat, din mișcarea lor față de ele însele și una față de alta; de asemenea ca să primească prin experiență cunoștința trăită a Aceluia în care s-a învrednicit să se odihnească, cunoștința care le oferă posesiunea fericită, neschimbată și constantă a Celui cunoscut de ele.

Căci Scriptura știe de o îndoită cunoștință a celor dumnezeiești. Una e relativă și constă numai în raționament și în înțeleșuri, neavând simțirea experimentată prin trăire a Celui cunoscut. Prin ea ne călăuzim în viața aceasta. Cealaltă e în sens propriu adevărată și constă numai în experiența trăită, fiind în afară de raționament și de înțeleșuri și procurând toată simțirea Celui cunoscut prin participarea la El după har^{ccclxxxi}. Prin aceasta vom primi în viața viitoare îndumnezeirea mai presus de fire, ce se va lucra fără încetare. Cunoștința relativă, cuprinsă în raționament și înțeleșuri, mișcă dorința spre cunoștința trăită prin participare^{ccclxxxii}. Iar cea trăită, care procură simțirea. Celui cunoscut prin participare și prin experiență, înlătură cunoștința cuprinsă în raționament și înțeleșuri.

Căci este cu neputință, zic înțelepții, să existe deodată cu experiența lui Dumnezeu, raționamentul cu privire la El; sau deodată cu simțirea lui Dumnezeu, înțelegerea Lui. Fiindcă prin raționamentul despre Dumnezeu înțeleg o cunoștință prin analogie, scoasă din contemplarea lucrurilor. Prin simțire, experiența prin participare a bunurilor mai presus de fire (4). În sfârșit prin înțelegere, cunoștința simplă și unitară despre El, răsărită din lucruri. Dar poate că acestea au valoare în legătură cu orice alt lucru, dacă experiența unui anume lucru oprește raționamentul cu privire la el și dacă simțirea lui dă odihnă silinței de a-l înțelege. Căci experiență numesc cunoștința trăită (κατ' ἐνέργειαν), care se ivește după încetarea oricărui raționament iar simțire însăși participarea la lucrul cunoscut, care apare după încetarea oricărei înțelegeri. Poate că acestea vrea să ni le spună în chip tainic marele Apostol când zice: "Cât despre proorocii, se vor desființa; cât despre

îndeplinită pentru omenirea căzută; în urma acestei căderi, ea a devenit înainte de toate un mijloc pentru mântuire și răscumpărare, dar și-a menținut totodată plenitudinea însemnătății ei și dincolo de răscumpărare, căci ea nu se epuizează în ultima").

S-ar părea că după Sf. Maxim, problema trebuie rezolvată în sensul că și chiar fără de păcat, lumea era destinată unei întrupări a Logosului în ea, a unei morți și învieri a omenității Logosului și a lumii în El. Dar păcatul a dat acestei întrupări caracterul de extremă kenoză, crucii caracterul sângeros și ispășitor, iar învierii caracterul de biruință asupra morții. Fără păcat, ar fi fost o întrupare, o cruce și o înviere mistică, în sensul că și creatul ca atare (chiar ajuns la nepătimire) trebuie să primească în El pe Dumnezeu într-un mod mai deplin (întrupare), să se odihnească de activitățile și însușirile sale (moartea) și să învie la o activitate exclusiv dumnezeiască (îndumnezeirea). Logosul cu omenitatea Sa ne-ar fi fost înainte-mergătorul pe acest drum.

Așadar, taina lui Hristos a fost rânduită din veac și lumea a fost creată cu o constituție corespunzătoare cu ea, dar păcatul a modelat într-un fel nou executarea ei. Dar dincolo de sensul răscumpărător impus de păcat, întruparea, moartea și învierea Lui au și sensul mistic, și în acest sens ele trebuiesc repetate de fiecare făptură.

darul limbilor, va înceta; cât despre cunoștință, se va sfârși"⁵¹². El vorbește desigur despre cunoștința aflătoare în raționament și înțeleșuri.

Această taină a fost cunoscută mai înainte de toate veacurile de către Tatăl, și Fiul și Sfântul Duh. De Tatăl ca acela care a binevoit-o, de Fiul ca acela care a îndeplinit-o, iar de Sfântul Duh ca acela care a conlucrat. Fiindcă nu este cunoștința Tatălui și a Fiului și Sfântului Duh, odată ce una este și ființa și puterea lor. Căci nu ignora Tatăl întruparea Fiului, precum nici Duhul Sfânt. Pentru că în întreg Fiul, care împlinea taina mântuirii noastre prin întrupare, se afla întreg Tatăl după ființă, nu întrupându-Se, ci binevoind să se întrupeze Fiul se afla în întreg Duhul Sfânt după ființă, nu întrupându-Se, ci conlucrând cu Fiul la întruparea cea negrăită pentru noi.

Deci fie că zice cineva Hristos, fie taina lui Hristos, singura Sfânta Treime are preștiința ei după ființă; cu alte cuvinte numai Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Și să nu se întrebe nimeni cu nedumerire, cum Hristos, fiind unul din Sfânta Treime, e preștiut de ea. Căci nu ca Dumnezeu a fost Hristos preștiut, ci ca om, adică întruparea Lui cea după iconomie pentru om. Pentru că Cel ce este veșnic existent, din Cel veșnic existent mai presus de cauză și de rațiune, niciodată nu este preștiut. Fiindcă preștiute sunt numai acelea, care au un început al existenței fiind cauzate. Deci Hristos a fost preștiut nu ca ceea ce era după fire ca Sine însuși, ci ca ceea ce s-a arătat mai pe urmă făcându-Se din iconomie pentru noi.

Căci se cădea cu adevărat ca Cel ce este după fire făcătorul ființei lucrurilor, să se facă și Autorul îndumnezeirii după har a celor create, ca astfel Dătătorul existenței să se arate ca și Dăruitorul fericirii veșnice a existenței. Deci dat fiind că nici una dintre fapte nu se cunoaște pe sine sau vreun alt lucru ca ceea ce sunt după ființă, pe drept cuvânt nu e faptură care să nu fie lipsită după fire și de preștiința celor ce vor fi. Numai Dumnezeu, care este mai presus de cele ce sunt, se cunoaște și pe Sine ca ceea ce este după ființă și le cunoaște și pe toate cele făcute de El mai înainte de-a fi. Ba va dăruia după har și fapturilor cunoștința despre ele înșile, ca și cunoștința reciprocă despre ceea ce sunt după ființă, și le va descoperi rațiunile lor ce se află în El în chip unitar mai înainte de facerea lor.

Unii spun că Hristos a fost cunoscut mai înainte de întemeierea lumii, de către aceia cărora li s-a arătat apoi în timpurile cele mai de pe urmă, întrucât și ei au existat înainte de întemeierea lumii, împreună ca Hristos cel cunoscut de mai înainte. Dar noi nu primim această învățătură, fiindcă este cu totul străină de adevăr, ca una ce face ființa celor raționale coeternă cu Dumnezeu⁵¹³. Căci nu e cu putință să fie cineva cu Hristos precum este El și apoi să nu mai fie cu El, dacă în El ajung veacurile la capătul lor și în El se opresc cele ce se află în mișcare. Fiindcă în El nici una dintre fapte nu mai este supusă schimbării⁵¹⁴.

⁵¹²ICor.13, 3.

⁵¹³Se respinge teoria preexistentei.

⁵¹⁴În acest sens, taina lui Hristos circumscrie toate veacurile sau toate au fost făcute pentru ea. Toate se readună în Dumnezeu după har. Dar Dumnezeu, Cel în care se readună toate,

Iar "neîntinat" l-a numit cuvântul Scripturii pe Hristos și "nespurcat", ca pe unul ce a fost prin fire cu totul slobod, atât cu sufletul cât și cu trupul, de stricăciunea păcatului. Căci sufletul lui nu avea întinăciunea răutății, nici trupul lui spurcăciunea păcatului.

Întrebarea 61

"Căci vremea este ca să înceapă judecata de la casa lui Dumnezeu. Iar dacă începe întâi de la noi, care va fi sfârșitul celor ce nu ascultă de Evanghelia lui Dumnezeu? Și dacă dreptul abia se mântuiește, unde se va arăta necredinciosul și păcătosul⁵¹⁵? Ce înseamnă: "Vremea este să înceapă judecata de la casa lui Dumnezeu?". Sau: "dacă dreptul abia se mântuiește?"

Răspuns

Dumnezeu, care a zidit firea omenească, nu a creat împreună cu ea nici plăcerea nici durerea din simțire (din simțuri), ci a dat minții ei o anumită capacitate de plăcere, prin care să se poată bucura în chip tainic de El. Această capacitate (care e dorința naturală a minții lui Dumnezeu), lipind-o primul om de simțire îndată ce a fost creat, și-a văzut plăcerea mișcându-se potrivit firii, spre lucrurile sensibile, prin mijlocirea simțurilor^{ccclxxxiii}. Dar Cel ce se îngrijește de mântuirea noastră a înfipt în mod providențial în această plăcere, ca pe un mijloc de pedepsire, durerea, prin care s-a zidit în chip înțelept în firea trupului legea morții, ca să limiteze nebunia minții, care și mișcă, potrivit firii, dorința spre lucrurile sensibile^{ccclxxxiv}.

Astfel, datorită plăcerii potrivnice rațiunii, care a pătruns în fire, a pătruns, ca un antidot, și durerea conformă cu rațiunea. Aceasta e mijlocită de multe pătimiri, între care și din care este și moartea, și are rostul să înlăture plăcerea potrivnică firii, ba chiar să o desfințeze cu desăvârșire, ca să se arate darul plăcerii dumnezeiești în minte^{ccclxxxv}. Căci toată durerea având drept cauză a nașterii sale fapta unei plăceri care îi premerge, e o datorie pe care trebuie să o plătească în chip natural, în virtutea cauzalității, toți cei ce sunt părtași de firea omenească. Fiindcă plăcerea potrivnică firii e urmată în chip firesc de durere în toți cei a căror naștere a fost anticipată de legea

este Hristos, Logosul cel întrupat. Iar prin aceasta, prin faptul că Dumnezeu, Cel în care „sfârșesc” toate, e și om, identitatea ființei omenești e asigurată pentru vecii vecilor. Minunată este taina aceasta. Ea face cu puțință cea mai strânsă unire a firii omenești cu cea dumnezeiască, chezuindu-i totuși schimbarea. Iar mai înainte am văzut că neschimbarea aceasta nu înseamnă numai o nealterare în rău, ci și o neieșire din hotarele ei în sus, căci firea omenească e firea lui Dumnezeu-Cuvântul, iar acesta nu se schimbă în nimic din ale Sale. Dar prin aceasta se asigură și neschimbabilitatea firii noastre îndumnezeite. Cu atât mai puțin se poate altera în rău o fire omenească unită cu Hristos. Prin aceasta se respinge teoria preexistenței, după care sufletele au preexistat la Dumnezeu și apoi, căzând în păcat, au fost trimise în corpuri.

plăcerii fără cauză. Iar fără cauză numesc plăcerea primei greșeli, întrucât nu a fost urmarea unei dureri premergătoare.

Deci după cădere toți oamenii aveau în mod natural plăcerea ca anticipație a venirii lor pe lume și nici unul nu era liber de nașterea pătimasă prin plăcere. De aceea toți plăteau în mod natural durerile ca pe o datorie și ca pe o datorie suportau moartea de pe urma lor, și nu se afla chip de scăpare pentru cei tiranizați silnic de plăcerea nejustificată^{ccclxxxvi} și stăpâniți în mod natural de durerile justificate și de moartea cea atotjustificată de pe urma lor⁵¹⁶. Căci pentru desființarea plăcerii atotnecuenite era trebuință de durerile atotcuenite de pe urma ei care sfâșiau în chip jalnic pe om (ce-și avea începutul facerii în stricăciunea plăcerii și sfârșitul în stricăciunea morții). Iar pentru îndreptarea firii ce pătimea, trebuia să se iscodească o durere și o moarte în același timp și necuvenită și necauzată; necauzată (nevinovată) prin faptul de-a nu avea plăcerea ca anticiparea nașterii, și necuvenită prin faptul de a nu fi urmarea unei vieți pătimase. Aceasta pentru că durerea și moartea atotnecuenită, așezându-se la, mijloc între plăcere necuvenită și moartea atotnecuenită, să desființeze total originea atotnecuenită a firii din plăcere și sfârșitul ei atotcuenit prin moarte, cauzat de acea origine. Și așa să se facă neamul omenesc iarăși liber de plăcere și de durere, recăpătându-și firea limpezimea de la început, nemaifiind întinată de trăsăturile care au pătruns în firea celor supuși fericirii și stricăciunii^{ccclxxxvii}.

Pentru aceasta Cuvântul lui Dumnezeu, fiind Dumnezeu desăvârșit după fire, se face om desăvârșit, constatat din suflet mintal și trup pătimitor după fire, asemenea nouă, afară numai de păcat, neavând câtuși de puțin plăcerea răsărită din neascultare, ca anticipație a nașterii Sale în timp din femeie, dar însușindu-și, din iubirea de oameni, de bunăvoie, durerea de pe urma aceleia, care este sfârșitul firii^{ccclxxxviii}. Iar aceasta a făcut-o ca, suferind pe nedrept, să desființeze obârșia noastră din plăcerea necuvenită, care ne tiraniza firea; căci moartea Domnului n-a fost o datorie plătită pentru această obârșie din plăcere, ca la ceilalți oameni, ci mai degrabă o putere opusă acestei obârșii. De asemenea ca să înlăture cuvenitul sfârșit al firii prin moarte, întrucât acesta^{ccclxxxix} nu avea la El ca pricină plăcerea nelegiuită, pentru care a pătruns (acest sfârșit în fire) și, care era pedepsită prin el după dreptate⁵¹⁷.

Căci Domnul fiind înțelept, drept și puternic după fire, se cădea ca înțelept să nu ignore modul tămăduirii, ca drept să nu înfăptuiască în chip silnic mântuirea omului stăpânit de păcat cu voia lui, iar ca atotputernic să nu se arate slab în aducerea la îndeplinire a vindecării.

516Se mai pot traduce: plăcerea nedreaptă și durerea sau moartea dreaptă. Sau: plăcerea necuvenită și durerea și moartea cuvenită.

517Durerea și moartea în general sunt un flux menit să spele începutul din păcat al firii, care întinează întreaga ei existență. Dar la omul de rând ele nu reușesc să urnească acest nămol. La Iisus însă acest flux nu se izbește de zidul unei origini pătimase proprii. De aceea la El trece dincolo de persoana Sa, curățind cu impetuozitatea lui originea din păcat a celor ce sunt copărtași la firea Lui omenească și ca urmare înlăturând și moartea ce rezultă din această origine.

Înțelepciunea și-a arătat-o în modul tămăduirii, făcându-se om fără vreo schimbare sau știrbire. Cumpăna dreptății a arătat-o în mărimea pogorării, luând de bunăvoie osânda noastră în trăsătura pătimitoare⁵¹⁸ a firii Sale și făcând din această trăsătură o armă spre desființarea păcatului și a morții de pe urma lui, adică a plăcerii și a durerii de pe urma ei. Pentru că în trăsătura pătimitoare^{cccxc} stătea puterea păcatului și a morții, adică domnia silnică a păcatului prin plăcere și stăpânirea morții prin durere. Căci e vădit că în trăsătura pătimitoare a firii stă puterea plăcerii și a durerii. Pentru că vrând să scăpăm de simțirea chinuitoare a durerii, ne luăm refugiul la plăcere, încercând să ne mângâiem firea torturată de chinurile durerii. Dar grăbindu-ne să tocim împunsăturile durerii prin plăcere, întărim și mai mult zapisul aceleia împotriva noastră, neputând ajunge la o plăcere eliberată de durere și de osteneli^{cccxcii}.

Iar tăria puterii atotcovârșitoare și-a arătat-o dăruind firii neschimbalitatea prin toate cele contrare suferite de El^{cccxcii}. Căci dăruind firii prin patimi nepătimirea, prin osteneli odihna și prin moarte viața veșnică, a restabilit-o iarăși, înnoind prin privațiunile Sale trupești deprinderile firii și dăruindu-i acesteia prin, întruparea Sa harul mai presus de fire, adică dumnezeirea.

Făcutu-s-a deci Dumnezeu om cu adevărat și a dat firii o altă obârșie pentru o a doua naștere, obârșie care o duce prin osteneală și durere spre plăcerea viitoare⁵¹⁹. Căci protopărintele Adam, călcând porunca dumnezeiească, a dat firii altă obârșie decât cea dintâi, constatatoare din plăcere, dar sfârșind în moartea prin durere; și a născocit, la sfatul șarpelui, o plăcere, ce nu era urmarea unei dureri de mai înainte, ci mai degrabă ducea la durere. Prin aceasta i-a dus, cu dreptate, pe cei toți născuți din el după trup, împreună cu sine la sfârșitul morții prin durere, datorită obârșiei lor nedrepte prin plăcere. Dar tot așa Domnul, făcându-Se om și dând o altă obârșie firii, pentru o a doua naștere din Duhul Sfânt, și primind moartea atotcuvinită din durere a lui Adam, devenită în EL atotnecuvinită, întrucât nu-și avea ca obârșie a nașterii Sale plăcerea atotcuvinită de pe urma neascultării protopărintelui, a adus desființarea ambelor extreme: a obârșiei și a sfârșitului făpturii omenești după chipul lui Adam, ca unele ce nu au fost date de la început de Dumnezeu. Și așa a făcut pe toți cei renăscuți în El duhovnicește, liberi de vina ce apăsă asupra lor. Drept urmare aceștia nu mai au de la Adam plăcerea nașterii, dar păstrează din pricina lui Adam durerea care lucrează în ei moartea, nu ca o datorie pentru păcat, ci ca mijloc împotriva păcatului, potrivit unei orânduiri înțelepte dintr-o necesitate naturală^{cccxciii}. Iar când moartea nu mai are plăcerea ca mamă, care o naște și pe care trebuie să o pedepsească, se face în chip vădit pricina vieții veșnice⁵²⁰. Astfel, precum viața lui Adam din plăcere s-

518Το παθητόν. Traducerea cea mai bună ar fi: modul pătimitor. Căci e un mod care influențează întreaga fire. E o „existențială” în sensul filosofiei lui Heidegger.

519Precum prima obârșie, plăcerea împreunării trupești, mâna firea, prin perpetuarea iubirii de plăcere, spre durere, corupție și moarte, așa noua obârșie, a harului, îndemnând-o la dureri și osteneli potrivnice plăcerii, o duce spre plăcerea adevăratei vieți.

520Moartea fiind în grecește de genul masculin (θάνατος), iar plăcerea de genul feminin, textul grec poate permite jocul de cuvinte: când moartea nu mai are plăcerea ca mamă, se

a făcut maica morții și a stricăciunii, la fel moartea Domnului pentru Adam (căci el era liber de plăcerea lui Adam), se face născătoare a vieții veșnice⁵²¹.

Deci socotesc că Scriptura a deosebit bine lucrurile, arătând cum proveniența din Adam prin plăcere, punându-și pecetea silnică peste fire, a dat-o pe aceasta hrană morții ce s-a ivit din pricina ei, și cum nașterea Domnului după trup a adus desființarea amândurora, adică a plăcerii din Adam și a morții din pricina lui Adam, ștergând odată cu păcatul lui Adam și pedeapsa lui Adam. Căci nu era cu putință să fie predat la sfârșit stricăciunii prin moarte, cel venit pe lume neatins de originea prin care s-a ivit ca sfârșit moartea^{cccxciv}. Dar dacă-i așa, potrivit acestei deosebiri, până când au stăpânit silnic peste fire, în ce privește începutul și sfârșitul, adică nașterea și stricăciunea, numai stricăciunile lui Adam, nu era vremea să se înceapă judecata spre deplina osândire a păcatului. Dar când s-a arătat Cuvântul lui Dumnezeu în trup și s-a făcut om desăvârșit, afară numai de păcat, purtând prin fire, dar cu voia Sa, în trupul lui Adam numai pedeapsa, și a osândit păcatul în trup, suferind în chip nevinovat Cel drept pentru cei drepti, și a răsturnat rostul morții; prefăcând-o în osândă a păcatului din osândă a firii, a venit vremea să se înceapă judecata pentru osândirea păcatului prin răsturnarea rostului morții.

Dar să lămuresc și mai bine acest lucru: Păcatul, amăgind la început pe Adam, l-a înduplecat să calce porunca dumnezeiească. Prin aceasta dând ființă plăcerii, iar prin plăcere sălășluindu-se pe sine în însuși adâncul (sânul) firii, a osândit la moarte întreaga fire, împingând prin om toată firea celor create spre destrămare prin moarte^{cccxcv}. Căci aceasta a plănuit-o diavolul cel viclean, semănătorul păcatului și tatăl răutății, care prin mândrie s-a înstrăinat pe sine de slava dumnezeiească, iară din invidie față de noi și față de Dumnezeu, l-a scos pe Adam din Rai: să nimicească lucrurile lui Dumnezeu și să împrăstie cele ce au fost aduse la existență. Fiindcă ne pizmuiește păcatul nu numai pe noi, pentru slava ce-o primim de la Dumnezeu din pricina virtuții, ci și pentru Dumnezeu pentru puterea prealăudată ce o are în ochii noștri din pricina mântuirii^{cccxcvi}.

Deci toată firea noastră este stăpânită de moarte din pricina căderii. Iar motivul stăpânirii era plăcerea, care, luându-și începutul dintr-o neascultare, se menține de-a lungul întregului lanț de nașteri naturale. Din pricina acestei plăceri a fost adusă moartea ca osândă peste fire. Dar Domnul, făcându-Se om și neprimind ca anticipație a nașterii sale după trup plăcerea necuvenită, pentru care a fost adusă peste fire osânda cuvenită a morții, dar primind cu voia după fire moartea în trăsătură pătimitoare a firii, adică suferind-o, a răsturnat rostul (întrebuintarea) morții, nemaiavând aceea în El rostul de osândă a firii, ci a păcatului. Căci nu era cu putință ca în Cel ce nu și-a luat nașterea din plăcere să fie moartea osândă a firii. Drept aceea în El a avut

face tată al vieții veșnice.

521 "Viața" lui Adam e pricină de moarte obștească. "Moartea" Domnului e pricină de viață obștească și veșnică. Pentru că "viața" lui Adam era o falsă viață, o consumare a adevăratei vieți prin viermele plăcerii. Iar "moartea" Domnului nu înseamnă o omorîre a vieții, ci a viermelui care rodea sâmburele adevărat al vieții.

rostul să desființeze păcatul protopărintelui, din pricina căruia stăpânea peste toată firea frica morții.

Căci dacă în Adam moartea a fost osândă a firii, întrucât aceasta și-a luat ca obârșie a nașterii ei plăcerea, pe drept cuvânt moartea în Hristos a devenit osândă a păcatului, firea recăpătând din nou în Hristos o obârșie liberă de plăcere. Astfel, precum în Adam păcatul din plăcere a osândit firea la stricăciune prin moarte și cât a stăpânit el a fost vremea în care firea era osândită la moarte pentru păcat, tot așa în Hristos a fost cu dreptate ca firea să osândească păcatul prin moarte și să fie vremea în care să înceapă a fi osândit păcatul la moarte, pentru dreptatea dobândită de fire, care a lepădat în Hristos cu totul nașterea din plăcere, prin care se întinsese peste toți cu necesitate osânda morții ca o datorie. Deci aceeași moarte, în Adam este o osândă a firii de pe urma păcatului, iar în Hristos o osândă a păcatului de pe urma dreptății. Căci cel ce suferă moartea ca o osândă a firii de pe urma păcatului său, o suferă după dreptate. Dar cel ce nu o suferă de pe urma păcatului său, primește de bunăvoie moartea adusă în lume de păcat spre desființarea păcatului, dăruind-o mai degrabă din economie firii ca un har spre osândirea păcatului.

Deci precum din pricina lui Adam, care a înființat prin neascultare legea nașterii din plăcere și drept urmare a acesteia moartea ca osândă a firii, toți cei ce aveau existență din Adam, după legea nașterii din plăcere, aveau în chip necesar și fără să vrea, împreună virtual cu nașterea, și moartea ca osândă a firii și deci atunci era vremea în care firea era osândită prin păcat, întrucât stăpânea peste fire legea nașterii prin plăcere, tot așa din pricina lui Hristos, care a smuls din fire cu totul legea nașterii prin plăcere și prin urmare rostul morții ca osândă a firii, primind-o de bună voie numai ca osândă a păcatului, toți cei ce s-au renăscut cu voia din Hristos prin baia renașterii în duh și au lepădat prin har nașterea de mai înainte prin plăcere din Adam și păzesc harul nepăcătuirii de la Botez și puterea nemicșorată și neîntinată a înfierii tainice în duh, prin legea poruncilor evanghelice, au în ei după cuviință moartea (întrebuințarea morții) ce se lucrează spre osânda păcatului⁵²². Ei au apucat vremea în care se osândește prin har păcatul în trup. Iar osândirea aceasta are loc în general după fire, pentru marea taină a înomenirii, chiar din vremea întrupării; iar în special, după plecarea prin har, din vremea când primește fiecare prin Botez harul înfierii. Prin acest har, lucrat (actualizat) în chip voluntar prin împlinirea poruncilor⁵²³, având la început numai nașterea în duh suportă fiecare, prin multe pătimiri, moartea (întrebuințarea morții) spre osânda păcatului^{cccxcvii}.

522 Moartea lui Adam, ca și moartea lui Hristos, nu e numai un eveniment final care încheie viața pământească a omului, ci o putere activă, care omoară pe încetul, cea dintâi firea, cea de-a doua păcatul. Fiecare din aceste morți e dată ca putere, cea din Adam în nașterea din plăcere, cea din Hristos în înfierea după har. Și fiecare trece din potență în realitate actuală, lucrându-se cea dintâi prin continuarea viețuirii în plăcere, cea de-a doua prin împlinirea poruncilor. Mai bine zis, nu e o altă și altă moarte, ci moartea cea dintâi, a firii, suferă o schimbare a întrebuințării, a rostului ei.

523 Vezi ideea aceasta la Sf. Marcu Ascetul, Despre Botez, Filocalia, Vol. I.

Pentru că cel ce a fost botezat și primește Botezul, întărindu-l prin porunci, nu mai plătește moartea ca o datorie pentru păcat, ci primește întrebuințarea morții ca osândă a păcatului, care să-l treacă în chip tainic la viața dumnezeiească și fără de sfârșit. Căci Sfinții, care au străbătut calea vieții de aici trecând prin multe pătimiri, pe care le-au purtat cu bărbăție pentru adevăr și dreptate, au eliberat firea din ei de moartea ca osândă pentru păcat, și arma morții, care sluja spre nimicirea firii, au folosit-o spre nimicirea păcatului, după pilda căpeteniei mântuirii lor, Iisus. Fiindcă dacă păcatul se sluja de moarte ca de-o armă pentru nimicirea firii în cei ce săvârșeau păcatul asemenea lui Adam, cu atât mai mult se va sluji firea de moarte, ca de-o armă spre nimicirea păcatului, în cei ce săvârșesc dreptatea prin credință.

Drept aceea, când s-a înfăptuit taina întrupării și Dumnezeu cel întrupat a desființat cu totul în cei născuți cu duhul din El, nașterea firii după legea plăcerii "a venit vremea să se înceapă judecata de la casa lui Dumnezeu", adică să fie osândit păcatul, începând să fie osândit prin pătimiri de la cei ce cred și au cunoscut adevărul și au cunoscut prin Botez nașterea din plăcere. Căci pe aceștia i-a numit Petru "casa lui Dumnezeu", precum mărturisește dumnezeiescul Apostol Pavel, zicând: "Iar Hristos în casa Sa, a cărui casă suntem noi"⁵²⁴. Dar și Petru însuși, corifeul Apostolilor, arată aceasta prin cuvântul următor: "Iar dacă (începe) întâi de la noi (se înțelege judecata), care va fi sfârșitul celor ce nu ascultă de Evanghelia lui Dumnezeu"? E ca și cum am zice: "Dacă noi, care am fost învredniciți să devenim, din darul Domnului, casa lui Dumnezeu prin Duh, suntem datori să arătăm o așa de mare răbdare în pătimirile pentru dreptate spre osânda păcatului și să primim cu dragă inimă moartea de ocară ca niște răufăcători, măcar că suntem buni, "care va fi sfârșitul celor ce nu ascultă de cuvântul Evangheliei"? Cu alte cuvinte, care va fi sfârșitul sau judecata celor ce nu numai că țin cu toată silința, până la sfârșit, vie și lucrătoare în suflet și în trup, în aplecarea voii și în fire, nașterea lor de la Adam prin plăcere, ce stăpânește peste fire, dar nu primesc nici pe Dumnezeu și Tatăl Fiului celui întrupat, care ne cheamă, nici pe însuși Mijlocitorul și Fiul, trimis al Tatălui, care a primit, cu voia Tatălui de bunăvoie, moartea pentru noi, ca să ne împăce cu Tatăl? Iar aceasta a făcut-o ca să ne slăvească pentru Sine de pe urma faptei Sale, luminându-ne cu frumusețea dumnezeirii proprii atât de mult, cât a primit El să fie necinstit pentru noi, prin pătimirile noastre. Căci aceasta socotesc că este "Evanghelia Lui Dumnezeu": solie și îndemn a lui Dumnezeu către oameni, trimisă prin Fiul Său, care s-a întrupat și a dăruit ca răsplată a împăcării cu Tatăl, celor ce ascultă de El, îndumnezeirea nenăscută (sau necreată)^{cccxcviii}.

Din pricina aceasta marele Apostol îi plânge pe cei, neascultători în cele ce urmează, zicând: "Iar dacă dreptul abia se mântuiește, unde se va arăta necredinciosul și păcătosul? "Drept" numește pe cel credincios și pe cel ce păstrează harul dat lui la Botez, păzind prin multe pătimiri nesmulă din el înfierea prin Duhul. Iar "mântuire", harul deplin al îndumnezeirii, pe care-l va

da Dumnezeu celor vrednici și pe care abia îl va primi cel ce stăruie cu toată puterea în toate cele dumnezeiești, în sfârșit "necredincios" și "păcătos" numește pe cel străin de harul Evangheliei; "necredincios" pentru necredința în Hristos, iar "păcătos", pentru făptura cea veche, care se menține vie în el prin stricăciunea patimilor. Sau poate "necredincios" a numit Scriptura pe cel lipsit cu totul numai de cunoștința cea întru Hristos, iar "păcătos" pe cel ce crede, dar calcă poruncile evanghelice, care păstrează curată cămașa nestricăciunii primită prin sf Botez. Locul acestora, al necredinciosului și al păcătosului, nu e cunoscut celor ce cultivă cât de cât cunoștința tainică. Căci cuvântul "unde", indică desigur un loc, care nu e lipsit de circumscriere spațială^{cccxcix}. Față de locul acestora, locul dreptului se deosebește prin aceea că el nu mai e înfățișat prin cuvântul "unde", căci dreptul a primit prin har, ca loc mai presus de "unde", pe Dumnezeu însuși, cum i s-a făgăduit. Căci Dumnezeu nu este "undeva", ci în chip absolut dincolo de orice "unde" și în El este locașul tuturor celor mântuiți, după cum s-a scris: "Fii mie Dumnezeu ocrotitor și loc întărit, ca să mă mântuiești". Și tot cel ce nu se va împărtăși de El, spre a primi din relația cu El fericirea^{cd}, va fi asemenea unui mădular al trupului, lipsit cu totul de lucrarea de viață dătătoare a sufletului.

Sau iarăși, odată ce Dumnezeu va fi locul necircumscriș, nedistanțat⁵²⁵ și nesfârșit al tuturor celor ce se vor mântui, făcându-se pe Sine fiecăruia pe măsura patimilor însoțite de cunoștință pe care le-a suportat aici pentru dreptate, așa cum se arată sufletul în măduarele trupului, lucrând în ele după capacitatea proprie fiecărui mădular și legându-le la un loc ca să poată exista și susține viața "unde se va arăta necredinciosul și păcătosul", care sunt lipsiți de acest har? Căci cel ce nu poate să primească pe Dumnezeu în sine ca să lucreze în el fericirea, unde se va arăta, odată ce a căzut de la viața dumnezeiească cea mai presus de veac, de loc și de timp?

Dacă rămânem deci la înțelesul dintâi, la cel afirmativ, credinciosul și păcătosul care se va arăta "undeva" nu va fi cătuși de puțin liber de viață circumscrișă, el neavând viața cea slobodă de orice circumscriere și dincolo de orice loc. Iar dacă primim înțelesul al doilea, cel negativ, e cazul să întrebăm unde se va arăta necredinciosul și păcătosul, odată ce nu va avea pe Dumnezeu, care îmbrățișează toată viața fericită și care va fi locul tuturor celor dreپți? Dacă n-are pe Dumnezeu însuși ca loc, cum se va afla în locașul și în așezământul fericirii din Dumnezeu? Și simplu vorbind, dacă dreptul se mântuiește cu multă greutate, ce se va înțelege de cel ce nici gând n-a avut de credință și de virtute în viața de aici?^{cdi}.

Non pariter^{ccc}

525 ἀδιάστατος. Se mai poate traduce: lipsit de intervale. Între Dumnezeu și omul mântuit nu va mai fi nici un interval; sau omul mântuit a ajuns în Dumnezeu, sporește în El ca într-un loc continuu, fără intervale, netrebuind să facă salturi, sau să-și întrerupă sporirea. Pe de o parte viața în Dumnezeu e o odihnă, nemaitrebuind să schimbe "locul", trecând dintr-un loc în altul, sau de la un lucru la altul, pe de alta e o înaintare eternă în desăvârșire.

Întrebarea 62

Ce înseamnă ceea ce zice Sfântul Prooroc Zaharia: "Și am ridicat ochii mei și am văzut: și iată o seceră zburând, lungimea de două zeci de coți, iar lățimea de zece coți. Și a zis către mine: Acesta este blestemul care iese peste fața a tot pământul". Iar după puțin: "Și o voi scoate pe ea, zice Domnul Atotțiitorul, și va intra în casa furului și în casa celui ce jură strâmb întru numele meu în chip mincinos, și se va așeza în mijlocul casei lui și o va pierde pe ea, și lemnele ei și pietrele ei"⁵²⁷. Ce este secera și măsura lungimii și a lățimii? Și de ce zboară? Și cine este furul și cel ce jură strâmb; și care este casa lui? Ce sunt lemnele și pietrele?

Răspuns

Dumnezeu care a zis: "Am înmulțit vedeniile și în mâinile Proorocilor m-am asemănat"⁵²⁸, a trimis de mai înainte, închipuite prin simboluri, diferite știri despre minunata Sa venire în trup, în vederea mântuirii noastre, descoperindu-ne prin fiecare Prooroc, altă și altă știre, după puterea de înțelegere a fiecăruia. Deci dăruind și marelui Prooroc Zaharia înțelegerea tainelor Sale viitoare în trup, i-a înfățișat în chip înțelept spre contemplare o seceră. Prin aceasta a arătat că, după ce se va întruchipa pe Sine, în mod felurit și tainic, în figurile cuprinse în vedeniile Proorocilor, va primi El însuși cu adevărat și de bunăvoie făptura noastră prin fire, ca să arate că adevărul prevestit prin figuri a venit la noi în mod real. Deci secera este Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul cel Unul născut și Cuvântul Tatălui, Cel ce pentru Sine este și rămâne pururea simplu după fire, iar pentru mine se face compus după ipostas, precum numai El știe, prin primirea trupului însuflețit mintal, fără ca prin unirea deplină, cu trupul după ipostas să primească contopirea într-o singură fire și fără ca prin deosebirea deplină față de trup după fire să se taie în doi fi^{cdii}. Iar unire deplină după ipostas numesc desăvârșita neîmpărțire, precum deosebire deplină după fire, desăvârșita necontopire și neschimbare. Căci taina dumnezeieștii întrupări nu introduce prin deosebirea după fire a celor din care constă și o deosebire după ipostas, nici prin unirea după ipostas o contopire într-o singură fire. Primul lucru nu se întâmplă ca să primească taina Treimii în adaos; iar al doilea, ca să nu fie după fire nimic de un neam și de o ființă cu dumnezeirea^{cdiii}. Căci cele două firi s-au împreunat într-un ipostas, dar nu într-o singură fire. Iar aceasta ca să se arate prin unire atât unitatea ipostasului, rezultată din adunarea laolaltă a firilor, cât și deosebirea firilor ce s-au întâlnit într-o unitate nedespărțită, fiecare din ele rămânând, în ce privește însușirea naturală, în afară de orice schimbare și contopire.

Căci dacă împreunarea firilor s-ar fi făcut ca să dea naștere unei singure firi, taina mântuirii noastre ne-ar fi rămas cu totul necunoscută, neavând de unde sau cum să putem afla coborârea lui Dumnezeu la noi. Pentru că în asemenea

⁵²⁷ Zah. 5, 1-4. Septuaginta.

⁵²⁸ Osea 12, 10.

caz, sau că s-ar fi schimbat trupul în firea dumnezeiască din pricina unirii dumnezeiești, sau s-ar fi schimbat ființa dumnezeiască în firea trupului, sau s-ar fi contopit amândouă prin cine știe ce amestec, producând vreo alta deosebită de ele, nemaipăstrând nici una din firile din care constă, rațiunea ei neștirbită^{cdv}. Dar fie că s-ar fi schimbat trupul în firea dumnezeirii, fie că s-ar fi schimbat firea dumnezeirii în trup; sau fie că unirea într-o singura fire ar fi împins firile spre producerea vreunei alte firi decât ele, eu n-aș cunoaște taina întrupării dumnezeiești, neputând constata după unire o deosebire de natură între trup și dumnezeire. Iar dacă există în Hristos după unire vreo deosebire după fire între trup și dumnezeire (căci nu sunt după ființă unul și același lucru dumnezeirea și trupul), aceasta înseamnă că unirea firilor împreunate în El nu s-a făcut pentru a da naștere unei singure firi, ci pentru a face să rezulte un singur ipostas în privința căruia nu aflăm în Hristos nici o deosebire în nici un chip. Căci după ipostas Cuvântul este unul și același cu trupul Său. Fiindcă dacă Hristos primește cu referire la ceva vreo deosebire oarecare, nu poate fi după acel ceva una în tot chipul. Dar dacă cu referire la altceva nu primește nici, o deosebire, după acel altceva este și se zice cu evlavie una în tot chipul și totdeauna.

Deci dat fiind că orice deosebire, întrucât este deosebire, are ca bază câtimea celor ce se deosebesc (căci fără această câtime n-ar fi deosebire), iar câtimea nu poate fi indicată fără număr, bine este să folosim numărul numai pentru arătarea deosebirii firilor din care constă Hristos după unire, indicând după aceasta că firile se păstrează neschimbate după unire, dar nu divizând prin număr unitatea celor ce concurg într-un singur ipostas. Iar gândul acesta ni-l arătăm neadăugând nici un număr la cuvântul ipostas. Căci în ceea ce nu se cugetă nici o deosebire, nu se introduce nici o câtime. Iar unde nu poate fi introdusă câtimea, nu-și are locul nici numărul, care indică deosebirea. Deci după ipostas este compus. Căci după ipostas este unul și același și singur. Astfel pe de-o parte păzim unitatea și identitatea ipostasului, pe de alta mărturisim deosebirea firilor ce concurg într-un singur ipostas. Acesta este cel pe care l-a văzut minunatul Zaharia zburând în chip de seceră. Căci Cuvântul lui Dumnezeu este secerătorul a toată răutatea și neștiința.

"Lungimea ei, zice, era de douăzeci de coți, iar lățimea ei de zece coți". Căci Hristos, ca Dumnezeu și Cuvântul, se lărgeste progresiv sub chipul Providenței până la zece coți, adică în cele zece porunci dumnezeiești ale vieții active^{cdv}. Căci în zece porunci se lărgeste Cuvântul lui Dumnezeu, prin care legiferând împlinirea celor ce trebuiesc făcute și reținerea de la cele ce nu trebuiesc făcute, a îmbrățișat toată mișcarea voii libere a celor providențiați. Iar ca Cel ce s-a făcut trup și s-a întrupat în chip desăvârșit, tot El se lungește până la douăzeci de coți din pricină că trupul se alcătuieste prin înmulțirea elementelor cu simțurile^{cdvi}. Căci cinci sunt simțurile și patru elementele din a căror împreunare se alcătuieste firea oamenilor. Dar cinci înmulțit cu patru dă numărul douăzeci. Iar prin lungime a indicat Scriptura

modul economiei, pentru înălțimea ei și pentru faptul că taina dumnezeieștei întrupări este mai presus de toată firea.

Secera a fost văzută "zburând", pentru faptul că nu are nimic pământesc, ca și pentru iuțimea, agerimea și, într-o vorbă, pentru scurtimea cuvântului^{cdvii}. Căci circumscrie toată mântuirea oamenilor numai în inima celor ce se mântuiesc, dat fiind că aceasta constă numai în credință și bună cunoștință^{cdviii}. Și de fapt nimic nu poți face mai iute decât să crezi și mai ușor decât să mărturisești cu gura harul Celui în care crezi. Primul lucru arată iubirea însuflețită a celui ce crede față de Făcătorul lui, iar al doilea dispoziția credincioasă față de aproapele. Iar iubirea și dispoziția sinceră, sau credința și buna conștiință, sunt mișcări nevăzute ale inimii, care nu au lipsă ca să se producă de nici o materie din afară "Căci cuvânt scurt va face Domnul pe pământ"⁵²⁹.

Acesta este "blestemul", pe care l-a trimis Dumnezeu și Tatăl peste fața a tot pământul^{cdix}. E blestemul adevărat peste blestemul adevărat. Deoarece neascultarea lui Adam s-a făcut blestem prin greșeala lui, întrucât n-a lăsat porunca să crească spre a aduce roadele dreptății, ca să ia creațiunea binecuvântare, peste blestemul lui Adam vine binecuvântarea firească a lui Dumnezeu și Tatăl, care se face astfel blestem al blestemului provenit din păcat, spre desființarea neascultării ce-a crescut aducând roade ale nedreptății, ca să fie oprită creațiunea de-a mai crește în păcat⁵³⁰. Căci s-a făcut pentru mine blestem și păcat, Cel ce a deslegat blestemul meu și a ridicat păcatul lumii.

Fiindcă două blesteme aveam eu: unul era rodul voinței mele, adică păcatul, prin care sămânța roditoare a sufletului, adică puterea virtuții, căzuse în pământ; iar altul era moartea firii, adusă asupra ei pe dreptate, din pricina voii mele. Moartea aceasta a împins firea cu sila și fără să vrea acolo unde se semănase mișcarea voinței mele de bunăvoie^{cdx}. Deci Dumnezeu, care a creat firea, a luat asupra Sa de bună voie blestemul cu care a fost osândită firea, adică moartea, și astfel a omorât prin propria Sa moarte de pe cruce blestemul păcatului ce trăia în mine prin voia mea. Și așa blestemul Dumnezeului meu s-a făcut blestem și moarte a păcatului meu, neîngăduind să ajungă neascultarea la roadele nedreptății; dar totodată s-a făcut binecuvântare a dreptății dumnezeiești prin împlinirea poruncilor, și viață fără de sfârșit⁵³¹.

529Is 10, 22; R o m . 9, 28.

530Io. 1, 26; II Cor. 5, 21; Gal.3, 13.

531Întruparea Fiului lui Dumnezeu e și binecuvântare și blestem; binecuvântare pentru om și blestem pentru păcat. Căci ceea ce e blestem pentru păcat, e binecuvântare pentru om. Dar numirea de binecuvântare și blestem se referă aici la întruparea Domnului, pentru că se referă mai întâi la durerea și la moartea adusă peste fire în urma păcatului lui Adam cu voia. Durerea și moartea aceasta erau un blestem pentru păcat, ba într-un anumit sens și pentru firea omenească. Dar rostul lor era să fie mai ales o binecuvântare pentru fire, întrucât îl îndemnau pe om să se oprească de la păcatul cu voia. Blestemul acesta al doilea l-a luat Fiul lui Dumnezeu asupra Sa prin întrupare, scăpându-ne pe noi de apăsarea lui. El s-a făcut blestem în locul nostru, făcându-ni-se însă tocmai prin aceasta binecuvântare.

Această seceră, adică Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos, nimicește pe fur și pe cel ce jură strâmb și casa lui o surpă. Dar furul și cel ce jură strâmb este diavolul cel viclean^{cdxi}. E fur fiindcă a scos cu vicleșugul înșelăciunii pe om din Rai, adică a răpit un lucru și o făptură și o avuție de preț a lui Dumnezeu, trăgându-l în locul acesta al necazurilor, și a murdărit icoana slavei dumnezeiești cu multe pete ale păcatelor. Prin aceasta a căutat să-și facă dintr-o avuție străină, o avuție proprie, poftind cu răutate bunurile străine, nu ca să le păstreze, ci ca să le fure, să le sfâșie și să le piardă⁵³². [Scolie^{cdxii}] Iar jurător pe strâmb este fiindcă e mincinos și înșelător. Căci făgăduind să dea lui Adam slava dumnezeirii, l-a tras spre necinstea și batjocura necuvântătoarelor, ba ca să spun mai drept, l-a făcut mai de ocară decât orice dobitoc⁵³³, făcându-l să fie cu atât mai de ocară decât dobitoacele prin lipsa lui de rațiune, cu cât este mai greșos ceea ce-i contra firii decât ceea ce-i conform cu firea. Ba l-a înstrăinat și de nemurire, îmbrăcându-l în haina spurcată a stricăciunii.

Iar casă a acestui fur și jurător pe strâmb, s-a făcut lumea de aici a stricăciunii și a confuziei neconținute, pe care și-a însușit-o tâlhărindu-l pe om^{cdxiii} și în care i s-a îngăduit să tâlhărească mai departe, pentru pricinile pe care le știe Dumnezeu^{cdxiv}, care l-a îngăduit să tâlhărească până ce dăinuiește cursul ciclic al timpului.

Dar Cuvântul lui Dumnezeu, așezându-se în această lume ca într-o casă, prin întruparea Sa negrăită, și legând pe diavolul⁵³⁴, a surpat-o, iar lemnele și pietrele ei, adică statuile și altarele și soclurile statuiilor le-a dărâmat și le-a nimicit^{cdxv}. Căci prin ele diavolul, tatăl minciunii, își închipuia că e cinstit de cei răătăciți ca un fel de Dumnezeu pocit și multiform, datorită faptului că făcuse din nebunia lor un mijloc de slăvire proprie, ca unul ce e cu mult mai nebun decât cei astfel prostiți. Fiindcă ce e mai nesocotit decât a-și închipui cineva un lucru care prin fire nu există cu adevărat. Deci Mântuitorul sufletelor și trupurilor noastre, care s-a făcut om din iubire de oameni, așezându-se prin trup în această casă a furului și a jurătorului pe strâmb, care este diavolul, adică în această lume, a surpat-o întreagă, adică a nimicit modul ei rătăcit de mai înainte^{cdxvi} și a îndreptat-o iarăși potrivit cu rațiunea cunoștinței adevărate. Și scurt vorbind, alungând pe tâlhar din avuțiile străine, s-a făcut iarăși El stăpân peste ai săi prin virtute, zidind peste tot pământul de sub cer, în chip măreț, Sfânta Lui Biserică.

Sau poate e fur diavolul^{cdxvii}, fiindcă uneltește până astăzi cum să atragă prin vicleșugul înșelăciunii dorința fiecăruia spre el. Iar jurător pe strâmb și mincinos, fiindcă e înșelător și amăgește pe cei ușuratici să se despartă de bunurile din mână în nădejdea altora și mai bune și fiindcă pricinuieste pe neobservate, prin, lucrurile socotite dulci, tot felul de greutăți, celor ce ascultă de el. Iar "casa" acestui fur și mincinos este dispoziția iubitoare de

532Io. 10, 10.

533Ps, 48, 12.

534Mt . 12, 29.

păcat a inimii fiecăruia. Ea are ca pietre" învârtosarea și nesimțirea inimii față de cele bune, iar ca "lemne" amintirile ce aprind ușor focul necurat al patimilor.

Sau poate Scriptura numește "lemne", în chip figurat, pofta^{cdxviii}. Aceasta fiindcă s-a scris că lemnul a corupt prima dată mișcarea ei⁵³⁵, îndreptând-o împotriva firii; apoi fiindcă ea este puterea sufletului care se aprinde de orice patimă, ca materia lemnoasă de foc. Iar prin "pietre" se indică poate duritatea și nesimțirea mișcărilor iuțimii, care nu ascultă de rațiunea virtuții. Pe toate acestea, împreună cu "casa," în care se găsesc, adică cu dispoziția lăuntrică, le surpă și le nimicește Cuvântul lui Dumnezeu, prin sălășluirea Sa scoțând din ea, mai întâi prin credință, pe diavolul, care își făcuse odinioară prin amăgire locuința în ea și care se socotea că e tare. Pe acesta îl leagă cu lanțuri de nesfârâmat și-i prădează casa, scoțând din inimă deprinderea lesne de aprins a patimilor împreună cu învârtosarea față de cele bune⁵³⁶.

Sau poate numește "pietre" nepăsarea sufletului față de cele bune, adică nesimțirea față de virtuți. Iar prin "lemne" râvna față de cele rele^{cdxix}. Toate acestea alungându-le Cuvântul din inimile credincioșilor, nu încetează să împăciuiască și să unească într-un singur trup al virtuților pe cei de departe și pe cei de aproape, surpând peretele din mijloc al despărțiturii, adică păcatul și rupând zapisul care ne obliga voința spre rău, și supunând cugetul trupesc legii duhului⁵³⁷. Prin cei de departe a înțeles, cred, mișcările simțirii, care sunt după fire cu totul străine de legea lui Dumnezeu. Iar prin cei de aproape lucrările cugetătoare (mentale) ale sufletului, care după rudenie nu sunt departe de Cuvântul. Pe acestea le adună Cuvântul după surparea legii trupesti, unindu-le laolaltă în duh prin virtute⁵³⁸. Căci prin "peretele din mijloc" cred că a înțeles legea trupului cea după fire, afecțiunea față de patimi, sau păcatul. Pentru că numai afecțiunea cea de ocară față de patimi se face zid al legii firii, adică al părții pătimitoare a firii, despărțind trupul de suflet și de rațiunea virtuților, neîngăduind să se facă cu ajutorul făptuirii trecerea la trup prin mijlocirea sufletului^{cdxx}.

Dar venind Cuvântul și biruind legea firii, adică trăsătura pătimitoare a firii, a desființat afecțiunea față de patimile contrare firii.

Acesta este Domnul meu și Dumnezeul meu Hristos Iisus, pe care L-a văzut Proorocul ca pe o seceră, având douăzeci de coți lungime, ca unul ce îmbrățișază toată lucrarea simțurilor îndreptată spre cele sensibile, și zece coți lățime, întrucât Dumnezeul și Mântuitorul meu cuprinde toată mișcarea rațională. Căci spun unii că a număra e o faptă ce aparține prin fire numai rațiunii. Iar decada este îmbrățișarea și sfârșitul oricărui număr. Prin urmare Cuvântul lui Dumnezeu îmbrățișază nu numai puterile simțurilor, ci și lucrările mentale, ca unul ce e Făcător nu numai al corpurilor, ci și al celor necorporale.

535 Gen. 3, 2.

536 Lc, 11, 22.

537 Ef. 2, 14-17. Col. 2, 14.

538 Prin modul virtuții.

Iar "seceră" a fost numit în vedenie, nu numai fiindcă seceră din firea rațională răul pe care nu El L-a semănat și adună firea pe care nu El a împrăștiat-o. Ci și pentru că seceră așează în hambarele dumnezeiești pe cei mântuiți^{cdxxi}; în sfârșit și pentru că, fiind mântuit de lucrările virtuților, se unește cu puterile făptuioare ale sufletului^{cdxxii}.

Dar pentru cel ce vrea să vadă, cuvântul Scripturii indică aici două persoane și două case, pe care le desființează secera. Căci se zice: "Și va intra în casa furului și în casa celui ce jură strâmb în numele Meu". Prin cele două persoane a indicat cele două lucrări generale ale amăgirii diavolești, care le cuprind pe toate celelalte, sau cele două moduri ale lucrărilor. Iar prin cele două case a indicat cele două dispoziții generale ale omului, favorabile răătăcirii, care le conțin pe toate celelalte. De pildă când cel rău răpește prin vicleșugul amăgirii cunoștința înnăscută a firii despre Dumnezeu, atrăgând-o spre sine, e "fur", întrucât încearcă să se facă stăpân peste închinarea datorată lui Dumnezeu, sau cu alte cuvinte abate vederea mintală a sufletului de la rațiunile duhovnicești din fapte și circumscrie puterea cugetării numai la privirea înfățișării din afară a lucrurilor sensibile. Iar când abuzează de mișcările firești, atrăgând puterea de activitate a sufletului în chip sofistic spre cele contrare firii și prin cele părute bune ispitește prin plăcere dorința sufletului spre cele rele, "jură strâmb" pe numele Domnului, ducând sufletul amăgit spre alte lucruri decât spre cele făgăduite. Deci este "fur" fiindcă răpește la sine cunoștința firii, având drept casă dispoziția iubitoare de neștiință a celor amăgiți. Și "jură strâmb", fiindcă înduplecă puterea de activitate a sufletului să se ostenească zadarnic cu cele contrare firii, având drept casă dispoziția iubitoare de păcat a voii celor care îl ascultă^{cdxxiii}.

Așadar diavolul este "fur", fiindcă strâmbă cunoștința firii⁵³⁹ și "jură strâmb", fiindcă abate puterea de activitate a firii de la săvârșirea virtuții. Casa "furului" este dispoziția sufletească ce stă la baza unei cunoașteri mincinoase, iar casa "celui ce jură strâmb" este dispoziția străbătută de necurăția patimilor de ocară. În acestea pătrunzând cu iubire de oameni cuvântul mântuitor al lui Dumnezeu, se face locaș al lui Dumnezeu prin Duhul, aducând cunoștința adevărului în locul răătăcirii și al neștiinței și virtutea și dreptatea în locul răutății și al vicleniei. În felul acesta își face prin ele arătarea în cei drepti.

Deci prin persoane Scriptura a indicat modurile vicleniei variate a unuia și aceluiasi diavol rău, iar prin "case" dispozițiile corespunzătoare cu aceste moduri ale celor stăpâniți de diavol.

Dar "fur" mai este și cel ce folosește cuvintele dumnezeiești spre amăgirea celor ce-l ascultă, fără să fi cunoscut puterea lor prin fapte. E cel ce se îndeletnicește cu rostirea goală a lor pentru a cumpăra slavă și vânează prin cuvântul limbii lauda ascultătorilor, adică renumele de drept. Simplu vorbind, "fur" este cel a cărui viață nu corespunde cuvântului și a cărei dispoziție

539Schimbă direcția cunoașterii naturale.

sufletească e în contradicție cu limba, adică cel ce se ascunde sub bunurile străine^{cdxxiv}. Scriptura zice cu dreptate despre acesta: "Iar păcătosului i-a zis Dumnezeu: pentru ce povestești dreptățile mele și iei asupra ta legământul meu prin gura ta ?"⁵⁴⁰

Și iarăși "fur" este cel ce acoperă cu modurile și cu moravurile văzute viclenia nevăzută a sufletului și cu înfățișări de bună cuviință dispoziția dinlăuntru^{cdxxv}. Căci precum fură cel de mai înainte prin declamarea cuvintelor cunoștinței mintea ascultătorilor, la fel fură acesta prin fățarnicia moravurilor simțirea privitorilor^{cdxxvi}. Către aceștia de asemenea se va zice: "Rușinați-vă cei ce v-ați îmbrăcat în veșminte străine, sau: "Domnul va descoperi chipul lor în ziua aceea"⁵⁴¹. Dar mie îmi pare că aud în fiecare zi pe Dumnezeu zicându-mi acestea în ascunsul inimii, ca unul ce mă simt vinovat de amândouă lucrurile.

Iar "cel ce jură strâmb sau mincinos în numele Domnului", este acela care făgăduiește lui Dumnezeu o viață virtuoasă și face lucruri străine făgăduinței, iar prin neîmplinirea poruncilor calcă, ca și mine legământul ce și l-a luat de a duce o viață evlavioasă. Scurt vorbind, cel ce jură strâmb și mincinos este acela care s-a hotărât să trăiască după voia lui Dumnezeu, dar nu s-a mortificat deplin față de viața aceasta. El a jurat lui Dumnezeu, adică a făgăduit să-și păzească cursul vieții fără de ocară în nevoințele dumnezeiești, dar nu a împlinit făgăduința și de aceea nu e deloc vrednic de laudă^{cdxxvii}. "Căci lăuda-se-va, zice, tot cel ce se jură întru El", adică tot cel ce făgăduiește lui Dumnezeu viața sa și împlinește cu adevărat jurământul bunei făgăduieli prin faptele dreptății. Dar dacă cel ce împlinește făgăduințele sale va avea laudă, fiindcă a jurat lui Dumnezeu și și-a ținut jurământul, vădit este că cel ce și-a călcat legămintele sale va avea parte de mustrare și de ocară, ca unul ce a mințit.

Intrând secera, adică cunoștința lui Dumnezeu și Tatăl, care e prin ființă cunoștință și virtute, în inimile acestora ca în niște case, cu alte cuvinte în dispoziția fiecăruia, le nimicește cu totul, desființând prin schimbarea spre bine, starea de mai-nainte a inimii fiecăruia, și ducându-i pe amândoi spre împărtășirea de binele ce le lipsește. Astfel prefăce pe furul cunoștinței în lucrător neînfricat al adevărului, iar pe furul blândeței aparente a moravurilor în cultivator destoinic al dispoziției ascunse a sufletului; de asemenea pe cel ce jură strâmb îl face păzitor adevărat al făgăduințelor sale, ce-și întărește făgăduințele prin împlinirea poruncilor.

Nu se poate...

Întrebarea 63

La același Prooroc s-a scris iarăși: "Și a zis către mine: Ce vezi? Și am zis: Am văzut, și iată un candelabru (sfeșnic) cu totul de aur și o lampă (făclie)

540Ps. 49,17.

541Is. 3, 17.

542

*deasupra lui; și șapte candelale pe el și șapte pâlnii la candelalele de pe el Și doi măslini deasupra lui, unul de-a dreapta lampei și altul de-a stânga*⁵⁴³. *Ce este candelabru și de ce e de aur; ce este lampa de deasupra lui ce sunt cele șapte candelale, ce sunt cele șapte pâlnii la cele șapte candelale, ce sunt cei doi măslini și de ce se află de-a dreapta și de-a stânga lămpii?*

Răspuns

Cuvântul proorocesc, descriind de departe, în chip, simbolic măreția prealuminată și suprastrălucită a Sfintei Biserici a zugrăvit vedenia aceasta astfel, voind să arate, cred, înțelesul tainei celei noi a ei. Deci candelaburul cu totul de aur este Biserica atotlăudată a lui Dumnezeu, curată și neîntinată, neprihănită și nealterată, nemicșorată și primitoare a adevăratei lumini^{cdxxviii}. Căci se spune că aurul fiind inalterabil, dacă e scufundat în pământ nu se înnegrește și nu e ros de rugină iar dacă e ars nu se micșorează. Afară de aceea, el întărește și înnoiește prin forța sa naturală puterea văzului celor ce și-o ațintesc asupra lui. Așa este și Biserica atotslăvită a lui Dumnezeu, care întrece în chip real cea mai curată natură a aurului. Ea e nealterată, ca una ce nu are nici un amestec străin în învățătura ei tainică despre Dumnezeu, mărturisită prin credință^{cdxxix}; e curată, întrucât strălucește de lumina și de slava virtuților^{cdxxx}; e neîntinată, nefiind pătată de nici o murdărie a patimilor^{cdxxxi}; e neprihănită, ca una ce nu are atingere cu nici unul din duhurile rele^{cdxxxii}. Trăind în împrejurările pământești, ea nu e înnegrită de rugina păcatului, în sfârșit ea rămâne nemicșorată și neîmpuținată, deoarece, cu toate că e arsă din vreme în vreme în cuptorul prigoanelor și încercată de răscoalele neconținute ale ereziilor, nu suferă sub povara încercărilor nici o slăbire în învățătura sau viața, în credința sau disciplina ei^{cdxxxiii}. De aceea ea întărește prin har înțelegerea, celor ce caută spre ea cu evlavie. Căci ea cheamă pe de-o parte pe necredincioși, dăruindu-le lumina cunoștinței adevărate, pe de alta păstrează pe cei ce contemplă cu iubire tainele ei, păzind nevătămată și fără betesug pupila înțelegerii lor. Iar pe cei ce au suferit vreo clătinare îi chemă din nou și le reface prin cuvânt de îndemn înțelegerea bolnavă. Așa se înțelege candelaburul văzut de Prooroc, după unul din înțelesurile cuvintelor de mai sus.

Iar lampa de deasupra lui este lumina părintească și adevărată, care luminează pe tot omul ce vine în lume⁵⁴⁴ [Scolie^{cdxxxiv}]: adică Domnul nostru Iisus Hristos. Acesta, prin primirea trupului nostru luat de la noi, s-a făcut și s-a numit lampă, ca Cel ce e înțelepciunea și Cuvântul cel după fire al lui Dumnezeu și Tatăl, care e propovăduit în Biserica lui Dumnezeu prin credința cea dreaptă și e înălțat și dezvăluit între neamuri de viețuirea virtuoasă prin păzirea poruncilor. El luminează ca o lampă (făclie) tuturor celor din casă, adică din lumea aceasta, precum El însuși zice: "Nimeni nu aprinde făclie și o

543Zah. 4, 2 - 3.

544Ioan 1, 9.

pune sub obroc, ci în sfeșnic ce luminează tuturor celor din casă"⁵⁴⁵. Deci s-a numit pe sine "făclie", pentru faptul că fiind după fire Dumnezeu și făcându-Se trup după iconomie, ca lumină după ființă e ținut în scoica trupului în chip necircumscriș prin mijlocirea sufletului ca făclie, cum e ținut focul prin feștilă. Aceasta a înțeles-o și marele David, când a numit pe Domnul "făclie", zicând: "Legea ta este făclie picioarelor mele și lumină cărărilor mele"⁵⁴⁶. Căci Mântuitorul și Dumnezeul meu mă izbăvește de întunericul neștiinței și al răutății. De aceea a și fost numit de Scriptură "făclie". Căci cuvântul (grecesc) λύχνος (făclie), vine de la a dezlega întunericul = λύειν το νόχος (căci νόχος, înseamnă întuneric, cum zic cei ce studiază înțelesul cuvintelor). Pentru că împrăștiind, asemenea unei făclii, negura neștiinței și întunericul răutății, s-a făcut El însuși tuturor cale de mântuire, călăuzind prin virtute și cunoștință spre Tatăl pe toți cei ce voiesc să pășească, prin împlinirea poruncilor dumnezeiești, pe urmele Lui, ca pe-o cale a dreptății. Iar sfeșnicul (candelabrul) este Sf. Biserică, pentru că în ea luminează, prin propovăduire, Cuvântul lui Dumnezeu, trimițându-și razele adevărului asupra tuturor celor ce se află în această lume ca într-o casă oarecare, umplându-le înțelegerea tuturor cu cunoștința dumnezeiască^{cdxxxv}.

Pe de altă parte "obrocul" simbolizează sinagoga Iudeilor, adică slujirea trupească a legii, care acoperă prin grosimea simbolurilor literei lumina cunoștinței adevărate a sensurilor^{cdxxxvi}. Cuvântul (Rațiunea) nu vrea să fie câtuși de puțin sub acest obroc, ci vrea să fie așezat în vârful și pe înălțimea Bisericii. Căci dacă Cuvântul⁵⁴⁷ e ținut sub litera legii, ca sub un obroc, îi lipsește pe toți de lumina veșnică nedăruindu-le vederea duhovnicească celor ce nu se străduiesc să se lepede de simțirea (percepția) înșelătoare, care nu e capabilă decât de eroare și nu sesizează decât aspectul coruptibil al corpurilor înrudite cu ea. El vrea deci să fie pus în sfeșnic, adică în Biserică, sau în slujire rațională în duh, ca să-i lumineze pe toți, din toată lumea, învățându-i să viețuiască și să se poarte conform cu rațiunea, și numai atâta grijă să aibă de cele corporale, cât e de lipsă ca să taie orice afecțiune a sufletului față de ele; de asemenea ca toată străduința să le fie să nu dea sufletului nici o închipuire materială; după ce a fost stinsă prin rațiune simțirea (percepția simțurilor), care la început a respins rațiunea (cuvântul) și a acceptat iraționalitatea plăcerii ca pe un șarpe lunecos^{cdxxxvii}. Căci cu dreptate a fost rânduită moartea împotriva simțirii ca să nu mai poată oferi diavolului intrare spre suflet. Iar simțirea aceasta, fiind una după, gen, se împarte în cinci specii, înduplecând prin percepția fiecărui simț sufletul amăgit să iubească cele sensibile înrudite cu acel simț, în loc să-l iubească pe Dumnezeu^{cdxxxviii}. De aceea cel ce ascultă înțelepțește de rațiune⁵⁴⁸, alege de bunăvoie moartea

⁵⁴⁵Mt. 5, 15.

⁵⁴⁶Ps. 118, 115.

⁵⁴⁷Ca în multe alte locuri și aci λόγος înseamnă și Hristos însuși, dar și cuvântul propovăduirii, sau rațiunea (sensul) ascunsă în cuvintele și ceremoniile legii. Mai bine zis rațiunile sau sensurile Scripturii sunt razele Logosului dumnezeiesc.

⁵⁴⁸În acest pasaj rațiunea, căreia i se opune simțirea, poate fi și Logosul divin, sau mai bine zis rațiunea din noi e în același raport cu Logosul ca sensurile lucrurilor cu El.

trupului înainte de moartea silnică și fără voie, despărțindu-și total voința de simțire⁵⁴⁹.

Dar cel ce rămâne numai la litera Scripturii, are ca singură stăpânitoare peste fire simțirea (percepția), prin care se manifestă afecțiunea sufletului față de trup. Căci litera, dacă nu e înțeleasă duhovnicește, e mărginită în conținutul ei de simțire, care nu îngăduie să străbată înțelesul celor scrise până la minte. Iar dacă litera se adresează numai simțirii, tot cel ce primește litera în chip iudaic numai ca istorie, trăiește după trup, suportând în fiecare zi prin aplecarea voii moartea păcatului, din pricina simțirii celei vii, neputând, să omoare cu duhul faptele trupului, ca să trăiască viața cea fericită în duh. "Căci de viețuiți după trup, veți muri", zice dumnezeiescul apostol, "iară de omorâți cu duhul faptele trupului, veți trăi"⁵⁵⁰. Drept aceea, aprinzând făclia, adică rațiunea care aduce lumina cunoștinței prin contemplație și fapte, să nu o punem sub obroc, ca să nu fim osândiți, ca unii ce mărginim la literă puterea necuprinsă de minte a înțelepciunii, ci în sfeșnic, adică în Sf. Biserică, pe culmea contemplației adevărate, ca să răspândească asupra tuturor lumina dumnezeieștilor dogme.

Despre această Sf. Biserică legea a prevestit în chip figurat că va fi candelabru turnat și cu totul de aur. Aceasta întrucât pe de-o parte nu are în ea nici o parte goală, lipsită de puterea Cuvântului, iar pe de alta e străină de toate prisosurile materiale și nu are nimic pământesc.

Dar marele Zaharia, descriind acest candelabru în toate amănuntele, adaugă că afară de lampă mai erau pe el șapte candelă (făclii). Aceste șapte candelă trebuie să le înțelegem aici în alt chip, de cum am înfățișat candela (făclia) din Evanghelie. Căci nu toate persoanele și lucrurile care sunt exprimate prin același cuvânt trebuie înțelese în unul și același chip, ci fiecare dintre cele spuse trebuie înțeles după sensul locului din Sfânta Scriptură, dacă vrem să ținem seama de scopul celor scrise⁵⁵¹.

Prin candelă socotesc că Sfânta Scriptură înțelege aici lucrările Duhului Sfânt, sau darurile (harismele) Duhului Sfânt, pe care le dăruiește Bisericii Cuvântul care e capul întregului trup^{cdxxxix}. Căci s-a spus: "Și se va odihni peste El duhul lui Dumnezeu, duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al evlaviei; și duhul temerii îl va umple pe El"⁵⁵². Dar capul Bisericii, potrivit unei imagini omenesti, este Hristos. Deci Cel ce are după fire pe Duhul, dăruiește, ca Dumnezeu, Bisericii lucrările Duhului. Căci Cuvântul

549Moartea simțirii e menită să mântuiască pe om de moartea firii. Moartea ca osândă a fost pricinuită de creșterea lucrării simțurilor, care l-a legat pe om de lumea văzută, despărțindu-l de Dumnezeu. Moartea simțirii e moartea omului trupesc, a omului aplecat spre cele de dinafară, a omului "mort" duhovnicește, pentru a învia omul dinăuntru, omul adevărat, omul mintal, sinea omului.

550Rom . 8, 13.

551Pasajul acesta are un înțeles deplin numai în grecește, întrucât "candela" de aici (Zah.) e exprimată în grecește tot prin cuvântul λύχνος ca și "făclia" de la Matei 5, 15. În traducerea românească s-a evitat confuzia, întrucât λύχνος de la Zah. s-a tradus prin candelă, iar λύχνος de la Mt. 5, 15, prin făclie.

552Is. 11, 2-3.

făcându-mi-Se mie om, îmi lucrează mie toată mântuirea, dându-mi prin ale mele cele proprii Lui după fire, mie celui pentru care s-a făcut și om. Și așezându-se în situația celui ce primește pentru mine, scoate la arătare ale Sale proprii. Căci cerând, ca un iubitor de oameni pentru Sine harul de care am lipsă eu, îmi atribuie mie meritul (puterea) isprăvilor Lui după fire. Deci pentru mine se spune că primește și acum ceea ce are prin fire fără de început și mai presus de rațiune. Căci Duhul Sfânt, precum este prin fire al lui Dumnezeu și Tatăl, după ființă, la fel este prin fire și al Fiului după ființă, ca cel ce purcede ființial în chip negrăit din Tatăl prin Fiul cel născut din Tatăl; și dăruiește candelabrului, adică Bisericii, ca niște candelă, lucrările proprii^{cdxl}. Și precum candela împrășteie întunericul, tot așa lucrările Duhului scot și alungă din Biserică păcatul cel de multe feluri. Astfel înțelepciunea desființează nechibzuința, înțelegerea depărtează nepriceperea, sfatul alungă lipsa de discernământ, tăria înlătură slăbiciunea, cunoștința șterge neștiința, evlavia alungă necredința și ticăloșia faptelor ei, în sfârșit temerea depărtează învârtosarea nepăsării. Căci nu numai poruncile sunt lumină, ci și lucrările Duhului^{cdxli}.

Dar candelă care ard toată viața în Biserică, răspândind lumina mântuirii, sunt și treptele care susțin buna ei rânduială. De pildă învățătorul înțelept al dumnezeieștilor și înaltelor dogme și taine, e o candelă care descoperă învățături necunoscute înainte mulțimii. Iar cel ce ascultă cu înțelegere și pricepere înțelepciunea grăită de cei desăvârșiți, e și el o candelă, întrucât ca ascultător cuminte păzește în sine lumina adevărului celor grăite⁵⁵³. Cel ce deosebește cu bun sfat timpurile de lucruri și acomodează modurile de activitate cu rațiunile lucrurilor, neîngăduind să se amestece întreolaltă în chip nepotrivit, fiind un sfetnic minunat se dovedește și el ca o altă candelă. Iar cel ce suportă cu cuget neclintit atacurile încercărilor fără de voie, ca fericitul Iov și ca vitejii mucenici este o candelă tare, păzind și el cu răbdare bărbătească nestinsă lumina mântuirii, ca unul ce are pe Domnul tărie și laudă⁵⁵⁴. Cel ce cunoaște meșteșugurile vicleanului și nu ignoră tăbăririle războaielor nevăzute, este și el o altă candelă învăluită de lumina cunoștinței, putând zice cu dreptate împreună cu marele Apostol "Căci nu ne sunt necunoscute gândurile lui"⁵⁵⁵. Iar cel ce duce o viață evlavioasă (binecredincioasă) după porunca Domnului, îndreptând-o prin virtuți, e o altă candelă, ca unul ce-și adevărește evlavia (credința) prin modurile purtărilor sale. În sfârșit, cel ce în așteptarea judecății face din înfrânare zid ce oprește intrarea patimilor la suflet, s-a făcut o altă candelă, curățind cu sârguință, prin

553Nu numai cel ce învață e o treaptă de cinste în Biserică, ci și cel ce ascultă cu atenție. Ba el urmează imediat după prima treaptă a celor înțelepți, aflându-se pe treapta înțelegerii. De altfel, adeseori cel ce învață simte cum îi crește puterea cuvântului și cum se luminează datorită ascultării înțelegătoare a celor pe care îi învață. Ascultarea cu înțelegere e și ea un har, și harurile alcătuiesc un întreg întreolaltă, ca și cei în care se găsesc. Descoperirea adevărilor e într-o anumită măsură rodul comuniunii dintre propovăduitor și ascultător. Treptele acestea sunt altele decât treptele ierarhice ale hirotoniei, încredințate cu administrarea Tainelor. Cele două sisteme se presupun reciproc.

554Ps. 42, 2.

555II Cor. 2, 11.

frica de Dumnezeu, petele patimilor întipărite pe el și făcându-și viața stăvezie și luminoasă prin ștergerea întinăciunilor contrare firii^{cdxlii}.

Deci curățirea celor vrednici de curăția adusă de virtuți o face Duhul Sfânt prin temere, evlavie și cunoștință; iar iluminarea care hărăzește cunoștința lucrurilor după rațiunile pe temeiul cărora există, o dăruiește celor vrednici de lumină, prin tărie, sfat și înțelegere; în sfârșit, desăvârșirea o hărăzește celor vrednici de îndumnezeire prin înțelepciunea atotluminoasă, simplă și întreagă, ridicându-i în mod nemijlocit și în tot chipul spre cauza lucrurilor, atât cât e cu putință oamenilor, încât strălucesc în ei numai însușirile dumnezeiești ale bunătății lui Dumnezeu. Prin aceasta cunoscându-se pe ei înșiși din Dumnezeu, iar pe Dumnezeu din ei înșiși^{cdxliii}, întrucât între ei și Dumnezeu nu mai e nici un zid care să-i despartă, dat fiind că între înțelepciune și Dumnezeu nu mai este nume, se vor bucura de neschimbabilitatea neclintită, ca unii ce au depășit toate cele de la mijloc^{cdxliv}, în care se ascundea odinioară primejdia de a greși în privința cunoașterii⁵⁵⁶. Căci ei au fost ridicați în chip negrăit și neînțeles, după har, pe culmea cea mai înaltă, infinită și de infinite ori infinit dincolo de toate după fire, printr-o neștiință și o tăcere negrăită.

"Și șapte pâlnii la cele șapte candelă de pe sfeșnic. Cuvântul nostru despre candelă a indicat două înțelesuri ale lor. Cel despre pâlnii va începe de aci. Spun unii că pâlnia e un vas în formă de cupă, în care oamenii obișnuiesc să pună uleiul care trebuie vărsat în candelă spre hrănirea și susținerea luminii. Așadar după înțelesul mai înalt, pâlniile celor șapte candelă ale sfeșnicului văzut sunt deprinderile (aptitudinile) și dispozițiile capabile să primească diferitele rațiuni și moduri de activitate morală care hrănesc și întrețin cele șapte candelă, adică lucrările duhului; cu alte cuvinte deprinderile și dispozițiile, celor ce au primit în Biserică împărțirea darurilor^{cdxlv}. Căci precum fără undelemn e cu neputință să se întrețină nestinsă candela, tot așa fără o deprindere care să hrănească cele bune prin rațiuni, moduri de activitate morală, idei și gânduri potrivite și cuvenite, e cu neputință să se păzească nestinsă lumina darurilor. Pentru că tot darul duhovnicesc are lipsă de o deprindere (aptitudine) corespunzătoare cu el, care să-i toarne neîncetat, ca un undelemn, materia cugetării, fiind păstrat prin deprinderea celui ce l-a primit.

Pâlniile celor șapte candelă ale candelabrului, sunt așadar deprinderile, (aptitudinile) corespunzătoare cu darurile dumnezeiești ale Sfintei Biserici.

556După ce s-a depășit primejdia de-a greși în privința cunoașterii, s-a dobândit neschimbabilitatea morală. Așadar, nestatornicia morală se datorește greșelilor de cunoaștere. În primejdia acestui fel de greșeli se găsește omul până ce se află între lucrurile create. Dar odată ajuns în nemijlocită legătură cu Dumnezeu, nu mai poate greși. Greșeala vine din puțința unor deducții greșite de la lucrurile create la Dumnezeu (la Adevăr). Când Adevărul e trăit direct, mintea nu mai poate greși, căci Adevărul îi copleșește lucrările ei, prin care ar putea greși. Adevărul acesta e Dumnezeu, întrucât e contemplat de mintea creată. El e contemplat direct, dar totuși de mintea creată. Ca atare el e una cu Dumnezeu, între el și Dumnezeu nu e nimic la mijloc, dar totuși nu e Dumnezeu cum se cunoaște însuși pe Sine. Aceasta e înțelepciunea. E forma supremă în care se poate comunica Dumnezeu făptuirii; în cadrul înțelepciunii mintea creată poate înainta la infinit. Dar niciodată nu poate trece dincolo de ea.

Din ele înțelepții și neadormiții paznici ai bunurilor dăruite varsă, ca din niște vase, asemenea înțeleptelor fecioare din Evanghelie, untdelemnul bucuriei în candelarele darurilor (harismelor).

"Și doi măslini deasupra lui; unul de-a dreapta lămpii și altul de-a stânga". Cuvântul a descris foarte frumos și potrivit toată vedenia care se referă la Sine însuși. Căci înfățișând candelabrul, lampa, candelarele, pâlniile, a adus și doi măslini. Aceasta fiindcă se cădea cu adevărat ca deodată cu lumina să fie cugetată în chip firesc și cauza care naște puterea ce întreține lumina, ca nu cumva să se stingă lumina din candelabru, nefiind alimentată. Cei doi măslini ai candelabrului de aur, adică ai Sfintei Biserici universale, sunt cele două Testamente, din care, ca din niște măslini, se stoarce, prin căutare și cercetare evlavioasă, ca în untdelemn, substanța înțelesurilor, care alimentează lumina darurilor dumnezeiești. Prin această substanță deprinderea fiecăruia păzește nestinsă lumina harului ce s-a dat pe măsura lui, lumina ce se întreține, ca printr-un untdelemn, prin înțelesurile Scripturilor^{cdxli}. Căci precum fără măslin nu se poate afla untdelemn adevărat și natural și precum fără vas nu se poate ține uleiul primit, iar nefiind hrănită de untdelemn lumina candelarei se stinge cu siguranță, la fel fără Sfintele Scripturi nu se poate dobândi cu adevărat substanța dumnezeiească a înțelesurilor și fără deprinderea capabilă să primească ca un vas, aceste înțelesuri, nu poate lua naștere o cugetare demnă de Dumnezeu, iar lumina cunoștinței din daruri, nealimentată de înțelesurile dumnezeiești, nu poate fi întreținută nestinsă de cei ce o au.

Așadar înălțându-ne privirea la înțelesul duhovnicesc, cuvântul nostru a asemănat candelabrul cu Biserica; lampa cu Dumnezeu cel întrupat, care s-a îmbrăcat cu firea noastră în chip neschimbat, după ipostas; cele șapte candelarele cu darurile, sau lucrările duhului, cum a arătat limpede marele Isaia; pâlniile candelarelor cu deprinderile capabile de înțelesurile dumnezeiești ale Scripturii, care primesc darurile dumnezeiești; în sfârșit cei doi măslini, cu cele două Testamente, din care se primește prin înțeleaptă strădanie substanța înțelesurilor dumnezeiești prin care se întreține nestinsă lumina tainelor dumnezeiești^{cdxlvii}. "Unul de-a dreapta lampei, iar altul de-a stânga". Prin dreapta socotesc că înțelege Proorocul partea mai duhovnicească a Scripturii, iar prin stânga pe cea mai trupească^{cdxlviii}. Iar dacă stânga indică partea mai trupească a Scripturii, iar dreapta pe cea mai duhovnicească, socotesc că măslinul de-a stânga înseamnă Vechiul Testament, care se ocupă mai mult de filosofia activă, iar măslinul din dreapta, Noul Testament, care ne învață taina cea nouă și naște în fiecare dintre credincioși deprinderea contemplativă. Căci cel dintâi oferă celor ce se îndeletnicesc cu filosofia dumnezeiească modurile virtuții, cel de-al doilea rațiunile cunoștinței. Cel din urmă, răpind mintea din pâcla celor văzute, o ridică spre ceea ce e înrudit cu ea, curățită de toată nălucirea materială, iar cel dintâi curățește mintea de toată împătimirea după cele materiale, scoțând prin forța bărbăției, ca printr-un ciocan, piroanele care ținutuesc afecțiunea voii de trup. Cel Vechi ridică trupul străbătut de rațiune

(raționalizat) spre suflet, prin mijlocirea virtuților, împiedicând mintea să coboare la trup; iar cel Nou ridică mintea, aprinsă de focul dragostei, spre Dumnezeu. Cel dintâi face trupul una cu mintea prin mișcarea de bunăvoie, iar al doilea face mintea una cu Dumnezeu prin deprinderea (cu lucrarea) harului. Prin aceasta mintea dobândește atâta asemănare cu Dumnezeu, încât din ea poate fi cunoscut Dumnezeu, Cel ce din Sine nu poate fi cunoscut de nimeni după fire, ca un original dintr-o icoană^{cdxlix}.

În acest chip înțelegem acestea. Iar de vrea cineva să refere sensul celor spuse și la fiecare om, va găsi de asemenea înțelesuri frumoase și evlavioase. De pildă va putea să înțeleagă prin candelabru sufletul fiecăruia^{cdl}. Acesta e întreg de aur, ca unul ce după firea sa mintală și rațională, e nestricăcios și nemuritor și e cinstit cu cea mai împărătească putere a voii libere. El are asupra sa lampa credinței, adică Cuvântul care s-a făcut trup și căruia îi crede cu tărie și slujește cu adevărat. Și în el se așează făclia (candela) aprinsă a cuvântului cunoștinței, după învățătura și îndemnul aceluiasi Cuvânt al lui Dumnezeu, care zice: "Nimeni nu aprinde făclia și o pune sub obroc, ci în sfeșnic ca să lumineze tuturor celor din casă." Căci Domnul poate numește aici "făclie" cuvântul cunoștinței în duh, arătat prin fapte, adică legea duhului^{cdli}. Iar "obroc", cugetul pământesc al cărnii, adică legea pătimașă a trupului. Legea harului nu trebuie pusă sub acesta, ci în suflet care e cu adevărat un sfeșnic de aur, ca să lumineze prin fulgerările faptelor dreptății și a cugetărilor înțelepte, tuturor celor din casă, adică din Biserică, sau din lumea aceasta, în felul acesta cel ce poarta această lumină îi face pe privitori să imite binele și să slăvească și ei prin faptele virtuții și nu numai prin simpla rostire de vorbe, pe Tatăl din ceruri, adică pe Dumnezeu^{cdlii}, care produce în sfinți, pe culmile contemplațiilor tainice ale cunoștinței, podoaba faptelor virtuozitate ale dreptății. Căci s-a scris: "Ca să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri"⁵⁵⁷.

Așa să înțelegi candelabrul și lampa din vedenia Proorocului. Iar prin cele șapte candelă se va înțelege, după explicarea de mai înainte, diferitele daruri ale Duhului, care își coboară lumina și se odihnesc peste cel ce se desăvârșește în Hristos prin virtute și cunoștință. Căci Scriptura înțelege aici prin Hristos, pe cel ce viețuiește după Hristos și e plin de lumina acelorași rațiuni și moduri de activitate, atât cât este cu putință omului, având și el înțelepciune și înțelegere, sfat și tărie, cunoștință, evlavie și temere, prin care se spune că privește Dumnezeu, ca prin niște ochi spirituali, peste întreg pământul fiecărei inimi. "Căci aceste șapte candelă sunt ochii Domnului, care privesc peste tot pământul"⁵⁵⁸.

"Și șapte pâlnii la candelă de pe el". Pâlniile sunt deprinderile cu făptuirea și contemplația ale celor vrednici să li se împartă darurile dumnezeiești. Din

557Mt. 5, 15.

558Zah. 4, 10.

acestea ei varsă substanța cugetărilor tainice, cum ar vărsa untdelemn din niște vase, păstrând nestinsă lumina darurilor Duhului^{cdlii}.

Iar prin cei doi măslini să înțelegi, precum am spus, cele două Testamente^{cdliv}. Cel de-a stânga lămpii e Testamentul Vechi, care procură neîncetat puterii cunoscătoare sau contemplative a sufletului, ca pe un untdelemn, modurile virtuților prin activitate^{cdlv}. Iar cel de-a dreapta este Testamentul Nou, care procură neîncetat părții pasive, sau celei active a sufletului^{cdlvi}, ca pe un untdelemn, rațiunile duhovnicești ale cunoștințelor prin contemplație⁵⁵⁹.⁵⁵⁹ Și așa prin fiecare se desăvârșește frumos taina mântuirii noastre, arătându-se învățătura prin viață și slava vieții prin învățătură. În felul acesta activitatea apare ca o contemplație lucrătoare, iar contemplația ca o activitate cunoscătoare. Scurt vorbind, virtutea apare ca o manifestare a cunoștinței, iar cunoștința ca o putere susținătoare a virtuții^{cdlvii}. Și prin amândouă, adică prin virtute și cunoștință, se manifestă o singură înțelepciune. Prin aceasta cunoaștem că cele două Testamente consumă întreolaltă în toate și se unesc în înfăptuirea tainei celei unice prin har, mai mult decât se unesc sufletul și trupul în alcătuirea unui singur om, prin sinteza întreolaltă^{cdlviii}.

Iar dacă cineva, tare în înțelesurile spirituale, ar zice că cei doi măslini sunt cele două legi, cea naturală și cea duhovnicească, nu s-ar abate de la adevăr. În această interpretare legea naturală, ca cea de la stânga lămpii, adică a lui Dumnezeu Cuvântul cel întrupat, ar oferi rațiunii, prin simțirea (percepția simțurilor) înrudită cu ea, modurile de activitate în vederea virtuții, desprinzându-le din lucrurile sensibile. Iar cea spirituală sau duhovnicească, de la dreapta, ar culege, prin cugetarea înrudită cu ea, rațiunile din lucruri, în vederea cunoașterii duhovnicești^{cdlix}. Și așa prin amândouă umplem diferitele deprinderi corespunzătoare cu darurile duhovnicești, cu vederi active și contemplative, întocmai ca pe niște pâlnii ale candelelor, păzind nestinsă lumina adevărului.

Sau, înțelegând locul acesta al Scripturii într-un sens și mai înalt, putem vedea în cei doi măslini de la dreapta și de la stânga lămpii: Providența și Judecata. Iar la mijloc între ele, stă, ca într-un candelabru de aur în Sf. Biserică universală, sau în sufletul fiecărui sfânt, lumina adevărului care luminează tuturor. Și lumina aceasta este Cuvântul, care ca Dumnezeu cuprinde totul și descoperă rațiunile adevărate și atotgenerale ale Providenței și Judecății, prin care conservă lucrurile și în care constă taina mântuirii noastre, hotărâtă mai înainte de toate veacurile și înfăptuită în cele din urmă dintre timpuri. Dintre acestea, Providența, care stă ca un măslin la dreapta lămpii, o percepem numai prin credință în modul negrăit al unirii ipostatice a

⁵⁵⁹Cele două Testamente se întregesc întreolaltă, cum se întregeste activitatea și contemplația în viața duhovnicească a omului. Contemplația e întreținută de untdelemnul virtuților, închipuită prin Testamentul Vechi, iar virtuțile sunt întreținute de untdelemnul contemplației, închipuit prin Testamentul Nou. Sau untdelemnul celor doi măslini, activitatea virtuoză și contemplația, Testamentul Vechi și Nou, întrețin una și aceeași lumină a vieții duhovnicești unitare. Neîncetat se întregesc. O nouă dovadă că cel contemplativ nu se socotește dezlegat de activitatea virtuoză.

Cuvântului cu trupul însuflețit în chip rațional; iar Judecata, care stă la stânga, o înțelegem în chip negrăit din taina patimilor de viață făcătoare suportate de Dumnezeu cel întrupat pentru noi⁵⁶⁰ [Scolie^{cdlx}]. Căci întâi El a primit întruparea cu voia pentru bunătatea Sa, ca Cel ce este prin fire Mântuitorul tuturor; iar pe urmă a răbdat patimile de bunăvoie ca Răscumpărător^{cdlxi}. Căci nu s-a făcut Dumnezeu om de mai înainte ca să pătimească, ci ca să-l mântuiască pe om prin patimi, întrucât acesta se făcuse robul lor prin călcarea poruncii dumnezeiești, după ce la început fusese nepătimitor.

Așadar la dreapta se află taina întrupării Cuvântului, cea conformă Providenței. Ea înfăptuiește prin har îndumnezeirea mai presus de fire a celor ce se mântuiesc, îndumnezeire hotărâtă mai înainte de veacuri, la care nu se va putea ridica după fire nici o rațiune a fapturilor. Iar la stânga stă taina patimii de viață făcătoare a lui Dumnezeu, care a voit să pătimească după trup. Ea este conformă Judecății și pricinuieste pe de o parte desființarea desăvârșită a tuturor însușirilor și mișcărilor, care au pătruns în fire împotriva firii prin neascultare, și înfăptuiește pe de alta restaurarea deplină a tuturor însușirilor și mișcărilor conforme cu firea de la început^{cdlxii}. În urma acestei restaurări nu se va mai afla în fapte nici o rațiune știrbită și falsificată. Acestea, adică Providența și Judecata, sau întruparea și patima, pe de o parte pentru neclintirea, curăția și incoruptibilitatea virtuții și a statorniciei bărbătești cu fapta, iar pe de alta pentru strălucirea și transparența contemplației și a cunoașterii tainice, au fost asemănate de Prooroc cu doi munți de aramă, dintre care au ieșit, asemenea unor care cu cai⁵⁶¹, cele patru Evanghelii^{cdlxiii}, care au străbătut și au ocolit tot pământul și au vindecat rana din neascultarea lui Adam, făcând să se odihnească prin credință și bunăviețuire Duhul lui Dumnezeu peste țara de la miazănoapte, adică peste neamurile asupra cărora stăpâna negura neștiinței și peste firea asupra căreia domnea silnic întunericul păcatului^{cdlxiv}.

Sau poate cele patru care reprezintă forța celor patru virtuți generale, egale la număr cu sfintele Evanghelii^{cdlxv}. Căci și ea a străbătut, ca pe un pământ, toată inima credincioșilor și a oblojit rana cea de ocară, pricinuită în ea de patimi, făcând să se odihnească, prin împlinirea poruncilor, Duhul lui Dumnezeu în pământul de la miazănoapte, adică în trup, întrucât a scos la arătare, prin faptele dreptății, legea duhului.

Sau poate prin cei doi măslini mai putem înțelege contemplația și activitatea^{cdlxvi}. Dintre acestea contemplația e pusă în valoare de Providența manifestată prin întrupare, iar activitatea e pusă în lucrare de Judecata

560 Providența în general se arată în toate darurile pozitive pe care ni le face Dumnezeu pe cale naturală și supranaturală, iar Judecata în toate încercările și pedepsele ce ni le trimite Dumnezeu ca să ne îndrepte și desăvârșească. Dar atât Providența cât și Judecata au culminat în întruparea și patimile Domnului. De aceea întruparea lui e o manifestare specială a Providenței, iar patimile o manifestare specială a Judecății. Sau prin întruparea Domnului s-au revărsat toate darurile dumnezeiești pentru toată lumea, iar în patimile Lui toată asprimea pedagogică pentru toate greșelile.

561Zah.6, 1 urm.

manifestată prin patimă⁵⁶². Cea dintâi, privind sufletul, se află la dreapta Cuvântului; cea de a doua, privind trupul, se găsește la stânga⁵⁶³. Cea dintâi cheamă mintea spre înrudirea cu Dumnezeu, cea de a doua sfințește simțirea (lucrarea simțurilor) cu duhul și șterge din ea pecetea patimilor^{cdlxvii}.

Sau iarăși prin cei doi măslini trebuie să înțelegem credința și buna conștiință^{cdlxviii}. La mijlocul acestora stă Cuvântul, căruia prin credință îi aduc credincioșii închinare dreaptă, iar prin conștiința cea bună îi slujesc cu evlavie, silindu-se să-și facă bine unul altuia.

Sau prin cei doi măslini Scriptura a închipuit cele două popoare pe cel dintre păgâni și pe cel dintre Iudei^{cdlxix}. Ele sunt numite și "fii ungerii"⁵⁶⁴ (așa tâlcuiește Scriptura măslinii), pentru nașterea lor în duh și pentru harul înfierii dat lor spre îndumnezeire. La mijlocul lor se află Dumnezeu cel întrupat, stând ca într-un candelabru în Biserica universală, cea una și singură, și prin aceasta împăcându-le cu Sine și întreolaltă și făcându-le născătoare de lumină prin virtute și cunoștință.

Sau poate prin cei doi măslini Scriptura a mai indicat tainic, sufletul și trupul^{cdlxx}, întrucât cel dintâi este împodobit ca un măslin cu rațiunile cunoștinței adevărate, iar trupul e acoperit cu faptele virtuților.

Iar dacă cineva ar spune că cuvântul Scripturii indică prin cei doi măslini și cele două lumi^{cdlxxi}, bun ar fi și înțelesul acesta. Căci de fapt Cuvântul ca Dumnezeu stă la mijlocul acestor lumi, pe cea inteligibilă făcând-o să licărească tainic în cea sensibilă prin chipuri, iar pe cea sensibilă învățându-ne să o înțelegem ca aflându-se în cea inteligibilă prin rațiuni^{cdlxxii}.

Și iarăși dacă ar spune cineva că vedenia celor doi măslini a închipuit viața de aici și viața viitoare^{cdlxxiii}, bună ar fi și explicația aceasta. Căci și între acestea stă Cuvântul, trăgându-ne de la viața de aici prin virtute și ducându-ne la cea viitoare prin cunoștință. Aceasta a înțeles-o poate minunatul Avacum când a zis: "În mijlocul a două vieți vei fi cunoscut"⁵⁶⁵. El a înțeles prin vieți ceea ce a înțeles marele Zaharia prin "munți de aramă" sau prin măslini, adică celor două lumi, sau veacuri, sau viețile corespunzătoare lor, sau sufletul și trupul, sau activitatea și contemplația, sau deprinderea binelui și lucrarea lui, sau legea și Proorocii, sau Vechiul Testament întreg și Noul Testament, sau cele două popoare, cel dintre păgâni și cel dintre Iudei, sau cele două legi, cea naturală și cea duhovnicească, sau credința și buna conștiință. În mijlocul tuturor acestora stă Cuvântul, lăudat și preamărit de toate și călăuzindu-le pe toate spre o singură armonie în bine, ca Dumnezeu al tuturor. Căci de aceea

562O traducere mai literară: Dintre acestea, Providența manifestată în întrupare face să se arate rațiunea contemplației, iar Judecata manifestată în patimă face să se lucreze modul activității. Înțelesul propoziției este: întruparea a înlesnit contemplarea lui Dumnezeu, aducându-L în legătură directă cu firea omenească. Iar patimile fac ca să se activeze în toți cei credincioși străduința de curățire prin faptele ascezei mortificatoare.

563Prin contemplare îmbogățim sufletul, prin faptele ascezei curățim trupul.

564Zah. 4, 4.

565Avacum 3, 2.

le-a făcut pe toate, ca să devină legătura nedesfăcută a tuturor, unindu-le pe toate cu binele și întreolaltă.

Iar prin candelabrul din vedenie Scriptura a indicat poate Biserica și sufletul, ca cele ce prin firea lor au lumina harului ca un bun dobândit. Căci numai Dumnezeu are binele prin fire. De aceea toate cele ce sunt prin fire capabile de lumină și bunătate, primesc lumina și bunătatea de la El prin participare.

Acestea le-a spus cuvântul nostru despre cele scrise având grijă de măsura cuvenită. Tu însă, Cuvioase Părinte, care ai văzut prin tine însuși, cu ajutorul lui Dumnezeu, lucruri mai înalte ca acestea, luminează cu razele pururea strălucitoare ale înțelegerii tale sufletul meu tocit la vedere.

Nina pavela

Întrebarea 64

Ce înțeles are Cuvântul de la Iona Proorocul care zice despre Ninive: "În care locuiesc mai mult de douăsprezeeci de mii de bărbați, care n-au cunoscut dreapta nici stânga lor?"⁵⁶⁸ Căci eu nu aflu în literă un înțeles mulțumitor. Fiindcă n-a zis "copii", ca să cred că vorbește despre prunci, ci "bărbați". Dar care bărbat, având mintea nevătămată, nu-și cunoaște dreapta și stânga lui? Deci spune-mi ce sunt "bărbații" și ce este "dreapta" și "stânga", după înțelesul mai înalt?

Răspuns

Nimic din ce se scrie în Scriptură despre persoane, sau locuri, sau timpuri, sau alte lucruri însuflețite sau neînsuflețite, sensibile sau spirituale, nu trebuie să le înțelegem totdeauna în același fel, dacă vrem să nu se producă un dezacord între istorie și înțelesul spiritual al locului. De aceea cel ce vrea să afle fără greșală sensul dumnezeiesc al Scripturii, trebuie să ia fiecare din lucrurile înșirate de fiecare dată în alt înțeles, după deosebirile întâmplărilor petrecute sau povestite, dându-i potrivit cu locul și cu timpul tâlcuirea cuvenită. Căci orice nume notat în Scriptură are multe înțelesuri, după diferitele etimologii posibile ale cuvântului ebraic. Aceasta o vedem limpede și aici.

Căci Iona se tălmăcește, după diferitele sale etimologii, "odihna și darul lui Dumnezeu", sau "tălmăduirea lui Dumnezeu", sau "harul lui Dumnezeu dat lor", sau "osteneala lui Dumnezeu", sau "porumb", sau "fuga de podoabă", sau "întristarea lor"^{cdlxxiv}. Apoi el ajunge și în Ioppe și pe mare și în chit și în Ninive și sub curcubetă. Dintre acestea, Ioppe se tălmăcește "loc de unde se vede bucuria", sau "frumusețea minunată", sau "bucurie puternică"^{cdlxxv}. Deci Proorocul Iona închipuiește sau pe Adam, sau firea cea de obște, sau pe

566

567

568Iona 4, 11.

Hristos, sau harul proorocesc, sau poporul nemulțumitor al Iudeilor, care se întristează de orice bine și pismuiește toate darurile dumnezeiești^{cdlxxvi}. De pildă închipuiește pe Adam și firea cea de obște când fuge din Ioppe pe mare, fapt pentru care, după unul din înțelesurile numelui său, se numește "ruga de podoabă". Căci Ioppe închipuiește raiul^{cdlxxvii}, care este și se numește cu adevărat "locul de unde se vede bucuria", sau "bucurie puternică", sau "frumusețe minunată", dată fiind bogăția nestricăciunii din el, cum era raiul sădit de mâna lui Dumnezeu. "Și a sădit, zice, Domnul rai în Eden și a pus acolo pe omul pe care-l zidise"⁵⁶⁹. Dar ce sunt pomii din el, fie că e vorba de pomi văzuți, fie de pomi spirituali și ce este pomul vieții din mijlocul raiului? Ce sunt toți acești pomi, din care a luat Adam poruncă să mănânce, dar poate că nici nu s-a atins de ei? Căci îi spune Dumnezeu: "Din tot pomul din rai vei mânca"⁵⁷⁰.

Ioppe mai înseamnă însă și virtutea și cunoștința, precum și înțelepciunea de pe urma lor^{cdlxxviii}. Virtutea, când se tălmăcește "frumusețe minunată"; cunoștința, când se înțelege ca "loc de unde se vede bucuria". Iar înțelepciunea, când se tălmăcește "bucurie puternică"; căci prin înțelepciune omul desăvârșit primește o bucurie negrăită, adică bucuria puternică ce susține cu adevărat viața cea după Dumnezeu, sau cea dumnezeiească a omului. Fiindcă "înțelepciunea este pom de viață tuturor celor ce se lipsesc de ea și temelie sigură celor ce se razimă pe ea, ca pe Domnul"⁵⁷¹. Deci firea oamenilor fuge pururea din Ioppe, adică din deprinderea virtuții și a cunoștinței, ca și de la harul înțelepciunii de pe urma lor, precum a fugit Adam prin neascultare din rai. Fuge, pentru că cugetarea ei zace cu plăcere în cele rele. Și fugind, e târâtă cu voia ei pe mare, adică pe valurile murdare ale păcatelor, cum s-a rostogolit Adam în lumea aceasta după ce a căzut din rai, îmbrățișând amăgirea și confuzia nestatornică a lucrurilor materiale, pricinuite de valuri și pricinuind alte valuri. Iar câștigul celor ce îmbrățișează această amăgire este că se scufundă și sunt înghițiți de chit și sunt covârșiți de apă până la suflet. Apoi sunt împresurați de cel mai de pe urmă adânc, și capul li se afundă între crăpăturile munților, ca în sfârșit să coboare pe fundul pământului, ale cărui zăvoare sunt încuietori veșnice.⁵⁷² Căci pământul acela, fiind talpa celui mai de jos adânc, e cu adevărat "întunecat și neguros, pământ al întunecului veșnic, în care nu este nici o licărire și nu se poate vedea viață a muritorilor", cum zice undeva marele Iov, cel care a purtat cu isbândă mari războaie pentru adevăr⁵⁷³.

Deci Proorocul înfățișează în chip tainic pe Adam, adică firea cea de obște a oamenilor în fiecare din stările prin care a trecut: cum a fugit de la bunătățile dumnezeiești, ca din Ioppe, și e târâtă în mizeria vieții de aici, ca pe o mare, scufundându-se în oceanul agitat și frământat al patimilor pământești^{cdlxxix};

⁵⁶⁹Gen 2, 8.

⁵⁷⁰Gen 2, 16.

⁵⁷¹Prov. 3, 18.

⁵⁷²Iona. 2,7.

⁵⁷³Iov. 10, 21.

cum e înghițită apoi de chit, fiara cea spirituală și nesăturată, adică de diavol, și cum e covârșită din toate părțile de apa ispitelor până la suflet, adică e copleșită de ispitele vieții; apoi cum e împresurată de cel mai de pe urmă adânc, cu alte cuvinte cum e înfășurată mintea de neștiința totală și cum e copleșită judecata de marea povară a păcatului; pe urmă cum i se afundă capul în crăpăturile munților, sau cum e prinsă prima învățătură despre monadă, întemeiată pe credință^{cdlxxx}, care e capul întregului trup al virtuților, între cugetările puterilor viclene, ca între niște crăpături întunecoase ale munților, și e spartă în multe păreri și năluciri (căci prin crăpăturile munților Scriptura a indicat ideile amăgitoare ale duhurilor răutății, ce sălășluiesc undeva în fundul ultimului adânc al neștiinței); în sfârșit cum coboară până jos pe pământ, "ale cărui zăvoare sunt încuietori veșnice", sau cum cade în deprinderea goală de orice simțire dumnezeiească și lipsită de orice mișcare de viață a virtuților, adică într-o deprindere ce nu mai are nici o simțire pentru bunătate și nici o dorință care să se miște spre Dumnezeu^{cdlxxxi}. E deprinderea peste care apasă ca un abis întunericul neștiinței și noianul cumplit al răutății^{cdlxxxii}, și în care își au rădăcinile munții rătăcirii, adică duhurile răutății în ale căror crăpături afundându-se firea omenească, a devenit pe urmă bază pentru cea mai păcătoasă deprindere, ca una ce s-a făcut reședință și unealtă a rătăcirii, și a răutății lor. În această deprindere se află, ca niște zăvoare veșnice, împătimirile sufletului după cele materiale, care nu lasă cugetarea să se izbăvească de întunericul neștiinței, ca să vadă lumina adevăratei cunoștințe^{cdlxxxiii}. Această deprindere a indicat-o poate, cum spuneam puțin mai înainte, în chip acoperit, marele Iov, prin cuvintele: "Pământ întunecat și neguros, pământ al întunericii veșnic"⁵⁷⁴. E pământ întunecat, fiindcă e pustie de orice cunoștință și contemplație adevărată; și neguros, pentru că e lipsită de orice virtute și activitate. Și continuă: "în el nu este nici o licărire, se înțelege de cunoștință și de adevăr, și nu se poate vedea viața a muritorilor", adică o viețuire demnă de ființele raționale^{cdlxxxiv}.

Proorocul ajunge în toate aceste stări, poate ca să închipuiască prin sine patimile în care s-a rostogolit omenirea în chip jalnic, făcându-și ale sale cele ale firii comune a oamenilor. De aceea când închipuiește pe Adam, i se potrivește unul din înțelesurile numelui, și anume "fuga de podoabă". Când însă preînchipuiește pe Dumnezeu, care s-a coborât pentru noi întru ale noastre, prin trup însuflețit mintal, făcându-Se ca noi, afară numai de păcat, și zugrăvește anticipat taina întrupării și a patimilor în vederea mântuirii, atunci prin plecarea sa din Ioppe pe mare indică coborârea Domnului din cer în lumea aceasta^{cdlxxxv}, iar prin înghițirea sa de către chit și prin aruncarea nevătămată după trei zile și trei nopți, prevestește taina morții a îngropării și a învierii⁵⁷⁵. De aceea i se potrivește cât se poate de bine un alt înțeles al

⁵⁷⁴Iov. 10, 21.

⁵⁷⁵Iona înghițit de chit mai închipuiește și chenoza Domnului în cursul istoriei, având să iasă la arătare la sfârșitul istoriei. Precum nici chitul nu e liniștit cât poartă pe Iona în sine, așa nici istoria nu rămâne neinfluențată de prezența Domnului în adâncul ei. De multe ori forțele aspre ale istoriei poartă în pantecele lor idei mari. Fără voie ele servesc pe Hristos, care va ieși odată la iveală. Curente și forțe încruntate ale istoriei duc în pantecele lor idei

numelui și anume: "odihna și tămăduirea lui Dumnezeu", sau "harul lui Dumnezeu dat lor", sau poate și "osteneala lui Dumnezeu" pentru patima cea de bună voie a Domnului. Căci Proorocul a preînchipuit tainic prin întâmplările sale pe Hristos Iisus, adevăratul Dumnezeu, "odihna" adevărată a celor osteniți de dureri, "tămăduirea" celor zdrobiți și "harul" iertării greșalelor^{cdlxxxvi}. Pentru că și Domnul și Dumnezeul nostru, făcându-Se om, a coborât din cer în oceanul vieții noastre, ca dintr-o loppe ce se tălmăcește "locul de unde se vede bucuria", pe marea acestei lumi, precum s-a scris: "Care în locul bucuriei ce era pusă înaintea Lui, a răbdat crucea, nebăgând în seamă ocara"⁵⁷⁶. Și coborîndu-Se de bună voie în inima pământului, unde ne ținea închiși vicleanul, după ce ne înghițise prin moarte, a ridicat din nou toată firea cea robită la cer, după ce a smuls-o de acolo prin înviere. Prin aceasta El ne este cu adevărat "odihnă", "tămăduire" și "har"^{cdlxxxvii}. "Odihnă", ca cel ce desleagă prin viața Sa vremelnică legea robiei silnice a trupului; "tămăduire", ca Cel ce tămăduiește prin înviere firea zdrobită prin moarte și stricăciune; "har", ca Cel ce dăruiește prin credință înfierea în duh și harul îndumnezeirii, dat fiecăruia după vrednicie. Căci trebuia cu adevărat să ajungă lumina și puterea lui Dumnezeu și Tatăl în acel pământ, în care stăpânea întunericul și zăvoarele veșnice. Și aceasta, pentru ca Cel ce e lumină duhovnicească să împrăstie întunericul neștiinței și Cel ce e puterea ipostatică a lui Dumnezeu să sfărâme zăvoarele păcatului și așa să slobozească firea celor încătușați cumplit de cel viclean, dăruindu-i lumina nestinsă a cunoștinței adevărate și puterea de nedeazădăcinat a virtuților.

Dar Proorocul închipuie prin persoana sa și harul proorocesc care se strămută prin Evanghelie din slujirea legii, socotită odinioară atât de slăvită, la neamuri, lăsând poporul iudaic, devenit necredincios, pustiu de bucuria ce o avea de acea slujire, ca prin multe necazuri, primejdii, strâmtorări, osteneli, prigoniri și morți să întoarcă Biserica neamurilor la Dumnezeu, ca pe o Ninive. Când închipuie acest har al proorociei, Proorocul părăsește în chip tainic loppe, ceea ce înseamnă că harul se depărtează de la slujirea legii și pornește pe marea potrivnicilor fără de voie și a luptelor cu ele, a ostenelilor și primejdiilor, până ce e înghițit de moarte ca de un chit, fără să fie cătuși de puțin vătămat^{cdlxxxviii}. Căci nimic de pe lume nu a putut împiedica mersul harului propovăduit neamurilor prin Evanghelie: "nici necaz, nici strâmtoare, nici prigoană, nici foamete, nici primejdie, nici sabie"⁵⁷⁷. Dimpotrivă, prin aceasta harul se întărea și mai mult, biruind pe toți cei ce se ridicau împotriva. Pătimind, biruia și mai mult pe cei ce i se împotriveau și astfel a întors firea răătăcită la Dumnezeul cel viu și adevărat, cum a întors Iona cetatea Ninive. Și deși își închipuia vicleanul că acoperă harul cu mulțimea prigoanelor, ca pe Prooroc chitul, nu l-a putut ține până la sfârșit, neputând

mari, care altfel nu s-ar fi putut impune în viața popoarelor, așa cum Iona n-ar fi putut să-și facă drumul cu atâta repeziciune, fără chitul care nu-și dădea seama cărui plan mai înalt servește. Chenoza lui Iisus în istorie e totuși numai aparentă. E o chenoza plină de forță.

576Evr. 12, 2.

577Rom . 8, 35.

slăbi tăria puterii prin care lucra harul. Ba această putere făcea harul să lumineze și mai strălucitor în ucenicii lui, după ce treceau prin aceste potrivnicii, așa încât vicleanul își pricinuia, prin atacurile sale mai de grabă surparea puterii sale^{cdlxxxix}. Căci el vedea nu numai că harul nu poate fi biruit de el, ci și că slăbiciunea naturală a sfinților, care îl vesteau neamurilor, se prefăcea în tărie ce surpa puterea lui și-i doboră toată înălțarea ce se ridica împotriva cunoștinței lui Dumnezeu⁵⁷⁸; ba tocmai când se credea că este înfrântă trupește prin strâmtorări, apărea și mai împuternicită duhovnicește. Acest lucru l-a cunoscut din experiența pătimirilor sale Pavel, marea trâmbiță a adevărului, care a devenit slujitor al harului proorocesc în Hristos către neamuri, întru înnoirea duhului și nu în vechimea literei. De aceea zice: "Avem comoara aceasta în vase de lut"⁵⁷⁹. "Comoară" numește cuvântul harului: iar "vas de lut", trupul acesta pătimitor, sau păruta simplitate în cuvântul rostit, care a biruit toată înțelepciunea lumii, sau care cuprindea în sine, cât era cu putință, înțelepciunea lui Dumnezeu, pe care nu o cuprindea lumea și care a umplut toată lumea de lumina cunoștinței adevărate cuprinsă în ea. Și adaugă: "Ca mulțimea puterii să fie a lui Dumnezeu, iar nu din noi; întru toate necaz pătimind, dar nu strâmtorându-ne; lipsiți fiind, dar nu deznădăjduiți; prigonți, dar nu părăsiți; trântiți jos, dar nu prăpădiți; în toată vremea omorîrea lui Iisus în trup purtând-o, ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru. Că pururea noi cei vii ne dăm la moarte pentru Iisus, ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru cel muritor, încât moartea în noi se lucrează, iar viața în voi"⁵⁸⁰. Căci cei ce propovăduiau cuvântul harului, purtând fără vină și din toată inima moartea cea de bunăvoie, prin pătimirile lor lucrau neamurilor viața cea în duh, întru cunoștința adevărului. Aceasta a pătimit-o și Iona, care, preînchipuind tainic în sine harul, a îndurat atâtea primejdii, ca să întoarcă pe Niniviteni de la rătăcire la Dumnezeu. De aceea, după un alt înțeles al numelui său, se mai tălmăcește și "darul lui Dumnezeu", sau "osteneala lui Dumnezeu". Căci într-adevăr "dar al lui Dumnezeu" de oameni iubitori și "osteneală dumnezeiească" prealăudată este harul proorocesc trimis neamurilor. E "dar", întrucât dăruiește lumina cunoștinței adevărate și procură nestricăciunea vieții celor ce-l primesc; și e "osteneală a lui Dumnezeu", întrucât înduplecă pe slujitorii săi să se împodobească cu ostenelele pentru adevăr și-i învață pe cei ce se îngrijesc prea tare de viața în trup să crească mai mult prin pătimiri decât prin bucurii, dându-le ca dovadă a puterii covârșitoare a Duhului din ei, nepuțința naturală a trupului lor de-a suporta pătimirile^{cdxc}.

Deci cuvântul harului străbătând prin multe încercări la firea oamenilor, sau la Biserica neamurilor, precum Iona prin multe necazuri la cetatea cea mare a Ninivei, înduplecă legea care împărătește peste fire, să se scoale de pe tronul ei, adică din deprinderea de mai înainte în rău, sau din trăirea după simțuri, și să-și scoată haina sa, adică să lepede fumurile slavei lumești pentru moravurile sale, apoi să îmbrace sacul, adică jalea și asprimea neplăcută a

578II Cor. 10, 5.

579II Cor. 4, 7.

580II Cor. 4, 7 - 1 2 .

relei pătimiri și o purtare demnă de viața cea plăcută lui Dumnezeu, și să șadă în cenușă, adică în sărăcia cu duhul în care e învățat să șadă tot cel ce vrea să trăiască cu evlavie și are în sine biciul conștiinței care-l lovește pentru greșelile sale^{cdxc}. Dar nu numai pe împărat, îl înduplecă cuvântul cel propovăduit al harului să creadă în Dumnezeu, ci și pe bărbați, adică pe oamenii cu firea întreagă, convingându-i să mărturisească tare că unul este Dumnezeu, Făcătorul și Judecătorul tuturor, și hotărîndu-i să se lepede cu desăvârșire de îndeletnicirile lor cele rele de mai înainte și să se îmbrace în saci de la cel mai mic până la cel mai mare dintre ei, adică să înceapă cu toată râvna o viață aspră, omorîtoare de patimi. Iar "mici și mari" cred că sunt numiți aici de Scriptură, după înțelesul mai înalt, cei vinovați de o răutate mai mică sau mai mare.

"Și au crezut bărbații Ninivei lui Dumnezeu și au hotărît să postească și s-au îmbrăcat în saci, de la cel mai mic până la cel mai mare dintre ei. Și a mers cuvântul până la împăratul Ninivei și s-a sculat de pe tronul său și s-a desbrăcat de veșmântul său și s-a îmbrăcat cu sac și a șezut în cenușă. Apoi s-a vestit și s-a poruncit în Ninive de la împărat și de la dregătorii săi, spunându-se: Oamenii și dobitoacele, boii și oile, să nu guste nimic, nici să pască, și apă să nu bea"⁵⁸¹. "Împărat" al firii este, cum am zis, legea firii. "Dregătorii" lui sunt puterea rațională, irascibilă și poftitoare. "Bărbații" acestei cetăți, adică ai firii, sunt, după unul din înțelesuri, cei ce păcătuiesc prin poftă și trag la povara plăcerii prin patimile trupesti. "Boii" sunt cei ce folosesc toată mișcarea mâniei pentru dobândirea bunurilor pământești; căci zic unii că sângele bouului când e băut pricinuieste îndată moartea celui ce îl bea; deci sângele lui este, în chip vădit, simbolul mâniei. "Oile" de ocară de aici sunt cei ce pasc fără de minte, numai prin simțuri, cele văzute, ca pe o iarbă, din pricina patimii ce-i stăpânește. Toate acestea socotim că au în acest loc al Scripturii un înțeles de ocară, până ce luându-le Cuvântul le va prefăce în bune. De aceea adaugă Scriptura despre ele: "Să nu guste nimic, nici să pască, și apă să nu bea". În felul acesta se vor depărta cauzele de mai înainte, care susțineau în fiecare din cele înșirate patimile. Iar după înlăturarea acestor cauze, ele își vor schimba îndeletnicirile rele de care erau stăpânite odinioară. Arătând-o aceasta Scriptura adaugă: "Și s-au îmbrăcat în saci oamenii, și dobitoacele n-au păscut și au strigat către Domnul și Dumnezeu cu stăruință; și s-a întors fiecare de la calea sa cea rea și de la nedreptatea din mâinile sale"⁵⁸².

"Oamenii" sunt, cum am spus, cei stăpâniți printr-o greșită judecată a rațiunii de patimile sufletești; iar "dobitoacele", cei ținuiți de patimile trupesti, prin reaua întrebuințare a mâniei și a poftei, în vederea plăcerii^{cdxcii}. Deci toți îmbracă, ca pe un sac, omorîrea mădularelor de pe pământ, sau a întregii legi și cugetări pământești, și strigă cu stăruință, adică cu glas mare, sau cu îndrăzneală, cerând iertarea păcatelor de mai înainte și depărtându-se de la

581 Iona 2, 5-7.

582 Iona 3, 8.

cursul obișnuinței, ca de la o cale oarecare, și de la nedreptatea lucrată de faptele lor, ca de niște mâni.

Astfel Ninive, înțeleasă ca firea cea comună a oamenilor, sau ca Biserica neamurilor, are pururea pe Iona, sau cuvântul harului proorocesc propovăduind în ea și în fiecare zi întorcând pe cei rătăciți la Dumnezeu. Iar dacă referim înțelesul spiritual al Ninivei la fiecare ins în parte, atunci cetatea cea mare zicem că este sufletul fiecăruia^{cdxciii}, la care după ce a păcătuit, este trimis cuvântul lui Dumnezeu ca să-i propovăduiască pocăința spre viață. În acest caz prin împăratul cetății înțelegem mintea; dregătorii sunt puterile înnăscute; bărbații, gândurile pătimase; dobitoacele, mișcările poftitoare ale trupului; boii, mișcările lacome ale mâinii spre bunurile materiale; iar oile, mișcările simțurilor, care percep lucrurile sensibile fără cugetare. Deci cuvântul lui Dumnezeu înduplecă mintea, adică pe împărat, să se ridice, ca de pe un tron, din deprinderea de mai înainte cu neștiința, și să se desbrace ca de o haină de părerea mincinoasă despre lucruri, apoi să îmbrace ca pe un sac căința pentru cele rău cugetate și să se așeze, ca în cenușă, în deprinderea sărăciei cu duhul; pe urmă să poruncească oamenilor, dobitoacelor, boilor și oilor să postească, înfrânându-se de la mâncarea păcatului și de la băutura neștiinței, adică să se rețină de la săvârșirea păcatelor și de la contemplarea înșelătoare prin simțuri, și să se îmbrace în sac, adică în deprinderea care omoară patimile contrare firii, dar cultivă virtuțile și cunoștințele cele după fire; apoi să strige către Dumnezeu cu stăruință, adică să denunțe cu putere cele de mai înainte și să se roage cu smerenie, ca să primească iertare de la Cel ce poate să o dea; de asemenea să ceară puterea statornică pentru împlinirea poruncilor și pentru păzirea hotărârii spre cele bune de la Acela care e gata să o dea celor ce o cer, pentru ca în felul acesta să-și poată abate cugetarea de la rătăcirea de mai înainte, ca de la o cale rea, și să lepede deprinderea de a născoci răul din puterile făptuitoare ale sufletului.

În această mare cetate, adică în firea obștească a oamenilor, sau în Biserica alcătuită din neamuri, sau în sufletul fiecăruia, mântuit prin cuvântul virtuții și al cunoștinței, adică al credinței și al buneii conștiințe, "locuiesc mai mult de douăsprezece miriade (de douăsprezece zeci de mii) de oameni care nu-și cunosc dreapta nici stânga lor"⁵⁸³. Cred că Scriptura indică aici prin cele douăsprezece miriade, după un înțeles mai înalt, rațiunile timpului și ale firii, adică cunoștința cuprinzătoare a firii văzute împreună cu acelea fără de care aceasta nu poate să existe^{cdxciv}. Căci dacă numărul doisprezece se formează prin adunarea lui cinci și șapte, iar firea e întinată pentru simțuri și timpul înșeptit, atunci numărul doisprezece indică, desigur, firea și timpul. De notat însă că a spus "mai mult" de douăsprezece miriade de oameni, ca să cunoaștem că acest număr e circumscris și depășit în chip indefinit "de mai multe", care fac prin ele o sumă superioară numărului doisprezece.

Deci Biserica prealăudată a lui Dumnezeu, având rațiunile virtuții și ale cunoștinței, care întrec rațiunile timpului și ale firii și străbat spre măreția celor veșnice și inteligibile, are "mai mult de douăsprezece miriade de bărbați, care nu-și cunosc dreapta sau stânga lor". Căci cel ce, din pricina virtuții legiuite, și-a uitat de patimile din trup, ca de unele ce sunt la stânga și, din pricina cunoștinții fără greșală a faptelor sale, nu e stăpânit de boala părerii de sine, ca de una ce e la dreapta, a devenit bărbat ce nu-și cunoaște dreapta lui, întrucât nu iubește slava ce se destramă, nici stânga, întrucât nu se lasă ațâțat de patimile trupului^{cdxcv}.

Așadar prin "dreapta" Scriptura înțelege, după cum se vede, slava deșartă de pe urma așa ziselor isprăvi, iar prin "stânga", neînfrânarea ce răsare de pe urma patimilor de rușine. Pe acești bărbați ce nu cunosc dreapta și stânga lor, îi are orice suflet luminat de vederile celor spirituale (inteligibile). Pentru că tot sufletul care își retrage puterea cugetării de la contemplarea naturii și a timpului, are cugetările⁵⁸⁴ naturale ca pe niște bărbați ce au trecut de numărul doisprezece, sau ca pe niște rațiuni ce nu se mai ostenesc cu cele ce sunt sub fire și sub timp, ci se îndeletnicesc cu înțelegerea și cunoașterea dumnezeieștilor taine și de aceea nu cunosc dreapta sau stânga lor. Căci cunoașterea virtuților după rațiunea lor, adică recunoașterea adevărată prin trăire a cauzei virtuților^{cdxcvi}, face pe cei părtași de ea să nu mai cunoască de loc insuficiența și excesul de virtute, care stau de cele două părți ale mijlociei virtuților, ca dreapta și stânga.

Pentru că dacă în rațiune nu se află nimic contrar rațiunii^{cdxcvii}, e limpede că cel ce s-a înălțat la rațiunea virtuților nu va mai cunoaște câtuși de puțin poziția celor fără rațiune. Fiindcă nu e cu putință să privească deodată două lucruri care se contrazic și să cunoască pe unul din ele manifestându-se deodată cu celălalt.

Căci dacă în credință nu se află nici o rațiune a necredinței și dacă prin fire lumina nu poate fi cauza întunericii și diavolul nu se poate arăta deodată cu Hristos, e vădit că nici ceea ce-i contrar rațiunii nu poate exista la un loc cu rațiunea^{cdxcviii}. Iar dacă ceea ce-i contrar rațiunii nu poate să se afle la un loc cu rațiunea, e vădit că cel ce s-a înălțat la rațiunea virtuților nu poate cunoaște poziția celor contrare rațiunii. El cunoaște virtutea numai așa cum este, dar nu cum e socotită^{cdxcix}. De aceea nu cunoaște nici dreapta prin exces, nici stânga prin insuficiență, fiindcă în amândouă acestea, se poate constata iraționalul. Căci dacă rațiunea este hotarul și măsura lucrurilor^d, ceea ce e fără hotar și fără măsură, sau e peste hotar și peste măsură, e lipsit de rațiune și de aceea contrar rațiunii. Căci amândouă acestea aduc la fel celor ce se mișcă astfel, căderea de la ceea ce există cu adevărat. Una din ele prin faptul că îi face să-și îndrume cursul vieții spre ceva nedefinit și nelămurit^{di} și să nu aibă pe Dumnezeu ca scop, întrucât din pricina lipsei de măsură a minții își iau ca țintă să se abată de la dreapta tot mai spre dreapta; iar cealaltă, prin

584În grecește cugetările, λογισμοί, sunt de genul masculin.

faptul că îi abate și ea de la scop, îndrumându-le cursul vieții numai spre cele ce țin de simțuri, întrucât din pricina lipsei de putere a minții, îi face să socotească drept țință ceea ce se circumscrie prin simțuri. Acestea nu le cunoaște și nu le pătimește^{dii} cel ce ascultă numai de rațiunea virtuții și hotărânește prin ea^{diii} toată mișcarea minții sale, încât să nu poată cugeta peste rațiune sau fără rațiune.

Iar dacă cineva vrea să-și înalțe mintea la un înțeles și mai înalt, prin "dreapta" poate să înțeleagă rațiunile celor netrupești, iar prin "stânga" pe ale trupurilor. Dar mintea ce se înalță spre cauza lucrurilor, nereținută de nimic, nu mai cunoaște aceste rațiuni, întrucât nu mai vede nici o rațiune în Dumnezeu, Cel ce după cauză e mai presus de orice rațiune. Adunându-se spre El din toate lucrurile, nu mai cunoaște nici o rațiune a celor de care s-a despărțit, privind în chip negrăit numai Rațiunea la care s-a ridicat după har^{div}.

Pe acești bărbați și pe cei asemenea lor, care într-adevăr nu cunosc dreapta și stânga lor cea de ocară, îi cruță Dumnezeu; și pentru ei lumea toată. (Am zis "cea de ocară", deoarece aproape toate cele din Scriptură au și un înțeles de laudă și un înțeles de ocară). Dar poporul iudeu, pizmaș și vrăjmaș al oricărei iubiri de oameni, se plânge de mântuirea oamenilor și de aceea îndrăznește să se răzvrătească chiar și împotriva" bunătății dumnezeiești. Plin de nerecunoștință, de nemulțumire și de ură față de oameni, el scrâșnește din dinți, se scârbește de viață și-și face pricină de întristare din bântuirea neamurilor în Hristos. Socotind, din neștiință, mai de preț o curcubetă decât mântuirea oamenilor, se îndurerează când o vede că se usucă roasă de vierme. Nebunia aceasta a Evreilor a zugrăvit-o în sine ca tip marele Prooroc Iona, fără să pătimească el însuși ferească Dumnezeu de scăderile Iudeilor, ci osândind în sine cu anticipație necredința lor, pentru care au căzut din slava de mai înainte, ca dintr-o Ioppe^{dv}. De aceea i-a dat Duhul Sfânt în chip tainic acest nume, capabil să arate prin diferitele lui tălmăciri starea lăuntrică a tuturor celor preînchipuiți. Când deci dezvăluie în sine ca tip nebunia Iudeilor, care se întristează pentru mântuirea oamenilor și se smintește de minunata lor chemare, dar se scârbește de viață și dorește, hulind voia lui Dumnezeu, mai bine moartea din pricina veștejirii curcubetei, numele lui se tălmăcește "întristarea lor". Această întristare o condamnă Scriptura când zice: "A văzut Dumnezeu faptele lor, adică ale Ninivitenilor, că s-au întors de la căile lor cele rele și I-a părut rău să-i mai pedepsească pe ei și nu i-a mai pedepsit. Și s-a întristat Iona și a zis: Acum Stăpâne Doamne ia sufletul meu de la mine, că mai bine este mie să mor decât să trăiesc"⁵⁸⁵. Și iarăși: "Și a poruncit Domnul Dumnezeu unui vierme a doua zi dimineăta, și a ros pe dedesubt curcubeta și s-a uscat. Și a fost după ce a răsărit soarele, a lovit capul lui Iona și s-a împuținat cu sufletul și s-a scârbit de viața lui și a zis: mai bine este mie să mor decât să trăiesc"⁵⁸⁶.

585Iona 3, 10-4, 1.

586Iona 4, 8 - 9.

Ninive este deci Biserica neamurilor, care a primit cuvântul harului și s-a întors de la rătăcirea de mai înainte a închinării la idoli și de aceea s-a mântuit și s-a învrednicit de slava cerurilor. Iar umbrarul, pe care și l-a făcut Iona după ce a ieșit din cetate, închipuiește Ierusalimul de jos și templul din el făcut de mâini⁵⁸⁷. Curcubeta înfățișează umbra vremelnică a slujirii trupesti și numai după literă a legii, care nu e statornică și nu poate să mulțumească mintea. Iar viermele este Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos, precum El însuși zice despre Sine la Proorocul David: "Sunt vierme și nu om"⁵⁸⁸. Căci s-a făcut și s-a numit cu adevărat vierme, pentru trupul fără de sămânță pe care l-a primit. Fiindcă precum viermele nu are împreunare și amestecare, ca pricină premergătoare a nașterii lui, tot așa nici nașterii după trup a Domnului nu i-a premers vreo amestecare. Dar mai e vierme și pentru faptul că a îmbrăcat trupul ca pe o momeală pusă în undița dumnezeirii spre amăgirea diavolului, pentru ca dracul spiritual cel nesăturat, înghițind trupul pentru firea lui ușor de apucat, să fie sfâșiat de undița dumnezeirii și deodată cu trupul sfânt al Cuvântului, luat din noi, să dea afară toată firea omenească, pe care o înghițise mai înainte; cu alte cuvinte pentru ca, așa cum înghițise acela mai înainte pe om, momindu-l cu nădejdea dumnezeirii, tot așa, momit fiind mai pe urmă cu firea omenească, să dea afară pe cel amăgit cu nădejdea dumnezeirii, amăgit fiind el însuși cu nădejdea că va pune mâna pe omenire; apoi ca să se arate bogăția covârșitoare a puterii dumnezeiești, care biruie, prin slăbiciunea firii biruite, tăria celui ce a biruit-o mai înainte; și ca să se arate că mai degrabă biruie Dumnezeu pe diavol, folosindu-se de momeala trupului, decât diavolul pe om cu făgăduința firii dumnezeiești^{dvi}. Acest vierme a ros curcubeta și a uscat-o, adică a pus capăt slujirii legii, ca unei umbre, și a uscat părerea de sine a Iudeilor, întemeiată pe ea.

"Și a fost a doua zi după ce a răsărit soarele". A doua zi, adică după trecerea ghicitorilor din chipurile legii și a timpului hotărât pentru slujirea trupestă a ei, a răsărit harul tainei celei noi, aducând o altă zi a unei cunoștințe mai înalte și a unei virtuți dumnezeiești, o zi care îndumnezeiește pe cei ce o îmbrățișează. Deci după ce viermele acesta a ros curcubeta și soarele acesta (căci unul și același e și vierme și soare al dreptății: e vierme, întrucât s-a născut după trup fără de sămânță și zămislirea lui e mai presus de orice înțelegere; iar soare, întrucât s-a coborât pentru mine sub pământ, prin taina morții și a mormântului și întrucât e prin fire și pentru sine lumina veșnică)^{dvii} a răsărit din morți prin înviere, "a poruncit Dumnezeu unui vânt arzător și soarele a lovit capul lui Iona". Cu alte cuvinte după răsăritul soarelui dreptății, adică după învierea și înălțarea Domnului, a venit vântul arzător al încercărilor peste Iudeii rămași nepocăiți și le-a lovit capetele lor, potrivit unei drepte judecăți, întorcând după cum s-a scris, durerea lor peste capetele lor⁵⁸⁹, precum înșiși ceruseră mai înainte zicând: "Sângele lui asupra noastră

587Iona. 4,6.

588Ps. 21, 6

589Ps. 7, 17.

și asupra copiilor noștri"⁵⁹⁰. Căci de fapt, după învierea și înălțarea Mântuitorului, a venit peste ei ca un vânt foarte arzător răzbunarea prin neamuri și Soarele meu a doborât la pământ slava și puterea întregului neam, lovind în ea ca într-un creștet. Căci închizându-și ochii înțelegerii în fața Lui, nu au cunoscut lumina adevărului, care le strălucea lor.

Sau vântul arzător ridicat împotriva Iudeilor, care n-au ascultat de cuvântul harului, mai este și părăsirea, care oprește ploaia cunoștinței și rouă proorociei și usucă izvorul natural al cugetărilor evlavioase din inimă^{dviii}. Este părăsirea adusă cu dreptate peste ei, fiindcă și-au pătat mâinile de sânge nevinovat și au dat adevărul pe mâna minciunii și au tăgăduit pe Dumnezeu Cuvântul, Cel ce pentru mântuirea neamului omenesc a venit la noi în chipul nostru, fără schimbare. De aceea au fost lăsați și ei în propria lor rătăcire, în care nu se poate afla nici o dispoziție apropiată de credință și de temerea de Dumnezeu, ci numai o ambiție uscată, secetoasă și străbătută de toată patima cea rea. E ambiția ce poate fi caracterizată prin îngâmfare (trufie), care e o patimă blestemată ce constă din împreunarea a două rele: mândria și slava deșartă. Dintre acestea, mândria tăgăduiește pe Cel ce e cauza virtuții și a firii, iar slava deșartă falsifică firea și însăși virtutea^{dix}. Căci cel mândru nu face nimic după Dumnezeu, iar cel robit de slava deșartă nu întreprinde nimic după fire. Iar din amestecarea lor se naște îngâmfarea, care pe Dumnezeu îl disprețuiește, bârfind și hulind Providența, iar de la fire se înstrăinează, folosind toate ale firii împotriva firii și stricând frumusețea și buna întocmire a firii prin reaua întrebuintare a lor. Scurt vorbind, poporul Iudeu, îngăduind prin necredința în Hristos, Dracului trufaș să-i lege mintea, a urât deopotrivă pe Dumnezeu și pe oameni: pe Dumnezeu, întrucât îl pune mai prejos de plăcerea trupului și de aceea respinge slujirea Lui în duh; iar pe oameni, întrucât socotește pe cei ce nu-și coboară neamul după trup din Iacob cu desăvârșire străini de Făcător și de aceea își închipuie că uciderile pe care le plănuiește împotriva noastră sunt bineplăcute lui Dumnezeu. El nu știe, pe cât se pare, în nebunia lui, că trupul și înrudirea de neam nu pot apropia de Dumnezeu așa demult cum poate apropia sufletul, care poartă aceeași pecete a credinței ca și celelalte suflete și aceeași aplecare lăuntrică a voii spre bine. Iar aceasta stinge legea trupului cu totul, încât nu se mai străvede decât rațiunea lui Dumnezeu arătându-se prin duh și făcându-i pe toți una după minte, ca să cunoască pe unul Dumnezeu și ca să fie între toți o singură iubire și armonie^{dx}, datorită căreia nici unul nu mai este despărțit duhovnicește de nici unul, chiar dacă trupește, după locurile ce se ocupă, sunt departe unul de altul.

Deci vântul arzător este trufia, care e patima urii de Dumnezeu și de oameni. Fiindcă ea usucă inima necredincioșilor, veștejind cugetările evlavioase despre Dumnezeu și rațiunile drepte despre fire, ca un vânt arzător. Căci spun unii că acest vânt se produce prin amestecarea unui vânt de la răsărit și a unui vânt de la miazăzi și de aceea usucă umezeală împrăștiată în pământ. El se mai numește

⁵⁹⁰Matei 27, 25.

și Evroclidonul (Vârtejul larg) sau Tifonicul (Fumegosul). Numele dintâi îl poartă, fiindcă stârnește din toate părțile furtună pe pământ și pe mare, iar al doilea, fiindcă aduce o negură uscată. Dar pe amândouă acestea le pricinuieste și trufia.

Căci de fapt aceasta stârnește mare tulburare în suflet și umple mintea de întunericul neștiinței. Acest vânt arzător l-a stârnit Dumnezeu, adică l-a lăsat să vină, după batjocorirea lui Hristos, asupra Iudeilor, care dobândiseră o dispoziție corespunzătoare cu el, ca să se facă vădită tuturor voia lor față de Dumnezeu și oameni. De aceea impuși de negura neștiinței, s-au aruncat pe ei înșiși de bunăvoie în partea opusă lui Dumnezeu, nemaiaivând nimic de făcut, decât să se plângă și să se înciudeze de mântuirea prin credință și de slava de care s-au împărtășit neamurile și de pierderea drepturilor lor ce le aveau după trup. Pentru aceea zic: "Acum Doamne ia sufletele de la noi, că mai bine este nouă să murim decât să trăim". Aceasta o spun ei din pricină că s-a născut curcubeta, adică a încetat slujirea în umbrele legii, care noaptea a crescut și noaptea a pierit, ca una ce nu avea nici o lumină spirituală, care să poată lumina înțelegerea sufletului, fiind circumscrise numai la figurile și la ghicitorile simbolurilor^{dx1}.

Dar noi să îmbrățișăm duhovnicește, prin credință și prin dreptatea care o însoțește, duhovnicească Ninive, adică, Biserica alcătuită din neamuri, care este, precum s-a scris, o mare cetate a lui Dumnezeu, mântuită după cele trei zile ce i-au fost orânduite spre pocăință. Și să ne grăbim să ne facem cetățeni ai acestei mari cetăți a lui Dumnezeu prin pocăință și prin schimbarea noastră în bine. Căci Scriptura spune în mod apriat despre ea că este o cetate mare a lui Dumnezeu: "Iar Ninve era cetate mare lui Dumnezeu". Unde poate afla Iudeul respectuos față de adevăr, spunându-se în Scriptură un cuvânt ca acesta despre Ierusalimul de jos? Eu, deși am citit de multe ori toată Sfânta Scriptură, nu am aflat spunându-se nicăieri: "Și Ierusalimul era cetate mare lui Dumnezeu". Dar cine ar putea, bizuindu-se pe puterea cuvântului și pe bogăția ideilor, să măsoare și să circumscrie măreția acestei cetăți, care este și se numește a lui Dumnezeu? Mie îmi este acest lucru cu neputință, precum socotesc că îi este cu neputință oricărui om cu mintea înțeleaptă, care își dă seama cât de puțin de majestatea dumnezeiească și nu ignoră că toate sentințele dumnezeiești trebuie să aibă ceva din măreția lui Dumnezeu. Dar cum era "cetate mare lui Dumnezeu", prima cetate a Asirienilor, în care domnea confuzia rătăcirii, unde trona regește nebunia slujirii la idoli, care se afla atât de departe de țara numită sfântă, făgăduită lui Israil cel trupesc? Desigur că ea n-ar fi putut fi numită așa, dacă n-ar fi văzut Dumnezeu de mai înainte mărimea credinței, necuprinsă de nici un cuvânt, a Bisericii celei din neamuri. Prin aceasta a înfățișat viitorul ca prezent, iar ceea ce era mai înainte străin și-a însușit ca pe ceva propriu și ceea ce era vrednic de ocară din pricina necredinței a făcut prin cuvântul Său să fie străbătut de dumnezeire, plin de cinste și cu un viitor care întrece orice cuvânt^{dxii}. De aceea a putut zice prin Proorocul: "Și Ninive era cetate mare lui Dumnezeu". La

această cetate a fost trimis cuvântul harului proorocesc, care i-a vestit distrugerea cea fericită, zicând: "încă trei zile și Ninive va fi distrusă"⁵⁹¹. Ajungând la acest loc al sorocului de trei zile, socotesc să las celelalte lucruri, care pot să fie spuse celor ce caută înțelesul mai înalt al Scripturii. Căci eu urmăresc să notez și să spun numai ceea ce e sigur că nu se află alătura de adevăr. Deci auzind că Proorocul vestește în chip determinat: "Încă trei zile și Ninive va fi distrusă", socotesc că hotărârea aceasta împotriva Ninivei rămâne neschimbată, mai bine zis sunt sigur că are să se facă cercetarea asupra Ninive. Lucrul se înțelege așa: că după cele trei zile, pe care le-a petrecut Proorocul în pânțelele chitului, desemnând de mai înainte în sine îngroparea de trei zile și învierea Domnului, Scriptura așteaptă să vină alte trei zile^{dxiii}, în care are să se arate lumina adevărului și adevărata împlinire a tainelor prevestite, ca apoi să se producă distrugerea cetății, dat fiind că aceste zile din urmă nu vor mai preînchipui numai adevărul îngropării și al învierii Mântuitorului, ci îl vor arăta limpede, împlinindu-se în realitate, pe când cele trei zile de mai înainte, pe care le-a petrecut Ioan în chit, numai îl preînchipuiau. Căci dacă orice chip se referă la un adevăr așteptat în viitor, iar chipul în acest caz a constatat în petrecerea de trei zile a lui Ioan în pânțelele chitului, este vădit că chipul are să se arate ca urmând după el, în mod real, taina unui adevăr nou. Și de fapt trei zile și trei nopți a petrecut Domnul în inima pământului, cum însuși Domnul zice: "Precum a fost Iona în pânțelele chitului trei zile și trei nopți, așa va fi și Fiul omului în inima pământului trei zile și trei nopți"⁵⁹². Deci spunând Scriptura: "Încă trei zile", arată în chip ascuns că alte trei zile au trecut, căci altfel nu ar fi spus "încă", adică "vor mai fi trei zile, și Ninive va fi distrusă". Deci nu chipul avea să distrugă Ninive după hotărârea dumnezeiească, ci adevărul despre care a spus: "încă trei zile". E ca și când Iona ar fi zis: "Vor mai fi încă trei zile, după chipul arătat prin mine, în care va avea loc o îngropare și o înviere mai tainică, și după aceea Ninive va fi distrusă".

Dar ar putea întreba cineva nedumerit: Cum se mai ține Dumnezeu de cuvânt, odată ce hotărăște distrugerea, dar nu o execută? Răspundem acestuia că Dumnezeu își ține cuvântul, distrugând de fapt și mântuind cetatea. Primul lucru îl face prin faptul că aceia se leapădă de rătăcire, al doilea prin faptul că primesc cunoștința adevărată. Mai bine zis, omoară rătăcirea din ei prin credința înviorată din nou și le înfăptuiește mântuirea prin moartea rătăcirii. Căci Ninive se tălmăcește prin "înnegrire înăsprită" și "frumusețe atotlină" Deci potrivit cu înțelesurile cuvântului, Domnul, după îngroparea de trei zile și după învierea Sa, a distrus "înnegrirea înăsprită", adusă în fire de neascultare și a înnoit "frumusețea atot lină" a firii prin ascultarea credinței, arătând iarăși în fire prin "înviere frumusețea atot lină a nestricăciunii, neînăsprită de nimic pământesc. Dar aceasta se poate spune și despre firea cea obștească și despre Sfânta Biserică și despre sufletul fiecăruia, care a lepădat prin credință

⁵⁹¹Iona 3, 5.

⁵⁹²Matei 12, 40.

și bună conștiință chipul lui Adam celui vechi și pământesc și a îmbrăcat chipul celui ceresc.

Așadar s-a arătat limpede că Proorocul reprezintă mai multe înțelesuri, după sensurile numelui său, care se tălmăcește potrivit cu diferitele locuri ale Scripturii. Tălmăcit ca "fuga de podoabă"^{dxiv}, indică pe Adam și firea cea de obște, ca "odihna și tămăduirea lui Dumnezeu", sau "osteneala lui Dumnezeu", pe Domnul și Dumnezeul nostru, potrivit cu explicația dată. Iar tălmăcit ca "porumb" și "dar al lui Dumnezeu", indică harul propovăduirii și bogăția Duhului cuprinsă în el. "Osteneala lui Dumnezeu" indică multele nevointe ale celor ce se fac slujitori ai acestei chemări adevărate. Iar când se tălmăcește ca "întristarea lor", indică furia Iudeilor împotriva adevărului, adică pizma pentru bunurile" străine, care naște întristarea în cei stăpâniți de ea. Acest rău s-a înrădăcinat în firea Iudeilor, care s-au umplut de ură față de Dumnezeu și oameni, și de aceea nu urmăresc decât să strice firea, fără rușine, prin sânge și ucideri.

Dar deoarece cuvântul nostru a avut un curs grăbit, a trecut peste înțelesul căii de trei zile. Căci se zice în Scriptură: "Iar Ninive era cetate mare lui Dumnezeu, cale ca de trei zile"⁵⁹³. Dacă voiți, să întregim puțin ceea ce am lăsat afară. Drumul de trei zile sunt diferite moduri de viețuire ale celor ce merg pe calea Domnului, sau viețuirile care corespund fiecăreia din legile generale. Iar legi generale sunt: cea naturală, cea scrisă și cea a harului. Căci fiecăreia din aceste legi îi corespunde o anumită viețuire și un anumit curs al vieții, ca și o dispoziție lăuntrică deosebită, produsă de acea lege prin voia celor ce se conformează cu ea. Fiindcă fiecare din aceste legi crează o altă dispoziție în fiecare din cei ce se află sub puterea ei^{dxv}. De pildă legea naturală, când rațiunea nu e copleșită de simțire, ne înduplecă fără o învățătură specială să îmbrățișăm pe toți cei înrudiți și de același neam, întrucât firea însăși ne învață să ajutorăm pe cei ce au lipsă și să vrem toți tuturor același lucru, pe care și-l dorește fiecare să-i fie făcut de alții^{dxvi}. Aceasta ne-a spus-o însuși Domnul, zicând: "Câte vreți să vă faceți vouă oamenii, faceți și voi lor asemenea"⁵⁹⁴. Căci cei a căror fire e cârmuită de rațiune, au aceeași dispoziție^{dxvii}. Iar cei care au aceeași dispoziție, e vădit că au și același mod de purtare și același curs al vieții, în sfârșit cei al căror mod de purtare și curs al vieții este același, desigur că sunt uniți de bunăvoie printr-o legătură de afecțiune, care-i adună pe toți printr-o unică aplecare a voii în aceeași rațiune a firii, în care nu se mai află câtuși de puțin dezbinarea ce stăpânește acum în fire din pricina iubirii de sine a fiecăruia.

Iar legea scrisă, înfrânând prin frica de pedepse pornirile fără rânduială ale celor neînțelepți, îi obișnuiește să-i socotească pe toți egali. Prin aceasta se consolidează forța dreptății, încât cu timpul devine fire, prefăcând frica sufletului într-o afecțiune față de bine ce se întărește pe încetul prin voință, iar obișnuința de a se curați prin uitare de cele de mai înainte într-o

593Iona 3, 3.

594Mt. 17, 12; Lc. 6, 35.

deprindere care face să se nască deodată cu sine iubirea față de alții^{dxviii}. Iar în aceasta stă împlinirea legii, toți unindu-se întreolaltă prin iubire. Căci împlinirea legii este solidaritatea prin iubire a tuturor celor ce s-au împărtășit de aceeași fire, purtând rațiunea firii încununată de dorul dragostei și înfrumusețând legea firii cu adausul dorului⁵⁹⁵. Căci legea firii este rațiunea naturală care și-a supus simțirea modurilor⁵⁹⁶ [Scolie^{dxix}]. Iar legea scrisă, sau împlinirea legii scrise, este rațiunea naturală, care și-a luat ca ajutor în raporturile de reciprocitate cu cei de același neam rațiunea duhovnicească. De aceea zice: "Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși". Dar nu zice: "Să ai pe aproapele tău ca pe tine însuși". Căci al doilea arată numai solidaritatea cu cei de același neam spre menținerea existenței, iar primul înseamnă grija de ei în vederea fericirii^{dx}.

În sfârșit legea harului învață pe cei călăuziți de ea să imite nemijlocit pe Dumnezeu, care, dacă se poate spune așa, ne-a iubit mai mult decât pe Sine însuși, măcar că îi eram dușmani din pricina păcatului. Ne-a iubit adică așa de mult, încât a binevoit să coboare în ființa noastră, în mod neschimbat, El care este în mod supraființial mai presus de orice ființă și fire, și să se facă om și să fie unul dintre oameni. Din aceeași iubire n-a refuzat să-și însușească osânda noastră și să ne îndumnezeiască după har așa de mult pe cât s-a făcut El după economie și prin fire om. Iar aceasta a făcut-o ca să învățăm nu numai să ne ajutăm întreolaltă în chip natural și să ne iubim unii pe alții ca pe noi înșine în chip duhovnicesc, ci și să purtăm de grijă de alții mai mult decât de noi înșine în chip dumnezeiesc și aceasta să ne fie dovada dragostei întreolaltă ca, în temeiul virtuții noastre, să fim gata a suferi cu bucurie moartea de bună voie unii pentru alții. "Căci nu este altă iubire mai mare ca aceasta, ca cineva să-și pună sufletul pentru prietenii săi"⁵⁹⁷.

Deci legea firii este, ca să spun pe scurt, rațiunea naturală care și-a supus simțirea spre înlăturarea nesocotinței (iraționalității) prin care se menține dezbinarea între cei uniți prin natură. Iar legea scrisă este rațiunea naturală care, după înlăturarea iraționalității simțirii, și-a asociat și iubirea duhovnicească prin care susține reciprocitatea între cei de același neam. În sfârșit legea harului este rațiunea mai presus de fire, care preface firea în chip neschimbat⁵⁹⁸ îndumnezeind o și arată în firea oamenilor ca într-o icoană

595Cei ce se iubesc, se doresc. Dorul mai presupune și o oarecare distanță. Dar o anumită distanță se menține oricând între două persoane, dat fiind că după ființă ele nu se pot unifica. Deci oricând în dragoste e și dor. Iar dorul înfrumusețează pe cel dorit.

596Modurile sunt totdeauna modurile virtuților, chipuri statornice de activitate morală sau rațională, dat fiind că păcatul e opusul bărbăției statornice.

597597 Ioan 15, 13.

598Există o rațiune mai presus de fire. Deci nu confundăm, ca de obicei, raționalul cu naturalul. Fără îndoială, naturalul este rațional, dar nu singurul rațional. Rațional mai e și supranaturalul. Numai subnaturalul sau contranaturalul e irațional. Desigur raționalul supranatural e într-o altă privință suprarățional. Și anume în raport cu rațiunea noastră "naturală". Ne trebuie o rațiune "supranaturală" ca să vedem rațiunea celor mai presus de fire. Dar rațiunea noastră are o afinitate pentru raționalitatea adevărilor mai presus de fire. De aceea primind rațiunea mai presus de fire, firea noastră, deci și rațiunea naturală, nu se schimbă, nu se știrbește cum se întâmplă prin păcat.

arhetipul necuprins și mai presus de ființă și de fire și procură fericirea veșnică.

Iar dacă acesta este înțelesul celor trei legi, cu drept cuvânt cetatea cea mare a lui Dumnezeu, adică Biserica, sau sufletul fiecăruia se află la capătul unui drum de trei zile, ca una ce primește și cuprinde dreptatea firii, a legii și a duhului^{dxxi}. Căci în aceste trei legi se află toată podoaba Bisericii, câtă se cuprinde în lărgimea virtuții, în lungimea cunoștinței și în adâncimea înțelepciunii și a cunoașterii tainice a lui Dumnezeu (a Teologiei mistice)⁵⁹⁹. Deci să nu ne despărțim prin dispoziția noastră lăuntrică de această cetate, ca poporul Iudeu, iubindu-ne trupul ca pe un umbrar și îngrijindu-ne de plăcerea trupului nostru ca de o curcubetă, ca nu cumva străpungând-o viermele conștiinței, să usuce afecțiunea noastră rătăcită spre plăceri și venind asupra noastră, prin încercările fără de voie, pedeapsa pentru cele ce le-am făcut rău în viață, ca un vânt arzător, să ne scârbim de viață și să ne răzvrătim împotriva judecății dumnezeiești.

Căci fiecare dintre noi cei biruiți de amăgirea celor materiale, care ne bucurăm de plăcerile trupului, primește ca pe un vierme cuvântul lui Dumnezeu, care îl împunge prin conștiință și roade afecțiunea lui față de plăcere ca pe o rădăcină de curcubetă, ca apoi răsărirea desăvârșită a luminii cuprinse în cuvintele Duhului să-i usuce lucrarea păcătoasă, iar vântul cu arșiță, adică amintirea chinurilor veșnice, să-i ardă, ca pe un creștet, începutul patimilor răutății, de la momelile ce vin prin simțuri^{dxxi}. Astfel vom dobândi cunoștința rațiunilor Providenței și ale Judecății, care ne învață să prețuim cele veșnice mai mult decât cele vremelnice, a căror lipsă obișnuiește să întristeze pe oameni^{dxxi}. Căci dacă cuvântul Scripturii arată că omul se întristează pentru umbrar și pentru curcubetă, adică pentru trup și pentru plăcerea trupului, iar că Dumnezeu se îngrijește de Ninive, vădit este că ceea ce socotește Dumnezeu vrednic de iubire e cu mult mai de preț și mai de cinste decât toate lucrurile dragi și scumpe oamenilor, fie că există în oarecare fel, fie că nu există, ci numai par să existe, în urma unei judecăți greșite, sau a unei prejudecăți, neavând nici o rațiune a existenței lor reale, ci fiind rodul nălucirii care amăgește mintea și dă o figură goală celor ce nu sunt, nu însă și un ipostas real patimii.

Note parantezice

Întrebarea 65

În Cartea a doua a împăraților s-a scris: "Și s-a făcut foamete în zilele lui David trei ani, unul după altul. Și a căutat David fața Domnului. Și Domnul a

599Virtutea corespunde legii naturale. Ea e largă și lărgeste firea fiecăruia din noi, scoțându-ne din egoism. Cunoștința rațiunilor divine corespunde legii scrise și e întinsă, lungind linia vederii noastre. Înțelepciunea și teologia mistică corespund legii harului și e adâncă, adâncind vederea noastră în Dumnezeu.

zis: "Peste Saul și peste casa lui nedreptatea, fiindcă a omorât pe Ghibeoniți". Și a chemat David pe Ghibeoniți și le-a zis lor: "Ce voi face vouă și cu ce să vă împac ca să binecuvântați moștenirea Domnului". Și au zis către rege: "Bărbatul care ne-a zdrobit pe noi și a socotit să ne stârpească pe noi, vrem să-l pierdem pe el, ca să nu mai fie în nici un hotar al lui Israil. Dați-ne nouă șapte bărbați din fiii lui și-i vom spânzura pe ei Domnului în muntele lui Saul". Și a luat regele pe cei doi feciori ai Resfei, fiica lui Aia, ȋitoarea lui Saul, pe care i-a născut lui Ezdriel, și i-a dat pe ei în mâna Ghibeoniților. Și i-au spânzurat pe ei în munte înaintea Domnului, și au căzut acolo cei șapte împreună. Și i-a omorât în zilele secerișului, la începutul secerișului orzului. Și a luat Resfa, fiica lui Aia, sacul și și l-a întins sieși pe stâncă, până ce a căzut peste ei ploaia lui Dumnezeu din cer. Și au împlinit toate câte a poruncit regele. Iar după acestea s-a milostivit Dumnezeu de țară⁶⁰². De ce după moartea lui Saul i s-a cerul lui David ispășire, stăpânind foamete peste țară până cea dat pe cei șapte bărbați din sămânța lui Saul ca să fie omorâți de Ghibeoniți? Care e sensul acestor cuvinte și cum trebuie să le înțelegem duhovnicește?

Răspuns

Cunoștința exactă a cuvintelor Duhului se descoperă numai celor vrednici de Duhul, adică numai acelor care printr-o îndelungată cultivare a virtuților, curățindu-și mintea de funinginea patimilor, primesc cunoștința celor dumnezeiești, care se întipărește și se așează în ei de la prima atingere, asemenea unei fețe într-o oglindă curată și străvezie^{dxxiv}. Aceia însă a căror viață e împunsă, ca și a mea, de petele patimilor, de abia pot să deducă din anumite socotințe probabile cunoștința celor dumnezeiești, fără să îndrăznească a o pătrunde și exprima cu de-amănuntul. Și eu știu limpede, cinstite Părinte, că întrucât le-ai pățimit, cunoști cele dumnezeiești și le ști din experiență mai bine decât le știu eu, care nu pot grăi nimic despre cele dumnezeiești pe temeiul pătimirii lor^{dxv}. Totuși nu e de osândit nici osteneala aceasta a mea, mai ales din partea voastră care mi-ați poruncit și mi-ați impus această osteneală de-a grăi despre cele mai presus de putere.

Deci Saul înseamnă în acest loc al Sfintei Scripturi legea care împărățește cu litera ei prin puterea poruncii trupești peste Iudeii cei trupești^{dxvii}, sau modul și înțelesul trupesc al legii, care împărățește peste cei ce se lasă călăuziți numai de literă⁶⁰³. Fiindcă Saul se tălmăcește după înțeles ca "iadul cerut". Poporul Iudeilor, adică, alegând viața de plăceri în locul împărăției și a vieții trăite virtuos în Duhul lui Dumnezeu, a cerut să împărățească peste el iadul, adică neștiința, în loc de cunoștință. Căci tot cel ce a căzut din iubirea dumnezeiască, e stăpânit prin plăcere de legea care nu poate păzi nici o poruncă dumnezeiască, sau nici nu vrea să o păzească.

602II Regi 21, 1 - 14.

603 Această interpretare a lui Saul și în Cap. teol. II, 52-53; P.G. 90, 1143; Filoc. rom. II, pg. 186.

După altă tălmăcire, Saul înseamnă, "ceva dat cu dobândă" sau "împrumutat cu dobândă". Căci nu s-a dat legea scrisă celor ce au primit-o spre a le fi ca o avuție, ci ca să-i pregătească spre făgăduința așteptată. De aceea dându-i Dumnezeu lui Saul împărăția, în legământul făcut cu el nu i-a făgăduit împărăția veșnică. Fiindcă tot ce se dă ca împrumut nu i se face celui ce l-a primit avuție proprie, ci pricină de muncă și de osteneală spre adunarea altei avuții. Iar Resfa, țiitoarea lui Saul, se tălmăcește "drumul gurii". Drum al gurii este, însă, învățarea legii numai prin rostirea cuvintelor, adică aducerea ei în casă în mod nelegitim. Aceasta o face cel ce cultivă numai slujirea trupească a legii, din care nu i se naște nici un rod bun și evlavios^{dxxvii}. Căci cel ce se îndeletnicește numai cu partea trupească a legii prin învățarea cuvintelor, nu are slujirea aceasta a legii într-o împreunare legitimă cu rațiunea. De aceea ceea ce i se naște e vrednic de osândă și de ocară. Căci din împreunarea nelegiuită cu Resfa se naște Ermonti și Memfivoste, care înseamnă: "anatema lor" și "rușinea gurii lor". De fapt Ermonti, după înțeles, se tălmăcește "anatema", iar Memfivoste, "rușinea gurii lor". "Anatema lor" este stricăciunea păcatului cu gura adusă de lucrarea patimilor^{dxxviii}. Iar Memfivoste este mișcarea nenaturală a minții spre rău sau gândul născocitor de rele al minții, care este și se numește rușinea minții.

Sau "anatema lor" este locul în care e ținută firea acum spre certare, adică lumea aceasta^{dxxix}, care a devenit ținutul morții și al stricăciunii din pricina păcatului și în care a căzut primul om din Rai după călcarea poruncii dumnezeiești. Această lume o naște prin afecțiunea de plăcere a voii, adică prin pofta lumească, din împlinirea legii numai prin rostirea cuvintelor, cel ce nu străbate cu mintea spre frumusețea și măreția dumnezeiească a duhului dinlăuntrul literii legii. Iar "rușinea gurii lor" este cultivarea în minte a gândurilor iubitoare de lume și de trup. Căci îndată ce din chipul văzut al legii trupești sau al literii ei obișnuiește să se nască prin afecțiunea voii lumea, adică dispoziția iubitoare de lume, se naște și cultivarea cu mintea a gândurilor iubitoare de lume și trup^{dxxx}.

Sau iarăși "anatema lor" este mișcarea urâtă, pământească și fără formă a patimilor, iar "rușinea gurii lor", mișcarea minții care adaugă patimilor un chip și plăsmuiește o frumusețe plăcută simțurilor^{dxxxi}. Căci fără puterea născocitoare a minții, patima nu e dusă spre plăsmuirea unei forme. Prin urmare cel ce mărginește înțelesul unei făgăduințe dumnezeiești numai la litera legii, are învățătura legii numai ca pe o țiitoare, nu ca pe o soție legitimă. De aceea în chip necesar o astfel de învățătură naște anatema și rușinea, nu din pricina ei, ci a celui care o ia, adică se împreună cu ea în chip trupestc. Căci cel ce crede că Dumnezeu a rânduit prin lege jertfele și sărbătorile, Sâmbetele și lunile nouă, pentru dezmierdarea și odihna trupului, cu siguranță va cădea sub puterea patimilor și sub rușinea murdăriei gândurilor lor spurcate; acela va fi robul lumii ce se strică și al îndeletnicirii cu gânduri trupesti; de asemenea al materiei și al formei patimilor^{dxxxii}, neputând avea în cinste nimic altceva decât cele supuse stricăciunii. De aceea

poate unul ca acesta naște în chip păcătos, pe Merob, care la rândul ei naște cinci fii lui Ezdriel. Merob se tălmăcește "săturarea gâtlejului", care nu e altceva decât lăcomia pântecelui. Aceasta înțelegând porunca în chip iudaic, naște lui Ezdriel modurile de întrebuințare abuzivă a simțurilor. Ezdriel este partea contemplativă a sufletului, căci numele acesta se tălmăcește "putere dumnezeiească", sau "ajutor tare", sau "vedere puternică". Iar acestea nu sunt decât mintea cea făcută după chipul lui Dumnezeu, dar înduplecată apoi să se împreune cu lăcomia pântecelui, care este fiica legii înțeleasă trupește, adică a literii. Căci mintea fiind convinsă de litera legii că dezmiardarea trupului este o poruncă dumnezeiească, nu o primește decât pe aceasta spre conviețuire, socotind-o dumnezeiească și cinstind-o ca pe o fiică a legii care împărătește⁶⁰⁴. Și așa face să se nască din ea modurile de întrebuințare abuzivă a simțurilor^{dxixiii}. Căci odată ce partea contemplativă, a sufletului, ascultând de litera legii, îmbrățișează dezmiardarea trupeză în vederea conviețuirii cu ea⁶⁰⁵, socotind-o din pricina poruncii dumnezeiească, începe să întrebuințeze simțurile contrar firii, nemaîngăduind întrebuințarea nici unei lucrări a simțurilor conform cu firea.

Deci cel ce se îndeletnicește cu slujirea legii în chip trupesc^{dxixiv}, are cunoștința celor dumnezeiești ca pe o țiitoare, nu ca pe o soție legiuită, și face să se nască din ea "anatema" (osânda) lucrării patimilor și "rușinea" gândurilor urâte din ele; iar din Merob (fiica lui Saul), adică din lăcomia pântecelui, dobândește ca nepoți, modurile întrebuințării abuzive a simțurilor (41). Din această pricină el obișnuiește să omoare rațiunile și gândurile aflătoare în firea lucrurilor, adică pe cele conforme cu firea, ca pe niște Ghibeoniți. Căci Ghibeoniții se tălmăcesc "munteni" sau "plutitori în văzduh" (meteori) indicând desigur rațiunile mai înalte ale contemplației naturale sau gândurile noastre conforme cu firea⁶⁰⁶. Pe acestea le ucide Saul și oricine imită pe Saul prin dispoziția sa lăuntrică, prin faptul că, lăsându-se amăgit de a se ține numai de litera legii, leapădă și strâmbă rațiunile cele după fire. Căci nimeni nu poate să primească o rațiune sau un gând firesc dacă dă atenție unei slujiri trupeză a legii. Fiindcă simbolurile nu sunt același lucru cu firea. Iar dacă simbolurile nu sunt una cu firea, e limpede că cel ce se lipsește de simbolurile legii ca de prototipuri, nu poate nicicând să vadă ce sunt lucrurile după firea lor. De aceea respinge nebunește rațiunile cele după fire^{dxixv}. El nu cugetă că trebuie ocrotiți aceia, care au fost cruțați de Iisus⁶⁰⁷, și pentru care acela a purtat și un război înfricoșat împotriva celor cinci regi ce au năvălit împotriva lor, război în care a luptat și cerul însuși, prin pietre de grindină⁶⁰⁸, alătura de Iisus împotriva celor ce s-au ridicat asupra Ghibeoniților; aceia pe care Cuvântul cel întrupat i-a pus să care lemne și apă la cortul dumnezeiesc,

604Legea (νόμος) este în grecește de genul masculin, deci poate închipui pe Saul.

605Mintea (νοῦς) e în grecește de genul masculin, iar desmiardarea (τροπή) de genul feminin.

Astfel li se potrivește imaginea împreunării conjugale.

606Rațiunile și gândurile (λόγοι και λογισμοί) sunt în grecește de genul masculin.

607Is. Nav . 9, 3 urm.

608Is. Nav . 10, 5 urm.

adică la Sfânta Biserică, preînchipuită prin cort⁶⁰⁹ [Scolie^{dxxxvi}]. Căci acesta este Iisus care a ucis modurile (de activitate) și gândurile pătimase, care s-au ridicat prin simțuri împotriva lor. Fiindcă totdeauna Iisus, Cuvântul (Rațiunea) lui Dumnezeu, ocrotește rațiunile contemplației naturale, punându-le să care lemne și apă la cortul dumnezeiesc al tainelor Sale, adică să procure materia ce se aprinde de lumina cunoștinței dumnezeiești și să dea prilejul pentru curățirea de petele patimilor și pentru creșterea vieții în duh. Căci fără contemplația naturală nu se susține în nimeni în nici un chip puterea tainelor.

Nu e greșit însă, nici potrivit evlaviei, să se spună și aceea, că Ghibeoniții înfățișează soarta neamurilor ce vin la Iisus, împlinitorul făgăduințelor dumnezeiești, care le mântuiește învățându-le să care lemne și apă, adică să poarte pe umerii virtuților, prin fapte, rațiunea tainică și mântuitoare a crucii și a renașterii dumnezeiești prin apă; și să procure chivotului dumnezeiesc al credinței celei evlavioase prin făptuire omorîrea mădularelor pământești⁶¹⁰, ca pe niște lemne, iar prin contemplație revărsarea cunoștinței în duh, ca pe o apă^{dxxxvii}.

Deci fie că preînchipuiesc rațiunile contemplației naturale, fie neamurile mântuite prin credință, Ghibeoniții îl au pe cel ce s-a hotărât să trăiască în chip iudaic numai după litera legii, drept dușman care luptă împotriva celui ce se mântuiește. Căci acesta, slujind pântecelui ca lui Dumnezeu⁶¹¹ și înfățișându-și rușinea ca pe un lucru vrednic de cinste, se alipește de patimile de ocară de parc-ar fi dumnezeiești și de aceea nu se îngrijește decât de lucrurile vremelnice adică de materie și formă și de lucrarea încincită a simțurilor rău întrebuințate; de cele dintâi ca de niște fii ai țiitoarei Resfa, iar de cele din urmă, ca de niște nepoți de la necinstita fiică Merob. Iar simțirea (lucrarea simțurilor) unindu-se cu materia și forma, pe de-o parte dă naștere patimei, pe de alta ucide și stârpește cugetările cele după fire^{dxxxviii}. Pentru că rațiunea firii nu se poate arăta la un loc cu patima, precum nici patima nu se naște împreună cu firea⁶¹² [Scolie^{dxxxix}].

Deci cel ce se ține numai de litera Scripturii ca Saul, pe de o parte respinge rațiunile cele după fire, iar pe de alta, nu crede în chemarea neamurilor anunțată tainic de mai înainte, căutând în lege, așa cum o înțelege el, numai plăcerea trupului. Iar câtă vreme stăpânește această dispoziție trupească peste cei ce, înțelegând astfel legea, trăiesc numai după simțuri, nu se ivește în ea foamea cunoștinței duhovnicești^{dxl}. Pentru că foamea este absența bunurilor ce au fost cunoscute odată prin experiența însăși și lipsa totală a mâncărilor duhovnicești care întrețin sufletul. Căci cum va socoti cineva ca foame sau ca lipsă absența celor pe care nu le-a cunoscut niciodată? De aceea, cât trăiește Saul nu se ivește foametea, pentru că nu se simțea lipsa cunoștinței duhovnicești cât trăia litera legii și împărăția peste Iudeii cei

609Is. Nav . 10, 27.

610Col. 5, 3.

611Fil. 3, 19.

612Patima e contrară firii, iar firea existând totdeauna potrivit unei rațiuni, patima e contrară și rațiunii.

pământești cu înțelegerea. Când însă începe să strălucească raza harului evanghelic și ia David împărăția peste cei duhovnicești cu înțelegerea, cu alte cuvinte legea înțeleasă duhovnicește, lucru care se întâmplă după moartea lui Saul, adică după sfârșitul literii (căci David se tălmăcește "disprețuire" și "cel tare la vedere", primul înțeles potrivindu-i-se din punctul de vedere al Iudeilor, întrucât litera copleșește duhul, iar al doilea din punctul de vedere al creștinilor, întrucât duhul biruiește litera)^{dxli}, atunci se simte foametea cunoștinței duhovnicești. Și anume o simte poporul credincios îndeobște și sufletul fiecăruia îndeosebi, când alege învelișul de dinafară al literii în locul contemplației tainice în duh și socotește, așa zicând, sufletul Scripturii mai de necinste decât trupul ei^{dxlii}. Căci cu adevărat flămânzește poporul celor ce cred și au cunoscut adevărul, ca și sufletul fiecăruia, atunci când cade din contemplația duhovnicească prin har și ajunge în robia formelor și chipurilor literei, care nu hrănește mintea cu înțelesurile mărețe, ci umple simțirea cu năluciri pătimase prin figurile trupești ale simbolurilor Scripturii. Din această pricină se spune că foametea de cunoștința lui Dumnezeu se prelungește "trei ani unul după altul". Căci tot cel ce nu-și însușește înțelegerea duhovnicească a dumnezeieștii Scripturi, leapădă pe de o parte, deodată cu ea, asemenea Iudeilor, și legea naturală, iar pe de altă parte nu cunoaște nici legea harului, prin care li se dă celor călăuziți de ea îndumnezeirea.

Prin urmare foametea celor trei ani înseamnă lipsa de cunoștință care le vine din cele trei legi, din cea naturală, din cea scrisă și din cea a harului, corespunzător cu fiecare, celor ce nu caută prin contemplație înțelesul lor mai înalt. Căci nu poate cultiva câtuși de puțin știința Scripturilor acela care leapădă rațiunile naturale ale lucrurilor în contemplarea sa și dă atenție numai simbolurilor materiale, negândindu-se la nici un înțeles duhovnicesc mai înalt^{dxliii}. Pentru că atâta timp cât stăpânește numai latura istorică a Scripturii încă n-a încetat stăpânirea celor trecătoare și vremelnice asupra înțelegerii, ci chiar dacă a murit Saul, mai trăiesc copiii și nepoții lui, care sunt șapte la număr. Cu alte cuvinte din slujirea trupească și vremelnică a legii obișnuiește să se nască în cei iubitori de trup, pentru pricina amintită, o dispoziție pătimasă, ce-și are ca încurajare în răătăcire porunca arătată în simboluri^{dxliv}. Pentru această pricină socotesc că nu s-a ivit foamete în zilele lui Saul, adică nu se simțea lipsa cunoștinței duhovnicești în vremea slujirii după trup a legii, ci în vremea harului evanghelic. Căci abia acum după ce a trecut împărăția literii, flămânzim când nu înțelegem duhovnicește toată Scriptura, pentru faptul că nu gustăm din slujirea cea tainică în duh, așa cum se cuvine creștinilor. Iar când ne trezim la simțire asemenea lui David și căutăm în fața Domnului^{dxlv}, înțelegem limpede că harul cunoștinței s-a luat de la noi din pricină că n-am primit rațiunile cele după fire, pentru a intra la contemplația tainică în duh, ci suntem lipiți încă de gândurile trupești din litera legii.

"Și a căutat David, zice Scriptura, fața Domnului. Și a zis Domnul: Peste casa lui Saul nedreptatea, pentru că a omorât pe Ghibeoniți". David este toată mintea străvăzătoare, care viețuiește în Hristos^{dxlvi} și caută totdeauna fața

Domnului. Iar fața Domnului este contemplația și cunoștința adevărată a celor dumnezeiești, pe care căutând-o cineva prin virtute, află pricina pentru care lipsește (cunoștința) și primește porunca să dea morții pe cei doi fii ai lui Saul din țiitoarea sa Resfa și pe cei cinci fii ai fiicei sale, Merob. Saul se tălmăcește, cum am spus, prin "iadul cerut", sau "neștiința dorită". Iar "neștiința dorită" înseamnă desigur litera legii, adică stăpânirea slujirii trupesti a legii; sau mintea lipită trupestă numai de materia literii prin simțuri^{dxlvii}. Resfa se tălmăcește "calea gurii", care înseamnă învățarea legii numai prin rostirea cuvintelor. Căci "calea gurii", dar nu și a înțelegerii, o folosește cu adevărat numai cel străin de contemplația duhovnicească a legii. Iar fii Resfei sunt Ermonti și Memfivoste. Ermonti se tălmăcește "anatema lor", ceea ce înseamnă stricăciunea lucrării păcătoase a patimilor prin trup, sau locul, adică lumea, în care se suportă pedeapsa pentru călcarea poruncii, cu alte cuvinte afecțiunea din plăcere față de lume, sau poate mișcarea pământească, urâtă și diformă a patimilor. Iar Memfivoste se tălmăcește "rușinea trupului lor", ceea ce înseamnă mișcarea nenaturală a minții spre păcat, adică gândirea născocitoare de patimi, sau poate cultivarea gândurilor iubitoare de lume și de trup, sau, în sfârșit, mișcarea minții care dă chip patimilor și plăsmuiește frumuseți plăcute pentru simțuri. Aceștia sunt fiii, pe care îi naște legea scrisă și mintea ce se lipește numai de litera legii, din slujirea legii numai prin rostirea cuvintelor. Iar Merob, fiica lui Saul, se tălmăcește "săturarea gâtlejului", ceea ce înseamnă lăcomia pântecelui. Căci litera legii, care închide în simbolurile pe cei ce slujesc ei, și mintea care mărginește legea în chip literal la figuri, de dragul vieții trupesti, nu pot da naștere decât dezmiardării față de cele materiale. Iar cei cinci fii ai Merobei, fiica lui Saul, sunt cele cinci moduri pătimase ale relei întrebuințări, a celor cinci simțuri, pe care le naște lui Ezdriel, adică părții contemplative, afecțiunea care slujește prin lege numai trupului, prin dezmiardarea lui.

Pe acești doi fii ai lui Saul (adică materia și forma)^{dxlviii}, și pe cei cinci nepoți ai lui (adică cele cinci moduri ale mișcării abuzive a simțurilor spre materie și formă, sau împletirea pătimașă și nenaturală a simțurilor cu cele sensibile, sau cu cele supuse timpului și curgerii), după moartea lui Saul (adică după trecerea slujirii trupesti a legii și după trecerea neștiinței), David îi predă, la porunca dumnezeiească, Ghibioniților, care viețuiesc pe înălțimea muntelui lui Saul (adică a contemplării duhovnicești a legii), ca să-i omoare. Cu alte cuvinte legea duhovnicească, sau mintea, predă afecțiunea generală a celor de sub timp față de partea trupestă și sensibilă a simbolurilor, rațiunilor și gândurilor mai înalte ale contemplației naturale, pentru a o stârpi și ucide.

Căci dacă cineva nu a deosebit mai înainte în chip natural⁶¹³ lucrurile dumnezeiești și spirituale din simboluri (26) și dacă drept urmare nu s-a născut în el dorul de a se apropia numai cu mintea de frumusețea celor spirituale, scoțând cu totul afară simțirea (lucrarea simțurilor) de la adâncurile dumnezeiești, nu se poate elibera de varietatea trupestă a

613Φυσικώς - Din scolii 26 se vede că e vorba de contemplația naturală.

figurilor. Iar câtă vreme umblă după acestea, ținându-se de literă, pe drept cuvânt nu află alinare foamei de cunoștință. Căci s-a osândit pe sine să mănânce pământul Scripturii, sau trupul, asemenea șarpelui cel amăgitor, dar nu înțelesul sau duhul și sufletul Scripturii, adică pâinea cea cerească și îngerească (înțeleg contemplarea și cunoștința duhovnicească, cea în Hristos, a Scripturilor), mâncare pe care o dăruiește Dumnezeu din belșug celor ce-L iubesc pe El, precum s-a scris: "Pâine din cer le-a dat lor, pâinea îngerilor a mâncat omul" ⁶¹⁴.

Prin urmare dacă dorim să ne săturăm cu harul dumnezeiesc, trebuie să strârpim înțelegerea trupească, cea după simțuri, a Scripturii, care dă naștere patimilor și dispoziției afectuoase față de cele vremelnice și trecătoare (sau lucrării pătimase a simțurilor, îndreptată spre cele sensibile). Să le strârpim și pe acestea ca pe niște fii și nepoți ai lui Saul prin contemplația naturală, întru înălțimea rațiunilor (cuvintelor) dumnezeiești, ca într-un munte. Căci dacă, după cuvântul dumnezeiesc, asupra lui Saul și asupra casei lui atârna nedreptatea, fiindcă a omorât pe Ghibeoniți, e vădit că legea înțeleasă numai după literă, adică poporul Iudeilor și tot cel ce imita pe acela în ce privește înțelegerea (căci pe aceștia i-a numit Scriptura casa lui Saul) săvârșește nedreptate față de adevăr. Fiindcă acesta mărginește înțelesul legii numai la literă și nu primește contemplația naturală, care ajută la descoperirea cunoștinței ascunsă tainic în literă și mijlocește între figuri și adevăr, desfăcând pe cei călăuziți de ea de la cele dintâi și ducându-i spre cel din urmă, ci o respinge pe aceasta cu totul și o înlătură de la cunoașterea tainică a celor dumnezeiești.

Așadar cei ce caută vederile celor dumnezeiești trebuie să omoare această înțelegere trupească, vremelnică și trecătoare a legii prin contemplația naturală, înălțimea cunoștinței ca într-un munte. "Și a chemat, zice, David pe Ghibeoniți și le-a zis lor: Ce voi face vouă și cu ce să vă împac, ca să binecuvântați moștenirea Domnului? Și au zis către rege: Bărbatul care ne-a zdrobit pe noi și ne-a prigonit și a socotit să ne stârpească pe noi, să-l pierdem pe el, ca să nu mai stea în hotarul lui Israil. Dați-ne nouă, șapte bărbați din fiii lui și-i vom spânzura pe ei Domnului în muntele lui Saul. Și a luat regele pe cei doi feciori ai Resfei, fiica lui Aia, țiitoarea lui Saul, pe Ermonti și pe Memfivoste, și pe cei cinci feciori ai Merobei, fiica lui Saul, pe care i-a născut lui Ezdriel. Și i-a dat pe ei în mâna Ghibeoniților. Și i-au spânzurat pe ei în munte înaintea Domnului. Și au căzut acolo cei șapte împreună. Și i-au omorât în zilele secerișului, la începutul secerișului oarzelor" ⁶¹⁵. Unde aflăm în istorie să fi stârpit Ghibeoniții pe Saul "ca să nu mai stea el în hotarul lui Israil" ? Căci Maribaal, fiul lui Ionatan, fiul lui Saul, a fost scăpat de regele David ⁶¹⁶, ca și mulți alții din familia lui Saul, cum se arată în Cartea Para-lipomenelor ⁶¹⁷. Și

614Ps. 74, 24. Interpretarea aceasta a pâinii îngerilor a se vedea și la Origen: *De oratione*, P.G. 11, 515.

615II Imp. 21, 2 - 9.

616II Imp. 21, 7. Dar acolo i se spune fiului lui Ionatan tot Memfivoste.

617I Paralip. 12, 2.

cum pot spune Ghibeoniții, luând din sămânța lui Saul șapte bărbați: "îl vom pierde pe el, ca să nu mai stea în tot hotarul lui Israil", odată, ce acela murise cu mulți ani înainte? Precum se vede s-a amestecat în povestirea istorică ceva fără noimă, ca să ne îmboldească să căutăm adevărul mai înalt al celor scrise. Deci stârpește înțelesul cel trupesc al Scripturii, adică pe Saul din tot hotarul lui Israil, cel ce omoară de fapt, prin contemplația naturală, ca prin niște Ghibeoniți, afecțiunea pofticioasă și trupească față de materia nestatornică și curgătoare, afecțiune născută în suflet din legea scrisă^{dxlix}. Acela ucide, ca pe niște fii și nepoți ai lui Saul, înțelesul pogorât al legii, prin mijlocirea contemplației naturale, într-o înălțimea cunoștinței ca într-un munte, și descoperă înaintea Domnului prin mărturisire, înțelegerea trupească a legii de mai înainte. Căci așa poate fi înțeleasă "spânzurarea înaintea Domnului", de către cei iubitori de învățătură. Aceia scot prin cunoștință la lumină înțelegerea greșită ce o aveau despre lege luată după literă^{dl}. Dar tot cel ce a ucis înțelegerea trupească a legii, a ucis și a stârpit desigur litera legii "ca să nu mai stea în tot hotarul lui Israel", adică în toată rațiunea contemplației duhovnicești^{dli}. Căci Israel se tălmăcește "mintea văzătoare de Dumnezeu". Dar e vădit că laturea trupească a legii nu se mai poate afla în nici un fel în contemplația duhovnicească a celor ce au ales duhul în loc de literă. Căci, după cum s-a scris, "Duh este Dumnezeu și cei ce se închină lui se cade să I se închine în duh și adevăr"⁶¹⁸, nu în literă. Fiindcă litera omoară, iar duhul face viu⁶¹⁹. Pentru aceasta ceea ce obișnuiește să omoare, trebuie să fie omorât prin duhul de viață făcător. Căci este cu neputință să existe și să lucreze împreună partea trupească și partea dumnezeiască a legii, adică litera și duhul, odată ce nu poate lucra în armonie ceea ce nimicește viața cu ceea ce o hărăzește prin fire^{dlii}.

Deci socotind acest loc ca istorie, ceea ce spune Scriptura nu corespunde adevărului. Căci cum au stârpit Ghibeoniții pe Saul din tot hotarul lui Israil, odată ce se află și după aceea mulți din familia lui în popor? Dar înțelegând acestea spiritual, aflăm în chip clar că legea scrisă, adică rânduiala trupească a slujirii în simboluri e desființată total prin mijlocirea contemplației naturale într-o înălțimea cunoștinței. Căci unde mai dăinuiește tăierea împrejur a trupului când legea e înțeleasă duhovnicește? Unde mai sunt Sâmbetele și începuturile lunilor? Unde praznicele sărbătorilor? Unde mai e rânduiala jertfelor, a odihnei pământului și celelalte prescripții ale slujirii trupești a legii? Căci privind lucrurile în chip natural, știm că desăvârșirea nu stă în a tăia ceva din întregimea cea după fire lăsată de Dumnezeu. Doar nu stă desăvârșirea în ciuntirea meșteșugită a firii și în lepădarea prin născocirea a ceea ce i s-a dat de la Dumnezeu potrivit cu rațiunea creațiunii. Altfel am socoti că meșteșugul e mai puternic ca Dumnezeu în întărirea dreptății și am considera ciuntirea născocită a firii drept întregire a unei dreptăți ciuntite după creațiune^{dliii}. Ci din locul tipic pe care-l ocupă părțica tăiată învățăm să facem în chip duhovnicesc (gnostic) tăierea împrejur a dispoziției pătimase a

618Io. 4, 24.

619II Cor. 3, 7.

sufletului, ca aplecarea voii noastre să se conformeze mai deplin cu firea, corectând legea pătimășă a nașterii (facerii) adăugată pe urmă. Căci tăierea tainică (mistică) împrejur constă în tăierea totală a afecțiunii pătimășe față de nașterea (facerea) ivită pe urmă⁶²⁰ [Scolie^{dliv}]. Iar Sâmbăta (Sabatul) este oprirea deplină a lucrării patimilor și încetarea totală a mișcării minții spre cele create, precum și desăvârșita trecere la Dumnezeu⁶²¹ [Scolie^{dlv}]. Cel ajuns apoi la Dumnezeu, atât cât e cu putință omului, prin virtute și cunoștință, nu trebuie să mai cugete, ca la niscai lemne⁶²², la vreo materie oarecare ce aprinde patimile, nici să mai adune rațiunile firii, ca să nu dogmatizăm ca Elinii un Dumnezeu ce se îndulcește cu patimile sau se măsoară cu hotarele (definițiile) firii⁶²³. Căci atunci pe Dumnezeu nu-L strigă decât tăcerea desăvârșită^{dlvi} și nu și-L reprezintă decât neștiința totală prin depășire (ή κα· ύπεροχη ν άγνωσία)⁶²⁴.

Iar începuturile lunilor zicem că sunt diferitele iluminări ce ne întâmpină pe drumul zilelor trăite în virtute și cunoștință^{dlvii}, cu ajutorul cărora privind deodată peste toate veacurile, împlinim anul primit al Domnului⁶²⁵ "împodobit cu cununa bunătații"⁶²⁶. Iar cununa bunătații este credința curată, împodobită cu cuvintele înalte ale dogmelor și cu cugetările duhovnicești, precum cu niște pietre prețioase și încoronând mintea iubitoare de Dumnezeu, ca pe un cap^{dlviii}. Sau mai bine, cununa bunătații este^{dlx} însuși cuvântul lui Dumnezeu, care cu felurimea modurilor Providenței și ale Judecății, adică prin înfrânarea de la patimile de bunăvoie și prin răbdarea celor fără de voie^{dlx}, înconjoară mintea

620Despre tăierea împrejur vezi și *Capetele gnost.* I, 40-41; *Filocalia* II, p. 137; P.G. 90, 1096; și *Ambigua* P.G. 91, 1392-3. Acolo am tradus: *περι την γένεσιν* – față de cele ce se nasc și pier, luându-mă după interpretarea lui Hans Urs von Balthasar. Dar întrucât de aici se vede că legea acestei *γένεσις* e introdusă ulterior în creație, ea trebuie să însemne modul pătimitor al nașterii sau patima împreunată cu ea și nu în general facerea sau devenirea, sau cele ce se nasc și pier. Ea e *ἐπίκτητον* sau *ἐπείσακτον*, adăugată la fire, nu ține ființial de fire, și prin tăierea ei nu se înlătură ceva propriu firii, ci voința se conformează mai degrabă firii.

621Despre Sabat vezi și *cap. gnost.* I 35-39, 51-60, II 64-65. În general și în acele locuri găsim aceeași întreită gradație în interpretarea mistică a Sâmbetei: 1. oprirea de la păcat, 2. oprirea de la activitățile îndreptate spre fapte, 3. străbaterea minții la Dumnezeu. Dar în *cap. gnost.* mai găsim între prima oprire și a doua încă una: oprirea activității naturale a simțurilor, când rămâne activă numai mintea în contemplația naturală a rațiunilor din lucruri (I 38). Evagrie spuse: „Sabatul este liniștea sufletului rațional care nu trece hotarele firii” (*cap. prognost.* IV, 44, Frankenberg p. 291). Conform cu imanentismul său, Evagrie nu interpretează Sâmbăta și ca o depășire a granițelor firii. Comentariul lui Baboi interpretează acest cap. așa: „Cei ce prin viețuire morală au ajuns la acea liniște naturală, încât sufletul nu se mai lasă atras de cele pământești, păstrează acea ordine naturală și nu mai trec peste granița naturală a firii lor raționale, pe care a pus-o Dumnezeu în ei la creațiune, ci o păzesc cu grijă înlăuntrul lor spre fericirea proprie.” Pe când pentru Maxim Sâmbăta simbolizează și o trecere a sufletului dincolo de toate la Dumnezeu, pentru Evagrie ea e numai o revenire a firii în granițele ei, din abaterile prin păcat. După Maxim Sâmbăta simbolizează mai mult decât tăierea împrejur, care e înlăturarea a tot ce s-a adăugat în chip rău la fire; pentru Evagrie nu e mai mult.

622Num. 15, 32. Evagrie încă folosise tipul omului care, adunând lemne Sâmbăta, a fost ars (se înțelege în cuptorul patimilor) (*prognost.* IV, 26, Frankenberg, 281).

623De aici se vede că Sâmbăta simbolizează ridicarea și peste contemplarea rațiunilor din lume.

624Sâmbăta așadar simbolizează și teologia apofatică.

625Is. 61, 2.

626Ps. 42, 2.

ca pe o frunte și prin împărtășirea harului îndumnezeirii face mintea mai frumoasă decât pe Sine însuși.

Dintre sărbători, cea dintâi^{dlxi} este simbolul filosofiei active, care trece pe cei călăuziți de ea din Egiptul păcatului la virtute; a doua^{dlxii} este chipul contemplației naturale în duh, care aduce lui Dumnezeu ca pe o pârgă a secerișului cunoștința evlavioasă despre lucruri; a treia simbolizează taina teologiei, a cunoștinței de Dumnezeu^{dlxiii}, îmbrățișând aptitudinea (deprinderea) cunoașterii tuturor rațiunilor duhovnicești din făpturi, desăvârșita nepăcătuire prin har în temeiul iconomiei Cuvântului întrupat și neschimbabilitatea nemuritoare și desăvârșită în bine, ca una ce e împreună cu trâmbiți, cu jertfă de împăcare și cu fixarea de corturi⁶²⁷.

Acesta socotesc că este un înțeles al cinstirii zilelor. Căci nu a poruncit Dumnezeu să se cinstească Sâmbăta, începuturile lunilor și sărbătorile, fiindcă a voit să fie cinstite anumite zile de către oameni, în felul acesta i-ar fi învățat prin porunca legii să slujească făpturii în locul Făcătorului, făcându-i să-și închipuie că zilele sunt vulnerabile prin fire și de aceea trebuie să li se aducă închinare^{dlxiv}. Dumnezeu însă a indicat simbolic că El este acela care trebuie să fie cinstit prin zile. Căci El este Sâmbăta, ca Cel ce e repausul sufletului după ostenele în trup și odihna după străduințele pentru dreptate⁶²⁸ [Scolie^{dlxv}]. El este și pacea fiindcă slobozește pe cei ținuți în robia amară a păcatului. Dar este și Cincizecimea, ca început și sfârșit (țintă finală) al lucrurilor și ca rațiune (cuvânt), întru care se cuprind toate prin fire^{dlxvi}. Căci dacă Cincizecimea cade după perioada unei săptămâni de săptămâni, ea este o zecime încincită. Dar aceasta înseamnă că natura celor create, care după rațiunea sa e încincită, din pricina simțurilor, după străbaterea naturală a timpurilor și a veacurilor se va sălășlui în Dumnezeu Cel unul după fire; nemaivând nici o margine⁶²⁹, căci în Dumnezeu nu este nici un interval, fiindcă spun unii că Cuvântul este o monadă ce se lărgeste ca Providență, înaintând în cele zece porunci. Când însă firea se va uni după har cu Cuvântul, nu vor mai exista cele fără de care nu este nimic⁶³⁰, încetând mișcarea ce transformă (alterează) pe cele ce se mișcă prin fire. Căci stabilitatea mărginită, în care se găsește în chip necesar prin transformare mișcarea celor ce se mișcă, trebuie să primească un sfârșit prin venirea stabilității nesfârșite,

627Trâmbițele vestesc cunoștința, jertfa aduce curăția de păcate, iar fixarea cortului înseamnă fixarea trupului ca să nu se mai sfărâme.

628Sensul acesta al Sâmbetei nu-l găsim atât de clar în cap. gnost. De aici se pare că cap. gnost sunt scrise înainte de Răsp. către Talasie și nu pe urmă, cum crede Urs von Balthasar. În Ambigua se spune despre Sâmbătă ceva apropiat. Ea e: "marea zi a odihnei de lucrurile dumnezeiești, care, după Scriptura Genezei, nu are nici început, nici sfârșit, nici facere; e arătarea celor mai presus de hotar și măsură după mișcarea celor definite prin măsură; e identitatea nesfârșită a celor necuprinse și nescrise împrejur după câtimea celor ce pot fi cuprinse și scrise împrejur" (P.G. 91, 1392). Așadar Sâmbăta nu mai e ceva negativ, numai oprirea de la cele naturale, ci apariția vieții dumnezeiești în om, sau mai bine zis chiar odihna de la cele naturale nu e decât opera lui Dumnezeu.

629La care să ajungă.

630Timpul și spațiul.

în care are să se odihnească mișcarea celor ce se mișcă⁶³¹. Pentru că unde este o graniță după fire, este și o mișcare ce transformă pe cele ce se află în acel cuprins. Iar unde nu este o graniță, desigur că nu se va cunoaște nici o mișcare care să transforme pe cele cuprinse acolo⁶³².

Lumea însă este un spațiu mărginit și o stabilitate mărginită, iar timpul o mișcare circumscrișă. De aceea mișcarea, din cursul vieții transformă cele aflătoare în lume. Când însă firea va trece cu lucrarea și cugetarea peste spațiu și timp (adică peste cele fără de care nu este nimic, sau peste stabilitatea și mișcarea mărginită) și se va împreuna nemijlocit cu Providența, va afla Providența ca pe o rațiune prin fire simplă și stabilă ce nu are nici o margine și de aceea nici o mișcare. Deci până ce firea se află în lume în chip temporal, e supusă mișcării transformatoare, din pricina stabilității mărginite a lumii și a coruperii prin alterare în cursul timpului. Dar ajunsă în Dumnezeu, va avea, datorită monadei naturale a Celui în care a ajuns⁶³³, o stabilitate pururea în mișcare și o identică mișcare stabilă, săvârșită etern în jurul Aceluiași, Unul și Singur. E ceea ce numește Scriptura sălășluirea statornică și nemijlocită a celor create în primele lor cauze.

Taina Cincizecimii este deci unirea nemijlocită a celor providențiați cu Providența, adică unirea firii cu Cuvântul, prin lucrarea Providenței, unire în

631 Lumea aceasta a tuturor lucrurilor și ființelor e o stabilitate între două granițe. (De pildă între naștere și moarte). Când granița din urmă a fost atinsă de o ființă, ea a încetat, adică a trecut dincolo de graniță. Dar în Dumnezeu ființele nu mai au nici o graniță, deci nu mai au o stabilitate mărginită, ci una nemărginită.

632 rin faptul că orice lucru sau ființă creată are două granițe, trebuie să străbată distanța de la una până la alta. Acest interval (διάστασις) pe care trebuie să-l parcurgă ființa, o ține în mișcare. Faptul că are o margine o face să se miște, dar și să moară, sau să se transforme în altceva când mișcarea o duce la granița sa ultimă. Dar în Dumnezeu nu mai e o margine pentru nimic. Deci în El nimic nu mai moare sau nu se mai transformă, în El e o stabilitate internă. Pe de altă parte El nefiind cuprins între două granițe, neaflându-se un interval sau mai multe ce trebuie străbătute, în El nu e nici mișcare propriu-zis. Facem două observații. Prima: Stabilitatea (στάσις) e luată aici în alt sens, decât în acela de încremenire. E o stabilitate în sensul de persistare în ființa proprie. Deci o stabilitate care nu exclude desăvârșirea. Așa se sintetizează odihna și mișcarea (Ambig. P.G. 91, 1221: Dumnezeu nici nu se mișcă, nici nu stă). O altă observație: Intervalul e atât ceea ce se cuprinde înăuntru a două granițe, cât și spațiul dintre granița finală părăsită și alta inițială neatinsă. Nici unul din aceste intervale nu e în Dumnezeu. De aceea în El făptura nu are parte nici de o evoluție prin care scoate la iveală forme noi, nici de un sfârșit sau alterare, adică de o încetare totală de-a exista ca ființa cutare, pentru a începe după aceea ca altceva. Deci nici o mișcare (ca alterare), nici de încetare (ca moarte), ci de oprire ca mișcare eternă și identică, de mobilitate stabilă, sau de stabilitate mobilă.

Un loc paralel al lui Maxim: "Începutul oricărei mișcări naturale a celor ce se mișcă este facerea (γένεσις) celor ce se mișcă, iar început al facerii lor este Dumnezeu ca Făcător. Sfârșit al facerii celor făcute este stabilitatea (στάσις) pe care o produce după străbaterea tuturor celor mărginite, nemărginirea (ἄπειρία). În aceasta se oprește toată mișcarea celor ce se mișcă în mod natural, pentru faptul că nu există în ea nici o distanță sau interval (διάστημα), neavând deci unde, cum și spre ce să se miște, întrucât are pe Dumnezeu, care hotărânicește chiar și nemărginirea ce hotărânicește toată mișcarea, ca sfârșit în calitate de cauză." Amb. Lib. 91, 1217.

633 Dumnezeu, fiind prin natura Lui unitatea care e identică cu totul, nu are nici o graniță. De aceea cel aflător în Dumnezeu, neajungând nicicând la o graniță, nu pierde și nu se alterează în veci. Continuitatea nemărginită a monadei divine, sau a vieții ei, care se face viață a celui ajuns în Dumnezeu, asigură stabilitatea eternă a aceluia.

care nu se mai arată nici timp nici devenire⁶³⁴.⁶³⁴ Iar trâmbița este Cuvântul, ca cel ce face să răsunе în noi cunoștințele dumnezeiești și negrăite. Tot El este și ispășire, ca Cel ce s-a făcut ca noi și topește în Sine fărădelegile noastre și cu darul harului duhovnicesc îndumnezeiește firea care a păcătuit. Și în sfârșit El este și înfigerea corturilor, ca Cel ce ne fixează în neschimbabilitate prin deprinderea noastră în bine asemenea lui Dumnezeu și constituie legătura care ne duce prin prefacere spre nemurire^{dlxvii}.

Iar dacă ne apropiem cu înțelegerea naturală de Scriptură, nu credem că prin tăierea de dobitoace necuvântătoare și prin stropiri de sânge îl îndulcim pe Dumnezeu, ca să dea iertare păcatelor ca o răsplată, celor ce le aduc. Dacă am crede aceasta, ne-am închina, fără să ne dăm seama, unui Dumnezeu pătimăș, care dorește cu patimă și cu multă sânguință acele lucruri pentru care socotim și pe oamenii ce le caută cu mare poftă, ca neînfrânați și nestăpâniți^{dlxviii}. Ci e vorba aici de jertfe duhovnicești. Căci jertfe duhovnicești știm că sunt nu numai omorîrea patimilor înjunghiate cu sabia Duhului, care e cuvântul lui Dumnezeu, și deșertarea în intenție a întregii vieți din trup, asemenea sângelui, ci și aducerea înțeleaptă a moravurilor și a tuturor facultăților naturale lui Dumnezeu, ca ardere de tot în focul harului celui în duh, spre a le preda lui Dumnezeu^{dlxix}. Astfel, înțelegând în chip natural⁶³⁵ fiecare din simbolurile aflătoare în Scriptură, omorîm într-o înălțimea contemplației tainice, ca pe un munte, pe șapte dintre fiii lui Saul, adică predania vremelnică a legii⁶³⁶ și stărpim pe Saul, adică înțelesul trupestc legat de litera Scripturii, "spre a nu mai sta el în tot hotarul lui Israil", adică în contemplația duhovnicească. Căci trăind acesta cu adevărat, zdrobește, prigonește și stârpește rațiunile și gândurile naturale, prin faptul că mărginește legea numai la trup, cinstind ca dumnezeiești patimile de ocară^{dlxx}. Dar gândurile naturale luând încuviințare de la legea duhului, omoară aceste patimi pe toate deodată, la începutul secerișului oarzelor, adică atunci când prin filosofia lucrătoare o rațiune cumpănită adună la un loc toate virtuțile⁶³⁷. Atunci e omorât înțelesul pământesc al Scripturilor și toată năzuința trupestă e stărpită cu desăvârșire. Căci îndată ce se îndeletnicește cineva în mod rațional cu filosofia virtuților, și-a mutat în chip firesc⁶³⁸ înțelegerea Scripturilor spre duh. El slujește acum în chip activ lui Dumnezeu într-o înnoirea duhului prin vederile cele înalte și nu într-o vechimea literii prin înțelegerea coborâtă trupestă și simțuală a legii, spre a hrăni patimile și a sluji păcatului, asemenea Iudeilor^{dlxxi}. El ucide, cu fapta, prin gândurile naturale, înțelegerea pătimășă a trupestă a legii, cum istorisește cuvântul

634 γένεσις. În unirea cu Dumnezeu nu mai e naștere, facere, dezvoltare și moarte, sau transformare în altceva.

635 E vorba de contemplarea naturală, care se face în duh, prin har, spre deosebirea de privirea trupestă, exterioară.

636 Numărul șapte închipuiește timpul. E vorba aici de latura vremelnică, trecătoare a legii.

637 E faza primă a vieții duhovnicești, faza purificării sau a dobândirii virtuților.

638 Mutarea la înțelegerea duhovnicească a Scripturii e naturală, pentru că e conformă cu firea noastră și cu firea Scripturii. Dar ea nu are loc decât prin contemplarea naturală, care se face cu ajutorul Duhului. Restabilirea în fire și rămânerea în ea nu se poate realiza fără harul de sus.

Scripturii, zicând: "Și a luat regele pe cei doi fii ai Resfei, fiica lui Aia, țiitoarea lui Saul, pe Ermonti și pe Memfivoste, și pe cei cinci fii ai Merobei, fiica lui Saul, pe care i-a născut lui Ezdriel, și i-a dat pe ei în mâna Ghibeoniților". Mâna Ghibeoniților este activitatea virtuoasă a gândurilor naturale^{dlxxii}, prin care sunt uciși fiii Resfei, Ermonti și Memfivoste, adică lucrarea patimilor și mișcarea desfrânată a gândurilor născute din învățarea trupească a legii, numai prin rostirea cuvintelor. De asemenea cei cinci fii ai Merobei, adică modurile desfrânate ale celor cinci simțuri, născute din voluptate, prin întrebuițarea contrară firii a lucrării lor. Pe acestea le omoară împreună, ca într-un munte, pe înălțimea contemplației duhovnicești, orice minte înaltă și sublimă în cele dumnezeiești, la începutul secerișului oarzelor, adică la începutul activității virtuoase, sau al contemplației evlavioase conforme cu firea. Le omoară împreună, întrucât înjunghie deodată lucrarea patimilor, mișcarea urâtă a gândurilor și modurile desfrânate ale lucrării abuzive a simțurilor.

"Și au căzut, zice, împreună cei șapte și i-au omorât la începutul secerișului oarzelor. Și a luat Resfa, fiica lui Aia, sac și l-a întins sieși pe piatră, până a căzut peste ei ploaia lui Dumnezeu din cer". Resfa, precum am spus, înseamnă "drumul gurii", care este învățarea trupească a legii numai prin rostirea cuvântului. Aceasta, după ce sunt omorâte patimile născute din ea și după ce se fac arătate, ca pe un munte, pe vârfurile contemplației naturale, în inima celor stăpâniți mai înainte de ea^{dlxxiii}, își așterne ca un sac căința pe piatră (adică pe credința în Domnul), împlinind în duh, prin pocăința cea după Hristos, cele orânduite. Ziua și noaptea ea are adică înaintea ochilor prin amintire, ca pe niște fii împlinirea trupească de mai înainte a legii, până ce cade ploaia lui Dumnezeu din cer, adică până ce sunt trimise cunoștințele dumnezeiești ale Scripturii din înălțimea contemplației duhovnicești^{dlxxiv}, ca să stingă patimile și să restaureze virtuțile. Căci deprinderea în ale legii, venind prin pocăință la Hristos, piatra cea adevărată și tare, primește ploaia dumnezeiească a cunoștinței duhovnicești a Scripturii, după împlinirea poruncii regelui David, adică a minții celei tari la vedere. Căci se zice: "Și a făcut toate câte le-a poruncit regele. Iar după acestea s-a milostivit Dumnezeu de țară". Prin urmare deprinderea cu dumnezeieștile Scripturi, strămutându-se la Hristos, adică la piatră, după porunca regelui David adică a "legii duhovnicești", sau "a minții celei tari la vedere", prin mijlocirea căinței (al cărei simbol e sacul), împreună cu lucrarea virtuților, face să coboare ploaia dumnezeiească a cunoștinței și-L înduplecă pe Dumnezeu să se milostivească pe pământul (țara) inimii și să trimită șuvoaiele dumnezeiești ale darurilor (harismelor) și să procure din belșug roadele dreptății. Prin aceasta pune capăt neștiinței de mai înainte a celor dumnezeiești care stăpâneau ca o foamete, și umple țara de bunătățile duhovnicești, încărcând sufletul cu grâu, cu vin și cu untdelemn. Cel dintâi^{dlxxv} îl întărește ca învățătură a cunoștinței lucrătoare; al doilea^{dlxxvi} îl înveselește ca o dragoste dumnezeiească ce înviorează ardoarea dorinței după unirea cu Dumnezeu; iar cel din urmă^{dlxxvii}

luminează fața virtuților ca o nepătimire lină și liniștită, străvezie și luminoasă și liberă de toată mișcarea pământească^{dlxxviii}.

Deci să zicem și noi asemenea marelui David: Să stârpim pe Saul din tot hotarul lui Israil, adică să omorâm slujirea cea pământească și trupească a legii, sau chipul iudaic al slujirii și înțelesul trupesc și imediat al literei Scripturii din toată contemplația tainică și să trecem la înțelesul duhovnicesc care îndumnezeiește și să ne împăcăm cu Ghibeoniții (adică cu rațiunile naturale ale lucrurilor), pe care i-a scăpat neatinși Iisus⁶³⁹, adevăratul împlinitor al făgăduințelor dumnezeiești și pentru a căror stârpire de către Saul a oprit Dumnezeu ploaia dumnezeiească a cunoștinței tainice. Iar prin Ghibeoniți, adică prin contemplația naturală, să omorâm înțelegerea pătimășă, materială și vremelnică a legii, adică pe cei șapte bărbați din fiii lui Saul, pe care îi naște Resfa, sau drumul gurii, care este învățarea trupească a legii, și Merob, care se tălmăcește saturarea gâtlejului, adică dezmiardarea pântecelui, cea dintâi născând adică pe Memfivoste și pe Ermonti, dintre care primul se tălmăcește "rușinea gurii", iar celălalt "anatema lor", sau deprinderea și lucrarea patimilor, iar cea de-a doua născând lui Ezdriel, adică părții contemplative a sufletului pe cei cinci fii, adică cele cinci moduri pătimășe ale relei întrebuițări a simțurilor. Stârpindu-le pe acestea prin contemplația naturală, împăcăm pe Dumnezeu cel mâniat, ca unii ce am trecut de la literă la duh. Prin aceasta facem să coboare ploaia dumnezeiească a cunoștinței și ne bucurăm din belșug de roadele dreptății. Căci ridicând litera legii, ca pe un Saul oarecare, sau înțelegerea materială a literei, născută în cei pământești la înțelegere, ca pe niște fii și nepoți ai lui Saul, la înălțimea cunoștinței tainice și duhovnicești, prin mijlocirea contemplației naturale, omorâm tot înțelesul trupesc și vremelnic sau mai bine zis pământesc al legii, dacă l-am urât și noi pe Saul cu Dumnezeu și l-am socotit nevrednic să mai împărătească peste Israel⁶⁴⁰; adică am respins modul trupesc al Scripturii, sau Iudaismul, ca să nu mai împărătească peste puterea cugetătoare din noi spre a o robi trupului.

Căci trebuie să-l urâm pe Saul (sau slujirea trupească a legii) și să-l scoatem din demnitatea împărătească, fiindcă a cruțat pe Agag regele lui Amalec, și pe cele mai grase din oile și vitele aceluia, ca și viile și măslinii lui, adică materiile care aprind mânia și pofta și pricinile dezmiardărilor, ba pe însuși Agag l-a trecut viu în pământul făgăduinței⁶⁴¹, ceea ce înseamnă că a strămutat vițelul, sau cugetul pământesc al trupului, în locul cunoștinței dumnezeiești, adică în inimă^{dlxxix}. Căci Agag se tălmăcește "vițel", fiind poate vițelul acela pe care nebunul și neînțeleptul Israel^{dlxxx}, turnându-și-l în pustie, l-a îndumnezit⁶⁴², prețuind mai mult plăcerea pântecelui decât slujirea dumnezeiească. Pe acest vițel îl nimicește Moise și Samuil: cel dintâi fărâmițându-l și împrăștiindu-l sub apă, iar cel de-al doilea înjunghiindu-l cu

639Iosua 9, 20.

640I Regi 16, 1.

641I Regi 15, 8.

642Exod 32, 4.

sabia⁶⁴³ duhovnicească. Cu alte cuvinte îl nimicește harul viu și lucrător al Duhului Sfânt (căci aceasta înseamnă Moisi) și ascultarea lui Dumnezeu prin împlinirea poruncilor (căci aceasta înseamnă Samuil)⁶⁴⁴. De fapt Moise se tâlmăcește "apă săltătoare", iar Samuil "ascultarea lui Dumnezeu", care este credința adevărată și viața după voia lui Dumnezeu.

Deci stăpânirea păcatului sau cugetul trupesc e omorât pe deoparte de harul sfântului Botez, iar pe de alta e înjunghiat de ascultarea lucrătoare a poruncilor dumnezeiești cu sabia Duhului (adică cuvântul cunoștinței dumnezeiești, celei în duh). Căci ascultarea aceasta strigă tainic către patima păcatului, cum a strigat și marele Samuil către Agag: "Precum sabia ta a lipsit pe mame de copiii lor, așa și mama ta va fi azi între femei lipsită de fi" ⁶⁴⁵. De fapt patima lăcomiei stomacului a lipsit multe virtuți de fi, pierzându-i prin gândul lucios și lunecos al plăcerii, ca printr-o sabie. Căci prin necumpătare stârpește semințele cumpătării, prin lăcomie strică cumpăna egală a dreptății, prin iubirea trupească de sine taie legătura naturală a iubirii de oameni, și scurt vorbind patima lăcomiei pântecelui omoară toți copiii ce se nasc din virtute. Iar această patimă o desființează, precum am zis, numai harul Botezului și împlinirea poruncilor prin ascultarea lui Dumnezeu^{dlxxxi}. Deci Dumnezeu după ce a uns ca rege al lui Israel legea, care cultivă prin literă patima aceasta, se căiește și trece puterea împărăției de la ea, dând-o lui David, adică legii evanghelice și duhovnicești. Căci David este fiul lui Iese, iar Iese se tâlcuiește "facerea lui Dumnezeu". Deci Sfânta Evanghelie este rodul facerii, sau al lucrării proprii a lui Dumnezeu în trup. Ea primește împărăția pentru veacuri nesfârșite. Sub stăpânirea ei avem parte de o bucurie și de o veselie netrecătoare, căci ea e ziua neînserată și fără de sfârșit. Fiindcă se spune: "Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul; să ne bucurăm și să ne veselim într-însa" ⁶⁴⁶. Iar ziua înseamnă aici harul evanghelic⁶⁴⁷, sau taina Aceluia care a adus acest har și în care vrea să umblăm, cum zice dumnezeiescul Apostol, noi toți cu bunăcuviință, ca în ziua cunoștinței și a adevărului⁶⁴⁸. Căci ziua luminii veșnice este Hristos însuși, în care trebuie să viețuiască toți cei ce au crezut în El, într-o bunăcuviință virtuților.

Fiindcă El singur a fost făcut de Dumnezeu după trup fără de sămânță și a înnoit legile firii și a fost "gătit înaintea feței tuturor popoarelor, lumină spre descoperirea neamurilor și spre slava poporului lui Israel" ⁶⁴⁹. Căci Domnul nostru este într-adevăr lumină neamurilor, descoperindu-le prin cunoștința cea adevărată ochii înțelegerii, acoperiți de întunericul neștinței^{dlxxxii}, și cu adevărat s-a gătit pe Sine popoarelor credincioase pildă bună a virtuții și a viețuirii dumnezeiești, făcându-Se chip și model al feței celei virtuose^{dlxxxiii},

643Exod 32, 20; I Regi 15, 32.

644Moise simbolizează harul Botezului, Samuil împlinirea poruncilor de după aceea. Nici una fără alta nu ajunge pentru nimicirea păcatului.

645I Regi 15, 33.

646Ps. 117, 23.

647Harul (ἡ χάρις) în grecește e feminin, deci poate fi înțeles ca ziua.

648Rom. 13, 13.

649Lc. 2, 31-32.

spre care privind, ca spre călăuza mântuirii noastre, izbutim să dobândim, imitându-l prin faptele noastre, virtuțile, pe cât ne este cu putință. Dar tot El este, ca Dumnezeu și Cuvântul, și slavă poporului Israil, întrucât umple mintea de strălucirea luminii dumnezeiești a cunoștinței prin contemplație tainică^{dlxxxiv}. Sau poate Scriptura numește "popoare" "rațiunile naturale, iar "față" a lor slavă fără pată, a cărei pregătire (lumină spre cunoaștere) s-a făcut însuși Cuvântul ca Făcător al firii^{dlxxxv}. Iar "neamurile"⁶⁵⁰ sunt patimile contra firii^{dlxxxvi}, pe care le descoperă din ascunzișul lor, dăruind lumina cunoștinței, și le smulge cu totul din fire. Deci Cuvântul se face slavă lui Israel deoarece curățește mintea de patimile contra firii și o împodobește cu rațiunile cele după fire, dar pe lângă aceea și pentru că o înconjoară cu diadema neschimbării, prin îndumnezeire^{dlxxxvii}. Căci slava adevărată a lui Israil constă în izbăvirea pe patimile contrare firii și în dobândirea rațiunilor firii și a bunurilor mai presus de fire.

Iar cel ce primește pe acest David, spiritual, deși e pizmut de Saul, nu e biruit. Dimpotrivă, dată fiind, marea sa iubire de oameni și nepătimirea la care a ajuns, chiar urât fiind liniștește prin chitara Duhului pe dușmanul chinuit de duhul cel rău și-l domolește, scăpându-l, ca pe un drac viclean de boala cea rea (epilepsia) a cugetului pământesc⁶⁵¹. Căci tot cel ce urăște din pizmă și ponegrește cu răutate pe cel ce e mai tare în nevointele virtuților și mai bogat în cuvântul cunoștinței duhovnicești, este un Saul chinuit de duhul cel rău, întrucât nu suferă faima și fericirea celui mai bun în virtute și cunoștință și se înfurie cu atât mai tare cu cât nu-l poate ucide pe binefăcător⁶⁵². Adeseori acesta îl repede cu ciudă chiar și pe prea iubitul său Ionatan, adică gândul intim al conștiinței, care mustra ura nedreaptă și povestește cu respect de adevăr vredniciile celui urât⁶⁵³. El se poartă deci întocmai ca Saul, nebunul de odinioară, către care, a zis Samuil, după ce a călcat poruncile dumnezeiești: "Nebunește ai lucrat că ai călcat porunca mea, care ți-a dat-o ție Dumnezeu"⁶⁵⁴. Iar Saul este, cum am spus înainte, sau legea scrisă, sau nația Iudeilor, care viețuiește după legea scrisă. Căci de la amândouă acestea, care sunt împletite întreolaltă în chip pământesc, se depărtează Duhul Domnului, adică contemplația și cunoștința duhovnicească, în locul lui venind duhul rău (adică cugetul pământesc), care le chinuiește cu tulburările și frământările neîntrerupte ale celor supuse facerii și stricăciunii, ca pe unele ce sunt posedate de boala nestatorniciei gândurilor. Căci legea privită numai după literă și înțeleasă material, e parcă stăpânită de boala cea rea, fiind frământată de nenumărate contraziceri și neavând nici o armonie cu ea însăși, iar mintea iudaizantă, zăpăcită până la nebunie de învârtirea și nestatornicia celor materiale, își schimbă în chip necesar și ea mereu dispoziția. Dar când David, adică Domnul nostru Iisus, care e prin fire cu adevărat cântăreț,

650"Neamurile" au un înțeles inferior "popoarelor", fiind neamurile străine sau păgâne.

651Regi 16, 18; 18, 9.

652I Regi 20, 30.

653I Regi 19, 5.

654I Regi 15, 19.

încântă prin duhul contemplației tainice, legea și pe Iudeu, pe cea dintâi o face din pământească duhovnicească, iar pe cel de al doilea îl mută de la necredință la credință. Deci asemenea lui Saul, atât legea cât și nația iudaică pot fi și posedate și înțelepte. Legea este posedată când e înțeleasă pământește, iar Iudeul este posedat când vrea să slujească lui Dumnezeu pământește. Și iarăși, legea este înțeleaptă când e înțeleasă duhovnicește, iar Iudeul e înțelept când a trecut de la slujirea trupească la cea duhovnicească a lui Dumnezeu.

De notat că pe cei scăpați de Iisus, îi omoară Saul. Căci pe cei pe care îi salvează duhul, îi omoară litera. De aceea Dumnezeu care a uns pe Saul, înțeleg legea scrisă, ca să împărățească peste Israel, se căiește când o vede înțeleasă trupestă de către Iudei și dă putere împărăției duhului, care este aproapele literei, însă mai bun decât ea. "Și voi da, zice, împărăția aproapelui tău, care este mai bun ca tine"⁶⁵⁵. Căci precum David era aproape de Saul, la fel duhul se află în vecinătatea literei, obișnuind să se arate după moartea literei^{dlxxxviii}.

Să rugăm deci și noi pe David cel spiritual^{dlxxxix} să cânte minții noastre posedate de cele materiale, din harfa contemplației și cunoștinței duhovnicești și să alunge duhul rău, care o rostogolește prin simțuri în cele materiale, ca să putem înțelege legea duhovnicește și să aflăm rațiunea tainică ascunsă în ea, spre a ne-o face avuție statornică și merinde spre viața veșnică ca să nu rămânem numai cu împrumutul legii simbolice a literei, străini de cunoștința duhovnicească cea după har, și să ne îndeletnicim numai cu întrebarea despre cele dumnezeiești, ca unii ce nu vedem, lipsindu-ne de privirea atotclară a adevărului indicat de cuvintele tainice^{dx}. (Căci Saul, tălmăcit în grecește, înseamnă amândouă acestea. Fiindcă, pe lângă cele spuse, el mai înseamnă fie "un lucru împrumutat", fie "întrebare". Iar legea scrisă este și una și alta. Este primul lucru, întrucât nu este un bun propriu al firii, ci o însoțește pe aceasta în existența ei. Iar al doilea, întrucât ne stârnește spre cunoștința adevărată și spre înțelepciunea originară pe noi ce nu socotim întrebarea, ca însăși înțelegerea adevărului originar al celor dumnezeiești, ci ne sânguim numai prin simbolurile trupesti ale legii, ca printr-o întrebare oarecare, spre înțelegerea bunurilor dumnezeiești). Aceasta, ca să ne odihnim de grija întrebării, în care se află poate de multe ori și rătăcire^{dxci}, odată ajunși la adevărul celor după care întrebăm, și să primim fericirea produsă în chip neschimbat de împărtășirea de ele^{dxcii}, fericire ce prefăce trăsăturile ființei noastre după chipul ei, întru Hristos Iisus, Dumnezeul și Mântuitorul nostru, Căruia Să-I fie slava în vecii vecilor, Amin.

- i Scolie: Trupul, zice, redă prin moravurile văzute dispoziția virtuoasă a sufletului, fiind un organ unit cu sufletul spre manifestarea lui.
- ii Scolie: Simțirea trimite, zice, minții imaginea (reprezentarea) celor văzute, spre înțelegerea rațiunilor din lucruri, ca un organ ce servește minții să treacă spre cele inteligibile.
- iii Scolie: Propriu iubirii este, zice, să arate în cei ce o au o singură aplecare a voinții.
- iv Scolie: Mintea străbătând dincolo de ființa lucrurilor, devine neînțelegătoare (ἀνόητος), intrând în contact cu Dumnezeu care e mai presus de toată ființa, cunoștința și înțelegerea.
- v Scolie: Cuvântul lui Dumnezeu își împarte darurile felurindu-le în cei ce-l primesc, după dispoziția sufletelor.
- vi Scolie: Dracii poartă războaiele nevăzute cu mintea noastră ca și când ar fi prezente materiile.
- vii Scolie: Pentru plăcere iubim patimile, și pentru durere fugim de virtuți.
- viii Scolie: Precum rațiunea stăpânind asupra patimilor face simțirile organ al virtuții, așa și patimile stăpânind asupra rațiunii, modelează simțirile spre păcat.
- ix Scolie: Adică al celor sensibile.
- x Scolie: Sufletul unindu-se prin deprindere cu Dumnezeu după izbăvirea de afecțiunea (relația) naturală față de lucruri, primește fermitatea nemișcată în bine.
- xi Scolie: Existențe numește ființele lucrurilor. Iar existențe părute curgerile și scurgerile care schimbă calitatea și cantitatea unui lucru și dau naștere ficțiunii simțirii ce duce la păcat.
- xii Scolie: Omul fiind la mijloc între Dumnezeu și materie, prin faptul că nu s-a mișcat spre Dumnezeu ca spre cauza și scopul zidirii sale, ci spre materie, a ignorat pe Dumnezeu, făcându-și mintea pământească prin povârnirea spre materie.
- xiii Scolie: Cunoștință compusă a numit experiența celor sensibile prin simțire, care cuprinde în sine prin fire plăcerea pentru ceea ce ia naștere și durerea pentru ceea ce se strică.
- xiv Scolie: Zidirea celor văzute cuprinde, zice, atât rațiuni duhovnicești pentru minte, cât și o putere naturală pentru simțire. Înțelesurile lor sunt ca un pom în mijlocul inimii, care e Paradisul în sens tropic.
- xv Scolie: Ignoră cineva experiența plăcerii și durerii din simțire când își leagă mintea de Dumnezeu, după ce a devenit liber de afecțiunea trupească.
- xvi Scoliile sunt plasate în note, precizând de fiecare dată unde este o scolie., *n.ed.*
- xvii Scolie: Cum și când devin bune aceste afecte.
- xviii Scolie: Scriptura zugrăvește diferitele raporturi ale Providenței cu noi prin afectele cunoscute de noi.
- xix Scolie: Scriptura însemnează prin aceste nume calitatea raporturilor sfinților cu Dumnezeu.
- xx Scolie: În materie, adică în ființa generală a lucrurilor, există potențial exemplarele singulare, care provin unul câte unul din materie și a căror apariție o lucrează Dumnezeu.
- xxi Scolie: Asimilarea celor singulare cu cele universale este unirea tuturor oamenilor, printr-o singură mișcare a voii, cu rațiunea firii. Această unire o duce la înfăptuire Dumnezeu prin Providența, ca precum în toți există o singură fire, tot așa să se formeze și o singură aplecare a voii, unindu-se toți cu Dumnezeu și întreolaltă prin Duhul.
- xxii Scolie: În care se arată ca fiind ascuns. Căci din cele ce sunt, cunoaștem pe Făcătorul celor ce sunt, ca fiind propriu-zis rațiunile celor ce s-au făcut. Iar timpul și firea sunt cele sub care se află cele de sub timp și fire și tot ce e creat, cugetat și simțit. Cu acestea vine Dumnezeu Cuvântul la cei vrednici. Căci din cele ce sunt împrejurul lui se cunoaște El și prin ele se dă întreg, conformându-se cu puterea de primire a fiecăruia. Iar prin înțelesurile duhovnicești ale timpului și firii indică rațiunile lor, deprinse din materie și formă, sau din trup și lume, pentru a cunoaște prin ele pe Cel ce s-a făcut acestea pentru noi.
- xxiii Scolie: Faptele lui Adam sunt patimile de necinste (Rom. 1, 26). Căci virtuțile le lucrează singur Dumnezeu în cei ce voiesc. De la cei ce voiesc numai intenția, folosind-o ca pe o unealtă spre scoaterea la iveală a virtuților.
- xxiv Scolie: Răspunsul este foarte potrivit și pentru cei ce întreabă dacă Adam a fost creat muritor sau nemuritor.

- xxvScolie: Credința nelucrătoare are, zice, harul înfierii în potență, ca una ce nu e pusă în mișcare de cei ce o au, prin împlinirea poruncilor.
- xxvi Scolie: Sunt arătate două chipuri ale nașterii. Primul e cel după ființă, ca să zicem așa, care e al omului întreg. Prin acesta se sădește în suflet desăvârșirea înfierii în potență. Al doilea e cel după buna plăcere și după hotărârea voinței. Prin acesta Duhul Sfânt preluând opțiunea și hotărârea voinței, o modelează până la îndumnezeire, unind-o întreagă cu Dumnezeu. Primul chip al nașterii lasă puțința ca cei născuți să încline spre păcat, dacă nu voiesc să traducă în faptă potența înfierii sădită în ei, fiind împătimiți de cele trupesti. Căci hotărârea voinței este aceea care întrebuițează un lucru. Potența înfierii e ca o unealtă care rămâne nefolosită, dacă voința nu se hotărăște să o întrebuițeze. După chipul acesta al nașterii e cu puțință așadar ca cei născuți să păcătuiască. După al doilea însă e cu neputință, odată ce înclinarea voinței și hotărârea sunt îndumnezeite. Acest chip al nașterii îl are așadar Apostolul în vedere când zice că "cel născut din Dumnezeu nu face păcat".
- xxvii Scolie: Din lucruri, zice, cunoaștem cauza lucrurilor și din deosebirea lucrurilor desprindem înțelepciunea ipostatică a Celui ce este. Iar din mișcarea naturală, a lucrurilor aflăm viața ipostatică a Celui ce este, adică puterea de viață făcătoare a lucrurilor, sau pe Duhul Sfânt.
- xxviii Scolie: Facere (γένεσις) numește prima plăsmuire a omului de către Dumnezeu, iar naștere (γένησις) succesiunea unora din alții, care a venit pe urmă din pricina greșelii.
- xxix Scolie: A binevoit să-și însușească ispita (πειρα) noastră, cea prin plăcere, spre a-l atrage pe ispititorul, întrucât era, și ca om, prin fire lipsit de patima din plăcere. Căci ca om era prin fire supus patimilor (afectelor, suferinței) cu trupul, pentru puțința Lui de a muri, dar prin aplecarea voii nu era pătimas, ca unul ce era fără de păcat.
- xxxScolie: A numit: propriu firii, alunecarea cu voia spre păcat după greșeala lui Adam, din pricina slăbiciunii, pe care Domnul nu o avea în chip firesc nici după trup, fiind și cu trupul după ființă nepăcătos.
- xxxi Scolie: Unirea Cuvântului cu trupul într-un ipostas a descoperit ținta negrăită a sfatului dumnezeiesc. Căci neamestecând ființa prin unirea cu trupul, dar înfățișând un singur ipostas și după întruparea Cuvântului, a arătat că ținta acelui sfat a fost ca trupul să rămână, după ființă trup, dar să devină după ipostas, dumnezeiesc.
- xxxii Scolie: Dintre veacuri, zice, unele au dezvăluit lucrarea întrupării. Sfârșitul acestora a ajuns la noi. Altele fac arătată lucrarea de îndumnezeire. Bogăția slavei acestora încă nu ni s-a descoperit.
- xxxiii Scolie: Întruparea lui Dumnezeu, zice, ne este cheazăsie sigură a nădejdiei de îndumnezeire a firii oamenilor. Atât de deplin îl va face pe om Dumnezeu, cât de deplin s-a făcut Dumnezeu om. Căci e vădit că Cel ce s-a făcut om fără de păcat, va îndumnezei firea fără preschimbarea ei în Dumnezeu; și atât îl va ridica pe om din pricina Sa, cât s-a coborât El din pricina omului.
- xxxiv Scolie: Alt înțeles, prin care arată că în Hristos se cuprind în chip concentrat și nese separat începutul, mijlocul și sfârșitul veacurilor. El ajuns la noi prin întrupare, ca un sfârșit, având prin ființă plenitudinea bunătății dumnezeiești, de care ne-a făcut în Sine însuși părtași după har, așezând în noi nădejdea ca întărire a credinței.
- xxxv Scolie: Alt înțeles. Rațiunea activității este puterea naturală spre împlinirea virtuților, iar rațiunea pătimirii este harul celor mai presus de fire sau năvala celor contrare firii. Precum nu avem putere naturală pentru ceea ce e mai presus de noi, la fel nu avem prin fire putere peste ceea ce nu este. Pătimim așadar îndumnezeirea prin har ca una ce e mai presus de fire, dar nu o facem. Căci nu avem prin fire o putere capabilă să realizeze îndumnezeirea. Și pătimim iarăși păcatul ca un accident contrar firii, acceptat însă cu voia noastră.¹⁴⁶ Căci nu avem putere naturală spre aducerea în existență a răului. Deci câtă vreme ne aflăm în viața de aici, lucrăm, la împlinirea virtuților, având spre lucrarea aceasta putere prin fire. Iar în viitor vom pătimi îndumnezeirea, primind în dar harul spre pătimirea ei.
- xxxvi Scolie: După această viață, zice, vom înceta de a mai lucra virtuțile, dar nu vom înceta să pătimim îndumnezeirea după har, ca o răsplată pentru ele. Căci pătimirea care mai presus de fire e fără hotar, de aceea e și plină de forță efectivă; cea contra firii e însă fără consistență, de aceea e slabă ca forță.
- xxxvii Scolie: Cărmuind mânia și pofta, rațiunea lucrează virtuțile. Iar mintea luînd seama la rațiunile lucrurilor dobândește cunoștința cea fără greșală a lor. Când deci rațiunea, după alungarea celor contrare, află ceea ce este vrednic de iubit prin fire, iar mintea, după trecerea peste cele ce pot fi cunoscute, sesizează Cauza lucrurilor, cea mai presus de știință și cunoștință, atunci se ivește pătimirea îndumnezeirii prin har. Această pătimire desface rațiunea de la îndeletnicirea cu discernământul natural, deoarece acolo nu mai

este nimic de discriminat și oprește mintea de la cugetarea cea după fire, deoarece acolo nu mai este nimic de cunoscut. El face pe cel învrednicit de participarea dumnezeiască Dumnezeu, prin identitatea pe care o dobândește prin odihnă (καταποιουν τη κατα τηρησασιν ταυτότητι εόν) [Participând la D u m n e z e u , m i n t e a n u m a i t r e c e d e l a un lucru la a l t u l n i c i d o r i n ță . A c e l o m r â m â n e p e n t r u v e c i î n t r - o n e s c h i m b a r e totală. D a r n u e o s c h i m b a r e m o a r t ă , c i o t r ă i r e (o p ă t i m i r e i n t e n s ă a l u i D u m n e z e u î n s i n e . E l e D u m n e z e u n u n u m a i p e n t r u c ă a r e î n s i n e l u c r ă r i l e d u m n e z e i e ș t i , c i p e n t r u c ă e n e s c h i m b a b i l c a D u m n e z e u . -- notă D. Stăniloae]

xxxviii Scolie: Felurile virtuții și rațiunile lucrurilor sunt, zice, chipurile bunurilor dumnezeiești. Diferitele feluri de virtuți sunt ca un fel de trup al lui Dumnezeu, iar rațiunile cunoștinței în duh ca un fel de suflet. Prin acestea îndumnezeiește El pe cei vrednici, dându-le pecetea consistentă a virtuții și hărăzindu-le substanța statornică a cunoașterii adevărate.

xxxix Scolie: Bogăția bunătății a tâlcuit-o ca afecțiunea bunătății lui Dumnezeu față de noi.

xl Scolie: Pe timpul lui Ieroboam s-a desfăcut Israel de casa lui David, căzând de la credința în Dumnezeu.

xli Scolie: Însirarea primilor născuți lepădați de la începutul veacurilor, cărora li se aseamănă și poporul lui Israel. Putem admite că despre el s-a spus mai pe ocolite: "Fiul Meu cel întâi născut, Israel", arătându-se că în calitate de prim născut va fi lepădat, ca să fie chemat prin credință poporul înfiat după el, ales dintre toți pământeni.

xlvi Scolie: Frații pizmuți de cei dintâi născuți închipuiesc pe Domnul și poporul cel nou prin credință.

xlii Scolie: Bărbat este și acela care se îndeletnicește cu filosofia activă (lucrătoare, practică).

xliv Scolie: A numit cap pe Hristos, ca ipostas al bunurilor viitoare. Căci credința, după dumnezeiescul Apostol, "este ipostasul celor viitoare și dovada lucrurilor nevăzute" prin ceea ce este arătat El însuși. Pentru că "în El sunt ascunse toate comorile cunoștinței și ale înțelepciunii".

xlv Scolie: Credința cea ipostasiată este credința efectivă și lucrătoare, prin care Cuvântul lui Dumnezeu se arată în cei activi întrupat în porunci. Iar prin acestea Cuvântul îi duce pe cei activi spre Tatăl, în care se află El după fire.

xlvi Scolie: Bărbat este și mintea ce se exercită cu evlavie în contemplația naturii, având drept cap Rațiunea lui Dumnezeu, pe care o contemplă cugetarea prin credință, ca pricină creatoare a celor văzute.

xlvi Scolie: Dacă cineva vrea să vadă în chip just creațiunea (căci omul are putere naturală să vadă bine și să deosebească binele de rău), va fi călăuzit spre pomul vieții, care este Dumnezeu, Făcătorul a tot pomul, "în care sunt ascunse comorile cunoștinței și ale înțelepciunii". Iar dacă, întrebuițând greșit puterea naturală (abuzând de ea), va vrea să vadă creațiunea în chip rău, se va depărta de viață și va mânca din pomul care ascunde în sine deosebirea binelui de rău, supunând simțirii și socotinței neraționale mintea și rațiunea. Deci unul ca acela va socoti plăcerea ca bine, pentru că ajută la conservarea trupului, iar durerea și ostenelele trupului ca rău, pentru că nu ajută la aceea conservare; și va socoti făptura drept Dumnezeu, procurându-și din ea prilejurile plăcerii trupesti.

xlvi Scolie: Întrucât deodată cu Rațiunea, care e Făcătoarea tuturor, e cugetată și Mintea, la care se raportează Rațiunea ca la cauza Sa, a numit pe Tatăl cap al lui Hristos, în calitatea Lui de Minte, care naște prin fire Rațiunea.

xlix Scolie: Din ființa celor văzute și din mișcarea și din varietatea lor, cunoaștem Monada sfântă cea în trei ipostasuri.

l Scolie: Bărbat e și cel ce e inițiat în teologia mistică.

li Scolie: La cuvântul: în chip neînțeles, trebuie să se adauge: prin depășire, căci este mai presus de înțelegere Cel ce este crezut, adică Dumnezeu.

lii Scolie: Cel ce a primit în chip neștiut, prin negarea în sens de depășire a celor create, însăși vederea nemijlocită a Rațiunii celei mai presus de orice rațiune, are drept cap Rațiunea cea atotonică, peste care și cu care și după care nu există altă rațiune prin fire. Ea are ca născătoare prin fire unica Minte, spre care călăuzind, ca spre capul Ei, mintea ce-L urmează, prin Duhul cel de-o ființă cu Ea, îi dă viață.

liii Scolie: Femeia minții active zice că este deprinderea, ca născătoare a chipurilor virtuții; a celei naturale, simțirea (percepția prin simțuri) înnobilită prin rațiunile Duhului, ca născătoare a imaginilor nepătimase ale lucrurilor; iar a celei teologice, cugetare curată, capabilă să pătimească în chip unitar lumina cea unică în trei străluciri.

liv Scolie: Hristos zice că este Rațiunea cea mai presus de ființă și întrupată în chip supraființial, odată ce nici întruparea Lui nu a cuprins-o mintea prin rațiunea naturală. Iar capul acesteia este Mintea cea necauzată prin fire, cugetată împreună cu Rațiunea, a cărei

cauză este. Căci cel care a văzut prin credință Rațiunea, a văzut tainic deodată cu Rațiunea și Mintea care naște în chip netemporal Rațiunea, aflându-se în Rațiune după ființă.

- lv Scolie: Identitatea minții desăvârșite cu Dumnezeu după har înseamnă mișcarea simplă și neîmpărțită a minții înjurul Celui ce este prin fire unul și același. Această mișcare nu primește înțelesuri care se deosebesc după cantitatea substanței sau după calitatea puterii ci numai o bucurie negrăită, plină de o simțire mai presus de înțelegere.
- lvi Scolie: Rugăciunea celui activ (practic) constă, zice, în cererea virtuților, iar proorocia în comunicarea adevărată a rațiunilor din ele. Rugăciunea celui ce se îndeletnicește cu contemplarea naturii constă, zice, în cererea cunoștinței științifice a lucrurilor, iar proorocia "în comunicarea acesteia altora, printr-o învățătură adevărată. În sfârșit, rugăciunea celui ce se îndeletnicește cu teologia, este, zice, tăcerea tainică, în timpul căreia mintea se face, prin negarea lucrurilor în sens de depășire, vrednică de unirea cea mai presus de înțelegere și cunoștință; iar proorocia acestuia este inițierea tainică a altora în acestea. Căci rugăciunea înfăptuiește unirea celui ce se roagă cu Dumnezeu, iar proorocia pentru Dumnezeu îndeamnă pe cel ce proorocește să comunice oamenilor bunurile date lui. [R u g ă c i u n e a însoțind pe om pe toate treptele u r c u ș u l u i d u h o v n i c e s c , p â n ă la unirea cu D u m n e z e u , se d e o s e b e ș t e cu fiecare stare a omului. R u g ă c i u n e a ca tăcere tainică este r u g ă c i u n e a curată. -- Notă D.S]
- lvii Scolie: Când afirmăm pe Dumnezeu din lucruri, îl cugetăm deodată cu ele, dar ca pe cauza făcătoare. Când însă negăm cu totul pe Dumnezeu pornind de la lucruri, nu-L cugetăm împreună cu ele nici în calitate de cauză, întrucât, la drept vorbind, nu are cu lucrurile nici o relație, în temeiul căreia ar trebui să cugetăm împreună ideile celor care sunt în relație. [Sf. M a x i m s p u n e adeseori că D u m n e z e u este în a f a r ă de relație, în sensul că nu e legat în chip n e c e s a r de lucruri, ca atunci c â n d î l c u g e t ă m s ă c u g e t ă m c ă lucrurile derivă în m o d n e c e s a r din El. D u m n e z e u se poate cugeta f ă r ă lucruri. -- Notă D.S] Așadar teologul adevărat face din neștiința prin depășire o poziție de cunoaștere adevărată; el cunoaște adică însușirea lui Dumnezeu de a fi cu totul neînțeles.
- lviii Scolie: Explică în ce chip diavolul este dușman și răzbunător al lui Dumnezeu.
- lix Scolie: Osteneala și necazul curăță sufletul întinat de murdăria plăcerii și smulge cu totul afecțiunea lui față de lucrurile materiale, descoperindu-i paguba ce o are din iubirea față de ele. Pentru aceasta Dumnezeu îngăduie diavolului, după o judecată dreaptă, să supere pe oameni cu tot felul de necazuri.
- lx Scolie: Cel ce suferă fiindcă a nesocotit harul lui Dumnezeu, dacă recunoaște rațiunea Providenței dumnezeiești care vrea să-l vindece, primește cu mulțumire și cu bucurie necazul și își îndreaptă greșeala pentru care este certat. Cel ce se arată însă nesimțitor față de această doftorie ce i se dă, pe drept cuvânt este scos din har și predat confuziei patimilor, dându-i-se drumul să vină la păcatul cu fapta, spre care era purtat de dorința lăuntrică.
- lxi Scolie: Solomon avea pacea prin înțelesul numelui, iar înțelepciunea prin darul lui Dumnezeu, ca rod al rugăciunii.
- lxii Scolie: Nabucodonosor înseamnă aici legea naturală, iar Baltazar fiul lui, deprinderea cu legea naturală.
- lxiii Scolie: E vădit din rugăciune că Nabucodonosor și Baltazar înseamnă aici legea naturală și deprinderea născută din ea, dar nu diavolul. Căci nimeni nu spune că se face rugăciune pentru diavolul. O rugăciune pe care n-a condamnat-o cuvântul proorocesc, nu trebuie să credem că s-a adus lui Dumnezeu pentru diavolul.
- lxiv Scolie: Firea se va reîntoarce la sine însăși, recăpătând lipsa de păcat și nestricăciunea. Căci păcătoșii, adică pricinile păcatului, vor pieri și toți vor fi fără de păcat și prin aceasta fără stricăciune; pentru că acestea se nasc una din alta. Și toți vor cunoaște împărăția cea adevărată, unii prin iluminare, alții prin osândă. Dar nu toți se vor bucura de bunuri, și cei ce se vor bucura nu se vor bucura la fel.
- lxv Scolie: Taina Noului Testament este anunțată ca schimbarea vieții, ca slujire îngerească, ca înstrăinare de bunăvoie a sufletului de trup și ca început al prefacerii dumnezeiești în duh.
- lxvi Scolie: Altceva, zice, este rațiunea (cuvântul) poruncii și altceva modul în care trebuie să se împlinească porunca. Primind deci marele Petru poruncă despre evanghelizarea neamurilor, a aflat modul de executare a poruncii, pe care nu-l cunoștea, prin pânzătură, învățând că trebuie să se facă prin tăierea împrejur chemarea neamurilor, precum și fără celelalte rânduieli mai trupești ale legii. Căci Scriptura nu cunoaște decât tăierea împrejur cea duhovnicească, adică tăierea afecțiunii pătimașe a sufletului față de trup.

- lxvii Scolie: Orice cuvânt al poruncii dumnezeiești are lipsă de învățătură cu privire la modul cum trebuie împlinit, lucru pe care dumnezeiescul Apostol îl numește "destoinicie". [II Cor. 2, 16; 3, 5.]
- lxviii Scolie: Cel ce nu rămâne de dragul simțirii la figurile lucrurilor văzute, ci caută cu mintea rațiunile lor, ca tipuri ale realităților inteligibile, sau contemplă rațiunile fapturilor sensibile, învață că nimic din cele văzute nu este necurat. Căci toate sunt bune foarte prin fire. [Gen. 1, 31.]
- lxix Scolie: Ioppe este, zice, deprinderea întru virtute, care păzește să nu se apropie vreo vătămare de la lucrurile sensibile învecinate. Iar Sionul este deprinderea întru cunoștință, care vede cum se primesc darurile înțelegerii.
- lxx Scolie: Fiecăruia, zice, se arată Dumnezeu după părerea ce și-o face despre El. Celor ce au trecut cu dorința inimii dincolo de compoziția corpurilor materiale și și-au armonizat puterile sufletului într-o unică și constantă mișcare neîntreruptă în jurul lui Dumnezeu, li se înfățișează Treimea ca unitate, ca să le arate existența ei să-i învețe în chip tainic modul existenței ei. Iar celor ce își mișcă dorința numai în jurul afecțiunii față de cele trupești și își au puterile sufletului dezbinat între ele, li se arată Dumnezeu nu cum este El, ci cum sunt ei, vădindu-i că au rămas cu amândouă mâinile prinse de dualitatea noastră, în temeiul căreia lumea trupească e, alcătuită din materie și formă.
- lxxi Scolie: Cel ce zice că deosebirea caracteristicilor personale la Dumnezeu este ființială, nu ipostatică, nu este monoteist, ci politeist, întrucât susține că Dumnezeu primește prin aceste caracteristici un număr de ființe și nu de ipostasuri.
- lxxii Scolie: Cel ce lucrează diferit în fiecare dintre cei înrăutățiți de El în chip diferit, este întreg și neîmpărțit în toți căci Duhul Sfânt se arată lucrând în chip neamestecat și neîmpărțit în toți și în fiecare prin una și aceeași putere, fiind plinitorul tuturor celor ce sunt. Căci este Dumnezeu mai presus de ființă și nici toate la un loc nu-l pot încape.
- lxxiii Scolie: Orice deprindere (aptitudine), prin care se împlinește o poruncă, zice că este o harismă a Duhului.
- lxxiv Scolie: Cel ce iubește pe Dumnezeu din toată inima, din tot sufletul și din toată puterea, este mai mare, zice, decât cel ce iubește pe aproapele. Deci nu e rațional ca ceea ce e mai mare să se orienteze după ceea ce e mai mic, ci mai bine ceea ce e mai mic să se orienteze după ceea ce e mai mare. De aceea dumnezeiescul Apostol pe drept cuvânt nu a îngăduit să fie stăpânită demnitatea și cinstea apostolească de treptele peste care stăpânea ea, ca nu cumva să se strice buna rânduială a tuturor lucrurilor și mai ales a celor dumnezeiești.
- lxxv Scolie: Cele de la mijloc sunt diferitele încercări, pe care le vedeau cu preștiință cei ce prooroceau prin Duhul Sfântului Pavel suferințele ce avea să le îndure pentru adevăr. Dar el nu avea nici o grijă de acestea, grăbindu-se să se unească cu Hristos, cu ipostasul descoperit al bunătăților, după ce va trece prin credință dincolo de cele create.
- lxxvi Scolie: Botezul Domnului, zice, este omorîrea desăvârșită a înclinării noastre spre lumea simțurilor; iar paharul este tăgăduirea chiar și a vieții de aici, pentru adevăr.
- lxxvii Scolie: Adevărul, zice, este cunoștință dumnezeiască; iar virtutea, lupta pentru adevăr a celor ce-l doresc. Așadar cel ce îndură ostenele virtuții pentru cunoștință, nu se robește slavei deșarte, întrucât știe că adevărul prin firea lui rămâne mai presus de toate ostenele. Căci el prin fire nu poate fi cuprins de cele din urmă. Dar cel ce caută cunoștința de dragul ostenelelor pentru ea, desigur se robește slavei deșarte, ca unul ce crede că a luat cununa înaintea sudorilor, neștiind că ostenelele sunt pentru cunună, iar nu cununa pentru ostenele. Orice metodă se dovedește necugetată atunci când, în loc de a ajunge prin ea la ceea ce este absolut (pentru sine), e crezută ea ca un lucru absolut (pentru sine).
- lxxviii Scolie: Iudeu este, zice, cel ce cultivă numai forma cunoștinței, care este cuvântul gol și numai chipul virtuții, care este obiceiul fără suflet. El se fălește cu figurile adevărului.
- lxxix Scolie: Cel ce vede din Scriptură numai duhul fără figuri și din creațiune rațiunile fără forme, cu mintea eliberată de lucrarea simțirii, a aflat pe Dumnezeu; în duhul Scripturii ca pe pricinuitorul bunătății, în rațiunile lucrurilor ca pe al puterii, iar în sine ca pe al înțelepciunii. Căci rațiunile create din nimic povestesc puterea Creatorului; duhul Scripturii, readucând pe cei rătăciți la îndumnezeire, vestește bunătatea Celui care a scris-o; iar mintea noastră, primind în ea în chip nedespărțit rațiunile celor create, dă pe față înțelepciunea Ziditorului. [Sofia este conținutul unitar al tuturor rațiunilor. Sofia primă și perfectă din veci este Logosul divin. Dar apoi, orice minte devine sofia, potrivit cu progresul ei în adunarea tuturor rațiunilor în sine și în adâncirea lor.-- Notă D.S]
- lxxx Scolie: Credința simplă o numește împărăție fără formă, întrucât cel ce o are n-a ajuns încă la asemănarea cu Dumnezeu prin virtuți. Iar împărăție numește acea credință, care a dobândit prin fapte forma dumnezeiască a bunătății.

- lxxxii Scolie: Credința este o cunoștință ce nu se poate dovedi. Iar dacă e cunoștință ce nu se poate dovedi, atunci credința este o legătură mai presus de fire, prin care în chip neștiut și indemonstrabil ne unim cu Dumnezeu într-o unire mai presus de înțelegere.
- lxxxiii Scolie: Când mintea a dobândit unirea nemijlocită cu Dumnezeu, își oprește cu totul puterea firească de a cugeta și de a se cugeta. Iar când îi dă iarăși drumul acesteia și cugetă ceva din cele ce sunt în urma lui Dumnezeu, începe să deosebească tăind unirea cea mai presus de înțelegere. Până ce se află omul în această unire cu Dumnezeu, ca unul ce s-a ridicat mai presus de fire, și a devenit Dumnezeu prin participare, mută legea firii sale întocmai ca pe un munte nemișcat. [Deci unirea cea mai presus de fire și de cugetare cu Dumnezeu și oprirea lucrării naturale a cugetării au loc și în viața aceasta, dar pentru scurte răstimpuri.
- Unirea cu Dumnezeu și îndumnezeirea omului nu înseamnă o identificare cu Dumnezeu după ființă, dar este trăită ca o stare în care cugetarea omului nu mai face deosebire între sine și Dumnezeu, pentru că, în acel moment, cugetarea nu mai este în funcțiune.
- Totuși, în omul îndumnezeit rămâne conștiința că nu este nici numai el, nici numai Dumnezeu. Este ceva analog cu relația de iubire între două persoane: ele nu mai fac distincție între „eu” și „tu”, dar totuși nu se trăiesc ca una — ca un eu sau un tu — ci ca două, deodată, ca o plinătate, ca o comunitate, deosebită de starea singulară.-- Notă D.S]
- lxxxiv Scolie: Mai trebuie adăugat, zice: "Toate sunt cu putință celui ce crede", adică toate cele care înstrăinează mintea de lume și de trup. Căci acestea sunt făcute de Dumnezeu cu, putință celui ce crede.
- lxxxv Scolie: Vorbește de ființa, de puterea și de lucrarea fiecărei făpturi. Acestea se văd la toate făpturile și prin ele e cunoscut Dumnezeu ca Făcător, Proniator și Judecător. Sau vorbește de cele două părți din care se alcătuiesc făpturile, adică de materia și forma celor sensibile, sau de ființa și accidentul celor inteligibile, sau de virtutea și cunoștința, prin care se face cunoscut celor vrednici Cel mai presus de cunoaștere.
- lxxxvi Scolie: Teologia negrăită este neștiința totală în sens de depășire, care este atât de necunoscută, pe cât se cunosc cele ce pot fi cunoscute în chip natural.
- lxxxvii Scolie: Prin cele văzute ale virtuților a înțeles disciplina morală.
- lxxxviii Scolie: Observă că a numit rațiunile cunoștință. Iar dacă rațiunile sunt cunoștință, cel ce cunoaște rațiunile desigur cunoaște Rațiunea (Logosul) și pe Tatăl Rațiunii. Căci Rațiunea este cunoștința exactă a Tatălui Său: "Cel ce mă vede pe mine, vede pe Tatăl meu"[Io. 14, 9.], zice Mântuitorul.
- lxxxix Scolie: Sângele în înțeles spiritual este cunoștința, ca una ce hrănește trupul virtuților.
- lxxxix Scolie: Credința celor ce aveau lipsă de vindecare și se rugau pentru ea stârnea, zice, puterea Duhului din Sfinți, ca puterea ascunsă să se facă arătată prin credință, iar credința ascunsă să se facă tuturor prin putere. Căci adevăratul mod al vindecărilor se realizează atunci, când prin credința celor în care se săvârșește, pătrunde în toată puterea celor ce lucrează în Duh.
- xc Scolie: Cel ce curăță prin aplecarea voii sale stricăciunea păcatului, strică stricăciunea celor care obișnuiesc să strice prin fire. Căci nestricăciunea voinței poate susține cu ajutorul Providenței nestrăcută stricăciunea firii, întrucât prin harul Duhului Sfânt aflător în ea nu îngăduie să fie stăpânită firea de calitățile potrivnice.
- xcii Scolie: Odată ce rațiunea harului și a firii nu este una și aceeași, nu trebuie să ne nedumerească faptul că unii Sfinți au rămas uneori deasupra pătimirilor, iar alții au fost doborați de ele. Căci trebuie să știm că minunea era a harului, iar pătimirea a firii.
- xciii Scolie: "Mireasmă de viață spre viață" le este Apostolul celor credincioși prin pilda sa, întrucât prin fapte îi îndeamnă să tindă spre buna mireasmă a virtuților, iar ca propovăduitor strămută pe cei ce ascultă de cuvântul harului de la viață după simțuri la viața în duh. Iar "miros de moarte spre moarte" le este celor care progresează de la moartea neștiinței la moartea necredinței, întrucât îi face să simtă osânda care îi așteaptă. Sau iarăși, "mireasmă de viață spre viață" le este celor ce se ridică de la făptuire la contemplație, iar "miros de moarte spre moarte" celor care, după ce și-au mortificat mădularele de pe pământ prin încetarea de-a păcătui cu fapta, trec la mortificarea prealăudată a gândurilor și a nălucirilor pătimase.
- xciv Scolie: Aici sunt lămurite cuvintele: "Suntem buna mireasmă a lui Hristos, pentru Dumnezeu, în cei ce se mântuiesc și în cei ce pier: unora adică mireasmă de viață spre viață, iar altora miros de moarte spre moarte". II Corinteni 2, 16. "Mireasmă de viață spre viață" le este acelora, cărora nu le este acoperită Evanghelia lui, iar "miros de moarte spre moarte" acelora, cărora le este cu totul acoperită, întrucât "Dumnezeul veacului acestuia a orbit mințile necredincioșilor". II Cor. 4, 4. Iar Evanghelia s-a descoperit și s-a acoperit, din pricina căldurii sau a răcelii celor ce aud.

- xcivScolie: Păstrând, zice, cineva amintirea vieții sfinților, prin imitare, leapădă moartea adusă de patimi și primește viața adusă de virtuți.
- xcvScolie: Vorbește despre rațiune, iuțime și poftă. Prin rațiune cercetăm, prin poftă dorim bunul cercetat, iar prin iuțime luptăm pentru el.
- xcvi Scolie: A numit zile puterile (facultățile) sufletului, ca unele ce sunt în stare sa primească lumina poruncilor dumnezeiești. Dar și pe cele trei legi mai generale, ca unele ce luminează sufletele ce primesc lumina. Căci precum la Facere Scriptura a numit "zi" atât lumina spunând: "Și a văzut Dumnezeu lumina că e bună și a numit lumina zi", cât și aerul luminat de ea, zicând: „Și s-a făcut seară și s-a făcut dimineată, ziua întâi”, [Gen. 1, 4.] tot așa a numit "zile" nu numai puterile sufletului, ci și legile care le luminează pe acestea. Căci abia întrepătrunderea acestora întreolaltă produce ziua compusă a virtuților, prin faptul că nu se mai deosebesc de lumina dumnezeiască a Cuvântului [Τ ο υ κ α τ ά τ ο υ λ ό γ ο υ θ ε ί ο υ φ ω τ ό ς] puterile străbătute cu totul de ea.
- xcviiScolie: Cuvântul (Rațiunea) lui Dumnezeu este în același timp și făclie și lumină. Lumină, fiindcă luminează gândurile naturale ale credincioșilor, și făclie fiindcă pe de o parte împrășteie întunericul vieții după simțuri, în cei care se zoresc prin împlinirea poruncilor spre viața cea nădăjduită, iar pe de alta, pedepsește cu arderea judecării pe cei ce se alipesc cu voia de noaptea aceasta întunecoasă a vieții, pentru iubirea de plăcere a trupului.
- xcviii Scolie: Cel ce nu s-a ridicat mai întâi la sine însuși, prin lepădarea patimilor contrare firii, nu se va ridica la cauza proprie, adică la Dumnezeu, prin dobândirea cu ajutorul harului a bunurilor mai presus de fire. Cel ce vrea să fie ridicat cu adevărat la Dumnezeu, trebuie să se despartă cu cugetarea de lucrurile create.
- xcix Scolie: Legea scrisă are ca scop izbăvirea de patimi, cea naturală deopotrivă cinstire și deopotrivă îndreptățire a tuturor oamenilor, iar desăvârșirea celei duhovnicești stă în faptul că scopul ei este să facă pe om asemenea cu Dumnezeu, atât cât îi este cu putință omului.
- c Scolie: 1. Puterea numește mișcarea sădită în fire în chip fințial, spre lucrarea virtuților, dar manifestată prin întrebuințarea ei voită și liberă de către cel ce o are.
- ci Scolie: Cuvântul lui Dumnezeu, făcându-se om, a umplut iar de cunoștință firea golită de cunoștința dată ei. Și întărind-o până la neschimbare, a îndumnezeit-o, nu prin fire, ci prin calitatea²⁵⁹ ce i-a dat-o, pecetluind-o cu Duhul Său, ca să nu-i lipsească nimic, precum a dat apei tărie prin calitatea vinului. Căci pentru aceasta s-a făcut om adevărat, ca să ne facă pe noi dumnezei după har.
- cii Scolie: Vinul bun este rațiunea care ne scoate din fire și ne ridică spre îndumnezeire;²⁶⁰ Acesta i-a fost oprit lui Adam să-l bea în urma căderii.²⁶¹ Dar Cuvântul (Rațiunea), golindu-se pe sine din iubirea de oameni, s-a făcut mai pe urmă, prin întrupare, cum numai El știe, vin bun de băut. Căci El însuși este și Providența, ca susținătoare a lucrurilor, și Rațiunea Providenței, ca metodă de îngrijire a celor providențiale și Providențiatorul care susține toate prin rațiunile de-a fi ale lor.
- ciii Scolie: Puterea minții e capabilă prin fire de cunoașterea fapturilor trupești și netrupești. Dar iluminările Sfintei Treimi le primește numai prin har crezând numai că este dar neîndrăsnind să cerceteze ce este ea după ființă.
- civ Scolie: Puterea generală a firii se împarte în șase moduri și lucrări. Iar iubirea generală în șase forme de virtuți. Căci cel ce alină foamea, setea și ajută pe cei goi, pe cei străini, pe cei bolnavi și pe cei din închisoare, fie că o face aceasta trupestă sau duhovnicește, împlinește iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele, constatatoare din cele șase virtuți, ca unul ce-și păstrează dorul sufletului plin numai de Dumnezeu.
- cv Scolie: Cauza rațiunii este Dumnezeu, pentru a cărui căutare omul a primit puterea rațiunii.
- cvi Scolie: Iubirea se împarte în cele din care constă.
- cviiScolie: Cel ce datorită virtuții a devenit prin aplecarea voii egal față de toți, arată în sine pe Dumnezeu cel ce nu caută la față. Căci precum Dumnezeu a creat firea tuturor, după una și aceeași rațiune, așa a rânduit ca toată mișcarea voinței să fie una și aceeași. Prin aceasta rațiunea firii, care pare că se risipește, se adună.
- cviii Scolie: Starea de mijloc este starea izbăvită de patimile contra firii, dar neajunsă la bunurile mai presus de fire. Ea arată aplecarea (socotința) voii în acord cu firea, neavând vreo înclinare proprie și potrivnică rațiunii firii. De aceea ea consideră pe toți oamenii ca unul, având legea firii ca pe o carte scrisă de Dumnezeu.
- cix Scolie: Judecător natural nu este legea firii, care ne învață că, înainte de înțelepciunea din lucruri, trebuie să ne mișcăm dorința spre cunoașterea tainică a Făcătorului tuturor.

- cx Scolie: Credința, în înțeles mai ascuns, este maica Cuvântului, fiind produsă mai întâi, naște pe urmă, întrupat prin virtuți, pe Cuvântul care a făcut-o pe ea.
- cxi Scolie: Fântâna lui Iacob e Scriptura; apa e cunoștința din Scriptură; adâncimea fântânii, înțelesul greu de atins al tainelor Scripturii. Găleata de apă e erudiția în tâlcuirea cuvântului dumnezeiesc al Scripturii, pe care nu o avea Mântuitorul, fiind însuși Cuvântul (însăși Rațiunea) și netrebuind să dea celor credincioși o cunoștință adunată prin învățătură și studiu, ci dăruindu-le din harul duhovnicesc înțelepciunea cea neconținut țâșnitoare, care niciodată nu se sfârșește în cei vrednici de ea. Căci găleata, adică erudiția, scoate o foarte mică parte din cunoștință, lăsând întregul neatins, întrucât acela nu poate fi cuprins de nici un cuvânt (de nici o rațiune). Dar cunoștința după har cuprinde toată înțelepciunea câtă e îngăduită oamenilor, fără studiu, țâșnind în chip variat, potrivit cu trebuințele.
- cxiiScolie: Citește, Nile, și bagă în cap măcar și mai târziu.
- cxiii Scolie: Păcatul firii, zice că este moartea, prin care încetăm de a mai fi, chiar dacă nu vrem; iar păcatul voințe alegerea celor contrare firii, prin care refuzăm cu voia de a fi fericiți.[Sfântul Maxim pune adeseori în paralelă existența (τὸ εἶναι) cu existența fericită (τὸ εὖ εἶναι). Prima o avem exclusiv de la Dumnezeu, pentru a doua trebuie să colaborăm și noi prin voia noastră liberă. Prima o avem exclusiv de la Dumnezeu ca cauză inițială, iar a doua prin Dumnezeu ca țintă finală, spre care avem să tindem.-- nota D.S.]
- cxiv Scolie: Domnul, întrupându-Se ca om, a fost stricăcios după fire. În acest sens se spune că a devenit păcat.
- cxvScolie: Moartea Domnului, zice, s-a făcut început al nestricăciunii întregii firi.
- cxvi Scolie: Și ca om el a fost nepăcătos după fire.
- cxvii Scolie: Păcatul pentru noi este stricăciunea firii, păcatul este caracterul lunecos al voii libere. Omul a devenit muritor, suportând moartea firii, în temeiul unei osânde drepte, ca să se desființeze moartea voii libere.
- cxviii Scolie: Primul păcat, zice că este cel al voii libere al lui Adam, povârnită spre rău. De aceea a fost singur "liber între morți"[Psalmul 8, 6.] neavând păcatul pentru care s-a ivit moartea. A face și a cunoaște păcatul e vădit că ține de hotărîrea voinței.
- cxix Scolie: Adam s-a făcut pătimitor prin fire, spre pedepsirea păcatului din voia liberă. Pe acesta necunoscându-l Domnul, s-a făcut păcat, luând ca om, din pricina lui, prin fire, trăsătura pătimitoare după trup.
- cxxScolie: Binele minții e dragostea nepătimașă pentru duh iar răul ei este afecțiunea pătimașă. Binele simțirii e mișcarea pătimașă prin plăcere spre trup, iar răul ei e dispoziția ce se naște în ea prin virtute.
- cxxi Scolie: Dumnezeu îi grăiește lui Adam potrivit cu ideea de dumnezeire, pe care o învățase acela de la diavol.
- cxxii Scolie: Cel ce iubește minciuna, e predat ei spre pierzare, ca să cunoască prin pătimire ceea ce a cultivat de bunăvoie și să afle din experiență că a îmbrățișat din neatenție, moartea în loc de viață.
- cxxiii Scolie: Dumnezeu are numai cunoștința binelui, fiind însăși știința și cunoștința binelui. Iar cunoștința răului nu o are, întrucât nu are nici puterea lui. Căci, numai dacă are ceva prin fire putere pentru un lucru, are și cunoștința lui în chip ființial. Deci răul se cugetă în ființele raționale precum ceva ce vine pe urmă în mod accidental, împotriva firii, datorită pasivității lor, dar nu în baza unei puteri naturale.
- cxxiv Scolie: Cel ce și-a convins cunoștința să țină răul pe care îl face ca bine prin fire, acela și-a strâns puterea de activitate a sufletului ca pe o mână și a luat în chip vinovat din pomul vieții, socotind răul prin fire nemuritor. De aceea Dumnezeu, așezând prin fire în conștiința omului mustrea pentru rău l-a despărțit de viață, ca pe unul ce a devenit rău prin hotărârea voinței. Aceasta ca nu cumva, săvârșind răul, să-și poată, convinge conștiința că răul este prin fire bun.
- cxxv Scolie: .Pieptul e simbolul contemplației,iar brațul al activității. Căci contemplația e aptitudinea cugetării,iar activitatea e lucrare. Prin amândouă acestea se caracterizează adevărata preoție
- cxxvi Scolie: Cel ce prin învățătură cucernică, aduce lui Dumnezeu ca jertfă inimile altora, asemenea pieptului din Levitic, și cel ce despre puterea lor de activitate de cele stricăcioase prin împlinirea poruncilor, s-a făcut preot, luând pe seama sa pieptul și brațul celor ce se aduc pe ei înșiși jertfă lui Dumnezeu.
- cxxvii Scolie: Oglindea indică bunurile ce vor corespunde fapturii, iar ghicitura tainele viitoare ale cunoștinței.
- cxxviii Scolie: Cel ce cultivă cunoștința îngrășată prin virtuți, adică cunoștința lucrătoare, s-a făcut asemenea lui Avel. Drept aceea Dumnezeu caută spre el și spre darurile lui.

2.
3.
4.

5.
6.
7.
8.
9.

10.
11.
12.
13.
14.
15.

cxxix Scolie: Cel ce cunoaște cu adevărat cele viitoare și nădăjduiește în ele, nu încetează niciodată să cheme prin fapte cele nădăjduite. Și astfel devine un nou Enoch, care cheamă pe Dumnezeu.

cxix Scolie: Cel ce a bineplăcut lui Dumnezeu prin fapte, își mută mintea prin contemplație în țara celor spirituale, ca să nu mai vadă prin nălucirea vreunui lucru moartea care vine prin patimile susținute de simțire. Acesta nu se mai află sub nimic din cele ce vreau să-l robească.

cxixi Scolie: Cel ce din pricina viitoareii mării, se străduiește într-o viață ostenitoare, s-a făcut asemenea lui Noe, care prin puțină strâmtorare a trupului scapă de viitoarea osândă a necredincioșilor.

cxixii Scolie: Pământ numește trupul, rudenie simțurile, casă părintească lumea supusă simțurilor. Patriarhul ieșit din acestea, a tăiat afecțiunea sufletului față de ele.

cxixiii Scolie: Numai de Isaac s-a scris că nu s-a mutat din pământul făgăduinței. Tatăl său Avraam a ieșit din Mesopotamia și s-a dus în Egipt, iar fiul său Iacob a fost alungat în Mesopotamia și după aceea s-a așezat în Egipt, unde a și murit.

cxixiv Scolie: Prin soții a înțeles deprinderile virtuții și ale cunoștinței, iar prin slujnice lucrările acestora. Din acestea naște, ca pe niște fi, rațiunile cuprinse în natură și în timp.

cxixv Scolie: Precum trupul izbit neconținut de patimi se face asemenea unei văi prăpăstioase, la fel se face și sufletul când e scobit de scurgerea gândurilor rele.

cxixvi Scolie: Lepădarea patimilor contrare firii și dobândirea virtuților conforme firii, umple sufletul săpat ca o vale și smerește cugetarea înălțată ca un munte, de duhurile rele.

cxixvii Scolie: "Cele strâmbe" sunt mișcările simțurilor potrivnice firii. Ele se îndreaptă când mintea le învață să se miște potrivit firii, spre cauza proprie, adică spre Dumnezeu.

cxixviii Scolie: "Cele aspre" sunt întâmplările încercărilor fără de voie. Ele sunt prefăcute în căi line prin răbdarea lor cu mulțumire.

cxixix Scolie: Maica morții este plăcerea, iar moartea plăcerii este osteneala, fie cea din voie liberă, fie cea fără voie.

cxli Scolie: Cel ce iubește virtutea, stinge cuptorul voit al plăcerilor. Iar cel a cărui minte este străbătută de cunoștința adevărului nu e oprit de ostenelele fără de voie din mișcarea neîncetată a dorinței care-l poartă spre Dumnezeu.

cxlii Scolie: Sufletul scobit prin păcat, a dat dracilor ca unor munți puțința de înălțare, adică de stăpânire asupra sa.

cxliii Scolie: Virtutea lucrată cu fapta se face glas a cunoștinței ce strigă, ca în pustie, în sufletul lipsit de patimi. Căci virtutea este înainte-mergătoarea adevăratei înțelepciuni, vestind adevărul ce se va arăta în urma ei după iconomie, dar există înainte de ea după cauză. [Adevărul este cauza virtuții, dar este în folosul omului ca să ajungă la el prin virtute. -- nota D.S.]

cxliiii Scolie: Prin cortul minunat înțelege sfântul trup al lui Dumnezeu, pe care l-a luat din firea noastră, întrucât i-a dat existență în Sine însuși, fără de sămânță. Iar casa e sufletul Lui mintal, căci Cuvântul făcându-se om și-a unit Sine, în chip negrăit, un trup înzestrat cu suflet mintal, ca să curețe ceea ce-i asemenea prin asemenea. Iar locul este însuși Cuvântul, care a fixat în Sine, după ipostas, firea noastră, în chip neschimbat. La acest cort sau trup să străbatem deci, sfînșind trupul nostru prin virtuți. Căci prin acestea poate deveni, după harul Duhului, de aceeași formă cu trupul slavei Lui. Și să pătrundem în lăuntrul casei lui Dumnezeu, sau în contemplația curată de orice amestec, prin cunoștința simplă și neîmpărțită, ajungând la însuși sufletul mintal al Domnului, ca să

avem și noi "mintea lui Hristos"[Filip. 3, 20], cum zice Apostolul, prin împărtășirea de Duhul Sfânt. Atunci vom fi devenit după har și noi pentru El, ceea ce s-a făcut El, prin fire, după iconomie, pentru noi. [Prin virtuți — dar nu fără har — ajungem la trupul Domnului, adică trupul nostru se modelează după trupul Lui în toate simțirile sale; prin cunoștința simplă și nedezbinate ajungem la sufletul Lui, sufletul nostru aflându-se într-o contemplare pură a lui Dumnezeu. Atunci avem «mintea lui Hristos» cea umană, adică ne urcăm până acolo unde S-a coborât El, ne întâlnim cu El în punctul de intersecție al dumnezeirii cu omenitatea — în starea omului îndumnezeit. -- notă D.S.]

cxliv Scolie: Piatra din capul unghiului este legătura unghiului, adică a Bisericii.

cxlv Scolie: Prin poarta unghiului înțelege întruparea, care e poarta Bisericii; iar prin turnuri, dogmele drepte despre întrupare.

cxlvi Scolie: Prin unghiul, văii înțelege unirea cea după fire a trupului cu sufletul și legătura cea după duh a sufletului cu trupul, când acesta e slujitor al virtuții.

cxlvii Scolie: Unghiuri numește în general diferitele uniri ale fapturilor, adică unirile diferitelor naturi mai generale între ele, spre a da o unică armonie.

cxlviii Scolie: Fiecare unire a fapturilor pomenite se face după o rațiune a înțelepciunii. Pe acestea Scriptura le numește turnurile unghiurilor. Căci rațiunea fințială pe care o cunoaștem în fiecare faptură și rațiunea care le leagă pe toate împreună într-o singură armonie, e ca o fortificație și ca un turn al fiecăreia dintre fapte. [οὗ τε κατ' οὐσίαν τῆς ἐφ' αὐτῷ γνώσεως — deci s-ar putea traduce și așa: „rațiunea cea după fință”, pe baza căreia cunoaștem fapтура respectivă.

Fie într-un sens, fie într-altul, rațiunea oricărei fapte este o fortificație care nu poate fi dărâmată sau alterată. Rațiunea aceasta ține laolaltă, ca un turn, părțile unei fapte. Tot așa face și rațiunea mai generală a mai multor lucruri, ca acestea.-- notă D.S.]

cxlix Scolie: Fântâni a numit inimile care primesc darurile cerești ale sfintei cunoștințe, după ce au fost săpate prin cuvântul tare al poruncilor. Ele au lepădat ca pe niște bolovani, iubirea față de patimi și afecțiunea firii față de lucrurile sensibile și s-au umplut de cunoștința cea în duh, venită de sus, care spală patimile și dă viață virtuților.

cl Scolie: Turmele din Sefila sunt cei ce învață prin multe strămtorări filosofia morală și au nevoie de cuvintele (rațiunile) care îndeamnă la răbdare.

cli Scolie: Turmele din câmpie sunt cei ce înaintează lesnicios pe drumul virtuților și rămân nevătămați de rău. Aceștia au nevoie de cuvintele (rațiunile) care îndeamnă la mulțumire.

clii Scolie: Prin munți în general înțelege contemplarea înaltă a naturii în duh. Pe aceasta o cultivă cei ce au lepădat nălucirile sensibile și au străbătut la rațiuni, prin mijlocirea virtuților.

cliii Scolie: Carmelul e înălțimea recunoașterii tăierii [Înălțimea recunoașterii necesității tăierii împrejur.-- D.S.] împrejur. Iar tăierea împrejur e înlăturarea afecțiunii naturale față de cele ce se schimbă și suprimarea legăturii afectuoase a minții față de fapte. Vița de vie a acestei stări este rațiunea Providenței, care hărăzește extazul sobru. Pe aceasta o cultivă bărbații sau gândurile ce se mișcă numai în jurul monadei simple și fără de început. Căci cel ce se mișcă numai spre aceasta a tăiat de la sine, ca pe un prepuț, afecțiunea care acoperă cauza creerii lucrurilor. [ἡ τῆς κατὰ φύσιν σχέσεως πρὸς γένεσιν ἀφαίρεσις — este plăcerea pentru lucrurile prinse în suvoiul devenirii. Sau: plăcerea pentru fenomenul apariției și creșterii lucrurilor și tristețea pentru fenomenul vestejirii și dispariției lor. -- notă D.S.]

cliv Scolie: Alt înțeles al acestora.

clv Scolie: Se arată cu curaj că e cu neputință să se fi petrecut istoria lucrurilor în conformitate cu acest loc.

clvi Scolie: Prin frica lui Dumnezeu a indicat filosofia activă, arătând sfârșitul prin început. Căci "începutul înțelepciunii este frica lui Dumnezeu"[Prov. 1, 7].

clvii Scolie: Gândul înalt despre dumnezeire este turn în suflet, întărit prin implicarea poruncilor.

clviii Scolie: Ce este poarta unghiului?

clix Scolie: Rațiunile celor particulare, în împreunare cu cele generale, înfăptuiesc unirile celor deosebite, deoarece rațiunile mai generale îmbrățișează în chip unitar rațiunile celor particulare, la care se referă în mod firesc lucrurile particulare.

clx Scolie: Există și între acestea o rațiune a relației în duh, care înfăptuiește unirea lor întreolaltă.

clxi Scolie: Observă cum trebuie să se înțeleagă cuvântul "a întărit".

clxii Scolie: Cel ce a dobândit o opinie cucernică despre fiecare lucru, nu se mai teme de dracii care înșală pe oameni prin cele văzute.

- clxiii Scolie: Via face vin, vinul produce beție, iar beția extaz. Prin urmare și rațiunea activă, care este via, cultivată prin virtuți, naște cunoștința; iar cunoștința, extazul fericit, care scoate mintea din legătura cu simțirea (lucrarea simțurilor).
- clxiv Scolie: Contemplația simplă a lucrurilor are nevoie de un suflet slobozit de patimi. Sufletul acesta se numește Ierusalim, pentru virtutea desăvârșită și pentru cunoștința nematerială cuprinsă în el. El se dobândește când sunt înlăturate nu numai patimile, ci și doar închipuirile sensibile, pe care Scriptura le-a numit apele izvoarelor din afară.
- clxv Scolie: Credința mângâie și încurajează mintea războită, întărind-o cu nădejdea ajutorului. Iar nădejdea, punându-ne sub ochi ajutorul în care credem, respingem năvălirea vrăjmașilor, în sfârșit iubirea sleiește de putere atacul (προσβολή) vrăjmașilor împotriva a minții iubitoare de Dumnezeu, slăbindu-l cu desăvârșire, prin setea după Dumnezeu.
- clxvi Scolie: Prima înviere a lui Dumnezeu în noi, după ce a fost omorât prin neștiință, este credința bine gospodărită prin faptele poruncilor.
- clxvii Scolie: Lucrurile corespund, zice, numirilor. Căci fără așteptarea vreunui lucru plăcut sau neplăcut nu se întoarce nimeni spre bine.
- clxviii Scolie: Nimic nu adună pe cei risipiți ca iubirea, care face una aplecarea voinței lor, susținută de un singur cuget. Iar semnul prezenței ei, este deopotrivă cinstire a tuturor.
- clxix Scolie: Fără puterea (facultatea) rațiunii, zice, nu există cunoștința știutoare. Iar fără cunoștință nu poate exista credința, [E vorba de credința progresată, luminată de evidență, nu de credința de la început. D.S.] din care iese ca un rod bun nădejdea, prin care cel credincios se află cu cele viitoare ca și cu cele de față. La fel fără puterea poftitoare nu poate exista dorul, al cărui sfârșit (capăt final) este iubirea. Căci a iubi ceva este propriu poftei, în sfârșit fără puterea iuțimii, care întărește pofta ca să ajungă la unirea cu ceea ce o desfată, nu poate veni pacea, dacă "pacea" înseamnă într-adevăr posesiunea netulburată și totală a lucrului dorit.
- clxx Scolie: Rațiunea, zice, este izvorul gândurilor cunoscătoare (gnostice), precum iuțimea și pofta a celor impulsive și poftitoare.
- clxxi Scolie: Ezechia, în înțeles mai înalt, e mintea care filosofează cu fapta, precum cetatea e sufletul, iar izvorul, diferitele forme ale lucrurilor sensibile. Apele sunt închipuirile sau înțelesurile lor, iar râul, cunoștința adunată din înțelesurile lucrurilor sensibile prin contemplația naturală.
- clxxii Scolie: Nu trebuie, zice, cel ce nu s-a curățit încă de patimi să se apuce de contemplarea naturală. Căci icoanele lucrurilor sensibile pot da minții o formă pătimasă, dacă nu e cu desăvârșire eliberată de patimi. [Τυποῦσαι πρὸς πάθος τὸν νοῦν. Este ideea care, prin Evagrie și Nil Ascetul, vine de la Aristotel (vezi Filocalia română, vol. I, prefața la Nil Ascetul). D.S.]
- clxxiii Scolie: Mintea, care zăbovește cu închipuirea la înfățișările lucrurilor sensibile de dragul simțirii, se face creatoarea unor patimi necurate, nestrăbătând prin contemplare spre realitățile inteligibile înrudite cu ea.
- clxxiv Scolie: Când rațiunea e fără de minte, iar mânia precipitată și pofta nerațională, ajunge stăpână pe suflet neștiința, tirania și desfrâul. Din acestea se naște deprinderea păcatului cu fapta, împletită cu diferitele plăceri ale simțurilor. Pe aceasta o indică numărul celor 185000. Căci înmulțind pe 60 cu 3, pentru pornirea desăvârșită a fiecărei puteri (facultăți) spre rele și adăugând pe cinci, pentru plăcerea aflătoare în simțuri, căpătăm acest număr, care înseamnă deprinderea ce făptuiește răul. Dispunând diavolul de această deprindere, pătrunde cu silnicie în suflet. Dar Dumnezeu o ucide ca printr-un înger, prin rațiunea înțelepciunii cunoscătoare (gnostice) și scapă sufletul, acest adevărat Ierusalim, și mintea din suflet, de primejdia de a fi robite de păcat.
- clxxv Scolie: Poporul de la ziduri sunt gândurile înăscute firii noastre.
- clxxvi Scolie: Prietenul e aici Domnul. Rănile de la El sunt diferitele feluri de cercetări, aduse în vederea mântuirii asupra fiecăruia, spre chinuirea trupului sau a cugetului trupesc, ca duhul să se mântuiască în ziua Domnului [1 Cor. 5, 5.]. Dușmanul este diavolul. Iar sărutările lui sunt diferitele feluri de plăceri ale simțurilor, prin care amăgind sufletul îl înduplecă să se despartă de iubirea Celui ce l-a făcut.
- clxxvii Scolie: Senacherib se tâlmăcește "ispita uscăciunii", pe de-o parte fiindcă usucă inimile celor ce ascultă de el, despărțindu-le de harul din care izvorăsc gândurile sfinte, pe de alta fiindcă el însuși este uscat, ca unul ce este sărac și lipsit, neavând nimic al său. De aceea se ascunde cu viclenie, ca un tâlhar, în înfățișările lucrurilor sensibile, când năvălește împotriva noastră.
- clxxviii Scolie: Tot ce-i de prisos și peste trebuința firească, este necumpătare. Iar aceasta e calea diavolului spre suflet. Dar tot prin ea se întoarce acela cu rușine în țara lui, când

firea e povățuită de înfrânare. Sau iarăși, calea e formată din afectele naturale, care atunci când sunt satisfăcute peste trebuință aduc pe diavol în suflet, iar când sunt satisfăcute potrivit cu trebuința îl întorc prin ele spre țara lui. Iar țara acestuia este deprinderea și confuzia învățată a viciului, în care trăiește totdeauna și la care duce pe cei biruiți de iubirea celor materiale.

clxxix Scolie: Cel ce întoarce gândurile spre virtute, le-a dat odihnă, depărtându-le de învălmășeala nestatornică a patimilor.

clxxx Scolie: Minte unindu-și, conform naturii, prin mijlocirea rațiunii, lucrarea simțurilor, adună cunoștința adevărată din contemplația naturală, iar acestei cunoștințe i s-a spus rău ce străbate sufletul, pentru prezența cugetării în lucrarea simțurilor.

clxxxi Scolie: Aplecarea voii are "alătura" de sine în chip natural virtualitatea unei destoinicii și i se "adaugă" o deprindere, căci deprinderea se adaugă la destoinicie. Iar deprinderea e "combinată" totdeauna cu lucrarea, chiar dacă aceasta nu se arată continuu, lipsind de multe ori condițiile materiale.

clxxxii Scolie: Prin "legarea" numerelor înțelege enunțarea numerelor simple până la 10, deosebindu-se prin conjuncția "și"; de pildă 6 și 5. Ea arată destoinicia potențială de a lucra virtutea sau păcatul, după cum se vorbește în Scriptură despre astfel de numere în sens bun sau rău. Prin "adăugarea" unui număr înțelege adaosul unui număr simplu, constător din unimi, la un număr înmulțit în sine însuși. În acest caz, iarăși se deosebesc prin conjuncția "și", de pildă: șasezeci-și-cinci, sau o sută optzeci și cinci, cum e numărul nostru. Ea arată nu numai destoinicia de a lucra prin simțuri, ci și deprinderea de a săvârși virtutea sau viciul prin simțuri. Iar prin "împreunarea" numerelor, înțelege întâlnirea numerelor înmulțite în ele înșile, care de asemenea se deosebesc prin conjuncția "și"; de pildă 60 și 40, sau 500 și 600 și cele asemenea. Aceasta arată nu numai destoinicia virtuală și deprinderea de a lucra, ci și lucrarea virtuții sau a păcatului prin simțuri în baza deprinderii. Prin urmare cel ce cunoaște sensul fiecărui număr până la zece, va ști ce înseamnă în Scriptură fiecare număr, după cum se leagă, se adaugă, sau se împreună. Unitatea (1) înseamnă neamestecarea, doimea (2) deosebirea, treimea (3) egalul și inteligibilul, patru (4) indică lucrurile sensibile, cinci (5) simțurile și cercul, (6) șase activitatea și desăvârșirea, șapte (7) rotunjirea și neamestecarea, opt (8) stabilitatea și nemișcarea, nouă (9) hotarul între materie și formă, sau între cele sensibile și simțire, zece (10) atotplinul.

clxxxiii Scolie: Cain este legea trupului, cea dintâi pe care o naște Adam după ce-a călcat porunca dumnezeiască. Iar Avel este cugetul duhului, pe care-l naște tot acela mai pe urmă prin căință. Pe acesta îl ucide Cain, fiindcă a purces la contemplarea naturii înainte de a dobândi deprinderea desăvârșită în acest scop. Dar cine va omorî pe Cain se va dezlega de șapte răzbunători, zice Dumnezeu. [Fac. 4. 15.] Pe el îl numește în Evanghelie tot Dumnezeu "duh viclean", "care ia cu sine șapte duhuri mai rele decât el". [Mat. 12, 45.] Acesta este poate gândul iubirii trupesti de sine, sau al lăcomiei pântecele, căruia îi urmează totdeauna gândul curviei și al iubirii de argint, al întristării și al mâniei, al trândăviei deșarte și al mândriei. Deci cel ce ucide pe Cain, adică lăcomia pântecele, a ucis împreună cu ea și patimile, care odrăslesc în urma ei, după cuvântul: "Cel ce va ucide pe Cain, se va dezlega de șapte răzbunători".

clxxxiv Scolie: Legea nașterii și a stricăciunii trupului, potrivit căreia naștem și ne naștem, a pătruns mai pe urmă firea oamenilor din pricina greșelii, fiindcă n-am păzit legea îndumnezeitoare a duhului, ascultând de prima poruncă.

clxxxv Scolie: Precum Dumnezeu după ființă nu e supus cunoașterii, la fel nici cuvântul lui nu poate fi cuprins prin cunoștința noastră.

clxxxvi Scolie: Cei ce își lipesc cugetarea în chip iudaic numai de literă, așteaptă făgăduințele bunurilor neprihănite în veacul acesta, necunoscând bunurile firești ale sufletului.

clxxxvii Scolie: Cel ce poartă "chipul celui ceresc", [I Cor. 15, 49.] se sârguiește să urmeze în toate duhului Sf. Scripturi, care conservă sufletul prin virtute și cunoștință. Iar cel ce poartă "chipul celui pământesc", cultivă numai litera, care susține slujirea trupestă prin simțuri, ce dă naștere patimilor.

clxxxviii Scolie: Făptuirea naște virtutea, ca Ahaz pe Ezechia.

clxxxix Scolie: Contemplația naște cunoștința, ca Amos pe Isaia.

cxc Scolie: Cel ce își însoțește cunoștința, cu făptuirea și făptuirea cu cunoștința, e scaun și așternut picioarelor lui Dumnezeu. Scaun pentru cunoștință, așternut picioarelor pentru făptuire. [Deci cele două trepte (practica și gnoza) nu se exclud, ci treapta cunoașterii păstrează făptuirea virtuoză. D.S.]

cxci Scolie: Tabăra regelui Asiriei este adunarea gândurilor rele. "Puternic" în ea este acela care mișcă dorințele naturale spre plăcere. "Războinic" este cel ce stârnește mânia spre

păzirea plăcerilor. "Căpetenie", cel ce ațâță simțurile prin înfățișările lucrurilor văzute, iar "conducător de oaste" cel ce dă chip patimilor și născocește mijloacele și modurile de înfăptuire a lor.

cxcii Scolie: Fără un lucru sensibil nu se produce patima. Căci dacă nu este femeie, nu este nici curvie; dacă nu sunt mâncăruri, nu este nici lăcomie; și dacă nu este aur, nu există nici patima iubirii de argint. Deci orice mișcare pătimașă a puterilor noastre naturale e stăpânită de un lucru sensibil, sau de un drac, care ațâță prin acel lucru sufletul spre păcat.

cxciiii Scolie: "Zdrobirea" oprește lucrarea, "nimicirea" desființează chiar și gândul răului.

cxciiv Scolie: Precum partea de miazănoapte a pământului nu se bucură de soare, la fel nici deprinderea rea, în care locuiește diavolul nu primește lumina cunoștinței.

cxci v Scolie: Arată care sunt rațiunile și care sunt modurile zidirii.

cxci vi Scolie: Pentru aceste trei pricini a semănat Dumnezeu în firea văzută rațiuni duhovnicești și moduri de purtare cuviincioasă: a) ca să se vestească pe Ziditorul fapturilor, b) ca omul povățuit de rânduielele și de modurile firii să afle ușor calea dreptății care duce spre El, și c) ca nici unul dintre necredincioși să nu aibă ca scuză neștiința.

cxci vii Scolie: Cele ce se află la mijloc între Dumnezeu și oameni sunt lucrurile sensibile și relațiile inteligibile. Mintea omenească când s-a apropiat de Dumnezeu s-a înălțat deasupra lor, nemaifiind robită de lucrurile sensibile prin făptuire și nici reținută de realitățile inteligibile prin contemplație.

cxci viii Scolie: Făptura se face pârâșa oamenilor necredincioși, ca una ce prin rațiunile din ea vestește pe Ziditorul ei, iar prin legile naturale ale fiecărei specii povățuiește pe om spre virtute. Rațiunile, ni se arată în conservarea statornică a fiecărei specii iar legile în identitatea activității naturale a fiecărei specii. Neluând seama la ele cu puterea minții noastre, am ignorat cauza lucrurilor și ne-am scufundat în tot felul de patimi contrare firii.

cxci x Scolie: Omul contemplând rațiunile duhovnicești ale lucrurilor văzute, învață că este un Făcător al celor arătate, dar nu cercetează cum este acela, căci aceasta nu o poate înțelege nimeni. Făptura văzută ne ajută să înțelegem că este un Făcător, dar nu și cum este Făcătorul. Astfel Scriptura a numit "daruri" rațiunile văzute, care vestesc stăpânirea Lui peste toate, iar "plocoane" legile naturale ale lor, prin care cunoscând omul cum este fiecare dintre specii, învață să nu strice legea firii printr-o lege străină.

cc Scolie: Alt înțeles al darurilor.

cci Scolie: Credința în Dumnezeu am primit-o în dar, fiind o cunoștință ce se mișcă nemijlocit în jurul lui Dumnezeu și conținând o știință ce nu se poate dovedi. "Căci ea este ipostasul lucrurilor nădăjduite",³⁴⁶ care nu sunt cuprinse în cunoștința vreuneia dintre făpturi.

ccii Scolie: Înaintea virtuții se aduce credința, iar înaintea cunoștinței virtutea. Dar înaintea virtuții nu se aduce nimic, căci începutul și izvorul tuturor bunurilor din oameni este credința. Mai înainte de ea nu putem aduce nimic. [Ordinea acestor trei trepte: credință, virtute, cunoștință o întâlnim la Marcu Ascetul (Despre Botez, Filoc. rom., vol. I). -- notă D.S.]

cciii Scolie: Nimic, zice, nu este de-o valoare egală cu credința.

cciv Scolie: E vorba de omul credincios și duhovnicesc.

ccv Scolie: Mintea cunoscătoare (gnostică) primește rațiunile lucrurilor ca împreună mărturisitoare* ale credinței în Dumnezeu, dar nu drept creatoare ale credinței. Căci nu sunt rațiunile fapturilor principiu (început) al credinței, fiindcă în acest caz ceea ce e crezut ar fi limitat. Pentru că dacă principiul unui lucru poate fi îmbrățișat prin cunoaștere și deci dovedit, atunci și lucrul respectiv însuși poate fi îmbrățișat prin cunoaștere după fire.

[*Συνήγοροι = grăiesc împreună, pledează împreună pentru credința în Dumnezeu. Sau nu se află în ființa lor Dumnezeu ca obiect al credinței, căci în acest caz ar fi mărginit.

Dumnezeu se poate străvede dincolo de ele, dar numai de cel ce vine cu credință în sine.

În orice caz, credința e un dat primordial al harului (nu al naturii) în om și în fața lui, dincolo de ulucile rațiunilor. -- notă D.S.]

ccvi Scolie: Legea cerului este ca să se miște constant în cerc. De la ea primește cel ce se îndeletnicește cu cunoștința (gnosticul), mișcarea statornică în bine imitând prin identitatea virtuții sale mișcare neîntreruptă a bolții cerești.

ccvii Scolie: Legea naturală a soarelui este să producă prin deplasările sale varietatea anotimpurilor. De la ea învață cel ce se îndeletnicește cu cunoașterea să se acomodeze diferitelor împrejurări, păstrând însă prin rațiune strălucirea virtuții neumbrită de nici una din întâmplările ce vin asupra-i pe neașteptate.

ccviii Scolie: Legea naturală a vulturului este să primească raza soarelui drept în pupilă. De la ea învață cel ce se îndeletnicește cu cunoașterea să-și lase mintea de bună voie

înconjurată de lumina dumnezeiească.

ccix Scolie: Arată ce învățacel se îndeletnicește cu cunoașterea din legea naturală a cerbilor, dacă ia seama la firea celor create.

ccx Scolie: Arată ce învață prin imitare de la capră sau de la pasăre cel ce-și taie prin fapte calea spre cunoștință, dacă își păstrează virtutea nevânată de dușmani.

ccxi Scolie: Arată lucrul bun pe care îl învață filosoful în cele dumnezeiești, însușindu-și cu voința și în chip rațional ceea ce aparține prin fire leului.

ccxii Scolie: Arată cum trebuie să devină iubitorul de înțelepciune, imitând șarpele și porumbelul.

ccxiii Scolie: Arată ce putem învăța de la turturea.

ccxiv Scolie: Cel ce preface prin imitare legile fapturilor în lege, proprie este virtuos, umplând de rațiune mișcarea celor lipsite de rațiune. Iar cel ce preface tot prin imitare, legea sa în legi ale fapturilor, e pătimas, făcând nerațional ceea ce e rațional.

ccxv Scolie: Altă explicare a darurilor, dovedind bunătatea dumnezeiască.

ccxvi Scolie: Numește corpuri naturale toate cele ce sunt supuse facerii și stricăciunii.

ccxvii Scolie: Bună observație este aceea că nu trebuie să luptăm împotriva firii, al cărei Ziditor este Dumnezeu, ci împotriva mișcărilor și lucrărilor contrare firii și dezordonate ale puterilor ființiale din noi.

ccxviii Scolie: Filosofia lucrătoare îl ridică pe cel activ deasupra patimilor, iar contemplația îl ridică pe cel ce cultivă cunoașterea deasupra celor văzute, înălțându-i mintea spre cele inteligibile, înrudite cu ea.

ccxix Scolie: Ce este mânia lui Dumnezeu?

ccxx Scolie: Cum poate fi înțeleasă și în alt chip mânia lui Dumnezeu?

ccxxi Scolie: A celor ce ascultă numai de literă.

ccxxii Scolie: Pe cel ce se înalță pentru faptele sale îl ajunge necinstea patimilor, iar pe cel ce se mândrește cu cunoștința, judecata cea dreaptă îl lasă să se abată de la contemplația adevărată.

ccxxiii Scolie: Prin regula și legea sădite de Dumnezeu în fapte, înțelege Pronia susținătoare a lucrurilor. Aceasta povățuiește, după o dreaptă judecată, spre recunoștință pe cei ce s-au arătat nerecunoscători pentru belșugul binefacerilor față de Cel ce le-a hărăzit; și anume așa că le rărește binefacerile. Ea îi trezește adesea pe aceia la simțire prin cele potrivnice, făcându-i să cunoască pe Cel ce le-a hărăzit bunurile. Căci părerea de sine pentru virtute și cunoștință, dacă nu e certată prin pedeapsă, naște boala mândriei, care produce o dispoziție vrăjmașă lui Dumnezeu.

ccxxiv Scolie: Cel ce a cunoscut insuficiența virtuții sale, niciodată nu se oprește din drumul ei. Căci dacă ar face așa, s-ar păgubi de începutul și ținta ei, adică de Dumnezeu, oprindu-și mișcarea dorinței în jurul său. În acest caz și-ar închipui că a ajuns desăvârșirea, în vreme ce el a căzut de la Cel cu adevărat existent, spre care tinde toată mișcarea celui ce se sârguiește.

ccxxv Scolie: Nesimțirea pagubei ce o suferă virtuțile este cale lunecoasă spre necredință. Căci cel ce pentru plăcerile trupului s-a obișnuit să nu mai asculte pe Dumnezeu, va tăgădui și pe Dumnezeu însuși când se va ivi prilejul, prețuind viața trupului mai mult decât pe Dumnezeu, după ce a pus plăcerile acesteia mai presus decât voia lui Dumnezeu.

ccxxvi Scolie: Subiect numește mintea, ca una ce este capabilă de virtute și cunoștință. Iar cele cuprinse în subiect sunt activitatea și contemplația, care stau față de minte în raport de accidente. De aceea ele suferă în tot chipul împreună cu mintea care pătimește, având orice mișcare a acesteia drept început al schimbării lor proprii.

ccxxvii Scolie: O altă poruncă este aceea, care rânduieste ca fiul să nu moară pentru tatăl.

ccxxviii Scolie: Afectele înnăscute ale trupului, când sunt cârmuite de rațiune sunt slobode de osândă, dar când se mișcă fără rațiune își atrag osânda. Deci trebuie lepădate afectele, întrucât mișcarea lor, deși înnăscută, e întrebuintată adeseori împotriva firii, nefiind cârmuită de rațiune.[Patima are ca pricină o întrebuintare irațională a afectelor.-- *notă D.S*]

ccxxix Scolie: Mânie mântuitoare este îngăduința ce o acordă Dumnezeu dracilor să războiască prin patimi mintea care s-a înălțat. Scopul ei este ca mintea, pătimind cele de necinste, după ce s-a lăudat cu virtuțile, să cunoască cine este dătătorul lor, sau ca să se vadă dezbrăcată de bunurile străine, pe care a socotit că le are de la sine, fără să le fi primit.

ccxxx Scolie: Ce sunt zilele regelui Ezechia, în care nu vine mânia?

ccxxxi Scolie: Iudeea și Ierusalimul sunt, în înțeles tainic, făptuirea și contemplația.

ccxxxii Scolie: Soarele Dreptății este Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul tuturor Iisus Hristos.

ccxxxiii Scolie: Diavolul este de cinci coți, zice, din pricina

simțurilor. Căci fără acestea mișcarea nesocotită a răutății lui în sufletul nostru nu poate spori în creșterea păcatului.

- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

ccxxxiv Scolie: "Sulița", zice, simbolizează puterea virtuții, iar vasul de apă indică taina cunoștinței.

ccxxxv Scolie: "Peșteră" numește lumea aceasta și litera legii. Iar Saul este poporul iudaic, a cărui minte, întorcându-se de la lumina dumnezeiească a celor spirituale, se așează jos în întunericul celor legale și în umbra literei, folosind creațiunea lui Dumnezeu și legea spre producerea stricăciunii. Căci cel ce mărginește făgăduințele nemuritoare numai la literă și la înfățișările lucrurilor, ce cad sub simțuri, le predă stricăciunii, ca pe o mâncare pe care o preface în excrement, arătând din sfârșit, începutul opiniei sale despre Dumnezeu. [Arătând din acest rezultat final, caracterul concepției sale inițiale despre Dumnezeu. -- notă D.S.] "Veșmântul" este învelișul de ghicituri ale legii, iar "aripa" lui sublimitatea sensurilor descoperite prin contemplația duhovnicească. Această sublimitate e tăiată de la aceea care interpretează Sf. Scriptură numai după simțuri.

ccxxxvi Scolie: Domnul e numit păstorul acelor care sunt călăuziți prin contemplația naturală spre "staulul" de sus și împăratul celor ce se supun legii duhului și stau lângă tronul harului lui Dumnezeu, prin contactul simplu al minții, pe temeiul cunoștinței celei neîmpărțite.

ccxxxvii Scolie: Cei ce locuiesc în Iudeea, sunt modurile de activitate virtuoaasă, iar cei ce locuiesc în Ierusalim sunt rațiunile cunoașterii ce se cuprind în contemplație.

ccxxxviii Scolie: Moartea vrednică de laudă a minții este desfacerea ei voluntară de toate lucrurile. După aceasta primește viața dumnezeiească prin har, dobândind în loc de lucruri, în chip neînțeleș, pe Făcătorul lucrurilor.

ccxxxix Scolie: "Slavă" numește cunoștința identificată și nemărginită de nici o rațiune, iar "cinste" mișcarea nereținută a voinței în virtute, potrivit cu firea.

ccxl Scolie: Cunoștința care nu uită nimic, fiind o mișcare indefinită și mai presus de înțelegere a minții în jurul infinității dumnezeiești, închipuiește, prin indefinitul ei, "slava" suprainfinită a adevărului. Iar imitarea voluntară a bunătății înțelepte a Providenței, primește ca "cinste" asemănarea vădită a minții cu Dumnezeu, întipărită în dispoziția sa lăuntrică.

ccxli Scolie: Ascultă Nile, care te târăști pe jos, și taci.

ccxlii Scolie: După înțelesul mai înalt, David este Hristos, iar mormântul lui amintirea dreptății Lui, care n-are asemănare în toată firea rațională. Căci Cuvântul lui Dumnezeu făcându-se om, nu și-a măsurat dreptatea după legile naturale ale trupului, ci a lucrat prin trup dreptatea naturală ce se află în El ca în Dumnezeu, nefiind lipsit de lucrarea naturală. [A lucrat dreptatea naturală a lui Dumnezeu ce se află în El. Căci aceasta nu era redusă la o prezență statică, potențială după întrupare, în sensul teoriilor moderne despre cheneză (de pildă S. Bulgakov), ci își avea lucrarea corespunzătoare, prin care se manifesta. -- notă D.S.]

ccxliii Scolie: Arată în câte feluri se tâlmăcește Zorobabel, tradus în limba greacă.

ccxliv Scolie: Sfârșitul (ținta din urmă) virtuții este binele, care înseamnă împlinirea și întregirea lucrării dumnezeiești. Spre această împlinire duce puterea (facultatea) rațională a sufletului, folosindu-se de puterea mâniei și a poftei, potrivit cu firea. Și în ea iese la iveală frumusețea asemănării noastre cu Dumnezeu, iar sfârșitul filosofiei contemplative este adevărul, care e cunoștința unitară și neîmpărțită a tuturor celor ce sunt în jurul lui Dumnezeu. Spre el e purtată mintea curată, după ce a lepădat cu totul judecata cea după simțuri, în această cunoștință se descoperă neîntinată demnitatea chipului dumnezeiesc.

ccxlv Scolie: Prin femei a înțeles virtuțile al căror sfârșit este iubirea; iar prin adevăr cunoștința necantitativă. Cunoscând legea care împărătește peste fire prețul acestora, adică al iubirii și al cunoștinței, leapădă, ca pe un vin, plăcerea patimilor trupești și ca pe o împărăție pofta nebună după slavă a tuturor celor stăpâniți de părerea de sine în chip neînfrânat.

- ccxlii Scolie: Fața minții contemplative ce se îndreaptă spre înălțimea cunoștinței adevărate, ca spre cer, este dispoziția virtuoaasă.
- ccxlvii Scolie: Alt înțeles al aceluiasi lucru. Conform acestuia numai aceia sunt scriși în cer, care se oferă pe ei înșiși cu voia ca să fie scriși cu condeiul Duhului. Căci Duhul Sfânt scrie în cer numai pe cei ce voiesc fără să silească pe nimeni. [Cel ce nu e scris în lăuntru al său de condeiul Duhului, nu e scris nici în cer. Pentru că nu se asortează cu cerul; n-a devenit o bucată a cerului. Se va urca în cer numai cine s-a acomodat de aici cerului, numai acela în care s-a coborât în prealabil cerul. -- notă D.S.]
- ccxlviii Scolie: Nimeni nu poate să binecuvânteze cu adevărat pe Dumnezeu, dacă nu și-a sfințit trupul prin virtuți și nu și-a luminat sufletul prin cunoștințe.
- ccxlix Scolie: Biruința este capătul din urmă al nevoițelor dumnezeiești ale sufletului pe terenul faptelor. Acesta este binele neamestecat. Iar înțelepciunea este capătul din urmă al vederilor tainice ale sufletului în ordinea cunoștinței (a gnozei). Aceasta este adevărul simplu, spre care îl duce mintea pe cel ce s-a eliberat de nălucirile sensibile și rațiunea care și-a supus partea vitală a sufletului. Întâlnirea acestora, a biruinței și a înțelepciunii, sau a bunătații și adevărului, dezvăluie o singură slavă în cei în care se produce, iradiind lumina asemănării.
- ccl Scolie: Cu ce contribuim noi la virtute.
- ccli Scolie: Din care pricină e numit Dumnezeu, Domnul părinților.
- cclii Scolie: Părinții după duh se fac părinți cu voia ai celor ce vor să le fie fii, prin învățatura ce le-o dau, plămându-i prin cuvântul și viața lor cea după Dumnezeu. Iar fii după duh se fac fii cu voia ai celor ce vor să le fie părinți, prin primirea învățaturii lor, lăsându-se formați de bună voie de către aceia prin cuvântul și viața lor. Căci harul Duhului lucrează nașterea liber consimțită a celor ce nasc și se nasc după El, ceea ce au părinții după trup, care sunt părinți involuntari ai unor fii involuntari. Căci plămuirea celor ce nasc pe cale naturală e fapta firii, nu a voinței.
- ccliii Scolie: Numărul doi indică aici materia și forma, a căror întâlnire cauzează facerea (alcătuirea) trupului și a căror desfacere provoacă stricarea lui. Prin urmare lucrurile care există prin împreunarea materiei și a formei, au un sfârșit contrar începutului natural odată ce stricarea nimicește facerea. Pentru facere și pentru stricare luptă două puteri: cea a poftei și cea a mâniei. Cea dintâi dorește să păstreze în existență facerea; cea de-a doua luptă să înlăture desfacerea ce urmează stricării. Avocații acestor puteri sunt dracii cei vicleni: unii propun legii naturale ieșirea (extazul) sufletului de la cele dumnezeiești prin poftă, al cărei simbol este vinul, iar alții stăpânirea tiranică prin mânie asupra celor materiale, al cărei chip este "împărăția". Ei vor să o convingă să aleagă viața pătimasă prin acele puteri. Iar numărul unu însemnează sufletul cel simplu după ființă, chip al unității treipostatice și supra-naturale după ființă. Avocatul acestuia, adică al sufletului, este mintea, care e una precum și sufletul e unul. El dovedește legii naturale, prin pilda adevărului și a "femeilor", că atât credința în Dumnezeu cât și iubirea față de El sunt mai tari decât toate și o convinge să le dea acestora puterea.
- ccliv Scolie: Adevărul se descoperă ca unul și singur când e înlăturată pluralitatea prin depășirea ei. El acoperă puterile cunoscătoare ale tuturor celor ce pot să cugete și să fie cugetate, ca unul ce este prin subzistența lui supraființială mai presus de cele ce înțeleg și sunt înțelese, îmbrățișând (circumscriind) printr-o putere infinită capetele extreme ale lucrurilor, adică începutul și sfârșitul lor. Prin acesta el atrage spre sine mișcarea tuturor și înora le dă cunoștința clară, de al cărei har s-au lipsi, iar altora le dăruiește puțința de recunoaștere vândită a binelui pe care îl doreau, printr-o simțire negrăită, datorită împărțirii de el.
- cclv Scolie: Prin poporul din Babilon se înțeleg alegoric gândurile ținute în robia patimilor. Prin Darie, legea, naturală; prin Zorobabel, mintea cunoscătoare (gnostică); prin Iudeea, virtutea; prin Ierusalim, deprinderea nepătimirii; prin templu, cunoștința capabilă să primească înțelepciunea; prin suirea din Babilon în Iudeea, mutarea de la cele trupesti la cele duhovnicești prin pocăință.
- cclvi Scolie: Norma împărțirii bunurilor duhovnicești e măsura credinței fiecăruia. Căci pe măsura credinței, sporim în râvna făptuirii. Cel ce lucrează, după analogia lucrării sale își arată măsura credinței, primind măsura harului după cum a crezut. Iar cel ce nu lucrează, după analogia nelucrării își arată măsura necredinței, lipsindu-se de har după necredința lui. Prin urmare face rău invidiosul că bârfește. Căci de el atâră și nu de altul să creadă și să lucreze și după măsura credinței să primească harul.
- cclvii Scolie: Cum este Zorobabel chip al lui Domnului.
- cclviii Scolie: Frumos s-a arătat congruența dintre chip și adevăr. Căci precum Zorobabel n-a fost dus el însuși în robie, ci s-a născut dintre cei ce se aflau atunci în robia Babilonului și

s-a făcut eliberatorul lor, așa și Domnul, fiind fără de păcat, s-a născut dintre noi, a fost între noi și s-a socotit ca unul dintre noi. El a îmbrăcat de bunăvoie trăsătura pătimitoare a firii noastre, prin care, suportând cu adevărat neputințele noastre naturale, ne-a slobozit de sub stăpânirea pricinuitoare de stricăciune și ne-a suit de pe pământ la cer. Anume prin întruparea Sa a luat fără știrbire toată firea noastră, unind-o cu Sine printr-o unire negrăită, dar prin chemarea harului, numai pe aceia care au primit cu bucurie chemarea și au cinstit prin fapte harul renașterii lor.

cclix Scolie: "Trupul păcatului" este acela care își are obârșia din sămânța bărbatului. Căci în el se află ca potență și păcatul și stricăciunea ca sfârșit al existenței sale. Iar "trupul întru asemănarea trupului păcatului" este trupul lui Dumnezeu, zămislit fără sămânța bărbătească. El avea după fire stricăciunea, prin care era asemenea nouă, iar în potență nepăcătoșenia prin fire, după care era asemenea nouă.

cclx Scolie: În raport cu teologia pură și supremă, învățătura este a doua. Cea dintâi se ocupă cu învățătura supremă despre ființă. A doua înfățișează lucrarea supremă a Providenței, care a fost numită de Duhul "Răsăritul de dedesubt". Căci în învățătura dumnezeieștii întrupări se cuprinde facerea veacurilor și, celor din veac și prelungirea fără hotar (la indefinit) a vieții celei după har și mai presus de veacuri a fapturilor.

cclxi Scolie: Acela care iubește lucrurile bune și frumoase, tinde de bunăvoie spre harul îndumnezeirii, fiind călăuzit de Providență prin rațiunile înțelepciunii, iar acela care nu e îndrăgostit de acesta e tras de la păcat împotriva voii lui și lucrul acesta îl face Judecata cea dreaptă prin diferitele moduri de pedepse. Cel dintâi, adică iubitorul de Dumnezeu, e îndumnezeit prin Providență, cel de al doilea, adică iubitorul de materie, e oprit de judecată să ajungă la osândă.

cclxii Scolie: Focul nostru cel de ocară este legea trupului, lumina acestui foc este deprinderea patimilor de a se mișca potrivit cu această lege, iar flacăra de ocară este arderea ce o pricinuieste în noi lucrarea patimilor. Sau iarăși focul cel de ocară este păcatul, lumina cea de ocară este deprinderea cu păcatul, iar flacăra este lucrarea lui. Prin urmare nu se cade minții să se încălzească la acest foc, nici să se lumineze cu această lumină, nici să ardă în această flacăra. Căci ceea ce e lumină pentru plăcerea simțurilor, pentru minte este adânc și întuneric.

cclxiii Scolie: Credința autentică slujește adevărului, neavând în ea minciună, iar conștiința cea bună poartă în ea puterea iubirii, neafându-se în ea vreo călcare a poruncii dumnezeiești.

cclxiv Scolie: Înviearea este refacerea firii în așa fel că aceasta întrece starea ei din Paradis. Superioritatea constă în general în neschimbabilitatea universală a tuturor, iar în special în negrăită îndumnezeire după har a sfinților.

cclxv Scolie: Mâniile lui Zorobabel cel spiritual sunt, poate, pe deoparte lucrarea creatoare, prin care primim existența în vederea fericirii, iar pe de alta lucrarea restauratoare, prin care primim harul în vederea fericirii veșnice; sau pe de-o parte harul, care produce în noi, prin activitatea noastră, virtuțile, iar pe de alta, revărsarea neîmpărtășită a cunoștinței, de care ne împărtășim, prin contemplație, de pe urma acestui har.

cclxvi Scolie: Credința s-a numit, "piatră" pentru tăria, neschimbabilitatea, statornicia și imuabilitatea totală a adevărului ei, ca și pentru rezistența ei în fața asalturilor minciunii. Ea e ținută "în mână", arătându-se prin aceasta puterea ei, care produce și susține toate virtuțile. Iar cei șapte ochi, pe care îi are, indică puterea ei de discernământ, ca și faptul că îmbrățișează cunoștința deplină și fără greșală a celor vremelnice și e capabilă de lucrarea înșeptită a Preasfântului Duh, pe care numărul nu o face compusă.

cclxvii Scolie: Explicația fiecărui dar duhovnicesc. Propriu temerii este să se înfrâneze de la rele. Propriu tăriei este să lucreze cele bune. Propriu sfatului este să deosebească între cele contrare. Propriu științei este să cunoască fără greșală datoriiile. Propriu cunoașterii e să cuprindă cu fapta rațiunile dumnezeiești din virtuți. Propriu înțelegerii este consimțământul sufletului cu cele cunoscute. În sfârșit propriu înțelepciunii este unirea neînțeleasă cu Dumnezeu, prin care dorința celor vrednici se transformă în posesiune. Ea face pe cel părtaș de ea Dumnezeu prin participare și tălmaci al fericirii dumnezeiești printr-o înfățișare și lămurire neconținută și fără pompă a tainelor dumnezeiești înaintea celor ce au trebuință.

cclxviii Scolie: Temerea, care e primul dar ce-l dobândim noi în fapt, Scriptura l-a așezat la urmă. Ea este începutul înțelepciunii. Pornind de la ea ne urcăm înțelegerea spre ținta înțelepciunii. Iar după ce am dobândit-o pe aceasta, ne aflăm în imediata apropiere de Dumnezeu însuși, nemaivând decât înțelepciunea ca mijlocitoare a unirii cu El. Întrucât înțelepciunea se află în nemijlocită apropiere de Dumnezeu, întrucât în ea se cuprind concentrat toate darurile ce le primim de la Dumnezeu și ea e totul ce primește făptura de

la Dumnezeu, se poate spune că Dumnezeu ia contact cu lumea prin Sofia, că treapta culminantă la care se poate ridica lumea e Sofia. -- notă D.S.] Dar nu e cu putință să ajungă la înțelepciune cel ce nu s-a scuturat mai înainte prin temere și celelalte daruri intermediare de urdorii neștiinței și de, praful păcatelor. De aceea Scriptura, ținând seama de ordinea reală înfățișează înțelepciunea ca pe cea mai aproape în raport cu Dumnezeu, iar temerea ca pe cea mai aproape în raport cu noi. Acesta, ca să învățăm și noi regula și legea bunei rânduieli.

cclxix Scolie: Unitatea înțelepciunii poate fi contemplată ca existând nedivizat în diferitele virtuți ce izvorăsc din ea și pe măsură ce sporim în lucrările tuturor virtuților o concentrăm tot mai mult, încât se descoperă iarăși ca o unitate simplă prin reîntoarcerea la ea a tuturor virtuților pornite din ea. Aceasta se întâmplă când noi, pentru care se lansează din sine prin nașterea fiecărei virtuți, ne strângem iarăși în ea, urcând prin fiecare virtute.

cclxx Scolie: Credința oarbă are acel care nu împlinește prin credință poruncile dumnezeiești. Căci dacă poruncile dumnezeiești sunt lumină, e vădit că cel ce nu împlinește poruncile dumnezeiești e lipsit de lumină și poartă numai numele gol, dar nu pe cel adevărat al credinței.

cclxxi Scolie: Scriptura a indicat prin ochii Domnului cărările Duhului. Cel ce nu-i deschide pe aceștia prin împlinirea poruncilor, nu-L are pe Dumnezeu privind spre el. Și prin mulți ochi privește Dumnezeu pe cei de pe pământ, dacă lumina virtuții noastre este rază a privirii dumnezeiești. [Privirea lui Dumnezeu e afectivă, e creatoare și modificatoare. Raza privirii lui Dumnezeu produce virtutea noastră, trimițând în noi o adevărată energie spirituală. Dar noi deschidem ochiul lui Dumnezeu prin silința de-a împlini poruncile. Noi le primim extern. Dar Dumnezeu transformă această silință exterioară într-o calitate statornică și plăcută a noastră. Virtutea este deci și ea un fel de unire cu Dumnezeu, dar prin „privire”, de la distanță, nu o unire care înlătură „distanța” (diastaza). Diferența de grad între unirea pe care o realizează între om și Dumnezeu moralitatea și contemplația a arătat-o Paul Hankamer, cu pilda lui Schiller pentru prima, cu a lui Ekkehart și Goethe pentru a doua. Pentru cei din urmă „moralitatea era încă treaptă spre un scop final”. Jacob Bohme, Bonn, Cohen, 1924, p. 25. -- notă D.S.]

cclxxii Scolie: Cositorul caracterizează credința, întrucât are însușirile naturale ale argintului și ale plumbului. Căci dacă nu e păzită, credința pedepsește prin osânda veșnică pe care o aduce asupra celor ce nu au păzit-o, apăsându-i ca plumbul. Iar pe cei ce o păzesc, îi slăvește, împodobindu-i ca un argint lucitor și măreț.

cclxxiii Scolie: Nici unul din cei ce păcătuiesc nu poate aduce ca scuză a păcatului slăbiciunea trupului. Pentru că unirea cu Dumnezeu Cuvântul a întărit toată firea, prin dezlegarea ei de blestem, nelăsându-ne nici o scuză pentru pornirea cea de bună voie spre patimi. Căci dumnezeirea Cuvântului, aflându-se totdeauna prin har în cei ce cred în El, vestește legea păcatului din trup.

cclxxiv Scolie: Precum cositorul înnegrindu-se iarăși capătă luciu, așa și cei credincioși, chiar dacă se înnegresc prin păcate își recapătă din nou strălucirea prin pocăință. Poate și din această pricină credința s-a asemănat cu cositorul.

cclxxv Scolie: . Harul deplin al Duhului este înțelepciunea ca potentă, ca deprindere și ca lucrare, care îmbrățișează toate cunoștințele câte ajung până la oamenii desăvârșiți în Hristos. Prin ea mintea, părăsind figurile percepute prin simțuri, pătrunde în varietatea rațiunilor dezvelite ale celor ce s-au făcut și s-au scris, sintetizând trăsăturile dumnezeiești aflate în ele într-un întreg de formă dumnezeiască, din care iradiând în chip unitar cunoștința neîmpărțită a tuturor lucrurilor, obișnuiește să strălucească lumina adevărului.

cclxxvi Scolie: Cei ce se îndeletnicesc într-adevăr cu cunoașterea (gnosticii), cunoscând rațiunile tainelor din Scripturi, se folosesc de tipurile istoriei ca de niște exemple spre a ridica cugetarea celor pe care îi învață; ei armonizează înțelesul spiritual cu litera istoriei, ca să salveze atât figura (tipul) pentru simțuri, cât și înțelesul pentru mintea omului. Căci omul constă din suflet și din trup, deci unul și același om are atât minte cât și simțire.

cclxxvii Scolie: Lauda este un cuvânt care vestește frumusețea dumnezeiască; laudarea este o relație a celui ce laudă cu ceea ce laudă, adică o rostire a cuvintelor care vestesc măreția dumnezeiască. Prin ea se naște deprinderea cunoștinței, care prefăce pe cel ce laudă în cel laudat. Iar "jertfa acestei laude" nu este numai omorârea desăvârșită a patimilor contrare firii și depășirea afectelor conforme firii, ci și aducerea totală a celui ce laudă lui Dumnezeu.

cclxxviii Scolie: Cunoștința care nu e ținută în frâu de frica lui Dumnezeu prin fapte, produce îngâmfare, deoarece convinge pe cel îngâmfat de pe urma ei să prezinte ca al său ceea ce i s-a dat în dar și să prefacă în laudă de sine dania Cuvântului. Iar activitatea virtuoaasă, care

crește deodată cu dorul de Dumnezeu, neprimind cunoștința lucrurilor ce sunt mai presus de cele ce trebuiesc făcute, îl face pe cel activ să se smerească și să se adune în sine prin rațiunile mai presus de puterea proprie.

cclxxix Scolie: Cel ce a învins mișcările neraționale ale patimilor contrare firii prin credință și prin dragoste de Dumnezeu, iese chiar și din legea firii, iar rațiunea lui se mută în țara celor inteligibile, scoțând din robia străină și ceea ce-i de același neam după fire, împreună cu cele proprii lor.

cclxxx Scolie: Sub fire se află tot ce este fie subiect (suport) fie în împreunare cu subiectul, fie în subiect. Din acestea se culeg definițiile lucrurilor ce pot fi definite. Căci cele ce întregesc diferitele naturi ale lucrurilor se socotesc că țin de definițiile lor, indicând precis lucrul respectiv, ca unele ce subzistă în mod natural în subiect sau împreună cu subiectul și din care își are subiectul existența, neputând fi contemplate afară de subiect. Iar în jurul firii sunt cele ce pot fi gândite sau mai înainte sau deodată cu ea. Această pe de o parte pentru că lucrurile s-au făcut undeva și cândva; iar pe de alta, pentru că de la prima facere a lucrurilor trebuie gândită împreună cu ele poziția și mișcarea lor. Acestea sunt timpul și spațiul, în care se află firea după poziția de dinafară și după începutul mișcării, dar nu după substanță. Căci nu din ele constă firea, ci în ele își are exterior începutul existenței și poziția. Când contemplăm așadar numai rațiunile existenței genurilor, speciilor și indivizilor, sesizăm în rațiunile lor ființiale diferențele care le constituie. Dar când căutăm nașterea lor, întrebând despre "unde" și "când", ni se prezintă deodată cu lucrurile în chip necesar și timpul și spațiul, trebuind să contemplăm începutul și poziția lor, fără de care nu există nimic din cele făcute. Căci nici un lucru nu este liber de circumscrierea prin început și poziție.

cclxxxii Scolie: Ierusalimul și locuința cerească sunt deprinderea nepătimașă cu virtutea și cunoștința, în care nu se cuprinde nici o idee greșită care să lupte cu ea.

cclxxxii Scolie: Limba, zice, este simbolul activității cunoscătoare a sufletului, iar gâtletul este semnul iubirii naturale de trup. Deci cel ce își lipește acestea întreolaltă într-un chip vrednic de ocară, nu poate să-și aducă aminte de deprinderea pașnică cu virtutea și cunoștința, îndulcindu-se de sârg cu tulburarea patimilor trupești.

cclxxxiii Scolie: Darie, zice, înseamnă legea firii. Iar legea firii îmbrățișează și firea și timpul, ca una ce stăpânește mișcarea tuturor, atât pe a celor după fire, cât și a celor din jurul firii. Prin urmare mintea care iese de sub legea firii, ca de la Darie, se ridică deasupra timpului și a firii, nefiind reținută de niciunul din înțelesurile celor de sub fire și timp, ca nu cumva, purtând icoanele celor stricăcioase, să devină templu al idolilor, și în loc de a avea un singur Dumnezeu să aibă mai multe chipuri ale patimilor necurate cărora să se închine. [Idolii se iau aci în înțelesul de chipuri și concepte definite, socotite drept Dumnezeu (așa le socotește Sf. Grigorie al Nisei). Mintea, după cum primește în sine chipuri și concepte definite, sau se lărgește ca să contemple dumnezeirea cea nemărginită, se face sau templu al idolilor, sau templu al lui Dumnezeu. -- notă D.S.]

cclxxxiv Scolie: Ce taină cuprinde numărul doisprezece.

cclxxxv Scolie: Prin copiii, care n-au fost numărați, dar au ieșit împreună cu cei ce-i aveau, a înțeles gândurile [Gândurile = λογισμοί sunt în grecește de genul masculin D.S.] afectelor ce nu stau în puterea noastră, care deși se nasc din noi, dar nu atârnă de noi să le întrebuițăm cum vrem. Iar prin femeia a înțeles dorințele, care provin din afectele firești și ireproșabile ce nu atârnă de noi. Pe acestea mintea le scoate cu sine când pornește spre viața cea după Dumnezeu, ca să nu cadă în robia patimilor celor contrare firii.

cclxxxvi Scolie: Arată cauza pentru care nu a numărat Scriptura femeile și copiii împreună cu bărbații.

cclxxxvii Scolie: Miriada (numărul zece mii) este sfârșitul unității ce se mișcă, iar unitatea este începutul miriadei ce nu se mișcă. Căci începutul fiecărui sfârșit este lipsa mișcării spre el, iar sfârșitul fiecărui început este terminarea mișcării acestuia. Astfel și credința, fiind prin fire, începutul virtuților, are ca sfârșit împlinirea binelui prin ele, iar binele prin fire, ca sfârșit al virtuților, având credința ca început, e concentrat înlăuntrul ei. Căci credința este binele concentrat înlăuntru, iar binele este credința activată. Iar Dumnezeu este credincios și bun prin fire; credincios ca primul bine, bun ca ultimul obiect al dorinței. Deci acestea sunt la El în tot chipul identice întreolaltă, întrucât nu se deosebesc real prin nici o rațiune, ci numai cugetarea le deosebește din pricina mișcării celor ce pornesc de la El și sfârșesc la El. Așadar miriada închipuind ultimul obiect al dorinței, reprezintă desăvârșita dorință a celor ce se mișcă spre el. Iar unitatea fiind simbolul primului bine, reprezintă statornicia desăvârșită a celor ce pornesc de la el. Prin urmare cele patru miriade (patruzeci de mii) sunt binele desăvârșit arătat prin fapte de fiecare virtute generală, potrivit cu firea ei.

cclxxxviii Scolie: Cel ce fuge de rău și se ferește simplu să nu păcătuiască, lucrează cele zece porunci. Iar cel ce, în lucrarea desăvârșită a fiecărei porunci, le cuprinde și pe celelalte, întrucât toate pot fi privite în fiecare prin lucrarea fiecăreia, a făcut din decadă o sută. Căci păzirea desăvârșită a fiecărei porunci cu fapta, înseamnă împlinirea deplină a celorlalte. Și iarăși cel ce a ajuns cu deplină știință la discernământul desăvârșit al lor, a făcut din sută mie. Și în sfârșit; cel ce a pătruns cu mintea prin contemplație la rațiunile desăvârșite ale acestora, a făcut din mie miriada, readunându-se din desfășurarea în fapte în unitatea contemplației. Scurt vorbind, cel ce păzește necălcate poruncile, prin ocolirea desăvârșită a păcatului, apoi le împlinește desăvârșit, pe urmă a dobândit cel mai deplin discernământ natural al lor și în sfârșit a străbătut la desăvârșita lor vedere duhovnicească, are cele patru miriade (patruzeci de mii), pe care le-a adunat prin rațiunea desăvârșită a fiecărei înaintări. Căci starea de desăvârșire are în sine nedespărțite rațiunile începutului și ale sfârșitului.

cclxxxix Scolie: Cum lucrează legea firii noastre.

ccxc Scolie: Care este modul de lucrare al fiecărei puteri (facultăți) naturale, pentru care am și primit puterile naturale.

ccxci Scolie: Se înțelege că a celor dumnezeiești.

ccxcii Scolie: În câte feluri se împarte virtutea generală.

ccxciii Scolie: "Început" numește răul, căci are ca început mișcarea noastră contrară firii. Iar "neînceput" numește binele, căci binele e prin fire înainte de orice veac și timp. "Lucru ce trebuie cugetat" numește binele, căci singur el trebuie cugetat, iar "lucru ce nu trebuie cugetat" numește răul, căci singur el nu trebuie cugetat. "Lucru ce trebuie grăit" numește binele, căci numai de el trebuie să se vorbească, iar "lucru ce nu trebuie grăit" numește răul; căci numai de el nu trebuie să se vorbească. "Lucru ce trebuie făcut" este binele, căci după fire este nefăcut, însă după har, pentru iubirea de oameni, primește să fie făcut de noi, spre îndumnezeirea noastră a celor ce-l facem, grăim și cugetăm; ba chiar numai el singur trebuie făcut. Iar "lucru ce nu trebuie făcut" este răul, care singur nu trebuie făcut. "Stricăcios" numește răul, căci firea răului este stricăciunea, ca unul ce nu are nicidecum existență. Iar "nestricăcios" e binele, ca cel ce e veșnic și nu încetează niciodată să existe și este păzitorul tuturor celor în care se sălășluiește. Pe el îl căutăm prin puterea (facultatea) rațională a noastră, îl dorim prin puterea poftitoare, îl păzim nerăpît prin puterea mâniei, îl distingem prin simțuri, cu bună știință, neamestecat cu cele contrare, îl grăim prin puterea glăsuitoare, evidențiindu-l celor ce nu-l cunosc și-l înmulțim prin puterea roditoare; mai bine zis noi ne înmulțim prin ei.

ccxciv Scolie: Alt înțeles.

ccxcv Scolie: Cea dintâi nepătimire este mișcarea trupului spre fapte, când nu e atinsă de păcat.

ccxcvi Scolie: A doua nepătimire este lepădarea totală a gândurilor pătimase din suflet. Prin ea se stinge mișcarea patimilor din prima nepătimire, neavând gândurile pătimase care s-o aprindă la lucru.

ccxcvii Scolie: A treia nepătimire este totala nemișcare a părții poftitoare spre patimi. De dragul acesteia există și cea de a doua, care constă din curăția gândurilor.

ccxcviii Scolie: A patra nepătimire este lepădarea desăvârșită și a închipuirilor sensibile din cugetare. Prin ea și-a primit existența și a treia, neavând în sine închipuirile sensibile care să dea formă icoanelor patimilor.

ccxcix Scolie: Numărul o mie este unitatea, ce nu mai are lipsă de desăvârșire. Căci el cuprinde rațiunea cea mai deplină a unităților dinainte de el, ca și pe a lui însuși. De aceea și când e înmulțit dă iarăși o unitate și nu o decadă. Când rezultatul înmulțirii numărului o mie este o unitate, cum zic cei ce au pătruns în înțelesul numerelor. Pe drept cuvânt deci treimea miilor înseamnă învățătura teologică despre Treime, pe care cel ce o posedă împreună cu desăvârșita virtute părăsește Babilonul spiritual.

ccc Scolie: Litera "Tau" (T) este semnul crucii, păstrând în forma ei înfățișarea crucii. Iar "Iota" (I), ca literă inițială a lui Iisus, adică numele înfricoșat. "Ita" (H), ca inițială și ea, exprimă fermitatea virtuții. Patriarhul Avraam, transformându-le tainic pe acestea în număr, a ieșit cu îndrăzneală împotriva puterilor vrăjmașe, având trei sute optsprezece slugi, adică toată învățătura teologiei, simbolizată prin trei sute (T), taina negrăită a întrupării cuvântului, reprezentată prin zece și modul desăvârșit al deprinderii neclintite în virtute, exprimat prin opt (H). [Numai 8 e dincolo de nestatornicia timpului închipuit prin 7. D.S.] Toate acestea Scriptura le-a numit slugi născute în casă, ca unele ce sunt roduri dumnezeiești după har ale inimii celui ce le-a dobândit.

ccci Scolie: Arată cum numărul trei sute exprimă Providența desăvârșită.

cccii Scolie: Numărul o sută este decada înzecită a poruncilor dumnezeiești. Căci le îmbrățișează desăvârșit pe toate prin împlinirea fiecăreia. Iar îmbrățișarea desăvârșită a poruncilor dumnezeiești prin împlinirea fiecăreia, este virtutea totală și întreață. La rândul său virtutea desăvârșită este cunoștința fără greșală a adevărului. Așadar mintea care cunoaște fără greșală adevărul, a ajuns la o sută de arii, ca marele Avraam și deci își socotește și ea trupul mortificat, adică îl vede desfăcut de viața după simțuri, ceea ce o face să nască bucuria vie în duh. Căci așa se talmăcește Isaac. Deci e propriu Providenței, nu numai să păzească firea conform cu rațiunea ei, ci să o îndumnezeiască, îmbunătățindu-i desăvârșit aplecarea voinței prin virtuți, pe temeiul înțelepciunii dobândite. Iar firea privită împreună cu acestea constituie numărul trei sute.

ccciii Scolie: Numărul șase este indicația desăvârșită a existenței lucrurilor. Iar numărul zece înseamnă puțința existenței fericite a lucrurilor. Deci înzecind cineva pe șase, sau înșesind pe zece, capătă pe șase zeci, care arată starea faptică a existenței fericite a lucrurilor.

ccciv Scolie: Desigur că a trupului, a simțurilor și a lumii.

cccv Scolie: Cine sunt, în sens spiritual, robul și roaba evreică.

cccvii Scolie: Venind nepătimirea, pe care o indică anul al șaptelea, rațiunea și cugetarea se întorc la contemplarea celor înrudite, după ce au scăpat de slujirea modurilor trupesti ale virtuților. [Anul al 7-lea e anul de odihnă, de eliberare de la o muncă străină. Cugetarea se întoarce la contemplarea rațiunilor pure, după ce omul a dobândit nepătimirea. -- notă D.S.]

cccviii Scolie: Plăcerea este pofta activată, odată ce ea este un bun prezent, după definiția ei. Iar pofta este plăcerea neactivată, odată ce este un bun viitor, după definiția ei. Iuțimea este furia cu intenție. Iar furia cu intenție este iuțimea trecută în faptă. Deci pentru cel ce și-a supus aceste puteri rațiunii, pofta a devenit plăcere prin împreunarea neprihănită a sufletului cu Dumnezeu în har, iar iuțimea ardoare curată ce apără plăcerea provenită din unirea cu Dumnezeu și mânie sobră care face puterea voinții să iasă cu totul din lucruri în dorința sufletului după Dumnezeu. Prin urmare, până ce lumea e vie în noi prin afecțiunea de bunăvoie a sufletului față de cele materiale, nu trebuie să dăm libertate acestor puteri (facultăți), ca nu cumva, amestecându-se cu cele sensibile, ca și cu niște rudenii, să războiască sufletul și să-l cucerească biruit fiind de patimi, cum au făcut odinioară Babilonienii cu Ierusalimul. Căci prin răstimpul în cursul căruia legea a poruncit să rămână robii de alt neam la stăpân, Scriptura a indicat ca bună afecțiunea sufletului față de lumea aceasta, sau de viața de aici, indicând prin cele ale istoriei, cele spirituale.

cccix Scolie: Numărul șapte mii, care are aici un înțeles bun, înseamnă viața vremelnică și prezentă, împodobită cu virtute și cu rațiune. Căci dacă numărul o mie înseamnă legea scrisă și naturală, după înțelesul ce l-am văzut când am explicat miriadele, împodobind împreună viața celui iubitor de Dumnezeu, este vădit că numărul șapte mii indică toată viața de sub timp a iubitorului de Dumnezeu, păzită de aceste legi. Iar trei sute indică Pronia lui Dumnezeu, care grijește de existența după fire și de fericirea după har a celor providențiați. În sfârșit șapte simbolizează nepătimirea în modurile de comportare. Deci cel ce prin puterile sale firești își păzește viața nepătimașă, cum voiește Providența, având șapte mii trei sute șapte robi și roabe, iese din confuzia și tulburarea patimilor.

cccix Scolie: Sfârșit numește atât nepătimirea de aici după fapte, cât și îndumnezeirea de acolo după har.

cccxi Scolie: "Cântăreți" numește pe cei ce prin viața lor de fapte vestesc voile lui Dumnezeu.

cccxi Scolie: "Psalmozii", zice, sunt aceia care nu numai fac voile lui Dumnezeu, ci și povestesc altora tainele petrecute în ei.

cccxi Scolie: Numărul opt cuprinde în sine atât nemișcarea cât și mișcarea. Nemișcarea, când e privit în sine, căci orice număr cu soț e nemișcat, neavând un centru; mișcarea, când se adună la cel de dinainte de el sau la cel de după el, întrucât atunci dă un număr fără soț. Căci tot numărul fără soț e prin sine mobil, datorită distanței egale a extremelor față de mijloc. Deci ceea ce face opt între numerele de sub zece, aceea face numărul optzeci între numerele de sub o sută. La fel și opt sute între numerele așezate sub o mie. Așadar privit în sine înfățișează starea pe loc, dar circumscrie mișcarea celui dinaintea lui. Căci șapte, șapte zeci și șapte sute înfățișează însușirea temporalității. Prin urmare dat fiind că cele supuse timpului și facerii sunt sesizate de simțire (lucrarea simțurilor), urmează că și cunoștința sau știința fără greșală a celor veșnice și spirituale o primește mintea desăvârșită (înțelegem prin știință cunoștința ființială). Iar numărul cincizeci, cuprinzând în sine o unitate fără soț, adăugată după înmulțirea lui șapte cu sine însuși, adică sfârșitul împlinirii virtuților de către cei dreți. Căci nu se mai mișcă spre săvârșirea virtuților cel ce-a ajuns la Binele prin fire și a primit în sine imobilitatea. Pentru că unitatea este începutul și sfârșitul oricărei mișcări. Iar numărul "cinci" indică știința despre acestea.

Căci cuprinde rațiunile celor inteligibile, raționale, sensibile, a celor care au viață și a celor care există pur și simplu,[E gradația existențelor așa cum a fost văzută de Dionisie Areopagitul. *De divinis nominibus*, cap. 6. III, PG 3, 817: οἱ νόες, τὰ λογικά, τὰ αἰσθητικά, τὰ ζώα, τὰ ὄντα. -- notă D.S] rațiuni pe care singură înțelepciunea dumnezeiească le cuprinde, care e definită ca știință fără greșală a adevărului.

cccxiii Scolie: Cămilele de Madiam sunt, dacă Madiam se talmăcește "golirea stomacului", reprezentările lucrurilor care se nasc și pier, iar dacă se talmăcește ca "lut cu sânge", sunt rațiunile Providenței referitoare la viața aceasta trecătoare și nestatornică, în sfârșit dacă se talmăcește ca "sudori omenști și ale mamei" sunt rațiunile Judecării dumnezeiești referitoare la viața prezentă, pe care le adună gândurile prin cugetare și intuiția prin simțurile îndreptate spre cele văzute. Din acestea, adică din gânduri și din intuiție, se încheagă adevărata opinie despre lucruri, care este rodul cugetării în împreunarea cu simțurile. Deci "sudorii omenști și ale mamei" sunt gândurile cugetării produse cu osteneală și intuițiile simțirii, care ne alăptează ca o mamă. Iar cămilele de Ghefar sunt cele ce provin din posesiunea spatelui. Și spatele sufletului este trupul, întrucât există pentru suflet. Deci dacă întrebuintăm bine posesiunea trupului, ni-l facem slujitor sufletului spre nașterea de virtuți și nu luăm în considerare decât rațiunile dumnezeiești ale lui, pentru care a fost creat. Pe urmă, adunând și rațiunile celor văzute, ca pe niște cămile de Madiam, acoperim Ierusalimul nostru, adică sufletul, ascunzându-l în vederile dumnezeiești ale lucrurilor și făcându-l nevăzut și nebiruit de patimi.

cccxiv Scolie: Numărul "patru sute" indică firea lumii corporale. Căci aceasta este formată din patru elemente. Iar numărul "treizeci și cinci" înseamnă mișcarea rațională a celor virtuți în timp. Căci șapte înmulțit cu cinci dă numărul treizeci și cinci. Iar "șapte" înseamnă mișcarea temporală, precum "cinci" înseamnă cunoștința rațională. Adunând deci pe patru sute cu treizeci și cinci ai arătat cunoștința rațională, naturală și temporală a sfinților bărbați ce trăesc sub fire și timp.

cccxv Scolie: Există o potriveală între numere și cele numărate. Calul sprinten la alergat reprezintă prin picioarele sale mobilitatea perpetuă și urcușul. Timpul ce se mișcă iute, nefăcând nici o pauză în curgerea lui, reprezintă activitatea neobosită a celor numărate. Și pe aceasta o face evidentă numărul rotund. Căci numărul șase, înmulțindu-se cu sine însuși, se naște pe sine înșesit. Deci cuvântul Duhului a arătat prin cai și prin numărul lor sprinteneala, iuțimea și neoboseala deprinderii virtuozelor a dumnezeieștilor bărbați în chip tainic.

cccxvi Scolie: Ce este catârul.

cccxvii Scolie: Ce este calul și catârul din Scriptură în sens de ocară.

cccxviii Scolie: Cel ce oferă privitorilor aparența unei cunoștințe numai prin repetarea unor cuvinte furate, înșelând auzul celor neînțelepți, asemenea lui Avesalom, și spurcând în auzul celor profani, prin posedare silnică, frumoasele și de Dumnezeu iubitoarele contemplații ale celui ce l-a învățat pe el, întocmai ca pe niște țitoare, după sfatul lui Ahitofel (care se talmăcește "frate care umple de praf", adică frate care sărută cu viclenie), se dovedește că suferă de slavă deșartă și cade în mâna slugilor lui David, în codrul acoperit de varietatea contemplațiilor naturale, atunci când pornește, cu îndrăzneală la luptă împotriva celui superior [II Sam. 16-18.]. Căci se dovedește că nu calcă nici pe pământ, ca unul ce are solitudinea virtuții, și n-a dobândit nici cerul, ca unul ce n-a ajuns cu adevărat la deprinderea înaltă a cunoașterii. Acela moare, primind trei săgeți în inimă, care sunt: amintirea fărădelegii față de cel ce l-a învățat, rușinea pentru mândria cu o cunoștință pe care nu o are, și așteptarea inevitabilei judecări viitoare pentru acestea. Împuns de aceste săgeți, iubitorul de slavă deșartă moare străpuns. Dar îi precede Ahitofel, sfetnicul lui cel rău, care își capătă pe drept moartea prin spânzurătoare, [II Sam. 17, 23.] ca unul ce a învățat pe copii să se ridice împotriva părinților și a văzut zădărnicit sfatul său cel rău. Căci nu mai poate suporta viața după ce a înlăturat vâlul de pe falsa prietenie față de David, și n-a putut dovedi că cel ce se laudă cu cunoștința parută are stăpânirea rațiunii.

cccxix Scolie: Altă explicație a acelorași.

cccxx .Scolie: Galaad, talmăcit ca "mutarea plânsului", indică suferința pocăinței, iar talmăcit ca "mutarea mărturiei", înseamnă muștrarea conștiinței pentru greșală; în sfârșit, talmăcit ca "descoperirea lor", închipuiește mărturisirea păcatelor după felul lor. Ajungând în această stare mintea, care e urmărită de părerea de sine din pricina vreunui bine, ucide această părere de sine, născută din ea prin împreunarea cu simțirea cea de alt neam. Și iarăși se întoarce în Iudeea și Ierusalim, adică la mărturisirea milostivilor dumnezeiești față de ea, la nepătimirea desăvârșită de pe urma virtuților și la contemplarea pașnică a lucrurilor în duh; iar la urma acestora la teologia mistică, ca la un cort sfânt, în care se

descoperă în chip tainic frumusețile cele cu totul nevăzute de alții.

cccxxi Scolie: Opt este unul din numerele dinlăuntrul decadei; optzeci, dinlăuntrul sutei; opt sute, dinlăuntrul mieii; opt mii dinlăuntrul miriadei. Privite în ele însele aceste numere indică imobilitatea, adică o scădere a cantității și o creștere a intensității.[Bună definiție a imobilității, a odihnei de pe treptele superioare ale vieții duhovnicești și din viața viitoare: ea nu e inerție, ci adunare din împrăștiere și agitație, într-o trăire unitară și intensivă. -- notă D.S.] Prin urmare când se află în Scriptură în înțeles lăudabil el arată nemișcarea desăvârșită spre patimi, adică încetarea patimilor. Iar acest lucru caracterizează starea veacului viitor, în care nu se vor mai naște patimi. Numărul patruzeci este icoana lucrurilor sensibile, iar cinci este icoana simțurilor, sub care cade lumea sensibilă ca obiect de știință naturală. Deci pe drept cuvânt numărul acesta indică deprinderea neroditoare de rău și eliberarea desăvârșită a dumnezeieștilor bărbați de afecțiunea simțurilor față de cele sensibile.

cccxxii Scolie: Ce este asinul în înțeles mai înalt.

cccxxiii Scolie: Numărul cinci este rotund și prin înmulțire cu orice număr fără soț se regăsește pe sine. Căci înmulțind cu oricare număr fără soț pe cinci sau multiplii lui cinci, vei afla că numărul rezultat se sfârșește în cinci. De pildă: $5 \times 3 = 15$; $5 \times 5 = 25$; $5 \times 7 = 35$; $5 \times 9 = 45$. Tot așa înaintând la infinit, vei afla că cinci ori cinci înmulțit cu fiecare număr fără soț, sau cinci zeci ori cinci zeci, sau cinci sute ori cinci sute, sau cinci mii ori cinci mii, dau numere în care se regăsesc în sensul că se sfârșesc în ele însele. Dar acest lucru e propriu mișcării circulare și sferice. Deci cu drept cuvânt învățații în știința numerelor au numit numărul cinci sferic și ciclic, ca unul ce nu iese niciodată din sine, prin înmulțirea cu numerele fără soț. Dar el simbolizează și știința generală, care nu iese niciodată din sine în mișcarea fără de sfârșit în jurul totului și cuprinde toate prin puterea cuvântului.

cccxxiv Scolie: Înțelepciunea, eliberând prin pedepse de patimi, produce frica, iar prin dobândirea virtuților stârnind mintea să privească la cele viitoare, produce dorul după ele.

cccxxv Scolie: Înțelepciunea este frică în cei ce n-o doresc, născând privațiunea prin fugă (de cele ale vieții) și este dor în cei ce o iubesc, sau deprindere de a se bucura (de alte bunuri).

cccxxvi Scolie: Mărturisirea este de două feluri.

cccxxvii Scolie: Toată mărturisirea, zice, smerește sufletul: cea dintâi învățându-l că a fost îndreptat prin har, iar cea de-a doua că trebuie să se învinovățească pentru greșelile sale într-o întristare de buna voie.

cccxxviii Scolie: Cel ce plânge pentru păcatele de mai înainte și are în sine în chip desăvârșit credința lui Dumnezeu, care-l naște mereu spre dreptate, și-și oferă viața și rațiunea ca să se întipărească în ele toată virtutea, s-a făcut pe sine mădular al seminției duhovnicești a lui Veniamin, arătându-și nașterea după Dumnezeu ca faptă a voinței, nu a necesității. Căci cel ce poartă de bunăvoie nașterea lui Dumnezeu este "fiul dreptei".

cccxxix Scolie: Prin Babiloneni înțelege mândria, dat fiind că aceasta produce o cugetare confuză. Căci patima mândriei constă în două neștiințe. Iar aceste două neștiințe împreunându-se, dau o cugetare confuză. Căci numai acela este mândru, care ignoră atât ajutorul dumnezeiesc cât și neputința omenească. Deci mândria este lipsa cunoștinței de Dumnezeu și de om. Căci prin negarea celor două extreme ia ființă o afirmare mincinoasă.

cccxxx Scolie: Prin Hutei înțelege slava deșartă. Căci slava deșartă este abaterea de la scopul cel după Dumnezeu și îndreptare spre alt scop decât cel dumnezeiesc. Fiindcă iubitorul de slavă deșartă este cel ce urmărește virtutea pentru slava sa, nu pentru a lui Dumnezeu și care plătește prin ostenele sale laudele goale de la oameni.

cccxxxi Scolie: Prin Ematei înțelege dorința de a plăcea oamenilor. Căci cel ce voiește să placă oamenilor are grijă numai de purtările de dinafară și de cuvinte lingușitoare, ca prin cele dintâi să fure vederea, iar prin cele de-al doilea să fure auzul acelora care se lasă îndulciți și impresionați numai de cele ce văd și se aud și mărginesc virtutea numai la ceea ce cade sub simțuri. Deci voința de a plăcea oamenilor se arată în afișarea unor purtări și cuvinte care vor să fie cinstite de oameni ca virtuozitate.

cccxxxii Scolie: Prin Evrei înțelege fățărnicia. Iar fățărnicia este afectarea prefăcută a prieteniei, sau ura acoperită sub înfățișarea prieteniei, sau dușmănia ce se arată ca bunăvoință, sau invidia ce-și dă o față iubitoare, sau dispoziția păcătoasă ce înșală pe privitori prin afișarea chipurilor virtuții, sau o viață care are forma virtuții dar nu și podoaba ei de fapte, sau afectarea unei dreptăți ce constă numai în aparență, sau chipul filosofiei lucrătoare care acoperă golul ascuns al voinței virtuozitate, sau amăgirea cu chip de adevăr pe care o cultivă cei ce imită pe șarpe prin șiretenia năravurilor.

cccxxxiii Scolie: Cauza lucrurilor și a bunurilor din lucruri este Dumnezeu. Deci cel ce se ostenește pentru virtute și cunoștință și nu sporește, pe măsura creșterii sale în har, în recunoașterea nevredniciei proprii, nu a scăpat de răul mândriei. Iar cel ce cultivă binele

pentru slava proprie, se cinstește pe sine mai mult decât pe Dumnezeu, fiind străpuns de pilonul slavei deșarte. De asemenea cel ce săvârșește sau urmărește virtutea pentru a fi văzut de oameni, pune aprobarea omenească mai presus de cea Dumnezeiească, bolind de patima de a plăcea oamenilor. Iar cel ce își vopsește în chip viclean purtările sale cu buna cuviință a virtuții și-si acoperă dispoziția rea a voinței cu înfățișarea văzută a cuviosiei, spre amăgirea oamenilor, cumpără virtutea cu viclenia fățarniciei. Deci, Azvacafat cel spiritual îndreaptă intenția fiecăruia din aceștia, de la cauza proprie spre alte scopuri.

cccxxxiv Scolie: Cuvintele lui Dumnezeu grăite simplu numai prin rostire, nu se aud neavând drept glas faptele celor ce le grăiesc. Iar dacă se rostesc cu glas prin împlinirea poruncilor, dracii se mistuiesc de puterea acestui glas, iar oamenii zidesc, prin sporirea în faptele dreptății, cu râvnă templul Dumnezeiesc al inimii.

cccxxxv Scolie: Prin Zorobabel se înțelege aici mintea activă, dat fiind că este mai războinic, iar prin Iosua mintea contemplativă, dat fiind că e preot și a fost rânduit să facă necontentit rugăciuni către Dumnezeu.

cccxxxvi Scolie: Despărțirea sufletului și a duhului indică deosebirea dintre virtuțile din fire, ale căror rațiuni le avem în chip firesc, și dintre cele de la Duhul, al căror har îl primim în dar.[Interpretarea aceasta înlătură trihotomismul. Sufletul e firea, duhul e harul. Sau: sufletul e omul lăuntric natural, iar duhul e omul lăuntric, adică sufletul străbătut de har. -- notă D.S.] Deosebirea acestora o face Scriptura în chip clar.

cccxxxvii Scolie: "Măduva" este cuvântul dumnezeiesc, care nutrește ca pe niște oase gândurile dumnezeiești din noi, care la rândul lor susțin trupul virtuților. Iar "încheietura" este modul fapturii, în care se realizează unirea gândurilor cu rațiunile Dumnezeiești spre a da întregul virtuții.

cccxxxviii Scolie: "Cugetările și intențiunile", pe care zice că le judecă cuvântul sunt legăturile afectuoase ale sufletului cu rațiunile dumnezeiești și cu gândurile și cauzele acestor legături. Căci cugetarea mișcă amintirea, care este prin fire afecțiune, iar intenția privește spre sfârșit, ceea ce e propriu cauzei.

cccxxxix Scolie: Cunoștința ființială este Dumnezeu. Dar mintea premerge în chip vădit oricărei cunoștințe, căci aceasta cade sub ea. Deci Dumnezeu este mai presus și de această cunoștință, dat fiind că este în chip suprainfinit mai presus și de orice minte, sub care cade cunoștința.

cccxl Scolie: Dracii care războiesc sufletul în lipsa virtuții sunt aceia care îl învață desfrâul și beția, iubirea de argint și cele asemenea. Iar cei care îl războiesc din pricina excesului de virtute sunt acei care îl învață părerea de sine, slava deșartă, mândria și cele asemenea, strecurând prin cele de-a dreapta în chip ascuns ispitele celei de-a stânga.

cccxli Scolie: Definiția virtuții este unirea prin cunoștință a neputinței omenești cu puterea dumnezeiească. Deci cel ce se închide pe sine în neputința firii, încă nu a ajuns la hotarul virtuții. Din această pricină el păcătuiește, ca unul ce n-a primit încă puterea ce întărește neputința. Iar cel ce prezintă cu îndrăzneală în loc de puterea dumnezeiească neputința proprie ca putere, a sărit pe hotarul virtuții. El păcătuiește prin aceea că nu recunoaște ceea ce s-a făcut mai pe urmă prin el în chip suprafiresc. El socotește păcatul drept virtute. E mai de iertat deci cel ce s-a închis în neputința sa naturală, pătimind mai bine căderea de la virtute din trândăvie, decât cel ce prezintă în loc de puterea dumnezeiească neputința proprie ca putere în stare să împlinească datoriile. Căci mai degrabă își pricinuieste căderea prin îndrăzneala sa.

cccxlii Scolie: Adică întristarea sufletului.

cccxlili Scolie: Acum numește întristare, durerea simțirii.

cccxliv Scolie: Întristarea sufletului este urmarea plăcerii simțurilor, căci prin aceasta se naște întristarea sufletului. De asemenea întristarea trupului este urmarea plăcerii sufletului, căci bucuria sufletului se face întristarea trupului.[Bucuria sufletească e concomitentă cu asceza trupească.-- notă D.S.]

cccxlv Scolie: Definițiile întristării se alternează în ce privește cauza, care o produce.

cccxlvi Scolie: Întristarea este de două feluri. Una este a simțirii, născându-se din lipsa plăcerilor trupești; iar alta a minții, producându-se prin lipsa bunurilor sufletului. Dar tot de două feluri zice că sunt și ispitele. Unele sunt cu voia, altele fără de voie. Cele cu voia sunt pe de o parte pricinile plăcerii trupești a simțurilor, pe de alta ale întristării din suflet. Căci numai păcatul săvârșit întristează sufletul. Iar cele fără de voie, care se arată în strâmtorile involuntare, sunt pricinile plăcerii din suflet și ale durerii trupești a simțurilor.

cccxlvii Scolie: Ispita cu voia produce întristare în suflet și crează plăcerea în simțuri; iar cea fara voie naste placerea sufletului și întristarea trupului.

cccxlviii Scolie: Domnul ne învață să ne rugăm să nu ajungem în ispitele cu voia, care produc plăcere trupului și durere sufletului. Iar marele Iacob ne îndeamnă să ne bucurăm de

încercările cele fără de voie, care alungă plăcerea trupului și durerea sufletului.

cccxlx Scolie: Arată pe cine numește desăvârșit.

cccl Scolie: Arată pe cine numește întreg.

cccli Scolie: "Cercat" este cel ce a făcut experiența durerii și plăcerii trupesti, întrucât a încercat atât la latura favorabilă a celor trupesti. "Desăvârșit" este cel ce a biruit plăcerea și durerea trupului prin puterea rațiunii. Iar "întreg" este cel ce și-a păstrat neschimbate deprinderile făptuirii și ale contemplației, prin tăria dragostei de cele dumnezeiești.

ccclii Scolie: Oricărei întristări din suflet îi premerge, zice, o plăcerea trupului.

cccliii Scolie: Fără legătura pătimașă a sufletului cu simțurile nu este în oameni păcat.

cccliv Scolie: Cel ce domolește trupul prin ostenele de bunăvoie, bucură sufletul duhovnicește.

ccclv Scolie: Virtutea se naște prin înstrăinarea de bunăvoie a sufletului de trup.

ccclvi Scolie: Puterea nascocitoare de care vorbește este puterea cugetătoare (mintală) a sufletului. Aceasta ieșind din legătura cu simțurile, nu mai are cine să se îngrijească de plăceri pe seama sufletului, printr-o afecțiune de bunăvoie față de el. Ea nu se mai ocupă nici cu ușurarea durerii trupului, din pricina preocupării totale și afectuoase a voinței de cele dumnezeiești.

ccclvii Scolie: Preocuparea sufletului de cele conforme cu firea se face începutul durerii simțurilor. Căci sufletul osteneindu-se pentru cele bune după fire, nu mai este nici o putere care să nascocoască mijloacele ce procură plăcere simțurilor.

ccclviii Scolie: Simțurilor le sunt supuse cele sensibile, iar minții cele inteligibile. Deci mare este deosebirea între cele sensibile și cele inteligibile.

ccclix Scolie: Mentea îndată ce socotește lucrarea simțurilor ca proprie, se încâlcește în înfățișările lucrurilor sensibile și nascocoște plăceri pe seama trupului, neputând străbate dincolo de natura celor văzute, fiind reținută de legătura pătimașă cu simțurile.

ccclx Scolie: Cel ce preface legile lucrurilor prin imitare în legea sa, este un virtuos, făcând rațională mișcarea celor lipsite de rațiune. Iar cel ce preface legea sa în legile altora prin imitare, e un pătimaș, schimbând rațiunea în ceea ce-i lipsit de rațiune.

ccclxi Scolie: Când stăpânește în noi rațiunea, aceasta chinuiește în mod necesar trupul, care îi slujește în vederea virtuții.

ccclxii Scolie: Trupul e al sufletului, iar nu sufletul al trupului. Căci cel mai mic este al celui mai mare, nu cel mai mare al celui mai mic. Deci fiindcă pentru greșala dintâi a răsărit în noi legea păcatului, care este plăcerea simțurilor, iar pentru aceasta s-a hotărât moartea trupului prin ostenele și dureri, rânduită spre desființarea legii păcatului, cel ce știe că moartea s-a ivit din pricina păcatului, spre desființarea lui, se bucură pururea în sufletul său când vede cum este desființată legea păcatului din trupul său prin feluritele ostenele și dureri, ca să primească fericita viață viitoare în duh. Căci știe că nu poate ajunge la aceasta dacă nu e golită mai înainte din trup, ca dintr-un vas, încă în această viață, legea păcatului, susținută prin afecțiunea voinței față de el.

ccclxiii Scolie: Plăcerea mântuitoare este plăcerea sufletului pentru virtute. Iar întristarea folositoare, durerea trupului de dragul virtuții.

ccclxiv Scolie: Cel ce e lipsit de patimi și de lucruri, își duce pornirile spre cele ce nu se cuvine.

ccclxv Scolie: Cel ce nu primește întâmplările care îl depărtează de patimi și de lucruri fuge de cele ce nu trebuie să fugă.

ccclxvi 1. Scolie: Nici harul dumnezeiesc nu produce iluminările cunoștinței, dacă nu e cineva în stare să primească iluminarea prin puterea naturală, nici capacitatea de primire a acestuia nu produce iluminarea cunoștinței, fără harul care să o dăruiască.

ccclxvii Scolie: Cel ce cere fără patimă, primește harul de a lucra prin fapte virtuțile; cel ce caută în chip nepătimaș, află adevărul din lucruri prin contemplarea naturală; iar cel ce bate în chip nepătimaș la ușa cunoștinței va intra neîmpiedicat la harul ascuns al teologiei mistice (cunoștința tainică despre Dumnezeu). [Cele trei trepte ale urcușului duhovnicesc -- notă D.S.]

ccclxviii Scolie: Mentea este organul înțelepciunii; rațiunea al cunoștinței; încredințarea (convingerea) amândurora, al credinței, care este susținută prin amândouă; iubirea naturală de oameni, al darurilor vindecărilor. Căci tot darul dumnezeiesc are în noi, ca putere sau dispoziție, un organ corespunzător și capabil de el. Astfel cel ce și-a curățit mintea de orice nălucire sensibilă, primește înțelepciune; cel ce și-a făcut rațiunea stăpână peste afectele înnăscute, adică peste mânie și poftă, primește cunoștință; cel ce are în minte și rațiune o încredințare neclintită cu privire la Dumnezeu, primește credința care toate le poate; iar cel ce a ajuns la iubirea naturală de oameni, după înlăturarea totală a iubirii păcătoase de sine, primește darurile vindecărilor.

ccclxix Scolie: E vorba de lumina sensibilă.

ccclxx Scolie: E vorba de lumina duhovnicească.

ccclxxi Scolie: Se înțelege a celor ce se mișcă spre Dumnezeu

ccclxxii Scolie: Faptul existenței[Rațiunea existenței.-- notă D.S.] prezintă pe Dumnezeu ca origine naturală (început), iar tendința după existența fericită[Rațiunea existenței fericite.-- notă D.S.] înfățișează pe Dumnezeu ca țință finală (sfârșit) spre care tinde cu voia tot ce e pătruns de dorința să se zidească din nou în Dumnezeu. Unitatea acestora stă în existența fericită[Rațiunea existenței fericite.-- notă D.S.] venită prin har. Aceasta înfățișează pe Dumnezeu, care e prin fire mai presus de orice început și sfârșit, făcând pe cei ce au după fire un început și un sfârșit, să fie după har fără de început și fără de sfârșit.

ccclxxiii Scolie: Prefacerea calitativă după har, până la îndumnezeire, este ieșirea din cele hotărnicite în mod natural între început și sfârșit.[Cei înălțați peste timp, trebuie să aibă simțirea că sunt fără de început, că ceea ce-i în ei nu are început, și că sunt fără de sfârșit.-- notă D.S.]

ccclxxiv Scolie: Cuvânt tainic spre judecata viitoare.

ccclxxv Scolie: Mai întâi cel evlavios "caută" să omoare păcatul pentru voință și voința pentru păcat; pe urmă "cercetează" cum și în ce chip trebuie să le fortifice pe aceasta una pentru alta. După mortificarea desăvârșită a acestora una pentru alta, "caută" viața voinței în virtute și a virtuții în voință; pe urmă "cercetează" cum și în ce chip trebuie să dea viață fiecăreia din acestea în cealaltă. "Căutarea" este, ca să dăm o definiție, dorirea unui lucru dorit, iar "cercetarea" e căutarea modului de împlinire a dorinței după lucrul dorit.

ccclxxvi Scolie: Cel ce a omorât voința după păcat, s-a împreunat cu Hristos întru asemănarea morții iar cel ce a înviat-o pe aceasta pentru dreptate, s-a împreunat cu El și întru asemănarea învierii Lui.

ccclxxvii Scolie: Păcatul și voința omorându-se una pentru alta, dobândesc o îndoită nesimțire una față de alta. Iar dreptatea și voința având viața una în alta, dobândesc o îndoită simțire una față de alta.

ccclxxviii Scolie: Alt înțeles al acestora.

ccclxxix Scolie: Mintea mișcându-se fără să știe, spre cauza lucrurilor, numai prin dorință, "caută" numai; iar rațiunea scrutând rațiunile adevărate din lucruri, în chip felurit, le "cercetează".

ccclxxx.Scolie: Hotarul care cuprinde este marginea acelora care sunt prin fire mărginite. Iar măsura este circumscrierea cantității universale și sfârșitul veacurilor și al naturilor vremelnice. Marginea este circumscrierea celor mărginite în existența lor de un început și un sfârșit. Iar creatura este ipostasul scos din cele ce nu sunt. Unirea acestora după ipostas, prin Providență, cu Acela prin care s-au făcut acestea, a fost cugetată de mai înainte. Aceasta, ca să se conserve pe de-o parte existența lucrurilor după ființă așa cum se cuvenea, pe de alta să primească o subzistență (un suport) sau un mod de a fi după harul dumnezeiesc, dovedind toată starea de neschimbabilitate prin unirea cu Dumnezeu.

ccclxxxi Scolie: Cunoștința, zice, este îndoită. Una stă în raționament și în înțelesuri despre Dumnezeu, neavând simțirea celor cugetate printr-o prezență a feței lor. Cealaltă este cea prin trăire, care singură are posesiunea adevărilor, prin prezența feței lor, fără raționamente și înțelesuri.

ccclxxxii Scolie: Dat fiind că rațiunea indică prin cunoștință un lucru ce poate fi cunoscut, ea mișcă dorința celor ce sunt mișcați de ea spre posesiunea lucrului indicat.

ccclxxxiii Scolie: Plăcerea și durerea nu au fost create, zice, deodată cu firea trupului, ci călcarea poruncii a născocit-o pe cea dintâi, spre coruperea voinței, iar pe a doua a adus-o ca osândă spre destrămarea firii, ca plăcerea să lucreze moartea de bunăvoie a sufletului din pricina păcatului, iar durerea să pricinuiască, prin destrămare, nimicirea formei trupului.

ccclxxxiv Scolie: Dumnezeu a dat, prin Providență, firii durerea fără voie și moartea de pe urma ei, spre pedepsirea plăcerii de bunăvoie.

ccclxxxv Scolie: Căutarea osteneților de bunăvoie și suportarea celor fără de voie, desființează plăcerea, oprind mișcarea ei actuală. Dar nu smulg puterea ei, sălășluită ca o lege împotriva firii în vederea nașterii. Căci filosofia care cultivă virtutea produce nepățimirea voii, dar nu pe a firii. Iar prin nepățimirea voii se sălășluiește harul plăcerii dumnezeiești în minte.

ccclxxxvi Scolie: Plăcerea necuvenită este legea păcatului, care s-a zidit în fire în urma greșelii lui Adam.

ccclxxxvii Scolie: Osteneala și moartea Domnului au fost mijlocul care a desființat extremele, întrucât nașterea Lui a fost liberă de plăcere, iar moartea trupului Său dumnezeiesc, luptă pentru noi, curat de viața pătimasă. Răbdând pentru noi cu trupul nașterea și moartea de

bunăvoie, s-a făcut mijloc care a desființat nașterea noastră din plăcere și moartea de pe urma vieții pătimase și ne-a mutat la o altă viață, liberă de început temporal și de sfârșit, pe care nu firea, ci harul o crează.

ccclxxxviii Scolie: Era cu neputință ca firea noastră supusă plăcerii de bunăvoie și durerii fără de voie să fie readusă iarăși la viața de la început, dacă nu se făcea Dumnezeu om, primind de bunăvoie, pentru pedepsirea plăcerii voluntare a firii durerea ce nu era anticipată de nașterea, din plăcere. În chipul acesta a slobozit firea de osânda nașterii, primind o naștere ce nu-și avea începutul în plăcere.

ccclxxxix Scolie: Sfârșitul prin moarte al Domnului.

cccxc Scolie: Se înțelege că trăsătura pătimitoare a firii.

cccxc Scolie: Cum sporim și mai mult pedeapsa firească a durerii, silindu-ne să o adunăm prin plăcere.

cccxcii Scolie: Înțelepciunea lui Dumnezeu se arată în faptul că se face prin fire om cu adevărat, dreptatea în faptul că ia prin naștere trăsătura pătimitoare a firii asemenea nouă, iar puterea în faptul că pregătește firii prin patimi și moarte o viață veșnică și o nepătimire neschimbată.

cccxciii Scolie: Domnul, smulgând în cei născuți în El prin harul Duhului plăcerea pornită din legea păcatului și prin aceasta desființând nașterea după trup, le îngăduie să primească moartea, care înainte era spre osânda firii, spre osânda păcatului.

cccxciv Scolie: Firea oamenilor a avut după cădere, ca început al existenței, zămisirea din sămânță împreună cu plăcere, iar ca sfârșit moartea prin stricăciune împreună cu durere. Domnul însă, neavând un asemenea început al nașterii după trup, n-a fost supus după fire nici sfârșitului adică morții.

cccxcv Scolie: Diavolul, vrând să întoarcă firea celor create în neființă, a luptat să-l facă pe om să calce porunca dumnezeiească.

cccxcvi Scolie: Diavolul, pizmuind pe Dumnezeu și pe noi, și convingând cu viclenie pe om că e pizmuț de Dumnezeu, l-a făcut să calce porunca. Pe Dumnezeu l-a pizmuț ca să nu se arate în fapt (actual) puterea Lui prealăudată, care îndumnezeiește pe om; iar pe om, ca să nu ajungă părtaș al slavei dumnezeiești prin virtute.

cccxcvii Scolie: Osânda generală a legii ce stăpânea peste fire după cădere este întruparea cea adevărată a lui Dumnezeu; iar osânda specială a legii este renașterea fiecăruia prin voință.

cccxcviii Scolie: Îndumnezeirea nenăscută este lumina conștientă a dumnezeirii în cei vrednici, care nu are un început, ci numai o arătare neînțeleasă.

cccxcix Scolie: Cum trebuie înțeles cuvântul "unde".

cd Scolie: Cel ce nu va dobândi viața dumnezeiească curată, cea nescrisă împrejur, nu va fi liber de durere, căci va avea neconținut viața născută care îi va circumscrie existența sau i-o va mărgini, dar nu viața nenăscută și liberă de toată situarea în spațiu și de toată mișcarea în timp, ce nu poate fi cuprinsă și de aceea nici circumscrișă. [Aici cauza durerii e văzută în circumscriere. Mărginirea pune o limită a bucuriei. Desigur, simplul fapt de a fi creat nu implică pentru om durerea. Altfel, durerea ar fi de la Dumnezeu. Căci omul creat își învinge mărginirea prin comuniunea cu Dumnezeu. Numai păcatul împietrește în mărginire. -- notă D.S.] Căci viața dumnezeiească și neînțeleasă, deși dă bucurie celor ce se împărtășesc de ea după har, nu poate fi cuprinsă. Ea rămâne pururea necuprinsă, chiar celor ce o posedă prin participare, deoarece ca nenăscută este prin fire infinită.

cdi Scolie: Dumnezeu prin una și aceeași voință nesfârșit de puternică a bunătății va cuprinde pe toți îngerii și oamenii, fie buni, fie răi. Dar nu toți aceștia se vor împărtăși la fel de Dumnezeu, care se află în toți în chip nesilit (ἀσχετός), în conformitate cu firea, și au făcut-o în stare să primească în mod actual rațiunile firii, conform cu rațiunea întreagă a fericirii veșnice, se împărtaşesc, pentru consimțirea voii lor cu voia dumnezeiească, în întregime de bunătate, prin viața dumnezeiească ce luminează în ei ca în îngeri, sau ca în oameni. Iar cei ce și-au făcut în toate voința neconformă cu firea, prefăcând-o în factor de risipire a rațiunilor firii, în opoziție cu rațiunea fericirii, vor cădea din întreaga bunătate dumnezeiească din pricina dezbinării voii lor de voia dumnezeiească prin împrietenirea acestei voi cu o existență ticăloasă. Făcând așa, aceștia pun o distanță între ei și Dumnezeu, neavând rațiunea fericirii fecundată de voință prin lucrarea binelui, prin care obișnuiește să se arate viața dumnezeiească. Deci rațiunea firii este acul balanței, care dă pe față mișcarea voinței fiecăruia, dacă aceasta se apleacă spre rău sau spre bine, urmând ca în conformitate cu această mișcare să se împărtășească de viața dumnezeiească, sau să nu se împărtășească. Căci sub raportul existenței și al existenței veșnice, Dumnezeu va cuprinde pe toți, fiind în toți prezent; dar sub raportul fericirii veșnice, va cuprinde în chip deosebit numai pe îngerii și pe oamenii sfinți, lăsând celor ce nu sunt așa nefericirea

veșnică, ca rod al voinței lor.

cdii Scolie: Privește taina; privește cum aduce la tăcere pe cei ce socotesc că firile stau de sine; privește moartea.

Italianului și a lui Nil.[Nu se știe cine a fost acel Nil de credință latină, sau grec din Calabria. Se combate aici teza nestoriană sau adopțiană. -- notă D.S.]

cdiii Scolie: Nu admitem, zice, în Hristos vreo deosebire a ipostasurilor, fiindcă Treimea a rămas Treime și după ce s-a întrupat Dumnezeu și Cuvântul, neadăugându-i-se Sfintei Treimi vreo persoană din pricina întrupării. Dar admitem o deosebire a firilor, ca să nu înfățișăm trupul de-o ființă cu Cuvântul după fire.

cdiv Scolie: Cel ce nu admite deosebirea firilor, nu are prin ce să adeverească mărturisirea că Cuvântul a devenit trup fără schimbare, nerecunoscând că ceea ce a primit și ceea ce a fost primit în ipostasul cel unic al lui Hristos și Dumnezeu cel unul, s-au păstrat după fire ca ceea ce erau.

cdv Scolie: De ce este Domnul seceră și ce înseamnă lățimea de zece coți.

cdvi Scolie: De ce tot El, ca seceră, are lungimea de douăzeci de coți.

cdvii Scolie: De ce a văzut Proorocul secera zburând.

cdviii Scolie: Credința naște prin nădejde iubirea desăvârșită față de Dumnezeu; iar conștiința cea bună naște prin păzirea poruncilor iubirea față de aproapele. Căci conștiința cea bună nu are ca pâraș porunca călcată. Iar acestea le poate crede numai inima celor ce se doresc după mântuirea cea adevărată.

cdixScolie: Cum este Domnul blestem și al cui blestem este.

cdx Scolie: Pentru că omul avea dorința îndreptată spre pământ, într-acolo era împins și el, fără să vrea, de către moarte.

cdxi Scolie: Ce este "furul" și "cel ce jură strâmb".

cdxii Scolie: Furt viclean este robirea firii prin amăgire. Sfâșierea cu care sfâșie diavolul pe cei răpiți de el, este junghierea voinței îndreptate spre viață în Dumnezeu și omorîrea totală a amintirii acelei vieți. Iar pierzania este neștiința ce se naște în cei sfâșiați, din lipsa cunoștinței lui Dumnezeu. Căci de aceea le fură gândul răpindu-i la sine, ca să-i lipsească de viața întru virtute și cunoștință.

cdxiii Scolie: Ce este casa "furului și "a celui ce jură strâmb".

cdxiv Scolie: Ar putea spune cineva că pricina pentru care s-a îngăduit diavolului să tâlhărească este aceea ca să cunoască și oamenii din experiență răutatea lui și așa arătându-se să li se facă și mai urât; de asemenea ca toți oamenii să-și descopere unii altora, prin cercare, dispoziția sufletului și prin acesta fiecare să-și aibă sieși conștiința proprie ca apărătoare launtrică. Căci Dumnezeu nu are lipsă de o astfel de experiență, ca să ne afle cum suntem, având cunoștința tuturor în mod ințial și înainte de nașterea lor.

cdxv Scolie: Ce, sunt lemnele și ce sunt pietrele.

cdxvi Scolie: Surparea casei, adică a lumii rătăcite s-a făcut prin întrupare.

cdxvii Scolie: Înfațișarea acelora după alt înțeles.

cdxviii Scolie: Alt înțeles al acelora.

cdxix Scolie: Acest înțeles se potrivește pentru cei pătimiși. Căci cel ce pătimește de nemîșcarea totală față de bine, se mișcă cât se poate de repede spre rău. Fiindcă nemîșcarea față de amândouă e cu neputință.

cdxx Scolie: Mișcarea simțurilor împreună cu lucrarea minții, dă naștere virtuții însoțită de cunoștință.

cdxxi Scolie: Pentru ce l-a numit "seceră".

cdxxii Scolie: Cuvântul se unește cu puterile de activitate ale sufletului, secera cu mâna secerătorului, pentru a tăia patimile și a aduna virtuțile.

cdxxiii Scolie: Diavolul e "fur" fiindcă produce neștiința; și jură strâmb", fiindcă produce răutate. El are drept "case" mintea amăgită a celor neștiutori și aplecarea spre păcat a voii celui păcătos.

cdxxiv Scolie: Înțeles frumos și foarte potrivit nouă celor ce falsificăm, de dragul slavei deșarte, podoaba virtuții și a cunoștinței.

cdxxv Scolie: Dar "fur" este, zice și cel ce și dă cu prefăcătorie o înfațișare amăgitoare de om virtuos și acoperă cu arătarea din afară viclenia ascunsă a voinței.

cdxxvi Scolie: Cel ce simulează cunoștința numai prin rostire de vorbe, fură mintea ascultătorilor spre slava proprie; iar cel ce face prin purtări pe virtuosul, fură vederea privitorilor spre slava proprie. Amândoi furând prin amăgire, duc la rătăcire: unul înțelegerea sufletească a ascultătorilor, celălalt simțirea trupească a privitorilor.

cdxxvii Scolie: Ce este cel ce "jură strâmb".

cdxxviii Scolie: Ce este candelabrul?

cdxxix Scolie: Cum este Biserica aur inalterabil?

cdxxx Scolie: Cum e curată?

cdxxxi Scolie: Cum e neîntinată?

cdxxxii Scolie: Cum e neprihănită?

cdxxxiii Scolie: Cum e nemișorată?

cdxxxiv Scolie: Nu tot omul care vine în această lume e luminat numaidecât de Cuvântul, căci mulți rămân neluminați și nepărtași de lumina cunoștinței. Ci e vădit că numai omul care vine prin voia sa proprie în lumea cea adevărată, adică a virtuților. Deci tot omul care vine cu adevărat, prin nașterea de bunăvoie, în lumea aceasta a virtuților, e luminat în mod sigur de Cuvântul, dobândind o deprindere neclintită în virtute și o cunoștință adevărată și fără greșală.

cdxxxv Scolie: Cum este Dumnezeu, Cuvântul cel întrupat, și făclie?

cdxxxvi Scolie: Ce este obrocul, sub care nu se cuvine să fie pusă făclia, ca să fie acoperită?

cdxxxvii Scolie: Prin femeie a înțeles simțirea, prin șarpe plăcerea. Căci amândouă sunt diametral opuse rațiunii.

cdxxxviii Scolie: Simțirea (senzația) punând stăpânire peste minte, o învață să se închine la mulți Dumnezeu. Căci simțirea robindu-se prin fiecare simț patimilor, slujește lucrului sensibil corespunzător, ca lui Dumnezeu.

cdxxxix Scolie: Ce înțelege Scriptura prin candelă?

cdxl Scolie: Privește mărimea harului. Privește oceanul nemărginit al învățăturii despre Dumnezeu (teologial).

cdxli Scolie: Care sunt roadele darurilor Duhului?

cdxlii Scolie: Ce sunt candelile după alt înțeles?

cdxliii Scolie: Temerea, evlavia și cunoștința dau naștere filosofiei active, precum tăria, sfatul și înțelegerea nasc contemplația naturală în duh. Dar învățătura tainică despre Dumnezeu (teologia) o dăruiește numai înțelepciunea dumnezeiească.

cdxliv Scolie: Prin cele de la mijloc înțelege firea celor sensibile și a celor inteligibile, prin care mintea omenească e ridicată spre Dumnezeu, ca spre cauza lucrurilor.

cdxlv Scolie: Ce sunt în înțeles mai înalt, pâlniile candelilor?

cdxlvi Scolie: Ce sunt cei doi măslini?

cdxlvii Scolie: Recapitulare și definiție scurtă a explicațiilor de mai înainte.

cdxlviii .Scolie: Ce este "dreapta" și ce este "stânga"?

cdxlix Scolie: Vechiul Testament, zice, fiind simbolul făptuirii și al virtuții, face trupul să consimtă cu, mintea în orice mișcare. Iar Noul Testament, dăruind contemplația și cunoștința, luminează mintea, care se îndeletnicește cu ele în chip tainic, cu darurile dumnezeiești.

cdl Scolie: Un înțeles particular al candelabrului, care se referă la sufletul fiecăruia.

cdli Scolie: Dumnezeu se face și se numește Tată după har al acelor care au primit de bunăvoie nașterea curată în duh. Aceștia, purtând asupra vieții lor pecetea lui Dumnezeu, care i-a născut, pe care o arată prin virtuți, ca pe o față a sufletului, îi face pe cei ce privesc la ei, să mărească pe Dumnezeu prin schimbarea modurilor lor de purtare, întrucât le oferă acelor spre imitare, viața proprie, ca pe o pildă aleasă de virtute. Căci Dumnezeu nu trebuie, slăvit numai cu cuvântul gol, ci prin faptele dreptății, care vestesc cu mult mai mult decât cuvântul, majestatea dumnezeiească.

cdlii Scolie: Ce trebuie să înțelegem că sunt cele șapte candelă?

cdliii Scolie: Ce sunt pâlniile?

cdliv Scolie: Ce sunt cei doi măslini?

cdlv Scolie: Vechiul Testament procură celui ce se îndeletnicește cu cunoștința (gnosticului), modurile virtuților, iar Noul îi hărăzește celui ce se îndeletnicește cu activitatea, rațiunile cunoștinței adevărate.

cdlvi Scolie: Părții pasive a sufletului îi spune parte activă.

cdlvii Scolie (32): Cel ce arată cunoștința întrupată în activitate și activitatea însuflețită de cunoștință, a descoperit modul exact al adevăratei lucrări îndumnezeitoare. Iar cel ce are numai pe una din acestea, despărțită de cealaltă, sau a făcut din cunoștință o nălucire (fantezie) inconsistentă (fără suport), sau din activitate un idol (o formă) fără suflet. Căci cunoștința fără faptă nu se deosebește întru nimic de nălucire, neavând fapta ca temelie; iar activitatea irațională e tot una cu un idol (cu o formă) fără suflet, neavând cunoștința care să o însuflețească.

cdlviii Scolie (33): Precum sufletul și trupul fac prin împreunare pe om, la fel activitatea și contemplația dau prin unire o singură înțelepciune cunoscătoare, iar Vechiul și Noul Testament realizează o singură taină. [Scolia 32-33 sunt cea mai hotărâtă dezmințire a părerii că în Răsărit contemplativul se dezinteresează de activitate. Cea mai frumoasă

definiție a înțelepciunii e cea din Scolia 33 (curentă): unirea activității și a contemplației.-- notă D.S.]

cdlix Scolie: Legea naturală e la stânga, fiindcă se folosește de simțire (de percepția simțurilor). Ea oferă Cuvântului (rațiunii) modurile virtuților și face cunoștința lucrătoare. Iar legea duhovnicească e la dreapta, fiindcă lucrează prin minte. Ea amestecă în simțire (percepție) rațiunile duhovnicești din lucruri și face activitatea rațională.

cdlx Scolie: Providența s-a arătat în unirea ipostatică a Cuvântului cu trupul, iar Judecata în faptul că a primit să pătimească pentru noi cu trupul. Prin ele, adică prin unire și patimă, s-a înfăptuit mântuirea tuturor. [Apusenii acuză pe Răsăriteni că socotesc mântuirea realizată prin coborârea substanței divine în creațiune prin întrupare. Fapt e că în vreme ce ei socotesc mântuirea ca un rod exclusiv al crucii – teoria satisfacției, a ispășirii substitutive – Răsăritenii recunosc rolul amândurora în realizarea mântuirii, atât al întrupării cât și al patimii, precum se vede și din această scolie. Și anume, pe când în Apus întruparea e numai premisa necesară a răstignirii (Fiul lui Dumnezeu trebuia să se facă om, ca să se poată răstigni), în Răsărit chiar unirea intimă a lui Dumnezeu cu omenirea constituie un mijloc de mântuire și îndumnezeire al omului, patima rămânând totuși necesară în procesul realizării acestora.-- notă D.S.]

cdlxi Scolie: Întruparea s-a făcut spre mântuirea firii create, iar patimile spre răscumpărarea celor ținuți de moarte, din pricina păcatului.

cdlxii Scolie: Taina întrupării, zice, depărtează însușirile potrivnice firii de la firea omenească, iar pe cele conforme firii le restaurează.

cdlxiii Scolie: Providența și Judecata, întrupare și patima, le-a închipuit prin doi munți de aramă, din care tâșnesc cele patru Evanghelii.

cdlxiv Scolie: Prin țara de la miazănoapte a înțeles neamurile care se aflau odinioară în rătăcirea neștiinței ca într-o țară a întunericului, iar acum au ajuns în țara luminii, la cunoștința adevărului, prin harul celor patru sfinte Evanghelii, ca elemente nestricăcioase, fiind renăscuți după omul dinlăuntru și mintal spre viața veșnică, prin credință.

cdlxv Scolie: Alt înțeles al celor patru.

cdlxvi Scolie: Alt înțeles al măslinilor.

cdlxvii Scolie: Contemplativului i se dezvăluie rațiunea întrupării, realizată în temeiul Providenței, iar activul arată în lucrare chipul patimilor Cuvântului, purtate în temeiul Judecății.

cdlxviii Scolie: Altă explicație a măslinilor.

cdlxix Scolie: Altă explicație a acelor.

cdlxx Scolie: Altă explicație a acelor.

cdlxxi Scolie: Altă explicație a celor doi măslini.

cdlxxii Scolie: Cel ce înțelege lumea văzută, contemplă pe cea inteligibilă. Căci închipuindu-și cele inteligibile le modelează prin simțire (le îmbracă în figuri prin simțuri) și schematizează în minte rațiunile văzute. El strămută în fața simțurilor în chip felurit ființa lumii spirituale și în fața minții compoziția felurită a lumii sensibile. El înțelege lumea sensibilă prin cea inteligibilă, transferând prin rațiuni simțirea (conținutul simțirii) în minte, și pe cea inteligibilă prin cea sensibilă, împletind mintea cu simțirea în vreme ce contemplă figurile.

cdlxxiii Scolie: Altă explicație a acelor.

cdlxxiv Scolie: În câte feluri se tâlmăcește Iona.

cdlxxv Scolie: În câte feluri se tâlmăcește Ioppe.

cdlxxvi Scolie: Câte lucruri închipuiește Iona, înțeles duhovnicește.

cdlxxvii Scolie: Ce închipuiește Ioppe, înțeleasă duhovnicește.

cdlxxviii Scolie: Alt înțeles al cuvântului Ioppe, care se potrivește înșilor singuratici.

cdlxxix Scolie: E vorba de o furtună mult agitată.

cdlxxx Scolie: "Cap" e numit aici învățătura primă despre monadă, ca început al oricărei virtuți; iar crăpăturii munților sunt cugetările duhurilor viclene, în care s-a scufundat mintea noastră prin neascultare.

cdlxxxi Scolie: "Pământul cel mai de jos" este deprinderea goală de orice simțire a cunoștinței lui Dumnezeu și de orice mișcare de viață virtuoasă.

cdlxxxii Scolie: "Adânc" (abis, noian) numește neștiința ce zace peste deprinderea păcatului, asupra căreia plutesc, ca pe un pământ, mările păcatului.

cdlxxxiii Scolie: "Pământ" numește deprinderea învățată în păcat, iar "zăvoarele veșnice", poftele pătimase după cele materiale, care țin robită cea mai rea dintre deprinderi.

cdlxxxiv Scolie: "Licărirea de lumină" este cunoștința adevărată, iar "viața celor muritori" este purtarea demnă de ființele raționale, de care-i lipsit cel stăpânit de-o deprindere rea.

cdlxxxv Scolie: "Mare" a numt aici lumea noastră, în care a venit Domnul prin trup.

- cdlxxxvi Scolie: "Odihnă" este Domnul, ca Cel ce izbăvește de ostenele pentru virtute; "tămăduire a lui Dumnezeu", ca doctorul care vindecă rana venită prin moarte; "harul lui Dumnezeu", ca Cel care aduce răscumpărare; și, "osteneală a lui Dumnezeu", ca Cel ce primește patimile noastre.
- cdlxxxvii Scolie: Cum este Domnul și Dumnezeul nostru har? Vezi Nile și nu te clătina de cuvântul "plin de har și de adevăr".[Io. 1, 14.]
- cdlxxxviii Scolie: Cum închipuiește Iona harul proorocesc.
- cdlxxxix Scolie: Răbdarea Sfinților stinge puterea atacatoare a celui viclean.
- cdxc Scolie: Neputința după fire a Sfinților este o dovadă a puterii covârșitoare dumnezeiești. Prin ea Domnul a biruit pe diavolul cel trufaș. Sfinții pătimind trupește și primind de bunăvoie, moartea trupului pentru adevăr, au procurat neamurilor o viață de credință în duh.
- cdxcii Scolie: "Împăratul" este legea naturală; "tronul", deprinderea pătimășă a simțurilor; "veșmântul împărătesc", îmbrăcăminteia slavei deșarte; "sacul", plânsul pocăinței; "cenușa", smerita cugetare.
- cdxciii Scolie: "Oameni" numește pe cei ce greșesc prin rațiune; "dobitoace", pe cei ce greșesc prin poftă; "boi" pe cei ce greșesc prin iuțime; iar "oi" pe cei ce greșesc în contemplarea celor văzute.
- cdxciv Scolie: Ninive înseamnă și sufletul fiecăruia.
- cdxcv Scolie: Cele fără de care nu există nici un lucru, sunt timpul și spațiul, fără de care nu există nimic din cele făcute.
- cdxcvi Scolie: Biserica și sufletul fiecăruia, având în ele rațiunile virtuții și ale cunoștinței care depășesc timpul și firea, au mai mult de douăsprezece zeci de mii. Căci rațiunea virtuții nu cunoaște păcatul trupului, care e stânga; iar rațiunea cunoștinței nu cunoaște răutatea sufletului, care e dreapta.[O altă precizare a păcatului de-a stânga și de-a dreapta. Dacă păcatul de-a dreapta este mândria ce se naște din excesul virtuții, e evident că el nu e un păcat al sufletului. -- notă D.S.]
- cdxcvii Scolie: Cauza virtuților e Dumnezeu. Iar cunoștința cu lucrul a acestuia înseamnă prefacerea adevărată a celui ce cunoaște pe Dumnezeu, în duh, în urma unei stăruitoare deprinderi.
- cdxcviii Scolie: Rațiunea naturală urcă, prin mijlocirea virtuților, pe cel ce se îndeletnicește cu făptuirea la minte; iar mintea îl duce, prin contemplație, pe cel ce se dorește după cunoștință, la înțelepciune. Dar patima nerațională înduplecă pe cel ce nesocotește poruncile să se coboare la simțire (senzație). Iar sfârșitul acesteia este că mintea se lipește de plăcere.
- cdxcix Scolie: Necredință numește lepădarea poruncilor; credința, consimțirea cu ele; întuneric, necunoașterea binelui; lumină, cunoștința lui. Hristos e numit ființa și ipostasul acestora; iar diavol, deprinderea atotneapătimășă și învățată în bine, care nu are, nimic contrar, nici pe o parte, nici pe alta. Căci ea poartă pecetea lui Dumnezeu, care nu are nimic contrar.
- d Scolie: Dacă rațiunea hotărânică ființa fiecărui lucru, nici unul dintre lucruri nu se depășește pe sine prin fire și nu-și rămâne mai prejos de sine. Hotarul făpturilor este să ajungă prin dorință la cunoașterea cauzei lor; iar măsura este să o imite prin trăire, pe cât e aceasta cu putință făpturilor.
- di Scolie: Când cele ce se mișcă își poartă dorința peste hotarul și măsura lor, își fac drumul de prisos, neajungând la Dumnezeu în care se oprește mișcarea dorinței tuturor primind posesiunea și bucuria lui Dumnezeu, care e ținta finală de sine subzistentă a lor.
- dii Scolie: Adică ceea ce e peste hotar și peste măsură, și fără hotar și fără măsură.
- diii Scolie: Adică prin rațiune.
- div Scolie: Mintea ce se întinde spre Dumnezeu prin extaz, lasă în urmă atât rațiunile ființelor netrupești, cât și pe ale trupurilor. Căci nu poate fi privit deodată cu Dumnezeu ceva din cele de după Dumnezeu.
- dv Scolie: Cum închipuiește Iona și poporul Iudeu.
- dvi Scolie: Mai tare a biruit Domnul puterea tiranului, momindu-l cu slăbiciunea trupului, decât diavolul pe Adam, făgăduindu-i demnitatea dumnezeirii.
- dvii Scolie: Domnul este vierme pentru trupul fără de sămânță; iar soare atât pentru apusul în mormânt, prin care Cuvântul s-a coborât ca om sub pământ, cât și ca cel ce este prin fire și după ființă lumină și Dumnezeu.
- dviii Scolie: Vântul, arzător închipuiește nu numai încercările, ci și părăsirea, de către Dumnezeu, în urma căreia nu li s-a mai hărăzit Iudeilor darurile dumnezeiești.

dix Scolie: Propriu mândriei este a nu recunoaște că Dumnezeu este Făcătorul virtuții și al Firii, precum propriu slavei deșarte este să dezbine firea pentru a o slăbi; iar trufia este fătul amândurora, fiind o deprindere păcătoasă compusă din tăgăduirea de bună voie a lui Dumnezeu și din ignorarea cinstei egale a celor de aceeași fire.

dx Scolie: Înrudirea sufletească ce se înfăptuiește prin duh, desface afecțiunea voinței pentru trup și o leagă de Dumnezeu, prin dor.

dxi Scolie: Noapte numește simbolurile legii, sub care se află legea, în ele sufletul nu-și poate găsi luminarea, dacă nu sunt înțelese duhovnicește.

dxiiScolie: Biserica neamurilor a fost numită cetate mare închinată lui Dumnezeu, pentru taina cea mare și de nici un cuvânt măsurată a economiei dumnezeiești.

dxiiiScolie: După ființă adevărul premerge tipurilor; după arătare însă, tipurile premerge temporal adevărului. Deci fiindcă Iona a zugrăvit în sine cu anticipație adevărul ca tip, rămânând trei zile și trei nopți în pântecele chitului, Scriptura vorbind de "încă trei zile", înțelege prin ele cele trei zile ale îngropării și învierii Domnului, după care va fi distrusă rătăcirea și neștiința neamurilor.

dxiv Scolie: Înșirarea pe scurt a tălmăcirilor numelui lui Iona după cum se referă acest nume prin înțelesurile lui la diferite persoane și moduri de viață.

dxvAdică al legii.

dxvi Scolie: Efectul legii naturale este afecțiunea voluntară a tuturor față de toți.

dxviiScolie: Definiții prin care se arată însușirea caracteristică a legii naturale.

dxviii Scolie: Legea scrisă, împiedicând prin frică nedreptatea, obișnuiește pe om spre ceea ce e drept, iar cu vremea prefăce obișnuința într-o afecțiune iubitoare de dreptate, ce dă naștere unei deprinderi ferme spre bine, care produce uitarea răutăților de mai înainte.

dxix Scolie: Definiții care arată lucrarea fiecăreia din legile amintite.

dxxScolie: A avea pe aproapele ca pe tine însuși, e propriu grijii care, se preocupă numai de viața lui, iar aceasta ține de legea naturală. A-l iubi însă pe aproapele ca pe tine însuși, înseamnă a avea grijă și de fericirea lui prin virtute, iar aceasta o poruncește legea scrisă, în sfârșit a-l iubi pe aproapele mai mult ca pe tine însuși, e propriu legii harului.

dxxiScolie: Calea celor trei zile este desăvârșirea prin cele trei legi, a celui ce le păzește, împlinind toată dreptatea lor.

dxxiScolie: Alt înțeles mai subtil al umbrarului și al curcubetei, al viermelui, al vântului arzător și al soarelui.

dxxiii Scolie: Cel ce e împiedicat în pornirile trupului spre plăcere, învață să cunoască rațiunile Providenței, care ține în frâu materia inflamabilă a patimilor. Iar cel ce suferă lovituri dureroase în trupul său, învață să cunoască rațiunile Judecății, care-l curăță, prin osteneli fără de voie, de întinăciunile de mai înainte.

dxxiv Scolie: Mintea curățită până la capăt prin virtuți învățată să cunoască rațiunile virtuților, făcându-și din cunoștința întipărită de ele în mod dumnezeiesc o față proprie. Căci prin sine mintea este fără formă și fără trăsături, având ca formă dobândită fie cunoștința în duh întemeiată pe virtuți, fie neștiința produsă de patimi.

dx xv Scolie: Cel ce a primit ca formă a minții cunoștința dumnezeiească în duh, cea din virtuți, se zice că pătimește cele dumnezeiești, fiindcă nu a primit-o pe aceasta prin fire datorită existenței, ci prin har după participare. Iar cel ce n-a primit cunoștința cea din har, chiar de ar spune ceva ce ține de cunoștință, nu cunoaște din experiență înțelesul a ceea ce spune. Căci învățarea simplă a unui lucru nu dă cunoștința pe care o dă deprinderea.

dx xvi Scolie: Spune bine cum trebuie înțeles Saul în acest loc al Scripturii. Căci acest înțeles se potrivește în multe privințe cu înțelesul din alte locuri și cu ceea ce rezultă din istorie.

dx xvii Scolie: Precum cel se se împreună cu o țiitoare nu are căsătoria legiuită, la fel cel ce se îndeletnicește cu învățarea legii trupește, nu are cu ea o conviețuire legiuită, născând din ea dogme nelegitime, care se strică odată cu viața trupului.

dx xviii Scolie: Cel ce-și însușește Scriptura trupește, învață din ea păcatul cu fapta, iar mintea i se deprinde să cugete la păcat. Acela învață din litera legii despre dezmierdări, împreunări desfrânate și ucideri, și se deprinde să socotească spurcată toată zidirea lui Dumnezeu.

dx xix Scolie: Alt înțeles spiritual. "Anatema" este lumea aceasta, ca loc de osândă, pe care-l naște prin patimă sau prin poftă cel ce nu străbate cu mintea la duhul legii.

dx xx Scolie: Lucrul spre care ne simțim atrași, la acela și cugetăm cu mintea.

dx xxi Scolie: După alt înțeles, "anatema" este mișcarea fără chip a patimilor: iar "rușinea gurii" este mișcarea minții ce dă patimii un chip pentru simțuri și procură prin născociri o materie potrivită patimii.

dx xxi Scolie: Înfățișează în rezumat cele trei înțelesuri ale textului.

- dxxxiii Scolie: Cel ce e convins că e poruncă de la Dumnezeu să se desfete trupește după lege, primește cu bucurie lăcomia pânteceului, ca pe un dar dumnezeiesc spre împreună viațuire, și din ea naște modurile ce întinează, prin rea întrebuințare lucrarea simțurilor.
- dxxxiv Scolie: Scurtă recapitulare a celor spuse mai înainte, prin care se arată că cel ce înțelege legea trupește are învățătura despre ea ca pe o țiitoare, din care naște deprinderea și lucrarea patimilor, și-și aduce în casă lăcomia pânteceului, de parc-ar fi dumnezeiesc, dând naștere modurilor care întinează prin rea întrebuințare simțurile, ca prin ele să stârpească rațiunile și semințele naturale din lucruri.
- dxxxv Scolie: Cel ce rămâne la simbolurile legii nu poate să privească firea lucrurilor potrivit cu rațiunea și să îngrijească de rațiunile puse de Făcător din pricina deosebirii între simbolurile și firea lucrurilor.
- dxxxvi Scolie: Rațiunile firii cară lemne, făcându-se materie pe seama cunoștinței celor dumnezeiești, și cară apă, înfăptuind curățirea de patimi și răspândirea lucrării de viață dătătoare a Duhului.
- dxxxvii Scolie: Alt înțeles al acelorași, înfățișând prin Ghibeoniți chemarea neamurilor.
- dxxxviii Scolie: Ermonți și Memfivoste sunt materia și forma, iar cei cinci fii ai Merobei, încincita rea întrebuințare a simțurilor, împreunându-le pe acestea laolaltă, adică împletind simțurile cu materia și forma, în urma înțelegerii trupești a legii, cel ce mărginește înțelesul la literă pe de-o parte dă naștere patimei trupești, iar pe de alta, corupe rațiunile naturale.
- dxxxix Scolie: Patima și firea, după rațiunea existenței lor, niciodată nu există împreună.
- dxl Scolie: Cel ce nu crede că Scriptura este duhovnicească, nu-și simte puținătatea cunoștinței.
- dxliScolie: Când David e înțeles ca lege, în sens iudaic, se tălmăcește "disprețuire", pentru tradiția interpretării trupești a celor dumnezeiești, iar când înseamnă în sens creștin duhul, se tălmăcește "cel tare la vedere", pentru contemplația cunoștinței ce se petrece în minte.
- dxlii Scolie: Prin sufletul Scripturii a înțeles duhul ei, iar prin trup litera.
- dxliii Scolia 20: Cei trei ani sunt cele trei legi, cea scrisă, cea naturală și cea a harului, care vin una după alta. Deci cel ce înțelege legea scrisă trupește, nu hrănește sufletul cu virtuți; la fel cel ce nu sesizează rațiunile lucrurilor, nu-și nutrește mintea din belșug cu înțelepciunea variată a lui Dumnezeu; iar cel ce nu cunoaște marea taină a harului celui nou, nu se veselește cu nădejdea viitoare îndumnezeiri. Așadar lipsa contemplației duhovnicești sub regimul legii scrise e urmată de lipsa înțelepciunii variate a lui Dumnezeu ce se poate primi prin legea naturală, iar aceasta e urmată la rândul ei de ignorarea îndumnezeirii ce se va da prin har în temeiul tainei celei noi. [Este interesant că în această ordine a legilor, legea naturală e așezată după cea scrisă, fiind socotită pe o treaptă mai înaltă. Această ordine corespunde cu cele trei trepte ale urcușului duhovnicesc: a activității virtuozității, a contemplației naturale, a îndumnezeirii. Ordinea aceasta a legilor o înțelegem dacă o considerăm nu atât pe planul istoriei, ci pe al vieții fiecărui ins. Apoi dacă prin legea scrisă se înțelege în special legea celor zece porunci. Astfel fiecare om trebuie să înceapă de la împlinirea poruncilor, pentru a se ridica la contemplarea lui Dumnezeu în natură și apoi a se uni cu Dumnezeu. -- notă D.S.]
- dxliv Scolia 21: Cel ce nu înțelege legea duhovnicească, chiar dacă legea a murit pentru el, dat fiind că nu-i mai servește trupește, dar mai păstrează înțelesurile coborâte ale legii, mai cruță încă pe copiii și pe nepoții lui Saul. De aceea e chinuit de foamea cunoștinței.
- dxlv Scolie: Precum și pecetea caracteristică pentru fiecare, la fel cunoștința duhovnicească caracterizează și revelează dumnezeiescul. De aceea cel ce o caută pe aceasta, caută fața Domnului.
- dxlvi Scolie: David se mai tălmăcește "cel tare la vedere" și "minte străvăzătoare".
- dxlvii Scolie: Cel devenit în întregime trup prin jertfele sângeroase aduse după litera legii, iubește neștiința, socotind că porunca e numai spre plăcerea trupului.
- dxlviii Scolie: Cel ce slujește, zice, legii trupește, naște păcatul cu fapta ca materie și modelează consimțirea minții cu păcatul ca formă, prin plăcerile corespunzătoare simțurilor. Iar cel ce primește Scriptura duhovnicească, omoară prin cugetările naturale pe înălțimea contemplației lucrarea păcatului ca materie și consimțirea cu păcatul ca formă, împreună cu modurile întrebuințării abuzive a simțurilor, în vederea plăcerii, ca pe niște fii și nepoți ai legii scrise.
- dxlix Scolie: Fără contemplația naturală nimeni nu cunoaște deosebirea simbolurilor legii de lucrurile dumnezeiești.
- dl Scolie: Prin spânzurare a înțeles scoaterea la iveală a literii omorâte a legii pe înălțimea contemplației, prin cunoștința în duh.

- dli Scolie: Prin "hotarul lui Israel" a înțeles toată rațiunea și tot modul contemplației, în care nu se poate menține de loc predania înțelegerii trupești a legii.
- dlii Scolie: Duhul zice, e dătătorul vieții, iar legea omorîtoarea vieții. Prin urmare nu poate lucra deodată și litera și duhul, precum nu există împreună ceea ce e făcător de viață cu ceea ce e făcător de stricăciune.
- dliii Scolie: Părticica ce se taie împrejur (prepuțul), e ceva natural și tot ce e natural e o faptă a creațiunii dumnezeiești. Iar fapta creațiunii dumnezeiești este "bună foarte", după cuvântul care zice: "A văzut Dumnezeu toate câte le-a făcut și iată erau bune foarte". Legea însă, poruncind înlăturarea acelei părticele, prin tăierea împrejur, înfățișează pe Dumnezeu ca pe unul ce și-ar corecta în chip artificial propriul Său lucru, ceea ce chiar și numai a gândi constituie culmea împietății. De aceea cel ce înțelege în mod natural[Prin contemplația naturală în duh. D.S.] simbolurile legii, știe că Dumnezeu nu urmărește să corecteze firea în chip artificial, ci poruncește să fie tăiată pasionalitatea adăugată la rațiunea (constituția) sufletului și indicată tipic prin acea părticică trupească. Pe aceasta o leapadă cunoștința prin bărbăția voinței arătată în făptuire. Căci preotul care face tăierea împrejur închipuiește cunoștința ce mănuieste, ca pe un cuțit împotriva patimii, bărbăția rațiunii arătată în fapte. Așa e desființată predania trupească a legii, când duhul covârșește litera.
- dlivScolie: Scurtă definiție a contemplației tainice (mistice).
- dlv Scolie: Definiția instituției tainice a Sâmbetei, prin care se arată în chip mistic ce este Sâmbăta și care este rațiunea duhovnicească a ei. Ea este oprirea patimilor și a mișcării minții în jurul firii celor create.
- dlviScolie: Dumnezeu adică.
- dlvii Scolie: Ce înseamnă începutul lunilor.
- dlviii Scolie: Definiția cununii bunătății.
- dlxScolie: Altă definiție mai tainică a acelorăși.
- dlx Scolie: Aici spune că înfrânarea este o lucrare a Providenței ca una ce curăță de patimile de bunăvoie, iar răbdarea o lucrare a Judecății, ca una ce înfruntă încercările fără de voie.
- dlxiScolie: Prin cea dintâi sărbătoare înțelege Pasca.
- dlxii Scolie: Prin a doua sărbătoare înțelege Cincizecimea.
- dlxiii Scolie: A treia sărbătoare este ziua împăcării din luna a șaptea.
- dlxiv Scolie: Privește cum pierde legea pe cei ce o înțeleg trupește, convingându-i să slujească făpturii în locul Făcătorului și să-și închipuie că cele făcute pentru ei sunt prin fire vrednice de închinat, iar pe Cel pentru care au fost făcuți ei să nu-L cunoască.
- dlxv Scolie: Cum este Dumnezeu însuși Sâmbăta ?
- dlxvi Scolie: Despre taina sărbătorii Cincizecimii. Aici explică tainic sensul duhovnicesc al celor indicate, înțelegând prin Cincizecime pe Dumnezeu însuși. Căci monada[Numărul unu îl urmează pe cel de $7 \times 7 = 49$. -- notă D.S.] rămânând stătătoare după desfășurarea înșeptită a săptămânii, dă Cincizecimea; sau iarăși, prin adausurile sale la ea însăși monada se face decadă, iar aceasta înmulțită cu cinci dă Cincizecimea, care astfel e începutul și sfârșitul celor ale sale (început, deoarece e mai înainte de orice cantitate, iar sfârșitul, deoarece e mai presus de orice cantitate). Dar tot așa și Dumnezeu, care a lăsat să fie închipuit de monadă prin analogie, e începutul și sfârșitul lucrurilor și rațiunea prin care există toate. E începutul, deoarece este mai înainte de toată ființa și mișcarea; sfârșitul, deoarece este mai presus de toată ființa și mișcarea; rațiunea, deoarece în calitate de cauză este Proniatorul tuturor și susține forma individuală, prin care fiecare faptură rămâne în rațiunea proprie. Când deci vor ajunge la capăt timpurile și veacurile, al căror simbol este săptămâna, nu va mai fi decât singur Dumnezeu, fără mijlocirea acelora fără de care nu este nimic, adică fără locuri și timpuri, susținând El însuși, prin unirea adevărată cu făpturile, ființa celor mântuiți, adică firea creată. Căci pe aceasta a închipuit-o prin numărul cinci, nu numai din pricina simțurilor sub care cade, ci și din pricina științei universale, care constă în îmbrățișarea prin cunoștința fără greșală a celor spirituale (inteligibile) și raționale, a ființelor sensibile, a viețuitoarelor și a lucrurilor. Așadar firea celor create va înceta odată de a mai sta în spațiu și de a se mai mișca în timp, ridicându-se în cei mântuiți mai presus de cele care au fost făcute pentru ea, adică de loc și de timp, prin unirea adevărată cu Dumnezeu, pentru care a fost făcută. Căci odată ce și-a făcut pe Dumnezeu însuși, conform cu rațiunea Providenței, calitate proprie, prin decada poruncilor (arătându-și prin trăsături caracteristice improprierea îndumnezeirii prin har), se va elibera de circumscrierea pe care i-o dă starea în spațiu și mișcarea în timp,[Se va elibera de circumscrierea în spațiu prin stare și în timp prin mișcare. -- notă D.S.] primind ca pe o stare (odihnă) pururea mobilă, posesiunea nemărginită a celor dumnezeiești și ca pe o mișcare stătătoare, dorința nesăturată după ele.[De multe ori

scoliile la această operă a Sf. Maxim aduc întregiri prețioase de sens, sau înțelesuri noi neaflătoare în cuprinsul operei. (De pildă și scoliile 20, 21). O astfel de contribuție o aduce și scoliile prezentă. Ea precizează de ce viața viitoare va fi o stare pururea mobilă, având accentul pe stare, pe odihnă; pentru că va posedea bunul dumnezeiesc. De asemenea, de ce va fi totodată o mișcare stătătoare, cu accentul pe mișcare; pentru că acel bun, fiind nesfârșit, va întreține mereu dorința de a-l cuprinde mai deplin. Sau va fi o odihnă mobilă, întrucât posesiunea va îmbrățișa un bun nemărginit; și o mișcare stătătoare, întrucât nemărginirea bunului posedat va întreține neconținut dorința după el. -- notă D.S.]

dlxvii Scolie: În ziua a șaptea sunt trei sărbători: a trâmbițelor, a împăcării și a înfigerii corturilor. Dintre acestea, trâmbița este chipul legii și al Proorocilor și al cunoștinței propovăduite de aceștia. Sărbătoarea împăcării este simbolul împăcării lui Dumnezeu cu omul prin întrupare. Căci Dumnezeu, îmbrăcând de bună voie osânda celui osândit, a topit dușmănia învârtosată de mai înainte împotriva Lui. Iar înfigerea corturilor este preînchipuirea învierii și a prefacerii tuturor în starea de neschimbabilitate.[Nicăieri n-am găsit la Sf. Maxim că întruparea și jertfa lui Hristos a avut ca scop să plătească lui Dumnezeu cu viața Sa pentru om, în înțelesul teoriei satisfacției. Împăcarea s-a făcut ontologic în Hristos, nu juridic între Hristos și Tatăl. -- notă D.S.]

dlxviii Scolie: Cel ce se bucură de jertfele sângeroase simple, e un pătimăș care face pe cei ce aduc jertfe să umble în dăra patimilor. Iar cel ce cinstește pe cineva sincer se bucură de ceea ce se bucură și cel cinstit de el.[Dacă Dumnezeu s-ar bucura de jertfe de sânge, ar fi în drept să se bucure și credinciosul de primirea jertfelor de la alții, adică să se mențină în egoism. -- notă D.S.]

dlxix Scolie: Scriptura socotește jertfe junghierea patimilor și închinarea facultăților naturale lui Dumnezeu. Dintre acestea berbecul este chipul rațiunii, taurul este simbolul mâniei, iar țapul înfățișează pofta.

dlxx Scolie: Când stăpânește asupra sufletului înțelesul pământesc al Scripturii, acesta leapădă rațiunile naturale, omorându-le prin reaua întrebuințare a puterilor naturale.

dlxxi Scolie: Îndată ce încetează cineva de a mai înțelege Scriptura, trupește după simțuri, străbate cu mintea la duh, prin mijlocirea firii, săvârșind duhovnicește acelea, pe care săvârșindu-le, Iudeul mânia pe Dumnezeu.

dlxxii Scolie: Ce este mâna Ghibeoniților, căreia îi predă David pe cei din sămânța lui Saul.

dlxxiii Scolie: Spânzurarea este, zice, scoaterea la iveală pe care o suferă patimile, date pe față de gândurile înalte ale firii prin contemplația înaltă.

dlxxiv Scolie: Deprinderea cu împlinirea trupească a legii, având prin pocăință, înaintea ochilor înțelesurile trupesti ale legii omorâte, dacă se așează lângă cuvântul lui Hristos, primește ca pe o ploaie iluminările cerești ale cunoștinței.

dlxxv Scolie: Grâul adică.

dlxxvi Scolie: Vinul adică.

dlxxvii Scolie: Untdelemnul adică.

dlxxviii Scolie: "Grâul" l-a numit întărire a sufletului, în calitatea lui de cunoștință duhovnicească; "vinul", mijloc înveselitor al inimii, ca unul ce înfăptuiește unirea cu Dumnezeu prin dragoste; iar de "untdelemn" a spus că luminează fața, fiind semnul caracteristic al harului duhovnicesc, ce luminează mintea în starea de nepătimire.

dlxxix Scolie: Amalic este lăcomia pântecelui. Regele lui Amalic este cugetul pământesc. Boii și oile acestuia sunt materiile care hrănesc patimile. Vița este mișcarea obraznică a gândului. Măslinul este lucirea care aprinde pofta după plăcere. Cel ce stăruie pe lângă latura trupească a legii le mută pe acestea în deprinderea slujirii lui Dumnezeu, ca într-un pământ sfânt luând ca plată pentru ele lepădarea de către Dumnezeu.

dlxxx Scolie: "Nebun" a fost numit poporul iudeu ca necredincios, iar "neînțelept", ca cel ce făcea răul, sau ca "neevlavios și păcătos".

dlxxxi Scolie: Patima lăcomiei pântecelui omoară, zice, puii dumnezeiești ai virtuților. Dar și pe ea o omoară harul credinței și ascultarea poruncilor dumnezeiești, prin rațiunea umplută de cunoștință.

dlxxxii Scolie: Cum este Domnul lumină.

dlxxxiii Scolie: Cum este Domnul pregătire înaintea feței tuturor popoarelor.

dlxxxiv Scolie: Cum este Domnul și slavă a lui Israel.

dlxxxv Scolie: Ce sunt "popoarele" și ce este pregătirea înaintea feței popoarelor, după alt înțeles.

dlxxxvi Scolie: Ce sunt "neamurile", pe care, venind, le descoperă Cuvântul.

dlxxxvii Scolie: În ce înțeles este iarăși Cuvântul slavă a lui Israel.

dlxxxviii Scolie: Îndată ce omoară cineva înțelesul trupesc al legii, aflător în litera ei, primește ca împărat pe Cuvântul (rațiunea) în duh.

dlxxxix Scolie: Prin David a înțeles și pe Domnul și Evanghelia și legea duhovnicească și cunoștința și contemplația și făptuirea și poporul cel nou. El poate fi înțeles în multe chipuri, potrivit cu diferitele locuri.

dxcScolie: Cel ce are numai tipurile, dar nu și arhetipurile tainelor, are numai întrebarea, dar nu și cunoștința iluminărilor în duh. El a primit ca împrumut ceea ce s-a spus mai înainte, adică experiența prin simțuri a simbolurilor legii, dar cu sufletul flămânzește după duhul ei, socotind ca un miop întrebarea drept adevărata cunoștință.

dxci Scolie: În dispute este de multe ori și rătăcire.

dxcii Scolie: Fericirea își întipărește semnele sale în cei ce s-au învrednicit de ea prin împărtășire, și-i face înfățișători ai ei.